2006 Ministerio de Cultura

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Incipit tractatus beati bernardini de senis ordinis minor de contractibz et usuris Et p^mo poni^t ordo dicendor in ma dictor contractuu et usar Sabbato post 3^am dnica^m in xl^a de origine dominior et d^e reru translacone s^mo 32

Vade et amplius noli peccare

Johannis viij et in euangelio hodierno. ¶ Ea caritate quidem labit^r mundus. et per viciori defiat meremeta: ptim ex ignorancia ruens; ptim ex fragilitate fluens: partimq^z malicia in cupiditatibz secl'i mergens. ¶ Proinde oportunu censui, ymo necessariu reputaui: de contractibus et usuris In quibz pene totus mudus pichitat^r tractatu posteris tradere: no tantu verbo prntibus pdicare. ut heant minus docti et sibi et aliis in talibz maxi^e fideli^r consulendi: Ait eni sapiens puer. Sermo optimus optimus est ¶ Tractaturi igit^r de ipis contractibz et usuris hunc ordinem suare intendimus: Sabbo post terciam dnicam in xl^a de origine dnior s^mo dicturi sumus: ubi tractabimus de varietate contractuu et unde originem hnt: Simulq^z agemus de multiplici variet^te translacom atq^z pueseptom s^mo 32°. ¶ Dnica q^rta in xl^a de mercatoribz in generali et de condicoibz licitis et illicitis eorudem s^mo 33°. ¶ Dnica v^ta in xl^a In quibz casibz liceat vende^re tp^us et in quibz no s^mo 30°. ¶ Feria 2^a de empcoibz et vendicoibz: et quo pacto res et obsequia taxanda sunt. et q^m grauis sit culpa res vendere mactatas sermo 39. ¶ Feria tercia de voragine usrar: scitz quid sit. et in quibz co^mit^tit^r usra: et quo quid usrarij intut^r defende^re usram et excusacoes eor: quo repellant^r efficacit^r. s^mo 36°. ¶ Feria q^rta de mutuo: et qn homo obligat^r mutuu dare et quo tenet^r illud dare gratum. s^mo 37°. ¶ Feria q^nta de phibicone usre: et quo ab omi lege phibeat^r s^mo 38°. ¶ Feria 6^a de contractibz usrarijs et qn du^bii uel piclm contracti ab usra excusat: ole de societatibz: et de multiplici cambior ac securitatu varietate s^mo 39. ¶ Sabbo de societatibz aialiu ac de multiplici varietate casu s^mo xl°. ¶ Dnica de passione de impstitis seu mote uel locis qui freq^tant^r maxie apud venetos Januenses et florentinos s^mo xli°. ¶ Item eadem dnica de passione de interesse et qn liceat accipe ultra sortem ubi plimi declarant^r casus In quibz videt^r esse usra et no est s^mo xlij°. ¶ Feria 2^a de impiet^te usre et q^ntum aduersat^r deo q^ntaq^z blasphemia eius sit publicas usrarijs feneradi libertatez pstare. s^mo xliij°. ¶ Feria tercia de xij iniquitatibz ipius usre quibz primo pniciosa est. sermo xliiij°. ¶ Feria quarta de ix p^auitatibz quibz p usram usrarius depravat^r s^mo xlv°. ¶ Licet eni s^m ordine supradictu tractatus hic

z artificibz

a . car.

© 2006 Ministerio de Cultura

procedit. attamen predicator discretus et doctus predictum ordinem variabit anteponendo, postponendo, variando, abreviando et dilatando et iuxta qualitatem hac naturaliter auditorum congrue adaptando ipsum. tali ordinari dum sola occurrente utilitate ac necessitate postponam omnino talem ordinem observare eo quod 8 q. 1. oportet scriptum est ita omnem eum qui docet et instruit animas videmus esse talem ut pro ingenio discencium semetipsum possit aptare et verbi ordinem pro audiencium capacitate dirigere. Tu ergo qui per supradicta a via iusticie declinasti per caritatem iam resipisce iamque desine pergredi per abrupta iuxta propositum statum domini vade et amplius noli peccare. Revertere ad emendam. Et sicut dicit Ysa. lviii. dissolve colligaciones impietatis solve fasciculos deprimentes dimitte eos qui confracti sunt liberos et omne onus disrumpe. Que ut efficere possis disce quid in contractibus liceat et quid non. Nam sic puer Ysa. scriptum Qui amat discere ... mala. Et econtra in c. 17 ait. Si sapiencia intraverit cor tuum et scientia animam tue placuerit consilium custodiet te et prudencia servabit te ut erueris a via mala. Ad fundamentum ergo omnium contractuum ex ordine assumentes de origine dominiorum primo tractandum est. Unde circa dominia rerum secundum Scotum in quarto libro di. xv. q. ii. tria principaliter considerada sunt. primo eorum iniciacio variata. 2o eorum translacio que fit auctoritate privata publica. 3o eorum translacio que fit auctoritate privata.

Articulus primus unde dominia rerum originem habuerit

Primo enim consideranda est dominiorum rerum iniciacio varitata. Triplex enim varietas fuit dominiorum temporalium rerum. primo fuerunt omnibus concessa. 2o generaliter revocata. 3o particulariter appropriata.

Et in statu innocencie omnia erant communia capitulum primum

Prima quidem varietas dominiorum rerum fuit quia ex iure naturali omnibus concessa. Nam in statu innocencie omnia erant communia. unde di. viii. c. i. scriptum est Iure nature omnia sunt communia omnibus. et ea di. c. ii. Augustinus super Iohannem ait. quo iure defendis villas ecclesie divino an humano. divinum ius in scripturis divinis habemus. humanum in legibus regum. Unde quisque possidet quod possidet. nonne iure humano. Nam iure divino domini est terra et plenitudo eius. pauperes et divites deus de uno limo fecit. et pauperes et divites una terra supportat. Iure ergo humano dicitur hec villa mea est. hec domus mea est. hic servus meus est. Iura autem humana iura imperatorum sunt. quare quia ipsa iura humana per imperatores et reges seculi deus distribuit generi humano hec usque in textu. Et addit tolle iura imperatoris. et quis audet dicere hec villa mea est. meus est iste servus. mea est hec domus. Et subdit per iura regum possident possessiones. Et 12. q. 1. in c. Dilectissimis frater clemens ait. Communis enim usus omnium que sunt in hoc mundo omnibus esse hominibus debuit. Ad hoc autem secundum Scotum racio dari potest. Quia usus rerum secundum rectam racionem sic hominibus competere debet sicut ad pacificam conversacionem et vitam necessariam sustentacionem congruere necesse est. In statu autem innocencie communis usus sine distinctione dominiorum ad utrumque istorum amplius valuisset quam distinctio dominiorum. quia nullus tunc occupasset

Margin notes:

Nam et ego ipse qui ... tractatus, conexionez et continuas.

monitorez

illud est: Fili peccasti ne addicias iterum, sed ipse

Ysa. 58.

Prov. 17.

3 requirunt ad dominia rerum ... Sco 4. d. 15. questione 2.

8 d. c. quo iure et c. Sicut (?)

Iura humana seu iura imperatorum vel regum fecerunt possessiones proprias et non iure divino et vide ... possessionum ... ius magis bonum ...

Ra. Gron ...

quod alteri necessarium extitisset. Nec in hoc fuisset optimum illud ab eo per violen-
ciam extorqueri: sed quilibet hoc quod prius occupasset: utique possedisset ad necessarium u-
sum. Sic quoque ad sustentationem magis sufficiens extitisset: quam si alicui preluderetur
alicuius rei usus per appropriationem illius alteri factam

Quod preceptum legis nature de habendo omnia communia post lapsum revocatum est et hoc
racionabiliter propter tria excludenda. iii capitulum

Secunda varietas dominiorum fuit quia fuerunt generaliter revocata. Nam
ipsum preceptum legis nature de habendo omnia communia post lapsum revocatum est
et hoc racionabiliter propter tria excludenda. Primo propter exclusionem negligencie. 2o propter
exclusionem malicie. 3o propter exclusionem inimicicie. Primo propter exclusionem
negligencie eo quod terre in solitudinem verterentur et per consequens esset contra necessitatem
hominum sustentacionis. Nam si agri omnibus essent communes sic tunc communiter deberet agros
colere et seminare sed patenti experimento cernimus quod de communibus quasi nullus
vel modicum curat. 2o propter exclusionem malicie eo quod aliter via fraudibus
atque maliciis aperiretur quia aut omnes simul colerent et seminarent et hoc
inconveniens atque impossibile esse videtur. Aut aliqui tantum sed cum fructus
deberent esse communes nullus reperiretur qui cum communitate fructuum vellet sibi
acquirere laborem. Proinde fortiores plus debito de bonis communibus occuparent.
Maliciosi quoque et astuti pauperi non possent cum allegarent se non acci-
pere alienum atque se talibus indigere. Ex hinc autem sequeretur quod semper mali
haberent melius et boni peius. quia mali multa sibi superflua aggregarent
et boni non nisi necessaria sibi accipere vellent. 3o propter exclusionem
inimicicie quod sequitur ex predictis quia esset efficax occasio quod pax numquam inter
homines haberetur. Nam sepe contingeret quod eadem re ut eodem equo eadem
domo eodem agro plures vellent simul uti. Sed cum quilibet fungeretur equa-
li iure cum res esset communis quilibet obtinere vellet. Malus quoque et cupidus oc-
cuparet ultra quam sibi necessaria essent et hoc violenciam inferendo hiis qui vel-
lent secundum rebus communibus uti ad solam necessitatem sicut genesis 10o capitulo et 16. di. in me-
dio legitur de nebroth ubi dicitur cepit nembroth esse robustus venator
id est hominum oppressor atque extinctor coram domino secundum sanctum et glosam. Ex — i. permittente domino
hiis patet quod talis communitas nullo modo expedit rei publice. Deinde policia aristotelis
2o politicorum quod non sint omnia communia pro re publica preciosior est quam policia Socra-
tis et Platonis quam aristoteles ipse reprehendit de communibus omnibus. Unde 8. di. c. v. septimo
est apud platonem illa civitas iustissime ordinata traditur in qua quisque nes-
ciat proprios affectus quia scilicet omnia communia sint quod in re publica propter predicta reprehen-
sibile est scilicet in statu nature lapse. Circa hoc autem henricus de gandavo — Henricus de gandavo in quolibet q. 20;
in quolibet q. 20 distinguit dicens duplicem fuisse statum hominis in principio et
triplicem modum possidendi bona que pertinent ad hominis usum. Primus fuit
status quidam humane nature instituta in innocencia et in lege originali. 2us
est status nature humane per peccatum lapse atque ab originali iusticia obli-
quate. Et iterum est primo quedam possessio bonorum communis sine in communi nichil omnino
quo ad usum et possessionem quocumque modo appropriando et nichil in communi — 2o est quedam possessio per omnia sine appropriando

usum deducendo // 3º est quedam alia media scilicet secundum usum propria habendo si
ea secundum quod racio dictat pro loco et tempore communi usui exponendo // prima possessio
est mutilis quia non est mansiva // 2ª est iniqua quia scilicet est solitaria et
propria et ideo nulli civitati bene disposite congrua est // 3ª vero est racionabilis
et inter utraque media que civitati bene institute ydonea iure reputatur que
quia ex instinctu recte racionis provenit quod quodam modo natura duxit ideo
dicitur esse de iure nature sicut patet di. 1ª ius naturale ubi dicitur ius naturale commune est
omnium nacionum eo quod ubique instinctu nature non constitucione aliqua habetur ut
viri et femine coniunctio liberorum successio et puerorum educacio communis omnium pos
sessio et omnium una libertas acquisicio eorum que celo mari terraque capiuntur
secundum textum

De rerum divisione et quod per legem positivam iustam et auctenticam distincta sunt dominia rerum ut hoc de iure sit meum et illud sit tuum capitulum tercium

Tercia vero varietas dominiorum temporalium rerum extitit quia fuerunt parti
culariter appropriata ut hoc dicatur meum et illud tuum. hoc enim est fundamentum
omnis iusticie medio tractando rem alienam et propter quod omnis iusticie in restituendo
6 primo lex positiva · 2º lex iusta · 3º lex auctentica
eam Circa hoc advertendum est quod tria fecerunt licitam hanc appropriacionem primo
lex positiva quod isto modo probatur Nam remoto hoc precepto legis nature de habendo
omnia et per consequens concessa licencia appropriandi et distinguendi communia non fiebat actualis
· omnia
9 nec per legem divinam sed primo non per legem nature
distinctio et appropriacio per legem nature quod probabile esse videtur Non enim apparet quod illa determinet
determinaret ad opposita ipsa nempe determinaverunt in natura humana sed quod omnia essent communia
Nec dicatur quod illa propter institutam de rerum divisione scilicet fere bestie ubi videtur quod nullius
est primo occupanti concedi sit de lege nature. Et licet quasi statim post naturalem
apprehensionem de hoc quod est res esse dividendas occurrat Ista tamen est proba
bilis valde et manifesta Tamen racionabilius potest dici quod ipsa non sit de lege
nature sed positiva // 2º eciam non per legem divinam quod probatur per illud augustini
super positum in principio secundum capitulum ubi dicitur quo iure etc. per locum igitur a divisione ergo
dominia sunt distincta et patet quod non iure nature nec divino sequitur quod a lege positiva
facta est prima divisio et appropriacio dominiorum // 3º autem ut talis appropriacio licita esse dicatur
videre necesse est quomodo talis lex positiva sit iusta Talis autem lex tunc equi
dem iusta est quando in legis latore sunt maxime ista duo scilicet prudencia et
auctoritas primo prudencia ut scilicet secundum rectam practicam racionem dictet quid facien
dum vel statuendum sit pro ipsa civitate // 2º auctoritas quia lex dicitur aligando
sed non quecumque sentencia prudentis ligat civitatem nec aliquis sic nulli presideat
// Quomodo autem prudencia in se vel in consiliariis suis a condentibus leges possit
haberi ad excogitandas leges iustas ex se satis apte patet Sed de auctoritate nunc
dicendum est // 3º autem fecit licitam hanc appropriacionem lex auctentica vel auctoritas
dicitur principatus seu auctoritas
Circa quod advertendum secundum aristotelem primo politicorum quod duplex est principatus seu duplex
auctoritas dici potest // prima est yconomica id est patria 2ª est politica // prima inquam
est patria et hec siquidem iusta est ex lege nature quia omnes filii tenentur pare
tibus obedire quia qui dedit naturale esse videtur habere naturalem auctoritatem in ipsis
propagatis nec auctoritas hec per legem aliquam positivam mosaycam vel euangelicam

(c) 2006 Ministerio de Cultura

revocata est sed magis amplius confirmata // 2a auctas et poltica que super
extraneos est Et ista dicitur esse duplex prima residet in una persona ut in rege
francorum 2a residet in una civitate ut patet in ytalia ubi civitates que plurimum prin
cipantur sicut patet in venecijs in florencia et in senis et potest esse utraque iusta
ex communi consensu et electione ipsius civitatis // prima siquidem auctas respicit naturalem
descensum scilicet filiorum a patre quoniam sunt multi cohitantes 2a respicit co
hitantes quoniamcumque nulla sibi consanguinitate vel propinquitate coniunctos ut pote
si ad aliquam civitatem edificandam aut inhitandam aliqui extranei convenerent
qui considerantes se bene non posse regi absque aliqua auctoritate superiori possent
concorditer convenire ut uni persone aut civitati committerent illam civitatem
et unum pro se tamen et successor eligeret sicut et ipse Et ita fuit in re publica
romanorum vel pro se et tota sua posteritate // Utraque autem ista auctas politica
mito iusta est quia iuste potest quis se submittere domino alicui singulari persone
vel alicuius civitatis in hijs que non sunt contra divinam legem in quibus melius
potest dirigi per illum cui se committit quam per se ipsum. Iustum equidem est ut qui se
bene regere nescivit vel non possint sine directione vel auxilio alicuius persone
sive alicuius civitatis quod illi se subiciant quo ad regimen temporale // Ex predictis
habetur plene quomodo licite ista dominia temporalia a lege positiva a lege iusta et a
lege auctentica fuerunt approbata // Patet etiam quod talis divisio prima dominorum
fuit iusta a lege positiva iusta quia fuit vel a patre dividente sicut forte
post diluvium fecit noe filijs suis qui eis distribuit terras quas singuli occupa
rent pro se et filijs suis et posteris similiter ipsi de communi concordia inter se diviserunt
vel fuit a principe hoc statuente in quo communis consensus populi instituit huiusmodi potestatem
vel fuit a communi consensu eorum qui communiter possidebant sicut genesis 13 legitur de
loth et sanctissimo abraham qui dedit electionem ipsi loth quam partem eligere vellet
et ipse reliquam acciperet / vel potest dici aliter quod aliqua lex ab ipso noe promulgata
fuit aut ab aliquo electo a filijs suis in principem eorum vel aliqua civitate
cui ipsamet civitas hanc auctoritatem commisit Que inquam lex fuit vel potuit
esse quod res tunc occupate essent primum occupantis eam et sic post diviserunt se
super faciem orbis terrarum et hic unus occupavit unam et alius aliam plagam hec scotus
omnia secundum scotum 4o di 15 q 2 // Articulus 29 de rerum translacione que fit auctoritate
publica scilicet principis seu legis unde etiam de prescriptione et usucapione
dicendum est

Secundo generaliter consideranda est rerum translacio que fit auctoritate publica Nem
pe post predictam dominorum divisionem propter varias causas occurrentes tam in
vita quam in hominum morte necesse fuit esse dominorum et rerum translacionem propterea
quomodo licite potuerit fieri et nunc etiam possit breviter subiungamus // Duplex scotus
enim secundum scotum ubi supra fit iusta translacio rerum primo quantum ad dominium 2o quantum ad
usum primo scilicet quantum ad dominium fit ut si res a domino unius in dominium alterius transe
at / 2o autem fit quantum ad usum sive ius utendi cum apud eundem tradentem
dominium remanet Et de hac 2a translacione ad presens tamen hac vice generalem
scire sufficiat que talis est iustitia vel iniustitia translacionis usus dominij easdem 2e 14

reglās habet iuste traslacōis dnij. De pma ergo ad pns hoc est de ipsa
traslacōne dnij latius disseramus hoc aūt dupl'r fieri potest pmo auctēe pu^ca
2º auctēe puata. De pma aūt que fit auctēe pub^ca s. pncipis seu legis tm
2e la — in hoc articlo tractand' est de qua talis regla est notanda. Transla^o dnij
auctēe legis iuste iusta est. hec quidem regla pz Nā si lex iusta potuit iu-
re determiare dnia p^a sicut in pcedenti ar^lo determinatū est Et nō minor est auc-
tas pncipis siue legis qd habeo pro eodem post dnioꝝ diuisionē sicut
ante igitur pter eandez cām atqz eundem finez dniuz iuste trāsferri potest
postqz alicui fuerat appatū Et ex hac rla sequitur qz prescripcio i inmobilibz
iusta traslacio est. prescripcio quidez in i mobilibz est ut in domo in agro in
vinea et in silibz rebus Insup i incorpalibz habet locū ut in suitutibz elec-
cionibz et accionibz et huiqi ex de presc' c. i. et ff. eodem c. 16 q. 3 pla-
cuit et ff. quas actiones. Usucapio vero in i mobilibz est. Hiis igitur iam pmissis
tria ad pns de prescripcione consideremus Reliqua vel iniqtes pitis in iure
pmo consideremus circa prescripcionē iuriū auctēz 2º iuriū conformitatez Tercio
iuriū varietatem
ca 2 usucapio in mobilibus
Quod ab omni iure pscripcio et usucapio origineⁿ hnt Et hoc triplici
racione capitulum pmū
Primo circa prescripcionez consideremus iuriū auctēz habet enim prescripcio auc-
tem a quolibz iure et a iure nāli et a iure ciuili insup^2 a iure can^o et diceli
proinde scdm Scotū ubi sup^a triplici rōne prescripcio licita est. pmo rōne pacifice
conuersacōis 2º rōne publice offensionis 3º rōne auctēnce iurisdicionis
pmū pz quia iuste statui potest a legis latore qd nāliz est ad subditoꝝ pacifi-
cam cōuersacionē sed dniuz neglecte rei sicut contingit esse in prescripcione
et usucapione trāsferri in occupātez est nāliz ad pacificā cōuersacionē ciuiū
Nam si nō transferret dniuz in illū occupātez sed apud pmū post qntūqz tpus
continue remaneret orirent' inde mortales lites eo qz posset ille qui rem ne-
glexit uel eius heres post qntumcumqz tempus repetere rem illā neglectā ab
alio uel alius qntocumqz tempore occupataz Sic pz qz tales orirent' lites qd impos-
sibile esset decidere eas Quia pbōnez sufficiētez hre non possent atqz ex
talibz litibus ppetuus orirentur contēciones odia atqz rixe int' ipos litigan-
tes Et sic necessario esset tota pax rei publice pturbata 2º licita ē rōne
publice offensionis qd sic patet Nam legis lator iuste p legem punire potest
etiā corporali pena qlibz trāsgressorem cuius trāsgressio vergit in rei pub-
lice detrimentū et multo amplius pecuniaria pena et hanc illaz applicandā fisco
igitur pari rōne potest eum tali pena punire applicando illud i quo punit' ali-
cui qui in hoc minister est legis Sed negligens tanto tempore rem suā trans-
greditur legem ita qz trāsgressio eius est i rei pu^ce detrimētuz qm impediat
pacem ergo iuste lex potest rem sic neglectā applicare fisco et sic ad maio-
rem pacem trāsferre illaz in eos qui tanto tpe occupauit stitz tamqz in mis
iustū legis sicut pdictuz est Et ex hoc pz quomō intelligi debz illa prescrip-
tionis et de iure com̄ quā pbacio nō admittitur ut qui mulier dat dotem qd psumit'

(c) 2006 Ministerio de Cultura

madmodum stipulatum de ea reddenda et obligasset bona in casu restitutionis l. i C. de rei ux. et ex. despon. c. hinc qui fidem in tex. et glo. Sic etiam presumitur quod sic negligens rem suam pro derelicta habuerit eam. Et si etiam hoc non sit verum in re attamen legislator presumit eum ac si eam habuisset pro derelicta Et illud in quo delinquit assistunt iuste requirit consimilem penam. 3º insuper licita esse videtur ratione auctoritatis iurisdictionis Nam si quilibet potest dominium suum transferre in alium tota communitas potest. Ergo de communitate transferre in quemlibet quia in facto communitatis comprehenditur cuilibet presuppono includi. Igitur communitas illa habens istum consensum quasi iam obligatum in hoc quod quilibet consensit in leges instas concludendas a communitate vel a principe potest per legem iustam in quolibet cuilibet transferre dominium. Et ex hinc patet secundum giraldum odonis ordinis minorum quod possidens aliquid iure prescriptionis iuste possidet quia auctoritate legis iuste. propterea rem legitime prescriptam vel usucaptam restituere potius est perfectionis et super erogationis quam debite necessitatis et obligationis. Ex hiis igitur que dicta sunt patet quod prescriptio optime sic describitur a magistro gyrardo de senis ordinis heremitarum sancti aug. prescriptio est quoddam ius ex tempore congruenti auctoritate legum vim capiens in ferens negligentibus penam et litibus finem imponens. In hac autem descriptione ponuntur tria primo congruum tempus lege utique limitatum sine qua limitatione negligentia inexcusabilis non sufficeret 2º legum auctoritas que tali negligencia prescriptionem inducens. 3º tangitur causa finalis propter quam prescriptio est inventa scilicet ut penam negligentibus inferret et litibus finem daret sive imponeret quemadmodum et usucapio ut ff. de usucap. l. i. Dicitur enim ibi quod usucapio introducta est pro bono publico scilicet ne quorundam rerum domina diu et fere semper incerta essent. Hec descriptio concordat cum declaratione papie dicentis quod prescribere est predicere concludere et diffinire. predicit enim cum tempus statuit. concludit repetenti quod prescriptum est. diffinit denique lites. et sic tria que dicit correspondent tribus que in prefata descriptione prescriptionis posita sunt.

Prescriptio descriptio prescriptionis

Quomodo et in quo concordant iura in prescriptione et usucapione capitulum 2m

Secundo consideremus circa prescriptionem iurium conformitatem quomodo etiam modo concordant in prescriptione ista tria iura scilicet ius naturale ius civile et ius canonicum. primo autem in principali capitulo ostendemus quomodo in ea concordat ius naturale et ius civile. 2º monstrabimus in capitulo subsequenti quomodo et in quo in ea concordant atque discordant ius canonicum et civile. primo in quo ostendamus concordiam iuris naturalis et iuris civilis. Non utique est talis prescriptio contra ius nature quemadmodum dicere videtur prima gloss. de usucap. l. i. et 16 q. 3 etiam in prima glo. Sed cuius intelligencia advertendum est secundum gerardum de senis ordinis heremitarum sicut recitat Jo. an. in mercu. in reg. possessor quod duo sunt circa hoc consideranda primo quid sit ius nature 2º quid sit ius legale. proinde notandum est quod quodlibet ius consistit in rectitudine quadam propterea ius dictum est ut habetur di. i in c. ius naturale. Justicia autem nichil aliud est quam quedam rectitudo. omne igitur ius sive naturale sive legale in quadam rectitudine

(c) 2006 Ministerio de Cultura

// nō qd addit Jus legale ad Jus nāle.

consistere habet Et licet ius nāle et ius legale dicta sint nō tamē eoꝝ rectitudo diuersa est sed eadē aliṫ et aliṫ tamē sumpta Nam ius legale nō addit sup ius nāle aliā rectitudinē sed eandē specificat Jta vt uez sit dicere qz ius legale est quedā specificatio et expssio rectitudīs nālis Et hoc tplici modo qnqz detīando. qnqz applicando. qnqz declarādo pmo modo detīando s' per congrueos modos verbi grā Naturale ius vult delinquētes puniri sed puniciōis nō detīnat modos qd qd facit legale ius vtendo rectitudīe nālis iuris scilz puniendo sm qualitatez delicti // 2° mō specificat vz applicando varios actus verbi grā Rectitudo iuris nālis vult nemī subtrahi qd suū est Jus vero legale distinguit actꝫ ab illa rectitudīe deuiātes scilz actū furandi rapiendi et fenerandi et consiles Vltqz vltra hoc ostendit quō vnus illoꝝ actuū plus q aliꝰ deuiat a rectitudīe nālis iuris Et sm illud instituit maiores uel minores penas ac per penaꝝ metū prestat in hoibz rectitudīe nālis iuris Ex quo pz q nō addit rectitudīe s3 illā specificat declarando scilz p quosdam euentꝰ uel casus in quo quis locupletari possit et sine iniuria alterius // proinde specificat pdicte regle intellectū in quibzdā casibz in quibz homo locupletari potest cū alterius detrimēto z sine iniuria eius sicut pz in prescpcōibz et vsucapiōibz eo q in eis infert alicui dāpnū et tamē ei iniuria minime irrogat patet eni q ille contra quē prescpō currit licet paciat dampnū non tamē patiṫ iniuriā quia ipē pter negligentiā suam illud meret dāpnū // Exemplo patet q licet in tali casu recedi videat ab intellectu quem sm lrāz reglā sonat nō tamē recedit ab intellectu ad quem ipse reglā ipā portat Nam si ea in omi casu ad lrāz suaret adiuabus alijs que sunt de iure nāe expresse recederet Et q ita sit patet Non eni potest reglā antedcā in quolibz casu ad lrāz obsuari nisi prescpcio et vsucapio de medio auferant qd si fit per pctm negligēcie quod est circa bonū publicū vtiqz non punit et per qns recedit ab illa rcā nālis iuris que dicit q rectū est pctm puniri Et maxiē pctm cōtra publicū bonū qd scilicet dat materiā litiū // pterea si prescpcio et vsucapio tollerent de medio recedet ab illa reglā iuris nālis que dicit q bonū publicū et cōe cuiuscumqz hōis bono pprio et spāli pferendū est Jn remocione pscpcionis et vsucapionis totum genꝰ sit cū preeligat bonū pctm illꝰ qui negligit repetere sua et dat maꝫ litiū et rixaꝝ et p qns postponitur cōe bonū qd consistit in pacifico cōitatis conuictu pter hec oiā aduertend est q nāle ius diuersas reglās habet que tamē sic semp intelligende sunt q vna alteri nō aduerset et ita suande sl q cum suat vna cōtra alterā non eat // possint quoqz vltra pdicta alia adduci exempla Constat eni q de iure nāe rectū est q depositū reddat sicut pz dū ius naturale z tū gladius furioso reddi non debet quia p hoc viciaret rcā de nō occidendo et de pace inṫ hoies consuanda quoꝝ vtrumqz ex gladij restitucōne inse ipō altꝫ in alio posset vtiqz violari zc q ꝛ negruis arbitret Ex quo pz q ppter rectitudinē legis nāe recedit alrā nālis iuris

verbi grā qure nāli consuit qd rectum ē videlz nō dz qnis locupletari cū alterius iniuria vel iactura q ē rcā iuris ī 6° lib nō tn specificat adiecto iure nt vt pōt sit aliquis —

(c) 2006 Ministerio de Cultura

q sequendo incideret in culpam et hoc fiat supplemento circumstantia // Ex hiis que
que dicta sunt patet quod ius legale non addit super ius naturale aliquam rectitudinem
specialem et novam sed specificat illam eandem per quosdam speciales casus in quibus et
si non fuerit rectitudo naturalis iuris secundum unam regulam fuerit tamen secundum aliam sicut
predictum est Vel etiam dici potest quod in talibus casibus licet non servetur sensus quem
littera sonat servatur tamen sensus quem eadem regula servat et portat secundum intelligentiam
veram // Claret etiam ex predictis quod rectitudo naturalis iuris atque legalis non
est alia et alia sed est una et eadem aliter et aliter tamen sumpta

In quo et quare in prescriptione et usucapione discordat ius canonicum et ius civile capitulum tercium

Tercio autem circa ipsam prescriptionem considerandum invenitur varietatem. Sed intelligendum autem quare prescriptio canonici iuris distincta sit a prescriptione iuris
civilis notandum adultendum est quod circa ea que dicuntur in presenti articulo aliquid
est certum aliquid vero dubium // primo equidem certum est quod prescriptio que currit
secundum ius canonicum in prescribente bonam fidem requirit sicut patet de regulis iuris libro vi
in regula possessor ubi dicitur possessor male fidei ullo tempore non prescribit
etiam concessus Et consimiliter patet quod prescriptio que currit secundum ius civile non requirit necessario bonam fidem in prescribente sicut patet C. de presc. xxx annorum l. i et l.
omnes et l. cum notissimi // 3º autem est dubium utrum ista prescriptionis diversitas inter
predicta iura rationabilis sit censenda Nam si prescriptio male fidei concordat
equitati naturalis iuris videtur quod statuendo ambo predicta iura debuerunt in eam
insimul concordare Si vero dicta prescriptio est iniqua et contra equitatem naturalis
iuris videtur quod nullum legale ius debuit illam statuere // Sed advertendum est
quod dicta prescriptio considerata mente iuris civilis illam statuentis iusta utique est et equa
quia concordat equitati iuris naturalis Sed alio modo considerata prescribentis mente
profecto iniqua iudicanda est quia a iure naturalis equitatis recedit Et quod ita sit
patet Nam intendit civile ius per prescriptionem male fidei duplicem finem // primo
negligentes punire // 2º litibus finem dare et utrumque finium predictorum correspondet
naturali iuri sicut in primo capitulo primi articuli dictum est // Ex hac igitur parte talis prescriptio
iusta et equa merito dici debet Sed quia ipse prescribens per eandem prescriptionem
intendit usurpare alienam rem recedit ab illa regula naturalis iuris que dicit Quod tibi
non vis fieri alteri non feceris // Item institutiones [illegible] iuris precepta de iustitia et iure
// Et ex hoc manifeste patet que causa fuit quod prescriptio male fidei a iure civili inducta est // Attamen adhuc remanet dubium quare canonicum ius in prefata prescriptione a civili iure discordat. quam propter advertendum est quod prescriptio male fidei
partim est a iure civili inducta sicut predictum est. partim permissa scilicet considerata
prescribentis iniquitate quo respectu est iniusta sicut etiam dictum est Nec siquidem est secundum illud a civili iure inducta sed tantum permissa quia ius civile et quod
libet aliud ius licet non valeat aliquid iniustum atque iniquum inducere potest
tamen illud quandoque permittere propter aliquod bonum et iustum quod eliciatur inde ad quod
tale ius magis spectat intendere sicut patet in simone 78 articulo 3º capitulo 3º in
principio Sic in proposito quidem est Nam permittit quod prescriptio illius ex mala fide et

[Left margin:] i danciis

[Right margin:] quod ex hac parte merito iniusta et iniqua dicta est quare discordat.

[Right margin:] ius non valet aliquid iniustum inducere potest tamen illud [illegible] permittere propter aliquod bonum iustum quod eliciatur inde

(c) 2006 Ministerio de Cultura

iniquitate procedat ut per eam duplicem prestant finem eliceat. Hoc autem propterea facit quia cum ius civile tendat pro ultimo fine conservare civilem societatem cui secundum dicentem maxime necesse est neglientes punire et litigia terminare propterea magis intendere debet ad hoc tamquam ad commune bonum quam ut iniquitatem removeat vel corrigat prescribentis cum sit bonum particulare Nempe magis ad ipsum spectat illius duplicis finis equitas prescedenda quam ipsius prescribentis iniquitas corrigenda Et sic patet quare in prescriptione male fidei ius canonicum a iure civili discordat // Simpliciter cum enim duo ista iura fundamenta sint super eadem natura iure mutuo sibi subvenire genus est Nam si unum alteri non subveniret sequeretur quod unum eorum in omnibus sufficiens esset ac per consequens alterum superfluum foret Sepe quidem contingit quod ad unum et eundem effectum unum eorum sine altero minime sufficere potest verbi gratia in puniendo eliciat ac morti iuste tradendum absque iure canonico non sufficit ius civile quia cum degradare non potest Nec etiam ius canonicum sine civili iure sufficiens est quia canonicus iudex illum minime occidere potest // Preterea predicta iura mutuo sibi subveniunt in dicto casu quia quodlibet eorum exequitur quod ad eum proprie videtur Sic igitur suo modo in prescriptione male fidei evenire contingit Nam in ea est aliquid iustum et prescedendum et aliquid iniustum et prescedendum Que quidem duo per idem ius minime fieri possunt propterea necesse est quod sit aliquod ius quod dictam prescriptionem propter predictum duplicem finem instituat et aliud ius quod eandem prescriptionem propter malam fidem prescribentis prohibeat Et hoc modo dicta iura sibi mutuo subvenire probantur // Nec quidem est contrarium in ea sicut dicitur plenius in sermone 3 de eius ultimus ubi probabitur quod unum ius non potest alteri obviare per contrarium sed tantum per obmissionem quare id quod obmittitur ab uno sepe ab altero sumi solet sic in proposito nostro Nam quod mala fides debeat prescriptionem infringere hoc a civili iure obmittitur quia propter causam antedictam ad eum non spectat infringere illam sed a canonico assumitur quia ad eum merito spectat infringere eam Nec tamen est contrarium si civile ius dicit talem prescriptionem equam et iustam ac per consequens instituendam // Ius vero canonicum dicat prescriptionem esse iniquam et iniustam ac per consequens prohibendam quia sic dicendo non attendunt ad eandem causam nec ad eundem finem ubi autem vera contrarietas est necesse est quod secundum eundem respectum ampliatur // Preterea ius civile intendit servare iustitiam propter litigia terminare Canonicum vero ius intendit terminare litigia propter iustitiam conservare Nam principalis finis iuris civilis est conservare civilem societatem que minime conservatur nisi litigia terminentur. Iuris autem canonici finis principalis est animas ordinare in deum et in evangelicam legem ut sic homo etiam gloriam consequatur. Hoc quidem ordo in deum haberi non potest nisi conservetur iustitia ut scilicet per eam interior actus quo ordinatur in deum secundum iustitiam reguletur. Propterea de regulis iuris in 6° qui scandalizaverit regula iuris ait utilius scandalum nasci permittatur quam veritas relinquatur // Preterea canonicum ius sequitur evangelicam legem et ei subalternatur que lex evangelica a civili iure discordat in rectificando actum exteriorem sicut patet Matthei 5° ubi dominus ait Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam iam mechatus est eam in corde suo Ius

Marginal notes:

ex scriptis patent. Hec scilicet duo

quis est principalis finis iuris civilis.

Et quis iuris canonici

(c) 2006 Ministerio de Cultura

aut ciuile solum in mibus rectificare actum exteriorem qui est adulterium per quod posset ciuilis societas impediri Ex quo patet quod ad canonicum ius spectat prescriptionem malefidei penitus prohibere per quam actus interior obliquatur Et sic ius a iure ciuili discordare necesse est ut patet

// Sed queri potest an ille qui completa prescriptione seu usucapione incipit habere malam fidem eandem possessionem restituere teneatur Ad quod dicendum secundum iuristas quod non et hoc triplici ratione primo ratione auctoris 2º ratione proprietatis 3º ratione inculpabilitatis // primo ratione auctoris Nam si bona fide durante prescriptio et usucapio compleantur titulus uidetur esse prescribens non tantum secundum ius ciuile sed etiam secundum canones sacros ut patet extra de prescriptione in capitulo de quarta et c. ad aures xvi q. iii c. ii et iii et c. dilecto. et extra c. primo capitulo libro vi

// Preterea iura faciunt hoc meum illud tuum di. viii quo iure // 2º ratione proprietatis Nam si prescriptio compleatur bona fide durante iam factum est tuum auctore uel usque iuris quod erat antea alienum non obstante quacumque mala fide postea subsequente quare propterea talis restituere non tenetur // 3º ratione inculpabilitatis quia nullus tenetur restituere illud quod iuste et bene possidere probatur sed talis prescribens possidet rem prescriptam iuste et bene non obstante mala fide superueniente ergo eam restituere non tenetur Maior est euidens et minor probatur Nam id quod de iure habetur iuste et bene ex parte iuris utique possidetur ac per quam alienum non est sicut patet 14 q. 4 c. quid dicam dicitur enim ibi hoc enim certe alienum non est quod iure possidetur hoc autem iure quod iuste et hoc iuste quod bene hec in textu Ipse enim prescribens habet et possidet rem prescriptam de iure ergo iuste et si iuste ergo bene Et sic non uidetur possidere rem alienam sed suam et per quam restituere non tenetur // Quidam tamen dicunt talem ad restitutionem teneri sed hanc opinionem hostiensis deridet nichilominus tenet quod si de hoc conscientia remorderet nec consilio peritorum reformari ualeret sequenda est licet erronea sit extra de sen. excom. inquisitioni et extra de symo. per tuas // Consulit tamen talem scrupulosam conscientiam esse ac timere ubi non est timendum Unde extra de symo. in c. et si questiones cum concor. dicit se in hoc non esse de illis pensato quod prescribens iuris auctore dominium adeptus est huius sensus apparet fuisse statuti sicut ex dictis in articulo primo et in sequentibus patet Idem thomas in 12 quolibet licet de hoc breuiter dicat Idem tenet Iohannes glo. xiiii q. vi si res Idem Iohannes andree et innocentius 3e q. 2 si uirgo et extra eo in c. uigilanti et in c. ultimo Et goffredus et hostiensis sequuntur Io. an. in mercurialibus in regula possessor ubi in fine illius regule ait quod ad roborationem predictorum notandum est quod modi acquirendi dominia sunt de iure naturali uel gentium Cum igitur iste sit unus modus dominium transferendi scilicet per prescriptionem licitus est ex quo fit bona fide Quare quod qui prescripsit sicut et qui emit non erit tutus Si enim per ius positiuum ille tutus est quare non similiter etiam iste Ex hiis apparet quod expresse concordat cum statuto et hec est communis sententia iuristarum // 2º etiam circa prescriptionem queri potest que culpa dici possit committi ab illo qui mala fide possidens rem prescribebat // dicendum est quod licet proprie et directe non possit dici fur uel raptor interpretatiue tamen

· non casus de conscientia uniuersali de prescriptione ·

sancti thome quodlibet · 12 · ar · 26 ·

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et indirecte potest et debet cũ utroq; censeri eo q tamq̃ fur usurpat
alienã rem et tamq̃ raptor eam publice rapit // ꝓterea et si rem publicã
nõ ledat sicut fur uel raptor q̃ntũ ad actũ exteriorem tamẽ ↄsciãz suam nõ
minꝰ inficit corã deo Nam veraciter fur est et latro (raptor) q̃ntum ad interiorez af
fectum licet nõ q̃ntum ad exteriorem actũ Et s̃m hunc s̃m loqui videtur
illud c̃ ie q· v· si quid ubi dicitur Si quid inuenisti et nõ reddidisti rapuisti
Ille nempe qui rem alienã recipit et eaz nõ reddit licet nõ sit raptor direc
te z ꝓprie q̃ntum ad actũ exteriorem quia alienã rem nõ videt ꝑ violen
ciam usurpare tamẽ interpretatiue z indirecte est raptor q̃ntũ ad actũ exteriorem
rem quia rem alienã ad modũ raptoris et furis sibi appetit vendicare
ꝓpterea corã deo infectaz ↄsciam habet sicut fur et raptor cum deus
plus inspiciat ad affectũ q̃ ad ipm̃ actũ et hoc est qd̃ dicitur in eo cº Cui
alienũ negat si posset etiã tolleret Deus enĩ cor interrogat non manũ
Et ex hijs patet q mala fide p̃scribens q̃ntum ad ↄsciẽ culpam equipol
let raptori et furi ac per ↄñs indiget ↄsciam suã purgare atq; rec
tificare sicut et illi Sed p̃dicti nõ possunt hoc agere nisi ꝑ condignã res
titucionẽ Juxta illam iuris li vi· ubi dicitur pccm̃ non remittitur nisi restitu
atur oblatũ ergo eodẽ modo p̃scribens mala fide nõ poterit ↄsciãz pur
gare et rectificare nisi ꝑ condignã restitucioẽz sicut etiã fur et raptor

Arłs 39 de rez translacõne que fit auctẽ p̃uata

Tercio etiam tractand᷑ est de rez translacione que fit auctẽ p̃uata
id est ꝑ actum ꝑsone p̃uate i mediate habẽtis dñiuz rei hoc aũt s̃m
Scotum ubi sup̃ duplr̃ habet fieri p̃mo ꝑ actũ mere liberalẽ 2º per
actũ s̃m quid liberalẽ p̃mo fit qñ transferens nullaz expectat reddicioẽz
2ᵘˢ vero fit qñ pro eo qd̃ trãsfert expectat aliquid sibi reddi

De rez translacõne que fit in donacõne z comodato
capłm p̃mũ

Prima quidẽ translacio fit auctẽ p̃uata ꝑ actũ mere libẽralem in qua
transferẽs nullam expectat reddicionẽ sicut i donacõne contingit z
etiã in comodato Et ad hoc aũt talis datur regla dñus alicuiꝰ rei nisi
ꝓhibeatur a iure uel ab alio supiore cuiꝰ volũtate dependet i dando donare
potest rem suã alij volenti illam recipe hoc quidẽ probatur quia ex quo ꝑ
actũ voluntaris sue fuit dñus ergo ꝑ volũtatez cessare potest esse dñus et
aliꝰ vult incipe ergo potest incipe esse dñus et nõ ꝓhibz alia causa su
perior istum desinere z illum incipe esse dñz q̃ per talem donacoẽz trãslacio
dñij fit vere z iuste Et ex hoc patet q de rõne liberalis donacõis sunt
tria p̃mũ est liberalis et uolũtaria trãslacio ex pte donãtis // 2m volũtas
recipiendi ex pte illius cui donatur // 3m libertas amboz scilicet huiꝰ do
nandi et illius recipiendi id est q nulla lege supioris ꝓhibeatur iste dona
re uel ille acceptare Nec pactum alteriꝰ a quo dependeat in ista trans
lacione Ex quo pz q monachus uel filiusfa(milias) nõ potest aliquid dare sine
assensu uel saltem contra assensũz expressum seu interpretatiũ abbatis
uel pr̃is Cuiꝰ racio est quia donatiue ꝓhibitꝰ est a lege supiore Item

(c) 2006 Ministerio de Cultura

quia donacio eorum non dependet a consensu expresso uel interpretato abbatis uel
prelati // Sicut clericus donare non potest in aliquo casu sine voluntate uel saltem
contra voluntatem pape ut patet extra de censibus in c. romana li. vi. ubi precipit gre
gorius quintus quod visitantes a visitatis nulla recipiant munuscula et si rece
perint teneantur restituere duplum uel non absoluantur a maledictione quam ipso facto
incurrunt // Aduertendum est autem quod in donacione iniusticia minime esse potest si do
nans non mere liberaliter donat uel contra voluntatem alicuius a quo dependet
in donando donat sicut patet in casu quem ponit extra de censibus in c. exigit li. vi.
ubi precipitur visitantibus munera non recipere que si receperint duplum eius quod
receptum fuerit ecclesie a qua receperint infra mensem reddere teneantur et talia non
seruantibus ibi graues pene subduntur Non insuper mere liberaliter donat si de
ceptus uel quasi necessitate coactus aliquid donat Ignorancia enim et ali
lis coactio excludit voluntarium sicut patet 3º ethicorum Et ex hoc sequitur quod de
ceptus de eo cui donat quantum ad illam rationem propter quam donat non simpliciter do
nat Et ideo si alicui tamquam propinquo donat qui tamen non est propinquus non simpliciter
donat Consimiliter si alicui ut egeno ~~ut~~ qui non est egenus Unde videant
illi trufatores qui diuites existentes tamquam egeni recipiunt elemosinas ne in
iuste omnia huiusmodi recipiant quia non est ibi in dante voluntarium propter condicionis
ignoranciam quam in dando respicit donans // Idem quoque est si artatus aliqua ne
cessitate ut in vsuris dandis uel dimittendis et indulgendis non est mere libe
ralis donacio hec secundum scotum ubi supra Sed de hoc plenius in tractatu de restitucionibus
posito in quadragesimali de christiana religione simone eo articulo 2º capitulo 3º dictum
est Insuper propter quandam similitudinem et correspondenciam ipsius translationis
liberalis vsus que fit in comodato cum illa que scilicet que fit per actum mere libera
lem in donacione de ipso comodato nunc aliquid dissimus habet enim sicut
leges comodatum cum translacione liberalis vsus ad hoc scilicet quod sit iustum
// Nam comodacio primo requirit in comodante liberam voluntatem // 2º requirit in
recipiente quod rem comodatum recipere uelit ad suum vsum // 3º quod non sit aliqua
voluntas legis seu principis obsistens illi comodacioni // Est ~~etiam~~ aduertendum etiam
quod in comodato simili modo iniusticia cadit sicut in donacione de qua supra dictum est licet
in comodato non sit equalis defectus propter equale vicium quia translacio vsus ad
tempus non requirit tantam habilitatem quantam translacio dominii liberalis hec
Scotus ubi supra Unde contractus originem sumpsit et de multiplici diuisione et
variacione eorum capitulum 2m

Secundo autem translacio rerum fit per actum secundum quid liberalem quando pro eo quod quis
transfert expectat aliquid sibi reddi equiualens ei quod transfert et talis
translacio proprie contractus denominatur quia ibi trahuntur primum per duas voluntates
Trahitur enim iste ad transferendum in illum a comodo quod expectat ab illo // Unde
a quibusdam sic diffinitur Contractus est duorum uel plurium in idem consensus Contrac
tus igitur in quibus dominia transferuntur in triplici differencia sunt primo dicitur rerum permutacio contractus quod est et unde dicatur
2us dicitur empcio et vendicio 3us mutui dacio et acceptacio // Primo est quidam
contractus rei utilis pro re utili inmediate sicut vinum pro blado oleum pro fru
mento etc. et talis contractus dicitur rerum permutacio do ut des uel do si das et de

hoc. in tercio (supra) ca° subiungemus // 2° sunt quidam contractus rei utilis pro numismate ut
econverso quia enim quandoque difficile erat res usuales commutare immediate ideo reme-
dium repertum est per quod talis commutacio facilius fieri possit, quod vocatur numisma li.
ff. de contrahen. emp. et hec commutacio numismatis pro re utili vel usuali empcio
nuncupatur, econverso autem vendicio dicta est et de hijs dicemus in sermone 33 et 34
// 3° sunt alij contractus numismatis pro numismate et talis contractus mutuum nominatur
id est mutui dacio et mutui accepcio Et de hoc in sermone 41 dicturi sumus Et
iterum aliquid de hoc in sermone 39 articulo 3° // Insuper advertendum est quod sex sunt contractus
in quibus transfertur dominium, primus est liberalis donacio // 2us est rerum permutacio // 3us
est empcio // 4us est vendicio // 5us est mutui dacio // 6us est mutui accepcio Sunt
et alij contractus in quibus transfertur usus vel ius utendi retento dominio et hij
correspondent sex modis translacionis dominij // primo liberali donacioni dominij correspondet
usus rei comodacio // 2° rerum permutacioni correspondet mutua vel permutua comodacio
// 3° empcioni correspondet mutua conductio // 4° vendicioni locacio // 5° autem accep-
cioni non correspondet aliquid proprie in translacione usus rei // Ex predictis patet quibus
modis possint rerum dominia atque usus earum transferri in multiplici contractu Et
iterum advertendum est quod iuxta primam regulam positam in principio precedentis articuli
contractus in quibus transfertur usus vel ius utendi retento dominio regulariter iusti
sunt vel iniusti iuxta regulas translacionis dominij hec secundum scotum ubi supra

De rerum permutacione et que requiruntur ad hoc capitulum 3m

Tercio addi potest translacio quedam particularis que ad presens sit de rerum permutacione
quia decima etc° precepti in ordine hic premopoita est unde secundum scotum ubi supra
circa iustam rerum permutacionem talis regula datur Domini rerum iuste eas permu-
tant si sine fraude servent equalitatem valoris in commutatis secundum rectam racionem
// Circa quam regulam notandum est quod ultra condiciones que necessarie sunt ad iustam do-
nacionem de quibus dictum est supra articulo 2° capitulo 1° tres etiam alie in predicta regula
describuntur que proprie sunt ad iustam permutacionem // primo enim dicens sine fraude
triplicem fraudem generaliter excludit primam in substancia 2am in quantitate. terciam in
qualitate // primam inquam in substancia ut non commutet auricalcum pro auro nec aquam pro
vino seu saltem in vino limphato // 2am in quantitate sive quantitas mensuretur per pondus
sive per virgam sive per aliquem modum ut puta per modium sextarium vel huiusmodi Sive
in liquidis sive in aridis iustum pondus et iusta mensura fuerit // 3am in qualitate
ut non commutet vinum corruptum pro puro et sano hec omnia probantur ex de iniurijs
et dampno dato Si culpa ubi dicitur Qui occasionem dampni dat dampnum dedis-
se videtur. Sed defraudatus in substancia illum qui permutando putat accipere aliam
substanciam vel in quantitate qui putat accipere aliud quantum vel in qualitate qui putat
accipere aliud quale dat dampni occasionem quia non permutaret nisi crederet
aliam substanciam aliam quantitatem et aliam qualitatem accipere ergo videtur de presumpcione
iuris et secundum veritatem dedisse dampnum // Si autem inadvertenter aliquis predictorum
defectuum in re vendenda repertus est venditor non peccat tamen cum pervenit ad
noticiam eius recompensare tenetur dampnum emptori illatum Sed de hoc etiam videtur
in sermone 35 articulo 3° per totum // 2° dicit regula quod servent equalitatem valoris
in commutatis Et autem equitas valoris servanda sit probatur per augustinum de tri-

ca° 3° dicetem ubi aut vile uelle emere et care uelle vendere reuera viciu est
Qd intelligit de re vili et cara quantum ad usum Nam frequenter res que in se nobilior
est in esse nature usui hominum minus utilis est quantum ad ea sicut patet per aug. in li° de
ci. d° ubi ait quod melior in domo est panis quam mus cum tamen omne viuens nobi
lius sit simpliciter ipso non viuente Sed de hoc dicetur melius in sermone 34 ar° p°
Tercio quoque propter predicta addit secundum rectam racionem attendere scilicet naturam rei
in comparacione ad humanum usum propter quem permutacio fit Talis autem equalitas secundum
rectam racionem non consistit in indiuisibili medio primo in tali quod medio quod respicit ipsa
iusticia comutatiua magna est latitudo in diuisibilem punctum equalencie rei et precii — 6 z intra istam latitudinem non attingendo
quia quo ad hoc impossibile esset comutantes attingere in quocumque gradu citra
extrema fiat fit utique iuste // Que autem sit ista latitudo et ad quantum se extendat
quia eadem est in permutacionibus sicut in empcionibus et vendicionibus Ideo dicetur
infra sermone 34 ar° 1° et c° Et etiam plura alia ad permutaciones pertinencia ibi
ponentur // Ultra ea que dicta sunt notanter aduertendum est quod cum istis contractibus
predictis scilicet donacionum permutacionum empcionum et vendicionum sicut predictum est que-
runt mutua comodacio conductio et locacio propterea quantum ad condiciones illius
supra positas seruanda est in eis iusticia consideracionibus ad usum sic in illis ad
diuiciis. Iniusticia autem in permutacione patet ex tribus causis // primo de excepcione
2° ex inuoluntario 3° ex prohibicione superioris cum permutans subest in permutando
sicut lacius supra articulo 2° et ca° 2° de donacionibus dictum est // Et ex hoc dici
potest in iusta permutacio que fit in alearum ludis et similibus iuxta 1° ff de alea
toribus l. ultima et ex. de vi et honest. cleri in c. clerici officia hec scotus //
Ceterum quia plus quam putabamus longior fuit sermo Si multa que ulterius in prece
denti materia occurrunt explorare vellemus verendum est ne aut sermo gratam
breuitate careret aut larga excellensque materies ex festinancia debita
diligencia fraudaret. pausemus proinde hodie iam si placet ac tamquam
animalia munda ruminemus que hodierno sermone tota auiditate glutiuimus atque
preparemus vigiles mentes nostras ad ea que de hac materia dicenda sunt et max
ime die crastina ad dirigendum mercantes et artifices in viam rectam ne in
operibus et mercacionibus suis amplius peccare uelint hec misericorditer largia
te agnus immaculatus dominus noster ihesus christus qui cum patre et spiritu sancto gloriosus reg
nat in seculorum secula Amen

Dominica 3ª in xlª in mane de mercacionibus et artificiis in generali et de con
dicionibus licitis et illicitis earundem sermo 33.

E
jice ancillam et filium eius Gal. 4° ca° et in epistola hodierna. dictum
est in precedenti sermone de origine dominiorum atque de rerum diuisione
translacione et de contractuum diuersitate Necnon precipue de buxibus et
de rerum permutacione Nunc autem dicendum est de mercacionibus et artibus in generali
cum presens materia magna sit Janua ad multa que in sequentibus tractanda sunt // Ad
horum igitur intelligenciam aduertendum est secundum alex. de ales quod tria sunt genera operum
humanorum primo sunt quedam que nimis possunt esse mala // 2° sunt quedam que non
possunt esse bona // 3° sunt alia que possunt esse bona et mala // primo in quantum sunt

(c) 2006 Ministerio de Cultura

opa quedam que mala esse nō possunt sicut diligē deū ex toto corde & ex
tota aīā et ex tota mente atq3 diligē ꝓximū suū sicut seipm̄ iuxta sniāz
saluatoris cr 22 // Tᵉ quoq3 sunt opa alia que mīme pn̄t bene fieri cum ex
ipā actus inordinacōne ſm se oīo mala esse ꝓbent' et blasphemare deū et
stōs odire ꝓximū vsura fornicacio et silia // 3ᵒ insup st alia quedā que
pn̄t et male & bene fieri vt dare eleōsinā ieiunare & silia int' que mer
cacio' computat' quia nō de se mala est sed ex circōstācia tpīs seu loci potest
illicite exerceri // ꝓinde augˀ in liᵒ de qōnibʒ noui et veteris testamti sic
ait fornicari hoibʒ semꝑ non licet. negociari aūt aliqn̄ licet aliqn̄ non licʒ
Sicut si emāt' merces in dei templis qd abhorrere se ondit dn̄s cr 22 cū
dei zelo armatꝰ intrauit ī templū dei et eiciebāt oēs vendentes et
emētes ī templo ut mistice demōstraret q in vendicōibʒ et empcōibʒ de
corde hoīs qd est templū dei auaricia eīci debet que vtiq3 ē ancilla test
te aplō galat 3ᵒ vbi ait auaricia ēst quedā ydolor ſuitus ipā eñ seruit
stibʒ thesauris congregandis quia vʒ ſuire facit nūmis cū filio suo qui
st oīs contractꝰ illiciti // Sed quid dicit scriptura diuinitꝰ inspirata
Eice ancillaʒ .i. est auariciā antedictam et filiū eius stibʒ pncipale qui est
amor tpaliū reꝝ Nā si in mercancijs et artibʒ talem ancillam dn̄ari qti
gerit mercator et artifex relictis diuicijs agregatis in etnū peribit.
ꝓinde puer. 30 caᵒ scriptū est ꝑ tria mouet' tra et qrtū qd sustinere non
potest per ſuū cumq3 regnauerit ꝑ stultū cum saturatꝰ fuerit cibo ꝑ
odiosaʒ mulierez cū in mrīōmo fuerit assupta et ꝑ ancillā cū fuerit he
res dn̄e sue. Seruus regnās est corpus spūi predominās Stultꝰ satura
tus cibo est affectꝰ repletus carnali desiderio. mulier odiosa in mat'mōio
iuncta est mens clara odiosa deo et demoni coplāta // Ancilla heres dn̄e
sue est intelligēcia solum terrenis ac trasitorijs diuicijs dedicata cū dn̄a t'
caro de tra formata ī puluere reuersa cuius tūc terena ītelligēcia effi
cit' heres cū ad tantaʒ puenit cecitatez q in etnū non credit relinqre
diuicias agregatas h̄y sunt de quibʒ ꝓpha ait oclos suos statuerūt de
clinare ī tra. Et h̄ est quartū qd tra sustinē nō potest quia sic alibi idem
ꝓpha inquit dormierūt sompnū suū et nichil īuenerūt oēs viri diuiciaꝝ ī ma
nibʒ suis Eice ergo tu mercator et artifex hanc ancillaʒ et filiū eius de corde tuo
Quos tunc illos vere eicies cū ſm rectitudinē & iusticiā illa pficies ne
tibi contingat qd ꝓpha in ps qi dicit tota die ī iusticiā cogitauit lig̃ua tua
sicut nouacla acuta fecisti dolum. vbi ostendit t'plex studiū iniusti mercātis
et artificis ad iniusticias exercendas // pmū est studiū cordis ibi tota die &c
2m studiū est oris ibi lingua tua 3m est opis ibi sicut noua acuta fe. do.
Et potest esse thema in pn̄ti sermone & lacius exponet' infra sermone 22
arti̇clo pᵒ caᵒ 3ᵒ Igit' de mercatoribʒ et artificibʒ et quibʒcūq3 empcōibus
et vendicōibʒ generalē et vtilem doctrinā tradere cupientes tria de il
lis ad pn̄s considēmus pmo eoꝝ licitaʒ exercitacōeʒ 2ᵒ eoꝝ impiā abusioneʒ
3ᵒ eoꝝ debitam reformacionē

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Prima aut consideraco circa mercacionem est de eius licita exercitacione. Trici
enim via probari pot q mercantia possit licite exerceri primo via nature 2o via
prescriptiue 3o via gratie seu sancte ecclesie. Et ex lege nature ostenditur licitam esse
mercanciam et maxime propter tria primum capitulum

Primo quidem probatur via nature licitam esse mercacionem quod quidem monstrari pot ex tri-
plici utilitate que sequi solet ex illa. Prima est utilitas generalis 2a est utili-
tas specialis 3a est utilitas particularis. Prima quidem scilicet generalis patet sic
stati in quo dicitur quia ex manifestis necessitatibus et comodis provenientibus consistit
bonum ex officio et exercicio ipso mercandi. Constat enim quod multa desunt uni patrie
seu urbi que in alia superhabundant. Illi quoque qui in colendis agris et in ceteris
artibus mecanicis occupantur aut regimini rei publice seu iuste militie operam prestant
comode et optime adire non possunt terras ad res quibus egent emendas et de-
ferendas. Necesse insuper ad hoc omnis industria et pericula habentur propter quod rei publice
expedit quod huic officio aliqui ad hoc ydonei mancipentur quibus utique multo
aliquid lucri emolumentum debetur iuxta illud apostoli prime cor. 9o Nemo militat suis stipen-
diis umquam. Nec reperirentur qui absque lucro huic operi insudare vellent. Et merito
cum dominus ait Luce 10 dicens dignus est mercenarius mercede sua. Insuper advertendum est quod
in mercacione concurrunt multa pro rei publice servicio et utilitate que iuste premium pro-
merentur. Primo occurrit mercatoris industria 2o sollicitudo 3o labor
4o pericula. Primo concurrit industria. Nam si mercantes non essent industri in
rerum valoribus subtiliter extimandis profecto ad hoc ydonei nequaquam essent. a rerum preciis et expensis periculis et commoditatibus
2o concurrit vigilantia atque sollicitudo circa predicta que in tali exercicio plurimum ne-
cessaria est. 3o concurrunt labores. Sepius enim tales multis laboribus hic et ibi
mare et aridam circumeuntes et in illis multa incomoda sustinentes. Quarto in
talibus concurrunt pericula multa magna dum suas pecunias atque merces ex illis emptas
necnon et proprias personas multis periculis contingenter exponunt. Quinto addi potest
quod cum antedictis industriis sollicitudinibus laboribus et periculis non semper lucro
suo hec exercent. Et quia ex hiis omnibus rei publice fit utilis et optime prestatur quod mi-
to lucrum predictis circumstanciis competens et districtum inde possunt et debent
racionabiliter percipere. Ex quo ulterius sequitur quod vel saltem ad aliquem mensuram comodam
et districtam possunt iuste modo mercari suarum rerum precium augere. 2a utilitas ex
mercacione proveniens dicitur specialis. Omnes nempe a quibus mercatores emunt et
quibus vendunt saluo eorum racionabili lucro possunt specialiter lucrum competens inde habere
sicut assidua experientia docet quia quod in una terra est habundans et vile
in alia terra vel patria est necessarium rarum et carum. Sed postquam agricole
atque artifices de suis artificiis vendendo lucrum comodum congerunt habunt
possunt etiam mercatores cum aliorum comodis inde competens habere lucrum. Tercia
utilitas ex ipsa mercacione proveniens est quia nempe sicut ars et industria
artificis sibi licite fit lucrosa sic industria mercatoris in rerum precio et valore
prudenter exercendo et ad subtiliores minucias iuste precium producendo potest
sibi particulariter licite valere ad lucrum et maxime cum in hoc salua latitudine iusti
precii communiter possit cum pro hoc etiam distant subtilius pensare rerum precia et valores

scotus

(c) 2006 Ministerio de Cultura

// Pterea q'h varie opitunitates et occasiones ad res comodius vendendas atq
emendas hnt in temporalibz et ciuilibz locu sunt qd' quid manat ab ordine
puidencie dei sicut et cetera tpalia bona // pinde si pro hoc mercatores lu
crant' ex dono dei puenit pocius q ex malo dumodo ipa mercacionu lu
cru mensam debitam no excedat ac debitis modis et circumstanciis fiat

Qr mercatus scripture testimonio licitus qprobatur
cam 2m

Secundo quid' via scripture sacre probat' licitu esse mercacione qd' sic pbari pate
potest. Nam si hoc esset de se et de sui na pccm saltem mortale expresse
ipa sacra scriptura hoc in aliquo loco phibuisset Et maxie cum fere totu sic
tpus sicut experiencia docet in hoc semp et publice occupet'. Id aut nusq
facit nisi solum ali qne circustancie viciose sic est mercari in sabbato vel i
templo i quo actu ipm videt' concede // pinde p' esdre vltio co scriptu
est q nullus inferret honus i die sabbati et q negociatores no venderet
venalia in sabbato vnde supponere et concede videt' q ceteris diebz ebdoma
de hoc eis liceret.

Qr per gre statutu et ostendit ee licitu mercanciam 3m cam

Tercio quoq ostendit' esse licitu mercacioz Nam ipe gre auctas vtis eu
mercatores sub congrua mensura lucrantes nusq nusq dapnat' nisi alia
circa subsint ad hoc facit ex' de dona int' vir et vxor i c. per vras // Sed "ymo i statu sa lutis pdicat
qtra pdicta satis obstare videt' Crisos' sup i' q' 12 et eiciebat ihs omis
vendentes et ementes in templo et habet' 88 di eiciens licet plerisq decre
toru tex ca' illud no heant Ibi em Cris' ait q p hoc xps designauit q mer
cator nuq potest deo placere et ideo nullus xpianus debz esse mercator Aut
si voluit esse pciat' de eccia Et paulo post Qui emit et vendit no pot
sine piurio esse// Sed qd' dicendu q Cris' exaggeratiue ibi locutus e pro eo
q pauci sint mercatores qui debitaz mensuram iusticie intendat in suis mercacio
nibz et obseruent et qui nullus alius vicus no peret aut absq dubio no est
i hoc dicto sequendus cum nullum habeat pro se rones cogentes seu scripture auc
toritate Nam ex illo sacre scripture loco hoc no potest extra trahi quia xps
ibi gnaliter reuenit contra omis vendentes et ementes i templo Non em oz
omis fuisse mercantes loquendo de eis iuxta coem formam de quo tu mer
catore pprie Crisos' ibi loquit' vt patebit in co vltio articuli subsequentis // Ad
uertend' est tamen q sunt negocia queda que vix pnt absq pcto fieri sicut
patet de pe di v'ta negociu et ad doctoribz numerant' septem pmu est circa
rei familiaris 2m est milicia 3m parcacio 4m administracio q'm est mercacio
De quo de pe di q'a in ca' fallas et in c qualitas vbi scriptu est qualitas
lucri negociatem aut excusat aut arguit quia e in honesto questus et tur
pis verz tamen penitenti vtilius est dispendia pati q periculis negociacois astrin
gi quia difficile est int' ementis vendentisq comercium no interuenire pccm. Sextum
quoq pericula pont cau:: Sextum quasi periculosius huis omibz est aduocacio
// Septimu aut no obmittis qd' est epatus officium quo nichil inhabilius

Nego q vix pont si pcto fieri no bene

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et periculosius est si per simoniacum res agatur sicut patet eo. di. ante omnia hec duo ultima addit hostiensis. **Articulus 29 de vij circumstanciis ex quibus mercatio illicita efficitur** ar 29

Secunda autem consideracio circa mercationem est de eius impia abusione. Licet autem sicut ex precedentibus patet mercantia possit licite exerceri, tamen ut plurimum difficile est. Proinde eccl. 27 septimo est: Qui querit locupletari avertit oculum suum a iusticia. Et adeo quod probans sive declarans subdit: quia sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, sic inter medium venditoris et emptoris angustiabitur peccatis qui querit locupletari. Fit autem ex septemplici circumstancia illicita mercantia: primo ex circumstancia persone, 2o ex circumstancia cause, 3o ex circumstancia temporis, quarto ex circumstancia loci, quinto ex circumstancia consorcij, 6to ex circumstancia eius dampni, 7o ex circumstancia modi. Hec est Scoti. Reliqua vero alex. de ales. **Quod non licet ecclesiasticis viris se mercacionibus implicare primum capitulum**

Primo quidem fit mercacio illicita ex circumstancia persone. Non enim licet clericis et ecclesiasticis viris mercacioni vacare. Proinde apostolus 2a ad thi. 2o ait: Nemo militans deo implicat se negociis secularibus. 88 di. negociatorem. Jero. ait: Negociatorem clericum ex inope divitem et ex ignobili gloriosum quasi quasdam pestes fuge. Et augu. in sequenti capitulo ait: Si iste enim quod ecclesiasticus quis sit licet ei negociatori, facto iam non licet. Extra ne cle. vel mo. secu. nego. p. Pena autem clericorum qui negociis secularibus se immiscent est quod si se non correxerint debent deponi ut dicitur clericus extra ne cle. vel mo. Sed nec ista tamen quod religiosi districtius quam alij puniantur ut in dicto c. sed nec 2m.

Quod nisi ex necessitate et pietate non licet etiam secularibus exercere mercacionem capitulum 2m

Secundo fit illicita mercancia ex circumstancia cause. Secundum enim alex. de ales. etiam layco mercari non licet nisi propter duo: primo propter necessitatem, 2o propter pietatem. Primo inquit propter necessitatem, ut videlicet satisfacere possit sibi et familie sue secundum condecenciam status sui. 2o propter pietatem, scilicet ut lucretur ad distribuendum pauperibus et in alias pias causas predictum lucrum, ut puta secundum tho. 2a 2e q. 77 intendit aliquis negociari propter publicam utilitatem ne videlicet res necessarie ad vitam patrie desint, et lucrum petit non quasi finem sed quasi stipendium sui laboris. Et hoc etiam modo licet quia pietas dicitur. Sed malicia est secundum tho. vero mercandi finem principalem in lucro ponit mercari et propter solam cumulandam et improbam divitiam cupiditate et curiositate seu propter aliud malum finem: illicitum est et culpa mortalis, quia hec prohibita sunt omnibus ut patet di. 47 omnes et c. sicut hij. Hijs concordat etiam ray. Ex hiis ergo aperte patet quod mercari ut ex lucro cumulent et frequentent seculi vanitates et pompe in se aut in uxore et in familia sua omnino illicitum est et ad culpam culpa iungitur. Tales utique expense immoderate insaciabiles sunt abyssus que insaciabilem requirunt abissum lucrorum etiam iniquorum, sicut propheta ait: abyssus abyssum invocat. Ex hiis etiam colligi potest quod mercatus licet nullum mendacium nullam fraudem nullum periurium nichil aliud iniustum quod committi solet

// nota que licet intencionem [illegible] mercatorem [illegible]

(c) 2006 Ministerio de Cultura

hoc hominum genus in mercacionibus suis committat. in choris non eximuntur a mortali
si propter iniustam causam licet alias iuste exerceat mercancias. De huiusmodi enim ecclesiastes capitulo
ait. Unus est et secundum non habet non filium non fratrem et tamen laborare non cessat
scilicet in mercacionibus Nec tamen saciantur oculi eius diviciis Nec recogitat dicens
cui laboro et fraudo animam meam bonis Sed et hoc mirabile est quod cum plurimum
de talibus repperiantur nullus qui de hoc consciam sibi faciat invenitur // proinde
secundum fratrem alium in libro de planctu ecclesie. vendere carius quam emat cupiditatis causa
est peccatum et turpe lucrum 14 q. 4 quicumque. propterea tale lucrum est pauperibus
dispensandum Et iterum turpe lucrum a doctoribus reputatur sine necessitate emere

de hijs qui emunt ut carius vendant

res tempore in quo minus valent ut similiter ad tempus carioris fori vendantur // Et de hoc
facit predictum c. quicumque. ubi de hoc textus expresse habetur

Quod diebus festivis mercari non licet capitulum 3m

Tercio fit illicita mercancia ex circumstancia temporis scilicet cum fit diebus festivis
oracionum et devocioni atque sacris operacionibus deputatis sicut patet de mercato-
ribus qui vadunt ad nundinas et mercata atque emunt et vendunt in eis
Et communiter dimissis officiis sacris et verbo dei et nulla in tali die audita missa
insaciabiliter inhiant ad temporalia lucra propterea insensibiles effecti ad spiritualia et
eciam nulla eis sapiunt nisi transitoria et terrena propterea baruch 3o capitulo de talibus
ait exquisierunt prudenciam que de terra est negociatores terre theman
Theman autem interpretatur auster Est enim auster ventus meridionalis qui est
humidus et calidus et significat cupiditatem et avariciam Que quid differunt
in se Nam cupiditas inmoderate concupiscit non habita sed avaricia iniuste
retinet acquisita primum est in humiditate 2m vero in caliditate significatur
Contra tales clamat 3m preceptum dei exodi xx memento o mercator ut diem sabbati
sanctifices id est sanctis operacionibus non mercacionibus vaces

Quod in locis deo dicatis et sacris illicitum est mercancias facere capitulum 4m

Quarto illicite mercancie exercentur ex circumstancia loci scilicet cum fit in loco divino
cultui dedicato Contra tales dominus ardentissimum ostendit zelum mathei 21. Nam

: in quo quidem fervido actu zeli advertendum est quod non tantum vendentes sed eciam ementes in templo

cum intrasset in templum domini eiecit omnes ementes in templo + eiecit eos quia + et vendentes
et vendentibus mali prestabat occasionem necnon et hoc fiebat in loco indebi-
to atque modo perturbativo oracionis et divini cultus // Quanta autem veneracione et
reverencia digna sint templa dei et loca deo dedicata ostendit ecclesiasticus decimo. ca. de-
cet domum dei sanctitudo li. vj. ubi scriptum est decet domum dei sanctitudo decet ut cuius
factus est in pace locus eius cultus sit debita veneracione pacificus sit ergo ad eam
humilis et devotus ingressus. sit in eis quieta conversacio deo grata inspicientibus
placida que consideratores non solum instruat sed et reficiat convenientes ibi-
dem // Item in ecclesia nil inhonestum nilque indecentum fieri debet ex di. non oportet
et duobus capitulis sequentibus Et iterum 16 q. 1 in capitulo et hec divinitus prohibetur
mercancia et ostendit quod in sacris locis oracionibus debemus vacare et non negocia
mundana tractare **Quod non licet carius vendere merces forensibus et peregrinis
quam vendant concivibus in communi foro capitulum 5m**

Quinto non licet mercari considerata circumstancia consorcij scilicet cum res

(c) 2006 Ministerio de Cultura

carius vendat transeuntib; q̄ mercatorib; atq; mansuris et viris districtis
aut plus rusticis et ignaris q̄ civib; et expertis plus simplicib; q̄ astutis
contra qd' ex̄ de emp et ven placuit Statuit consilium saccie q̄ presbiteri mone
ant plebes suas ut hospitales sint atq; nō carius transeuntib; vendant q̄ in
mercato vendere possent Ad hoc sim ber in psalle c placuit p excōicacionem
compelli puñt 12 di s' lune aut qd' ver est sim Innō si hoc notorium esset et
moniti emendare se nollent Qz mercari nō licet cū rei pu^{ce} dampno et
quos condempnat et illis rōmb; refellit retranglaz docto cam̄ 6^{m}.
Secto est illicita mercancia ex circunstancia cōis dampni // Ad huius in
telligenciā notand' est sim Scotū in 4 di 15 q̄ tria s̄t hominū genera
qui cū utilitate et comodo rei publice ī mercacionib; exercent, primi s̄t mercancia
rum aportitores // 2^{i} mercanciarum conservatores, Tercij s̄t mercanciarum inmuta
tores et melioratores Primi inquā sunt mercanciarum apportatores quia por
tant illis de patria que illis habundat ad patriam que talib; caret et
cui utiles seu necessarie sunt Ex quo sequit' q̄ mercator talis habet actū
utiq; rei publice utilem et honestū // 2^{i} s̄t mercanciarum conservatores qui vi
debicet cōmitatem quamq; magnā mercanciarum emunt ut apcius suo tp̄e ab emp
torib; mercantie recipiant venales Nempe mercancias de longinquo por
tantes nō sine gravi incomodo possent semp vendere illas Nec insup quilibet
indigens illis posset statim curre ad emendū eas Et ex hijs p; q̄ tales
mercanciarum conservatores sint ad magnā rei publice utilitatem // Tercij sunt
mercanciarum inmutatores sive melioratores qui videlicet industria sua la
bore et arte aut tp̄is varietate quia sicut res carior facta est apporta
tas et conservatas mercancias varie meliorant sicut faciendo de lana pa
nū de corio sotulares de cera candelas & ostia & tales mercatores
rei publice eciā utiles iudicant' // Omnes igit' supradicti quia rei pu^{ce} utiles
s̄t considerato v que in p^{o} ca^{o} primi articuli pretio simonie dicta sunt lucrū &
comodū qd' inde rendeat ad v que dicta sunt reportare licite possunt
hijs enim casib; videt' lucrū quesitū ex ope & artificio qd' licitū est g di c
clericus Tamē sim Scotū ubi dicit in translacione huiusmodi negociacionis tn̄ si quid
iniustū est cum officiat id est nocet rei publice actus eius vel si inmoderate recipit
are publica ultra industriā ob longuū sollicitudinē & experienciā // hijs igit'
iam premissis clarescē potest qui sunt rei pu^{ce} mercatores pernicioli deo et hoib;
mito odiosi hij videlicet qui sicut predictū est nec mercancias transferunt nec con
servant nec labore eorum et industria res venales meliorant huiusmodi quid
sunt nō nulli periculosissimos contractus frequentantes quos docto quidam nomi
nant stoccos qui mistos impia crudelitate transfigunt Ab alijs nominantur
stramati eo q̄ retrorsum ruere faciant divicias aliorum Ab quibusdam uero vo
cant' bistrati quia bis devorando substancias aliorum iniuste trahunt Ab quibusdam
aut dicuntur retrangoli eo q̄ substancias aliorum retrahendo plures impie stran
gulant. Ab alijs boracculi vocant' eo q̄ consumunt more baratario sive de
ceptorio Et forte hec sunt nomina demonum a quib; tales docto rapti sunt

(c) 2006 Ministerio de Cultura

No. p mercatores qui faciunt mercimonia in magno flandr. debet esse

ad hom̄ dampnacionē Sed ut dicat ex̄ de ver. sign. i c intelligēcia Intelli
gencia verbor̄ ex cās est assumēda dicendi quia nō sermoni res s; rei est
sermo subiectus Et q̄ dispō non cognoscat ex noīe s; ex effectu p; i l. cū
prorio ff de pen. // Quanti aūt tales rei pu̇bl.ᵉ p̄nicosi sint ex trib; p; sm̄ stōri
queres correptele noīari possunt. p̄ma corruptela est p̄pt̄ mercti. 2ᵃ p̄pt̄
iniustic̄ 3ᵃ p̄pt̄ piculosi // p̄ma in q̄ est p̄pt̄ mer̄ti tales eīm predones ut ue
rius dicā q̄ mercatores contractib; supdictis efficiūt q̄ simplices certifi
cari nō pūt de ipō valore rei emēde quia nō emūt ut sine p̄dictis pro
bor̄ mercator̄ condicōīb; vendāt modo ecīā vendūt ut sibi nō emant
Tales quidē gallice rechatiers noīant eo q̄ p̄hibeant īmediatā comuta
cionē volenciū yconomice comutare // 3ᵃ corruptela est p̄pt̄ iniusti quia
hij p̄pter comodū p̄priū atq; lucrū faciūt quodlib; venale uel usuale carius
emēti et vilius vendēti q̄ iusticia et racio postat ex quo dāpnificant utras
q̄ ptes et p q̄ñs toti rei p̄ p̄nīciosi sunt 3ᵃ corruptela est p̄pt̄ p̄nīcosi Nam
p̄pter corruptelas p̄dictas quasi cogunt mercantes si nō sint cauti et time
tes deū uel in piclo aīās suas ponē Si sm̄ has corruptelas lucrari uolūt
aut si se saluare desiderūt in licito modo mercandi ad paupiē deuenire
// Ex quib; omīb; clarius p; q̄ rei pu̇bl.ᵉ magnū sequit̄ dāpnū // proinde
cōtra tales loquit̄ casus Arist.ᵒ 88 di. c eiciens sic̄ in arti.ᵏ p̄ce. dictū est
Tales quidē sm̄ arist.ᵒⁿ et stoīi de p̄ca debent extermīari atq; expelli et
in exiliū dari quia duo uel tres in una ciuitate magna corrūpunt totam
multitudinē mercator̄ nec tamē alij mercantes ī corruptelis p̄dictis conti
nuāti excusari possunt maxīe si ante dictis malicijs p prudētes p̄uisores
atq; sanitā obuiare negligūt et obstare // Qd̄ aūt remediū con̄ supra
dictos sit dandū mercantib; qui aīās suas saluare volūt patebit i circa
finē sapītis simonis. De multis illicitis modis et abusionib; quibus
utitur plurimq; mercatores atq; artifices qui in 3 septena abusionū
distincti sunt cam̄ p̄m

Septimo mercari non licet ex circūstancia modi Multis enī illicitis et
iniustis modis plerisq; suas mercacōnes et artes exercent Quos p
tres abusionū septenarios distinguemus licet eciam alij plures
modi addi possint p̄ᵃ p̄ticlā 2ᵃ caᵗⁱ cōtinens vij abusiones artifici et mercator̄
Primū abusionū septenariū subiūgamus Nempe plerīq; exercent mer
cacōnes et artes hijs septem modis p̄mo mendacijs. 2ᵒ piurijs. 3ᵒ
duplicitatib; . 4ᵗᵒ sophisticis verbis. 5ᵒ maliciosis circūuencōīb; . Sexto
simulatis occultacōīb; . 7ᵐᵒ dāpnosis mixturis // p̄mo enī quidā artifices ue
dunt et emūt mendacijs multis. qd̄ nichil aliud est q̄ more iude p pecunia
vendē xp̄m sicut p; xi q 3 abiit. tanta nēpe int vendētes et emētes iuete
rata abusio regnat q̄ nec vendē nec emere sciūt sine decepcōne mēdacior̄.
Unde de talibus p̄pha ait Non est in ore eor̄ veritas. linguis suis dolose
agebant. idest continue agunt scīz ipi vendētes Et de ēptorib; p̄uer.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

12

20. c. scribit. malum est dicit omnis emptor et cum recesserit tunc gloriabitur scilicet
proximum decepisse. Nempe iam instare videtur tempus pessimum antixpi de quo
Apoc. 13 Iohannes ait quod faciet ne quis possit emere vel vendere nisi habeat in dex-
tera vel in fronte caracterem nominis bestie per hunc caracterem mendacium designa-
tur. eo quod antixpus homo mendax erit et mentientes omnes adulabitur veritati
eique omnes qui corde eorum ore et opere mendaces erunt ultro adherebunt quod
etiam caracter frontis et dextre denotat. Huius nempe per ysa. 5. capitulo deus dampna-
tionem pronuntiat dicens ve vobis qui estis mendacii dicentes bonum malum
et malum bonum supple in vendendo atque emendo // Advertant igitur tales
quia secundum tho. et ricar. de media villa qui sciens et cum intentione decipiendi
proximum mentitur mortaliter peccat. Quia secundum aug.[m] tale mendacium est perni-
ciosum sicut ipse ait 22 q. 2. primum et cum hoc etiam si decipiunt per predicta men- — nota secundum tho. et ric. quod mentiens ut proximum decipiat quomodo peccat mortaliter et ad restitutionem tenetur.
dacia restitutione obligantur. Si autem nocere proximo non intendunt sed se servare per-
dempnis. tunc secundum eos veniale peccatum est tale mendacium. nisi hoc ex assi-
duitate et mala consuetudine fiat. quia tunc secundum hostiensem mortale est sicut
ebrietas que cum assidua est mortalis est culpa sicut patet 25 di. § alias
unde etiam 20 scribit. peior est hic quam assiduitas veri mendacio //
2o multi vendunt periuriis et multiplicibus iuramentis. Unde 88 di. eiciens. — 2o.
crysostomus ait Mercator sine mendacio et periurio esse non potest id est diffi-
cile aliter esse potest. Magna nempe nimis abusio est nescire vendere numata
cuilibet vilis mercis absque multiplicibus iuramentis. Immo et periuriis multi
sunt enim frequentius. per fidem meam tantum constitit michi. per deum tantum
de hoc habere potui. Ita salvet deus animam meam sicut veritatem dico. per
corpus xpi tantumdem huic consilii venditum est. et consilia periuria multa
Que ideo a talibus frequentantur quia sicut propheta ait Non est timor dei ante
oculos eorum. O insana rabies mundane cupiditatis absque aliquo lucro quod
sepe contingit totiens nequiter periurare. Contra tales mercatores 88 di.
c. quid aliud cassiodorus ait Negotiatores illi abhominabiles extimantur qui
Iusticiam dei minime considerantes per immoderatum pecunie ambitum polluunt
merces suas plus periuriis onerando quam precio. Tale quidem periurium secundum
Ricar. et tho. si intentione fallendi proximum fiat ut predictum est mortale — // nota secundum tho. et ric. quod talis periurus est peccatum mortale.
est et si non decipiendi causa sed ex consuetudine corruptela homo
periurat. idem dicendum est. Merito ergo philosophus antiquissimus fuit ut filios
suos vera dicere assuefacerent foris mercatum non apud ipsos esse insti-
tuerunt quod mentiendi et periurandi locum esse sibi persuasissent // 3o — 3o.
quoque sunt multi qui vendunt cum duplicitatibus ut puta ostendentes res
bonas. et tribuunt malas vel saltem minus bonas. et consilia. sicut patet in
vendentibus pannos integros In quibus semper caput seu principium potior est.
// hoc quoque vias duplicitatis plurimum laborare solent ipsi mercatores pro-
xenete seu sensales qui propter lucrum contra iusticiam utrique parti satis emencium
et vendencium placere concupiscentes quamquam ementem quamquam vendentem aliquem
utrumque decipere non verentur sicut evenit cuidam sensali qui ut ementibus

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et vendentibz uel salte vni illoz parti mendacit se reddet gratui
pro firmando ptio int eos psonalr astans cla ictu oculi uel ictu pe
dis vendenti uel emen ptiter inuebat vt mercatu int eos oio claude
ret tandemqz post firmatu int eos vendicione si alter eoz de cara
empcoe seu vili vendicone lametaret ridere solebat ptrã clam
4º inueba tibi // Quarto mercant quida verbis sophisticis Sunt naqz
plerique qui tam astute i mercando sua verba ordinat et componit q ad
plures etiã quqz contrarios sensus applicari possunt huiusmoi enim ex ptie a
teste no tame coram deo vez etiã corã hoibz odibiles sunt sic eccti
5º 37 cº attestat dicens Qui sophistice loquit odibilis est // Quinto
st quidã qui mercant circumuencoibz maliciosis et inuolucionibz pnicosis
videbis quqz quosdã qui de apoteca sua maxie simplicibz hominibz
insideant sicut insideat aranea muscis de foramine muri contra quos
aplus 1ª thessa. 4º ait Nemo circumueniat i negocio frem suu qm vin
dex est dns Et itez osee xi. dicit i psona decepti circumuenit me ef
fraym i negociacone sua et in dolo domus sue Effraym crescens interpre
tat et significat impios mercatores qui p circumuencones maliciosas
i diuicijs crescunt. sed iusto iudicio dei sepe euenit eis qd dns ait osee
pº cº de mercede meretricis id est auaricie et rapine seu vsure congre
gata sunt et vsqz ad mercede meretricis reuertent Int hos quoqz circu
uentores maxie connumerandi st oms mercatores qui inter se conuenciones do
losas et pniciosas efficiunt statuendo q nullus de tali mercancia emat uel
vendat nisi tantumodo tales seu insimul paciscant q omes vno precio ven
dant vt inde amplius iniuste lucrari possint. et tales monopoli nuncupat
// Aduertend tame q recipit monopolon i neutro gne et monopolus in
monopolã qd ē nõ masculino gne. Monopolon enim intencio est q aliqui ex conducto id est ex
conuencione excercent et importat q ipi soli eme uel vende possint aut
taxare Et dicit monopolon a monos q est vnus et polos q est vendi
tor vel dicit apolis q est ciuitas quasi vnus vendens in ciuitate et no
plures Monopolus uero dicit ille qui impetrat q sibi soli liceat vende
certas merces et habet penultimã longam Qui enim hoc excercent ppe
tuo exilio condepnant et bonis pprijs spoliant C. de monopolis. l.
6º vnica // 6º mercant quidã occultacoibz simulatis vt pote occultando de
fectu equi aut nauis uel cuiuscuqz alterius rei venalis // Unde merito
.qo. vtrm qs teneat vendr reuendere qn spali dice. queri potest vtrum peccent hij qui vendendo equos consueuerunt dicere
ipi emptori ego vendo tibi hunc equu pro vmbroso pro infirmo etc q
solent esse in equis et modo equus suus venalis habet vnu de defectibus
illis quem si vere sciret emptor no daret illi preci medietate nunquid
.Rñ. q sic. talis venditor excusat eo q in genere dixit defectu equi // Dicendu
q talis venditor tenet talem defectum ei dicere in spali quia aliter
rem maculatam vendit cu detrimento pximi sui qd est contra caritatem.
Et licet venditor exprssit talem defectu in generali no sufficit quia sic

dicendo dixit plura mendacia dicendo quod equus habebat multos defectus
quos non habebat // Unde talis consuetudo in fraude fieri solet ne scilicet emp-
tores credant defectum esse in equo de his qui a venditore connumerant.
// Idem quoque de illis mercatoribus dicendum est qui vendunt pannos vel alias
res in quibus defectus est talis quod si emptor sciret non emeret eas propterea
tales venditores non excusantur in tali casu dicendo respice diligenter
oculis palpat te et similia verba quia hec omnia fraudulenta sunt verba cum
ipsi sciant continualiter defectum rei vendende // Ex huiusmodi enim emptoribus
sepe incurrit magnum periculum ipse emptor. gravius tamen periculum imminet ven-
ditori cum et in animam falsitatis crimine maculet et ad omne dampnum restituendum
quod ex inde incurrit emptor venditor obligatur sicut patet extra de iniuriis et dampno
dato. si culpa ubi dicitur. Qui occasionem dampni dat dampnum dedisse videtur.
// Idem quoque dicendum est qui res plus iusto precio vendit propter latentem
defectum. etiam si talem defectum ignoraverit ipse venditor. eo quod emptor dampni-
ficari non debet ex ignorantia venditoris // Septimo vero mercantur quidam
cum dampnosis mixturis verbi gratia miscendo aquam cum vino et consimilia que rei
valorem minuunt et omnino sunt contra proprias et communes intentiones emptorum contra
tales ysaias primo capitulo clamat dicens argentum tuum versum est in scoriam vinum tuum
mixtum est aqua Aliam litteram ibi habet caupones tui et tabernarii tui miscent
vinum aqua Sit enim argentum tuum versum est in scoriam scilicet per commixtionem stagni
vel plumbi propterea paulo post subdit et excoquam ad purum scoriam tuam et auf-
feram omne stagnum tuum **Tertia particula septimi capituli continens alias vii abu-
siones vendentium et ementium**

Secundus septenarium abusionum subiungamus primo sunt quidam qui variant pondera
2º quidam qui vendunt tempus non suum 3º quidam qui non solum in tanto contracto
Quarto sunt quidam qui promissam frangunt fidem Quinto sunt alii qui minus
debito emunt et carius debito vendunt Sexto quidam qui diffamant aliorum
merces 7º sunt qui humectant mercantias // Primo igitur sunt qui pondera variant
et mensuras contra quos extra de emp. et ven. ut mensure Circa quod queri potest
an utens corruptis ponderibus vel mensuris non per superiorem sed per plebeos
in tota urbe communiter introductis mortaliter peccet Ad quod dicendum secundum quosdam
quod si ex huiusmodi corruptione aliqui iusto precio fraudantur pro eo quia credunt
mensuras et pondera esse veras et iustas sicut prius erant tunc fraudator
mortaliter peccat et dampnum fraudis restituere obligatur Si vero iusto precio
non fraudantur nec utens eis utitur ad fraudem iusti precii non tenetur aliquid
restituere quamvis peccet non revelando mensurarum corruptiones hiis quos credit
eam latere Sed forte non mortaliter peccat quando corruptio est communis quia satis
ex hoc dictat ratio quod huiusmodi corruptio omnibus innotescit Si autem omnes tam
domestici quam forenses communiter sciunt ponderum quantitatem et mensurarum que nunc
post factam corruptionem in usu habentur tunc non cadit falsitas sive fraus in pre-
dictis mensuris. sed sic se habet sicut prius duplum valeret libra nunc autem
media vel quarta pars libra denotatur Si tamen corruptio talis esset quod una

Nota de illis qui vendunt res plus iusto precio propter latentem defectum etiam quod fiat ignorat peccat. 1º.

.p.
Nota de ponderibus et mensuris nota

(c) 2006 Ministerio de Cultura

mensuram ad emendum teneret et aliam ad vendendum tunc nisi alter cum quo mer-
catur hoc sciat est semper mortalis culpa prohibetur enim hoc deut. xxv c. ubi
dicitur Non habebis in sacculo tuo duo diversa pondera maius et minus
Nec erit in domo tua modius maior et minor pondus habebis iustum et
verum et modius equalis et verus erit tibi haec tamen non sunt minus populo
predicanda sed conciliis devotis et confessionibus audiendis valde necessaria sunt
Ad hoc etiam facit quod habetur xx q. i non afferamus Secundum autem tho.
mensuras venalium rerum necesse est esse diversas in diversis locis propter diversitatem
copie vel inopie rerum quia ubi res non habundant maiores mensure esse con-
sueverunt et econverso In quolibet tamen loco ad rectores civitatis vel loci
pensatis condicionibus locorum et rerum determinare pertinet que sint mensure venalium rerum unde has mensuras
publica auctoritate vel antiqua consuetudine approbatas preterire non licet et idem
.2o. videtur de ponderibus iudicandum // 2o insuper sunt quidam qui vendunt tempus
non suum scilicet propter dilacionem solucionis in mercibus precium augmentantes quod expres-
De illis qui carius vendunt propter tempus quod dant se prohibetur extra de usuris in c. consuluit Et autem sit ibi usura eciam racione
patet sunt enim ibi duo contractus primus est actus vendicionis et racione huius
non cadit ibi usura // 2o est ibi mutuum quia ex termino dato in mercancia
precium augetur quod nichil aliud est quam ipsi ementi mutuare precium mercancie
iam empte atque ex tali mutuo accipere lucrum Sed de hoc latius dicetur in ser-
.a 22. c.m. mone sexti ar. lo 3o cao po et 2o // Est nichilominus advertendum quod si absque dila-
cione et expectacione solucionis homo alicui vendet rem pro precio
adhuc ampliori quam fuerit precium principale cum sup adiuncta usura non esset
ibi peccatum usure sed solum iniusti precii seu iniuste vendicionis culpa // 3o
.3o. sunt quidam qui non solvunt in termino constituto ad quod invicem obligaverunt se
scripto vel promissione et quandoque etiam iuramento Contra quos est tex. in c. signi-
ficavit extra de pignoribus Quomodo autem tales obligentur ad interesse dicetur infra
sermone ex articulo po cao io // Quidam quoque maliciose expectant mone- *al. ar. lo 2o ca...*
De illis qui ad tempus constitutum non solvunt si obligant ad interesse te mutacionem propterea in termino sibi dato non solvunt unde ex hac malicia
vel quacumque alia sua culpa debitor creditori non solvendo in termino prestat
dampni occasionem omnino ad condignam satisfactionem et restitucionem obligatus est si-
.4o. cut patet extra de iniuriis et damp. dat. si culpa // 4o sunt quidam qui frangunt fidem
promissam et prestita iuramenta que fecerunt in societatibus suis Unde quod-
.5o. ammodo fides non eis servanda est extra de iure iur. c. iio // 5o insuper sunt quidam
qui minus debito emunt et carius debito vendunt Et circa hoc ponamus aliquos
Nota singularia dicta pro deceptione casus primus casus pone quod quidam simplex habet lapidem preciosum quem vitreum
esse credit lapidarius vero cognoscens emit illum pro vili precio quid inde est
dicendum quod illicitum est quia sciens decipit proximum suum qui de illo confisus est
Unde usque ad iustum precium restituere obligatur Secus autem si ille qui emit crede-
bat etiam illum esse vitreum quia tunc secundum quosdam restituere non tenetur eo quod per empcio-
nem bona fide factam lapidem acquisivit Sed consulendum est ei quod de lapidis
lucro provideret venditori plus vel minus secundum indigenciam eius // 2us casus
Idem quoque dicendum est de illo qui vendit emptori aurum pro metallo et ar-

(c) 2006 Ministerio de Cultura

gentum pro stagno et sic de consimilibus. 3º casus est iste pone quod quidam invenit
thesaurum in agro meo et veniens ad me emit agrum illum pro pretio quod vale-
bat si sine thesauro predicto venditus fuisset. Ad hoc dicendum quod emptor
restituere obligatur quia dolose egit contra rem magni pretii sciens emit
pro modico pretio et hoc venditore ignorante propterea inde decepit eum. Si autem
emptor nichil de hoc scivisset licite retinere posset. Quod decipere non licet
etiam ultra sortem dimidii iusti pretii. Circa hoc autem notandum quod licet
civilis lex caveat sit quod si emptor vel venditor ultra medietatem iusti pretii
defraudetur contractus sit nullus et sit per iudices rescindendus, nichilominus in
conscientie foro licet fraudatio sit minor si procedat ex uno vel ex pluribus istorum
condigna restitutio fieri debet. Verbi gratia si procedit ex ignorantia aut ex
mentis levitate aperta sine presumptione seu ex quacumque alia magna necessitate
ad hoc compellente. Ex quibus comprehendi potest quod talis contractus ex mente grata et
gratuita voluntate et talis defraudatio in minus emendo aut plus vendendo non
solum contra iustitiam est sed etiam contra caritatem et communem naturalem hominis pietatem
cum ex utriusque partis consensu talis contractus procedere videatur. Nam etiam secundum Aristotelem
3º ethicorum ignorantia aliqualis coactio excludit voluntarium. De his tamen ple-
nius dicetur in sequenti sermone capitulo 2º articulo 2º. Inter hos tales principatum tenent
qui scocor seu bistractores aut stracazori sive restrangliatores et consimiles contractus
efficiunt. Si autem queratur quid sit iustum pretium rei vendende seu emende respondetur
quod secundum extimationem fori occurrentis secundum quod tunc res que venditur in illo loco
communiter valere potest. Unde secundum Hostiensem et Raymundum iustum pretium consideratur respectu
temporis contractus. Neque enim debet attendi quod pluris sit empta et minori ven-
datur precio vel econverso vel quod plus offeratur. Sed de hoc dicetur plenius infra
sermone 39 articulo 1º capitulo 2º. Item quid et quando intelligitur decipi ultra dimi-
dium iusti pretii etiam dicetur in sermone sequenti articulo 2º capitulo 1º. Ex predictis colligi
potest quod licite quis lucrari valet transferendo merces de uno loco ad alium
vendendo tanto pretio quanto in illo loco communiter extimatur et ibi non sunt tales
res. Debet inde suum moderatum lucrum pensatis sumptibus industria solli-
citudine periculis et labore. Sexto insuper quidam iniuste diffamant aliorum
merces ut suas carius vendant quod quidem perniciosum mendacium est ac mor-
tale 22 q. 2 primum. Et tales de illato dampno satisfacere obligantur. Extra
de iniuriis et damno dato si culpa. Septimo quoque sunt quidam qui ad decipiendum
humectant mercantias sicut quandoque fit in pipere zinzibere croco et lana
et in consimilibus que pondere mensurantur. Hii etiam tale dampnum restituere
obligantur.

Tertia particula VII capitulum continens alias septem abusiones
ementium atque vendentium etc.

Tertius abusionum septenarius subiungatur. Primo sunt quidam qui in longin-
quis partibus sine uxore longam trahunt moram. 2º sunt alii qui mis-
sas negligunt atque alia sacra et divina officia. 3º insuper quidam
sunt proximi proditores. 4to etiam sunt quidam falsi computatores. 5º monete
diminutores. 6º maliciose nocentes. 7º proximi preemptores. Primo igitur

q. decipere non licet etiam ultra dimidium iusti pretii

// usque infra ... sermone 39 articulo 1º capitulo 2º

ex quacumque magna egestate sive

6º

7º

(c) 2006 Ministerio de Cultura

sunt qui in longinquis ptib; sine uxore longam trahunt moram etiam quinque
int infidelium naciones tales aut quibus carnalitatibus et spurcicijs tam
cum fidelib; quam cum infidelib; inquinent quis exprimere posset. Interim quo
que prius uxorib; violandi sacri matrimonii causa multiplices peccant et ad hoc
facit quod habetur extra de spon. impuberum / Unde 27 q 2 c 1 § 1 scriptum est pro
descripcione matrimonij matrimonium est viri mulierisque coniunctio individuam vite con
No suetudinem retinens Quia secundum goff. hanc intencionem in matrimonio ut debet ut
perpetuo simul remaneant seu habitent quamuis post contractum matrimonii et ante
carnalem copulam possit alter eorum invito altero religionem intrare sed post
consumacionem matrimonii neque vir sine uxoris voluntate neque uxor sine volunta
te viri voti religionis seu continencie promittere possunt extra de conver. coniugatorum
uxoratus et 33 q 5 c 1 in. et c. 2o sunt quidam qui ut amplius lucrentur
missas negligunt et alia sacra / O deus quot inter infideles neque ipsi fide
les longam trahentes moram in temporalib; inhiantes lucris tamquam animalia vi
uunt absque confessione et comunione et absque aliquo signo christianitatis Unde
ss di in capitulo qui non cognovit augustinus ait merito dampnatum est negocium quia ne
gat ocium quod malum est non querit verum quietem que deus est. Et iterum
capitulo 26 difficile exeunt negociantes a negligencia sua scilicet divinorum et non iusti
ficabitur campo apertis labiorum // 3o sunt quidam vendentes proximi proditores Sunt
namque plerique bone fidei possessores qui tantam quandoque fiduciam habent de
venditore cum aliquis sit bone fame quod etiam mensuras pannorum et illius pondera et men
suras ponunt in iudicio et arbitrio illius Sic ille non vereretur nequiter decipere
eos Unde racionabiliter dici potest quod si venditor talis condicionis sit aut fa
me in populo aut tam perfecti status quod verbo eius plus stetur aut non minus quam
aliorum iuramento tunc uix est quin mortaliter peccet rei venalis precium men
daciter exaltando aut mendose dicendo tantum constitit michi aut tantum potui habere
de illo quia idem est ac si emptor committeret se fidei venditoris et hic vendi
tor acceptaret et tandem contra fidem acceptam et datam infideliter ei venderet
sua in quo quidem casu fraudem restituere obligatur et ultra hoc mortaliter peccat
tamquam contra pactum date fidei // Quarto insuper sunt quidam falsi computa
tores et maxime cum rusticis et simplicib; personis denarios monstrant
Sicut contigit cuidam rustico dieb; meis cui cum campsor numeraret florenos mo
netam cepit numerando dicere campsor al nome de dio et de li sancti sei septe
octo noue deci etc. usque in finem Rusticus autem dum haberet decepcionem suspicatus
a se ipso sedens iterum numerant invenitque fraudem rediens cum idem campsor
eodem modo iterum numeraret dicens al nome de dio etc. ut supra et sic iterum si
ante numerant cui autem rusticus Numera incipiendo ab uno et non nomines ne
deum neque sanctos pro nunc quod cum coactus cepisset falsitas numeri cum rubo
re camporis detecta est // Quinto sunt quidam monete diminutores seu elec
tores Sunt namque plerique qui grossos argenteos ultra debitum graviores
diminuunt usque ad iusti ponderis quantitatem aut maiori precio alienant // Circa
quod advertendum secundum tho. quod si talis numeratum emisset grossos et aliquis deficeret

(c) 2006 Ministerio de Cultura

a debito pondere vel mensura hic quidem licitum est peiores cum precio et
meliores maiori precio alienare Nam quod deficit peioribus in melioribus
superhabundat propterea ementes peiores iniuste dampnificantur quia non
habent debitam suam mensuram Si tamen deteriores grossi iusti ponderis sunt
periculum non videtur Si emptor de grossioribus et melioribus lucraretur quod in
raro contingit // Sexto sunt quidam maliciose nocentes sicut contigit cuidam
cauponi qui fingens sollicite ministrare in suorum hospitum mensa tum venditum
vinum in vase ut illi vinum emerent maliciose fundebat atque fingens hoc
casualiter factum et talem fortunam vini effusione futuram habundanciam
figurare alta voce effuso vino clamabat habundancia habundancia
cuius commentum cum quidam hospes intellexisset caupone in aliis occupato
a vegete extracta canella totum vinum vegetis effudit Cumque caupo
ab hospitibus quereret quis hoc egisset respondit qui vinum effuderat habun-
dancia habundancia Demumque accusatus a caupone cum officiali appareret
commentum predictionis eius in numinis euasit non cum modica cauponis con-
fusione // Septimo quidam sunt primum pemptores corrupta pro sana ex aua-
ricia precio vendentes ut puta carnes pisces oua et consilia cruda ut
cocta Ab hac correpcione non sunt immunes qui vendunt carnes que
a carnificibus decoriantur auxilio corrupti flatus Maximum quoque periculum
imminet aromatariis et pigmentariis illis qui in siropis et medicinis
imponunt ea que intelligunt esse corrupta seu nociua seu non proficua
cum propter vetustatem iam perdiderint virtutem suam naturalem Et ex hoc natum
habetur sequi vel aliqua grauius infirmitas vel mors atque per hoc medici in
famam et culpam incurrunt si in talibus debitam animaduersionem negligunt | medici debet videre medicinas quas ordinat
adhibere Omnibus igitur ementibus atque vendentibus qui predictis tribus septena-
riis abusionum vtuntur vtique contingit quod dicitur de eo quod est in cribro quemadmodum enim que
ad modum enim triticum aut aliquid tale ceruus in cribro dum huc illucque iactatur
omnia grana paulatim deorsum cadunt et tandem in cribro non remanet nisi
stercus Sic de sua negociatore non ipse mercibus remanet nisi peccatum hoc ille

Articulus 3us de moribus et vita recti et veri mercatoris

3us articulus

Tercia vero consideracio circa mercaciones est de eius debita reforma-
cione Qui enim desiderat esse mercator rectus et verus toto cona-
mine vitat predictas septem circumstancias repensare et qui vi-
specula contempla ut omnino stat velit et conetur abstinere ab eis // Primo ergo
consideret si tunc est in clericali statu aut in futurum esse intendit // 2o inspi- | de moribus veri mer-catoris
ciat ne in mercacionibus occupetur nisi tamen ex sua et suorum necessitate aut qua-
cumque honesta seu inflabili pietate non ex effectiva et insaciabili cupidita- | quamdiu de eius intencione mercatoris
te // 3o caueat atque omnino desistat in festiuis diebus a quocumque mercandi actu
nec tunc ad mercata attendat // 4to omnino abstineat in locis sacris atque
deo dicatis ut puta in ecclesiis et cimiteriis et consimilibus quocumque modo mer-
cari et quecumque secularia operari // 5o videat quod iuste vendat tam ...

(c) 2006 Ministerio de Cultura

untibus quam commorantibus tam ignorantibus et simplicibus quam intelligentibus et dis-
cretis // Sexto mercari abhorreat cum dampno rei publice nullo modo sibi suum pro-
prium comodum preponendo et contra stregitantes stramozos aut retragulos
sive distractos et consules generaliter contractus tamquam contra rei publice
destructores toto conamine suo insurgat agendo fideliter et operando
efficaciter iuxta posse ne huiusmodi contractus in civitate vel patria frequentet
// Septimo quoque studeat in mercationibus nulli mendacio aut iuramento assuefieri
abhorreat omnino periuria nulla duplicitate utatur nec etiam duplicibus et sophi-
sticis verbis Sit denique verbum suum et rectum et verum in ore suo neque contrave-
niat quam quam aliquo modo nec etiam mercantiarum suarum periculose occultet vicium vel
defectum nullam falsitatem aut deceptionem aut commixturam in venalibus suis
apponat vendendo atque emendo utatur iustis ponderibus et mensuris non
vendat rem carius propter tempus solucionis per eum concessum. Studeat omnino serva-
re promissa et solvere in tempore statuto cum domus suis non faciat contra
fidem Servet etiam prestita usuraria in plus vendendo et minus emendo
contra iusticiam non excedat mercantias alienas non diffamet contra caritatem
proximi non falsificet merces suas quocumque modo Absque uxore propria
non dormiat temporibus debito. Non dimittat frequentare ecclesias audire
missas et auscultare devote atque attente divina officia et maxime ver-
bum dei cum predicatur Ad minus semel in anno confessori perito ac timenti
deum premio consciencie sue examine integre confiteatur peccata sua atque cum preparati-
one multa semel in paschate suscipiat devotissime corpus Christi // Annuatim ad
minus cum locis reverendeat omnes testium et suam ultimam voluntatem in scriptis
auctenticis semper teneat preparatam Si mercator reputetur fidelis et rectus
summopere caveat ne hii qui propter predicta de mercantia et persona eius libere in
eo confidunt defraudatores se inveniat et deceptos Moneta aliquo modo
non abutatur dando ac recipiendo soluciones fideliter numeret atque solvat
Res periculosas et nocivas ut se fuerit ydemptie nullo modo tradat vel ven-
dat et maxime si sunt in periculo vite vel etiam sanitatis // Denique qui super-
dicta diligencius observabit cum dei adiutorio efficietur mercator lucro-
sus famosus deo et hominibus gratus exemplar et speculum cupiencium iuste
mercari Confusio insuper omnium infidelium mercatorum Nam sicut primo de anima
scriptum est Rectum est iudex sui et obliqui. In talibus quidem verificabitur quod
ysaie 23 capitulo ait erunt negociatores et mercedes eius sanctificate domino. Sequitur
eciam hiis qui habitaverint coram domino erit negociacio eius loquitur de
iusta mercacione vel de civitate ubi mercacio exercetur iuste, per ea igitur que
in presenti sermone dicta sunt patet licitam esse mercacionem et quibus circumstan-
ciis depravetur et corrumpatur ac brevem conclusionem pro rectitudine viam direx-
imus mercatores atque artifices ad erigendum superdictam ancillam et filium
eius ut in presenti confluent consuetum puram et virtutem in mandatum et in futuro eos
sequatur gloria eterna quam nobis omnibus largiatur triumphator mortis at sempiternam
dominus Ihesus Christus qui cum patre et spiritu sancto regnat gloriosus in seculorum secula amen

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Feria quarta post dominicam in xl^a infra diem de temporis vendicione et quando hoc liceat uel non
liceat sermo 3us

Abnt · ihesus · de vi · et in euangelio hodierno. Nichil
tantum repellit et effugat iram dei
quantum crudelitas quemadmodum hoc puer vel sepius est longe
dominus ab impiis videtur non tam in futuro quam etiam in presenti dicere ergo
de pietate 1 thi 4° apostolus ait pietas ad omnia valet promis-
siones habens vite que nunc est et in futuro / Ceterum cum diuina pietas propter
opera pietatis ad nos misericorditer reuertatur teste domino mt 5° vbi ait bea-
ti misericordes quoniam ipsi misericordiam consequentur. De pietate que erga indigentes
in mercacionibus exercenda est dirigimus sermonem ne predictum verbum euangelii
inter mercantes verificetur scilicet quod irreuocabiliter abnt ihesus ab eis / Proinde
visis precedentibus de mercanciis et artibus in generali videndum est nunc de eis
aliquid in speciali. Sed quia sepe contingere solet quod datur impie in talibus
contractibus terminus solucionis Ideo de ipso termino et vendicione eius impia
aliquid dicamus. Et propter hoc clarius innotescet quod vere abnt ihesus. Diuina
pietas eius erga proximum in tantum recessit ut tempus proximum homines sibi ipsi in mer-
canciis ex cupiditate vendant in solucione termino sibi dato. Quamobrem
opus est quod circa hoc triplicem terminum distinguamus. Primus dicitur terminus
gracie. 2us est terminus vite. Tercius est terminus culpe et nequicie seu auaricie
pro hiis autem tribus terminis propheta ait in psalmo 103 terminum posuisti quo ad primum
quem non transgredientur quo ad 2^m neque conuertentur operire terram quo ad 3^m
Ad quid verbum potest esse ad thema in presenti materia;

Articulus primus de termino seu dilacione solucionis ex gracia concesso indigenti emptori
et quod triplex virtuosum est et in quibus casibus liceat vendere tempus per
triplicem regulam demonstratur

Primus terminus dicitur gracie quia ex ipsa lege gracie originem habet. Et de
hoc propheta ad deum ait Terminum posuisti · i · posuisti cum talibus terminus sit
tamen expectacio solucionis rei empte vsque ad certum tempus per graciam venditoris li-
bere concedit ipsi emptori et sic terminus non solum omni crimine caret verum etiam
est primo pius 2° iustus 3° meritorius. Primo inquam predicto modo terminum solucionis
dare est opus pium videlicet cum sit indigenti qui statim soluere difficiliter
uel minime posset. Tradit enim tunc ipsi emptori non tantum ipsam rem emptam
verum etiam eidem de mutuo subuenit. Nam pro tempore illo dato dilacionis ad
solucionem quodammodo mutuat venditor ipsi emptori precium mercancie quod pro
eodem est ac si venditor exbursaret sibi denarios illos et mutuaret
emptori ut inde prouidere posset necessitatibus seu indigenciis suis. Nempe
opus magne pietatis est artifici indigenti qui non habet vnde artem suam
exerceat et familiam suam nutriat vendere ac tradere mercanciam suam atque be-
nigne ab impotente expectare solucionis terminum. Est nempe hoc quasi totum
illius familiam pascere et sustentare et quasi per elemosinam nutrire ac quodammodo
plura opera misericordie exercere vestit nudos alit famelicos potat sitibundos et

// nota de termino seu dilacione solucionis ex gracia concesso indigenti emptori quomodo est pius iustus et meritorius.

septem pietatis opera

(c) 2006 Ministerio de Cultura

visitat egrotos suscipit vagos educat incarceratos et iuvenes et puellas
sepe sustinet enituros. Sic per hoc contrarium facere dici potest qui terminum ven-
dunt sicut patet in mo consuluit et in cao in civitate extra de usuris. iiio est
opus iusti seu iustam legem nature quam declarans dominus luce vi ait quecumque vul-
tis ut faciant vobis homines et vos eadem facite illis et habetur ex di i cao pto
Ex qua lege non solum tenetur homo iuxta facultatem suam ac iure emendis
indigenciam pro loco et tempore per dilacionem solucionis mutuum dare vero eciam
principale mutuum licet indigens nichil emeret ab illo sicut lacius infra patebit
in 3 mor 3a ar 2o. Et sic verificatur verbum prophete dicentis terminum posuisti
tu sume deus in lege nature quamquam necesse est dandum videlicet indigenti // 3o quoque
per quem est opus meritorium iuxta vendentis et terminum facientis intencionem
et caritatem secundum quod scribitur 15 q. 1 § ex eo vero ubi dicitur quod quilibet pro suorum
actuum voluntate et qualitate recipiet aut penam aut gloriam / Ad huc
quoque intellectum potest exponi verbum prophete qui ad dominum ait domine quis habita-
bit in tabernaculo tuo aut quis requiescet in monte sancto tuo Et sequitur Qui pecuniam
suam non dedit non ad usuram et subintelligitur sed dedit terminum solucionis gra-
tis et sine spe lucri Ezechiel 18 quoque scribitur vir si ad usuram non accomo-
daverit et amplius non acceperit scilicet propter concessum tempus solucionis vita
vivet et non morietur id est habebit premium sempiternum Et hoc maius vel
minus secundum latitudinem caritatis et sinceritatem intencionis et affectionis
que adeo mensurat in corde sicut patet luce 21 de vidua que teste ore domini
mittens in oblacione duo erea minuta plus quam omnes alii misit Et ad hoc
facit c. si quid invenisti 1 q. 1 ubi dicitur quod deus intuetur cor scilicet principaliter
non manum Et nichilominus advertendum quod in aliquibus casibus terminus seu tempus
licet non sit modo predicto meritorium tamen inculpabiliter potest vendi Et ut ve-
rius pateat clarius 3e regule circa hoc notande sunt

Circa tempus venditoris tempus licite potest vendi et quando non capitulum primum

Prima regula hec est, Tempus venditoris ab eo licite potest vendi quando
temporalem utilitatem temporali precio appreciabilem in se includit / Ad huius
regule declaracionem advertendum est secundum geraldum odonis ordinis minorum quod tempus
dupliciter considerari potest primo ut est quedam duracio que consequitur primum motum
et hoc modo tempus est quid commune omnium et nullo modo vendi potest sicut ius ponitur in c. quam
iniquum 1 q. 2 ubi dicitur quod quod commune est non est proprium singulorum // 2o con-
sideratur tempus ut quedam duracio applicabilis alicui rei que duracio atque usus
est alicui concessus ad eius opera exercenda et hoc modo tempus est proprium alicuius quemadmo-
dum annus equi vel rei accomodati dicitur esse meus et huiusmodi tempus licite ven-
di potest. Ex hoc igitur patet quod licet tempus currens pro recepcione mutui id est
tempus mutuacionis non possit vendi ipsi mutui receptori quia vendente committit
tur ibi usura pro eo quod ex natura mutui tempus illud non est prestitoris sed pocius re-
ceptoris. Ex hoc tamen non sequitur quod nullum tempus possit absque usura vendi
immo per locum ab opposito sequitur pocius regula supradicta scilicet quod tempus venditoris vendi-
toris competat vero prefata regula per exemplum Sit qui tibi solvere debeat post 3

non quando licet vendere tempus et quando non. ponitur tres regule. quod nota d.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

anos C ducatos Ita quod antea minime obliget potest tibi vendere tempus id pariter
cendo tecum quod mox tribuat tibi Sed quia ac prout hoc incurres tempus trium annorum
usque sibi retineat et acquirat. cum tres anni pecunie quas ille tenetur tibi solvere.
sint quoad hoc sui iuris propter quod potest vendere valorem illius. fac. ad hoc. l. si
obstante ff. quociens ff. de ma. Quod tamen non est intelligendum de mutuo contracto
dato Si enim ipsius illud nichil valet nec amplius esset teneri ad mox solvere
distulit ad post tres annos et non ante — o quod teneatur ad solvendum
Si autem obicias primo quod qua ratione pecunia mutuata mox ultra se valoris — primo obicio
vendibilis habet eadem ratione nec pecunia ad tres annos solvenda et ideo
vendere tempus eius usque florenus uel ducatus videtur usura ergo etc. Ad hoc
dicendum quod hic non vendit pecuniam sed solummodo ipsius tempus quod utique ut supra pa
tuit est vendentis Sic econtra tempus pecunie mutuate non est prestitoris sed
receptoris usque scilicet ad terminum sibi prefixum propterea nunc sibi vendi potest quia com
mittit usura Si vero nec quidem post tres annos tenetur solvere. Si mutuaret tibi
Sed tunc indubitanter usura foret eo quod venderet tibi tempus pecunie mutuate quod
uis enim pecunia esse non valeat plus seipsa tamen ex utentis industria
et facultate aliquem valorem acquirere seu acquirere potest propterea ille usus uel fa
cultas utendi potest ab eo cuius est usus legitime vendi
Si item 2° obstes quod cum huius C florenos facultatem habeat utendi eis uel — 2° ob
possidendi eos non solum pro tribus annis verum etiam pro toto tempore futuro ergo bene
eque poterit vendere hanc facultatem futuri temporis sicut presentis debitor faciat quod
non tenetur eos solvere ante tres annos. Ad hoc dicendum quod licet et ibi non est eadem
ratio nec consilius Nam huius pecuniam non potest ea in presentiarum rerum precii habens seu
ratione nec numismatis uti nisi mutuando uel pro re altera commutando. utrobique autem
erit futuri temporis non pro eo qui pecuniam tradit sed pro eo cui mutuatur uel quando
do commutat seu apparat ultra simpliciter unum precii sui Sed debitor presentis
nichil mutuat dum solvit Sed Sed si pecuniam debitum suum solvit Et de hoc quod
ante tempus debitum solvit vult aliquod precium quod quidem precium mutui nunc dici potest
cum ut patet nichil mutuet Sed solum dici potest precium anticipacionis ipsius solu
cionis Sed quia anterioracio hec precio extimabilis est Ideo licet vendi.

Usura rerum pro tempore futuro potest licite minus emi quam si res omnes ille emptori
principaliter traderentur. capitulum 2m

Secunda regula talis est. Ius rerum pro futuro tempore potest licite minus emi quam
si omnes ille res ipsi emptori principaliter traderentur Et secundum hanc regulam
quanto ius futurorum protenditur in longiora tempora tanto ceteris
paribus potest minori precio emi. Ratio autem huius est quia in hiis in quibus ius rei seu
super rem differt ab ipsa re aut ab actuali possessione ipsius rei ut ipsum ius emi
quandoque ipsa res non sit aut actualiter non tradatur Sicut exempli gratia patet de iure
molendinorum et pedagiorum et consimilium fructuum futurorum quod equidem emi potest
non empto agro nec fructibus ipsius adhuc existentibus actu Constat autem quod
ius et actualis possessio rei presentis ceteris paribus amplius valet quam solum ius
rei future aut quam solum ius absque actuali possessione non statim tradita uel

(c) 2006 Ministerio de Cultura

tradenda Tunc est in tribuere pignori quam age in possessionem // Insuper securius est rem
habere et possidere quam solum ius rei Nam certitudo rei presentis et presentialis eius
possessionis est quid maior et preciosior quam certitudo rei future aut quam certi
tudo future possessionis rei presentis. propterea non immerito potest prima plus vendi
et secunda minus emi // Sed advertendum est quod precium debet esse rei vendite iuste
proporcionatum Talis autem iusticia attendi debet a tempore contractus ut scilicet
tantum det quantum res valet vel valebat tempore ipsius contractus Non autem
quantum valitura est toto tempore contracti cum regulariter res secundum quod valet tempore contractus
debeat extimari sicut apparebit in fine 3e particule sermonis huius deo concedente
// Et ex hoc patet quod licet plus recipiat quis tamen illud quod recipit est de sorte
propter veram vendicionem et iuste factam tempore ipsius contractus Vbi enim usque est quam
minus precium datur quam in futuro daretur Et hinc est quod emens annuos redditus
mille ducatorum ad decem annos pro septingentis ducatis mox solvendis non
est ex absoluta vi contractus usurarius et inficionis esset si nunc mutuaret sep
tingentos ducatos usque ad decem annos sic quod quolibet anno sibi redderet
centum aut quod ultimo anno redderet sibi multiplicatum scilicet est mille ducatorum // huius
autem ratio est quia in primo casu non est contractus mutui sed empcionis quia vere tunc
emit et tradit ius futurorum redditum decennalium propterea non est ibi anticipacio solu
cionis huius mutui racione sed potius est ibi actualis solucio rei seu venditionis
actualis empte et tradite In huiusmodi enim contractu quantum est de absoluta vi et
forma contractus non plus est ibi usura quam in eo qui emit equum vel agrum C
ducatorum pro C ducatis quos eciam confestim solvit sicut et confestim reci
pit equum vel agrum Nec insuper est precium iniusti precii si proventus redditum certi
non sint omnino sed probabiliter possint peccitari sicut utique presunt proventus ut fructus
agrorum Immo eciam posito quod sint certi eo modo quo esse possunt futuri red
ditus certiores adhuc eciam possunt in tamen minori precio emi quam redditus mil
le ducatorum primo anno habendorum Iniquitur plus valet ius primorum redditum
mille ducatorum quam remotorum. huic concordat Io. an. et addic. ad spe. Nec obstat
c. In civitate tua nec c. navigant extra de usuris ubi dicitur quod qui plus ven
dit merces suas quam venditurus fuerat tempore contractus propter ipsius expectacionem
ex eo quod non statim solvitur precium peccat Et quod eodem modo videatur peccare
qui minus precium solvit quam sit pecunia recipienda in termino pretaxato propter
temporis expectacionem patet quia in casu predictorum decretalium non ius sed res ipsa
venditur que statim traditur et precium differtur In hoc autem casu statim credit
precium et ius recipiendi rem ipsam et non ipsa res datur et stat ipsa pecunia
periculo emptoris iurium predictorum // Est nichilominus advertendum quod si hec inten
fieret cione usuraria et in fraudem usurarum esset ibi non ex vi contractus sed racione talis
intencionis usurarie huiusmodi autem fraus esse presumitur per verisignum cuius est quando
huiusmodi redditus eciam sub forma perpetui venditur longe minori precio quam
deberet aut quam venderentur si iusto emptori et iusti precii repentinus solutor tunc
reperiretur Et maxime quando redditus iurium predictorum quasi sine periculo sunt presu
muntur enim tunc quod non solum sit racio iniusti precii sed eciam quod ibi sit mutuum indi

(c) 2006 Ministerio de Cultura

16
32

rectū et quedam fraudulētam mīcas quasi auctoracio solucōis venditoris cogē
ti ut ex hoc longe pro minori precio hēant quā alias haberent ad h̄ facit
c. ad maām ex̄ de emp et ven // 3m quoqz signū et maximū est quia tal
emptor solitus est excere usas aut tales contractꝰ impios et iniustos
ex̄ de pigno illo nos // pro 3o pōt dici qȝ si iste emit tanto minꝰ quam
vere est investē suū cōiter extimand sive timendū est ne ille debitor
solvat aut quantus ꝛ fuimus labor retrahendi nō est usa alr̄ sic Si
vero alr̄ vult diminuē p̄ciu solū ꝓpt hoc qd nunc solvit si in futuro re
trahet plus manifesta usa est // Insup est notand qȝ empcio iuris pre
fatum quia īminet de hoc litigiū si pro minori p̄cio fiat nec valet ɔtractꝰ
nec iste emptor poterit plus petere ab illo debitore quam ī mutuū solverit
etiā si residuū sit ei donatū. C. mandati l. p diversas et l. ab anastasio
Ubi habet qȝ pro bono cōi sancitū est ne litigia emeret et moveret
// Circa ꝓpositum tuam ulterius queri potest Si casus ɔtingat qȝ quedā
civitas ex guerra mltū angustata vendat redditꝰ suos et quidam
emit pro vili p̄cio et demū facta pace emptor de redditibz illis lucratur
decem p uno querit an aliquid restituē obligetur dicend qȝ non et hoc
tōne dubij ac picli consulend est tamē illi qȝ largas elemosinas faciat
de redditibus illis :

quo tempore usa
ex parte temporis

Qȝ licet ꝓpt tpus rem plus vendē et minꝰ emē quam tūc valeat quia nō ex malicia ɔtrahentiū s ex ꝑpa na contractꝰ id p̄cedit et de hoc ponuntur aliqui casus

Tercia regula est hec licet ꝓpter tempus rem plus vendē et minꝰ emere
quam tunc valeat et hoc quia non ex malicia ɔtrahentiū s ex ꝑpa nā ɔtcus
id p̄cedit // pro huiꝰ reglē declaracione ponant aliqui casus ꝑmꝰ ē
quando quis ex gra speciali p̄stat uel vendit bladū in tpē quo cōit minꝰ valz
qd tamē ꝓponebat firmit̄ svare et vendem in tpē cōit et ꝓbabilr magis
carꝰ potest idem p̄ciu exigē ī hora p̄stacionis uel vendicōis qd ꝓbabilr
credit affuturū ī illo tempore magis caro Sic tamē qȝ aliq certū diem illiꝰ
tpis determinate p̄figat quia ipe nō erat illud vendituꝰ nisi ī aliq uno die
Et etiā quia si ipe de uno mense uel ebdomada possz ex post facto sibi eli
gere diem ī quo plus valuisset ~~minꝰ~~ minus p̄cius fieret sors illis alias
taxandū erit preciū fm qȝ diversis et cōmuniter valuit in mese illo. Aut p̄cio me
diocri inter carius et minꝰ carū illiꝰ mēsis hoc aūt nō ꝓpe loquendo nā ꝓpt
tpus accipit illud plus sed ꝓpt natura rei que plus valet ī uno tpē quam in alio //
Causa aūt quare sub tali p̄cio potest vendē illud uel cōmutare duplex est
// p̄ma quia is cui p̄stat uel vendit tenet sibi ad ꝓbabile equalens seu ad
p̄servandū eum a dampno ꝓbabilis lucri // 2a est quia illud qd in firmo ꝓpo
sito dn̄i sui est ordinatū ad aliqd ꝓbabile lucrū nō solum habet rōnem
simplicis pecunie sive rei sed etiam ultra hoc quandam seminalem rōz lucro
sam quam cōiter capitale vocamꝰ ꝓpterea nō soluz reddi habet simplex valor
eiꝰ sed etiā valor superadiunctꝰ Supradicto aūt casu hēt ex. de usu c. in
civitate tua et c. naviganti Cum ff. gcor alex. de ales Scotꝰ aut in 4to

p̄ cog.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

// nota proposito de illo qui vendit rem quam non erat vendituru(s)

super hoc casu distinguit dicens festum Johannis baptiste vocetur a festum vero natiuitatis
domini dicatur b tunc si iste vendens pellicias vel frumentum et tradidit illud in
a tunc distinguendum est quia aut erat tunc rem suam vendituru(s) aut non sed in
b Si primo modo tunc aut determinat sibi precium quod tunc erit pro a et sic manifeste
facit quia sui proximi indigenciam supplet antequam teneatur illam supplere Et
insuper solucionis tempore usque ad b expectat Aut statuit precium maius quam sit
iustum pro a et tunc usurarius est eo quod vendat tempore contra illud quod scribitur extra
de usuris c consuluit // Si autem venditurus non erat in a sed alio quam scit secundum
sui temporis cursum res melius vendibilis erit et amplius lucrari posset
ut puta in b et tunc quam vendit aut ponit certum precium aut non sed in sus
pendendo dimittit certificacionem precij pendentem ex aliquo futuro Si
primo modo si deponit precium secundum quod res valet certum est quod etiam manifeste facit
Si autem magis quam tunc valeat non tamen ita immoderatum quia tempore
solucionis verisimile quamque plus quamque minus res vendita valeat tunc sine
dubio excusatur sicut patet et non in c in civitate tua et in c naviganti extra de
usuris // Si autem obiciatur contra hoc per illud c in civitate tua per illud dicendum est
quod ibi continetur momentum utilitatis non preceptum necessitatis // Si autem determina
cionem precij ex futuro valore pendere relinquat Aut ergo pro tempore determinato
solucionis aut in alio in quo non consueuit res plus valere regulariter quam
tempore solucionis et in utroque casu etiam manifeste facit. verbi gratia concedo tibi
has pellicias pro precio quod valebunt in b vel in alio tempore etiam b cum tamen
in b consueuerint plus valere quam in alio tempore circa b // Si autem velit precium
determinare pro tempore indeterminato hoc modo ut ponat se in lucro tuto ut

et emptore

in pluribus contingere solet et alium in dampno ut puta volo quod tu soluas
michi pro pelliciis istis quantum valebunt in quocumque tempore usque in b quo carius
vendent tunc usura est. Quod vero evidenter apparet quia ponit se vel partem suam
ut in pluribus in tuto et illum cum quo contrahit ut in pluribus in periculo dampni
et tunc pro se habet illud quod contingit ut in pluribus et contra se illud
quod contingit ut in paucioribus // Est etiam ibi alia iniusticia quia si rem
suam vendere deberet oporteret aliquo tempore determinato eum exponere ad ven
dendum illam et non in tempore predicto vago et hoc modo contingere posset
quod minus care venderet quam in die carissimo inter a et b et per gratiam in
tali pacto facit se certum de lucro ultra quam humana industria pertin
gere posset Cum his concordat hostiensis et jo an et archidiaconus in c vsa 12 q 3

.2s cas.

// 2s casus est de eo qui venditurus non erat merces suas in loco illo ut pu
ta erant poma granata que quis habebat in riparia Janue ubi multum
habundat proposuerat illa vendere parisius ubi satis care venduntur // Sed in eum
primo et alios qui eius opinionem sequuntur licet illa tantum vendere quantum parisius ven
dere intendebat quia quo iure vendere potest carius propter ipsius dubietatem
sicut patet extra de usuris c in civitate tua et c si eodem iure illud posse vi
detur propter dubium loci Contrarium tamen opinionis est ostiensis reprobans hoc per
simile et dicens quod verisimile non est quod talis talem empcionem faceret nisi ex

(c) 2006 Ministerio de Cultura

indigentia multa. Ex quo pz q sm talem opionez apparerent quodammo
vsuraz baratarie seu abusiones et pareret vsurarius figmentis via. Addit
quoqz q expensaz labor pictoz et itineris no est vnda ex de voto
in c magne et c v° de dnorcijs hanc aut opioz primo sequit ray. in ti°
de vsris Sed Jo an contrarietatem istam concordat dicens q si statim
ille eptor preciu soluit putat opi primo veru. Sed si soluco differat pro
put hosti forsitan intellexit hic videt pcedere racio hosti qa indubio
hijs pot venditori et emptori comodu puenire sed si nullu como
dum sit emptori hanc distinctoz approbat Jo cal ex de vsris c si. Jste casus no pdicab' q'uis licitus
tame casus no est inmu pdicabilis ne lata via pateat vsuris // 39 // 3s casus
casus est econuerso a primo vt puta si res minus emit qm valeat tpe
emptionis recipienda tame in aliquo tempore i quo potest verisilit
dubitari vtru plus uel minus valitura sit qm tempore quo empta
est no comittit ibi vsura Verbi gra In mese may qn frumetu est
caru eo q minus de illo repiat tempore illo emit petrus modiu frumti
tribz florenis cu tame tunc valeat florenos 4 recepturus nichilomis
frumetu in mese augusti qn frumetu solet esse i magna copia et
sperat q tres florenos valebit. talis casus no reputat vsura sicut
patet ex de vsris i c nauiganti. Et ro huius est quia raro huius dubij
ponit extimatione in rebus ex ipa natura rez que in tali tempore
minus valere psut sicut in pdicto cao patet. vnde no minus datur cu
precis. sed pter nam rei que minus valet i vno tempore qz in alio Et
sic dicend est econuerso i casu primo Cum hoc ocordat alex de ales
vbi hosti // Sed quid si res emit minus ppt temporis puenaoz verbi
gra emit frumetu in herba pro x qd tempore messis valebit viij visita no de illis q emunt frumetuz in herba
Dicendu q talis vsurarius vt pz in c in ciuitate ex de vsris vsurarius
tame sm bal C de vsris in rubrica // dicend q aut puis inacio e cu
dampni ipius venditoris et hic est vsura. Aut sola conuencio est causa
dapni quia de prnti non soluit preciu et hic contractus licitus est. Aut
neutru est causa dapni quia frumetu qd est in herba no plus valet
tempore contractus et sic hic contractus no est vsurarius vt ff de ohen
emp et vendi l fistulas § frumeta et l si debitor § verisile et
de ver obli l inter stiplantem § sacram. // Queret ecia nunquid no aliud casuz
comittit vsuram qui i vendendo concedit terminu vt trahat eptores
ad suam apotecam no tamen res carius vendit. Jld si dicunt quidam
q si ad hoc seu ppt hoc emptores incurrunt aliquod dapnu puta roe
qualitatis mercis quia sibi non habz tam bonas merces ut credunt
eptores comittit vsuram et restitue obligat ex de vsu consuluit. Jn
quibus aut casibz racio dubij uel piculi excusat vsuram dicet infra
sermone 39 arlo 3° per totu vbi racio dictorum prnti ar tractanda est dubiis

Arlo 29 de tribz casibz dubijs circa emptiones ad tempus id est ad
hominis vitam

Secundus terminus denotari potest terminus vite. Et de hoc propheta sub-
dit dicens quod non transgredientur scilicet diu se vivere arbitrantes. Cum a-
utem in articulo precedenti dictum est de venditione temporis ex parte vendito-
ris, in isto etiam tractandum est de emptione ipsius temporis ex parte emptoris. Ci-
rca istum etiam tractandum est de emptione ipsius temporis ex parte emptoris
// primo de tali contractu emptionum ad vitam pro triplici circa ad primum que-
runtur tria.

Circa et quomodo liceat emere ad vitam redditus perpetuales et similes contractus

Primo queri potest utrum absque omni vicio licitum sit emere ad vitam redditus perpetuales // Ad quod dicendum secundum Alexandrum Lombardum quod talis contractus licite fieri potest et hoc triplici ratione // primo ratione veri dominii // 2° ratione iusti precii // 3° ratione dubii seu periculi // Primo autem hoc licet ratione veri dominii. Manifestum est enim quod qui dominus est alicuius rei etiam dominus est usus illius. Nempe quod dominus verus alicuius rei sicut eam in alterum simpliciter transferre potest, sic et transferre potest in alterum usufructum illius retenta sibi rei proprietate, sicut patet manifeste in locatis. Videtur insuper probari posse ex dicto vero quod sicut dominus rei eam transferre potest simpliciter donando vel vendendo eam vel vendendo proprietatem rei et transferendo usum, sic potest dare vel vendere usum absque eius proprietate. Ex quo patet quod licite vendi possunt atque emi quo ad determinatum tempus seu perpetuo redditus ipsi ratione veri dominii. // 2° etiam hoc licet ratione dubii seu periculi. Nam sicut patet extra de usuris, naviganti. Si quis panum vinum oleum et alia tamen etiam contractus tempore plus quam valeant pro eis incerto termino recipiat. Si tamen ea contractus tempore non fuerat venditurus ratione dubii qui plus accipit quam dedit excusatur in tali casu sicut plenius dictum est sermone 3° articulo 2° capitulo 3°. Sed si in emptione vel venditione redditum ad vitam dubium est utrum vendens plus det quam accipiat quia scilicet emens cito potest mori etiam non percepta sorte et utrum emens plus accipiet quam dat quia multum potest vivere et cito mori. Patet quod talis casus ratione dubii quod quidquid proveniat ex parte ementis atque vendentis licitus utrique est censendus // 3° talis contractus licitus est ratione iusti precii. Debet enim servari in tali contractu equitas naturalis iuris sed inter vendentem et ementem ad hoc quod licitus sit quod sit si precium quod datur ab ipso emente proportionetur rei date ab ipso vendente. Unde quando est inter eos excessus qui corrumpat hanc proportionem sive ex parte ementis sive ex parte vendentis, tunc quidem contractus tamquam illicitus rescindi potest, puta si precium notabiliter excedit rem vel res precium eius notabiliter. Dico quia propter parvum excessum precii ultra rem vel rei ultra precium talis contractus non viciatur, sed propter excessum notabilem atque clarum et manifestum. Propterea statutum est extra de emptione et venditione, cum causa, quod si quis deceptus est ultra dimidium iusti precii potest recedere a contractu vel agere ad precii supplementum. In quo casu ait glossa quod dimidia pars iusti precii sic habet intelligi, verbi causa valet res x et pro 4 dat; hic quod ultra dimidium iusti precii venditor deceptus est. Patet etiam deceptio ex parte ipsius ementis, verbi gratia pono quod res valeat decem et emptor solvit 16 deceptus est in vi que sunt plus quam pars dimidia que est v et ideo potest

/ de redditibus ad vitam seu de violariis.

. in hoc apparet quod vendens in 6 deceptus est quod [illegible] plus quam quatuor

agere ad recuperandum precium quod plus dimidio iusti precii dedit quia ultra di-
midium iusti precii deceptus est. non autem sic si tantum in b deceptus fuisset que
usque ad ipsum dimidium sunt puta contra actorem non potest agere in foro iudiciali
de hac materia etiam dicetur infra sermone 3° articulo 1° capitulo 2°. Ex hoc autem patet
quod si in proposito casu inter ementem et vendentem equalitas observetur lici-
tus est contractus de natura sui. Dico autem de natura sui quia ex parte contrahentium
potest esse vicium in contractu propter eorum corruptam intencionem puta si aliquis
dives ad sufficienciam habens et non propter vite necessitatem sed avaricia ductus
ut dicior fiat tales redditus emit tunc enim ex parte contrahentis est turpe
lucrum. Unde secundum quod dicit hugo de castro novo ad hoc quod talis contractus
sit licitus duo concurrere debent // primum est ex parte ementis ut puta quod non
emat propter cupiditatem lucri sed ut possit quietam habere vitam et liberius
vacare divinis // secundum est ex parte vendentis scilicet quod fiat sine spe lucri sed
ut succurrat necessitatibus suis vel proximorum suorum et si hec concurrunt ex
utraque parte contractus licitus est. // Si autem queritur que equalitas in hoc
contractu servanda sit // dicendum quod tunc equalitas servatur quando precium tante quanti-
tatis est quod pensatis etate ementis et simplicitate eiusdem ac periculis circa
fructus possessionis sollicitudine et labore non appetit quis notabiliter habeat me-
liorem partem utrum scilicet emens vel vendens // Si autem talis equalitas nota-
biliter corrumpatur certum est quod contractus ipso illicitus est censendus cum hoc
concordat bal. de usuris l. si ea pactione C. et etiam idem sentit et pe. // Sed
contra predicta explicata obstant quidam primo siquidem dicunt quod hoc non licet
quia intencio plus accipiendi usurarium facit extra de usuris in c. consuluit sed iste
qui tales redditus emit facit hoc intencione plus accipiendi credens tantum
vivere quod accipiat plus quam dedit // Sed quod dicendum quod hic non agitur de vicio ex parte
contrahentis seu intendentis sed de vicio contractus in se utrum scilicet ex forma
sua sit viciosus an non. Et dictum est supra quod viciosus non est si inter ementem et
vendentem observetur equalitas qua servata etiam si contingat ementem accipere
plus quam dedit fit utique suum et hoc ex natura contractus // Sed cuius etiam
clariorem intelligenciam notandum est quod est triplex contractus in quo differencia
magna est primo est contractus mutui // 2° est contractus comodati 3° est con-
tractus empcionis et vendicionis // primo quidem in contractu mutui tantum debet
pensari substancia rei et ipsius valor et non usus vel fructus eo quod racione usus non
licet ex mutuo accipere ultra sortem sed sufficiat quod tantum mutuati valor rei
reddatur et non eadem res numero reddatur cum in mutuo sicut supra pluries dictum
est dominium transferatur. 2° autem in comodato eadem res numero reddi debet quia in
eo dominium non transfertur sed pro usu illius nichil recipi debet alias accomoda-
tum in locatum transiret // 3° in vendicione pensatur substancia et usus rei. propterea
si emptor iusto precio emit et contingat quod propter possessionis fructus perceperit
plus quam dedit fit iuste suum et totum de sorte est. Nam in empcione et vendicione
si plus accipitur seu accipi speratur quod datum sit viciosum non est cum totum de
sorte sit. et hoc verificatur tam in empcione et in vendicione que simpliciter fit

(c) 2006 Ministerio de Cultura

quam iniusta que fit ad tempus seu ad vitam. Nam eo iure quo quis recipit plus quam
dedit et fit iuste suum in possessionibus simpliciter emptis eodem iure accipit ali-
quid plus quam dedit in possessionibus uel redditibus ad vitam suam. Ex quo sic dari
est totum quod plus accipitur est de sorte cum substantia rei atque usum et fructus illius
emat. Non etiam obstant quidam iura quos habet Goffredus in titulo de usuris qui ait quod
qui pecuniam dant ecclesiis et recipiunt ab eis certas possessiones tenendas
toto tempore vite sue ut post mortem eorum possessiones ad ecclesias redeant pecunia
etiam apud ecclesias remanente contractus illicitus est eo quod homines multum vivere
sperant et eo quod tales contrahentes credunt se amplius percepturos de fructibus
dictarum possessionum quam sit pecunia quam dederunt cum sic predictum est sola inten-
tione usura committi possit. Ad hoc dicendum est quod verum est quod sola spes usurarum
facit in contractu mutui veri seu interpretativi sicut patet extra de usuris c. consuluit
quia ibi sperat aliquid quod non est de sorte. Sed non sic contingit hic ubi vera
venditio est. In hoc contractu potest etiam dubitari et queri quo iure vendens
ad vitam puta possessionem precium eius retinere potest quando emens post
emptionem supervixerit parum. Ad quod dicendum quod illud a venditore licite retineri
potest ratione uel titulo emptionis iuste. Nam sicut predictum est talis contractus
licitus est quia incidit periculum et dubium ex utraque parte. Cum enim iste contrac-
tus ad tempus dubium est utrum debeat vivere plus uel minus puta talis incertitudo
temporis facit equalitatem in utraque parte. Cum enim quis possessionem ad vitam vendit
ementis vendit tempus incertum quia ignorant quantum debeat supervivere
emens. Et cum indeterminatio temporis dependeat a natura et non ab homine ideo est
preter hominis intentionem. Ex natura ergo contractus vere transfertur res in emen-
tem et quando moritur licet vixerit parum ex natura eiusdem contractus reuer-
titur ad vendentem. Nec videtur hec facultas maior quam in hiis que simplici-
ter venduntur. Quia si quis emeret equum et pro eo solueret C libras constat
quod si predictus equus in crastinum moreretur nichilominus vendens C libras
iuste retineret sibi quamuis ex re empta nullam utilitatem consecutus fuisset emp-
tor. Hoc quidem contingit eo quod ipse vendens rem suam iuste transtulit in emen-
tem. Talis igitur translatio iusta statim facit precium esse vendentis. Tertio
quoque obiciunt quidam et dicunt quod quando in contractu unus habet po-
tiorem partem quam alius hic contractus est illicitus. Sic autem in proposito esse videtur.
Nam sepe contingit quod viri et mulieres xx annorum emunt redditus ad vitam tali
precio quod infra octo annos percipiunt totam sortem et licet mori possint
infra predictos octo annos probabilius tamen est quod in duplo vivere possint. Ex quo
patet quod emens habet in fauorem suum id quod frequencius accidit et quod proba-
bilius accidit et vendens in suum fauorem habet quod raro euenire solet. Et sic
patet quod est inequalitas in contractu propter quod illicitus esse videtur. Ad quod dicendum
quod patet solutio per predicta quia contractus iste non debet illicitus iudicari
nisi quando inter vendentem et ementem iuris naturalis equalitas non servatur. In propo-
sito autem casu talis equitas non videtur servari propter ementis etatem quia veri-
simile est quod tantum supervivere debeat quod multum lucrabitur et quod infra modicum temporis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

recipiet sortem et sic potior est conditio ementis quam ipsius vendentis nisi forte
mulier sive iuvenis emens tot periculis et infirmitatibus exponitur esset quod
non videret aperte quod istorum probabilius esset aut ementem vivere per tantum tempus
quod ipse vendens ledatur notabiliter in contractu aut ipsum mori infra predictos
annos. Debet ergo in tali contractu ut lucrus sit ementis etas et infirmitas
compensari. Sed contra dicitur ei quod non licet alicui periculo se exponere secundum talis est
huiusmodi exigentie quia nisi sicut dictum est assumit contractum esse illicitum.
Solutio quod dicendum secundum landulphum in quarto di. xv quod dicens quod talis emens non exponit se
periculo dampnoso propter controversias doctorum. Unde si quis haberet intentionem
quod vellet aliquid facere contra deum et facit aliquid de quo est controversia
inter doctores dato quod id quod facit sit malum et communiter bonum creditur quod non peccat
hec ille. hec tamen opinio non mihi videtur tuta sed securior videtur et verior
illa de qua dictum est super simonie 3 articulo primo nisi. Et dicetur infra simonie et
articulo primo capitulo 2 nisi sed opinio landulphi nullo modo est populo predicanda

Utrum et quando liceat emere hereditarie perdiales hereditates capitulum 2m

Secundo queritur an liceat emere hereditarie perdiales hereditates. Solutio
quod dicendum secundum quosdam quod sic dummodo naturalis iuris equitas observetur
et quidem tunc fit quando in tali contractu tanta equalitas observatur quod non p
ad appetit quis contrahentium habeat meliorem partem. Si vero appareat quod plus
minus sit respectu rei iam empte hic ex parte ementis est corruptio equitatis
et tenetur emens ad iusti pretii supplementum. Et si esset plus preium quod esset di
midietate pretii iusti posset vendens in foro iudiciali recedere a contractu.
Si autem res empta plus valoris est et plus ita magnum quod notabiliter non ver
diti super excedit tunc ex parte vendentis equitas corrupta est et in foro con
scientie tenetur predictus vendens restituere quod accepit ultra pretium iustum. Et si
tantus excessus esset ultra dimidium iusti pretii potest emens recedere a contrac
tu. hoc tamen aliter vicium esse posset puta si quis decipiens semetipsum crederet
quod redditus hereditarie pro tanto precio parvo haberi possent sicut quando emuntur
ad vitam. Si enim sicut supra in prima parte capitulo dictum est quando redditus emuntur ad vitam
propter parvitatem illicitus est contractus multo amplius quando hereditarie emuntur.
Secundum alex. lombardum quando venditio a paupere facta est propter artam necessitatem
tunc emptio loci mutuationis tenet propterea iniusta est propter necessitatem vendentis et maliciam ipsius ementis
Quapropter quod plus accipit iusto titulum possessionis non habet. Proinde
advertendum est quando quis emit possessionem simpliciter vel ad tempus et hoc causa lucri
quod tantum ex natura temporis expectat non ex natura possessionis rei tunc est vicium
in contractu et tale in iure dicitur turpe lucrum. Si vero huiusmodi possessio est
materia cum lucri et talis emptio propter vendentis necessitatem fuerit minus iusta
cum ei teneretur ex caritate subvenire gratis tunc in tali contractu usure
vicium est non quidem per se sed propter equipollentiam rei quia lucrum quod in tali con
tractu dignoscitur pravitate militat contra proximi caritatem. Si vero quis pos
sessionem emat non causa lucri primo et per se sed ad finem et suorum vite utilita
tem atque necessitatem dummodo in emptione fuerit equitas naturalis iuris si

(c) 2006 Ministerio de Cultura

accrescat processu temporis plus quam dat iuste fit illud emptio quia id accipit
tamquam suum propter contractus predictus naturam et non ratione temporis nisi valde parum deest
// Si quis autem obstet quod si emuntur redditus hereditarie predicto modo necessa
rio contingit fieri excessum nobilem super sortem propter hereditariam successionem
quod videtur iniustum // Ad hoc dicendum quod nec naturale ius nec certum ius positum dic
tat quod iste qui hereditarie emit rem teneatur emendare pro ea quantum probabile est
quod debeat recipere ipse pro vitam suam et filii et nepotes et tota posteritas eius
Cum secundum hoc res que hereditarie emuntur minime sub iusta extimatione cadere
posset Sed quantum taxatur pecunia iusta sufficit quod habeat aspectum ad illum qui e
mit et ad eius posteritatem usque ad certum gradum puta forte usque ad filios vel
nepotes Non autem oportet quod habeat respectum ad omnes qui ei succedere possunt
usque ad omne tempus quia sic res que venditur extimari non posset

In quo casu liceat emere pecuniarios redditus hereditarie seu ad vitam
capitulum 3m

Tercio queritur an liceat emere pecuniarios redditus hereditarie seu
ad vitam // Ad hoc dicendum secundum alex lombardum quod talis contractus licitus
esse potest Ad cuius intelligenciam advertendum est quod quadrupliciter potest esse
vicium in contractu cause materialis primo ex causa materiali 2o ex causa efficiente 3o ex causa
formali 4to ex causa finali /// primo igitur potest esse vicium in contractu ex causa
materiali id est ex parte rei que emitur vel venditur puta quia res minime vendi
bilis est sicut homo liber qui vendi non potest nec spiritualia vendi possunt
nec etiam vendi potest res aliena Et secundum hunc modum contractus huiusmodi
secundum aliquos viciatur quia pecunia non potest vendi Et in tantum secundum eos talis
contractus viciatur quod ab actu emptionis declinat et contractum mutui intrat
ex quo non licet sperare lucrum sicut patet extra de usuris consuluit /// Sed tamen potest
responderi ad hoc quod in rebus nostris tria habemus bona primo bona mobi
lia 2o bona inmobilia 3o autem habemus ius in utrisque Et sicut distinguun
tur mobile et inmobile et ius in utrisque ita ipsum ius vendi potest sicut mo
bilia et inmobilia Non ergo venditur ipsa pecunia sed ius percipiendi reddi
tus ipsos pecuniales Quamvis autem pecunia vendi non possit transit tamen
cum vendito iure. Videmus enim aliquod quod vendi vel emi non potest et tamen
cum aliquo alio transit quod de iure vendi et emi valet sicut ius patronatus
quod spirituali annexum est et tamen transit cum vendicione ville vel fundi que de
iure utique vendi possunt Sic in proposito casu contingit Venditur enim ius quo
vendito pecunia transit Ius enim percipiendi quolibet anno talem pecunie
quantitatem super bonis alicuius vendentis sive hereditarie sive ad vitam ipsius
ementis non est pecunia sed distinguitur unum ab alio Verum est tamen quod alia
ratione non potest vendi pecunia quam ius patronatus pecunia enim non potest ven
di quia medium est in vendicione Ius autem patronatus vendi non potest quia
spirituali annexum est /// 2o autem potest esse vicium in contractu ex causa efficiente
id est ex parte contrahentis sicut est quando quis fingit se emere id quod in pignus
intendit recipere et tunc a vicio usure non excusatur Ut extra ad hoc extra de pigno.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

illo modo Et hoc modo posset aliquis dicere quod hoc vicium est quia tandem est sic co-
trahere sicut mutuare centum pro decem quolibet anno ita quod sic contrahens mu-
tuat indirecte in emptione fingens mutuum fiat // Posset autem dici quod argumentum
non cogit quia in tali contractu non est mutuum directum nec indirectum Nam
ubi mutuum est mutuatus ipsi mutuanti in precio obligatur sed in tali contractu mutuatus
precium transit et ius percipiendorum redditium sicut lucro et periculo ipsius emptoris
// Posset tamen in hoc contractu incidere vicium ex parte contrahentis propter cupiditatem
et avariciam eius sed hoc non accidit contractui ex ipso contractu natura // Tercio
quoque potest esse vicium in contractu ex causa formali id est ex parte pacti appo-
siti vel que intelligitur ita quod ipsa res non patitur apponi tale pactum et hoc modo
contingit esse vicium in symonia Alio modo quia pactum repugnat contractui
hoc autem est quando contractus est gratuitus et tale vicium facit usuram usura siquidem
est in hoc quod aliquid exigitur ex pacto ratione vel mutuatione Tale autem vicium
non est in predicto contractu cum ibi non sit mutuum sed vera vendicio // Quarto
quoque modo potest esse vicium in contractu ex causa finali id est ex parte precii et
tale vicium excluditur ab isto contractu quia proporcionatur precium iuri quod ven-
ditur Regulare siquidem est quod contractus emptionis et vendicionis illicitus est
cum in eo iuris naturalis equitas non servatur Sed cum talis servatur equitas ita quod
non est notabilis excessus precii super rem venditam nec e converso tunc li-
citus est contractus // Non ergo negatur quod talis contractus viciari non possit ex parte
precii sed tamen sicut potest viciari ita potest rectificari Alio quoque modo
probant aliqui hunc contractum licitum esse quia licite potest quis emere predium pro
·C· libris et predium emptum posset hereditarie dare alicui pro se et here-
dibus suis hoc videlicet pacto quod recipiens predium obligaret pro se et heredibus
suis dare quolibet anno ·C· solidos danti predium pro se et heredibus suis et sic
mediate emptione et vendicione precii talis habet pro ·C· libris ·C· solidos quo-
libet anno et nichil differt in conspectu dei utrum habeat hoc immediate vel mediate
Contractus ergo licitus esse fateor tamen quod non honestus nec decens sicut est
contractus quo emuntur redditus perpetuales // Sed contra predicta arguunt quidam dicen-
tes hoc ideo non licere quia pecunia ad hoc inventa est ut medium sit inter emen-
tem atque vendentem et non ut ematur et vendatur propter quod emens vel ven-
dens pecuniam utitur ea ad finem ad quem non est inventa et per consequens peccat Et
maxime quia talis contractus non videtur reduci posse nisi ad contractum mutui
Ratio hec est quia cum pecunia non possit emi vel vendi cum non sit extremum vendi-
cionis vel emptionis sed est medium sequitur quod non potest contractus iste reduci
ad emptionem et vendicionem // Certum etiam est quod locacio non potest dici nec
etiam comodatum ergo ad contractum mutui reducetur cum necesse est Sed in eo sic
ex precedentibus patet non licet sperare lucrum // Ad hoc dicendum sicut ex precedentibus
patet quod non emitur pecunia sed ipsum ius propterea mutuum minime dici potest //
Iterum quoque opponunt et dicunt quod hic videtur accessio lucri ad sortem talis accessus
seu successus contractum variare non potest quia utrobique utitur ipsa usura
cum usura sit quicquid accedit sorti sicut patet xiv q. 3 plerique Sed si fiat accessio

mutuatus

(c) 2006 Ministerio de Cultura

simul puta si quis dat L libras ut recipiat XX in uno anno usura est. ergo eodem modo si quis dat X ut recipiat 2 in duobus uel in tribus annis usura est. hoc quidem contingit quando emuntur pecuniales redditus tercius annis lucrum non solum equatur sorti sed etiam excedit sortem. Et licet talis excessus per successivam percepcionem redditum fiat tamen hoc contractum non rectificat sed condempnat quia non differt utrum talis excrescencia successive uel simul recipiatur. Sed quod dicendum quod hic non est accessus lucri ad sortem quia in vendicione sicut predictum est totum de sorte est. Capitulum 3m de iusta et usuraria vendicione temporis et de triplici precio mercanciarum

Tercius est terminus culpe et de hoc propheta subdit neque convertentur opere terram sicut iusti videntur sicut faciunt qui insaciabili cupidine flagrant ut sine termino auri divicias cumulent vendentes terminum ipsi emptori qui non potest statim solvere precium mercancie. Sed intelligenciam autem dicendorum potest in re vendenda triplex precium considerari. primum dicitur iustificatum et limitatum, 2m dicitur augmentatum, 3m dicitur inpreciatum

De triplici precio iusto vendibilis rei capitulum primum

Primum precium rei vendibilis dicitur iustificatum et limitatum. Et circa hoc primo notandum est quod secundum Scotum in 4 dist. 15 q. 2 et etiam ponitur in sermone 32 circa finem et lacius dicetur in sermone sequenti pensacio valoris usualium rerum vix aut numquam potest a nobis fieri nisi per coniecturalem seu probabilem opinionem. Et hec quidem non potest fieri punctaliter seu sub racione et mensura indivisibili in plus et minus sed sub aliqua latitudine competenti. Circa quam etiam diversa hominum capita et iudicia in extimacione differre probantur. Et inde varios gradus et modos circa certitudinem in huiusmodi ambiguitatis iure opinabilium in modum mensure incidit quibus quedam plus quedam minus concordat in hoc tamen. Proinde advertendum est quod huiusmodi precii scilicet iustificati et limitati potest etiam distingui triplex limitis gradus circa iustum. primus potest notari pius, 2us discretus, 3us rigidus. primus est precii minoris, 2us est mediocris, 3us est maioris. Verbi gracia. Sint X pecie panni eiusdem bonitatis laboris et artificiis atque expense. harum tamen peciarum propter varia capita et diversas species circa illas a variis varia extimacio fiet. Et tandem reperientur ipsi extimatores circa illas tripliciter variari ut puta quidam extimabunt quamlibet illarum precium 30 ducatorum et hic dici potest precii limes et gradus pius. Alii 30 cum dimidio et talis potest dici limes et gradus discretus. Alii vero 31 et talis dici valet limes et gradus rigidus et severus propter varietatem quorum emptorum et venditorum aliqua istarum peciarum panni pro pecunia numerata venderetur 30 ducatis aliqua 30 cum dimidio aliqua 31. Nunc autem aliquis venit non habens pecunias sive denarios unde solvat precium et dilacionem solucionis poscit. Si ergo hic venditor non statim solvendus propter talem expectacionem precium augeat non ultra limitem iusti precii sed stat in summo scilicet in 31 ita quod si continuam solucionem ampliori tempore gratis seu ex pietate expectaret numquam ob hoc ultra illum limitem iusti precii aliquid acciperet non est

(c) 2006 Ministerio de Cultura

ex contractu usurario secundum sententiam magnorum doctorum. Ratio huius est quia talis non
vendit tempus nec propter expectationem accipit ultra iustum pretium rei quam vendit quam-
uis non faciat gratiam remissionis pretii descendendo ad illud quod quidem libenter
faceret si ille solueret statim. Nam aliud est non facere gratiam aliquam pro eo quod
facit gratiam expectationis atque aliud est propter hoc id est propter expectationem simpliciter
excedere precium iustum. Sic ergo talis stat in limite rigidi gradus quin extra iusti-
ciam esse minime dici potest. Sed si ille solueret statim condescenderet usque ad
limitem gradus pii secundum superius usque ad illud

De precio augmentato propter dilationem solutionis precii rei empte. iii capitulum

Secundum pretium rei vendende dicitur augmentatum quod quidem fit cum a ven-
ditore quia emptor de re empta pretium non soluit statim sed terminum
petit ultra debitum iustitie augmentatur precium verbi gratia vult propter tempus mutui sex
mensium de qualibet pecia predicti panni xx uel xxx ducatos et quinque ultra.
Et quidem manifesta usura est sicut per ecclesie determinationem patet extra de usuris in c.
consuluit. Quod est verum secundum Bal. quando res que venditur consistit in numero pondere
uel mensura quia solum in hiis usura committitur. Secus si vendatur domus uel predium
preterea tamen cum emptor interim percipit rei empte utilitatem ut C. de acti-
onibus empti et venditi l. curauit. Sed hec theologi non sequuntur. Alia ratione sed ubi usura
a.14.car. dictum est in precedenti simonie articulo 2° et in 2a particula capitulo 1. Sed quia mercatores
iniusti ad excusandas accusationes in preciis pro se habere conantur quasdam in-
defensiones, ideo de eis cum responsionibus suis aliqua subiungimus. Primo p°
quidem dicunt quod mercatori lucrari licet ex quo pro communi utilitate laboribus et ex-
pensis et multiplicibus periculis se exponit sicut et in precedentis simonie dem-
est. Quare iustum est ut inde reportet lucrum competens officio suo. Hoc autem
minime facere potest nisi in vendendo merces suas sic precium teneret quod pen-
satis omnibus laboribus periculis et expensis circa merces suas factis seu fien-
dis lucretur x uel xv pro centenario. Hoc quoque agere non potest nisi pro
expectatione solutionis usque ad hoc augeat pretium solutionis mercium
suarum ut secundum pensata huiusmodi expectatione cum ceteris circumstantiis lucretur
finaliter x uel xv. Ad quod triplex respondetur. Et primo dicendum quod licet
mercator sicut predictum est propter predictas causas lucrari possit non tamen
modo illicito sicut contingit in vendendo tempus et obseruando alios illicitos
modos. Item 2° sicut in sequentibus patet ex predictis sequeretur quod dato quod mer-
valoris cator merces centum ducatorum pro mille ducatis emisset tunc secundum predictam positionem
posset per quemcumque illicitum contractum eas licite vendere sic quod ultra mil-
le ducatos lucraretur x uel xv pro centenario quod quidem patenter irrationa-
bile est. Sequeretur etiam tertio quod si in terra aliqua uel tempore magne caristie
merces suas precio magno emisset posset propter hoc in loco uel tempore
in quo merces ille essent viles vendere illas etiam precio maiori quam emisset
saltem propter expectationem solutionis quod absurdissimum manifeste apparet atque
iniustum. Tertio etiam dicunt quod non intendunt merces suas carius vendere propter 2°
tempus sed propter recuperandum dampnum quod ex dilatione solutionis incurrunt

(c) 2006 Ministerio de Cultura

quia si pdictos denarios statim post mercan vendiciōez hrent possent
an eis mlta lucrari qd' facē nō pnt eo quia nō statim soluūt // Sed qd
etiā tripli'r respondere potest pmo quia etiā si talis venditor inde lucrari R°
posset possibile etiā foret nō lucrari insup et pdere capitale Nūc autez
quia nō statim piclo talis dāpni nō potest stare incititudie talis lucri
// Insup etiā 2° quia hret lucrū de re sua stiz de mutuo dato ī empcione
// Preterea 3° quia mercator nō potest in pactū deducē recompensacōez dāpni
qd' consideratr' ex h qd sua pecuniā non lucrat' cū non possit vendē quod
nondū est et potest ab eo fieri multiplr' impediri sm tho· // 3° quoqz dnt
3º hoc facē quia frequēter appet q debitores nō soluūt in tpē assignato et
circa recuperacionez taliuz denarioz oz sepe eos facē expensas mag-
nas // Sed hoc dupli'r respondet' pmo q licet mlti quibz talis tmīus concessus
est in tmīo non soluāt multi etiā sunt qui in tmīo sibi dato soluūt & tn
preciuz qd' pter tpūs mercabz additū est nō minuit' ab hiis qui in dato ter-
mīo soluūt quare vtrisqz vendē termīs inequalitas est et iniusticia // 2°
dicend' est q concedit' ex desiderio ī e pueniut qd' rōne interesse si debi-
tor nō soluit in termīo sibi dato q creditor suari debz īdēpnis nec
tūc est ibi vsa cum vsa sit qn rōne mutui spat' lucrū· h autez talis
recrescēcia nō recipit' nisi rōne dāpni vitandi nō lucri habendi // 4°
4º insup dnt hoc se facere ppt' impotenciā et inopiā ipoz emptoz Nam si
vellent vendē absqz pdicta termī dilacōe ppt' denarioz indigenciaz
et paupertatez in looz raros possent repire emptores // Sed q dicendū
q dolosa est mīā ista que sub spē pietatis ac subsidij caritatis contra
proximū indigentem crudeli'r scipit sed vbi fingit se intendē pietatem
solū pncipali'r intendit et querit pprium lucz et comoditatē // 2° dicend'
q h nō est pietas sed impia crudelitas sub spē pietatis addē indigen-
ciam indigenti qd' est ei qui nō statim soluē potest copiam dare p preci
augmentū q tardius et difficilius possit soluē qd' tenet' // 3° dicend' q
tūc nempe opus piū merito diceret' qn absqz preci augmento solucioni
pstarent dilacionē sicut in pmo articlo pntis smonis dcm est // Quarto
4º insup dnt q hoc faciūt vt conseruare se possint ī tali mercacōne cū multi
sint qui etiā post datam dilacōez preciū nūqz soluūt Talibz vniqz respō-
dend' est q eoz gsciā potest bene stare merito inquieta cū tali tmīo
dato culpam habent et aīāz cum sua pdunt· h solū bonū sibi vltimo
resumentes q nō primo de sua h diabolo de aīā satisfacē obligant'
// Notmi' aūt adūtend' est q si quis intelligē vult qnta in quolz mutuo
vero vel interpretato vsa sit est semp recurrendū est ad ipm tempus in quo
contractꝯ et vsaria mutuacio facta est prout refert' ad tpūs solucōis
q: tradicionis tpre creditur pro quo facta est Verbi grā tradidi tibi modiū frumenti ī natali sm
pbabli'r in penth. q valebit in penth' amplius valitur tūc quicquid plus vsario modo
accepo satisfacē teneor & nō plus neqz minꝯ Et hoc siue plus qm acce-
pero valeat siue minꝯ in penth' valuerit et sic de simibz

De impiis mercatoribus immo destructoribus civitatum qui vendunt merces quas
statim pro minori pretio recepturi sunt et de remediis dandis artificibus
ut iuste lucrari possint

Tercium vero peccatum rei vendende dicitur moratum sicut patet in vendente
pannum vel equum pro C flor(enis) ei qui sibi mox est revenditurus pro
90. Primus enim dominus pannum vel equum tradidit illi 90 florenos et
quinque octoginta Ille vero qui primo emit nichil nunc solvit primo domino rei
Patens igitur est quod ideo 2° revendit primo venditori pro pretio satis minori
rei sub quadam mutui ratione potius quam sub reali veritate solutionis tradi-
dit ille sibi 90 vel 80 ab eo debens rehabere C quod quia ipsi primo vende-
ti non solvit propterea talis contractus usurarius est et omni malignitate ac du-
plicitate plenus Et talis contractus est ille de quo dicitur in sermone precedenti circa fine
2i articuli dictum est // Advertendum est tamen quod si quis absque intentione
reemendi rem alicui vendendam absque fraude vendidisset ut puta equum
pro centum florenis et tamen ab emptore simpliciter quocumque vendere volente
reemeret illum pro pretio minori non esset usura posset tamen ibi esse
parum iusti precij posset etiam in hoc reemptio tales circumstanciari
quod non esset ibi peccatum morationis iniuste tamen talis contractus fieri
solet in fraudem usurarum propterea hoc ultimum non est utile predicare nisi cum
ista additione Sed cum predicti emptores pretio morato sint artium et legi-
timarum mercationum insuper et civitatum pro commodo ipso destructores quod
remedium dabitur lanificibus et aliis mercatoribus qui ob illud peccatum ultra
iusticiam moratum nequeunt vendere pannos et merces suas quin minimum
amittant de capitali si ad terminum plus vendere volunt predictas merces
Cumque etiam nisi vendant ad terminum non possunt reperire emptorem Insuper
talis est quamquam consuetudo pro communi bono iam longo tempore introducta
Ad hoc autem dicendum quod si talis consuetudo de solutionis dilatione
introducta sit pro communi bono et non in fraudem usurarum sed pro expe-
ditione mercanciarum tunc distinguendum est quia aut mercator merces suas
vendit aut tempus ultra quantitatem iusti precij propter ipsius expectationem
2° q̄ti aut secundum iustum precium Si primo modo non est dubium quod sicut expresse patet
Contractus usurarius est cum in eo expectatio temporis sub pretio iniuste
tradatur contra eos consulunt extra de usuris Si autem 2° modo quia secundum quanti-
tatem iusti precij vendit licet terminum tradat et pro termino pretio ma-
iori vendere videatur non tamen est ibi usura Nec primo obstat si pro mi-
nori precio daret si statim sibi pecunia solveretur Cum quidam possit
per simile in aliis debitis apparere quemadmodum si alicui aliquid debeat ad certum
terminum quando de eo quod est sibi debitum aliquid dimitteret si reliquum citra
solveret Constat nempe quod ille dimittere sibi posset et tamen ab usura
immunis esset cum hoc concordat Geraldus Odonis // Propterea dicendum quod
licet sit usura plus accipere propter temporis dilationem sicut predictum est non
tamen est usura quando creditor precium minuit si statim ei solvatur propter

Hoc non est predicandum

Nota bene

(c) 2006 Ministerio de Cultura

temporis breuitate // Nec 2º etiã obstat si quis dicat q ad denarios nu
meratos ista mercancia tantũ nõ posset vendi q̃tũ cum p̃dicto termĩõ
assignato et q res tm̃ valet q̃tum vendi potest ff ad trebel l. i. §. si heres
// Item q licet plus ↄsiterit si cum tali termĩõ plus vendat q̃ cũ denarijs
nũatis vendi posset illud plus percipit ultra sortem Ad hoc aũt dicend
q ꝑsupposit̃is hijs que supius dicta sũt q nõ ex nã contractus et mercãcie
sed malignoꝝ mercatoꝝ malicia ĩ vendendo illicite ad terminũ et mer
cando iustũ precium licet obstruxerit iuste mercacõis via tamẽ iustis merca
toribꝫ relinquitur s; tanta q̃uis obumbrata et arta q licito modo mercari
pñt // Proinde rebus sic stantibꝫ si lanifex et mercator tm̃ vendit pa
nos et merces suas ad termĩ pro q̃nto venderet ad denarios nũatos
si p̃dicte impietates cessarent nõ sibi edificat ad gehenam // Et cũ
dicebat q tantũ res valet 2º dicend q verũ est si pro tanto q̃ntũ valꝫ
pmittit vendi et non obstent malicie sup̃dicte Cum p̃dictis ↄcordat
tho ĩ quadã sua responsione cũ foret de hac mã requisitus // Deniq;
ante tempus temporis breuitate placet terminare sermonẽ ut famelici
die crastina tempestiue conueniamꝰ ad multa consideranda que de emp
cõibꝫ et vendicõibꝫ ultimo tractanda sunt p̃stante dño nr̃o ihũ xp̃o
qui veritatis hijs clauẽ apit et nemo claudit claudit et nemo apit
cui cum prẽ ꝛ spũ sc̃o sit honor et gloria in secula seculoꝝ amen

Feria 2ª post q̃tam dñicã in xl quo p̃cio extimari deant res ue
nales et de culpa vendenciũ res maculatas

Sermo 39

Inuenit in templo vendentes.
Jo. 2º cº et in euãº hodierno porro ad ea que de merca
toribꝫ supius dicta sunt de emptõibꝫ et vendicõibꝫ alia
quedã hoc loco occurrunt que p̃teriri non debent nõ q itera
da sint que iam supius dicta sunt ne ad fastidiũ veniãt qd absit quia
ↄferunt pro aĩaꝝ salute Sed quia istarũ mercanciaꝝ ampla et uaria sunt plu
ra sup̃ intacta tractare necesse est. // Ceterũ summope cauend est ne inue
niat dñs vendentes aut ementes in templo sicut in verbo ꝑposito de
Judeis transgressoribus Johis ait Nempe in templo vende aut emere
parũ est Vnde mistice designat q in templo ecclie dei cũ dei offensi
one minime mercandũ sit // huiꝰ quid rei difficultatẽ ꝑpha aduertens
ps̃ 70 ait qm̃ non cognoui negociacõẽ introibo in potencias dñi dñe
memorabor iusticie tue solius qd potest esse thema in p̃nti sermone
vbi ꝑpha ostendit tria nc̃ia esse mercanti atq; negocianti ut non offen
dat in templo ecclie dei aut in templo ↄsciencie sue // P̃mũ est intelligẽcia
clara // 2m est intencio recta // 3m est memoria sana // P̃mũ est intel
ligencia clara cum dicit qm̃ non cognoui negociacõẽ hec lrã custodo
ri est Textus aũt n̄r habet qm̃ non cognoui lr̃aturam. Nõ ↄgnoscẽ

(c) 2006 Ministerio de Cultura

anter lectura seu negociacionem est non tantum intellectum habere in negocio nego
ciacionibus implicatum quod sicut fieri solet intelligencia sit in eis omnino obruta
atque submersa et a lumine veritatis aliena // 2º ei necessaria est intencio
recta scilicet ad ipsum deum et de hoc subdit Introibo in potencias domini que
scilicet sunt potencie eternales non temporales deficientes // 3º est ei necessaria
memoria sana propterea addit memorabor iusticie tue solius idest vltimi iudicij
quando dei iusticia magis coram non habebit quam ad implebitur quod ipse per prophetam
ait Cum accepero tempus scilicet iudicij ego iusticias iudicabo // Sed quid acturus
est contra nequicias quando ipse iusticias iudicabit hec tamen negociator obscuras
minime in templo dei offendet // Ad hec quod spectat circa empciones et vendi
cionem seu circa contractus earum talis regula secundum Scotum ante omnia prenotanda
est dominum rerum iuste eas vendunt vel emunt si sine fraude fuerit equa
litatem valoris in venditis et emptis secundum rectam rationem Que regula
habet exponi in empcionibus et vendicionibus sicut dictum est in sermone 32 circa vltimum
de permutacionibus exposita est Et vltra predicta pro istius regule declaracione
Insuper et pro triplici articulo presentis sermonis per ordinem querantur tria

Articulus primus sub tertio questionis an res plus quam valeat licite vendi possit
capitulum primum

Primo queritur an res plus quam valeat possit vendi etiam minus emi
// Ad huius questionis intelligenciam primo tria per ordinem prenotanda sunt
2º vero questioni respondendum est 3º respondebimus ad ea que obici
possent circa huiusmodi quod ad solucionem questionis tamen ante omnia prenotanda sunt

Primo inquam tria per ordinem prenotanda sunt Quorum primum est quod valor
rerum duplicatur sumi potest secundum Scotum in 4º di. 15 q. 2a primus est valor
naturalis 2us est valor vsualis // primus est valor naturalis idest secundum bonita
tem nature adeo create et hoc modo mus vel formica seu pulex plus va
let quam panis quia illa habent vitam animam et sensum sed hec non habet
panis // 2us valor dicitur vsualis qui videtur sumitur in respectu ad vsum nostrum
sine humanum Et hoc modo quecumque aliqua sunt vsibus nostris vtiliora tanto amplius
valent et secundum hoc plus valet panis quam mus vel bufo // Quia autem vendendi
vel emendi actus ad vsus humane vite nostro ordinatur Insuper sunt quedam
vsus humane vite Ideo in eis valor venalium rerum 2º modo accipitur et non
primo // 2º quoque prenotandum est quod huiusmodi valor vsus seu vsus venalium
rerum etiam tripliciter considerari potest pensatur enim in re venali primo eius
virtuositas 2º eius raritas Tercio eius complacibilitas // primo inquam pen
satur eius virtuositas scilicet secundum quod res ex suis realibus virtutibus et
proprietatibus est nostris vtilitatibus virtuosior et efficacior et hoc modo op
timus panis triticeus plus valet ad nostrum vsum quam ordeaceus et fortis
equus ad vecturam vel bellum quam asinus vel roncinus // 2º autem pensatur
rei venalis raritas id est secundum quod res ex sue inuencionis raritate et dif
ficultate magis nobis necessarie sunt pro quanto scilicet ex earum penuria ma
iorem ipsarum indigenciam et minorem facultatem habendi et vtendi homines

Et secundum hoc idem bladum plus valet tempore caristie et penurie seu famis quam
tempore quo multum apud nos precii vilioris omnibus habundat. Sic quoque
e contra elementa scilicet terra aqua aer et ignis apud nos precii melioris extimantur
propter eorum copiam quam aurum et balsamum quamvis illa de se sint magis necessaria
magisque utilia nostre vite. Tertio quoque pensatur rei venalis complacibilitas id est
secundum quod magis et minus beneplacita est voluntati nostre in habendo illam et uti
illa. Uti enim prout hic sumitur est rem in facultate voluntatis assumere vel
habere. Et ideo non modica pars valoris utilium rerum ex beneplacito voluntatis
pensatur sive plus sive minus complacentis in usu huius vel illius rei ad illam
habendam ad nutum. Iuxta quod unus equus gracior est uni et alius alteri
et unum ornamentum uni et aliud alteri. Et hoc modo unus rem alteri vi-
liorem multum appreciat et sibi reputat preciosam et caram et econverso. Tertio
insuper prenotandum est quod huius pensacio valoris usualium rerum sicut apparet
supra sermone 32 articulo 3o capitulo 3o et etiam in precedenti sermone articulo 3o capitulo 1o patet
quod vix aut numquam potest a nobis fieri nisi per coniecturalem seu probabilem
opinionem. Et hoc non punctualiter seu sub indivisibili racione ac mensura in plus
et minus sed sub aliqua latitudine competenti respectu temporum locorum
et personarum. Circa quod sicut ibi predictum est etiam diversi homines in extimando
differre probantur. Quid respondendum ad presuppositum questionis et quod valor
rerum tripliciter innotescit. Capitulum secundum

Secundo autem questioni respondendum est dicendo quod si salvo meliori iudicio pre-
notatis precedentibus videmus quod res non possint licite vendi plus
quam valeant nec etiam minus earum pensato earum valore in respectu ad usum
nostrum et ad probabile iudicium extimacionis humane mensurantis valorem rei
infra limites latitudinis competentis. Que autem sit latitudo ista et ad quid se
extendat tripliciter innotescit. Primo iure, 2o consuetudine, 3o discrecione.
Primo modo innotescit quod emptor vel venditor ultra dimidium iusti precii
defraudatur quia tunc contractus est nullus et est per iudicem irritandus. Nichil-
ominus si infra illud appareat notabilis fraus est correspondens restitucio
facienda secundum Scotum in 4o di. 15 q. 2. Et ponitur supra sermone 32 capitulo ultimo.
Hoc autem intelligo si defraudatus huiusmodi excessum ignoraret. Quia si sciens
et advertens quantitatem excessus libere consentit in tale precium et contra-
hit non est defraudatus quia potius sic defraudatus potest rem suam absque
omni precio dare sic secundum beneplacitum suum potest eam pro sua centesima parte
sui iusti precii condonare. Nec in hoc fit ei aliqua iniusticia nisi forte consensus
fieret ex aliqua quatuor causarum de quibus supra sermone 33 articulo 2o in 3a parte
3 capitulo dictum est circa finem. De hac etiam materia notatur 10 q. 2 hoc ius in glo.
ubi dicitur quod si in vendicione plus offeratur quam res valeat etiam recipere
non debet sed tantum iustum precium. Si predicta glo. recte intelligatur secundum
archi. in ca. palle et secundum bal. in l. pomponius ff. de minoribus. Licet lex
dicat quod contrahentes possint se invicem decipere. Nam etiam in suis contractibus
non debet quis dolum facere contra de dona per tuas. Racio autem quare lex totaliter

(c) 2006 Ministerio de Cultura

hāc inequalitatē non phibet est quia sm tho dat pplo in quo sunt multi
a virtute deficientes vnde solū modo phibet ea que destruunt humanā quiet
em Alia aut quodāmodo pmittere videt quia nō potest punire ea puniret
aut tm̄modo excessus magnos vt cū quis deceptus est vltra dimidiū
iusti precij tūc quidē ad restitucionē cogit Sed lex diuina que nō solū
dat pplo sed etiā omnibz virtuosis nichil impunitū relinquit qd contrariū
sit virtuti // pterea sm diuinā legem illicitū reputat si emendo uel ven
dendo equalitas non suat vnde tenet qui plus recepit eam recompen
sare qui dampnificatus est si sit notabile dapnū. parua quidē addicio uel
diminucio equalitatem iusticie tollere non videt hec sm tho. // Insup
est notandū q si res minus dimidia pte iusti precij compat siue emit
In potestate emptoris est supplere pcium iustū uel recedē a contractu
ut patet ex de emp et ven cū dilecti de hac mā dicet infra sm̄oē
40 ar 2o ca 1o // 2o quoq sm scotū vbi sup huiusmodi latitudo consue
tudine innotescit Nam sicut p experienciam satis patere pōt consuetudi
narie relinquit ipsis pmutantibz q pensata mutua necessitate reputa
rent se mutuo dare equiualens. et hinc et inde accipere dum quidē vide
rent se mutuo dare equiualens in quibz contrahentes nō intendant aliquid
inter hoīes contractus esse in quibz contrahentes nō intendant aliquid
de rigore iudiciali sibi mutuo relaxare vt pro tanto omēz contractū
comitet aliqua donacio vera Et si iste est modus comutancium fundat
quasi sup legem dicentē. hoc fac alteri quod tibi vis fieri // Satis g
pbabile est q qui contrahentes mutuo sunt contenti mutuo sibi remit
tere volunt si aliquo mō non tamē enormi deficiunt a iusticia ista //
3o quoq patet distreccione verbi grā sm tho 2a 2e q 77 cariis vendē
et vilius emere rem q valeat est illicitū et iniustū nisi res que ven
dit indetrimentū cederet venditoris qui deret illa magnā indigen
ciā habet // pro inde in tali casu iustū preciū erit si non solū res
piciat ad rem que vendit sed etiam ad dampnū qd venditor ex
vendicōne incurrit et sic licite poterit rem vendere plus q valeat
sm se q̄uis non vendat plus q valeat ipsi venditori // Aduertē
dū tamē est licet multum iuuet emptor ex re qm emit si venditor
non dapnificat ex carencia eius nō debet ppter hoc preciū augeri qa
vtilitas que supuenit emptori nō est ex condicōne vendentis sed ipsius
ementis cum hoc concordat Scotus vbi supra addens q idē dicendū
est de pmutacionibz potest etiā addi illud de quo sm̄one 32 ar 2o et in
2a pticula p. c. dcm̄ est // Omnia aut supdicta de pmutacōne intelligen
da sunt sicut de emptoībz et vendicoībz et 2o sicut pz in sm̄oē
32 ar 3o ca 3o

Rndet ad tria obiecta que fieri pnt in qōe pfata 3m ca m

Tercio quoq ad tria que obici possent respondeamus Querē
bat enim in pposita qōne an res possit licite plus vendi q va
leat uel etiam minus emi Et pmo obicit q sic Nā licitū est in

mechi rei mee pciū constituē qd ego volo nec aliqd ius cpellit me dare
aut cōmutare rem meā absqz pcio michi conplacito et a me ptaxato Sic
converso nullus cogitur rem alterius emē ultra pciū beneplacitū et Si igitur
contractus vendendi et emendi mere voluntarius est igitur taxacio pcij rerum
venaliū mere voluntaria est ac p cōns sorciet ius et fori mere voluntariū
Juxta illud vulgare ac legale verbū tantū res valet qntū vendi pot
// Ad hoc dicendū est qd licet de iure nō cogar rem meā vendē cogor tamē
i actu et contractu vendendi formā et reglā Juris et iusticie et eqtatis
debite obsuare Et ideo in effectu vendendi nō licet michi i iustū preciū
ponē et accipe quia tunc nō impono ut simplr mee s ut in alterz cmutatde
huiusmodi autez imposicio efficialr seu comutatiue includit acceptacioz precij
pualentis aliqe aut prevaled est iniustū quia inequalitatez includit //
Unde sm hostiens licet aliquis ab inicio cogi nō possit rem suā vendere uel
alienā emē ut patet C de ghen. empc l. Dudum Si tamē exposuerit
rem venalē et preciū offerat si pro iusto pcio vendē nō vult cogi pot
p iudicē qd iusto pcio vendat ff de offi pfec urb l ii § cura carn // 2º
quoqz obiat si res non possint plus vendi qz valeant uel eciā minus
em fere tota cōitas vendenciū et emenciū contra iusticiā peccaret qa
fere omēs volunt care vendē et vile emere // Ad qd dicendū qd hoc non
est uerū de cōitate iustorū s de sola cōitate iniustorū et cupidorū Justus
naqz non vult contra iustū preciū aliquid emē uel vendē Et pfecte
iustus nichil peniti iusticie ibi vult Imperfecte aut iustus nō vult ibi in
iusticiā iusticie pdominātez Et pro quanto aliquid iusti precij ibi in
debite vult pro tanto aliquid de vicio iniusticie in se habet // 3º insup
obiat qd sm ordinē iuris et iusticie et caritatis cōe bonū preferri debet
et pfertur pri bono ... in auth res que C de sacro sanc eccle et in c
bone de postu pla Sed cōi saluti boni post lapsū expedit qd taxacio
precij venaliū rerū non sit punctalis nec sm absolutū valorē rerū sed
pocius ex cōi consensu utriusqz ptis scz vendenciū et emenciū libere
ptaxetur. hec em̄ modica pricula peccandi fraudē includit Illud vero vix
posset fieri sine peccato quia punctalis et absolutus valor rerū vix aliqui
certitudinalr patet ad plenū ergo sic predictū est expedit qd taxa°
rerū et de hoc eciā sup sermone 32 circa ultimū dictū est // Ad 3 eciā dicendū
est qd si cōsensus utriusqz ptis in tale pciū uel taxacionē non possit cē
seri involuntarius rōne ignorancie et impicie aut rōne levitatis mētis
et apte uel psumpte aut rōne cuiuscumqz magne egestatis seu rōne
cuiuscumqz magne penuriatis ad hoc quodāmodo compellentis tunc racio p
dicta bene preditam taxando rei pciū seu valorē non sit punctalis michi
omnīs potest et debet illud sub congruis limitibus mensuri atqz excederet
cōgruā et pbabilem mensuram et regulam

§ verumqz tn cōcludit qd nō licet emi extimatio mea

Articulus 2us circa sub titulo quotus i qua querit quis valor in rebus seu que obsequi
utilitas in contractibus taxari debet

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Articulus 2us et sub ultimo questio in qua querit' quis valor in rebus seu quod obsequi
utilitas in contractibus taxari debet

Secundo pro hoc principali articulo queri potest an secundum valorem utilitatis
quam emens vel quodcumque obsequium more conductio recipiens possit
precium taxari ut puta si panis vel herba medicinalis valeat in
liberacionem a morte et restitucionem inpreciabilem sanitatis an dans iste
possit a me exigere precium sanacioni equivalens seu inpreciabile dicens
quod si precium rerum nostre vite necessarium taxaretur secundum equivalenciam eius vel
ad quod preclarius conferunt nobis quodlibet talium precium quasi inpreciabi-
le esset Nam cyphus aque homini sicienti et nisi aquam haberet morituro valet
in casu isto infinitam substanciam auri et longe amplius Non igitur taxari
debent res hoc modo quod probari potest triplici racione primo racione nequicie
2o racione iusticie 3o racione communitatis Quod non est racionabile taxare precium
rerum secundum utilitatem quam conferunt

Primo inquam precium rerum venalium non est taxandum predicto modo
racione nequicie Tria enim mala ex hoc supervenirent Primum quia ha-
beret inequalitatem. 2m quia induceret inportabilem difficultatem. 3m
quia evacuaret omnem pietatem // Primo inquam hoc haberet inequalitatem
Cum enim in contractibus civilibus et humanis finalis racio sit commune bonum id
circo taxacionis preciorum equitas fuit et est mensuranda quoad respectum
ad commune bonum et prout expedit ipsi communi bono quia nichil iniquius est quam
pro preclaris et privatis comodis communi et utili bono preiudicare quod utique
fieret si res taxaret predicto modo // Preterea quodcumque comodum quod ex
emptiva re consequitur emptor omnino extra ipsum vendentem est et illud
comodum quod consequitur emptor consequitur ut ex re sua // Preterea si vendi-
tor ex hoc consequitur alteram maiorem utilitatem consequitur ex re omnino non sua
quod utique inequalitatis esset atque iniusticie // 2o insuper esset malum quia indu-
ceret inportabilem difficultatem Nam in hoc ipso preclarius displicacio for-
ceret inportabilem difficultatem quod et in proposito specia-
cius et diffusius continetur et inportabile onus quod et in proposito specia-
lius declarari potest verbi gracia Si pro pugillo aque vel ignis michi
summe necessarius teneor tibi dare quantum valet vita mea ad quam michi
confert tunc eadem racione in consimili casu tu pro pugillo aque tibi similiter
necessario tantundem teneberis michi dare quod utique iniquum est et intollera-
bile onus // 3o quoque malum esset quia hoc evacuaret omnem pietatem Na-
turalis equitatis genus nimio modo omnis pietatis atque humanitatis eva-
cuacio et eradicacio esset et precipue in casibus ipsius necessitatis maiori hu-
manitate et pietate indigentibus // Absit autem quod contumelia et vera equitas
pietati et humane societati sic impie adversetur

Quod est iniustum et contra commune bonum taxare res et obsequia secundum utilita-
tem quam conferunt et secundum quem modum predictum taxanda sit causa 2a

Secundo quoque precium rerum non est taxandum modo predicto racione iusticie
Quia enim precium rerum et obsequiorum ut predictum est taxandum est
ad ordinem boni communis id circo in hiis primo et principaliter attendenda est
communis taxacio et extimacio a civitatibus civilibus communiter facta Que quidem

(c) 2006 Ministerio de Cultura

in huiusmodi comprobatur tres circumstancias communiter obseruare // primo enim obseruat
quendam naturalem ordinem utilium rerum // 2o obseruat communem cursum copie et ino-
pie // 3o obseruat laborem et periculum ad industriam adductoris rerum seu ob-
sequiorum // primo inquam obseruat quendam naturalem ordinem utilium rerum Nam sunt
quedam in usu nostro que primo sunt meliora seu utiliora // 2o sunt quedam dura-
biliora seu utiliora 3o sunt quedam delectabiliora // primo inquam ~~quia~~ sunt que-

nostro usui sunt me-
liora siue utiliora
quia sunt quedam que

dam que sunt quasi materia et materialia aliorum sicut sunt elementa respectu mixtorum si-
cut etiam corporum usus est nobis utilior quam sit usus notabilium mixtorum sicut patet in usu
aque respectu vini et in usu ordei respectu panis uel tritici // 2o sunt quedam
nostro usui durabiliora Sunt enim quedam que secundum suam naturam corruptibiliora sunt
aliis et in nostris usibus citius corrumpuntur et consumuntur ymmo quorundam usus
eorum consumpcio est ut patet in usu panis et vini cibi et potus etc. Quedam
vero durabiliora sunt in usu suo sicut equus aurum argentum et similia // 3o quoque
sunt quedam usui nostro delectabiliora quia sunt naturaliter aliis pulcriora et
graciosiora propterea usui nostre voluptatis nostrique sensuum communiter placabiliora
Sic patet in coloribus tincturarum vestium et gemmarum et in odore aromatum
et in diuersis sonis musicalium instrumentorum Cum ergo in hiis communis ordo nature
conueniat cum communi ordine nostri usus hinc est quod communis extimacio in precio pre-
fert ultima primis et talis extimacio sequenda est // 2o quod obseruat in hoc
communem cursum copie et inopie seu paucitatis et habundancie quia commune est
verbum quod omne rarum est carum Unde nimia familiaritas ex habundancia
parit contemptum Quanto enim rarius et difficilius rem adire possumus
et habere tanto supra nostram facultatem altius et mirabilius extimamus
Rara enim nobis et insolita admirantur Et ideo ubi aurum uel triticum com-
muniter habundant non tanti precii extimantur sicut quando communiter grandis inopia
est ipsorum Et idem est ubi est magna copia uel inopia medicorum uel ad-
uocatorum aut pugilum uel fossorum quia ubi talium est penuria possunt carius
locare opera sua // 3o insuper obseruat laborem ac periculum et industriam ad-
ductionis rerum uel obsequiorum Nam merces seu obsequia opera que cum
maiori labore et periculo communiter adducuntur uel fiunt plus in precio ceteris pa-
ribus ponderantur Unde et in terris que communiter plus distant a mercibus
Francie uel ultra marinis ipse merces communiter sunt cariores que etiam
maiorem industriam exigunt ceteris paribus maioris precii communiter extimantur
Hinc est quod plus datur aduocato uel medico quam fossori et etiam fossori seu scis-
sori lapidum quamuis plus laborant Non tamen datur tantum precium sicut ar-
chitectori qui cum maiori pericia et industria fossori seu scissori lapidum
precipit et agenda demonstrat, propter hoc etiam bladum est maioris precii
quam herbe siluestres in medicinalibus efficaciores quia non cum tanto et
diuturno labore ac industria coluntur nec cum tantis expensis earum suffi-
ciencia communiter obtinetur

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Quod precia rerum taxanda sunt secundum varia racionis mixta modo extimacionis a comunitatibus ciuilibus communiter facte tercium capitulum

Tercio autem rerum precium non est taxandum predicto modo racione eminencie
Nam sicut ex precedentibus patet postquam attendenda est principaliter
in rebus taxacio et extimacio precii a comunitatibus ciuilibus communiter facta
eodem modo ipsa seruat omnes gradum et ordinem officiorum et dignitatum
eis annexarum Unde et maiora stipendia dantur duci quam militi et militi quam
scutifero uel pediti Cuius racio est triplex primo racione singularitatis secundo racione
dignitatis tercio racione necessitatis // Primo autem racione singularitatis Nam
sicut ex precedentibus patet si ad altiora debite exequenda exigitur maior
pericia et industria et amplior sollicitudo mentalis ac eciam multo et
continuo studio atque experiencia et labore multisque periculis et expensis ac-
quiritur pericia et industria talis Et eciam quia pauci sunt et ad hoc rato
ydonei inueniuntur ideo in maiori precio extimatur // Secundo uero racione dignitatis
ad honorem quippe et utilitatem communitatis ciuilis facit quod superiores venerentur
ac cumulacius in quadam sensibili superioritate et dignitate seruentur quamuis
ipsi superiores et maxime si sint in statu perfectionis in se ipsis exemplo
et opera humilitatis et seruitutis debeant exhibere pocius quam culminis
Nam officia temporalitatis // Tercio quoque racione necessitatis et equitatis Nam officia
superiora ut communiter egent pluribus superioribus dux enim exercitus ad totum ex-
ercitum et diuersorum preliorum concursum debite gubernandum pluribus eget
quam quicumque inferiorum // Circumstanciis igitur in precio et in isto communiter obseruatis
taxant et taxanda sunt racionabiliter precia iusta quod tollerabiliter et salu-
briter communitati expedit omnibus hinc inde et ex omni parte pensatis Singuli
autem in suis singularibus contractibus uel exactionibus sumptum sequi debet
formam et regulam communem extimacionis et taxacionis ne pars turpis et
irregularis et inobediens ac indecens dissonet a suo toto Et ne in ali-
quibus pro libito preiudicet utilitati communi iusticie et pietati

Articulus tercius et sub titulo questio In qua queritur an sit culpa mortalis rem vendere maculatam que in re vendibili esse potest

Pro tercio principali articulo queritur an sit mortalis culpa rem ven-
dere in qua sit aliqua macula que nota ipsi vendenti minime propalatur
ementi Ad quod dicendum est quod triplex in re vendenda macula esse
potest primo defectione secundo annexione tercio corrupcione

De triplici defectu qui in re vendibili potest esse Et quid dicendum sit de utentibus ponderibus et mensuris corruptis capitulum primum

Primo enim in re vendenda macula esse potest defectione Unde secundum
Thomam 2a 2e questione [illegible] Scotum in 4o di. [illegible] q. 2. Sciendum est quod circa rem
vendendam triplex defectus considerari potest Primus secundum substanciam secundus secundum
quantitatem tercius secundum qualitatem De primo dictum est supra sermone 32 articulo 3o capitulo
3o Quia sic contingit in permutacione sicut in vendicione et empcione Et ex
hiis que allegata sunt ibi patet quod illicitum est vendere alchimiatum aurum et
argentum quia non est adeo purum et perfectum nec easdem habet proprietates
quas habet verum Non enim habet proprietates letificandi aut virtutem con-

·77· a 7. ar. : pro vero

ertas infirmitates et huiusmodi quam habet aurum necnon ymo ut dicitur venenosum
est. Si autem per alchimiam fieret verum aurum non esset illicitum vendere illud pro
vero quia nichil prohibet artem aliquibus causis naturalibus ad producendum veros
et naturales effectus quemadmodum augustinus ait in libro de trinitate de hiis que fiunt arte demo-
num. Insuper quod dictum est de venditore etiam intelligendum est de ipso emp-
tore ut puta quando venditor crederet rem suam minus preciosam fore quam esset
verbi causa vendit aurum pro precio satis modico quia esse putat auricalcum
aut animal sanum quod credit esse infirmum quod si emptor cognoscit hoc iniuste
emit et iustum precium satisfacere obligatur. Sed de hoc plenius dictum est in ser- .a12.
mone 33 articulo 2o capitulo unico In principio eius secunda

Quid dicendum sit de hiis qui hiis quoniam in rebus vendibilibus utuntur mixturis. capitulum 2m

Secundo quoque in re vendenda potest esse defectus admixtione videlicet
falsas mixturas vel compositiones occulte addendo sicut faciunt quidam
aromatarii vel artifices et consimiles in artibus suis // Circa quod adver-
tendum quod si tales propter huiusmodi compositiones vel mixtiones ultra extremos
limites iusti precii vendant totum illud quod est supra precium iustum satis-
facere obligantur. Si vero per hoc non intendunt nisi iustum precium eius
aut forcius extorquere tunc ad satisfactionem non obligantur. Si tamen
certitudinaliter sciunt iustum precium non excessisse. Sed si dubitant tunc quidem
tenentur pro eo quod de fraude sua certi sunt. Et melius advertendum quod
quedam sunt fictitie additiones que in nullo immutant venalis rei valo-
rem nec minus augent et quas in talibus non peccant si fiant sola inten-
cione iustum et sobrium precium extorquendi // Ille vero admixtiones que
virtutem et valorem rerum notabiliter minuunt et sunt omnino contra proprias
et communes intentiones emptorum omnino illicite sunt quamvis inde nichil ultra iu-
stum precium haberet. Et puto quod talium usus saltem in frequentatione sua mor-
talis sit culpa sicut contingit eis qui in vino nebulum miscent ut flavior
ex eo relucescat color cum ut dicitur tale nebulum in vino mirabiliter capiti et
stomaco sit nocivum. Si autem virtutis minutio modica sit et precium iustum tunc
non puto nisi veniale peccatum // Sed insurgunt venditores vini et alii plures
dicentes quilibet potest miscere rei sue quod vult saltem antequam eam vena-
lem exponat non autem post sicut post vini preconisationem. Sed contra hoc est
quia constat eis quod lex et consuetudo communis est quod vinum purum vendatur
aut quod eius commixtio publice exprimatur. Intentio etiam et credulitas omnium
emencium est emere vinum purum et sibi ergo contra utrumque horum fraudulenter
incedunt licet etiam in sua re aliquid commiscere de se sit licitum non tamen cum
intentione et affectu illam aliis vendendi contra communem ius et communem eorum inten-
tionem alias in vino suo vendendo toxicum licite misceri posset.

Quid dicendum sit de hiis qui vendunt res corruptas et maculatas capitulum 3m

Tercio quoque in re vendenda macula esse potest corruptione. Circa quod
advertendum quod venditor corruptiones et defectus illos ex quibus emptor
ultra iustum precium enormiter falleretur tenetur sibi pandere sicubi novit

(c) 2006 Ministerio de Cultura

eos uel de eis verisimiliter opinatur aliquis emptori ex hoc ipso dat occasionem
primo dampni 2º periculi. primo quidem dampni si propter hoc res satis precii sit
minoris et ipse tamen propter hoc precium non minuit. 2º periculi vt potest na-
uis quam vendit tale vicium habet ex quo emptor cum ea nauigaturus pe-
riculum naufragii incurrere posset. Et idem etiam est de occulto defectu equi
ex quo miles illum emens in flumine seu in bello ruere stati et periclitari
haberet. Idem quoque est de defectu syroporum et medicinalium confectionum
quas pigmentarii seu apothecarii vendunt. tunc enim venditor tenetur
restituere omne dampnum inde contingens juxta illud ex de iniuriis et
dampno dato in c. si culpa scribitur sic. Qui occasionem dampni dat dampnum
ipse dedisse videtur. vbi vero ista quattuor concurrunt scilicet quod nullum periculum
immineat ipsi emptori nec in vendendo iustum precium aut saltem non nimis
notabiliter excedat et emptor censeat in emendo satis industrius et
res venales pro libito examinanda sibi exponitur diligenter tunc vendi-
tor non tenetur defectus illos sibi manifestare et maxime vbi eos non ce-
lat nisi solum vt dare habeat iustum precium suum. Nec insuper manifesta-
re tenetur si vicium manifestum est. puta cum equus monoculus est uel cum
vsus rei et si non competit uni potest tamen competere alteri et ven-
ditor pro huiusmodi vicium de precio subtrahat quantum oportet quia si manifes-
taret vicium rei emptor forte nollet iustum precium sibi dare ¶ In
fine notandum est quod omnia que ponuntur supra in sermone 32 de dona in ar[ticu]lo
3º ca[pitul]o 2º et de permutatione in ar[ticu]lo 3º ca[pitul]o 3º intelligenda sunt de emptionibus
et venditionibus ¶ Ex precedentibus patet relatio supradicta scilicet quod dum res
iuste eas vendunt uel emunt si sine fraude fuerit equalitatem valoris
in venditis et emptis secundum rectam rationem Dominus tam vendentibus quam
ementibus suaue misericorditer largiatur iustus dominus qui iusticiam dilexit
et equitatem vidit vultus eius dominus ihesus christus qui cum patre et spiritu sancto
regnat gloriosus in secula seculorum amen.

Feria tercia post 2am dominicam in xla de voragine vsure vbi declaratur
quid sit vsura et in quibus committitur et que execuciones ac excusaciones
assumunt qui defendunt vsuram sermo 36.

Nolite iudicare secundum faciem sed iustum iudicium iudicate

Jo. 7º et in euangelio hodierno. Omnis quippe iniuria tanto capitalior
est quanto qui fallit maioris amicicie simulat veritatem. Ecce vsurarum
caritas simulata et crudelitas palliata dum fuire pmutuum se prendit
substanciam proximi deuorare intendit. hinc super illud ... 2º volenti mu-
tuari a te ne auertaris Crysologus ait. Similis est pecunia vsurarum mor-
sui aspidis percussus enim ab aspide quasi delectatus vadit in soporem
et per suauitatem soporis moritur quia tunc veneni latentis per omnia membra

nu

1 sermne ondebat 2 devorare stude bat

decreverit Sicq sub usura accipit sub tpre quasi beneficiu sentit. Sz usura
pomes eius facultates decerit et totu convertit i debitu Et re q' quisq
manifestat q' antea celabat / Unde usarius e similis scorpioni
qui lingua suavit' lingit et cauda mortifere pungit. Ppterea de talibz
i verbo ppositio dns nos amonet dicens. Nolite iudicare sm faciem .i.
sm apparencia ptendentem amicicia sm iustu iudiciu iudicate .i. est
scdm verum iudiciu iudicate Hoc quide fallunt' in hoc iudicio solu mutuu
recipientes sz incompabilit' amplius interdu ipsi insup mutuantes. Na decepti
hmo decipientes seipos paupi et inopi subvenire se iudicant dum eoz
sbaz usqz ad osumacione devorant no intelligentes nec intellige volentes
sma qui dns ap' xº papit dicens Gratis accepistis et gratis
date quasi dicere vellet Gratis accepistis divicia donu et gratis
date indigenti mutuu iuxta q' luc. 6 inquit mutuu date nichil inde
spantes sicut de hoc lacius dicet' in sermoe sequenti Et q' libz pdictoz
xpi verbu potest esse thema in psenti sermone. Int' hos quoqz maleiudi
dicantes enumerari possint quoddam homi genus qui et si no sint usa
rij manifesti mutuantes tame aliquid inde spant. hij nempe manifesti
usarij cora deo licet occulti sint mudo palam sua corrupta faciunt
intenciones qm si non remuneret' ad libitum extimat et dicunt eos ingra
tos // Sed iudicandu igit' sm iustu iudiciu de usura ne quilibz pdictoz
fallat' de ipa ad psens diligent' tria consideremus pmo eius descrip
cionem 2º eius comissione 3º eius excusacione hoc est quid descri
bat'. In quo comittat'. et aquibusda quomo excusat'. Articlus pmus

Primo aut osideremus de triplici descripcione usure ...

Usure descripcionem triplex enim describit' ad psens pma autem
descripcio sit ambrosij 2ª hostij 3ª vero sit magistralis // pmo
enim usura describit' ab ambrosio xiiij q. 3. plerique ubi dicit' Quodcumq
sorti accedit usura est. et cu hac descripcione concordat cu' pº et ulti'
eiusde qonis // Et in hac descripcione tangunt' tria // pmu est cu dic
q' usura est quodcumqz Nam sic pz in palle. c. plerique unde hec
descripcio sumpta est Ambros' finalit' ait q' sive sit pecunia sive spes
sive fructus vel lingna vel qdcumqz aliud sit si accedit sorti usura est.
2m tangit cum subdit sorti licet enim sors dicat' signu rez distingu
ut patet pmer 16 cº ubi dicit' Sortes mittunt' in sinu sed adno
tpant' Nichilominus sumit' h' sors pro re iuste possessa in dione ali
qua rez sive possessionu Et hoc mo in sacra pagina possiones
filioz israel sortes dnt' hoc eciam modo sumit' h' sors pro re iuste
possessa Vel alit' sm legistas Sors est debitu qntitas mutuate
rei in nº occurrenti // 3m quoqz subdit accedit q' quid sic in sequenti
2º arlº cº pº apparebit usura solu in mutuo cadit Gaufre autem
huic descripcioni eciam sup addit dicens Usura est qdcumq accedit sorti in
tencione pcedente vel pacto Et licet Gaufredus addiderit. Sz in

// quomº hic sumat' sors vide In sra. sermone. 42. In pº arlº et pº cº. 178. carj.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

tenend' est qd' et Ambros' et alij in p'dicto c. attatus eiusde sine ...
cu nossent dnm luc. 6. p'cepisse date mutuu inde sp'antes sc' intencione
quasi dicat unnus est paciscentis scilz in vb'e clara exp'ssione & pactione

2° usura describit ab hostiensi 2m cam

Secundo aut usura describit sic ab host' usura e quodcumq3 solucionj rei
mutuate accedit ipsi' rei usus gra pactione in posita uel hac intē-
cione hita i contractu uel exactione hita ex post facto // In qua quidez
descripcone 6. p ordine tangit // p'mo dicit quodcumq3 sicut sup' expositum est
// 2° subdit solucionj rei mutuate accedit et cet' quod ideo dicit q' usura sicut
i' patebit solu in contractu mutui veri uel interpretati locu habz // Tercio
addit ipsi' rei usus gra qd' quid' c'ptra subdit quia si no usus ipsi' gr' idest
g' consumpcionis s; loco pene apponeretur et absq3 fraude fieret secus
unq3 erit ex' de arbi c. dilecti & 12 q. 2. fenitus // 4° subdit pactione
in posita id est inu'iem'te expssa quem'cia pacti quia tunc expssa
usura est // 5° subiungit uel hac intencione hita in contractu quia sic insra
patebit si p'ncipalis intencio fuit i contractu velle remunari usura est
// Sexto insup' addit uel exactione hita ex post facto Na si ultra p'dicta
exactio no est habita ex post facto et debitor vere gratis aliquid of-
ferat licite recipi potest tamen cu condicionibz que i' in 3a p'mone ar-
to ponentur De p'ma aut diffinicione dant' versus tales Quidquid ad-
est sorti rone rei mutuate si petat exigat intendat sit compo usura
14. q. 3. usura

usura describit a magistris 3m cam

Secundo quoq3 describit a magistris usura est lucru ex mutuo p'ncipal'
intentu In qua descripcione ponunt' tria // p'mu q' usura est lucru quia
lucru p'prie sup'habundancia p'ncipat sive illud incrementu qd' quis habz
ex uoluntaria comutacione ultra ea que prius erat sua et utq3 bens est
quia omnis usura est lucru sed no conuertit' quia no ome lucru est usura
p'mu aliquid pz Na si quis tantu recipit qntu dedit et no plus sic no reci-
pit lucru sic neq3 usuram // Rursus si quis plus recipiat q' mutuauerit et
tale receptu non sit ei lucru quia scilz alias erat ipsius recipientis no est
usura verbi gra, depositarius raptor uel alis debitor mutuantis mutuo
plus recepto reddit cu mutuo depo^{sit}^ uel rem rapta ^ Et nisi ille mutuasset ^ vel aliud debitu
no aliu' redditurus no potest dici usuram recipe ad hoc facit ex' de usuris
c. i. in fi. cu lr'is que notant' ibi in glo' fi. Et ecia patet quia i contracti
locacionis vendicionis et consilibz est dare lucru nec tamen est ibi usura
// 2° in descripcione subiungit ex mutuo qd' est tamq' dria distinguens
usuram a lucris que non ex mutuo acquirunt' Nam illa p'prie loquendo
non dicunt' usure iuxta no' in c. In ciuitate ex' de usu // 3° in descripcione
subnectit' p'ncipalit' intentu quia si hoc p'ncipalit' no intendat sed gratis
et debitor aliquid mere gratis offerret sicut infra patebit non est usura
Dicit' autem usura ab usu rei quia dat' ad usum rei vel dicit' quasi
usus eris id est peccunie // Quare aut usura solu in contractu mutui comittat'

(c) 2006 Ministerio de Cultura

in primo articulo sequentis sermonis patebit ca° 2°

Sermo 2° ubi declaratur in quo contractu et in quibus rebus committitur usura

Secundo consideremus usure commissionem. Circa quod 3 fundamentales dicenda notificemus per ordinem veritates sub ordine explicans. Quorum primo queritur in quo contractu committatur usura. 2° in quibus rebus. 3° quare solum committi solet in tribus generibus rerum. Primo queritur in quo contractu committitur usura. Dicendum quod dicendum secundum omnes doctores quod proprie non committitur nisi in contractu mutui. Et dicitur mutuum quia aliquid meum sit per aliquod tempus tuum unde mutuum quasi meum tuum aliquid factum. Circa quod advertendum est quod sicut in presenti capitulo precedentis articuli patet usura est quicquid accedit sorti hoc autem solum in mutuo cadit sicut plenius dicetur in sermone sequenti ca° 2° articuli primi

Ca° usura solum committitur in hiis que consistunt in numero pondere uel mensura etc.

Secundo queritur in quibus rebus committatur usura. Dicendum hoc dicendum quod presupposito sicut predictum est quod usura solum in mutuo committitur necesse est quod in rebus in quibus mutuum inveniri potest in eis solum et non in aliis committatur usura. Hec quidem secundum alex. de al. in triplici genere distinguuntur. Nam quedam mutuantur sub certo numero sicut pecunia. Quedam sub certo pondere sicut aurum argentum et similia. Quedam sub certa mensura sicut granum vinum oleum et similia. Et in hiis solum usura proprie committitur. Ratio huius est quia sole ille res circa quas consistit mutuum habent a natura uel arte sibi constitutum determinatum valorem quem defendere minime possunt nisi contra naturam uel artem viciose agatur. Cum igitur usura transferre faciat rem mutuatam ultra suum valorem sequitur quod in eis solis sit possibile fieri. Res enim que habent determinatum valorem a natura sunt que ponderantur ut aurum et argentum et que mensurantur ut vinum oleum et frumentum. Res autem que habent determinatum valorem ab arte sunt que numerantur et in hiis solis committi potest usura sicut latius dicetur infra sermone 38 articulo p° ca° p°. Et de hoc habetur texto institutionum quibus modis recontrahitur obligacio in principio. In mutuum autem obligacio. Gaufredus tamen obiciens contra ray. qui predictis consentit ait usuram posse committi etiam in aliis rebus ut puta pro pecunia mutuata recipiat unum equum uel predium aut vestem et similia ultra sortem sicut patet 13 q. 3 plerique. Hec tamen obiectio leviter tolli potest. Cui respondendum est quod distinctio debet fieri inter usuram que ab usurario exigitur et rem illam qua predicta usura committitur. Nam usura que ab usurario exigitur et rem illam in qua predicta usura committitur proprie loquendo est illud lucrum quod exigitur ultra sortem seu ultra mutuum datum. Res vero in qua dicta usura committitur est ipsum mutuum de quo exigitur ipsum lucrum. Quamuis ergo quelibet pars feneratori accedere possit tamquam usurarium lucrum. Dampnum tamen lucrum non exigitur nisi de solis illis tribus generibus rerum. Propterea recte dicitur quod usura in illis solis tribus rebus habet perpetrari. Potest quoque idem brevius et clarius dici videlicet quod si ponderatur primum quod datur illud potest esse aliud a predictis. Si vero ponderatur id quod mutuo datur an proprie et vere usura accedit illud semper consistit in predictis tribus. ~~Sequitur rubrica Racione~~

transcende

1° queritur circa p° in quo contractu committatur usura

2°. In quibus rebus.

3° quare solum committi solet in 3 generibus rerum.

de p° vide infra in sermone sequenti ca° 2° articuli p°

Rone ostendr qre solu in hns que gsistut in nuo ponde et mesa
gmittat usa cam 3m

Tertio quoqz queri potest quare solu in tribz pdictis generibus
rerum usuraz mutuu committi habz et no in aliis Sed qd dicend qu in
mutuo debitor rem mutuata sub eade ydemptate restitue no tenet
sed sub certitudine eiusde valoris siue equalis valoris si suari debet
vera iusticia int mutuatem et illu cui mutuu dat Certitudo aut eqlis
valoris circa na rei no reperit nisi i rebz illis quaz valor pensat ex nuo
aut ponde uel mesa Quapropt ro mutui gsiste debet solu in illis re
bus que ad huiusdam certitudine sui valoris pnt nuari aut ponderari
uel mesurari et reperit in pdictis tribz gnibz rez pptea in illis solum cadit
usura Vel sm alex lombar ro quare in hns rbus gnibz rez committit
usura est quia usa e queda suphabundatia illicita puenies ex usu
alicuius rei Suphabundatia aut talis est queda excrescetia respu alicuius
rei Sicut agit iuste lucru et equu cuius rodz tollit suphabun
dantia lucri Sicut agit iuste lucru et equu cuius rodz tollit suphabun
datia talis definiatur et certificat Ita determinat et cernitur suphabunda
ntia Sed equitas et iusticia i rebz que veniut in hom usu hns tribus
certificari pnt scilz nuo ponde et mesa Na rex uel st acti discrete et in
talibz cognoscit equalitas et inequalitas in ipo nuo Numerus est ratio
pma discretois et ideo in discretis equalitas et inequalitas cognosci no
pt nisi duobz modis // pmo p mesuraz alicui determinata in re que habz contin
uitatez facile diuisibilez sicut vinu et oleu frumentu et silia // 2o p cotinuitatem et
determinatu pondus sic in hns que no sunt facile diuisibilia 7 quoz equa
litas consistit i ponde qualia sut auz argentu ferz et silia Sic g in
hns rbus equu et iustu determinat ita ista tria st in suphabundancie
q vocamus usuram quia extremoz et medij vna materia esse debet

Arlo 29 de hns excusacoibz seu defensiombz quibz quida nitut excusa
re usuram et de solucoibz efficacibz eazdem

Tertio considemus usue excusacoes id est argumeta et rones qs ad
excusandas excusacones in ptate pro defensione sua usurarii assu
mere solent semetipsos nimis mo decipietes et suas malicias et cupidi
tates palliates Et ut sensibilius et clarius ai^ta sua i telligant in q de
fensiua scuta p ordine distinguamus Sed quoz destructioz gfractione
et conbustione rones lucidas et igniteas scutis id est cuilibz ronibz
eoz subito opponemus ut verificet qd inlitte de hoc ypha ait 7 scuta
conburet igni scilz lucidus et feruidus pdicator

Defensio pma usurarij vse 7 soluco eius cam pm

Primum sumat scutu dicetes constat nepe qu mutuaco atqz res que mutuo
datur alicui comoditatez et vtilitatez confert illi cui prestat et mutuat
ergo sm nalem equitatez potest huiusmoi comoditas et vtilitas precio
extimari et mutuo conpensari // Sed quod scutu confringendu et conbu
rendu dicendu est qu sicut latius infra simone 38 articlo p et in q 7 p^o

no. iiij. scuta seu rones quas assumunt p se usurarij.

p^m scutum siue ro .

. fractio scuti seu p^e

a 43. rub.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

dicit res mutuata non confert ei cui facta est aliquam comoditatem differen
tem a rei consumptione vel alienatione et ideo non est vendibilis alio precio
ultra precium mutuate rei // preterea comoditas eius est ex sola ratione operationis
eius cui mutuum datum est aut ex eius industria vel suorum et ideo non de
bet illam emere quasi non suam cum manifesta iniustitia sit suam rem proprio
precio comparare 2a defensio usure cum sua solutione capitulum 2m

no q h ca dm. ad q r dd.

Secundum quoque fundamentum eorum tale est licet unicuique in contractibus ser
uare se indempnem et hoc maxime si ab illo cui mutuum dat precibus
inducatur quod quidem facere non potest nisi accipiendo aliquid ultra sortem (1m)
et hoc ex pacto alias esset inermis // Sed dans voluntarie dat quia nullus (2m)
eum ad hoc cogit sed voluntate sua accipit pecuniam et reddit ultra sor
tem et sic dominium transferre in alium ergo vere transfert igitur alius scilicet (pot1)
usurarius non habet alienum // Dicunt etiam iusticia quod et equum est quod dampnum
creditoris seu prestitoris sibi recompenset a suo mutui receptore Sed (3m)
prestitor propter subtractionem pecunie mutuate sibi subtrahit pecunie prestite ali
quem usum qui esset vel saltem esse posset lucrosus igitur ultra substantiam
pecunie mutuate debet in aliquo alio districte recompensari // Sed primum di (ad 1m)
cendum secundum scotum in 4o q. 2. quod si non vult dampnificari pecuniam et non ag
restituet sibi quia nullus eum necessitat ad faciendum tale magis pro eo suo
sed si misericordiam facere vult necessitatur ex divina lege quod eam non fa
ciat viciatam // Sed 2m idem ait quod et si dominium transferat in recipientem
restituere obligatur sicut in mutui datione transfert dominium et tamen debi (ad 2m)
tor tenetur tantundem restituere creditori hec scotus // Sed 3m dicendum est
quod si prestitor erat probus ex pecunia prestita in certum aut aliquid lucrum (ad 3m)
esse ea soluendo vel emendo acquisiturus Aut dampnum aliquod immi
nens licite saluaturus Et cum hic sola pietate seu necessitatis et instantia
precum inductus tradidit suam pecuniam sub tali condicione quod mutuum reci
piens teneatur sibi ad interesse propter lucri et dampni tunc licite ex accipit
et exigit aliquid ultra pecuniam mutuatam non tamen aliquid equivalens pre
ciate pecunie in se tamen quasi habeat in se vim et valorem interesse
prestiti Sed quando predictis condicionibus exclusis aliquid mutuatur tunc
non potest dici quod prestitor ex mutui ratione se dampnificet in aliquo equiva
lenti simpliciter et absoluto precio pecunie mutuate propterea ex hoc amplius
minime exigere potest // Ex predictis igitur patet quod dum eme velles mer
ces et quidam amicus tuus instanter te rogaret quod sibi mutues denarios
cum quibus empturus eras illas et tu ex precibus eius cessas ab illa mercati
one ex sola pietate eam predictam pecuniam mutuando licite quis dicat potes
ei volo quod reddas mihi tantum quantum lucratus essem in tali loco de merca
bus illis si illuc deferrem eas dummodo recipias in te periculum quod currit
Ecce quod iam licet secundum ray. et hosty. quia tamen interesse recipis inde lu
crum Idem quoque dicendum esset secundum hosty. Si volebas emere terram

(c) 2006 Ministerio de Cultura

uel vineā seu domū valētem singulis annis x florenos et ad instātiā amici
tui cessasti a tali ēptione et mutuasti illi dicens volo ut michi soluas tm
q̄tum expedit et redderet illa terra uel illa domus deductis sumptibus et la
bore et etiam periculo si quod eet. hoc igitur modo licet rōne mlēe alias non
a. 80. m2). Sed de hoc plenius in sūmis ex archid. 2o cāo 3o dicetur

Tercia defensio usure cū sua solutione art. 3m

Tercium vero statutū est hoc quod equū et licitū esse videtur beneficiū pro beneficio et gratiam pro gratia reddi ac per cons. equū et licitū est hoc sub certo pacto firmari quod ille teneatur prestitori ad consimilem mutuacōis aliud ad seruiciū uel beneficiū equiualens mutuo dato ut habetur in c. cum officiis de testa. et ff. de pet. here. l. sed et lege ff. consuluit. Ad hoc dicendū est sicut patet in c. si feneraueris 14 q. 3 in glo quod pro gratia mutui in pensum minime potest iuste exigi amplior gratia aut aliqua gratia. Nam si ex debito iusticie gratia exigatur iam gratia nō est sed potius gratie vendicio uel gratie comutatio dici debet. Licet igitur prestitor possit cū postea eguerit consimilem mutui graciam exigere potius per modū gratie et gratitudinis quam per modū venalis iusticie nō sequitur ex hoc quod de re mutuata ad precium superhabundans exigere possit. Et quia gratia ad consimilem mutuacōis pactum sub pacto astringi derogat gratie que competit mutuo ex sua specie. Ideo dicunt quidam talem contractum illicitum esse. Secundum alex. de ales quando mutuans potest sperare illud ad quod accipiens obligatur quia in consimili casu ex necessitate tenetur accipiens mutuum illi dare qui ei dedit. Similiter etiam si nō dedisset prius potest mutuans hoc sperare ab accipiente nō tamen ex vi mutui sed ex caritate accipientis mutuum. Mutua enim beneficia accendunt caritatem. Et quia etiam ex precepto dei debemus indigenti mutuum dare. Bene enim concedi potest quod mutuans valet mutuum sperare ab eo qui recepit in consimili casu quia ad hoc ille obligatur. Tamen si hac intencione mutuum sibi tradit nō est sibi meritorium quia nō ponit deum finem mutui. Secundum dominus luc. 6 ait mutuum date nichil inde sperantes scilicet ab homine sed a deo sperate retribucionem. hec alex. de ales. Sed contra enim bal. de prouisio obligacionis usure ideo probata est quia talis obligacio aut dicimus quod contrahitur re aut consensu. Primus si dicimus quod contrahitur re hoc est falsum ut ff. si cer. pe. l. rogasti §. si tibi. Secundo si dicimus quod contrahitur consensu hoc est iniustum quia omnis obligacio relatiua requirit extremum equipollens quod sic probari potest. Debitor qui promisit usuras habet dominium usus quia usura nō consistit nisi in rebus mutuabilibus in quibus usus rei non distinguitur a dominio rei et sic indebite fit. Et si dicatur quod nō prestat eam pro re sed pro beneficio. Respondetur quod remuneratio beneficii huius amore naturali nō est trahenda nec ab aliqua rōne intellectus. Quia per deducere voluntatem a natura et obligacione informi ad obligacionem formem nō est secundum metas iusticie naturalis. Et licet sit ex debito amicicie nō est tamen ex debito iusticie ex quo nō inducitur necessitas sed spontanea voluntas secundum tho.

gratia

ar. 2o ad 4m in pe.

// Ad hoc facit ex. de usuris c. consuluit ubi dicit tex. quod usura et sup-
habundancia prohibet unde non est tantum contra caritatem que est virtus the-
ologica sed etiam contra temperanciam que est virtus moralis et ideo etiam
apud aristotelem usura dicitur naturaliter esse prohibitum lucrum hoc bal. // huius etiam
sentencie fuit tho. 2a 2e q. 78 ubi dicit quod pro pecunia mutuata nichil ex-
pectandum vel exigendum est nisi benivolencie affectus qui sub extimacione
pecunie minime cadit ex illo enim spontanea mutuacio procedere potest // Re-
pugnat nec hominibus ei obligacio ad faciendum in posterum quia etiam obligacio
talis posset pecunia extimari Et ideo licitum est quod mutuanti similiter sibi
remutuet sed non licet per pactum obligare debitorem ad mutuum in posterum
faciendum concordat etiam cum hoc hosti. // Ex predictis dici potest etiam
quod non solum non licet recompensacionem mutui sub certo pacto firmare verum
etiam nec spem debere principaliter habere quia hoc esset contra evangelium tex. luc. 6
et dictum datur etc. Si tamen principalis intencio esset ex caritate et tamen sperans
homo aliquid inde speraret minueret meritum sed non esset peccatum saltem
mortale Secundum etiam tho. potest homo ex mutuo sperare rem cuius usus sine
precio inter amicos concedi solet sicut comodatus liber sed non domus

libere in pe. ad 6m

// Ex hiis etiam patet quod sperare possum munere remissionem verbi gracia Intu-
li iniurias petro ex quo me persequitur vindictam querens habeo ex hoc
ad mei tutelam expensas multas mutuum ei do michi ut parcat licet
unicuique michi secundum quosdam quia cuique licet suam vexacionem redimere
ex. de symo. dilectus et in c. ad aures eo. ti. // Si quis autem obstet
quod predicto casu dedi propterea vexacionem non redimo ar. ex. de. etc.
et quali c. 10 // dicendum ad hoc quod si ego peccavi iniuriando et ille
etiam peccat vindictam desiderando atque querendo // . p. sed nullum lucrum
paciscendo consequor sine spero sed tantum dampnum meum evito Cre-
do tamen quod licitus fieret si post primam offensionis commisse et quesi-
tam ab offenso humilem remissionem per mutuum talis pax seu remissio
quereret si aliter fieri non posset De hiis etiam lacius dicendum est in tercia
simone secunda ardo 3o c. po.

Xa defensio usure / cam eiy

Quarto sciuto utitur dicentes receptio beneficii non adimit re-
ceptori potestatem dandi nec prestitori licenciam recipiendi ymo
pocius augere videtur Sed ante mutuum datum licebat mutuanti sperare
et recipere aliquid ab altero ergo multo amplius licet post mutuum datum
// Ad hoc dicendum quod aliud est recipere amplius per modum mere gracie et abs-
que aliqua fraude et impuritate usure et aliud est recipere illud per modum
debiti et cum pravitate usure Quantum ad primum non fit homo impoten-
cior ex mutuo prestito ymo potencior quam prius esset quod quid dominus insinua-
tor ex mutuo prestito ymo potencior quam prius esset quod dominus insinua-
re volens luce 6o ait date mutuum nichil inde sperantes nec simpliciter
inquit nichil sperantes sed nichil inde sperantes id est ex ipso contractu
mutui scilicet nulla usuraria spes nullumque usurarium pactum vere vel interpretative
seu expresse vel tacite ibi interveniat quoquo modo // Ex autem posset

(c) 2006 Ministerio de Cultura

h3 recipe tali libro mes etiā post sniaz pdictā xpi habet ar^m ad hoc 1a
q 3 vsa et dicit de eulogiis et di xl· In singlis et di· q̄ si offician et
di o quid pderit· Quātū aut ad 2^m sit potentior quia post talis recep^o
triplici respectu efficit viciosa primo respectu mutuātis 2° r^u recipientis 3°
r^u circūstantis· primo r^u mutuātis Nam qui recipiunt amplius aut separant
receptores defacili in sinus lucris incidunt in intencione lucri vsarij ac per
consequens incurrunt vsuram· Ad tale ergo periculum peniti[us] preueniend[um] plus tūc vitare
receptiones munusculorum post mutuū datū qui si nunq^ aliquid perstitiss[et] Et
licet hoc uerum sit Si tamen pure aliquid suscipit mutuās ab illo q mere
gratis offert nullo^e peccat Nā sicut scribi· 1^a q· 2· i e sicut nulla oblacio susa
gratis offert mm^e peccat ... pie
picti culpe maculaz ingerit que nō ex ambigentis peticione processit· 2°
respectu suscipientis scilicet mutuū id Nam presumit q nō mere gratis amplius
reddat sed vt mutuū sibi datū ipse longiori retineat uel ut iterum in futuro
consile mutuū si eguerit sibi fiat ab illo· vel ut quia veretur mutuātis offen
sam id est ne reputet eū ingratū si sibi ultra reddi curauit mutui inde im
pendat Tamen sm W creditor tali mō aliquid recipiens bona fide nō tenetur
de bona fide consumptis nec etiā de extantibus qui dum probabiliter credit
q ex sola dilectione dederit ei· Insup quoq sm quosdam qn debitor
non gratis dat licet creditor gratis mutuū tribuat si debitor ad habz
debitis creditoris et pro retencione sibi consulat de vsa q illi dedit
in foro penali compelli non debet ad restitucionem· 3° r^u circūstantis quia
habet speciem mali ex^r et incurrit homo facile periculum propter infamie Nam
prestitor amplius recipiens defacili creditur vsarius esse Et sic in recipiendo
amplius alios deedificat et se ipm infamat

Quinta defensio vsure cū sua solucione ca^m q^m

Quintū statū assumunt dicentes equidem dare pro grā mutui sibi
facti modica munuscula uel ensennia quasi in nullo ledit ipm
datem et est opus et signū gratitudinis atq prouocat mutuātez aliosq
ad graz mutui libencius faciendā et concedendam ergo videt^o q saltem ta
lia recipere licet propter mutuū datū· Ad hoc quidā sano ex prudentibus res
ponsū esse videt^r Ad autem dnt q dare huiusmodi munuscula prouocat
prestitorē ad ulteriorem graz iterum mutuādi paciq posset dici q prouo
cat eū ad talem graz correspondā inducens intencionē vsure Non tamē
negandū est quin sit gratis et pure possit dari et recipi dūmodo
viciū vsure non sit ibi. Sexta defensio vsure cū sua solucione ca^m 6^m

Sextū statū insup sumunt dicentes quia racione licet locare equū uel
domū sic q ultra rem locatam recipiā aliquod precium pro ipsa
locacione eadem racione vt videt licet locare bladum vinū pecuniā
vt aliquod precium ultra ipsaz recipere valeā· Ad hoc autē dici potest q
in re locata sive conducta differt eius vsus et fructus a rei alienacione
sive consumpcione sicut patet in vectura sive equitacione equi aut in habitacione
domus conducte // Preterea utilitas talis vsus nō prouenit ex solo actu et

industria ipsius utentis sed etiam et principalius ex initiali et finali efficientia
rei utilis unde secundum sanctum Thomam in mutuatis rebus vera consumptio locationi det et constitui
usus locate rei hinc quidam ultra ipsam amplius exigi potest unde si quis
pecuniam alicui locet ut ab ipso visitantibus credatur dives et amplius ho
noretur et timeatur aut sola presumptione eius aliquod periculum vel detrimentum
eveniet tunc ultra ipsam aliquod recipit precium sue locationis quia talis
locatio non fuit mutuatio nec eius usus fuit consumptio aut alienatio
eius Concordat in hoc Thomas et hostiensis et habetur ff commodati si ut certo et l. sequenti
et in c. q. 3. si feneraveris in glosa Sed de hac differentia inter locationem et mutuationem
dicetur latius in articulo 2o capitulo 3o sequentis sermonis.

Septima defensio usure cum sua solutione capitulum VIII

Septimum fundamentum eorum est cum dicunt quod malam culpe permittit adeo tamquam
bonum sed feneravi id est ad usuram prestare videris permissionibus appo
situm est Deuteronomio 28 ubi dicitur benedicet deus cunctis operibus manuum
tuarum et feneraberis gentibus multis et ipse fenus a nullo accipies
Solutio hoc dicendum quod in hac permissione sumitur feneravi generaliter pro mutua
cione Et hoc pocius ut sonat etiam habitum seu potestatem mutuandi quam
put sonat in actu Est etiam huiusmodi verbi sensus quod in tantum habunda
bis quod omnibus poteris mutuum dare et non egebis quod tibi mutuum det
vel secundum alex de al in predicto verbo deuteronomii ponitur genus pro antecedente
Est enim sensus tantum habebis habundanciam quod poteris multis genti
bus si volueris feneravi Non est ergo hec intencio domini permittere fenera
cionem sed habundanciam tantam ad quod potest vel solet feneracio consequi b

Octava defensio usure cum sua solutione capitulum VIIII

b Ad hoc quod faciunt multa que in sermone 38 dicuntur et maxime circa finem

Octavum eorum fundamentum est hoc Naturale ius sum nulli unquam debet fieri
Sed deuteronomii 23 conceditur feneravi alieno dicitur enim ibi non
feneraberis fratri tuo ad usuram pecuniam non fruges nec quaslibet aliam
rem sed alieno ergo hoc non est naturale ius sum seu contra ius naturale Solutio
ipsius etiam facit verbum ambrosii quod habetur 14 q. 4 in capitulo ab illo ubi dicitur
ab illo exige usuram cui nocere merito desideras cui iure inferuntur
arma huic legitime afferuntur usure et tandem infertur ergo ubi ius
belli ibi ius usure Constat autem quod inferre bellum non licet facere contra ius naturale
ergo etc. Solutio hoc dicendum secundum alex de al et alios theologos licet alii
aliter dicant quod non feneravi fratri est ibi positum per preceptum tamquam ius
tum naturale quod autem subditur Sed alieno est ibi positum permissorie ca
sitis racione qua permittuntur minora mala ne fiant peyora Iuxta quod in
lege deuteronomii 24 permissa fuit repudiacio uxoris scilicet dato libello re
pudii fieri divorcium et ad vitandum uxoricidium Insuper cum essent ava
ri ne scilicet essent fures aut in suos fratres usura permissum est eis posse
usuras exigere ab alienis vel tantum ad hoc quantum ad verbum ambrosii dici
potest quod aliud est sub exemplo specie usure non aliena sed sua exigere
et quasi redimere atque debitum iusticiam auctore debita exigere et aliud

(c) 2006 Ministerio de Cultura

est reale pactu usure facere lex enim potuit iudeis primum iuste concedere de illis
solis gentilibus quorum terra fuerat a deo iudeis data aut de quibuscumque aliis
quos iuste et secundum deum poterant expugnare et depauperare et exterminare
hos etiam poterant scilicet usuris sicut et aliis iustis penis opprimere Et consimiliter
hodie fieri posset secundum aliquos Unde si quis tua bona iniuste usurpat et non
potes illa rehabere nisi sub forma usure licet tibi secundum iura canonica sicut ex
dicto ambrosii patet sub tali forma recuperare tua nisi ex tali specie actionis scan
dalum aliquibus nasceretur Nam multa dese licita sunt que propter tale scandalum sunt
cauenda Hoc quod ex ipsa littera deuteronomii trahi potest Nam cum ait non fenera
beris fratri tuo sed alieno per alienum quod non signat comuniter hominem alieni
gene sed eos alienos tantum quibusdam iudeis ut predictum est a deo data detine
bant iniuste contra talibus enim sicut iuste poterant iudei ea que possidebant sicut
prediximus etiam armis auferre id est bellum iustum habentes contra eos Sic
etiam iniuste poterant usuras recipere ut sic sua recuperarent ab illis qui
ea iniuste possidebant Sic etiam hodie fieri posset in similibus casibus nisi causa
supradicta obstarent // Alexander uero de alensis ait si placet exponatur sic dictum
ambrosii ab illo exige usuras id est quaslibet actiones hoc enim licet facere
contra paganos Terra enim quam ipsi possident nostra esse debet unde iuste
possumus eam exigere ab eis quibus iuste nocere desideramus Insuper idem
alexander addit quod alii istud ad literam intelligunt esse dictum quia ex quo iustum
bellum mouetur ex edicto principis ab hostibus iuste usura exigitur dummodo tamen
non fiat cupiditatis uicio sed caritatis zelo scilicet ut sic macerentur usuris
qui non possunt domari armis Nam cum eos possimus occidere etiam omnia
bona eorum omnia nostra facere scilicet iure belli valemus Et hac videtur innuisse
intencio ambrosii Unde post predictum verbum statim sequitur quem bello vin
cere non potes ab hoc usuram exige quem non sit crimen occidere Tamen
proprie loquendo in hoc sensu nomen usure trahitur a propria significacione quia non
est usurpacio aliene rei hec alexander de alis Defensio nona capitulum 9m

Nonum quoque superaddunt stulti dicentes non enim contra caritatem
est usura cum scilicet vergat in utilitatem utriusque partis // Ad quod
dicendum quod licet quandoque non sit contra caritatem tamen quia ad iniuste est
tamen contra eam tamen quia aliquid inhonestum et viciosum et malo admixtum
Nam sicut in precedenti capitulo tactum est et in in sermone 38 articulo primo per totum plene
dicetur usurarius contractus est omnino contra legem nature ex quo manifeste
concluditur necessario quod contra caritatem est et aliud esse non potest

Defensio decima cum sua solucione capitulum 10m

Decimum stulti subdant dicunt enim licet accipere lucrum de re mu
tuata quia unusquisque potest accipere lucrum de re sua Res autem
mutuata est ipsius mutuantis Non quamuis transferat eam quantum ad
substanciam retinet tamen sibi possessionem quantum ad valorem // Ad hoc dicendum
quod unusquisque potest licite recipere lucrum de re sua dummodo res illa sit
apta nata lucri facere ex sua natura Res autem mutuata non est ex sui natura

(c) 2006 Ministerio de Cultura

apta nata lucri facere immo quod lucri faciat est omnino contra naturam suam sicut lapis
dicetur infra sermone 38 articulo primo capitulo 3o **XIa defensio capitulum 12um XIm**

Undecimum scutum assumunt quidam dicentes domus quidem est quid ar-
tificiale nec ex sui natura est apta nata facere domum et tamen experientia
teste apparet quod per licitum contractum una domus facere posset plures domos
Nam posset aliquis pro pensione unius domus usque ad certum tempus recipere
aliam domum et iterum usque ad tempus aliam et sic de aliis et sic una domus
aliam domum et iterum usque ad tempus alia et sic de aliis et sic una domus
fieri potest plures ergo eodem modo ex pecunia fieri posset et per consequens con-
tractus usurarius illicitus non videtur. Sed ad illud dicendum est quod cum quamvis pecunia
non parit pecuniam non est quod sit ad artificiale sed quia habet sibi prestitu-
tum et destinatum valorem ab ipsa arte sicut latius infra sermone 38 articulo primo capitulo
patebit ideo minime crescere potest in suo valore taliter quod extra recipiat ul-
tra sortem nisi ex cupiditate mutuantis Non sic autem dici potest de domo
quia licet sit quid artificiale non tamen habet sibi prestitutum et deter-
minatum suum valorem ab ipsa arte Quia propter excrescere potest in suo valore
ita quod sine aliquo vicio pro ea recipi possit aliquid lucrum Et sic patet ad
illud **Duodecima defensio usure cum sua solutione capitulum 12um**

Duodecimum scutum sumunt dicentes Si contractus malus est ex res-
pectu prestitoris erit etiam malus respectu mutui receptoris Et
maxime propter duo primo quia tota vis contractus ex utriusque concordi con-
sensu procedit ac per consequens et malicia eius. 2o quia velle quod aliquis alter
mortaliter peccet ut ipse indigenciam suam corporalem supplere posset aut
temporalem utilitatem cum illius culpa reportet est pravum et impium et max-
ime si ad hoc illum suis precibus instanter inducit. Sed ad hoc dicendum quod
sicut eadem actio respectu agentis potest esse mala et respectu pacientis vel
consulentis bona et meritoria quod videtur ille non consulit eam nisi solum
in quantum bona et propter bonum sic recipere mutuum ad usuram potest esse licitum
licet prestare sit malum Quia recipiens potest et debet et absolute displicere illa
usura et potest consentire in solam eius reddicionem absque hoc quod consenciat in
exactionem usure in quantum stat viciosa est Et tunc licet contractus mutui usurarii
sit ex utriusque consensu non est tamen a consensu istius in quantum est viciosus
nisi per accidens. Secundum enim augustinum aliud est bene uti malo. aliud male uti
bono Nam bene uti malo non est malum sed bonum Et ideo bene uti ma-
lo usurarii bonum est. Utitur autem ille bene qui pro sua necessitate mutuum
querens et absque usura habere non valens dat illam non tamen vicio
delectatus sed sola necessitate compulsus seu inductus. Est tamen notandum
quod mutuum recipiens in duobus casibus mortaliter peccat primo quando absque racionabi-
li necessitate hoc agit eo quod tunc malo alterius male utitur. 2o quando aliquem
nolentem simpliciter mutuum dare nec etiam sub usura tamquam deum timentem homo
pro sua necessitate inducit ad prestandum sub usura quia tunc talis non bene
utitur malo illius in eo preexistente sed potius eum incitat et inducit ad malum
quod nondum habebat Prius autem debuit se permittere mori quam aliquem

(c) 2006 Ministerio de Cultura

inducere ad deum mortale peccatum offendendum. Preterea aliud est in sua necessitate
ad usuram accipere ab eo qui ad hoc voluntarius est et aliud est illam suscipere
ab eo qui inducendus est ad illam. Sicut et aliud est recipere iuramentum per ydola factum
ab ydolatra alias nolente iurare secundum aliud iuramentum firmum non reputante
et aliud est inducere eum non solum ut iuret sed etiam ut per ydola iuret. Hoc utique
est criminosius. Sed primum est licitum secundum Augustinum in epistola ad Publicolam de hiis in lacio
dictum est in libro de xpiana religione Simone 39 circa finem.

Xiiija defensio usure cum sua solucione capitulum xiiijm

Tercia decima sumitur eciam sumunt et dicunt. Cum recipit mutuum ab usurario
ergo potest si scit et vult rem suam usurario dare dicatque ei: ergo do tibi
hanc pecuniam preter sortem. Ergo superhabundancia ista ipsa mutuanti est et
iuste quia ex dono illius est qui habet ius dandi. Ergo usurarius non sibi
usurpat rem alienam. Ad hoc dicendum secundum Alexandrum de Alis quod ille qui accipit mutuum
non habet ius dandi usurario quia dominus omnium contradicit id est deus
ut patet Luce 6o mutuum date nichil inde sperantes. Sicut si aliquis haberet
feudum ab aliquo domino temporali non posset transferre dominium illius feudi
domino contradicente. Cum igitur dominus omnium contradicit nullus potest iuste
dare usurario superhabundanciam preter sortem.

Xv defensio usure cum sua solucione capitulum xvm

Quarta decima sumitur est tale: esto quod sic fiat contractus: mutuo tibi
pecuniam istam ut des michi tantum preter sortem. Ergo secundum hanc formam
superhabundancia quam accipit usurarius data est sibi, ergo est sua.
// Ad hoc respondet Alexander de Alis dicens quod quibuscumque verbis contractus
mutetur, medio in contractu mutui. Nam semper est pro uera intencio feneranti
qua cupit rem alienam manentem alienam facere suam. Proinde si quis uxore
qui posset cadere in constantem virum diceret non consenciens animo accipio
te in uxorem, iudicaretur matrimonium nullum esse. Sic etiam iste coactus necessitate
dicat: ego do tibi tantum preter sortem et animo dissentiret, iudicaretur donatio
nulla esse. Ergo usurario nichil est dandum. Detinet ergo rem alienam
invito domino. Xvja defensio usure cum sua solucione capitulum xvjm

Quinta decima defensio est: maius peccatum est homicidium quam ad usuras
mutuum dare. Sed in aliquo casu non solum occidere licet verum etiam est
meritorium ut patet in iudice iusto qui maleficum iuste dampnat ad mortem.
Ergo similiter in aliquo casu licitum erit dare ad usuram. Ad hoc respondet Alexander
de Alis quod quamvis occidere sit peccatum in se et secundum se quia quandoque licet, dare
autem ad usuram est peccatum in se et secundum se quia numquam in aliquo casu licet. Sic patet
Simone 38 articulo primo per totum.   Ex precedentibus patet quid usura magis-
tralius describatur in quibus eciam committatur et in quibus fallacie excusatur
ut cognita veritate iam resipiscant qui circa usuram tam erronee dilaue-
runt quod eis misericordiam largiatur nostri piissimi salvatoris qui cum patre et
spiritu sancto gloriosus regnat in secula seculorum amen.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Feria 2a post quartam dominicam in xla de mutuo et quid et quando quilibet teneat mutuum dare gratis sermo 3us

Quamdiu in mundo sum lux sum mundi. etc. Io. viij et in euangelio hodierno. Ut precedenti sermone sequens sermo cohereat tenebis dictum supra ex descriptione
usure solum in contractu mutui intervenire usuram. proinde necesse est de
ipso mutuo specialem exhibere sermonem lumen de hac materia sumentes ab illo
qui in verbo proposito dicebat quamdiu in mundo sum lux sum mundo //
Hanc quidem lucem nobis administrauit cum luce gratie ait mutuum date nichil
inde sperantes quod verbum potest esse aliud thema in sermone presenti In
quo sacratissimo verbo triplex misterium demonstratur primum recte mu
tuacionis ibi mutuum 2m debite obligacionis ibi date 3m grate et
pure intencionis ibi nichil inde sperantes

Articulus primus in quo circa mutuum queruntur tria

Primum misterium quod continetur in hoc sacratissimo verbo est recte mutua
cionis quia dominus inquit mutuum Circa illa igitur que de mutuo dicenda
sunt ad presens queruntur tria Primo enim queritur quid sit mutuum et di
cendum quod mutuum dicitur quasi meum tuum quia id quod a me tibi mutuo datur
ex meo fit tuum unde mutuum quasi ex meo tuum factum ethimologia est Res
etiam mutuata illius utique fit cui mutuo erogatur ff de re. ex. et si
certum petatur l. mutuum si appellata // Est inchoamus aduertendum quod reperitur
mutuo mutuas verbum actiuum et mutuor aris deponens differunt
tamen quia mutuo ab dantis mutuum est unde mutuare quasi mutuum
dare ut mutuo tibi denarios. Sed mutuor aris est recipientis qui mutuo
recipit unde mutuor denarios a te id est mutuo recipio denarios a te
Unde propheta ait mutuabitur peccator et non soluet Et exodi xi precepit dominus filiis israel ut mutuarent vasa a vicinis suis et expoliarent
egiptum. quilibet ergo cauere debet abuti hiis verbis // Item mutuo
et comodo vel accomodo differunt quia comodamus vel accomodamus
illas res que in eodem esse debent reddi sicut que non transeunt in
possessionem recipientis ut equum mantellum et similia sed illas res mu
tuamus que transeunt in dominium recipientis ut denarios unde acco
modo vel comodo tibi equum id est non ad proprietatem sed ad comodum et
utilitatem et ad similem usum ad quem ego habeo tibi do id est ad equi
tandum non ut sit tuus unde et comodare dicitur quasi cum comodo
temporis ad alium transferre et dare et est ethimologia Sed quando mutuo
denarios cum sint mei dando fiunt tui // Ex hiis patet que differencia
sit inter mutuum et comodatum. De dictione autem istorum verborum tales so
lent dari versus mutuo vult dantem sed mutuor recipientem mutuo
tradentis est sed mutuor accipientis // hec est summa catholicon mutuo

quid mutuum.

nota quomodo differant ista duo verba scilicet mutuo et comodo vel accomodo.

vj

(c) 2006 Ministerio de Cultura

vult simile sed comodo recipit idem

Quod solum in mutui contractu veri vel interpretati committitur usura capitulum 2m

Secundo insuper queri potest in quo contractu committatur usura. Ad quod dicendum secundum omnes doctores quod usura non potest committi nisi in mutuo vero vel interpretato sicut in precedenti sermone articulo 1o per totum satis patere potest. Quare autem solum in contractu mutui committitur ratio est secundum alex. de al. et alex. lom. quia cum usura sit vicium et per naturam est quod sit in aliquo contractu vicium sortiente. Quod autem vicium sit aliquid accipere ultra sortem in primo articulo precedentis sermonis patet. tale nempe vicium cadere non potest primo in contractu empcionis et vendicionis nec in contractu locacionis nec in contractu comodati. Primo usura non potest cadere in contractu empcionis et vendicionis quia in tali contractu non accipitur aliquid quod accedat sorti quoniam si aliquid accipitur ultra de re empta cum venditur illud equidem est de sorte et non accedit sorti. Nam si quis pro C emat agrum ac in fine anni fructus inde percepti valeant decem talis excrescencia est de sorte. Eodem quoque modo si quis emat merces que in uno loco habundant pro modico precio et aliquid lucratur dum vendit eas in alio loco ubi deficiunt lucrum est de sorte et ideo licitum est. Ex hiis patet quod in contractu empcionis et vendicionis lucrum non accedit sorti sed est de sorte. Secundo non cadit usura in contractu locacionis et hoc propter eandem racionem. propter quod illud quod datur pro re locata est utique merces non usura. Tercio quoque non potest esse usura in comodato quia si pro re comodata aliquid datur comodum tunc in locatum transit ut iam vere dicatur locatum non comodatum. Ex hiis patet quod usura est vicium alicuius contractus secundum ut patet non empcionis nec locacionis nec comodati. ergo necesse est quod sit mutui. hanc racionem sequitur quedam glosa 14 q. 3 in capitulo quod autem ubi ait quod sunt duo contractus qui de natura sui gratuiti sunt scilicet mutuum et comodatum. mutuum autem si non est gratuitum non iam mutuum sed usura. Comodatum vero si non est gratuitum non est usura sed desinit esse comodatum et transit in locatum. Illud vero quod accipitur pro comodato aut accipitur pro re illa aut pro usu illius rei. Item si pro re ipsa aliquid accipitur aut est pecunia aut alia res. Si pecunia iam non est comodatum sed empcio et vendicio dici debet. Si autem est alia res erit contractus innominatus do ut des.

[Left margin:] comodatum

[Right margin:] non quocumque in contractu mutui vel interpretati committitur usura

[Right margin:] Et quod usura non potest cadere in contractu empcionis et vendicionis nec in contractu locacionis nec in contractu comodati.

[Right margin:] in tunc precium nominatur. Si autem accipit pro usu rei aut est pecunia et tunc est locacio. Si autem erit alia res

Quod duplici racione in locacione et non in mutuo potest homo accipere ultra sortem capitulum 3m

Tercio queritur quare plus in locacionis contractu quam in mutuo potest homo accipere ultra sortem. licet hoc dubium tactum fuerit in precedenti sermone articulo ultimo capitulo 6o tamen adhuc dici potest quod mutuum a locacione differt triplici respectu seu racione. primo racione caritatis. 2o racione interpretacionis 3o racione utilitatis. Primo quidem differt locatum a mutuo racione caritatis. Nam secundum alex. de ales. In mutuo est contractus gracie seu caritatis. In locacione vero est contractus iusticie et equitatis. Mutuum 2o

(c) 2006 Ministerio de Cultura

de sui nrā debet esse gratuitū alr vendit caritas et grā que i mu
tuo creat' Que quidē vendicio nichil aliud est nisi abusio caritatis et
grē corruptela In locato vero non sic Unde sic supius fuit in pcedenti
simone dem̄ in c° q° tercij ar° Si mutuatis rebus Nam rō locacōis et
ostilis usus rei locate datur tūc ultra ipam licite amplius exigi potest
ut pote si florenum aurei ex sua inspectione uel deportacione ualeret
aliquibz morbis ut faciunt alique gēme aut si absqz sui consupcione
aliquibz obsequiis utiles essent sicut sunt aurei et argentei cypli
tunc utiqz possent licite locari et ipius locacōnis precium recipi. pro
bant' autē hec 14 q 3 § fenerarius ibi in glo. posset quoqz in loca
to commicti usura sicut patebit i' simone 39 articulo 2° c° 2° // Tō
dist mutuū a locato rōne proprietatis Sm̄ eni͂ lo. an. ex̄ de usu. c. si sulo
dist. mutuū a locato rōne proprietatis // loca. l. nō enī // pro
cato remanet proprietas rei locate apud locatorem ff loca. l. nō enī
Unde si ad eum et non ad aliū rei proprie puenit lucrū equidē iustū est cū
nullus cogatur de proprio beneficium facere x. q. 2. precarie nisi In mutuo
vero mutuās non retinet dominiū rei mutuate Sed sic ex pcedentibz pz
transfert' in eū cui mutuū datur propterea minime iustū est q res fruc
tificet ei cuius nō est id est mutuanti et nō fructū sed dāpnū faciat ei
propter piclm dico eius in cuius dominiū translata est // p° apta quidē
iusticia est q tibi vendam rem tuā et pro tpe quo iam apte ē tua
q aptissime i mutuo contingit Justicia igitur hoc exposcit q usus rei
tibi a me mutuate et ois utilitas ex illa puemens pro toto tpe
pro quo tibi a me mutuata est sit ois tua nō mea. Concordat Sco
Tercio dist mutuū a locato rōne utilitatis quia de locato hō susci
pit fructū. Unde Cyb°ius 88 di. i c° eiciens ait Habens agrum
arando accipit ex eo fructū. habens domū usum mansionis capit ex
ea. Et ideo qui locat domū uel agrū usum suū dare videt' et quodā
modo videt' mutuare lucrū lucro Ex pecunia reposita nullum usum
capis hec ille // Sed obiciet' Rōm. Nōne homo amplius lucrat' et
maiorē fructum suscipit ex denariis q cum domo uel agro Dicendū
q de denariis homo suscipit usum. sed de domo uel agro suscipit
fructū Nam et si ex usu denariorum homo suscipit fructū non pue
nit pncipaliter ex denariis sed ex ingenio utencium eis sic econuerso
de domo uel agro Nam licet fructus p ingeniū hois capiat' ex eis
pncipaliter tamē fructus atqz utilitas ex illis cū ingenio hois origi
nem habent propterea dāpnū et piclm mutuabilium rerum nō ad mu
tuū dantem sed ad mutuū recipientē et econtra In quibzam qz loca
bilibus eueniri probat' Nam omē dampnū atqz piclm et quecūqz
deterioracio rei locate imminet si ex culpa eius qui locacionē accepit nō
supueniat ad locantem deuoluit' Quia locati equus et domus vete
rascunt et consumunt' et p usum deteriorant' quia morit' equus et ruit
uel conburit' domus que oīa puenient ad locantis dāpnū et detrimētū.

Contrarium vero in mutuo ex sui natura contingit quia omnia predicta pertinent
ad mutui receptorem nec imminet aliquod periculum de pecunia illa in mutuum
danti sed tantum recipienti. Quapropter cum imminet periculum rei iuste fructus
ei contingit et non econverso ut q. 3. si feneraverus cum ibi notatis // In usuris
equidem est quod ad eum spectet comodum ad quem non spectat periculum ut i. c. i.
de censibus in clemen. et l. secundum naturam ff. de regulis iuris. Huius sine est Jo.
an. hostiensis. Goff. et doctores hoc communiter tenent // Pro sicut alex. de ale.
quantum natura non deteriorat per usum ut pecunia sed locatum ut domus uel
equus. Articulus 2us quod quilibet proximo suo
mutuum dare tenetur gratis

Secundum misterium quod continet verbum christi est debite obligacionis
quia preceptore subdit date // Ad huius precepti intelligenciam adu
tendum est quod ut quo precipit dominus dicens volenti mutuari a te ne aduer
taris // Preterea naturalis lex obligat et precipit diligere proximum sicut se
ipsum et hoc non tam tantum affectu sed etiam pro loco et tempore cum opere
et effectu // Unde dominus luce 6o prope verbum propositum hanc naturalem legem
expressit dicens prout vultis ut faciant vobis homines et vos facite illis
// Siluestrum nempe ad proximum nequaquam dici potest verus affectus nisi pro loco et
tempore condignus subsequatur effectus hinc prime Jo 3o cuo scriptum est filioli
non diligamus verbo neque lingua scilicet tantum sed opere et veritate id est
verbi operatione atque effectu. Et iterum s. q. i. omnis ubi dicitur Qui ne
gant misericordiam faciendam indigentibus et necessitatem pacientibus
ipsum christum negant qui est via // Sed quia non precepti de quo loquimur
hic christus est affirmatiuum obligat semper sed non ad semper sed pro loco et
tempore occurrenti // Unde in debito mutuandi duo principaliter consideranda
sunt primo facultas substanciam habentis. Et circa hoc tria genera hominum
reperire contingit // Primo enim sunt quidam qui habent facultatum penuriam
// 2o sunt alii qui habent facultatum sufficienciam // 3o sunt alii qui habent facultatum habundanciam // 2o quoque consideranda est indigencia mutuum
postulantis. Et circa hoc etiam tria genera hominum reperiuntur primo enim sunt
quidam qui habent necessitatem ultimam et extremam // 2o sunt alii qui ha
bent necessitatem artam licet non extremam et ultimam // 3o quoque sunt
qui habent necessitatem communem sed non artam neque extremam // Ad reperiendam igitur veram mutui obligacionem scilicet quis et cui et quantum quibus obli
getur mutuum dare omnia predicta genera hominum quadam ingeniosa distrecci
one et arte vario modo coplanda sunt ut de hoc possit veritas reperiri
Et de hoc subdatur exempli causa et modus cum concordat alex. de alis.

Quibus tenetur mutuum dare qui facultatum penuriam seu indigenciam habent c. i.

Primo in quo qui habent facultatum penuriam seu indigenciam non tamen
extremam. Et tales si ipsi uel sui non sunt in extrema necessitate tenentur
dare mutuum solummodo pro scilicet hominibus qui sunt in extrema necessitate clara et ma
nifesta cuius ratio est quia et si ipsi pecuniam paciuntur non tamen deficiunt

p 2o indigencia mutuum pos
tulantis // primo in quo consideranda
est facultas substancie habentis

i sunt quidam

(c) 2006 Ministerio de Cultura

neqz moriunt' hn vero qui sūt in necessitate extrema manifesta et apta iā
moriunt' nisi statim eis subueniat Et quia ī extrema neccitate oīa sūt cōia illis
uel tamqz de suo subueniri debz. ex dī sicut xe q ī dilectissimi // Sed
quid si hn qui hnt facultatū penuriā non hūt aliquid corpale qd' coue-
niat subuencioni illoz qui sūt in neccitate extrema nūquid subuencione mutui
liberati sunt // Dicend' q nō quia adhuc aliquid eis mutuo cōicare tenet'
Nam vltra datū seu mutuatū a manu habz aliqd aliud mutuandi quia tri-
plex mutuū licet in ppe notari potest pmū est mutuū opis 2m est mutuū
oris 3m est mutuū cordis quoz qdlibz pro loco et tpe homo cōicare
tenet' si nō potest illis de mutuo denarioz aut subuenire // pm quidē mu-
cōicandū est opus id est obsequi quia etiā inimicis in extremitate degentibus mu-
tuū obsequii prestare debemus. In cuius misteriū exo. 23 pceptuz est Si vi-
deris azinū odientis te iacere sub onere nō ptransibis sed subleua-
bis cum eo Quis inqz azinus te odientis nisi corpus inimici tui quod
tūc quidē sub onere iacet qn in extrema necessitate manet qd vtiqz pap-
ciente dno ita insensibilit' ptransire non debemus qn iuxta posse mutuū
talis subuencionis caritatez cōicemus // 2m ē mutuū oris qd est dulce
verbū consolacionis quia ubi consolacio ibi suauitas oris Qd quidē
etiā pro loco et tempore ī tali corpis extremitate cōicare tenemur
ā mutuū oris qn verisile est q tali inmineat extremū piculū anime Sicut
sepe contingere solet hiis qui ex diuino et huano iudicio ducunt' ad mortē
uel ppinqui sunt morti. Ecclī ad hoc eccī 18 cū nōne ardorē refrigera-
bit ros. sic et verbū melius qm datum, hec ille // 3m ē mutuū cordis
quia et si ei qui ī extremis est nec ope nec ore mutuū pstare vales
ad huc aliquid tibi est qd ei cōicare teneris habes cor habes affectuz
habes uel saltem habere teneris animū piū cordis conpassionē te-
neritudine mentis. ei mutuū prebe cordis da ei cor p compassionē eius
circa temetipm recolens aplī verbū thymo. 4o pietas ad oīa valet p-
missionē habens vite que nūc est et future Et iterz dns mt. 5. beati
misericordes qm ipsi miaz cōsequentur Et iterz ysa. 58 cū effunderis esurienti
aīaz tuam scilz p cordis compassionē eius mutuū cordis et aīaz afflic-
tam repleueris scilz compassiua pietate tūc orietur in tenebris scilicet
etiā pctoz tuoz lux tua id est grā tua ad ueram cōuersionē illumi-
nans mētem pro quibz omibz ut q ait glo. Si deest facultas da af-
fectum obsequiū uel verbum.

Quibz tenet' dare mutuū qui habent sufficienciam facultatum 2m caplm

Secundo sunt quidaz qui hnt facultatū sufficienciaz Et hn duobz ge-
neribus homi ex pcepto mutuū iuxta posse pstare tenet' scilz hiis
qui hnt necessitatē extremā et hiis qui habent neccitatē artam et si
nō extremā // qd sic intelligendū est scilz q si quis hīs facultatū suffi-
cienciā habet aliquid qd nō sit necciū sustentaciōi nature sue nec etiā
illoz quibz puidere tenet' sicut sunt filii uxor familia serui ancille

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et cetera consiles et tanta sit notabilis necessitas exparte predictorum duorum ge
nerum hominum scilicet eorum qui habent necessitatem artatam et necessitate extrema
quod immineant probabilia signa extreme necessitatis nec in promptu appareat
qui subveniat et mutuum prestet tunc huiusmodi habens facultatem sufficientem
extra necessitate precepti tali indigenti subvenire et mutuum prestare tenetur Nec
expectanda est extremitas ultima cum forte non posset iuvari nam iam fa
me vel siti aut frigore seu quocumque alio cruciatu consumpta // Sed hoc etiam
vide in sermone 38 articulo primo capitulo 10

Quibus obligantur dare mutuum qui habundant in facultatibus huius mundi capitulum tertium

Tercio sunt quidam qui habent facultatum habundantiam et hii tenentur ex precepto
mutuum dare omnibus predictis tribus generibus hominum videlicet eorum qui habent neces
sitatem extremam et artatam et communem. Quod quidem sic habet intelligi scilicet
quod huiusmodi in facultatibus habundantes quicquid superfluum habent sustentationem
et illorum quibus providere tenentur sicut predictum est. Et quicquid habent superfluum
decentie sui status tenentur de illo prestare mutuum cuilibet scilicet predictorum necessi
tatem patienti sive necessitas sit extrema sive arta sive communis deat appro
ximatione. Quod quidem si talis non facit nec exponit bona sua melius dispensare vel cetera
bene peccat mortaliter Et sic intelligitur illud prime Iohannis 3 capitulo Qui habuerit
substantiam huius mundi et viderit fratrem suum necessitatem habere et clauserit viscera sua
ab eo quomodo caritas dei manet in eo. Et iterum Ambrosius dicit in canone tollere quam
cum possis et habundas sis indigentibus denegare hoc ille. Si autem multi
tudo indigencium occurrat quibus omnibus subvenire non possit tenetur homo
ceteris paribus subvenire gravius indigenti Nec tamen considerare
oportet omnes eventus qui possunt accidere in futurum quia hoc est in crastinum
providere quod contra precepto prohibet dominus dicens Nolite esse solliciti in crastinum.
Sed quod preceptum in hoc casu etiam seclaris quilibet obligat. hoc autem
necessarium atque superfluum diiudicari debet secundum ea que probabiliter et ut in
pluribus occurrere solent // Sed contra hoc obiciunt quidam dicentes hec
substantia mea et hee divitie mee sunt quas ipse sudoribus et sollicitudinibus me
is illas michi debeo congregavi ego, michi acquisivi et quare quod
meum est alius debeo mutuo erogare. Si dicis egent michi sit dampnum
eorum acquirant sibi laboribus suis sicut ego feci fecu // Talibus dicendum est
quod superfluum sustentationem eorum et si illorum sit proprium quantum ad sue nature
sustentationem seu auctorem ministrandi tamen quantum ad usum illorum est in
quibus sunt signa probabilia necessitatis extreme nisi subveniant eisdem.
// Et similiter quoque aliquo modo dico de superfluitate decentie sui status respectu
indigencium circa predictam necessitatem extremam // Contra illos autem qui de
superfluo predictis modis nolunt indigentibus subvenire ac sua dicunt esse
que habent dicendum est sicut hic Ambrosius ait in persona eorum dicens Quid
iniustum est si cum aliena non invadam propria diligencius servo Et ex
clamando subdit O impudens dictum propria dicis que et quibus recon
ditis in hunc mundum detulisti quam in hanc ingressus es lucem. Qui de

In necessitate subveniendi non est expectanda necessitas ultima.

Sed hic Ambrosius ait non minus est crimen habenti tollere quam cum

ventre matris existi quibus queso facultatibus quibus ve subsidiis stipatus ingressus es Et post pauca proprium nemo dicat quod commune est Et addit esurientium panis est quem tu detines nudorum indumentum est quod tu recludis miserorum redemptio est et absolutio pecunia quam tu in terra defodis. tantorum igitur te scias invadere bona quantis possis prestare quod velis scilicet solum modo pro te ipso // Et licet transgressores huius precepti non semper lege puniant humana puniuntur tamen lege divina. Nam secundum augustinum in libro de libero arbitrio multa impunita iuste relinquuntur lege humana que tamen iuste vindicantur lege divina. Ex hiis patet in quo casu intelligitur omne preceptum de mutuo dando et in quo non. Quia dominus ait mutuum date etc. Articulus 3us de tercia

intentione que interuenire potest in mutui datione

Tercium quoque misterium continetur in verbo christi quod est puritas seu recte intencionis quia subdit nichil inde sperantes propter quod talis regula notanda est secundum scotum in 4o di. 15 q. 2. quod iuste contrahendum mutuum oportet servare equalitatem in numero pondere et mensura exceptis casibus de quibus patet in sermone etc. Dicit enim dominus nichil inde sperantes scilicet quod contra possit pecunia estimari Quia scilicet intencio in mutuo dando debet solum ex caritate moveri. Potest tamen distingui secundum glo. extra de usuris in c. consuluit intentio triplex in mutuo dando prima est caritatis 2a est tepiditatis 3a est cupiditatis In prima caritas est causa mutui In secunda mutuum est cum spe In tercia autem spes est causa mutui secundum bal. de perusio etc.

De mutuo dato ex caritate circa quod incidunt quamplura primum capitulum

Prima igitur est intencio caritatis In qua caritas est causa mutui hoc quidem est quando in mutuo dando homo solum ex caritate movetur nec ex eo intendit habere aliquam temporalem utilitatem sed ex mera gratia et absque aliqua impuritate usure mutuat indigenti / Circa hoc autem queruntur plura // Primo autem queri potest an pro mutuo tali intencione tradito ac deinde recepto liceat accipere postmodum aliquod donum // Dicendum quod si probabiliter presumitur illud dari gratis et ex amicicia propter beneficium preteritum mutuacionis contracte tunc licite recipi potest Si vero presumitur quod solum fit quasi in precium mutuacionis tunc recipi non debet si sit receptum debet restitui ipsi danti Si autem qui mutuum ipsum recepit expresse diceret quod non dat illud ratione mutui facti vel fiendi sive sperati tunc satis presumi potest quod illud gratis donat nisi obstent alique de circumstanciis et respectibus qui tacti sunt in immediate precedenti 9o ca. tercij arli // 2o potest queri an pro deposito pecunie absque intencione lucri inde habendi tradito ac deinde recepto liceat postmodum ab eo apud quem fuit depositum accipere propter depositionem aliquod donum puta C libras // Hoc autem est dicendum quod cum receptor et custoditor depositi fuerit in hoc ipsi depositario postque e converso non videtur quod ratione depositi magistrum depositi intendat sibi dare ad

(c) 2006 Ministerio de Cultura

donu vnde videt q hoc faciat quia isto deposito vt mutuo vsus est Si
tame concurrunt in tali dono condiciones que in pcedenti qone posite sunt Et vl
tra hoc depo[situm] facti vel fiendi sine sperati nec est vsus vt mutuo aucto
ditor diceret expresse q non dat illud ratione mutui vel depositi facti vel
fiendi sine sperati nec est vsus ut mutuo nec sic vir talibz depositis co
fuerint hic quide psumendu est si est mlriz fide dignus et hō verax et
rectus q dat gratis subsequens donu aliter tame res suspecta est
3m quoqz dubiu subiungamus pone q debitor vsarii socio suo pecuniaz
mutuauit eo scilz pacto q ipe restitueret vsario sortem et vsuras
inde crescentes querit nunc si talis mutuans vsarius dici possit Jo cal
in sua repeticione c. fi. ex. de vsu. i hoc casu distingunt dicens q aut
talis scdo mutuans socio sub dicto pacto oio intendebat tunc satisfacere
vsario creditori suo de pecunia illa sic sibi dicto socio mutuata aut
non Jn primo casu nec vsarius est nec etia peccat quia h non fit
sic placito vt vsuraz sed ut euitet dampnu nec sibi aliquid accessit vt
q. 4 si quis oblitus et ca qm multi Non quide tenebatur cum suo
dampno socio subuenire vt q. q. Si non licet et ff de psep verbis
l. q pueniendaz Talis enim solum dapnu euitauit q poterat licite euitare
nec in eo penam grauiorem probat et in eo deficiunt rones phibicio
nis vsure // pr sancto inducunt videt q postq vsarius qui recepit
vsuras inde crescentes ad restitucionez tenet q iste etia tenet qui fa
cit solum vt socio prosit et sine quacumqz vtilitate vt dictum est // Jn 2o aut casu
qm nunc non intendebat hoc 2o mutuans satisfacere dicto suo vsario creditori
primitus mutuati et tunc cessent rones iam dicte talis peccabit et si a socio
vsuras recipit tenet restituere eas scdm Jo dictum pdictum Et hec distinctio
placet cum equitate sit plena // Jte etia queri potest an liceat mutuum
dare ad captandum amore z beniuolentiaz debitoris et dicendum ad h q sic
vbi spes pncipalis no protendatur vlterius Nam si vltra pncipale mutuans
intenderet lucru vsura esset verbi causa mutuo imperatori vel pape vel
alteri ut captata beniuolentia pdictorum possim consequi aliquod beneficium
siue castru et silia tunc vtiqz vsura est scdm Jo cal vbi supra Jdem in etia que
faciunt ad hoc ca dicetur i de in festo simone ex ca vltimo

Q cupiditas sine defectu caritatis licet no sit mortale minuit
tn meritu in mutuo dato 3m ca

Secunda etia in mutuo dato potest esse intencio cupiditatis Jn qua
mutuu est causa lucri qd quide contingit cum mutuans licet pncipaliter
moueatur ex caritate secundario tame mouetur ppter aliqua temporalem vtilitatem Jta tame
q etia si illa cessaret nihilominus mutuasse vellet hec talis sima non tollit
sed minuit meritum plus vel minus scdm maiorem vel minorem respectu ad
comodum temporale huius sime est Jnno b et alanus sup ca consuluit ex
de vsuris. Receptio tame huius comodi tpalis ppter mutuum datum magis ap
ta est corrumpere hanc intencionem cupiditatis quam illa que est caritatis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Et vo exple patet quia fortius obstaclm habet // Ex hiis g patet q spe rare aliquid furis no est mortale et forte quoq nec venia etiã veniale s'm quosdam ar^m ad hoc si dr quid proderit q. di si officia. Similiter nec etiam ex tali baria spe aliquid recipe alias videt esse pctm q'tig ad 2^m qd fuit i intecone mutuu datum ar^m 1 q 2 qui pio // Et nihil omnino aduertendu q si ille qui mutuu dedit cu intecione caritatis obs uare debet in oblatis sibi gratis illas circustancias de quibz i pc^ti cap^o intecione fecimus quato magis ille qui mutuu dedit cu cupiditate cu ipa corruptior sit corrupcioni cupiditatis q ille sicut predictu est.

Cz intec cupidit et sine expsso pcto remuneracois i mutuo mentale vsariu facit et hoc tripl^r contingere pot 3^m cap^m

Tercia quoq intecio est cupiditatis scilz cum sola spe lucri, vel p^ncipal^r ppt aliquod lucru quis mutuu pstat licet no interueniat pactu Et tunc p^ncipalis spes est causa mutui Talis mgr in iudicio aiae pfecto vsurarius est censendus sic expsse est casus ex^a de vsuris consuluit ubi cap^m sup dnico verbo fundat mutuu date nichil inde sperantes Et ibi subditur Si mutuu datis eis a quibz speratis que est vobis gra et hac vsura piculosior est q'm ea que fit cum pactione expressa quia hec in foro causaz minime repeti potest // Potest etia de hoc rõ dari Nam sic dati qd tradit ex intencione donandi sortit^r vera rõnez doni et amittit racionez mutui gratuiti et sortit^r rõnez mutui vsarij Et sic sola intencio et volutas faciendi vsas facit pctm vsure in corde sicut intecio vsaria exterior operi iuncta facit hoiem extinsecus vsariu ope Qd pz attendenti maz vsaz s'm diffinicones positas in pcedenti s'mone et maxie in ar^o 3° primi articli Scdm etiam alex de alis in 3° cum diuerse sciae diuisas habent consideracones ad diuersis scientibz idem diuisimode considerat^r hinc est q s'm leges humanas voluntas sola non facit vsariu quia huana lex cohibet manu non animu S'm vero legem diuina que animu cohibet sola voluntas vsariu facit // Sd hanc maz facit s'ma eoru que dicta sunt in pcedenti s'mone ar^lo 3° cap^o 2° Sed vt plenius huius intecionis vsarie veritas pateffiat quedam querant^r // P'mo querit^r quomodo cupiditatis intencio in mutuo varia dici possit // Sd quod dicendu q talis cupiditatis intencio in contractu tripl^r contingere potest Nam quoq est antecedens quoq subsequens quoq consequens // P'mo enim quoq est antecedens vt puta anteq mutuu detur seu q'n mutuu datur et hic in contractu cadit vsa sic^t patet ex dnico verbo mutuu date etc // Sed quid si mutuas post mutuu datum se recognoscens mutat ppositu et intencionez rectificat s'm rõnez caritatis nuquid libere et sponte donata restituere obligat^r Dicendu s'm quosdam q licet ab inicio habuit intencionez corruptaz postq eaz mutauit in bonu potest libere et ex mera gra oblatu recipe sine culpa S'm tamẽ ea que dicta sut in pcedenti s'mone articlo 3° cap^o etc // De restitucone aut intecionalis vsure satis diximus

: pdicto

^o mutui sic si mutuu dat^o ex intencione et spe lucri eo ipso amittit rõnez

(c) 2006 Ministerio de Cultura

i quadragesimali de xpiana religione i tractatu de restitucoibz smone
31 arlo 2o ca 3o // 3o aut hec cupiditatis intencio est subseqns que tunc
contingit cu quis mutuat prius gratis et absqz aliqua intencone lucri per
piendi tamen lapsu tpis cupidine prevalente no tm exigit sortem veru
eciam vult i mente et ostendit ore vel ope ppt mutuu factu sibi aliqd dari
et talis no tm committit vsam et obligat restitue sed eciam quicuqz i ius
talis mutui mutuati succedit sic filius heres pris et consiles alii et
hec est sna archi 14 q 3 co p 4o cupiditatis intencio quqz est qns
seu cotitans quia stitz consequit seu cotat qn exhibetur lucrum
verbi causa mutuas nllm intendebat lucru ex mutuo qd pstabat de
mqz ppt mutuu sibi factu debitor mutuati aliquod primu donavit intenco
pensacones mutui iam accepti Idemqz creditor ppt eande causaz libere
acceptat hoc quide casu cupiditatis intencio qns et cotans est et co
mittit tunc vsa // Qa aut talis sna cotans de psnti vsariu faci
at probat quia stitz talis intencio facit vsariu pro futuro go et silis
intencio pro psnti nempe consilis culpe probat esse velle hre cras
lucru de mutuo qd nunc fiat pro eius vsu futo sic velle hre lucru
de mutuo pro eius vsu pterito i qd heri vel ante fecit vtruqz eni vel
le est velle eundem i iuste comutacois stitz qua acceptu pvalet dato
sive in qua pro modo qd dat malus vel pro pauciori amplius acceptat
// Confirmat eciam hoc quia oms raco qua pbat mutuacoe vsaria esse
esse mala stitr probat sive pcedat sive succedat seu eciam comutet inte
cio lucri sicut clare patere potest diligent hoc consideranti // Ite cu
exterior accio no requirat ad ronem vsarie culpe quoniam absqz omni
pactione exteriori p solaz intencionez psntem eciam si nulla talis pcessit
iudicabit mutuans vsarius iudicio aiaz Sequit eciam hoc ex dicto
Ray qui ait qd si creditor tmmodo pter deu et oio sine lucri intencoe
mutuu tradit debitor tamen ppt mutuu acceptu vel vltroneus retined
ei aliquid dederit ipe creditor satisfacere obligatur Constat nec
pe qd si hoc ad hoc tenet nec id obsuat psnu incedit et hoc no pter
aliud nisi quia iam intendit hre lucru illud pro mutuo a se facto sicut
et pter mutuu illud debitor lucru dedit ergo no solu lucru illud ex
mutuo vsa est quod extitit pintentu ppt expectacoez sed eciam illud qd
est intentu pter accepcione et volicionez psntem sz similiz modu
// hec quoqz sna roborari videt ex verbo iero 14 q 3 putant inquit
scripturam appe vsam omez suphabundaciaz pter mutuu susceptu quic
quid sit illud hoc sm Greg'm de arimo in qone de mote ecia diffinicoz
vse // 7o insup queri potest an sit vsa qn mutuas recepit eadez rem
i genere nuo ponde vel mesa Sumpto gne prout sumit a iuristis et
contingit qd solucois tempore res maioris extimacois est qn esset
tempore contracti mutui // Ad hoc dicend sm hu et archi primo qd sic
habet 14 q 4 clericus non est vsura pro quo facit lex que dicit qd

Vsura contrat intenine luc sic
vt quis cont hat hanc culpaz
sic ep psedentibz pz Req qd p sola
intenciez

C. putat quidam vsuras tm ee in pecunia qd pvidens divina scriptura omnis rei
aufert suphabundanciam vt plz no recipias qd dedisti. Ite alii p fenara pecu
nia solent munuscula divsi gnis accipe et no intelligunt scriptura vsuras ap
pellare suphabundanciam quicqd illud e si ab eo qd dedint plus re accepint
Ierosss fo 9

(c) 2006 Ministerio de Cultura

restitui debz lex eiusdē bonitatis ⁊ qualitatis ff. de rebus cre. l. si cer. petat. l. cū quid. sed necesse nō est q sit eiusdem extimacionis ymo si actū fuit
quo tempore redderet illius tpis racō hri debz quo ad extimacionē eius
alr̄ habet̄ rō tpis quo petita fuit ꝯ̄ de tri. l. vinū et nō glo ī dicto c. si
quis clicus Si g° creditor tenet̄ recipe eā si vilior facta esset quo ad
extimacōez ergo nō peccabit recipiendo p̄ciosiorē sm̄ eū Sm̄ tn̄ hug.
si in hoc intēcio mutuātis p̄ua esset tūc pccm̄ foret Quidā tamē circa
hoc magistralr̄ distīguere solent dicētes q aut est verisile q ipā mutu
ata res p̄ciosior nō erit tpē solucōis aut de hoc pbabilr̄ dubitat̄ ⁊ tūc
in hīs duobz casibz nllm vicīū est qd̄ probat̄ in c. si ex. de usu. Aut
verisile est q p̄ciosior erit et tūc aut creditor nō erat pecuniā suauitus
sed interim consumpturus et tūc est usura. Aut erat suaturus et tūc aut
creditor debitori auffert libertatē liberandi se ⁊ tūc eciā est usa. In
hīs enī casibz exonerare se voluit et onāre debitorē Aut talem liber-
tatē nō auffert ipī debitori et tūc nō est usa qīnymo mereri posset
si bona intēcione rogaret debitorē ante ipm̄ terminū ut soluat ne
oneret̄ Sed si hret intēcionē corruptā quia dicet sibi q posset usqz ad
tm̄ᵐ termē ut se releuaret a dāpno licet ei nō aufferet facultatem se
liberandi tūc et si usa non foret inhonomiū pccm̄ eet Talis distīctio
magna vnit̄ equitate maxīe in foro ꝯsciē. sm̄ qd̄ nō. p. lo. cal. ī repetic̄e
c. si ex. de usis // 3ª questio est vtr̄ si dn̄i mutuāt pecuniā rusti-
cis ut possessionē eoꝝ colant inhonomiis de fructibz possionū eorūdez
iuste eisdem coloni satisfacientes uel aliunde iustū preciū suoꝝ operū
tribuētes in ꝯsciē foro usarii sint dicendi // Ad hoc dicend̄ sm̄ greg. de arimīo in ꝯone de impstitis veneciaꝝ q duplex pōt esse satisfac-
cio erga dnōs p̄dictoꝝ colonoꝝ ppt mutuū exhibita a colonis prima
fit ex iusticiā Nam et si sic mutuātibz dn̄is exhibeant opa colonis
Illa tamē non sunt eis ad lucrū cum eos iusto p̄cio emat sicut ponit̄
in p̄dicto casu ppteā nō est usura patet hoc ex° ⁊ rōne et auctē // p°
patet ex° Nam detur q dn̄s conducat colonū ad certū tpē pro p̄cio
iusto et p̄ciū tradat anteqā colonus incipiat opari dicatqz colonus de-
mū se nūme opaturū nisi dn̄s mutuet ei etiam sūmā ac dn̄s mutuet
ei ut ipē opetur alr̄ ei non mutuaret nisi colonus opas p quibz ei
p̄ius solutū fuerat impenderet In hoc dn̄s nūme ꝯmittit usam cū
de mutuo non recipiat lucrū eo q nō accipiat nisi suū Et illud qd̄
eciaz nō in ꝯuenīte mutuo sibi debitū erat Unde sic mutuādo nō
peccat qīn poci° si pccm̄ in hoc casu ex aliqua pte ꝯmittit̄ peccat colo-
nus qui debitas opas dn̄o suo detractat et iniuste illū grauat ut mu-
tuet // 2° eciā patet rōne Nam si in casu p̄dicti dubii mutuans usam
recipet tenet̄ eciā restituere sic̄ omīa iura clamāt sed h̄ nllus sane
mentis sentiret quia tūc colonus duplū iusti precii recipet et dn̄s
duplo iusto p̄cio emeret opas eius qd̄ vtiqz impiū esset // 3° hoc idē

auctre clarescit Si enim talis mutuans usurarius esset et per consequens ad restitucionem obligatus tunc non liceret alicui mutuare iniuste detinenti sua possessionem aliquam pecunie quantitatem et ipsam possessionem in pignus capere non computando fructus in sortem quod tamen est falsum sicut patet extra de usuris capitulo 1°. // Illi quoque adducit quod huic simile est verbi gratia occupasti rem meam uel per potenciam vis michi facere iniuriam in rebus meis aut non michi restituis quam tibi mutuo dedi uel tibi locaui seu comodaui aut michi soluis de opibus cum quibus tibi seruiui et desistere non vis nec vis michi restituere mea nisi mutuem. Ex quo facto desistis iniuriari et restituis michi mea Etiam hoc quoque ex parte mea profecto non est usura cum nichil lucrer ymo potius perdam lucrum quod forte habuissem ex illis etc. Redimo enim vexacionem meam et meum lucrum quod forte habuissem ex illis etc. Redimo enim vexacionem meam et meum recipio me quoque defendo quod licet ad hoc facit extra de symonia dilectus // Tercia quoque satisfactio domino exhibita a colonis fit ex nequicia scilicet domini satisfaccione ex mutuo recipientis Nam si pro mutuo domino quod detraheret a colonis de iusto precio operarum eorum aut si preter opus iniuste emptas quedam alia ab eis exigeret et colonum impenderet tunc quidem manifesta usura esset. hec est summa prefati doctoris Quinta causa dominus si cum mutuat contrahit uel dominus ut ex hoc euitet collectas iniustas non committit usuram. Sed si hoc agit ut effugiat iniustas quia in primo mutuans dampnum euitat In 2° mutuans lucrum capit // Simile non committit usuram si quis propter mutuum consequitur ut sibi soluatur debitum a quo debitor fuerat iniuste absolutus aut ne petatur a se illud de quo iniuste fuerat condempnatus seu illud quod per fictum instrumentum soluere tenebatur // Ex predictis luculenter apparet intencio Christi precipientis mutuum date nichil inde sperantes. quod seruare largiri dignetur huius precepti dator et illustrator dominus Ihesus Christus Qui cum patre et spiritu sancto gloriosus viuit et regnat in secula seculorum amen

Feria 5a post 4am dominicam in xla quod lege nature scripture et sancte ecclesie auctoritate prohibetur usura Sermo 38°

Adolescens tibi dico surge et resedit qui erat mortuus et cepit loqui. et dedit eum matri sue. etc.

luce 7°. et in euangelio hodierno videtur processisse lumen dignacionis diuine aduertite gradus. precessit die externo lumine fidei ad ea que de mutuo dicta sunt Intelligendum hodie mistice subsequitur spiraculum vite ad resurgendum a mortali usura quod proficere maxime comprobatur in homine antequam senescat prius quam fenorum cupido omnino absorbeat mentem in senectute. antequam fiat homo inueteratus dierum malorum hinc maxime parent domino imperanti ac dicenti Adolescens tibi dico surge et resedit scilicet viuus qui erat mortuus quia resurgit per alienorum satisfactionem et

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et vite emendacionez qui ante mortuus erat per usuraria prauitatem ac in
cepit loqui per veram confessionem // Porro tria obsunt ne a culpa maxime
usure homo resurgat scilicet si sit perseuerater seu consuetudinarie publice et
studiose Et de hiis tribus per ordinem quasi ad thema in proposito que propheta
ait Non defecit usura consumatum studium cupiditatis est enim primum de plate
is eius est 2m usura est 3m // Est enim usura consumatum studium cupidi
tatis per primum fit ne homo resurgere possit per 2m ne uelit per 3m ne sciat
per primum talis usurarius despicit legem nature per 2m legem scripture
per tercium vero legem ecclesie Que quidem leges omnes militant contra usuram
Sed qui tria predicta non habet facilius sit vult et potest resurgere ab
eadem quod in resurrectione huius adolescentis mistice designatur primo
contra perseueranciam est adolescencia 2o contra publicam verecundiam
confessio vera quia cepit loqui 3o contra studium datus est matri
sue que est ecclesia // Ad hanc igitur spiritualem resurrectionem homines
hec tria inducuntur per que prohibetur usura primo precepta nature 2o pre
cepta scripture 3o precepta ecclesie. Articulus primus ubi per duodecim
rationes probatur usuram esse contra legem nature

PRimo quidem prohibetur usura preceptis nature Ad quod quidem ostendendum
xii rationibus per quas apertissime innotescit esse usuram contra legem
nature et esse peccatum non tantum mortale sed etiam per se // Prime autem quatuor
rationes sunt magistri Gerardi de senis ordinis heremitarum quas re
citat abreuiate Jo. an. in suis mercurialibus in reg. peccatum 27

Usura est contra legem nature quia facit rem naturalem super naturalem sue nature
et rem artificialem sue arti ca. primum

PRimo enim usura est contra legem nature ratione excessus. facit enim
rem naturalem super naturalem sue nature et rem artificialem super ualere sue
arti quod quidem est contra legem nature // Ad cuius intelligenciam aduer
tendum quod sicut supra sermone 36 articulo 2o cº 2o tractatum est rerum illarum
in quibus usura committi potest Quedam sunt naturales quedam vero artificia
les Naturales sunt aurum uel argentum que mutuo dantur sub certo pondere
vel sicut granum vinum et oleum que mutuo dantur sub certa mensura Artifici
ales uero sunt que sub certo numero numerantur. usura igitur in hiis duobus
committitur scilicet in naturalibus et artificialibus quia facit quod res naturales super
ualeant sue nature et artificiales sue arti // primo committitur quidem usura
in rebus naturalibus quod patet quia natura dedit speciatis naturalibus rebus quendam
determinatum atque taxatum valorem secundum quem extrinsecus cognosci potest
earum valor. ponderalibus quidem sicut est aurum uel argentum dedit deus
naturam ita quod earum valor ex solo pondere pensari potest Ita quod quamdiu sub
eodem pondere manet sub eodem precio perseuerant nec in suo va
lore quolibet minuuntur nisi in suo pondere minorentur Et licet quandoque au
geri uel minui videantur hoc non contingit ex augmento uel diminucione
valoris quod sit in eis sed tantum per augmentum et diminucionem valoris aliarum

/ indigencie nature aut propter augmen
tum et diminutionez

rerum in quas comutande sint. Et sic dicimus de rebus que consueuerunt ponderari. Ita suo modo dicendum est de rebus que consueuerunt mensurari sicut frumentum vinum oleum et cetera habent enim talia a natura determinatum valorem in specie sua secundum quod valor earum ex sola mensuratione pensatur. et est tale quod quamdiu manet in eadem mensura manet in eodem valore nec in eodem augentur vel diminuetur nisi eodem modo quo de ponderalibus dictum est // Et autem dicitur de prefatis rebus de quibuscumque naturalibus minime dici potest eo quod in sui natura non habent aliquid determinate ex quo possit earum valor pensari et certitudinaliter recognosci cum valor earum non pensetur ex aliquo intrinseco et uniuoco sed ex diuersis extrinsecis casibus et contingentibus verbi gratia valor huius vinee seu agri quandoque pensatur ex loco quandoque ex tempore quandoque ex conditionibus personarum uel ex aliis circumstantiis que possunt multipliciter variari. Et sic de quibuscumque naturalibus rebus que non ponderantur uel mensurantur. hoc quidem ideo contingit quia deus et natura non determinauit neque taxauit talibus rebus valorem sed voluit ipsum multipliciter variari iuxta augmenta et diminutiones valoris qui est in aliis rebus secundum diuersas circumstancias extrinsecas et varie contingentes // Patet ergo ad propositum quia ex premissis quod actus usurarius committitur in rebus naturalibus quia facit res naturales que ponderantur et mensurantur supervalere sue nature seu suo valori quem a natura habent determinatum atque taxatum secundum certum pondus et secundum certam mensuram Nempe per dictum contractum exigit fenerator ultra pondus et ultra mensuram ipsius mutuate rei. Sic per quod facit quod dicte res in valore suum pondus et suam mensuram trascendunt quod quidem ut patet contra naturam est cum deus per naturam concessit valorem tali rei mutuate iuxta suum pondus quo ponderatur et iuxta suam mensuram qua mensuratur // 3º committitur usura in rebus artificialibus que numerantur sicut pecunia cuius valor in numero compensatur eo quod ars suo modo denariis artificialiter adinuentis valorem prestitit iuxta numerationem eorum. Unde sicut contractus viciosus est et contra naturam eo quod facit prefatas res naturales transcendere valorem suum quem habent a natura secundum certum pondus atque mensuram sic etiam in artificialibus ut in denariis que quidem viciosus est eo quod facit eos trascendere suum valorem quem habent sibi prestitum ab ipsa arte. Quod usura est contra legem nature quia facit quod res mutuata que non generat fructum faciat lucrum capitulum 2m

Secundo quidem usura est contra legem nature ratione fructus facit enim usura quod res mutuata que non generat fructum faciat lucrum quod contra est contra naturam In quacumque enim re hoc quidem utile est quod non generat lucrum nisi quod generat fructum quoniam non videtur aliud esse lucrum quam fructus ipsius rei seu per fructum aliquid acquisitum // Et autem usura faciat rem non generatiuam fructum generare fructum patet manifeste natura sic ex presertim cum appetit res mutuabiles in quibus usura committi solet habent a natura

(c) 2006 Ministerio de Cultura

uel arte sibi determinatum valorem ac per consequens in eo minime excrescere possint
neque ex hoc ipso fructum generare valent. Naturale utique est quod res que generat
fructum semper crescit in valore cum ipso fructu atque maioris valoris est cum
est sub fructu quam quando permanet sine fructu. Cum igitur usura res habentes
determinatum valorem et per consequens non fructificantes facit excrescere in valore
determinatum valorem et per consequens generare lucrum. Proinde
relinquitur quod faciat rem non generantem fructum generare lucrum. Proinde
secundum philosophum in libro politicorum capitulo 6° usura dicitur achatos quod est partus quia contra
naturam rei scilicet mutuabilis et pecunie vult usurarius quod pecunia pariat
scilicet lucrum ubi non generat fructum. Hoc tamen miraculum facit usura quia
per eam aurum nascitur ex argento ut ponitur de est in capitulo sicut. Ex hac
quidem ratione secundum Gerardum predictum corrigi potest quedam ratio quam assig-
nant plerique doctores per quam rationem probare intendunt quod usura est contra
legem nature dicentes quod in contractu usurario fenerator acquirit lucrum
de re non sua eo quod exigit lucrum de mutuo quod quidem mutuum transit in
dominium debitoris quia mutuum est quod de meo fit tuum ut patet ff. de rebus
creditis si certum petatur l. mutuum § appellata est. Hec quidem ratio licet
pulcherrima videatur atque appareat tamen prefato doctori dubia repu-
tatur. Nam licet ipsa maior verissima sit minor tamen videtur omnino falla-
in aliqua parte. Cum enim dicitur quod fenerator lucrum exigit de re non sua
dici posset quod hoc est verum in minore quia pecunia quam ipse mutuo tradidit
quantum ad proprietatem substantie eo quod de-
bitor non tenetur restituere eandem pecuniam secundum substantiam. Remanet tamen
dicta pecunia in dominio feneratoris quantum ad proprietatem sive equalitatem
valoris et hoc sufficere videtur. Nempe ipse feneratur de pecunia quam mu-
tuat non exigit lucrum in quantum talis substantia est secundum quem modum ad eum non
pertinet nec eam repetere potest. Sed exigit lucrum de ea in quantum tanti va-
loris est secundum quem modum ad eum pertinet quia remanet in dominio suo et
semper licite potest repetere eam. Contra hoc tamen et bene Jo. an. in mercu-
rius in regula peccatum inquit hic doctor non advertit quia si debitor haberet
unum sterlingum ducatorum non est dare quod creditor sit dominus unius ex illis. Ha-
bet autem personalem actionem contra debitorem. Hec ille. Quia propterea dictus
modus dicendi secundum eum nichil valet vel si aliquid valere debet hoc modo
oportet corrigere rationem predictam. Non equidem dici debet quod usura ideo
contra naturalem legem sit quia usurarius ita acquirit lucrum de eo quod non
est suum. Sed quia acquirit lucrum de eo quod non est aptum natum generare lucrum
eo quod non generat fructum. Cum autem prefata ratione utuntur confirmant
illam dicentes quod pecunia mutuata cum suo periculo transit in debitorem
propterea videtur iniustum quod de pluri ultra sortem gravetur. Sed nec confir-
matio ista valere videtur et maxime propter duo. Primo quia sepe contingit
quod non tantum res mutuata sed etiam res comodata quandoque stat ad periculum
illius cui accomodatur sicut patet in equo accomodato quod remanet ad
periculum illius cui accomodatur. Idem quoque est de pecunia accomodata

(c) 2006 Ministerio de Cultura

ad ostentationē que remanet etiā ad piculum illius cui accomodata est
Et hoc non obstante concedit q̄ licite exigat' lucrū de rebus accomo-
datis. Contra hoc et bene Jo. an. ubi sup. ait hoc etiā nō bn̄ adūtit
quia p̄ comodato qd desiīt nā optet esse gratuitū nō recipit' mer-
ces tunc enī locacō eēt ut nō de usis conquestus ī glo 2ª ultra me
2º quia dici posset q̄ ille qui pecuniā mutuo suscepit de ea pōt licite
generari q̄ntū ad duo p̄mo q̄ntum ad piculum 2º q̄ntū ad reddendū
lucrū et hoc ppter aliā causam ut puta gn̄abit de piculo inq̄ntū efficit'
conservator pecunie ad suū pfectū generabit etiā de lucro inq̄n mu-
tuās exigere pōt beneficiū pro s'uicio sibi impenso ad usus ꝯuenien-
tibus nec hoc erit contra iusticie equitatem. Ad hoc tamē Jo. an. ubi
s. ait videre meo inseparabilia separat et facit q̄ sequit'.

Quod usura ē contra legem nāe q̄r usus qui vendit' in usura non differt ab ipā re mutuata c.m zm

Tertio est usura contra legem nature rōne usus quia sic in va-
lore non differt ab ipā re mutuata quia usura facit q̄ illa que
habent eundem valorem unū eorum p alterū ī valore excrescat qd nō est
cont natura. patet enī q̄ q̄n aliqua duo sic se hn̄t q̄ unū p alterū ī
valore excrescit nec est quodlibz eorum hr̄e distinctū valorē suū.
Quod aūt usura faciat qd dictū est pz quia ꝯspicimus q̄ res mutuata cir-
ca q̄s usura contingit et usus eiusdē rei habz oīo eundē valorē. Quod
quidem ex duobz patere potest p̄mo quia unū eorum sine altero con-
cedi seu alienari nō potest. 2º quia unū eorum sine altero consumi
nō valet p̄mo eadē alienacōne alienat' et eadē consupcoē ꝯsumit'
sic pz discurrendo p singlas res mutuabiles et earum usus. Idem aūt
dici nō potest de aliis localibz rebz in quibus usus rei et ipse res
distinctū hn̄t valorem s̄m suā nāz ppt' qd alienari potest unū eo-
rū altero nō alienato sic pz in domo uel equo et in q̄slibz. Cum
ergo usura facit q̄ res mutuata excrescit ī valore p usum cū tamē
habeat oīo eundem valorem unū eorum excrescit in valore p alterū
qd quidē contra naturā est. Illi tamē dicunt quod usura est contra
naturā quia vendit' separatim ab ipā re usus mutuate rei qui tamē
non differt a rei uisibilis consumpcione seu alienacōne quia sic est
inseparabilis a sua re q̄ idem est qd dare uel vendē eius usum et
econuerso. Sed usus pecunie uel numorum inq̄ntū talium et usus bladi
uel olei et consilium que consistunt ī nuō ponde et mensura ē idē
q̄ eorum alienacō uel consupcio q̄r idem est huiusmōi res dare uel ven-
dere qd vendē uel dare usum earum et econuerso. Hec tamē racio
videt' meo quo ad ad vera est sed quo ad ad videt' falsa. Vera est
enī cum dicit q̄ usus mutuate rei inseparabilis est ab ipā re quia
habet eudem valorē cum ea nec pōt concedi uel ꝯsumi seu alienari
sine ea sic in p̄cedenti rōne ostensum est. Sed quo ad aliquid videt' falsa cū

(c) 2006 Ministerio de Cultura

dicit quod in contractu usurario vendit usus separatim ab ipsa re Nam eo ipso quod habet eundem valorem et inseparabilem non potest unum sine altero alienari sine concedi. Quare non dicendum est quod in contractu usurario usus alienetur sine ipsa re sed quod genus usurarij facit quod usus addat ad valorem mutuate rei cum tamen non habeat ab ea distinctum valorem sicut precedens racio demonstrat.

Quod usura est contra legem nature quia facit quod res mutuata ad aliquid finale per abusum trahatur ad quod nec primo nec secundario ordinata est capitulum 4m

Quarto insuper est usura contra naturalem legem racione finalis effectus ad quem transit contra ipsam naturalem legem efficitur cum usura quod res mutuata ad finale per abusum trahatur ad quod nec principaliter nec secundario ordinatur quod est contra naturam. Ad cuius intelligenciam advertendum quod res que ab aliquo est possessa absque aliquo vicio ordinari potest ad duplicem usum primo ad proprium et principalem qui ipsi possidenti competit propter necessitatem uel honestatem. Secundo ad alium secundarium usum sicut de calciamentis possumus exemplificare ... quod quis secundum formam suam in proprium finem scilicet in ipsam calciacionem secundo ordinatur tamquam in secundarium finem in commutacionem alicuius rei que ipsi possidenti congruencior est quam ipsum calciamentum uel propter sublevandam eius necessitatem. Quod quicumque ergo istorum predictorum usuum seu finium ordinet ipsum calciamentum fit sine vicio et abusu. Sed si quis propter maliciam seu cupiditatem ipsum ordinaret in aliquem usum alium ut potest quia cum eo cupe vellet aliud alienum ut furaret illud tunc eo abuteretur et ageret viciose Sic in proposito In contractu usurario res in quibus committitur usura nec ordinatur in suum principalem usum qui eis debetur secundum propriam formam nec eciam in aliquem secundarium usum qui debeatur eis propter sublevandam ipsius possidentis necessitatem propter conservandam eius debitam honestatem sed ymmo destinatur in quemdam alium usum qui ipse est abusus cum originem habeat ex cupiditate et malicia possidentis Et quod ita sit patet si discurramus per singula genera rerum in quibus committi consueuit usura scilicet considerando primo illa que mensurantur secundo ea que ponderantur tercio ea que numerantur. Primo quidem consideremus hec in rebus que consueuerunt mutuari in mensurari sicut frumentum vinum et oleum quodlibet enim licite ordinari potest secundum duos usus videlicet in eum qui competit ei propter sublevandam necessitatem uel conservandam honestatem ipsius possidentis verbi causa vinum ordinatur tamquam in proprium et principalem usum in ipsum potum quia talis usus competit ei qui est secundum suam naturam potest insuper ordinari in commutacionem alterius rei que magis necessaria est ei cuius est illud vinum uel propter sublevandam eius necessitatem uel propter conservandam eius honestatem Si quis ergo ordinat vinum in alium usum propter suam maliciam seu cupiditatem eo abutitur et contra naturam vini agit hoc siquidem usurarius facit quia ad mutuum ordinat vinum ut de illo recipiat ultra sortem Cum quidem usus vino accidit propter usurarij

(c) 2006 Ministerio de Cultura

cupiditate ideo est abusus // 2o idem dicendum est de rebus que consue-
uerunt ponderari ut aurum et argentum quibus homo uti potest ad con-
struendum vasa ad ipsius domus decorem uel ad etiam ornamentum et hoc
videtur eorum proprius usus / potest quoque homo quolibet eorum uti ad commu-
tandum in alias res que necessarie sunt ad vitam Et hic est 2us eorum usus qui
quidem est licitus et honestus Sed si quis dictis metallis utitur ad mutuum
dandum ut pro eis recipiat ultra sortem sicut facit usurarius omnino abutitur
eis // 3o quoque illud idem dici potest de rebus que consueuerunt numera-
ri sicut sunt denarii potest enim quis uti denariis ad commutandum in alias
res que sunt humane vite necessarie et hoc videtur proprius usus illorum quia propter
tales commutationes inuenti sunt potest etiam homo illis uti ad commutatio-
nes faciendas in alios denarios qui magis congruunt regioni in qua
est uel ad quam ire intendit Et hic videtur eorum secundarius usus qui sic infra ser-
mone 39 ar(ticu)lo 3o ca(pitul)o p(rimo) et 2o patebit conuenienter permissus est quia potest
in eo equitas iusticie obseruari Sed si quis utatur denariis ad mutuum cum
ista intencione scilicet quod de eis seu pro eis recipiat ultra sortem sicut facit
usurarius abutitur denariis ipsis quia facit quod denarii pariant denarios
quod quidem non competit eis nec in hoc consistit eorum usus Et hec videtur
fuisse intencio aristotelis primo politicorum capitulo 6o ubi vocat usuram sicut supra patuit
quasi denariorum partum propter quod dicit eam esse maxime preter naturam Quod
quidem ideo est quia nec ars nec natura nec etiam ab arte denarius appetit talis
usus et talis partus Sed propria hominis cupiditas et malicia adinuenit ute-
tes eis ad id ad quod non sunt ordinati contra illud quod habetur 22 q. 2. is aut
et extra de relig(iosis) do(mibus) quia contingit / Primo secundum philosophum ubi supra pecunia inuen-
ta est ut per eam commutacio fiat inter ementem et vendentem propter necessaria vite
et non ut pecunia augeat pecuniam / Unde qui intendit pecunie aug-
mentum quemadmodum usurarius contra naturam peccat. Potest ergo secundum philosophum duplex
pecunia distingui prima dicitur yconomica et necessaria 2a translatiua et
impia prima est yconomica et necessaria que ex terre fructibus et animalibus pro-
creatur hac utitur yconomicus propter necessaria vite et quidem laudabilis
est quia debitum finem facit // In hac pecunia yconomicus finem non ponit desi-
derio suo quia eam non concupiscit nisi pro necessitatibus vite nec in infi-
nitum appetit eam quia ea que sunt ad finem appetuntur finite // 2a pecunia
est translatiua et impia que ut dictum est attendit pecunie partum et multo
condempnatur eo quod appetit pecuniam in infinitum Ea quippe que sunt ad finem
appetuntur finite sed finis appetitur in infinitum Unde et sanitas sed non
pocio in infinitum desideratur quia pocio non desideratur nisi in tantum in quantum
est utilis sanitati // Unde philosophus ait quod hec pecunia iuste vituperatur quia
non est secundum naturam et racionabilissime odio habetur quia non est ad debitum
finem cum pecunia sit inuenta propter necessaria vite sed translata est usque ad il-
lum finem quem intendit auaricia insaciabilis et cupida hinc est quod
philosophus ait ubi supra quod obolistica est odiosa quia ex numismate obolos

de xenodochiis et itinerum in cle. de religiosis do. qui contingit

statuit. dicit^r obolistica quia quasi obolus id est parvum pondus pro alio eis-
dem generis dat^r ad augmentum ipsius. hec quidem omnia que dicit plus patet
quod non ex alio instinctu sentire videtur nisi ex ratione naturalis equitatis in ipsa
commutacione servande. Usura contra legem nature est quia facit quod pecunia plus
vendatur quam appreciabilis sit capitulum quartum

Quinto insuper usura est contra legem nature ratione appreciacionis Constat enim
quod pecunia inventum est precium venalium rerum nullus vendit vel emit
nisi ut est precium quod in illa habet ut potest nullus vendit C ducatos novos
pro centum et decem ducatis novis // Insuper cum quis solvit alteri C ducatos
ex illa solucionis actu nichil debet solventi ergo qua ratione in actu vendendi
atque solvendi plus se ipsa non valet eadem ratione nec in actu mutuandi et
maxime cum usuraria mutuacio quasi sit quedam vendicio eius Sume igitur
quod horum duorum volueris / aut quod mutuum sit simplex donacio sic tamen quod
prefixo tempore reddatur equalens eius aut quod sit vendicio et neutro modo
habebis quod sit appellare iustum ex ea accipere plus quam ipsam
Usura est contra legem nature quia facit de re dubia et incerta securum
et certum capitulum quintum

Sexto insuper usura contra legem nature est ratione dubitacionis de lucro
quidem dubio videtur incerto et vario contingente cum futuro periculo
perdicionis exigere certum lucrum sine omni periculo cuiuscumque perdicionis vel
dampni aperte iniustum et contra legem nature est presertim quando lucrum illud
presens non proveniat ex re tradita pro lucro illo sed hoc fit in usurario contrac-
tu // proinde usura vocatur lucrum ultra sortem 14 q 3 plerique quia est
ultra capitale et ultra dubiam et fortuitam sortem mercatoris lucri
Et usura est contra legem nature quia venditur precio id quod suum est et quod ei
creans natura dedit capitulum sextum

Septimo est contra legem nature ratione appreciacionis eius quod enim genus natura primum
dedit illi qui mutuat mutuans sibi vendit. vendit enim illi operacionem
eius industriam ac proprios actus quod quidem iniustum est et contra naturam naturalis
appreciacionis que dedit viro industrioso quod propria industria illi prosit Con-
stat enim quod pecuniam inventum est precium venalium rerum nullum confert lucrum
nisi per industriam ipsius mercantis seu illa utentis hac vero non recipit
homo cum pecunia ab eo qui ei mutuum prebet sed vendere utilitatem provenien-
tem ex pecunia per solam mercaturam industriam eius cui mutuata est nichil
aliud est quam vendere sibi propriam industriam et actus suos quod est contra naturam
Et hanc racionem tangit Scotus in 4° di 15 q 2 et addit quod hec ratio est quare
per apostolicum fructus pignorum germinancium computantur in sortem scilicet quia
non sunt ex industria recipientis sed ex natura germinancium rerum.
Usura est contra legem nature quia facit invito domino accipere et contrectare rem
alienam ut suam capitulum VIImum

Octavo est contra legem nature ratione dominacionis Est enim usura contracta-
cio rei aliene manentis aliene et hoc invito domino ut provenit voluntas

(c) 2006 Ministerio de Cultura

absoluta non condicionata seu conpacta debitor enim simpliciter nollet ad
dare ultra sortem magis tamen vult aliquid dare ultra sortem quam pe
nam illa carere Sicut enim scienter cognoscere uxorem alienam manentem alienam est
malum in se et secundum se Sic ex mutuo accipere rem alienam manentem alienam
et eam contractare ut suam contra ius naturale est quia rapinam facit ut
patet 14 q. 4 c. si quis usuram accipit rapinam facit Et quod est quod ille qui
non est dominus rei lucrum recipiat sciens de re aliena Et est Ri alex de
alio et scoti m° atque Ri de media villa qui tenent quod illud quod accipitur
ultra sortem ex vi mutui non transit in dominium creditoris recipientis Contrariam
opinionem eam tenet bonaventura hug et Ray. Et ideo predicta forma racio
nichil valet apud illos qui tenent quod dominium usure in usurarium transit

Usura contra legem nature quia pro equali plus exigit quam equale capitulum 9m

Nono est contra legem nature racione equitatis Equitas nempe nature
dictat quod pro equali non exigatur amplius quam equale aut quasi certum quod
equivalens Sed per usuram plus exigitur quia constat quod nulla res va
leat plus se ipsa cum sibi ipsi in augmentacione et diminucione sit omnino equa
lis Ergo ex quo pro sextario tritici tanti precii reddit michi sextarium
equalis precii et mensure non possum amplius exigere absque rupta equitatis et
equalitatis lesura Et idem est de omnibus in quibus mensura precii et appreci
acionis prefixa est Quod regulariter contingit in rebus in quibus usura com
mitti solet que sicut ex precedentibus patet consistunt in pondere numero et
mensura. Contra legem nature est usura quia quod potest in mutuum dare fratri homini indi
8 genti non vult dare sed obligatur nisi spe mercedis capitulum 10m

Decimo contra legem nature est racione unitatis Secundum enim scotum in suo con titus sco de contract. et usuris
tractatu de contractibus et usuris Si quis habeat pecuniam pro aliquo
tempore inutilem sibi si proximus indigens est et mutuo petat illam si non
mutuat eam sibi et sine spe omnino usurarii lucri mortaliter peccat quia contra
preceptum nature facit Sicut enim naturaliter in corpore humano patet potest stomacus
de alimento non suscipit preter illud quod sibi necessarium est Reliquum vero com
municat aliis membris sic cum omnes simus unum corpus in Christo Ihesu christianus ha
bens pecuniam sibi inutilem tenet illam proximo de necessitate communicare
qui potest sibi aliquid facere utilitatem. Et ex hoc colligitur quod usura est contra legem
nature equidem contra naturam pactum corporis naturalis est quod unus homo concedat ad
alteri cum spe alicuius retribucionis ultra sortem Cum dicat apostolus Ro 12
capitulo multi unum corpus sumus in Christo Ihesu Ex hinc patet quod maxime in hoc casu
intelligitur esse preceptum verbum Christi dicentis luc 6 mutuum date nichil
inde sperantes Propterea minus in confessionibus inquirende sunt conscientie
quorundam cupidorum et avarorum mortuos denarios in capsa detinencium aut
sub terra eos abscondencium Contra quos ambrosius est dicens Sicut hic ait mise
rorum redempcio et absolucio est pecunia quam tu in terra defodis vel fodiendo ab
scondis Sed de hoc vide sermone 3o ar 10 2o ubi totum lacius dictum est

Usura contra legem nature est quia per eam libertas et gratia venundatur capitulum xim

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Undecimo etiã ostendit͛ esse vsa cont̃ legem nẽ rõne liberalitatis
Est enĩ vsa liberalitatis et grẽ venditiã Cum enĩ mutuũ dare sit
ex sua spẽ grẽ atq̃ liberalitatis opus sit et simplex donaᵒ ꝯstat
q̃ in vsa mutui grã vendidat͛ et ꝑ vendendi frequentiam ĩ vsũ et officiũ
atq̃ negociũ vertit͛ in abusum et sic nẽ libalitatis et grẽ aduersat͛
Quãto igit͛ vendicõ grẽ magis contraria est magisq̃ liberalitatis
et grẽ contemptiua tanto dedicare se illi maiorẽ ac duriorem obicem
liberalitatis et grẽ reprimit in abutentis affectu et vita. hinc igit͛
originẽ habet q̃ tam irreuocabilit͛ et impenitenᵉ obdurant͛ corda de
dicantiũ se vsuris sicut plenius patebit infra sermone eõ. arᵗˡᵒ 3ᵒ caᵒ 2ᵒ

Qr vsa ẽ ꝯtra legem naẽ qr ꝯtra pceptũ fr̃nalis dilc̃õis q̃ quod
quilibꝫ obligat͛ subuenire ꝓximo indigenti sic sibi subueniri vellet

caᵐ 12ᵐ

Duodecimo et vlnõ est contra legem nẽ rõne frñe caritatis
Ex lege enĩ nẽ quilibet obligat͛ ꝓximo indigenti subuenire
quemadmodum vellet subueniri sibi et tanto amplius illi ꝓuidere tenet͛
quãto proxius indigencior est ‖ proinde grãue parũ est si vellet illi vẽ
dere qđ ei obligatur liberaliter erogare sed vsarius nedũ subuenit
gratis proxio indigenti quĩymo ꝓximũ iam penuriaᵃ z paupertate oppᷓs
sum ꝑ vsam grauiori pondere premit vnde merito exo. 22. vsa oppᷓs
sio proximi nũcupat͛ ꝓpterea dicit͛ ibi Si pecuniã mutuã dederis
ppl̃o meo pauperi qui habitat tecũ non vrgebis eũ quasi exac
tor neq̃ vsis opprimes ‖ ꝓpha quoq̃ dicit͛ in ps̃ de messia Ex vsu
ris et iniquitate redimet aĩas eoꝝ scilꝫ tamq̃ ab oppressionibꝫ impiis
et iniustis Constat enĩ q̃ impia oppressio paupis legi nẽ vndiq̃ adu
satur cum etiã solum eius necessitati nõ subuenire sit contra ordinẽ
n̄ralis legis et fratrie dilectionis. hinc ioh̃ 3ᵒ caᵒ scriptum est Cum
viderit frẽm suũ necessitatẽ pacientem et clausit viscera sua ab eo
quomõ caritas dei manet in illo q̃ dicat ntlo° Arᵗˡᵘˢ 2ᵘˢ q̃ vsa pceptis
scripture sacre ꝓhita ẽ et quidã soluũt͛ ꝯpiõẽs q̃ a iudeis fieri solent cᵃ 2

Secundo ꝓhibet͛ vsura pceptis scripture z circa hunc articlm̃ tcia
ad p̃ns consideremus primo ꝓhibicionẽ 2ᵒ opposicionẽ 3ᵒ
solucionẽ.

Qr in mltis scripture locis tã veteris q̃ noui testaⁱⁱ ꝓhibet͛ vsa caᵐ pᵐ

Primo ergo consideranda est vsẽ ꝓhibicio vnde eze 18 cõnumerat͛
vsa inter horrenda et detestanda scelera eterna morte inlctan
da vbi primo mltis sceleribꝫ grauibꝫ n̄uãris subiungit ibidem qui vsu
ram nõ acomodauerit et amplius nõ acceperit Et paulo post subinfert
Si vir iustus genuit latronẽ z homicidam et adulteratẽ et ydolatrã
et ad vsam dantem et amplius accipientẽ nũquid viuet. Non viuet
cũ vniũsa hec detestanda fecerit morte morietur et sanguis eius in ipso
erit ‖ ꝓpha quoq̃ ps̃ 54 ait vidi iniq̃tatẽ et contradictiõẽ ĩ ciuitate

Nota q̃ oĩa ĩ hac auctᵗᵉ posita cum
vsura sunt de se z p se mala z pcta
mortalia ergo scilꝫ z vsura h̃ eẽ sic
ostensũ

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et labor i medio eius et iniusticia et no defecit de plateis eius usura et dolus. Et iterum in ps° 14 Dne quis habitabit i taber tuo aut quis req. in monte sco tuo. Et subdit. Qui pecuniam suam non dedit ad usuram. Item prover. 28 qui congregat divicias de usuris et fenore liberali in pauperes idest viro misericordi congregat eas. Et 25 c° habet ne accipias a fratre tuo usuras nec amplius quam dedisti. Et paulo post pecuniam tuam no dabis ei ad usuram et frugum superhabundanciam no exiges // Neemias quoque in 5° c° ait Increpavi optimates et magistratus et dixi eis usuras non exigatis a fratribus vestris Et sequitur centesimam pecunie frumenti et vini et olei quam exigere soletis ab eis date illis // 2° prohibetur usura in novo testamento unde dns luc 6° unico verbo omnem usuram prohibuit dicens Mutuum date nichil inde sperantes

Et iudei opponunt usuram no esse prohibitam eis in lege nisi solum illam accipere a fratribus suis Ca^m 2^m

Secundo considerimus opposiciones quibusdam eorum contra opponentibus et maxime a iudeis dicentibus quod accipere usuram no prohibetur in lege nisi solum a fratribus suis scilicet iudeis ymo de alienis conceditur unde deutro° 23 Non feneraberis fratri tuo ad usuram sed alieno // Sed quod licet in sequenti c° respondi sancti simul tamen 3 3° simone ar^lo 3° c° 8 satis etiam dictum est Tripliciter solvitur predicta oppo° iudeorum ca^m 3^m

Tercio considerandum est de solucione seu declaratione scilicet verbi deut. allegati. Quinque enim racionibus solvi potest oppo° predicta. Prima est quia in pluribus auctoritatibus superius positis in p° c° presentis articuli absque aliqua determinacione et absolute improbantur usure. Sic patet in verbis eze. psalmiste et salomonis // 2° est quia aut sunt per se male aut no sunt per se male. Si primo modo tunc semper et ubique male sunt. Si 2° modo scilicet no sint per se male cum quisque mutuum recipiens aliquo modo utiles esse possint tunc prohibetur sola utilitas fratris. Et maxime cum pauci reperiantur faciles ad mutuandum absque spe comodi temporalis. Tercia vero est quod naturalis proximitas et fraternitas ad omnes homines se extendit et hoc ex multiplici respectu // primo ratione comunis creacionis 2° respectu divine ymaginis // 3° ratione unius speciei hominum // 4° respectu propagacionis ex eodem primo parente scilicet adam // 5° ratione evang. xpi luc. x in parabola Samaritani // Quarta vero est quia aut contractus usurarius continet in se absolute iniquitatem aut equitatem. Si iniquitatem ergo per se et ubique apud omnes est malus. Si equitatem ergo non deberet prohiberi a fratre // Quinta vero est quia hoc preceptum no est cerimoniale quia cerimoniale est quicquid de se nichil habet boni vel mali seu utilis vel dampnosi. Sed solum habet aliquid ad significacionem vel ad determinacionem et observacionem aliquorum moralium. Constat autem quod mutuum usurario et no usurario est intrinsece per se bonum vel malum. Articulus 3^9 In quo ostendit quod tota scriptura etiam detestatur usuram

Tercio phibet usura pcepto ecclie habet enim ecclia catholica tres
phibiciones quibus plequit crimina et pcta et maxie usuariam
pravitate pima est decretor 2a vero legu e doctor 3a vero legis

De decreta usuram impugnant cam primu

Prima phibicionez frequtat ecclia contra usuram et hec est auctas de
cretor sctz sacror consilior et sumor pontificu unde 14 q 4 c.
nec hoc ubi ait leo ppa Nec hoc quoqz pterendu duximus qd quosdaz
lucri turpis cupiditate captos qui usuaria excercent pecunia in fenore
uolut ditescere qd nos ut non dicamus in eos tantu qui sunt in clericali or
dine constituti sed etiam in laycos cadere qui xpianos se dici cupiunt condole
mus qd vindicari aliquis in eos qui fuerint confutati .i. qui ch decer
nimus ut omnis peccandi opportunitas adimatur// Item exe de usuris c. quia in
omnibz alex tercius ait quia in omnibz fere locis ita crimen usurar inualuit
ut multi aliis negociis pmissis quasi licite usuras exerceant et qualiter ut
usqz tenenti pagina condampnentur nequaquam attendat Ideo constituimus
ut usurarii manifesti nec ad comunionez admittantur altaris nec xpianam
si in hoc pcto discesserint accipiat sepulturam sed nec oblaciones eor
quisqz accipiat etc. Et iterz in cao sup eo idem ait Cum usuar crimen
utriusqz testi pagina detestetur sup hoc dispensacionez aliquam posse fieri non
videmus Quia cu scriptura sacra phibeat pro alterius vita mentiri
multo magis phibendus est quis ne etiam pro redimenda vita captivi
usuaru crimine inuoluatur Et iterz in cao consuluit urbanus 3us quesitum
est in iudicio aiar illo censendus sit usurarius qui ex proposito aplius accipiendi
absqz tamen convencione mutuat aut qui pp datam dilacionez
solucionis amplius vendit merces suas respondet Quid magr in huius
casibz tenendum sit ex evangelio luce manifeste cognoscitur In quo dicit mu
tuum date nichil inde sperantes Et ideo ad restituend taliter accepta
in aiar iudicio sunt efficaciter inducendi

De doctores ecclie tam antiqui qm moderni usuraz impugnat cam 2m

Secunda phibicione use frequtat ecclia p doctores et in decretis
ponuntur unde 14 q 3 c. si feneraueris augus ait Si fenera
ueris hominem id est si mutuo dederis pecuniaz tuam a quo plus quam de
disti expectes Non pecuniaz tuam solam sed aliud plus qm dedisti siue
illud triticu sit siue vinu siue oleu siue quodlibet aliud siue plus quam
dedisti expectes accipere fenerator es et in hoc imphandus non
laudandus hec ille// Et in c. putant Ieron ait putant quidam usuras tm
esse in pecunia qd puidens diuina scriptura omis rei aufert suphabun
danciaz ut plus non recipias qm dedisti Item alii pro fenerata pecu
nia solent munuscula diversi generis accipe z intelligunt scripturam
usuras appellare suphabundanciaz quicquid illud est si ab eo qd dede
runt plus recipiunt// Et in cao plerique ait ambros plerique fugientes
precepta legis cum dederit pecuniaz negociatoribz non in pecunia usuras

(c) 2006 Ministerio de Cultura

exigunt sed de mercibus eorum tamquam usurarum emolumentum percipiunt. Ideo audiat
quid lex dicat: Neque in quid usuram escarum accipies neque omnium rerum. Vel ille
Item Augustinus ad Macedonium et habetur 14 q. 4 c. Quid dicam ubi ait Quid
dicam de usuris quas etiam ipse leges et iudices reddi iubent an crudeli-
or est qui subtrahit aliquid vel eripit diviti quam qui trucidat pauperem fenore
Et in c. Si quis Ambrosius ait Si quis usuram accipit rapinam facit vita non
vivit scilicet gratia in presenti et glorie in futuro. Et 14 q. 3 Nolite Augustinus de
verbis domini ait Nolite elemosinas facere de usuris et fenore.

Quod leges imperiales non approbant usuras eo modo quo quidam putant et qua ratione lex civilis usurarios punire non curat capitulum 3m

Tercia prohibitiones quodammodo habet etiam contra usuram
saltem non dando usure ut quidam putant favorem imperiales le-
ges. Sed intelligenciam tamen in hoc casu dicendorum quatuor sunt
notanda. // Primum est quod omnia iura in lege naturali fundamentum recipiunt et ab ipsa le-
ge nature quodlibet ius suscipit officium suum. // Primum enim ipsius legis nature
officium est prohibere omnia vicia et peccata per solam eorum cognitionem et detes-
tationem quia docet vicia cognoscere et ad illa detestandum inclinat. // Secundo
non quod ius canonicum autem nature habet officium dirigere in commune bonum secundum quod
convenit humane societati que non solum civiliter sed etiam regulariter vivat scilicet
fide in deum tendendo et vitam aliam expectando. Nam cum ius canonicum
sit quedam explicacio divini iuris necesse est quod idem terminus ab eisdem fi-
naliter intendatur. // Tale quidem commune bonum hoc modo acceptum non potest nutri-
ri observari et promoveri nisi per quandam celestem amiciciam quam caritatem
vocamus sine qua impossibile est tendere quemquam in ultimum finem scilicet in deum
// Tercio insuper ius civile officium habet a lege nature dirigere in commune bonum secundum
quod humane societati convenit civiliter vivendi secundum quem modum commune bonum
habet nutriri conservari et promoveri per legalem iusticiam et per civilem
amiciciam et hoc solum officium sufficit ei. // Quarto etiam notandum est secundum
magistrum Gerardum de Senis ordinis heremitarum quod allegat Io. An. in mercuri-
bus in regula peccatum quod malum duabus de causis permitti potest. Primo propter
bonum quod inde oritur. Secundo propter malum quod inde vitatur. Cum autem maius
malum vitetur tribus modis permittitur malum. // Primo ut vitetur malum
spirituale in anima quod est maius malum et hoc per malum corporale in corpore
quod est minus. // Secundo ut vitetur maius malum spirituale per aliquod minus
malum spirituale sicut sepe permittitur minus peccatum ut scilicet evitetur maius
// Tercio ut vitetur aliquod malum corporale maius per aliud corporale quod est
minus. Et de hiis nota exemplum ne clerici vel monachi c. 3 in glo. // Tercio
quoque notandum est quod triplex concessio iuris distingui potest secundum magistrum
Geraldum de Senis ubi supra. Prima est concessio removens punicionem
// Secunda est addens prohibicionem // Tercia est subdens subvencionem atque favorem
// Prima quidem concessio est removens punicionem scilicet dimittendo penam secundum quem
modum beatus Gregorius Anglorum episcopo de observancia ieiunii xl permisit

Astbens

comestio carnium in diebus dominicis vl^e in anglia

i. sine correctione ^ue 2^a pte

inordinatum esum carnium in diebus dominicis vl^e sic di e demum habetur
vbi sic dicit de ipsa vero die dominica hesitamus quid nam dicendum sit cum omnes
layci et seclares illa die plus solito et ceteris diebus avidius cibos car-
nium appetant et nisi noua quadam auiditate usque ad medietatem noctis se
ingurgitent Non aliter se huius sancti temporis obseruacionem suscepisse putant quod
utique non deo sed voluptati ymo eciam cecitati mentis ascribendum est vnde
nec a tali consuetudine auerti possunt Et ideo cum venia suo ingenio velint
dimittendi sunt ne forte peyores existant si a tali consuetudine prohibeantur ut
Salomon ait Qui nimium emungit elicit sanguinem hec autem indulgencia secundum
glo. in predicto capitulo fuit simplex permissio per solam indulgenciam pene nec
loquitur ibi de venia culpe Et hoc quidem modo per simplicem permissionem concedit
ius ciuile contractum vsurarium quia non punit eum Et hoc videtur sentire in-
tencio aug. in libro de libero arbitrio vbi ait videtur michi legem istam que
populo regendo scribitur recte ista permittere et diuinam prudenciam vin-
dicare // Et hinc patet quod ius ciuile prohibere habet sermonis et plene per
pene comminacionem vicia illa que possunt domesticam et ciuilem ami-
ciciam impedire Sed quia in contractu vsurario interuenit a mutuum re-
cipiente voluntas et si non absoluta tamen condicionata Ideo ex hoc eius-
dem non apparet predictam amiciciam impediri Ideo per aliam prohibicionem et penam
tali contractui desinit obuiare eum relinquens diuino iudicio puniendum
vnde augustinus libro primo de libero arbitrio ait lex ista que regendis ciuitatibus
fertur multa concedit ac impunita relinquit que per diuinam prudenciam vindi-
cantur // Necessario tamen talis contractus iure canonico prohibetur eo quod ex
fine quem intendit habet necessario omnia vicia prohibere quia omnis mortalis
culpa obuiat caritati per quam fidelium mentes diriguntur in deum hinc est quod
omne peccatum quod prohibetur iure ciuili quod manat iure naturali eciam pro-
hibetur iure canonico // 2^a autem est concessio addendo prohibicionem que idem est
quod permissio tollens impedimentum secundum quem modum iudei inter nos habitantes
in suis ritibus obseruancia ab ecclesia permittuntur vnde grego. ex. q. di. Qui sin-
ceras de ipsis iudeis ait et ff. omnes festiuitates feriasque suas sicut
hactenus tam ipsi quam parentes eorum per longa colentes retro tempora
tenuerant liberam habeant obseruandi celebrandique licenciam hec ille
// hec autem permissio prius glo sentiat quod sit similis prime illius tamen et non
indocte videtur quod non sit similis illi quia ista non videtur ita simplex
prohibicio sicut illa ymo se habet per addicionem ad eam Nam illa conces-
sio permittebat malum per solam indulgenciam pene eo quod non fuerit fac-
ta prohibicio dicti mali per comminacionem alicuius pene Sed hec permis-
sio 2^a plus facit quia non solum permittit predictum malum scilicet obseruanciam
rituus iudeorum subtrahendo comminacionem uel inflictionem pene sicut
prima sed eciam remouendo impedimenta xpianorum qui impedire vellent
obseruanciam dicti ritus hanc vero secundam concessionem non prohibuit vsura-
rio contractui ius ciuile quia tunc tolleret impedimenta a volentibus

facere usuram qd quidē licitū est quīmo sicut pmittit fieri pdictum
contractū ita quoqꝫ pmittit prestari illa impedimēta que facit ius
canonicū uel statuta ciuitatū et dnoꝝ contra pdictū ꝯtractum
3ª est concessio prestās fauorē ꝛ subuēciōne atqꝫ iuuamē sm quē
modū pmittit ecclia decīa seclari ptāte clericū quēqꝫ occidi et hec
concessio se habet p addicionē ad precedentem 2ᵃᵐ quēadmod 2ª ad pᵃᵐ
Nam ī ista concessione nō tantū subtrahit ꝯminacio pene sicut in pma
sed ultra hoc tollit impedimētū p qd posset occisio clerici impediri sic
contingebat in 2ª ꝛ ultra hoc prestat iuuamē in ista tercia qd nō
fiebat in aliqua pdictaꝝ Nam clericꝫ qui dignus ē morte degradat
et pūit eciā pcet ipm tradit ī manibꝫ iudicis secularis ut occidat
iuxta id pᵉ cor qᵒ ego iudicaui tradē huiusōi hoīeꝫ sathane ī interitū
carnis ut spūs eius saluus fiat in die dnī nri ihū xpī ꝛc pdicta
in patent de ver. sign. nouimus et de pen. li. 6ᵒ caᵒ 2ᵒ nec quoqꝫ
hac terciā concessionē dat usurarīs ius ciuile quia iuuamen uel
auxiliū minime prestat eis Si enim ius ciuile pmitteret uel crederet
contractū usuariū 2ᵒ mō sꝫ subtrahendo impedimētū p que impediri
potest uel eciā tercio modo sꝫ prestando auxilia p que pdictꝯ ꝯtractus
exercitari posset nāid sequeret qꝫ dem ius nāli iuri ac iuri canonico ꝯtra
riaret qd quidem oīo inconueniens esset cum pdictū ius ciuile ꝛ cano
nicū sicut pdiximus ī iure nāli fundata sint ꝓpterea iuri nāli ꝯtrariari
nō possint nec eciā sibi ī uiceꝫ aduersari Nec insup ius ciuile adulat
diuino iuri p talē pmissioꝫ nō puenendo cum pmissio talis nō sit p oppo
sicōneꝫ sed per omissioꝫ quia relinquit talem phibendū et puniend
iuri canonico et diuino sicut supius dictū est Illis nāpe magis ꝯgrue
ptinere videtur // Quarto insup est notand qꝫ imperator mādat
ꝯseruari eª quo mō in niceno consilio facta sunt quia nō vult qꝫ illa q̄
in pdicto consilio phibita sunt me que est usa sicut pꝫ di. 47 qm
a iure ciuili pmissa sint p duas ultimas concessiones sꝫ p amoci
onē alicꝯ impedimēti uel p concessionē alicuius auxilij Tamē non
ꝓpter hoc intendit qꝫ quēcumqꝫ ibi phibita sunt sint phibita a iure
ciuili p pene cominacionē vel eciā potest dici qꝫ imperator mandat
illa ꝯseruari ꝓpter approbacōneꝫ quia approbauit tamqꝫ rite ordinata Non
autē mandauit ꝯseruari queācūqꝫ ibidem sꝫ p pene ꝯminacioꝫ qꝛ ꝓpterea
nō ptinebat ad eū sicut supius dictū est Quia lex nāe statim se
clarem nō arctat ad tam spūalia opa sicut statū spūalem dūmodo
ipīs opibꝫ spūalibꝫ nō aduerset et maxiē p duas ultimas ꝯces
siones // Si autē ꝯtingeret qꝫ ius ciuile ī aliquo casu uel pro aliquo
tempore de futuro p pene ꝯminacioꝫ contractū usuariū phiberet hoc
faceret ī obsequiū canonici iuris ut pote quia pena p ius canonicū
ꝯminata nō sufficeret execucionī mandari // Ex iam dictis appet qꝫ ꝯ
trouersia que int quosdā iuristas ē de pmissione ꝯtcꝯ usuarij nō videt

(c) 2006 Ministerio de Cultura

ronabilis quia vtraque pars potest dicere verum Nam qui dicunt quod talis
contractus est permissus et debet permitti iure ciuili intelligunt quod permis-
sus sit simplici permissione non commante neque infligente pena et verum
dicunt Si vero intelligunt quod permissa sit permissione aliqua duarum vltimarum
concessionum id est tollente impedimentum a facientibus vsuras uel permissione
prestante immunitatem eis falsum est. Et eodem modo dicendum est de aliis gratie
props Nam si dicat glo et illi qui eam sequuntur quod contractus vsurarius non est
permissus in iure ciuili et intelligunt de 2o uel tercio modo permissionis
verum dicunt Si vero intelligunt quod non est permissus secundum primum modum
concessionis falsum etiam dicunt hec magister geraldus preallegatus // Sed
obicitur quia lex iustiniani permittit vsuras centesimas et quadragesimas
sic patet et supponendum est quod permiserit bene/ Sed
hec alex de alis in 3o dicit quod permisit con parua permissione vsuras le-
uissimas exigi ne accideret peius quia prompti erant homines ad vsu-
rarium lucrum iudicans igitur minus malum sustineri leues vsuras quam
graues concessit illud Sic de libello repudii secundum petrum simone 36 articulo
3o capitulo 8o dictum est. hec alex qui non concordat cum hiis que dicta in presenti
capitulo dicta sunt // Et licet plerique doctores iuris ciuilis dicant quod secundum
leges vsura permissa sit tamen hodie per lex clementis de vsuris in nostro
ex graui super si hoc tenori prohibitum est vbi habetur quod tenere quod dare
ad vsuram non sit peccatum tamquam de heresi iudicari potest secundum anto-
de butrio extra de vsuris super rubrica in fine

Epylogatio omnium dictorum in presenti simone

Ex omnibus autem que in presenti simone dicta sunt concludendo colligi
potest secundum prefatum magistrum Gerardum quod nullo iure permitti potest
nec propter aliquod bonum quod inde oriatur // primo enim ius naturale non
potest concedere contractum vsurarum quia id quod est simpliciter contra ius
nullo modo concedi potest ab eodem iure alioquin esset contra ipsum
inconueniens ab eo concessum Sed sicut ex duodecim rationibus dictis in primo
articulo patet contractus vsurarius simpliciter est contra ius naturale // 2o ius
diuinum etiam predictum contractum vsurarium concedere minime potest Nam
sicut predictum est cum sit simpliciter contra ius naturale relinquitur vlterius
quod simpliciter sit contra ius diuinum quia ius diuinum a naturali iure diui-
nari est ergo quicquid est contra ius naturale necessario est contra ius diuinum
Et hoc manifestant scripturarum prohibitiones que dicte in 2o articulo facte sunt
// 3o ius canonicum propter iam dicta etiam predictum contractum concedere
nequaquam potest quia concederet contra vetus et nouum testamentum ex hoc super
eo Nam ut ibi dicitur sacra scriptura prohibet pro alterius vita mentiri
ut habetur 22 q 2 ne quis ergo magis sicut concludit ibidem cohi-
bendus quilibet ne pro redimenda vita captiui vsurarum crimine inuoluatur
cum tamen illud videatur potissimum bonum quod ex vsuris prouenire possit
// Vlterius etiam non potest dici quod in dicto contractu dispensatio cadat

(c) 2006 Ministerio de Cultura

pter ipm maius malu spuale quia sit illud malu qd meret usarius pdictu contractu qd est maximu sicut patebit i smoe 43 et ex et est p totum pnt que oia que terribilia sunt concludo qd ius civile nullo modo concede ual pmitte debet contractu usariu pp maius malu vitandu quia regulariter loquendo nd appet aliqd maius ipo p quod ipm valeat evitari || Quarto aut ius civile pot concede et con cedit pfatum contractu concessione accepta pmo mo in pnti cao qd est idem qd simplex pmissio p indulgencia pene || 2o uero uel 3o gnd pmissionis ius civile nd pmittit usas quia non phibet impedimenta fieri volentibus fenerari nec feneranti bz dat aliqua imunita. Jo. an. h addit dicens hoc dem non video posse defendi nisi dicat leges veteres p aut. esse correctas. Nam ctu est leges statuie modu usariu ut C de us his eos pmittit eas pet in iudicio et pmittit pro illis non stiplans pignora retineri Et qd plus est statuit certis casibus illas ex mora deberi et hus silia || Igit concludendo ex omnibus supdictis usura om lege merito phibet unde fz Innoc hosty et Jo an si nd om lege phiberet usa et fenerari liceret fe re inde seqrent i nuabilia mala Nam hoies intenderet agricul ture nisi forte qui aliud age non valeret | proinde tanta insurgert carestia qd oms paupes fame pirent Nam et si tam hrent ad co lendum aialia et alia instra necia ad colendu hre non possent cu ma a se paupes non valerent hre nec insup aduntibus hrent ea quia ditites propt securitatez et maius lucru pocius ponerent peccuiaz ad usam qm ad mora et minus cauta lucra || Insup dato qd aliquis dives aliqd in talibus poneret tamen victualia ita essent cara qd paupes non hrent unde vivere possent. ex quo fidelibus maximu periclm immineret || Patet igit ex pdictis qd sic dicat etiam Xpo avaro sicut usario nichil est scelestius A quo scele exuat oms usarios misericors et miserator dns illuminas lumine verita tis iungens eos oleo pietatis attrahens eos munere potestatis sic demu cum eis oms nos inducens gloriem Qui in trinitate pfecta glosius et laudabilis vivit et regnat in secula seculorum Amen

Feria sexta post dnicam dnicam in xla de contractibz usariis et de securitatibz mercanciaz ac de varietate multiplici cambioru

Smo 39

Iam fetet quatriduanus e. Jo. xio. et in evangelio hodierno Quadruplex nempe culpa hoc tempore i contractibz usariis committi solet Prima in eoz consensu 2a in eoz operacione 3a in eoz cotinuaoe Quarta in eaz pseveracone Sed hec quarta est que per fame corruptione seu diffamacione in hoie cupido et avaro iam fetet

(c) 2006 Ministerio de Cultura

quia quatriduanus est. Ad cuius premendum hunc fetorem circa hunc contractum mutui tria ordinate consideremus. Primo quando in contractu ab usura excusat dubium vel periculum. 2º quando est mutuum palliatum. 3º quando licitum sit cam- sit
bium

Articulus primus ubi ostenditur quando in contractu dubium vel periculum ab usura excusat et quando non

Primo consideremus quando in contractu ab usura excusat dubium vel periculum et quando non. Ad cuius intelligentiam antequam sunt notande tres regule generales. Prima est hec: in mutuis veris vel interpretative factis dubium seu periculum a fenore non excusat. Ad huius regule et duarum sequentium intelligentiam prenotandum est quod nulla conditio seu circumstantia aliquem actum ex natura sua viciosum excusare valet nisi per eam quod ab eo rationem viciositatis removere potest. Verbi gratia Osee primo capitulo ait dominus ad Osee: vade sume tibi uxorem fornicariam et fac tibi filios fornicationum. Quia fornicatio ob aliam causam sibi licebat nisi quia ex precepto domini fornicatus est. Et iterum cum hebrei in expoliatione egiptiorum Exo. 12 excusentur a furto et ex alia quidem causa non est nisi quia ex precepto superioris domini scilicet dei qui est generalis dominus universorum rerum non sue facte sed sue. Sic in proposito si dubium vel periculum excusare debet crimen usure vere vel interpretative. Sed quia quando in mutuis veris vel interpretatis scilicet principaliter fuit spe lucri usure iniquitas annexum est, ideo dubium et periculum de sui natura a tali mutuo viciositatem non tollunt ut patet extra de usuris in c. naviganti in principio. 2a regula est quod dubium vel periculum a fenore non excusat nisi apud lucrantem includat dominium atque usus rei periclitantis cum qua lucratur. Primo quod dominium quia ex re sua homo lucrari debet. 2º usus quia usus rei ex quo lucrum provenit debet mediate vel immediate ad lucrantem pertinere. Cuicumque igitur in mercandi actu periculum mercium vel pecunie nullo modo respectu actus mercandi spectat ad ipsum primum mercantem sive tradentem sed solum cui res tradite sunt tunc eo ipso earum usus et dominium quo ad actum illum mercandi spectat ad solum illum cuius periculo currunt res cum perdantur domino suo. 3a regula est hec: periculum seu dubium a fenore non excusat ubi in contractu causa temporis non propter aliquid plus speratur. Huius regule ratio est quia ibi semper presumitur esse mutuum verum seu interpretatum cum spe lucri propter incrementum temporis. Hec tamen regula satis ex precedentibus regulis patet et etiam ex regula supra posita in sermone 3º articulo primo etc. Igitur hiis premissis advertendum est quod in contractu et in mutuo vero vel interpretato quadruplex dubium seu periculum contingere potest. Primum est capitalis et non lucri. 2m est lucri et non capitalis. 3m nec capitalis nec lucri. 4m capitalis et lucri.

Ex negotiatu potest contingere periculum capitalis et non lucri et quando est ibi usura et circa hoc ponuntur quatuor casus. Casus primus

[Margin note:] fornicabitur terra a domino etc. quia propheta licite fornicatur nec

[Margin note:] ratio hoc non potest esse nisi quando dubium vel periculum virtute sua habet tollendi usure rationem vere vel interpretative

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Primum dubium scilicet periculum in contractu potest esse capitalis et non lu
cri. Et de hoc ponamus 4or casus. Primus casus est si quis naviga
tor per mare tradat C ducatos sic quod si navis cum capitali pericli
tetur non teneatur mercator sibi reddere capitale. Et si lucratus fuerit
habeat partem lucri et hoc est usura secundum ad literam habetur hic casus
extra de usu. ca. navigantis. Ratio autem quare est ibi usura hec quia est contra
primam et 2am regulam. Nam licet capitale currat ad periculum tradentis
quamdiu est in itinere vel in mari et sic pro illo tempore creat ut sum
macticum. Tamen usu commutandi et mercandi currit solum ad periculum
mercatoris cui traditum est et ideo respectu illius actus usus est
ipsius mercatoris propterea per talem actum ipse solus lucratur sicut et soli
ipsi perditur. In hoc etiam casu ut sepius alia ratio usure contingere
solet. Nam primus pecunie traditor non accipet super se periculum maris
atque itineris nisi probabiliter presumeret partem suam etiam cum toto hoc
periculo tuciorem atque utiliorem sibi quam mercatori pro eo quod rarius
in mari vel itinere amittitur quam per usum mercandi et commutandi. Tertio
addamus alium casum verbi gratia mutuat quis in Veneciis C ut inde
C vigintiquinque recipiat in Cipro hac scilicet condicione adiecta quod si in ma
ri vel in terra denarii vel mercaciones inde empte periclitentur
debitor non teneatur reddere ultra medietatem. Si vero non paciatur
impedimentum teneatur ad totum. Ad hoc dicendum secundum hostiensem quod talis
contractus est usurarius quia secundum eum aut recipiens non expendit
pecuniam illam et sic impium est quod creditor ab eo exigat lucrum quod
non habuit. Aut expendit et sic consumitur pecunia et efficitur alterius.
Res enim empta de pecunia illa efficitur debitoris quia pecunia si
bi mutuata efficitur sua propterea non debet creditor lucrum exigere
de re debitoris qua usus est et inde lucratus. Si quis autem obstet
quod hoc licitum esse videtur quia creditor in se periculum suscipit, dicendum
quod sibi imputetur quia susceptio talis periculi in nullo eum excusat sicut
supra ex prima et 2a regula patet. Concordat etiam Ray. et ad hoc fa
cit c. navigantis de usuris. Tertius casus sit iste verbi gratia recei
pit quis pecuniam ultra mare vehendam et ibi reddendam pro certo
sibi precio constituto numquid committit usuram. Dicendum ad hoc secundum
extra de usuris c. fi. quod non committit usuram sive in se recipiat periculum quin
portat eam sive non quia operarum seu custodie locacio est. Idem sentit etiam
hostiensis nec est contra aliquam regulam supradictam quia nullum est lucrum. Aut
in eo homines primo quod ubi non accipet pecuniam tamen ut portet sed ut negociator
mutuo dat eam ut cum illa negociet tunc esset usura quia pecunie nullus
est fructus si teneatur in archa nec deterioratur in usu. Sed dicit circens
Quartus casus etiam addi potest puta cum in mercando capitale cur
rit ad periculum ipsius tradentis ita quod quicquid mercando vel alio inculpabi
li modo perdatur perditur traditori ipsius capitalis. Lucrum autem est fixum

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Et in tali casu certum est quod mercator cui tale capitale traditur emit totum futurum lucrum capitalis predicti tanto precio quantum probabilitas futuri lucri cum utilitate propria potest rationabiliter extimari. talis quidem contractus secundum quosdam illicitus est, tamen secundum geraldum odonis licite potest fieri et hoc multiplici ratione. primo ratione periculi. Nam in tota mercatione fienda ex hoc capitali capitale ad periculum tradentis cucurrit. 2° ratione lucri quia totum lucrum quod provenire extimatur probabiliter aliquem valorem habet qui potest aliquo iusto precio extimari et per consequens etiam iuste vendi. 3° ratione vitandi dampni quia iste qui dat suum proprium capitale iuste potest inde exigere interesse. Idem patet a simili. detur enim quod aliquis tradit alteri equum suum ad septimanam sub precio competenti ut conducat eum in peregrinis et aliis necessariis suis. tandem ille cui equus traditus est emit totum futurum lucrum illius conductionis equi sic enim hoc licite emi potest ita et ibi. Credo ergo quod ratione contractus hic nulla committatur usura nisi hoc fieret in fraudem usurarum ita quod illud capitale non esset vere secundum rem traditum pro capitali sed potius pro mutuo et ad lucrum usurarium quia tunc esset contra primam regulam cum esset ibi mutuum interpretatum et per consequens esset contra 2am regulam quia apud lucratorem proveniret lucrum de re cuius non haberet dominium neque usum. Circa quintum in contractu aliquo cadit periculum seu dubium lucri et non capitalis et quando est ibi usura casus certi

Secundum dubium seu periculum in contractu contingens est lucri et non capitalis. unde quandoque capitale alteri traditur et ipsi tradenti certum stat in omnem eventum totum sibi reddendum est tunc quidem non sufficit incertitudo lucri. Et de hoc ponamus tres casus. primus casus est. Si dicat quis trado tibi C ducatos michi anno reddendos et si inde lucratus fueris tantum dabis michi de lucro uel dabis michi quantum tibi placebit. Si vero nichil lucratus fueris nichil michi dabis nisi tantummodo capitale. Manifesta usura est quantum ad totum illud quod de lucro ultra capitale recepturus est. Ratio huius est quia capitale non cucurrit ad periculum sui tradentis quia est contra primam et 2am regulam. Preterea talis quicquid percipit de lucro secundum bal. extenuat sortem. Non est enim hic societas nec ex forma contractus nec ex natura quia est contra naturam societatis quod unus habeat capud saluum et alius capud fractum ff. pro socio l. mucius et illud quod legitur et no. extra de dona. inter uirum et uxorem c. per uestras debet intelligi quando pecunia datur ad partem lucri et dampni quia tunc contractus licitus est. hec predictus doctor. Secundum etiam glo. in c. plerique xiiii q. 3 talis contractus usurarius est. Quidam autem dicunt esse licitum et hoc ex vi pacti quia contractus ex quocumque legem accipiunt extra de re iud. c. quod ex contractus li. vi. Ostiensis tamen et accursius et multi alii doctores contrarium tenent et merito. Et iste casus in l. si non fuerit ff. pro socio quia talis non est vera societas cum sit contra eius naturam. Societas enim ut infra patebit quedam fraternitas est ff. pro socio l. verum § ° Re°. quare sequitur quod tale pactum non sit preter sed

---

2° ratione lucri. 3° ratione vitandi dampni. primo ratione periculi

non ex forma quia est contractus mutui nec ex natura

con natura contractus unde no valet ex de pacto ca° ulti ff et cu
pacto cu societas sit quodda ius fraternitatis ut in dca l. vez p° ff. Et
hec est ro spalis quare ex vi pacti talis societas valere no potest
quemus i aliis contractibus pactu appositu teneat Qm cum hostis non
de iure societatis sed ex vi pacti talis contractus licitus dici possit nichil
ominus no est oio equus ideo in arbitrio iudicis consulit q si is qui pecuniaz
recepit ipam fortuito casu amitteret is qui illi dedit ei remittat
// 2us casus talis est vidua queda credit mercatori C ducatos sub pacto
cu instes q reddat sibi dimidiu uel duas ptes lucri absq omi periculo
capital' intendit tame firmit apud se q quicquid de capitali debito
modo mercando pderet sibi et no mercatori pdat, sed ne decipiat a
mercatore hoc illi non manifestat. querit nuc an talis vidua usuraria
dici possit et an satisfacere teneat quicquid inde lucrata e // Ad cuius
quomis responsione tria notanda st pmo notand est q talis vidua tra-
dens capitale sub tali forma mortale peccat qd pbari pot tripliciter
ratione, pma est quia seipam cora illo mercatore diffamat et etia co-
ram oibus scientibus hoc factu et eo ipso dat eis occasione scandali ul
exemplum scandalizandi contra illud apli p° thymo. q. ab omi spe mala
abstinete vos // 2a est quia hoc opus ex suo gne e malu saltem quo
ad hoc quia exponit illum periculo pdendi et restituendi ipm capita-
le Sic enim exponere aliquem articulo mortis uel paupertatis intenden-
do ipm preservare ab ipa morte uel paupertate nichilominus grauiter peccat
sic in pposito // 3a quia dat occasione si ipa pueniret et inspectata uel
subita morte decederet q sui heredes uellent q talis contractus
i robore suo maneret et q si pderet totu uel ptes capitalis nollent
nec pati pdere tale dampnu // 2o insup est notandu q talis mulier
saluo meliori iudicio restituere no tenet' apparens lucru inde acceptum
CC quod probat' Na actus morales totam ronem sui moris contrahunt a voluntate actu a quo videtur causari. unde si idem actus
a bestia fieret uel ab amente seu a quocumq no habente usum ronis
nichil penitus haberet de rone morali // Quia g° exterior traditio istorum
centu ducatoru manat a contraria volutate exteriori forme contractus
quia vult firmit q capitale illud currat i mercationibus ad dapnu
suu sicut ad lucru suu quamuis exteriori contractu ad cautela contrariu ex
primat ne scilicet mercator ille fictice uel indebite pdat sibi debi-
tum capitale Id circo traditio exterior no a tali uolutate procedens realiter
a vitio usure segregat illam et capitale sic traditu realit' curret
ad periculu eius vidue que dedit illud et ideo realit' curret ut suu
// 3o est notandu q illa mulier penitere tenet' ne ex sua repentina
morte seu subtractione mercator ille dapnificet' propter pactu uel
instrumentu pmo confectum et ne etia post casualem et inspatam morte
talis contractus appeat in scandalu hoc scientium // Ad huius casus

(c) 2006 Ministerio de Cultura

intelligencia facit distinctio posita in sequenti ar° 2° ca° 1° in 2° casu et etiam
illa distinctio posita 8 sermone 3° ar° 3° ca° 3° // 3° casus est talis pe-
trus tradit iohanni C florenos ad fideliter expendum in tali arte seu in
tali mercacione et hoc usque ad annum cum tali conventione scilicet quod in fine anni
si quid inde lucratus fuerit totam sortem ac triplicem lucri partem ipsi petro
debeat consignare Si vero supervenerit dampnum ipse petrus dampna trium par-
cium et ipse iohannes dampnum quarte partis debeat sustinere quid iuris. Dicendum quod
contractus illicitus est cuius racio est quia si contingat talem pecuniam seu
illa que ex ipsa sunt empta dicto iudicio periclitari ipse iohannes debitor quarte
partis senciet dampnum quia quicquid contingat quarta pars sortis ipsi petro
creditori reddenda est propterea quicquid ipse petrus consequetur de lucro de
illa quarta parte que non subiacet periculo eius usurarium est. Quod autem reci-
pit de triplici parte que pertinet ad eius periculum licitum est. Esset autem talis
contractus licitus si addatur in pacto quod si aliquod dampnum sine illius aut
suorum sine culpa evenerit quod ad ipsum petrum integraliter pertinebit nichilo-
minus tale dampnum petri a dicto iohanne non tenebitur acceptare nisi iohannes
per tres testes fideles vel aliter secundum regulas iuris de hoc fecerit planam
fidem habent tamen predicta intelligi secundum debitum equitatis Nam quod
deductis extimacionibus laborum ipsius debitoris et expensis factis de
bonis eundem in illa mercacione vel arte facta diligenti examinatione
et computacione supperesse reperietur illud dividendum est

Quartum contractum quoque non cadit dubium seu periculum capitalis nec etiam lucri et
de securitatibus et depositis que fieri solent in mutuis cambiis

Tercium dubium seu periculum est in contractu nec capitalis nec etiam
lucri sed contingit in manifestis usuris. Insuper quodam modo contingere
solet hiis qui securant mercancias et in depositis. Circa hoc
dubium seu periculum distinguitur quod quatuor varie securitates prima est tollera-
bilis 2a est culpabilis 3a est variabilis 4a est execrabilis et est
pessima et abhominabilis // Prima est securitas tollerabilis Et ut
clarius de hoc casu rei veritas innotescat sciendum quod in facto talis con-
currit casus Mercator quidam mittit per mare seu per terram aliquas mercan-
cias et nolens periculo se totaliter exponere querit aliquem qui de predictis
mercibus faciat ei securitatem scilicet quod si aliquo casu perdantur de predictis
omnibus satisfaciat ei. huiusmodi autem suscipiens in se periculum tale cum mer-
catore quem invenit manualiter recipere certas pecunias pro quolibet centenario
valoris ipsarum mercanciarum. Queritur nunc dubium utrum talis securans
possit inde licite suscipere tale lucrum // Et salvo meliori iudicio videtur
dicendum quod sic et maxime propter tria primo propter condicionem locacionis 2° propter
cessacionem sortis 3° propter experimentacionem locacionis Nam videtur
esse contractus locacionis quasi ille securator locet conductionem
dictarum mercanciarum usque ad tale locum cum suo periculo et cum equa mercede
Nam quod datur pro locato merces est non usura // Sed obiciunt quidam

communis utilitatis // primo propter condicionem

(c) 2006 Ministerio de Cultura

de c° navigante q̃r de usu̾ris in ſmo R° q ibi illud cũ hoc casu effectua
liter idem esse videt' videor enĩ q tibi mercanti p̄dictas mutue merces
et pro eo q̄d suscipio in me periculum recipio aliquid ultra sortem ex quo
videt' q h' sic ibi committat' usura // Ad hoc dicend' q p̄dictũ c° navi
ganti loquit' in casu multũ diverso Nã receptũ ultra sortem de quo
dicit ibi ꝯ mutuũ directe conveniat in quo sõlo superhabundãcia prohibet'
14 q. 3 c° 2° et ꝑ totũ et 14 q. 4 si quis oblitus et c° sc' Sed in casu
isto non sic Non enĩ ꝑpter mutuũ q̄d ibi nõ est sed ꝑpt' factũ idest ꝑpt'
securitatẽ quã facit de mercib; ꝯdictis recipit lucrũ // 2° talis con
tractus licitus est ꝑpt' cessacionẽ sortis Non enĩ est cõt' ꝑmã et 2ᵃm
reglaʒ quia nõ est ibi mutuũ cum nõ sit ibi sors. ꝑpterea nõ potest dici
q assecurãs lucrũ recipiat ultra sortẽ Sine fundamẽto enĩ nullus dat'
edificiũ 1. q. 1 cũ paulus Ad esse enĩ usure q' intervenire sortem et aliq'
ultra sortem sicut patet ꝑmone 30° ar° 1° et c° 1° Sic ad esse cuiuslib;
ãtis duo n'cãa sunt scilicet substa et forma de spon' tua nos // 3°
videt' esse licitus talis contractus ꝑpt' experimẽtacioẽ cõis utilitatis eo
q inde sequit' rei publice cõe bonũ et utilitas mercatoꝝ Multe enĩ
mercacões fieri possunt et fiunt que cessarent si nõ reperirent' tales
assecurantes // 2ᵃ est securitas culpabilis que illicita ẽ quia hec
tali modo consueuit fieri Tu mutuo suscepis ab aliquo pecuniã quia tu
egebas et ego satisfacio pro te uel ad hoc scriptũ securitatis facio credi
tori tuo cum st̃ib; pacto q ego habeam a te unũ uel duos florenos pro
centenario de tali securitate quã pro te facio. talis quid' contractus
duplici rõne illicitus esse videtur ꝑmo quia est ibi mutuũ indirectum
2° quia ibi cessat periculum // ꝑmo inq̃ quia ibi cadit mutuũ indirectẽ eo q
assecurãs stat ibi loco mutuãtis et sic fit contra reglaʒ ꝑmã et 2ᵃʒ
preterea assecurãs est ibi ac si mutuando ad certũ t'pus cũ addicione
duoꝝ uel triũ pro centenario suã pecuniã rehaberet paria enĩ videnť
creditori satisface aliquid pro hoc recipiendo a creditore et mutuare
recipiendo aliquid ultra sortem // 2° aũt hoc nõ licet quia ibi nõ cessat
periculum eo q fit sine periculo securãtis Nam si constituo me debitorẽ
creditoris tui pro hoc accipiendo unũ uel duos florenos et ꝯtingat me
soluere tuo creditori tu michi restituẽ obligaris tamq̃ meus debitor
vere sortis Et sic p; q sim securus cõt' reglas mon' datas huius
ꝑntis ꝑmonis. ꝑpterea q̄d plus das usura esse videt' quia ut dcm̃ est
idem effectualiter esse videt' ac si tibi antea mutuassem cũ pacto reci
piendi p̄dictum lucrũ Sed si h' ꝑcedit cũ pro te tuo creditori soluo
q̃to amplius si ei non soluo Nempe effectualiter idem est eo q tu debitor
soluis liberas me q̄d nempe ꝑinde est ac si michi solucti restituisses
et pro eo michi dedisses unũ uel duos florenos Nec rõ dictat q me
lioris debeaʒ esse condicõis cũ non soluo q̃ cum soluo sic predictũ
est // Sed obstant quidã et dicũt q istud lucrũ non recipit' rõne

(c) 2006 Ministerio de Cultura

mutui sed talis contractus est pocius vendicio crediti mei ad qd acquirendu
et conservandu subis ac subeo multas expensas sic in mercantib3 condie
p3. Et q no sit mutuu patet quia et si pro te creditori tuo non solus
meliorinis teneris michi ad illa // Sed qd dicend q talis vendicio crediti cu
hui9 sui lucro no potest fieri cu actu illicito id est cu mutuo uel indirecto
sicut in pdicto casu contingit fieri Est g talis ibi ore gstie simulatus et fictus
satisfactor et ad satisfactione simplr obligatus Et in foro eciie posset ad
satisfactione conpelli sm quosda si fictus satisfactor et verus creditor
pbaret // 3a est securitas variabilis sicut p3 in depositis Unde
pone q deposui pecunia apud campsore sine aliquo pacto. talis aut camp
sor negociat cum pecunia mea et respondet michi decem pro centenario.
quid iuris // Ad hoc dicit quida q aut ego deposui sub spe lucri et tunc est
usura aut pncipaliter sine illa spe et tunc secus et de hoc stat dicto meo quia
hec questio de gscia est Sed sm bal de pnsio dicend est q aut depo
sui sine spe lucri et tunc quia illicite usus est pecunia mea deposita et
ideo omne lucru inde puenies michi restituere obligat quia ex re
mea locupletior factus est ut ff. de nego ges l. qui sine usuris Aut ulus
est licite quia deposueram ad mutuu et tunc aliquid dat ex liberalitate
aut ex equitate aut ex necessitate. pmo si dat ex liberalitate sciens se
no teneri retribuere michi aliquid et tunc si a pncipio no habui animu fene
randi licite possum retinere quia mera donacio est // 2o si soluit credens
se ex quada equitate teneri que sepe ad remunerandu mercantes mo
uet et tunc idem dicendu est // 3o si ex necessitate quia sibi credebat se usu
ris obligari cu non obligaretur et tunc etiam licite recipe possum si etia
a pncipio no habui animu fenerandi alias illicitu est recipe qequid sit ita obli
gacio antidotorum iustam parit recepcionem p errorem soluti ff de fi
deius. l. si testamento ff. 1o nisi esset error facti ut quia putabat p sum
pmissum esse pmissu cum tame non esset quia tunc nec de iure ciuili
nec de iure gsciali illud retinere possum hec ille Sed de deposito
aliquid dicet etia in 3o simone arlo 2o cao 2o // Quarta aut secu
ritas execrabilis dici potest quia videtur omnia omnibus etia manifesta
usura execrabiliter acceptat ut puta si quis mutuas C ducatos uelit
inde aliquid ultra sortem hre quia no sunt sibi ita securi sic si illos
haret in arca pmo mutuando multis periculis pdendi se exponit eos no ex
cusat ppt tale periculu ab usura periculum siquidem hui9 casus nichil a
rone et na mutui differt uel saltem sic sibi inseparabile connexu
est q no plus habet de rone vendibilis q habeat mutuu in ipsi mu
in
pterea pinde est ex periculo hoc lucrari sic lucrari ex solo mutui actu
Nam et si mutuans tante clemencie esset q absq omni securitate pig
noris uel testium aut scripture mutuu daret cu expressa pactione usure
et sic de rehabendo sortem no tm ultra sorte in periculo remaneret
tale periculu tame ab usura no excusaret quia contra preceptu agit

(c) 2006 Ministerio de Cultura

luc. 6. mutuu date nichil inde sperantes. propterea per hoc periculum non tollitur vis ydempnitatis ipsi prestitori quia receptor tenetur sibi ad omnimodam ydempnitatem et ad reddendum plene equale iniquum est ipsum ad reddendum amplius obligari. // Item manifeste apparet quod est contra duas primas regulas positas supra in principio huius sermonis

Et in contractu cadit quandoque periculum seu dubium capitalis et lucri et tamen potest esse ibi usura. capitulum 4.

Quandoque dubium et periculum est capitalis et lucri et tamen potest ibi esse usura de quo ponantur duo casus. primus casus est cum quis mutuat C. ad x annos ita quod si infra decem mortuus fuerit alter ipsorum liberatus sit qui debitum accepit a mutuo et debito. Si vero supervixerit ambo dabit qui mutuum accepit. cc. ei qui mutuum dedit. In tali casu usura est quia tale periculum secundum alex. lom. non excusat. Nam talis contractus non tendit ad equalitatem iustitie et cum hoc superhabundantia non ex labore nec ex usu rei proprie nec recompensatione alterius rei reducitur ad equalitatem iustitie. // periculum autem non excusat verbi causa temporis ad accipit plus. sed ubi non causa temporis superhabundantia accipitur tunc ratio dubii vel periculi excusare potest quando scilicet incidit dubium ex natura rei. Cum etiam excuset dubium satis dictum est supra sermone 38. articulo primo quasi per totum in tribus regulis. // 2us casus talis est. Statuit civitas pro civitatis utilitate quod quicumque civis habet vel habiturus est filiam si infra annum nativitatis ipsius puelle tradit civitati 50. ducatos cum filia pervenerit ad 15 annum rehabeat a dicta civitate 400 ducatos ut nuptui filiam tradat. Si vero filia ante 15 annum defuncta fuerit predictus civis antedictos 50 ducatos amittat. Queritur an ratione talis periculi seu dubii licitus sit talis contractus. // Et dicendum quod non quia est contra iustitie equitatem quod potest triplici ratione ostendi. primo quia sicut supius dictum est in mutuis veris vel interpretatiis spe lucri principaliter factis dubium seu periculum a fenore non excusat sicut patet extra de usuris in capitulo naviganti et in capitulo in civitate tua. // Item secundum doctores usura est lucrum ex mutuo principali intentum. Et item 14 q. 3. plerique dicitur usura est quicquid sorti accedit. Ex quidem sicut manifeste apparet contingit in predicto casu. // Preterea si talis mutuasset tali intentione et pacto alicui particulari persone usuram utique commisisset multo fortius usuram committit taliter mutuando civitati cum magis teneatur subvenire ei in necessitatibus suis quam alteri singulari persone. Nam cum bonum preferendum est bono particulari. // propterea augustinus ait communia propriis et non propria communibus anteponas. ad hoc in auctoritate res que C. communia de le. et extra de deposito pla in capitulo bone. 3o quia apud tradentem predictos denarios non remanet ipsorum dominium neque usus unde iuste lucrari possit. Nam sicut ex dictis in principio presentis sermonis patet dubium aut periculum a fenore non excusat nisi apud lucrantem includatur dominium atque usus rei periclitantis cum qua lucratur. Nempe ex re sua non ex aliena homo lucrari debet mediate vel immediate

(c) 2006 Ministerio de Cultura

pertinente ad ipsam lucrativam quae siquidem duo non concurrunt in praefato casu nam et dominium et usus dictorum denariorum transierunt in ipsam civitatem. Tertio quia cum temporis non propter aliquid plus speratur nam sicut ex praecedentibus patet periculum seu dubium a fenore non excusat ubi in contractu cum temporibus non propter ad plus speratur equidem periculum seu dubium ibi cadere non potest ex natura rei sed ex tempore tantum quod non est tradentis sed ipsius civitatis. Praeterea tale lucrum non provenit ipsi tradenti ex ipsius industria aut ex eius labore nec insuper ex solertia et sollicitudine eius aut ex recompensatione alterius rei unde tale lucrum possit reduci ad iustitiae equitatem sed tantum provenit ex tempore quod est ipsius civitatis. Propterea talis contractus usurarius est. Quomodo in variis contractibus per mutuum palliatum usura committi solet articulus xi

Secundo considerandum quomodo est in contractu usura per mutuum palliatum. Potest enim usurarium mutuum quadrupliciter palliari primo in contractu emptionis et commutationis. Secundo in contractu locationis. Tertio in contractu societatis. Quarto in contractu commissionis et in aliis contractibus istis cadere potest usurarium crimen. Quomodo in contractu emptionis et commutationis per mutuum palliatum cadere potest usura primum capitulum

Primo enim potest esse mutuum palliatum et usurarium in contractu emptionis et commutationis cum fit scilicet in fraudem usurarum. Circa quod ad praesens considerandum sex casus. Primus est de emptione ad redimendum verbi gratia emit quis agrum satis minori pretio quam valeat sub tali condicione quod potest quinque vel sex annos sive quandocumque placuerit venditori pro eodem illum restituat ei. Circa hunc casum tenendum est quod si emptor sub specie emptionis pecuniam agri mutuare intendit et propter tale mutuum lucrificare annuos agri fructus usura est licet ab ecclesia secundum archidiaconum ex hoc condempnari non possit. Sed si hoc non facit in fraudem et pretium sit iustum licitus est contractus secundum eundem de hugone. Cum dolosa intentio praesumi potest per plura signa. Primum signum est quando pretium quod tunc datur modicum est respectu valoris rei. Secundum est quando aliquid solvitur ultra receptam summam puta fuit vendita res pro C. flor. et ponitur in pacto quod si venditio rescindatur solvantur centum triginta. Tertium signum est quando emptor solet exercere usuras aut usurarios contractus et maxime consules usurarias emptiones probantur aut hoc extra de empt. et vend. ad nostram et de pignoribus illo nos. Quartum signum addi potest scilicet quando fit contractus venditionis cum pacto de revendendo infra decennium ita tamen quod ante quinquennium instrumentum revenditionis nequaquam facere teneatur secundum hostiensem et Johannem andreae in novella talis usurarius contractus praesumitur. Quidam autem dicunt quod pauciora signa ad hoc requiruntur in foro iudiciali. Est inchoatis advertendum quod si emptor agri intentione simplici emit illum pretio iusto praesto et paratus semper restituere illum si venditor voluerit redimere ipsum agrum non est ibi usura quia nulla ibi intervenit ratio mutui sed sola emptio

pura et simplex p contrias vero circustacias atqz signa de simplici in
tecione psum potest In iudicio autez aie standu est in his gstie gsitentis
se pura et simplice habuisse intecione // 2 casus est cu fit gctus
vendicionis cu pacto de revendendo infra decem ita tame q ante qnq-
niu infra tem revendicionis nequaqz fieri teneat In hoc casu sm hosty-
ens ipse detegit ypa fraus vt ipse no et post eu Jo an i c ad nram ex
de emp et ven i nouella et sic pz q est vsa // 3 casus est addi potest
verbi gra emens equu uel bladu aut fructus agri iam seminati minori
precio qui pbabilr valeat uel qui alis tuc eet empturus seu hituras pro eo
q soluit preciu prius qz recipiat rem emptaz comittit vsam // Ro huius est
quia emptor p qdam spem mutui credit pciu venditori ante rei empte
recepcione Constat eni q ex na emptionis et vendicionis seu gmutacionis
no tenet preciu rei empte trade anteqz rem emptam recipiat Na omes
gmutacones sibi iuicez pariter ad paria obligant. Cuna g sp mutui
rones ibi intercedat qz pro precio mutui accipit seu retinet aliqd ptem
debiti preci rei empte id circo intercedit in hoc casu vsa // 4 casus est
Cum quis sub spe gmutacionis bladi pro blado ante messes tradit alri
bladum vetus vt i messib recipiat nouu et pualens vsam comittit
sm goff Ideo aut dicit pualens quia si illud vetus suatu usqz ad mes
ses tantu pbabilr valuisset qntum nouu pro illo receptu non eet ibi
vsa sed pocius equalitas dici posset qnuis prestitor ex hoc reportaret
aliqd vtilitatez renouacois sui bladi ob qd eam posset diucius gsuari
Et hoc quid est iustu Nam si ago absqz tui dapno et piudicio aliqd con
sequor vtilitatez no ex hoc sum tibi iniustus aut iniuriosus Si tn ante
messes venditurus erat illud vetus sed mutuauit alteri ad precis emr
tuc debz aut potest inde here equalens precio qd tuc inde habuiss si
id tuc temps vendidisset // Ad habendaz aut intelligenciã discretã
in dicto casu et in consilib distinguend est quia aut est verisile q
ipa res mutuata no erit preciosior Aut de hoc pbabilr dubitatur Si
pmo mo tunc aut mutuãs suaturus no erat rem qz mutuo tradit sz inte-
rim consumpturus et tuc est vsa Aut erat suaturus et tuc aut credi
tor auffert debitori libertatez se liberãdi et tuc etiaz est vsa In his
om casib se exonerare voluit et onare debitore Aut talem liberta
tem no auffert debitori et tuc non e vsa ymo mereri posset si bona
intecione ante terminus requirit debitore ut soluat ne sibi grauius one
ret Si aut habet intecionez corruptã et dicit debitori q pot vsqz
ad tpus mutuu retine vt sibi se a dapno releuet licet ei no aufferat
facultatez se liberandi tuc et si no comittat i hoc vsam inc homis
peccat Si aut 2o mo tuc ibi nullu viciu est vt probat in c si e ex de
vsis Talis distinctio maxie in foro pnie magne i inihi equitat adh
eciã facit alia distinctio scoti que copiosior est et ponit sup smone
3a articlo po cto 3o // Quintus casus est de eo qui vendit frumentu

c. 2 fidei comiss.

uel vinum pro precio quod in instanti currit cum hoc quod si plus valeat ad pasca vult
quod illud plus sibi detur Si vero valebit minus non vult quod precium minuatur sed
hostiensis talis est usurarius C. de solu. l. plus et ff. de donat. inter qui bona sunt
si quis et hoc notat archidiaconus xiiij q. iii. § sic // Sextus casus est de eo qui tempore
messium uel vindemiarum emit fructum uel vinum ut tot mense tempore paschali
sibi reddantur talis enim contractus usurarius est xiiij q. iii. usura Secundum enim
communem usum omnium regionum et communem opinionem hominum hiis temporibus omnia talia cariora sunt
Talis enim opinio extimanda et ponderanda est extra de sepul. certificari
ff. de flumin. l. i. in prin. Nec obstat quod quandoque contrarium accidit quia ad hoc
non adaptantur iura ff. de legibus ~~et sena. consult.~~ nam adea et di. est. erit
aut lex. Cum igitur contraxerit in foro conscientie ad satisfactionem inducendus est extra
de usuris consuluit et capitulo in civitate clericus autem tales contractus omnino
illiciti sunt lxxxviij di. per totum et extra ne clerici uel mona. c. i. et capitulo secundum institu-
tuta et de vita et hones. cleri. cum ab omni hec notat hostiensis extra de usuris
capitulo ultimo Et in contractu locationis inveniri potest mutuum palliatum et usura-
rum lucrum capitulum xxi

Secundo etiam potest esse mutuum palliatum et usurarium in contractu locationis
ut puta si locator extimat valorem rei locate et locat eam hac condi-
cione adiecta quod qualitercumque perdatur seu deterioretur vult eundem precium re-
cuperare rem suam hoc quidem fit in fraudem usurarum quia res extimata inci-
dit loco pecunie nec vera locatio est quia locator rem suo periculo tradit
pro qua constituitur sibi merces dicitur enim locator qui rebus suis permittit
aliquem uti inveniente mercede conveniente unde si permitto te uti domo mea
mercede conveniente inveniente ego dicor locator et tu conductor extra
de loca. et conduc. c. v. et c. propter // Est nichilominus advertendum quod locatio ali-
quando dicitur firma extra de loca. et conduc. in capitulo vestra nobis fit enim ali-
quando in perpetuum aliquando vero ad certum tempus Et si moveatur conductor infra certum
tempus ei succedit heres Secus autem est in usufructu qui quidem personalis est
et moritur cum persona // Est insuper alius contractus qui secundum glossam extra de loca.
et conduc. in capitulo potuit est medius inter locationem et venditionem qui emphy-
teosis notatur de quo habetur in dicto capitulo potuit Talis contractus in hoc acce-
dit ad venditionem quia quando celebratur aliquid datur quemadmodum in venditione
datur precium sed nichilominus differt ab ea quia per venditionem dominium
ipsum transfertur sed in hoc contractu dominus retinet dominium sibi Quapropter
magis videtur accedere ad naturam locationis quia sicut locator dominium sibi re-
tinet et annis singulis aliquid recipit ita et hic quia emphiteota in sin-
gulis annis conventum canonem id est censum solvit // Emphyteosis nomen
est grecum et idem est quod melioratio in locato Nam antiquitus steriles terras
per hunc contractum concedebant et meliorationes receptoris erant dominium
commissum est fieri de sterilibus et fructuosis consistit autem in rebus immobi-
libus Quidam autem hunc contractum vocant datio ad livellum // Sciendum
est etiam quod possessio eorum in emphyteosim denovo in perpetuum non

(c) 2006 Ministerio de Cultura

potest dari ex causa de rebus ecclesie non alienandis capitulo nulli. Si tamen possessio ipsa prius emphiteotica erat et libere ad ecclesiam pervenit poterit etiam alteri in perpetuum in emphyteosim dari. hoc tamen cum grano salis prout habetur in capitulo exparte extra de feudis.

Quod in contractu societatis potest intervenire mutuum palliatum et usurarium et quod talis contractus potest tripliciter variari capitulum iii

Tercio quoque potest esse mutuum palliatum et usurarium in contractu societatis. Est societas fraternitas quedam ff. pro socio l. verum § primo. Et ideo proinde impium est quod committatur ibi usura vel turpe lucrum. Quod quidem fit quando inter socios equitas non servatur. // Est autem circa hoc advertendum secundum Thomam 2a 2e q. 78 quod ille qui in societate committit pecuniam suam artifici vel mercatori pecunie dominium non transfert in illum sicut contingit in mutuo sed remanet eius qui dedit illam ita quod cum ipsius periculo mercator de illa negotiatur vel artifex operatur. propterea licite potest recipere partem lucri inde provenientis tamquam de re sua. hec ille. // Preterea est notandum quod potest contractus societatis triplicater variari. Primo sit quando sunt duo quorum unus ponit pecuniam tantum et alter operam corporalem ff. pro socio l. v. § 1o. // 2o modo fieri solet quando unus ponit pecuniam et operam et alius tantum operam vel pecuniam tantum. // 3o autem modo fit quando ambo in societate pecuniam et operam ponunt. et in hiis omnibus equitas est servanda ne aliquid fiat in fraudem usurarum. Communia secundum goffredum lucra et dampna communia esse debent. Concordat in hoc hostiensis et nota 19 q. 3 plerique. // Proinde tale pactum fieri posset videlicet quod ego accipiam quartam partem lucri et tu alias tres. vel econverso tu quartam et ego tres secundum quod convenimus quod tua vel mea industria extimari deberet ut patet instituta de societate § 1. Et simili pro rata dividatur dampnum. // Posset etiam fieri non expressa predicta extimatione persone sed committendo discretioni ipsius qui pecuniam recepit ut assignet partem lucri et dampni quantum secundum sibi videtur iustum. Et tandem si esset aliquis excessus aut defectus concorditer invicem sibi remitteret. // Sed nondum est quod quando uterque ponit pecuniam et operam et alter eorum plus de pecunia vel de opera aut de utroque ponit. tunc secundum ricardum de media lucrum eorum debet esse equale non equalitate quantitatis sed proportionis si nichil aliud expressum est. // Quomodo autem contractus societatis in usurarum fraudem fieri possit ponuntur aliqui casus. // Primus casus est talis. Quidam ponit in societate operam tantum et alius ponit 30 florenos ad terciam partem lucri et dampni hoc est ad lucrum et dampnum x florenorum. xx florenis remanentibus semper salvis. In tali etenim casu nisi ille qui operam ponit mercedem laboris recipiat quod sustinet pro comercio x florenorum quorum lucrum et dampnum spectat ad illum qui pecuniam dedit. talis qui dedit eam usurarius est. // Ratio huius est quia xx florenos mutuant in manu pro comercio x florenorum pertinencium ad lucrum et dampnum illius qui pecuniam dedit cum recepturus sit xx florenos qui non stant periculo suo sicut et illius qui operam gerit ergo eque bene deberet stare triginta ad lucrum illius qui operam ponit Nam generaliter est quod habeat emolu-

uel .i.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

matiz qui habet omnes // Proinde si iste qui opam gerit nichil heat pro
mercede laboris exhibiti in lucro qui accidit illi qui pecuniam dedit usuram
committit quia posito hoc casu ille qui pecuniam dedit pro xx flor. nichil
hre debet ad similitudinem mutuantis qui sicut e. sermone 3o arto 3o et c. 3o
lacius dictum est rone mutui ultra sortem nichil recipere potest // Cum ergo
contrahitur societas ita q unus ponit pecuniam alius opam sicut prediximus
licitum est dum tamen conservet equitas societatis sed h non est in predicto casu
Nam si mercator recipiens pecuniam et ponens opam postquam merces emit
perderet eas amitteret utique 30 florenos et opam corporalem Collator autem
pecunie nichil perdit nisi in modo x florenos et non opam corporalem Ca
sus ergo nequaquam licitus est sed fit in fraudem usurarum // 2us casus est de eo
qui credit mercatori C ducatos sic q medietas currit ad periculum merca
toris et alia ad periculum ipsius tradentis et tunc utique equaliter lucrentur
et perdant tunc enim perinde est ac si medietatem currentem ad periculum
mercatoris sibi mutuasset et rone talis mutui mercator nullum sala
rium heat de industria sua et ope quo reliquam medietatem per tradentem in
mercaciones deducit Et ideo perinde est ac si mercatori cui 50 libr mu
tuasset diceret trado tibi alias 50 et propter mutuum qd tibi feci deduc
mihi eas absque alio stipendio cum tamen talibus pro stipendio certa pars
lucri soleat assignari absque hoc q in capitalis perdicione absque sua cul
pa facta nichil penitus perdat propterea talis contractus illicitus est // Tercius
casus est de eo qui in societatem dat pecuniam mercatori et querit certum
q det sibi certam partem de lucro et nichil dicat de dapno // In hoc casu
distinguendum est quia si intendit hre lucrum et non dapnum usura est extra
de usuris c. consuluit Si autem intendit participare lucrum et dapnum licet
de dapno nichil dicat tunc contractus licitus est et licet de dapno non
exprimat intelligi tamen habet de illo sicut de lucro ut insti. de soci. § illud
// Sed pone q negociator qui recipit pecuniam ad mercandum cum eo qui pasciscit
illam sibi tradit dicens volo in fine pro industria ac labore meo hre
20 firma nolens tamen sentire aliquod dapnum numquid licet // dicendum q
sic sed iste est contractus locacionis non societatis quia talis negocia
tor pro illo precio opas suas locat et hoc modo nichil sentit de lucro //
// Posset quoque pacisci q non solum deberet hre illa 20 firma sine aliquo
dampno sed etiam talem et talem partem de lucro atque nullam de dampno
// Sepe enim contingit q tanta est industria socii ut plus conferat societati
quam ipsa pecunia ut puta si ipse solus navigaret solus peregrinet ff. eo. si
non fuerint § 1o et tunc ex pacto partem non sentiret dapni et tamen partici
peret in lucro sed in rei veritate tunc illa recipiet non ut socius sed rone
salarii sui // Ad materiam societatis faciunt omnia que e. in primo articulo dicta sunt
et etiam que dicentur in sermone sequenti per totum ubi de locatoribus dicturi sumus
Insuper et que in sequenti capitulo dicentur // Circa hoc querantur tria et primo queritur
Si ille qui debet ponere opam stetit navigando et currendo circa negociando

debeat eā ponē supribȝ suis an societatis // Ad hoc dicend9 ſm bal. ꝯ pusio
et Jac. de arecio q̄ q̄i proficiscat̄ cā societatis debet hr̄e expensas de
corpe societatis exceptis hiis quas fecit (sic) domi ac ff. de pen. here. l. ſȝ si
ſi q autem / quia nō dicit̄ lucrū nisi deductis expensis ff. pro socio
l. mutuis hoc etiā tenet cy. // 2o queri potest an ī dīsione societatis
que q̄nq; post longa tempora sit iñitus laboribȝ ac sudoribȝ pcedentibȝ
si non īuenit̄ nisi tantū capitale saluū debeat hr̄e ille qui posuit illud
an debeat equalit̄ diuidi // Circa hoc diuersi diuersa senciūt glo. ī l. i. C.
pro socio dicit q debet equalit̄ diuidi nisi aliud actū sit Et hoc ꝑpt̄ tres
rones p̄mo rōne coīonis 2o rōne opacōis 3o rōne amissiōis p̄ma
respicit contractꝰ p̄nciꝰ 2a mediū. tercia terminꝰ // p̄mo inquā rōe coīo
nis quia tale capitale videt̄ a p̄ncīo coītatū sic dicimus ī societate om̄
bonoȝ q unusquisq; videt̄ alteri coīcasse qd̄ p̄mo ꝑpriū erat ac de ꝑꝑio
in coē̄ trāsit ut ff. pro socio l. ii. // 2o rōe opacōnis quia ille qui posuit
opam intelli² precium opere posuisse qd̄ quidē ꝑcium lex assilat ꝛ coeq̄t
pecunie posite ex altera pte vnde pinde est si vnꝰ ponit x et alt̄ opaȝ
ac si vterq; poneret x Sed hic certū equidē est q si diuiso tpē non re
perirent̄ nisi x quilibȝ hr̄et v go ita est in ꝑposito // 3o rōe amissionis
quia si ille qui opam ponit pdit opam go qui posuit pecuniaȝ pro pte
pdit pecuniaȝ alias sequeretur absurdū scilȝ q vnꝰ totū pderet ꝛ aliꝰ
nichil et hanc ptem tenet glo. de iure Sed de ꝯsuetudinē dicit q capi
tale debet esse saluū et si est ita consuetū intelli² etiā tacite hoc actū
quia consuetudo in tacitū pactū deduci videt̄ ff. loc. (vel) l. licet // Sȝ quidam
dicit q consuetudo illa nō valet nec etiā pactū eo q p tale pactū ꝯctꝰ
cōtrahceret ad nāȝ vsure Nā sicut in vsura piclm̄ est debitoris et nichiloꝰ
creditor vsras recapit. ita hic esset piclm̄ receptoris piclm̄ inq̄ pdicōis
opaȝ et nichiloꝰ si opere aliqͥ attulissent fructꝰ lucrū coē esset // Ad
hoc respondet quidā dicētes q nō est veȝ q ex hoc ad nāȝ usuris tra
hatur sic patet in legis qōne ꝛ nō ff. pro socio (de legibꝰ) cū duobꝰ ſȝ itē ex hic
to Tu vero dic ſm Ja. de are. q non solū de ꝯsuetudinē ſȝ etiā de iure
est q capitale sit saluū quare enī socius meus debȝ hr̄e pecuniaȝ Et
si dicis quia ponit opam Rndeo q ꝑcium ope intelli² esse correndens inter
usuras pecunie non autē ipi sorti Proinde si vnꝰ ponit comoditateȝ
ope equidē et alter ponit comoditateȝ pecunie non aūt ꝓꝓetatem
ffinge enī q vnus in societate ponat mille milia alt̄ vero opam tantū
hic ſȝ nulla potest esse ꝓporcio nisi de comodis ope ꝛ comodis pecunie nō
de ipā totali sorte // Preterea idem expssuȝ est qñ in societate poīᵗ ſpēs
ex vna pte puta pecus et ex alia opa pastoralis quia sola comoda
et dapna in obueccionibȝ coīa sunt non ipm̄ pecꝰ ut in ſſ. si in choacienda
ff. pro socio l. si duobȝ Ut dicimus q in dubio poci9 ītelligat̄ in societa
te positus vsus rei q̄ res ipā Et hoc facit ad qoȝ sociide ouiū q
fetus lana lac et huiusoī sunt coīa sed non oues societate date verū est

(c) 2006 Ministerio de Cultura

tamē q̄ licet capita p̄ncipalia mortua sint tamē societas in fetibus
durat vt ff. pro socio l. si illud quod & ff. de pigno. l. grege in p̄n. Et
q̄ dico q̄ oues ī societatem dare nō sunt cōes intellige q̄ capitale meū
nō est cōe sed melioramentum et deterioramentū est cōe. verbi grā dedi
agnos in societatē tunc q̄ntus tunc valebat agni tantū capitale meū
ante oīa detraham illud. Sed aut crescit puta quia agni castroni sunt
facti sī aut porcelli porci tractu temporis illud diuidet tamq̄ inter
socios. Et si dedi equam in societatē et tractu tpīs deteriorata est facta
int nos extractione pro medietate deterioracōis p̄ctium et dampnum
ptinet ad me. pro alia vero medietate ptinet ad te. Nam hec nā societa
tis que nā tamq̄ quoddā intrinsecum omnibꝫ contractibꝫ inest qa nichil
aliud est q̄ dispō quedam quam lex uel consuetudo statuit sup contrac
tū ut ff. de pac. l. si vnus §. pactus & q̄ etiā in spēie dotis // 3º querit
Si ipm̄ capitale pditum est seu diminutum varia sorti supueniente fortuna
nūquid ille qui operam ponit tenetur ad conferre ei qui pecuniā dedit.
verbi grā In diminucōne ponamus q̄ in societate posuerim 20. et tu ope
ram solam et de istis 20. sunt pdita x nūquid tu tenearis michi reficere
q̄. Et videt q̄ sic quia dampnum debet esse cōe vt in dcā l. si nō fuerint
Nam si totū dampnū esset meū foret 9tra nām societatis // Contrarium
tamē determinat glo. ī dicta l. §. [illegible] fuerint ff. ī sup verbo solus dicens q̄
ille qui ponit operam solam nūq̄ se obligasse videt ad dampnū sortis
Sufficiat eni dampnum pditam operam Et hoc pbat dicens q̄ correlati
uorum eadem est nā vnde dicat si de capitali nichil lucratur ponens
operam ita de capitali nichil dampnificet. Si aute lucraret ita dampnifica
ri deberet quia de 9trariis eadem dant regle vt C. de fur. l. mani
festissimi ff. sed cum In tex. ibi vbi eni periculum ibi et lucrū // Sed pre
dicit q̄ aut pecunia est statim pdita et tunc dampnū debet esse cōe
Aut post operas phibitas & tunc sufficiat operam dampnū Et hāc opioē
dicit cy. esse equiorem Jac. de are. inquit indistincte q̄ dampnū debet
esse cōe vt in l. cum duobus ff. quidā sagariam et l. si id q̄d ff. item
celsus Tu vero dic q̄ quatenus est cōe lucrū eatenus debet esse cōe
dampnū et nō aliter ut pdixi Et ideo p̄ma opioē tene h' oīa bal.
ad pdictam materiā faciunt plura que ī dicentur in symone se͡c arti
lo et ca. 3º vnde si contracta sit societas ad ptem dampni et ad ptē lucri
tenenda est tertia opio nec pōt 9queri qui pdit operam Nam et
alter pdit interusurium tpīs // Sed si non appet qualiter 9tracta sit societas
Intelligitur contracta s̄m consuetudinem regionis et inter mercatores in
tellr̄ s̄m 9suetudinē mercatorum vt in auc. de fideius. ff. fi. ff. de edil. edic.
l. q̄ si nolit §. quia assidua et C. de fideiuss. l. fi. hec sup posite questiones
sunt s̄m bal. de pusio ī l. i. C. pro socio Cur contractus commissionis sit licitus

Quarto quoque potest esse mutuum palliatum et aut nō [illegible]
vsurariū medio tractu commissionis licet etiā quedā societas dici

possit. Ad cuius intelligentiam queri potest utrum committens pecuniam 57
bone fidei cuidam mercatori ut inde lucretur iuste et habeat partem in lucro
licite agat id est utrum talis contractus sit licitus. Ad hoc dicendum
quod commissio pecunie potest fieri duobus modis. Primo modo cum translatione dominii
2o modo sine translatione dominii. Primo quidem cum translatione dominii in toto vel in parte
ut puta si fiat translatio pecunie seu rei commisse in dominium illius cui committitur
et tunc pro pecunia sic commissa ad sperare non licet sicut nec licet sperare
aliquid lucrum de re non sua quia mutuum est ac per consequens inde ad sperare
non licet prohibente domino Luce 6o mutuum date nichil inde sperantes et ad
hoc faciunt omnia que dicta sunt supra sermone 36 et 37 per totum et etiam
de usu in capitulo consulunt. 2o modo sine translatione dominii talis commissio
potest fieri scilicet quando tota res commissa remanet in dominio committentis et tali
modo committens potest sperare lucrum sicut de re sua quia pecunia vel alia
res commissa est sicut committitur ad socium vel ministro qui negociatur de rebus
domini ad eiusdem utilitatem ac per consequens quod excrescit sorti sicut rei proprie iusto
possidet. Nec est simile de mutuo et commisso quia in mutuo pecunia stat
periculo recipientis non sic autem in pecunia que commissa est que stat peri-
culo committentis propterea de tali pecunia potest licite sperare lucrum. Oportet
tamen quod tota pecunia sit commissa quia si partim commissa esset et partim
mutuo data posset ibi esse usure vicium. Si enim aliquis committit C alicui
ita quod ei mutuet medietatem et aliam retinet domino suo ita quod iste cui commit-
titur debeat de illa ad lucrum negotiari tunc tale lucrum usure vicium habet
quia speratur non solum ex re commissa sed etiam ex mutuo data propterea ex
mutui adiectione in toto contractu vicium generatur. Sicut enim in logica indicat
falsa locucio propter falsi adiectionem licet directe significet veritatem
Sicut si dicitur homo volans est animal ita in moralibus indicatur actio
viciosa quando vicios consistit sicut est in proposito. Si quis autem obiciat
quod etsi in commissione aliarum rerum que de se pariunt fructum sicut est ager
et vinea potest ad sperari tamen in commissione pecunie que de se nullum
fructum parit non videtur ad sperari posse nec speratum si accipitur videtur
iusto posse iusto titulo retineri quia gravans non datur nec labori pro-
prio redditur nec propter aliam rem propriam recompensatur propterea videtur simpliciter
possideri iniuste. Ad hoc dicendum quod in tali commissione pecunia non parit
pecuniam in merito sed magis ex hoc contingit quod quis negociatur emendo
vel vendendo et ideo talis excrescentia lucri magis est de rebus que
per commissam pecuniam iusta commutatione acquisite sunt quam sit ex parte pecu-
niam commisse. Hec Alex. Lombardus.

Articulus 3us de cambiis ac de varietate eorum

Tercio considerandum quando licet cambium id est quando ars campsoria licita sit
circa quod advertendum est quod triplicia sunt genera cambiorum. Primo
sunt quedam artificialia 2o sunt quedam realia 3o sunt quedam casualia de quibus
per ordinem videamus

(c) 2006 Ministerio de Cultura

De cambiis artificialibus id est de arte campsoria et quomodo est inventa. capitulum primum

Primo quia sunt quedam cambia artificialia de quibus tria consideremus // primo quomodo sunt inventa 2° quomodo sunt necessaria 3° quomodo sunt licita // Primo igitur consideremus qualiter sunt inventa. Ars enim campsoria secundum philosophum primo politicorum casu et fortuna forte primitus inventa est sed deinde per experientiam artificialis est facta. Solet enim numisma in regione propria quam in alia plus valere. Accidit ergo forte aliquos quedam habere numismata que non multum appreciabant in regione sua eo quod propria non essent regionis illius. Illis ergo casu venientibus cum eis ad alias regiones in quibus propria erant accidit eos pro numismatibus illis plus accipere quam valerent in regionibus suis et videntes inde habere lucrum arte campsoria usi sunt. Et tali modo hec ars originem sumpsit //

// Deinde considerantes homines que numismata in aliquibus partibus plus valerent et melius expenderentur propter lucrum inde inventum mittebant vel portabant illa et sic propter consuetudinem in artificiale exercicium hoc conversum est // 2° consideremus quomodo ars campsoria est necessaria. Necesse est enim esse campsores in diversis regionibus primo propter numismatum diversitatem 2° propter peregrinantes et circueuntes varias regiones 3° propter commutaciones rerum sine quibus stare non potest humana vita hoc quidem commode fieri non potest per commutacionem rerum sine numismatum usu cum in diversa loca remota res et quandoque etiam denarii sine periculo ad permutacionem faciendam portari non possint. Sed campsor per cambium tali necessitati supplere potest // 3° consideremus quomodo licita est. permutacio enim campsorie artis propter 3a maxime licita est. Primo quia non habet mutui racionem eo quod propter dilationem temporis non sperat lucrum // 2° quia campsori specie vel modo non redditur eadem eo quod tribuit monetam unius generis et recipit alterius puta dat grossos et recipit florenos. Dat florenos et recipit ducatos et sic de similibus // 3° insuper secundum archidiaconum 14 q. 3 c. 1° super glossa non potest dici emptio vel vendicio proprie loquendo quia emptio et vendicio proprie fit in appreciabilibus rebus quarum precia numismate mensurantur. Sed hoc genus fit in sola permutatione numismatis diversorum generum propterea non est emptio vel vendicio sed simplex permutacio dici potest et licite nisi cambientes de diversis generibus numismatum caristiam inducere intendant // Quarto insuper et non indocte putant quidam hoc hac racione inesse videtur propter labores et expensas salariorum pensionum et similium que campsor subit propter hanc artem quam propter ex ea vivere potest. Unde prima cor. 9° apostolus ait Nemo militat suis stipendiis. Nequaquam illicita ergo sunt cambia ista dum tamen debito moderamine fiant et districtum inde suscipiatur lucrum // Circa ergo hec cambia ponantur aliqui dubitabiles casus. Primo et de illo qui dat marcam argenti pro alia marca argenti certo tempore et termino solvenda et recipienda. dubitatur autem nunc an sit usura. Dicendum quod ad hoc et similes casus responderi potest secundum distinctionem supra positam in sermone 3e articulo primo capitulo 3° ubi est 3a regula

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Et ideo iudicandum est quando datur species pro specie puta frumentum pro frumento
vinum pro vino oleum pro oleo etc. // Tertius casus est de eo qui habet pecuniam
specialem quam timet futuro tempore suo precio minorari iuxta dominorum ordinaciones
seu civitatum ac regionum sanctiones. proinde propter hunc timorem non vult
dare mutuo pecuniam suam nisi in equali precio restituatur in quo est cum ab
eo mutuo datur. Verbi gratia. quidam habet argenteos grossos qui nunc valent
quinque solidos cum dimidio et timet quod futuro tempore auctoritate maiorum reducantur ad quinque.
Quapropter facto mutuo et diminuto precio tempore termino conventi non vult recipere
nisi tot grossos quot tempore mutui ipse dedit etc. // Quibusdam videtur quod
talis committat usuram. quibusdam aliis videtur et verius iudicio meo hunc casum
licitum esse quod probant multiplici racione. Prima quia aliud est mutuo sperare lucrum
et aliud est suum vitare dampnum primum quidem nullo modo potest fieri sine iniuria
dei a quo tale lucrum sicut in precedentibus patet prohibitum est nec etiam sine iniu-
ria proximi cui mutuum debuit gratis dari. Qui autem evitat suum dampnum nec
deo iniuriatur cum hoc nulla lege prohibitum sit nec etiam proximo fit iniuria
cum non ledat proximum qui suum evitat dampnum // In proposito igitur casu magis
querit mutuans dampnum vitare quam lucrum habere // Secunda racio est quia de-
bitor non minus recepit mutuacionis tempore quam reddere teneatur eo quod tempore
quo ab eo mutuum receptum est tantum valebat quantum nunc reddere tenetur. Nec enim
verisimile erat grossos minus valituros quam valerent tempore quo mu-
tuo dati sunt cum minoracio talis pecunie non accidat ex dilacione temporis
sed ex voluntate ipsius legislatoris // Tercia racio est quia debitor pecuniam non
accepit ut servaret eam usque ad tempus quo verisimiliter minus valitura erat
sed ut uteretur vel saltem uti posset tempore isto quo habebat valorem suum

De cambiis realibus et quomodo tripliciter variantur et quedam de deposito capitulum 2m

Secundo sunt quedam cambia que realia dici possunt. Quia ut plurimum
ad realia deducuntur // Ad quorum intelligenciam advertendum est
quod sicut patere potest per ea que dicta sunt supra sermone 36 articulo 2o per
totum ubi nulla intervenit racio mutui nulla potest ibi esse usura propterea
si ibi aliquod vicium est erit aliud vicium ab usura // Unde pro regula genera-
li tenendum est quod quicumque aliquid ab altero recepit nichil illi dando nisi
tempore solucionis vel reddicionis accepti non committit usuram ad lucrandum
de racione talis accepti // Pro hac regula declaranda notandum est quod in hiis
casibus realibus tripliciter potest intervenire lucrum primo racione custodie seu
~~depositi ut puta~~ Secundo racione patrie 3o racione monete // Primo modo racione custo-
die seu depositi ut puta si absque periculo et labore deportacionis de una
terra in aliam reddit mercator cum ipso lucro depositum vel eius equi-
valens ut cum aliquis pergens Romam deponit in Avinione mille ducatos
alicui mercatori habenti tabulam pecunie Rome et ille mercator accipit ab
eo decem ducatos et ut prefatos mille ducatos reddat sibi Rome in dempnes
In tali casu licet non sit usura tamen secundum quosdam ibi est turpe seu inde-
cens lucrum. et maxime propter duo // Primo quia mercator iste absque periculo

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et absq expensis et etiā sine deportacois labore facit eos ep̄o dari Rome
// 2o quia antequā reddat eos potest ex traditis sibi ducatis ī ann̄o mer
cari atq lucrari nō tamē ut p̄diximus est ibi usura cū ipē michi mutuauit
ep̄o antedicto cum ipē nichil mutuauerit ep̄o antedicto Nec ad restitucōz
illorum decem ducatorum s̄m quosdam obligatus est quia vare fuerint ep̄o in
aliquo equalenti quamvis hoc fecerit absq suo periculo et labore propterea inde
tenaa talis lucri nō continet simplr̄ in iusticiā ymo potius quādā equita
tem. Credo aūt saluo meliori iudicio q̄ tali cambiatori qui de hoc facit artē
imminet circa hāc artem expense operarum salariorum factorum et discipulorum In
sup pericula et labores sicut plerumque talibus contingere solet q ex huius cam
biis potest sumē moderatū lucrū Et maxiē sic de cambiis precedentibus
dictū est Secus aūt de eo qui hāc artem nō exercet nec per hoc opus im
minet sibi periculū nec habet inde labores neque expensas ex quo roē
interesse possit inde hrē lucrū. Et s̄m hoc consenciens est p̄me opiōni
S̄m enim bal. ext. de plus pet. c. 1 pone casum q numero campsorum perusii
Et pro eo que michi parisius dari fecit talis quidam contractus licitus est
inter gencium et munitus nāli rōne eo q cambiator subit pericula viarum et
dampna nunciorum vt nō. ff. de pet. actoribus obli. l. qui rome § calumniem Et si ad calumnem
plus lucratur ipē cambiator ex iusticia quidem et licite lucrū sumit quia in
dustria accedit rei licite vt nō ff ad l. fal. l. si heres // Preterea licitū est nu
meratā ex pacto q ea reddantur ex tum quia minimē sortem nō est pecuniam
augere aūt sic et est tex. nō ff si certū petatur l. rogasti § si tibi // 2o
in talibus cambiis potest interuenire lucrū rōne patrie de quo duos casus
ponamus // In p̄mo potest puenire lucrū ex parte dantis // 2o ex parte recipi
entis // P̄mo ex parte dantis verbi grā plus enim valet florenus Senensis
in senis q̄m alibi et similiter florencie florentinus similiter ducatus venetus et
romanus et sic de similibus. Propterea si pura et sola rōne cambii propter
monetā plus valētem ī propria patria q̄m in aliena interuenit lucrū non
cadit ibi usura verbi grā Si quis ultramontanus mille ducatos venetos ue
necias intendebat ferre et ibi cambire seu expendere eos et inueniens
campsorem ī patria sua habētem tabulam cambii ī ciuitate venetiarū
sibi tradit eos tamq̄ cambiendos illos ī venecis ac pagando ad forum cambii
venetiarum tunc si nichil aliud h' intendit nō est ibi usura licet plus predicti
ducati veneti valeant ī venecis q̄m alibi vbi tradit eos Verumtamē si ex
h' q ducatos prius tradidit ultra montes q̄m recipiat ī venecis tabiurzeor
intendit aliquod lucrū acquirē tunc prior tradicio induit mutui rōnem
et est ibi usura // 2o potest puenire lucrū ex parte recipientis et tunc fie
ri solet cambiū alio consueto modo et dicitur cambiū per litteras. verbi grā
In florēcia existens indigeo pecuniā in venecis do tibi in florēcia 106
uel 105 florenos et tu ī venecis per litteras tuas facies michi consignare C
ducatos venetos. licet enim tu inde lucreris tamē talis contractus licitus ē
Tum quia quedam permutacio numismatis ad numismata nec rōne pecunie

(c) 2006 Ministerio de Cultura

que de se fructu non parit sed rone prie supueniet lucru. Tum quia est ad utilitatem utriusque ptis neque enim sine tali cabio mercancie exerceri possent Tum rone intesse sic supra de expensis rone custodie dictum est
// Tercio quoque in pdictis casibus lucru intervenire potest rone monete seu numismata quedam que no tantum in ipa pria sed quasi ubique maiorem habet cursum maioremque valorem quam alie mte sic patet de ducatis venetiarum de bolonnis antiquis et similibus Insup eadem numismata que in tali maiori precio sunt adhuc magis in una pria quam in alia tenent et carius extimantur // Si quis ergo tradat mille florenos florentinos alicui ultra montes ut reddat pecunia pualencior aut totidem florentini florenos intra ubi plus valent usuram committit // Sed pone quod aliquis pecuniam mutuet ad certum terminum recepturus alterius generis moneta aut aurum uel argentum uel aliam speciem numquid committit usuram // Ad hoc dicendum sm goff et host: quod si ideo hoc facit ut in extractione lucretur usurarius est sicut hii qui de nundinis in nundinas mutuare solent hanc usuram execrabiliore aliis iudicat host. viz quando sub specie vendicionis uel comutacionis uel alterius liciti contractus velat et subornat cum excedat centesima usuram et quodcumque nomen imponat ex quo fraudulenter et mala intencione fit et aliquid sorti accedit usura est extra de usuris in cap. consuluit xiv. q. 3. plerique // Sm aut alex lombar dicendum est quod ille qui mutuat pecuniam alterius generis ad certum terminum pecunia Si rone termini dati vult hre pecuniam quam probabiliter credit amplius valituram in termino dato quam sit pecunia quam ipse dedit sperat enim excrescencia ppter dilacionem temporis // potest eciam fieri cum hac distinctio que sup posita est sm modo 3i. cap. ultimo q. 2. // pone eciam casum quod pe. civis Janue emit a martino turonenses recipiendos in francia in talibus nundinis querit numquid licet
// Ad hoc dicendum sm alex. lombar quod si emens plus uel minus dimittit pecuniam suam vendenti uel pmittenti dare turonenses in francia ut puta si usque ad nundinas sunt tres menses minus dabit emens pro libra turonensium quam si essent tantum duo contractus licitus tunc no videtur Et maxime si pecuniam in termino recipienda plus valitura probabiliter crederet vel si sic emens coiter lucraretur hoc aut positio videtur esse mutuum indirectum ut puta si quis dat minus probabiliter plus recepturus in termino Sed si esset dubium rone dubii probabiliter uel coiter accidentis contractus excusaret

De casibus casualibus et fortuitis quia quibusdam cambia sicca nominantur cambium licitum

Tercio sunt alia cambia que casualia possunt denominari a quibusdam tamen appellantur cambia grossorum Celebrantur aut tali modo. Nam cum indigeam in florencia x libris grossorum ibi recipio pillos a campsore C. sex florenos amplius uel minus sm quod tunc in florencia talia cambia currunt id est sm quod ibi valent x libr grossorum Deinde inde ad unum mensem teneor sibi restituere tantum quantum in festo x dies computandos a die celebrati contractus valebunt x lib. grossorum in ciuitate veneciarum quod

Sit nepe moneste

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Que quidē aliqñ plus valent q̄ꝫ receptū sit, tamē aliqñ aūt minus, ꝓpterea
emptor aliū pdit aliqñ inde lucrat' licet cōiter inde recipiat lucrū
ꝓpterea cambia ista exercent' atqꝫ frequentant. talis quidē contractus oīo il
licitus est pmo quia est contractus mutui 2º quia spatur lucrū nummi
3º quia ē cum dapno proximi // pmo inquā quia est contractus mutui cū inten°e
recipiendi ultra sortē tpre ad valorem qd ꝓhibitū est sic latius in pmo c̄
3ii arlo pmo et caº 2º dictū est // Nec obstat eo q pdicte lb grossor quaqꝫ
valeant minus quia intencio mutuātis est ex tali mutuo hr̄e lucrū // pt̄
dubia et pericla in vsa vtiqꝫ non excusant sic pꝫ de vsris in caº nam
grauis // 2º aūt est illicitus quia spat' lucrū nūmi de quo nullum potest
egredi lucrū vt patet 88 di eiciens // 3º est illicitus quia est cuꝫ dap
no proximi scilꝫ recipientis pecuniā ad cambiū cum experiencia teste que ma
gistra est omī rerū de elec in caº quāta sit lio 6º. talia cambia sunt hodier
nis temporibꝫ submersio et destructio omī ciuiū qui talia cambia fre
quentare probant' // Ex pdictis satis patere potest qñ in contractu ab
vsa excusat dubiū vel periclm et qñ non est mutuū palliatū nec nō
et qñ liceat cambiū vt a fetore impiorū gemitū cuꝫ lazaro qui de morte
ad vitā iam resurgant qui in eis olim corrupti ac fetidi iacebant // hoc
illis prestante dño ihū xpō qui mortuis dat vitā, impiis dat grāꝫ et
iustis dat gloriā sempiternā quā nobis ipē concedat qui cū pre et
spū sco gloriosus regnat in secłoꝝ secula amen.

Sabbo post dñicam quartam in xl de soccidis aliisqꝫ ac de multiplici varie
tate earum smo 40.

Ego sum lux mundi. Joh. 8

et in euāº hodierno Nemo quippe hoc verbū vere dicere
valet nisi dñs ihūs xpc qui ṽus deus et ṽus hō solus
potest tenebras de aīa effugare Vnde ibi subdit Qui sequitr me nō am
bulat ī tenebris scilꝫ ignorancie neqꝫ culpe et p cōns non veniet ad tene
bras gehēne que sunt trium pdictarū tenebrarū. proinde Jo° 8 ait dñs q pec
catores erant in tenebras sed p xpm facta ē veritas cōtra tenebras igno
rancie et grā contra tenebras culpe et gloriā in fine misericordiis lar
giet' contra tenebras gehēne. ad illūiandū ergo tenebras ignorancie
meē ne in alias incidamus ad pñs ambulemus in luce sua ī ma contractuū
soccidaꝝ // Ad intelligenciā igit' soccidaꝝ alioꝝ contractuū que mille
varie cōmiscent' ante oīa tria notanda sunt // pº notandū est q quicumqꝫ in
soccida et in alijs contractibꝫ mutui racō cōmisceat' si rōne ipīꝰ mutui fiat
in illis pocior condicō prestitoris quā mutuātis ab illo semp pro certo ē
ibi vsura pro quanto ob rōne hoc patet lata janua ad multos casus vsu
rarios tam soccidaꝝ q̄ alioꝝ contractuū destruendos et ad eoꝝ innumeras
intricaciones ꝓpter variā commixtionē ipōꝝ cū ceteris contractibꝫ dissoluen
dos et enodandos // 2º pnotandū est q in soccida que est quedam

Mutui veri vel interpretati sit
potior conditio prestitoris etc.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Societas in contractu animalium duo conveniunt scilicet societas et locatio quia ex hiis duobus convenientibus soccida composita est propterea qui discernere vult quando soccida licita sit vel non duo considerare oportet // primo id quod est formale in vera societate pecunie apposite quia videlicet ille qui mutuat pecuniam mercatori ad veram societatem tenetur in se periculum fortuitum retinere // 2o considerare debet id quod est formale in ipsa locatione quia locans etiam retinet in se periculum casuale ipsius rei locate Si igitur in soccida apud eum dantem remanet fortuitum periculum tunc non est ibi usura licet sicut infra patebit possit esse iniusticia ex utraque parte et maxime ex parte ipsius soccidam dantis // 3o est notandum quod quando conditer non percipitur et probabiliter dubitatur utrum utriusque vel illius deterior conditio sit in forma contractus et pacti adhibiti in soccida et non in quacumque alia societate tunc ibi non est peccatum ubi autem conditio alterius notabiliter deterior apparet ad arbitrium boni viri peccatum est ex parte prevalentis si hoc scienter facit et talis prevalens totum quod ultra debitum iniustice recipit ipsi decepto restituere obligatur cum illud perpendit // 4o advertendum est quia locator dicitur ille qui domum seu animalia tradit alteri qui illis utitur seu talia conducit unde secundum catholicon locare dicitur in respectu ad conducere Nam conducit hospicium qui pro eo pretium dat Conducere igitur est simul ducere aliquibus ducatum prebere et mercede constituta aliquid ducere Unde versus Conducit pretium tradens prebensque ducatum Cui capit ille locat conducit qui pretium dat Circa igitur materiam soccidarum tres articulos subiungamus Articulus primus de soccidis ovium et aliorum animalium

Primo ponamus casus de omnibus et singulis animalibus minutis de quibus tractemus tria capitula primum erit de 4or casibus licitis 2m erit de tribus casibus illicitis 3m de tribus casibus licitis licet omnes variari possint scilicet a licito ad illicitum et econverso

De quatuor casibus licitis in soccidis ovium primum capitulum

Primum capitulum erit de quatuor casibus licitis primus casus est cum fit societas hoc modo videlicet quando habens 20 capita ovium init societatem cum aliquo habente totidem et coniungunt ad invicem ipsas oves et earum periculum et emolumentum et expensas circa pastum earum Et ultra hoc quando pascuntur simul ut mortua reparent vel de earum velleribus et pellibus emant alia ad augmentum gregis In hoc siquidem casu quia nulla intervenit vel mutuum non potest esse usura quamvis si in huiusmodi pactis alterius condicio deterior esset vel melior tunc ibi vicium iniusti precii esse posset // 2o casus est cum petrus tradit in soccidam ipsi Johanni x oves et ipse Johannes ponit alias decem Et iterum petro addit alias x oves contra operas et expensas quas facit ipse Johannes in alendis pecoribus demum in fine anni eas equaliter dividunt et talis contractus licitus est // 3o casus addatur et ponatur quod petrus dat Johanni in soccidam C oves paciscens secum sibi satisfacere de labore et expensis quas faciet pro predictis ovibus custodiendis hoc addito quod dictus Johannes de predictis ovibus stet ad terciam partem lucri et dampni Talis quidem

(c) 2006 Ministerio de Cultura

contractus illicitus est licitus quia petrus satisfacit Johanni de labore suo ex quo petrus
quod Johannes nichil posuit in soccida nec operas nec ad aliud sed per lucrum ovium pre
dictarum et hoc licitum est // Quartus casus etiam addi potest qui talis est
Tradit in soccidam petrus ipsi Johanni C oves pascentes secundum quod predictus Johannes de omnibus
habeat medietatem in principio in medio et in fine et talis contractus licitus est
dummodo fortunam in periculum retineat sibi petrus De tribus casibus non lici

Secundus capitulum subiungat de tribus tis in soccidis ovium capitulum 2m

Casibus illicitis etiam in soccidis ovium // Primus casus est quando quis certa capi
ta ovium tradit in soccida certo precio extimata cum hoc scilicet pacto quod
de preventibus recipiat totum precium antequam alius aliquid de ipsis preventi
bus percepturus sit Aut etiam sub tali pacto quod de fetibus reparentur capi
ta casu quolibet moritura antequam alius aliquid de preventibus recipere de
beat quod est quasi oves tradere immortales Talis autem contractus omnino
usurarius et impius est Si tamen post predictam extimationem precii ovium aut
cum reparatione earum de fetibus contractus societatis sic fieret quod quantum levat
ovium pastus et custodia pastoralis tanto melior fieret porcio societa
tis in recipiente et custodiente ac pascente oves tunc non est ibi usura nec
peccatum iniusti precii // Secundus casus est cum quis habens 20 oves tradit eas ali
cui extimatas 20 libris solidis hoc pacto quod sibi teneatur reddere medietatem
scilicet ~~xx libras~~ x libras quicquid postea contingat de ovibus tunc quidem perinde est
ac si creditor dedisset debitori x libras per quas emptis x capitibus contrax
isset societatem cum ipso debitore habente alia x capita ita quod sint eorum communia et ip
si sint communi periculo et preventibus Tunc pro quanto ex contemplatione mu
tui gravat creditor debitorem in contractu prefate soccide pro tanto est ibi
usura // Tertius casus est de eo qui emit oves a pauperibus vel non pauperibus
quas minime habent et scit vel credit eas non habere ac per tali emp
cione dat aliquam pecunie quantitatem et quasi iam a venditore illa ani
malia accepisset locat illa venditori pro certa annua pensione Talis quidem
contractus usurarius est et fit in fraudem usurarum ubi talis emptor aliquid
lucrari debeat ultra pecuniam quam prius dedit Si autem credit illa eum
habere et sine fraude emit tunc non est usura si capitale stat ad periculum eius
quia tunc vera locacio est De tribus casibus etiam licitis in soccidis ovium

Tercium capitulum addatur de tribus casibus capitulum 3m

Etiam ovium qui licite possunt et solent fieri // Primus casus est quando quidam
tradit oves monasterio sub tali conventione quod de qualibet ove re
cipiat annuatim duos solidos cum longe plus valeat fructus earum puta
e vel quod annuatim Sed addit quod etiam si omnes predicte oves moriantur
vult predictum fructum Insuper si minus multiplicentur omnes ipsius monas
terii sint Insuper quod post mortem tradentis etiam si centuplarentur ad ipsum
monasterium remaneant // Quoniam contractus iste licitus est nec potest etiam
petere restitutionem ex quo in ipsa traditione non fuit lesa quoniam mortali
tas predictarum ovium sequeretur nisi forte oves iam utique infecte essent

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et ad morte pate z hoc monasterii ignoravit et no pspexerit mor
talitate venire posse ff. de mi?o l. vez ss si locuplet. Consulo tn tradeti
i hoc casu q inspecto lucro de omibz a nostris hito qd forsita fuit puu
et longo tempore insolidu habuit lucz non exigat aut remittat ptez
et sic sentiat ptem dapni nec cu iactura monasterij locupletari uelit
qz de re nu locupletari lr 6o. // Caveat insup talis tradens quia nisi in
hoc contractu quenty consentiat no tenet monasteriu de omibz abba
ti uel cellario uel huiusoi cum pdicto pacto datis ex depo et l hec fz osti
// 7o casus talis est pone q pe tradit xx oues lo usqz ad duos anos sb
tali conditione q ipe lo teneat eas uel eaz fetus et fructus cu diligetia
pascere et suare suis sumptibz expensis. fetu vero et fructu eaz ipi pe
fideliter consignare z dare atqz in fine termi ipas easdez oues uel ali
as que eis occasione temporis extabut ipi eidem assignare Si tn
ipe uel alique illaz aut ipaz fetus uel fructus culpa aut dolo ipius lo.
uel eius nucij pierint uel devastate fuerit ad dampnu ipius lo spectet
Si vero divino iudicio uel casu fortuito euenerit ad ipm pe heat ptine
nere du modo ipe lo pdicto pe de hoc faciat plena fidem. Talis quid
contractus licitus esse videt quia satis videt equa z bona condicio utriusqz
de pusto // Tercius casus e sm bal in l. i. C. pro socio Verbi gra dedi oues in soci
dam ad quinquenniz dividant oues et fructus eaz interi oues naliter
pierunt nuquid rusticus ad aliquid obligatus est michi // Dicendu q in
tali casu continge potest triplex dapnu pmo ex na 2o ex fortuna 3o
ex culpa // pmo quidem i tali casu potest intuenire dampnu ex natura
et in hoc casu quia fuissent pitture etia penes me ideo restituere no
tenet etia si fuissent extimate Na in contractibz no ordinatis ad
dniuz trasferend extimacio emptionez no facit ut ff pro socio l. cu
duobus ss. dapna ff loca et conduc l. iii. et hoc p reglaz tradita ff de
contrahen emp l. cu manu ss nemo // 2o potest continge tale dapnuz ex
fortuna unde si pierunt fortuito casu cui resisti no potuit tex dicit
in pdicto ss. dampna q pictm est coe pinde si oues extimate erat
20 lb rusticus tenet michi restituere decem Na si michil restituet toti
dapnuz unqz foret meu qd esset contra illu tex ss. dapna qd dicit
qd dampnu est coe / Ex quo pz q aliter iudicamus de casu fortuito et
aliter de casu nali // 3o continge potest ex culpa unde si culpa rus
tici dampnu illud supuenit ipe ad emenda tenet totas stitz qn
tatis quia ante tpus dividende societatis omes oues erat mee licet
extimate tradite fuerit sicut pdictu est. ad hoc facit C. de pac. l. si
pascenda pecora et etia dictus ss. dapna in l. cu duobus ff pro socio
// Si vero postqz oues equaliter ptes i debebant dapnu intuenit rustici
culpa tuc non tenet nisi ad dimidia precij ptem quia i plus me no
dapnificat // Ex hiis patet sm bal. q si pdictu dampnu intuenit ex
natura ptinet ad tradetem Si ex fortuna ptinet ad tradetem et

(c) 2006 Ministerio de Cultura

reempcionem si ex culpa pertinet tamen ad reempcionem // plura que faciunt ad
hanc materiam dicta sunt in precedenti sermone articulo 2o cap 3o

Articulus 2us de soccidis boum et animalium grossorum

Secundo ponamus casus pertinentes ad boves et ad alia animalia ge-
neris grossioris de quibus etiam tractabimus tria alia capitula. primum erit
de quatuor casibus licitis. 2m de tribus casibus non licitis. 3m iterum de aliis
tribus casibus licitis licet omnes a licito ad illicitum et ab illicito ad licitum pos-
sint multipliciter variari. **De tribus casibus licitis circa soccidas boum**

Primum capitulum sit de tribus casibus licitis in soccidis boum. primus casus est talis
Petrus tradit Johanni bovem et vitulam nutriendos usque ad annum hac scilicet
conditione quod in fine anni vendantur Et Petrus ante omnia suum extrahat capitale
deinde dividitur lucrum // In hoc casu duo notanda sunt ad hoc quod sit licitus
// primum est quod Petrus retineat in se periculum fortuitum capitalis alias illicitus esset contractus
// 2m est quod si animalia minus venderentur quam sint empta non tamen ex hoc
Johannes tenetur ipsi Petro ad supplendum pro capitali deficiente quia tunc esset ca-
pitale salvum contra ea que dicta sunt supra sermone precedenti articulo 1o cap 1o. Ex qui-
bus patet quod tunc talis contractus usurarius esset // 2us casus ponit quod
Petrus locat Johanni duos boves volens quolibet mense duas minas seu duos
sextarios frumenti et retinet sibi periculum predictorum boum quod nemis dicimus
quod talis locatio licita est dummodo tantum sit lucrum quod respondeat utilita-
ti que potest haberi de bobus alias illicita est Nam si nulla de bobus utilitas
adveniret nichil dare deberet alias meteret ubi non seminat quod utique
iniustum esset // 3us casus addat et ponit quod Petrus locat Johanni duos boves
estimatos cum hac conditione scilicet quod Johannes laboret sibi cum dictis bobus
mansos 12 bobulcas terre et in fine anni boves vendi debeant atque Petrus
totum suum capitale prius detrahere debet et Johannes habere debet medietatem
lucri dictorum boum quod est meritis // Dicendum quod talis contractus licitus est si
Petrus ipse observet duo primum est quod retineat sibi periculum dictorum boum. 2m est
quod promittat ipsi Johanni satisfacere de labore quem sustinebit in laborando terras
suas et hoc ad arbitrium boni viri quia satisfactio computatur in hoc quod dat ei
medietatem boum Sed si nullum lucrum fieret de bobus tunc Petrus recompensare te-
netur pro expensis factis a Johanne de capitali scilicet boum sorte unus predictorum du-
orum deficiente contractus illicitus est // Addatur quartus casus Nam eodem
modo licitum est locare boves ad laborandum ad quartam partem lucri et damp-
ni dummodo locans boves laboranti promittat competentem se satisfacturum
pro labore quem sustinet sive fiat satisfactio de expensis factis ex parte
dantis sive de sorte boum sibi non fuerit lucrum alioquin contractus illicitus est.

De tribus casibus non licitis in soccidis 2m capitulum

Secundum capitulum est de tribus casibus non licitis in soccidis boum. primus
casus est quando quis locat boves ad medietatem scilicet pro certis sex-
tariis bladi eo scilicet pacto quod si moriantur vel deteriorentur conductor
subeat periculi medietatem Si autem meliorentur habeat medietatem comodi

(c) 2006 Ministerio de Cultura

In hoc enim casu quia tradens boues sub spe locationis quasi mutuat seu
comodat boues suos ideo in tali locatione datur potior condicio locatori et
detior conductori quia vix aut numquam potest habere ipse conductor tantum co-
modum de melioratione boum quantum potest habere dampnum de morte ipsorum
nisi sextaria que pro conductione dimidii bouis darent sufficienter
equalerent conductioni quarte partis id est dimidii bouis puta si bos ad arandum
pro anno sufficienter pro quattuor sextariis conducitur quod dent duo sextaria pro
dimidio bouis // Predictorum ratio est quod in hoc casu concurrit duplex contractus
vnus scilicet emptionis medietatis bouis propter quod medietas illa currit
ad periculum susceptoris Secundus contractus est conductionis scilicet alterius medi-
etatis // Si igitur pro expectatione solutionis precii emptionis prime medieta-
tis non vltra iustum precium conductionis secunde medietatis grauetur nulla est
ibi vsura nec etiam in iustum precium Si autem locator apponit predictum pactum quia
timet quod conductor minus guardaret boues si de huiusmodi pacti periculo non ti-
meret firmiterque proponeret quod si bos sine conductoris culpa aut numquam eius
periat nichil de illo periculo exiget ab eodem tunc non est licitum ex hoc res-
pectu sed quia contractus in forma apparet vsurarius // primo propter scandalum
mortaliter peccat eo quod hoc scientes quia rectam eius intentionem non vident
scandalum inde sumunt // Secundo quia eius heredes nescientes etiam suam intenti-
onem possent repetere capitale // Si quis obiciat in prefato casu non esse
vsuram quia conductor suscipere potest in se periculum et fortuitos casus rei
conducte quod non est de natura contractus // Ad hoc dicendum quod in prefato casu sunt
duo contractus vnus est locationis et conductionis et alius est societatis
scilicet in periculo ac melioratione et deterioratione boum Contractus quidem so-
cietatis de sui natura exigit equalitatem proportionis sicut patet in precedenti sermone articulo
secundo et capitulo tertio Vnde quantum ego in societate do vel facio tantum proportionabiliter
inde recipiam Si autem propter mutuum michi factum pars societatis mee dete-
rioratur pro tanto est ibi vsura // Tertius casus est talis Petrus tradit Iohanni duos bo-
ues extimatos 20 florenis ut cum eis laboret vsque ad annum tali videlicet
pacto quod ipse Iohannes teneatur eos fideliter cum suis expensis atque in fine anni
predictos boues uel extimationem predictam cum quarta parte lucri si inde lucra-
tus fuerit uel tantum minus ipsa extimatione quantum
quarta pars dampni si inde superuenerit dampnum tunc teneatur ipsi Petro dare et
consignare numquid talis contractus licitus erit // Ad quod dicendum quod iste casus
est similis illi de quo dictum est supra in precedenti sermone articulo primo capitulo secundo in casu tertio
proinde videtur dicendum sicut ibi scilicet quod illicitus est Esset autem licitus
talis casus si adderetur in pacto quod si dampnum aliquod sine culpa ipsius Iohannis aut
numquam eius interuenerit quod ad ipsum Petrum integre pertineret nichilominus tale dampnum
Petrus a predicto Iohanne non teneretur acceptare nisi Iohannes per tres testes fideles de hoc
faceret plenam fidem // Aduertendum est etiam quod predicta debent intelligi
secundum debitum equitatis Nam quod deductis extimationibus operum et laborum
ipsius debitoris et expensis factis de bonis eius siue in bobus et in operatione

(c) 2006 Ministerio de Cultura

coz facta diligēti ac fideli examīacione et extiacione supesse re
pitur id siquidē extimādū ac diuidend̄ est // 3ᵘˢ casus addat̄ et ponē
q̄ pe· tradit Jo· unā vaccā q̄ lb· extimatā cum tali scilꝫ pacto q̄ ipse Jo·
teneat̄ eam et omēꝫ eius fructū et fetum cū diligencia suare et cu
stodire sumptibus suis fructumq̄ꝫ eius et fetū non alienare sine licencia
ipsius pe· tamē de fructibꝫ eius et fetibꝫ prioribus tm̄ ipē pe· dare ⁊ consig
nare tenet̄ donec sit ei de dicto p̄cio integre satisfactū deī sibi assig
re dimidiū in futurꝫ de fructibus et fetibus talis vacce Si tamē vacca
uel eius fructus et fetus culpa ipsius Jo· aut uicij eius quocūq̄ꝫ mō perie
rint ipē Jo· restituere integre teneat̄ Si aūt diuino iudicio aut fortuito casu
supuenerint antedicta p̄tineat dampnū ad ipm̄ pe· quid iuris // Dicend̄ ad hoc
q̄ talis contractꝫ licitus esse videt̄ s̄m quosdā Nam licet ipē pe· p̄mus sortem
suā recipiat tamē ingens nō videt̄ cū in se suscipiat p̄iclm̄ fortuiti casus
et diuini iudicij Sed verior sniā est que tenet q̄ ꝯtractus illicitꝫ ē Nā
euidēter appet q̄ potior ē condicio locatoris quā conductoris q̄ia poterit
euenire q̄ postq̄m̄ pe· suā sortem recepit vacca cū oīm fetu ⁊ fructu peribit
et sic de omnibus expensis et laboribus habitis circa h̄ vaccā ipē Jo· nichil
h̄ebit q̄d iniustū esse videt̄ ꝓpterea dicend̄ est q̄ talis ꝯtractus illicitꝫ est

De tribꝫ casibꝫ licitis in s̄ocidis boū cam̄ 3ᵐ

Tercium cam̄ est de tribus casibꝫ eciā licitis in s̄ocidis boū // p̄mus casꝫ
est iste locat pe· ipī Jo· duos boues extimatos xx· florenis cum
pacto q̄ ubi consuetū est dare pro duobꝫ bobus xij frumēti sextaria
det sibi ipē Jo· S· ita tamē q̄ stet ad p̄iclm̄ 3ᵉ p̄tis boū nūquid licitꝫ est
ꝯtractus // Dicend̄ q̄ sic si tamē pe· satisfaciat Jo· de labore suo et tūc licitū est
q̄ Jo· obliget se ad periclm̄ tercie p̄tis boū aliť non licet // 2ᵘˢ casus est
Cum pe· locat Jo· duos boues paciscens secū q̄ det sibi sextariū frumēti
quolibet mēse nec de p̄iclō mēcionē facit // In hoc casu aduertend̄ est
q̄ si pe· vult capitale firmū tunc quidē usura est Sed si intendit fortui
tū p̄iclm̄ in se recipe tunc casus licitus est Sic eciā eos nō licitū est h̄
agere in vectura equi· tūc insup si morerent̄ boues p̄ Jo· iniciam eos
satisfacē teneret̄ // 3ᵘˢ casus est pe· emit duas vaccas et eas tradit
Jo· sub hoc pacto q̄ illas pascat et cū eisdem t̄ram colat Ita tamē q̄ ipē
pe· de p̄mis fructibꝫ illaꝫ recipiat medietatē p̄cij eaꝫ Quo recepto
medietas illaꝫ fiat agricole atq̄ꝫ medietas alia sit ipsius pe· ⁊ equalit̄ di
uidant fructꝫ hoc addito q̄ agricola annuatim dat unū sextariū tritici ipī
ēptori scilꝫ petro pro eo q̄ t̄ram colit cū ipsis vaccis Et si moriat̄ vac
ce equalit̄ ꝯicient dampnū et p̄iclm̄ nūquid licet // Dicend̄ q̄ contrac
tus licitꝫ est sed magis ē contractꝫ locacōis q̄ȝ societatis quia locat
unā vaccā que est sua pro uno forte sextario tritici annuatim et pro
pastu vacce et fetus est ipē fructꝫ sed de alia nichil recipit quia non
sua sed agricole est Articulus 3ᵘˢ de socidis que fieri p̄nt vario
modo de ouibꝫ et bobus

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Tercio subdamus casus pertinentes sunt ad oues et boues licet multi supradictorum casuum ad hoc duplex animalium genus applicari possit et de hoc ponantur tamen duo casus. Primus est cum quis locat animalia pro certa quantitate frumenti uel pro quacumque annua re talis quidem contractus licitus est dummodo conductor non grauetur quia in moderata mercede licitum quoque est in tali contractu apponere pactum quod dampnum et lucrum rei locate sit venditoris sed non licet pacisci quod dampnum solum sit conductoris nisi de eo quod perdit ex culpa sua // 2us casus talis est habet quis 20 capita animalium et tradit illa pascenda atque custodienda sub certa mercede pecunie uel pro participacione prouentuum gregis Sic tamen quod dominus retinet sibi periculum capitum predictorum In tali quidem contractu non est usura quia in eo nulla interuenit res mutui Secus autem esset si dominus sibi periculum non retineret sed conductori imputaret quia tunc contractus illicitus esset Sed ut audiuistis et attencius mane diei sequentis capitalis materia impositorum seu locorum sine montis que amplissima atque difficillima atque utilissima et necessarissima nobis est premonitos uos esse uolo ac ad audiendum sollicitos quoniam michi ueritatem huius rei apperiendi et uobis seruandi praestante domino meo ihesu qui cum patre et spiritu sancto in ueritate gloriosus triumphat et uiuit in seculorum secula Amen //

Dominica quinta in xla siue dominica in passione de impositis venetorum et de monte florentinorum ac de locis ianuensium que idem in substancia sunt

Sermo 19

Repromissionem accipiant qui vocati sunt eterne hereditatis in christo ihesu domino nostro hebreorum 9o et in epistola hodierna Ego adsum eterne promissionis fidelis locuturus de materia impositorum locorum et montis quam usque ad hanc diem distuli eo quod eius dignitas ferialis dici non paciebatur molestia re breuitate artari // Repromissionem ergo accipiant cum apostolo vobis loquor Qui uocati sunt eterne hereditatis sed est ut per obseruacionem promissionis quod vobis uocatis facta in presenti credentium die propter obseruacionem eorum que dicentur consequantur gloriam sempiternam quam omnes iusti hereditabunt in christo ihesu domino meo // Res enim quam in manibus habemus ad presens grauis est atque dubia et magnum undique periculum profert Non sum ego profundi sensus nec adeo perspicacis ingenii ut nouum quidpiam in hac materia ex me queam adinuenire sed est fons indeficiens sapiencie dei qui fidelibus atque doctoribus suis patet de quorum riuis haurire intendo ex me non audens in tanta re tam dubia aliquid terminare temerarie diffinire Unum tantum fidenter dico quod sicut prouerbiorum xio salomon ait Qui timet laqueum securus erit Et iterum psalmista in psalmo de homine iusto ait posuisti firmamentum eius formidinem suis in materia occurrentibus Et quodlibet predictorum verborum potest esse thema in

(c) 2006 Ministerio de Cultura

sermone presenti ad rem demum veniamus

// Ad intelligentiam gratia dicendorum sciendum est quod motus de
Florentia casus series talis est Comunitas Florentie pecunia egens imponit
quedam onera civibus suis que vulgariter prestantie nuncupantur Et ad
has soluendas omnes cives suos compellit Statuit quoque usque quo res-
tituat sortem ipsis creditoribus dari ultra ipam sortem quinque pro centenario quo-
libet anno Et hoc quoque contingit quod dictis creditoribus uel ab eis in
causa habentibus tantum responsum fuit de acessione predicta atque per tantum tempus
quod aliquando acessio adequata est sorti aliquando non in totum quoque etiam ipam excedit
sortem // Ceterum ad questionum tamen exoneracionem statuit ipa civitas quod quic-
quid promissum est per ordinaciones dictas predicti comunis dari debere talibus
mutuantibus pro dono dapni et interesse pro ro prouisione uel intuitu dictorum
creditorum intelligatur debere dari et recipi et detur et recipiatur et peti et
recipi possit pro spontaneo et libero ac vero domino dono atque dona-
tionis titulo Et taliter recipiat et recipere intelligatur quilibet talis credi-
tor a civitate predicta et hoc pro dapno et interesse et pro aliqua remunera-
tione discreta atque ita et taliter totum illud recipiat unusquisque dictorum
creditorum sicque petere et exigere valeat quod nullo modo quo ad questionem nec
quomismo restituere obligetur Statuit quoque illud sic receptum absque ulla
alia liberacione uel fine per dictam civitatem fienda sine ullo conscientie scru-
pulo ut sibi vere donatum imperpetuum valeat retinere // Superaddit etiam
quod presens prouisio et omnia et singula in ea contenta in pro dictorum creditorum
favorem singulis diebus pro futuro tempore donec per civitatem prefatam fuit
renouata intelligatur singulis diebus et horis singulis dierum de nouo
condi et renouari et de nouo condita et renouata et sic effectum
suum dictis horis singulis et temporibus sortiatur atque lex presens loquatur
ac si singulis diebus et temporibus condita esset Extendendo etiam eam
ad quantitates in preteritum iam receptas per quoscumque creditores civita-
tis predicte sive ex causa mercatus // Item quod sibi solum vendicet locum
in civibus comitatus predicte et districtualibus suis ita tamen quod per hoc
non preiudicet civitati predicte in aliquo iure sibi quesito seu querendo
in posterum vigore cuius alicuius ultime voluntatis facte sive fiende

// Insuper civitas prefata sancivit huiusmodi credita cum iure percipiendi tales
acessiones et fructus in alios posse alienari cum nichilominus pacto quod ipsi
civitati liceat redimere dictum debitum creditori soluendum pro precio
et redemptione dicti iuris ad rationem 28 uel 30 et ultra pro centum Et talis
creditor teneatur ad dictam rationem reuendere dicto comuni ad omnem volunta-
tem eius remanente venditori predicto lucro facto usque ad tempus facte
vendicionis Et ad hoc sepe et sepius constituunt supradictum ad liberandum
et per illum liberant omnes hec licet talem qualiter dicta sunt verbis etc

// Consiles quoque contractus in Janua et in venecijs reperiuntur Additur
quoque in venecijs quia eius status securior est quod inter dominum divites

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et magnates dubitantes de instabilitate sui status voluntarie ponunt ad
imprestita pecunias magnas. Ex hoc providere volentes et sibi ipsis et filiis
suis in casum quo statum perderent aut eis consilia adulta venirent // Quidam
quoque licet videantur cogi predictas pecunias solvere tamen non ex civitatis
caritate sed magis ex ipsa cupiditate ponunt eas quoque propter magnitudinem
lucri quia quidam dant decem vel octo pro centum // Variatur tamen nomina
horum contractuum in civitatibus predictis Nam in florencia vocant montes vel
in ianua dicunt loca In venetiis vero imprestita nominant // Tria quoque hominum
genera hos contractus frequentant sicut per experienciam patet primi sunt coac-
te solventes 2i sunt sponte ponentes 3i sunt libere ementes Et de hiis tri-
bus conclusiones per ordinem subiungamus

Articulus primus in quo ostenditur quare mutuare coactus licite potest exigere interesse
dampni et probabilis lucri conclusio prima

Primo quidem tractandum est de hiis qui coacte solvunt de quo talis
conclusio datur prestare coactus potest licite exigere interesse seu dampnum
probabilis lucri Ex hac quidem conclusione talis veritas seu correlarium
ad propositum elici potest quod coacti per venetos ianuenses et florentinos presta-
re civitati pecunias suas licite possunt aliquid pro suo interesse recipere ultra
sortem et hoc ex triplici ratione primo ratione domini appellentia 2° ratione
dampni emergentis 3° ratione lucri cessantis // Quarto insuper subiunge-
mus in quibus casibus in predictorum denariorum sic coacte solutorum licite trans-
ferri possit. Quod coactio violenta in mutuo facta excusat aliquem accipere
ultra sortem conclusio prima

Primo quidem predictis civibus licet aliquid accipere ultra sortem ratione domini
compellentis possunt quidem predicte civitates rationabili causa requirente et
maxime pro rei publice defensione uti proprio subditorum suorum
auxilio forcius pecuniis eorum Nam et si generalem collectam cum fiscali appli-
candam nemo imponere possit sine principis permissione ut l. i. C. de exac.
tribu. li. x° et e. l. de exac. mune. l. placet Tamen collectam specialem
unaquaque civitas et universitas pro necessitate sibi imminente indicere
potest ut l. ante C. de ope. pub. de quo per Dave nobiles glo. in l. i. ff. quod si
nemo &c. protul ff. quod cuiusque univ. nomine et hoc legiste tenent // Ex pre-
dictis atque ex experiencia patere potest quod tales cives ad talia solvenda
onera et possunt cogi et de facto coguntur hec quidem coactio et violen-
tia de ratione mutui in illud aufert in tantum quod verius dici potest mundana
coactio vel tyrannica rapina quam solucio civium voluntaria. Mundana quidem
coactio quando civitas seu rex ex iusta causa cogit cives ad prestandum pecunias
seu bladum et similia // Tyrannica vero mutuo dici potest quando hoc fit ex causa
irrationabili et iniusta hec ratio videtur meo iudicio ponderanda est quod multi non
ponderantes deviant forte a veritate iuris arguentes quod inutile arguendum est
Nam cum de ratione usure sit quod fiat in mutuo voluntario et non in coacto et in
facto sic coguntur cives sequitur quod tale violentum mutuum non vicium usure

sapiat sed mutuatez ad posse in esse recipe iuste disponat // p qua
lege phibere no potest ciuitas licite suadente rone iusticia et hones
tate releuare ciues suos sic comprimere et grauare potest / grauare pot
et releuare vult. grauare vult et releuare volutarie grauat volunta
rie releuat et licet ciues suos grauare que no liceat etia releuare cu
gnalius licite possit ciues suos releuare potius q grauare // verbi gra si
cos ut faciat bellu iniustu grauat iniuste grauat et tame tales coactos
si de iniusto lucro pmiat iuste remunerat Ex quo pz q grauare quq licet
quq non licet // p tanta est in tali ciuitate et i grauando et in relevando
volutas libera q pecunia hita i tali coactione nec repeti pt nec ex
ea semp idem pnis dat. sed quq maius et quq minus sm melio
res seu deteriores ciuitatis condicones // Ex h patet q tales ciues
coacti recipe aliquid pnt a tali ciuitate quia coactio excusat eos
// fac ad hoc ex de re iur vbi dicit q no est licitum in lege necessitas
licitum facit. et de cse di q. ca discipulos z. q. i. sic eade causa vbi
dicit necessitas legem no habet. Nec tales hoc mo grauati pnt de
suo dapno ale puidere nisi accidere q volutarie a ciuitate offert seu
vendendo qd quid insup est dapnosu cu tanti vendant quq p 24
quq aut plus quq etiaz minus. presentes attame roes no pondero
multum licet a plerisq i tali casu soleat assignari cu etia adduci posset
pro libere mutuante // Nec obstat si quis obiciat q iste modus
talis modus a ciuitate ordinatus inuitat hoies ad peccandu eo q indu
cat ciues ad sperandu et ad plus recipiend q dederint et vltra
sortem // Ad qd dicendu q hoc tunc veru esset qn soluens spe lucri pnciter
moueret sed varia spe mouet pnt Que quide spes no facit hoiez vsua
riu iuxta no p glo i ca consuluit ex de vsu Insup idem declaratum
est plenius sermone 31 arlo 3o et ca 2o Et quis qualis experiencia
teste que magistra oim est ex de elec qm sit li 6 Quis inq pma
ria inductus intecione ad q pro centenario ciuitati volutarie mutua
ret considerato q longe plus lucraret expendendo eos i alios vsus
licitos et honestos vbi licet denarios suos etia tuciores Cum etia
si vellet vende C mutuata ciuitati ut C 24 seu 30 tanti poterit
rehabe cu si emeret C possessione uel domu cont tinde reuende
posset // Nec insup obstat q coacta et inuita ciuitas soluit ut aiunt quida
cu minime cogi possit a subditis suis soluit eni volutarie iusta rona
bili et honesta ca reglata sic in pncio smonis pntis pz // Insup et
si solueret inuite no obstat creditoribus suis maxie cum in reformatione
sua sicut sup in pncio pz comuniter ciuitas asseueret et no intentis si indu
bijs locus sit gestiue ff de [illegible] obl l continuus ff cu ita // Notand
est tame sm fre de senis q si post coactioez quouis casu contentat
quis esse creditor alicuius vt stilis gra mutui recipiat vltra sortez
vsarius sit qm sola spe seu intecione recipiedi aliquid vltra sorte

at superandu

tales soluentes no pnt spe lucri mouent

(c) 2006 Ministerio de Cultura

gra mutui vsariu facit. tame si tales recipiunt q velut gratuitum donu sperantes recipe illa non ppt mutuu quis mutuu sit i causa expecta tanis sed illa sperat tamq a persona grata pro servicio sibi facto nimime vsarii dici possunt Concordat cu hoc tho 2a 2e q lxxviii arlo 2o. faciunt etc adhoc que dicta sunt d. simone 36 arlo 3o et 4o // De mutacone insuper addi pnt ad sinaz fiede que de mutacone ante subsequte et gsequte dicta sunt simone 37 et ultimo co Ex hiis igitur pz q pdicti cives sic coacti pnt predicta recipe ultra sortem / patet hoc etia p exm // pone q quis vult uti pecunia sua i mercanciis nec illa pposuerat mutuare denique ab amico requisito instanter q usque ad ciuz tpus sibi mutuet pecunia illa ex caritate absque omni fraude usure tamen q pdictus si in termino statuto no solvat tantu teneatur solvere ultra sortem. tali utique casu elapso termino et mutuo no soluto potest mutuans recipe et exigere pdictam pecuniam adebitore rone sui interesse. sicut pdictu est pena no sit apposita in fraude usure ex. de arbitris lecti vel q 2 fenitus Sed de hoc lacius infequit simone arlo 3o circa p. dicet // Et si in pdicto casu licet ubi non nulla violencia pz nisi detencio rei ultra termin constitutu gtra dni volutatem quanto magis licebit cu rone interesse sume in dicta Civi pecuniam sua et gtra sua volutatem et auffertur et detinetur quasi semp et no tantu p aliquod tpus sicut in pfato casu detineri videtur // Illud quoque exm ille subiungamus Creditore dapnificato ex longa mora solucionis rone dapni potest ad recipe ultra sorte ex. de fideius puenit go et mutuare coactus Et tali coactione quum q ei redditur capitale et ex hiis no parum dapnificato potest recipe ultra sortem · gna patet Nempe si quis istoz duoz crimen usure deberet incurrere is quidem qui volutarie mutuasset ymmo eo q sicut pdictum est nullus usurarius effici potest nisi volens dare mutuu ad usuram quadmodu lue 6o dicta sonat verba mutuu date nichil inde sperantes. Assecurat quoque plimu a civitate tale p mutuo recipiencium metes q tale lucru ab illa donatur sponte Nam ut dicit canon oblacio nullaz culpe maculaz ingerit que non ex ambigentis peticone pcessit et dicit 1 q 2 sicut apm Et cade ca 2 q 1 qm pio et 13 q 2 questa

pos/ potius incurreret crimen q qui mutuasset inuite

Cz coacti mutuu dare rone exigentis dapni pnt licite aliqd accipe c. 2m

S Ecundo quidem cum hiis antedictis licet ad accipe ultra sortem rone dampni exigentis qd videlz supuenit eis ex solucone prestanciaz hac nempe ronez in nu experiencia monstrat q oio negari ei no potest // Quot eni cives antedictaz civitatu pp onera pdictaz pstanciaz intelleximus sua mobilia et immobilia distraxisse Quot ditissios ad paupertatez ymo quosque ad mendicitatez devenisse Quot orphanos viduas et pupillos tota sua exposuisse substaz . pinde miz no est si pdicte civitates tale statuerint q hito respectu ad qntitatez pecunie mutuate aliqua quota talibus solventibus detur in em-

(c) 2006 Ministerio de Cultura

tacione emergētis dapm // ꝑ pdictis cōtantibz tali mō mutuare
coacti et ex hoc dapnificati sue vtiqz ydepnitati puide non possent
si nō haberet eis aliquid accipe vltra sortem Insup qui sine pctō suo
sed artatus a suo supiori qui vt supius pz cū artare potest homo nō
habeat viā iuris vnde sibi satisfaciat et satisfacē possit de dapno suo
Nimis vtiqz videtur durz nec alius modus est nec magis consonus iuri
et racioni qz qz ipā cōitas cuius cū talis ciuis dapnificatus est satisfa
ciat cōpetenter Et hoc nō ex solo lucro capitali qd adhuc remaneret
sed ꝑ id qd vltra capitale est sed hoc aūt de iure tenet facat ad hoc
ex defidemissr puenit // simplius nō ob aliā cām in aliis contractibz
concedit qz quis potest recipe vltra sortē nisi rōne interesse idest dap
ni euitandi sic in seqn̄ti sermone plenius apparebit ergo sic inposito fieri
licet // pateat hoc etiā per exm̄ verbi grā Si per potentē dn̄m
et supiorem meū aut ꝑ maiores strator uel pdones me dapnificari
contingat licet nō possim facere qz seruer ydepnis de facto michil
omnia habeo ius ex quo habeo restitui pro dapno Et si restituit ha
te recipe possum quod michi restitui debet Sic vtiqz in casu nrō cō
tingit quia prouidet cum ciuitate de dapno suo // Item tal' cōitas
ꝑ experienciaz clare intelligēs talibz ꝑstancias dapnificari ciues su
os ne ꝑ defectuz mēbror pereat totū corpus dictante ipā lege nāe
qz corpus subueniat mēbris sic et corpori ipā mēbra spone et li
bere tamqz pia et discreta suor ciuiū mater puidet emergenti
dapno ciuiū suor statuendo qz quilibz ciuis pro C annuatim habeat
qz et de suo libere dispone potest ergo et ciues pnt illa recipere hoc
modo // Nec videtur adhuc sufficiēs inpugnao cōī pdicta Sz hec
ratio procederet hoc mō pro dāte ciuitati mutuū sponte // Item
cōitas pro libito minime dispone potest cōī diuinā legem sic ple
nius inseqn̄ti arlo apparebit Quare h assūptuz vt h posset esse du
biū vel sumptū. Et pdicti pnt aliquid accipe vltra sortem
rōne cessantis lucri cam̄ zm

Tercio vero ciuibz supdictis licet ād recipe vltra sortē rōe
lucri cessantis ponatur sic nempe ex retēcione debiti uel
mutui vltra legittimū tp̄e adnō precedenti impediti a lucro quod li
cite negociando uel alio mō licito lucrati fuissent licite exigere
seu recipe pnt recompensacionē sui dapni et cessantis lucri sm dis
crecoēm iudicū prudentis viri ɔsideratis simil' cōpluz eo tp̄e alii sibilez
negociacoēz uel artem exercentes cū equali pecunā lucrati essent
Insup arbitrari debent vtrū isti fuissent nō mutuādo sed ād
iuste agendo lucrati uel non Non dico tamē qz talis retinēs obli
garetur satisfacē totū lucrū qz ex rē illis pbabilit' puenissz si eaz
fuissent ymo tantū inde subtrahi deberet qntum pdicōnī dubietas
i mercacōnibz uel cōptionibz contingēciuz pensanda eēt et piculoz

(c) 2006 Ministerio de Cultura

indico probabile ex mandata. hoc est contra sententiam priorum sic latius dicetur
in simone leprosi articulo 2o capitulo 3o // Preterea amissio talis lucri quedam dampni
ficacio est huiusmodi prestitoris et ideo eo ipso quod mutuans potest iuste exi
gere interesse emergentis dampni sicut supra in precedenti capitulo monstratum est. potest
iuste exigere equalens dampnificacionis predicti cessantis lucri // Si igitur
in hoc casu cuilibet licet aliquid dicto modo accipere ultra sortem eadem utique
racione predictis civibus licitum esse evidenter apparet // probo etiam quod eis
magis liceat quam predictis Nam discreta racio dictat quod in proposito casu postquam
capitale violenter detentum non potuit ipsi prestitori uel mutuanti perdi
seu periclitari sicut poterat in mercando uel negociando id circo tamen debet
sibi subtrahi de probabili lucro quantum sponderat incertitudini certitudo
prestita Sed civibus antedictis non tamen aufertur et retinetur sed etiam numquam
reddidit capitale eorum - Quare propter pigniorem remuneracionem quam prestant minus
suscipere possint // Si quis obiciat autem quod pecunia quam civitas debet non
valet nisi se ipsam nec ex se ipsa potest fieri lucrosa // Ad hoc dicendum
quod pecunia illa domino suo verisimiliter valuisset plus quam se ipsam propter industriam
qua illa fuisset usus non solum ad preveniendum dampna que sibi ex eius ab-
sencia contigerunt sed etiam ad lucra per mercacionum industriam cumulanda
Et non ideo habuisset ex se sed ex industria domini sui. Et ideo receptor
pecunie non solum privat dominum pecunia sua sed etiam toto usu et fructu exer
citande industrie in illa seu per illam // Si quis etiam obiciat quod pecunia
a civitate ablata modo predicto atque retenta non habet aliam quam mutui
racionem Non enim habet racionem capitalis seu depositi sed ex mutuo
nullum lucrum creditor sortiri potest quin usurarium sit acceptum et indebi
tum ergo etc // Ad hoc dici potest quod licet pecunia illa non habeat realiter
racionem capitalis habet tamen interpretative seu ablative quia ex quo dominus usus
fuisset illa ut capitali suo civitas non abstulit sibi solam simplicem pecunie
racionem sed racionem etiam capitalis Et ideo sibi tenetur tamquam de capita
li Et ex tali racione civitas satisfacit cuilibet civi de hac etiam materia
dicetur in simone leprosi articulo 2o et capitulo 3 // Nec obstat insuper Si quis
obiciat quod non videtur esse in tractatu civitatis remunerare cives racione interesse
dampni emergentis aut lucri cessantis Nam si predicta intencione hoc
faceret magis remuneraret eum qui magis dampnificatus esset quam quem
minus cuius contrarium manifeste apparet // Ad quod dicendum quod si hoc possibile erat
equum utique foret sed cum hoc impossibile sit de quolibet particulariter ad civitatis
noticiam devenire ergo etc // Insuper si de quibusdam noticia foret nimium
dicelinores et scandalo in populo orientur de imparitate solucionis et satis
factionis propterea pro communi bono sanciunt quod pari satisfactione remune
rentur et utique bonum esset ar. de consti. cum omnes cum ibidem notatis quod dicit
ut constitueret et quod non deceret unum Cum scandalizaverit in glo. // Simile
quidem videmus in collegio magistrorum et ordinatorum quod qui prior est in tempore
prior est etiam in sede Quociens insuper per experienciam videmus magnum

uel doctorē pcedere alios plures qui unqȝ dignꝰ nō esset solus corri
giā culcamētorū illoꝛ hec probant ex̄ de ma. et obe c. i et c statuimꝰ
cū concordācijs mlt̄is

Articlꝰ 2ꝰ q̄ illicitū est aliq̄ accipe ultra sortem hijs qui ad dicta m̄
pstita denarios voluntarie ponunt

Secundo tractandū est de hijs qui in dicto mōte seu m̄pstitis siue locis
sponte denarios ponūt licet talis modus rarius obseruet. Nam
cōiter volentes talē ↄtractū facere emūt ab hijs qui tales denarios
ibi hn̄t et vende volunt Et de hijs que ēcia hec pro sorte habent
uel a ciuitate tamq̄ ab hijs solent emi qd idem est q̄ sponte ponē Et
de hoc talē ponamꝰ ↄclonē // Sponte ponētes pecuniā suā sup
m̄pstita et loca et super florencie mōtem et ex pacto ultra sortem
aliquid recipientes usurarij sūt et restitue obligant. / Pro hac ↄclu
sione lucidiꝰ declaranda ēcia eam quadruplicē intencōnē ↄsideremꝰ
pma est intēcio caritatis 2a est intēcio cupiditatis 3a est intēcio contra
rietatis 4ta est intēcio veritatis.

Q qui feruētis caritatis intēcōne sponte mutuat sue ciuitati libere sibi
oblatū ab ea ēciā ultra sortem licite recipe potest ca. i pm

PRima est intēcio caritatis Circa hꝰ aduertendū est q̄ pn̄t esse quidā li
cet rari veri rei publice amatores qui videntes i iminētē necitate
et pericula ciuitatis sue sponte ex caritate saltem pncipalr̄ mouent
suā pecuniā mutuare ciuitati sue Et de talib; nō loquitur ↄclo predicta Nā
licite recipere pn̄t qd sponte eis a ciuitate offertur sicut et hijs de quib;
dictū est in articlo pcedenti Nam nō minꝰ p̄miari meret voluntaria caritas
q̄ artata necessitas eo q̄ nō minor racio eiā possit et dapni emergētis
et lucri cessantis In voluntaria caritate q̄ in artata necitate vnde aplꝰ
ait hylarem enī datorē diligit deus et habet ēcia hoc 28 q. i. sic enī
ubi de hoc latius tex positus est // Si tamē talis sponte mutuās credit
suā ciuitatem aut dn̄m ppter excendāz i iustaz guerrā aut aliā iniustā cā
tali pecuniā indigere tunc sponte talibus pecuniā mutuare est ↄtra malis
inde seqn̄tibus efficacem cām ministrare Et tunc nō solū nō pot licite
aliq̄ remuneracōnez inde recipe ueꝛ ēciā omib; dapnis et malis que
sine suo tali fauore data non fuissent nec facta iuxta posse satisface ob
ligatur sm̄ illud ex̄ de iniuri et dampn dato c. si culpa ubi dicitur Qui oc
casionē dampni dat dampnū dedisse videt // Sed incidit dubiū circa
predicta qd de facto cotidie euenire ↄtingit pone q̄ imponit prestā
cie onus cū incremēto consueto uel condecenti per illos papiendo dū
taxat qui soluerint infra certū tpus nūquid infra dictū tpc soluētes
qui alias infra illud unqȝ nō soluissent pecunt in tantū q̄ pcepturi resti
tuere obligentur. // Sitz pone qd ēcia cotidie contingeret. Seu de mense
nouembris indicitur onus atque statuit pro hijs qui soluerint infra mē
sem qui in kalend Januarij incipiat decim lucrū Qui vero soluerit post

(c) 2006 Ministerio de Cultura

dictum mensem incipiat? kl. septembris peccant ne ita soluentes qui aliter infra illum mensem non soluissent // dicendum secundum quosdam quod ex quo mutuum quod est in hoc casu principale et fundamentum atque subiectum non est ex intencione corruptum quia tales ex necessitate mouentur vel saltem non primaria intencione lucri sicut fuerunt ... patet in martilo perdentis ideo non corrumpitur edificium superedificatum seu qualitas subsequens inde que est ut properat uel eciam ampliat predictum lucrum propterea non potest dici ibi esse vsuram // probatur quia nam ex quo tale lucrum habuit est ideo non est illicitum illud desiderare. Et quod est simile intelligi potest verbi gratia donat michi comitas mille si infra mensem ad exercitum vado alias non sicut michi eciam donat mille recipienda infra 6 menses si infra mensem ad exercitum vado Si autem post mensem ~~quingenta tantum seu~~ quingenta tantum seu mille sed infra annum percipienda Nempe si non illa cicius consequitur seu ut illa alias non consecuturus acquirat magis uolo infra mensem ultam tunc comittit vsuram seu peccatum // Nec obstat Si dicatur hoc non esse mutuum sicut in casu nostro quia ex quo sicut predictum est licitum est lucrum racione dampni compellentis et dapni emergentis et lucri cessantis Ideo inter hunc casum et illum in principali radice nulla est diuersitatis ergo et nulla alteracio in dispone iuris

Multiplici argumento probatur quod sponte ponentes denarios ad impositam ex intencione cupiditatis nichil inde recipere potest capitulum ...

Secunda est intencio cupiditatis. Circa hoc aduertendum est quod sponte ponentes denarios super montem sperantes ad accipere ultra sortem vsurarii sunt Et hoc quod probatur multiplici argumento et racione Et primo racione intencionis 2o racione preclarioritatis 3o racione translacionis 4o racione infructuositatis 5o racione prohibicionis 6o racione similitudinis 7o racione dubitacionis // primo ... racione intencionis scilicet cupiditatis quicumque habet dans sponte mutuum comitati scilicet cum intencione principali remuneracionis vsurarius est eciam si nulla pactio de hoc exterius intueatur sicut patet extra de vsuris consuluit Et quicquid ex mutuo illo recepit restituere obligatur si potest et si non potest mortaliter peccat Si satisfacere cum poterit non proponit Et hec siue intencio superdicta sit mutuum antecedens siue subsequens siue quandocumque Secundum quod de hoc dicitur sermone 3o articulo 3o et capitulo 3o plenius dictum est Nam omne lucrum ex mutuo principaliter intentum vsura est sicut lacius patet dicto sermone 3o articulo primo et capitulo 3o in descriptione vsure sed illud lucrum est licitum ex mutuo principaliter intentum ergo vsura est

// 2o probatur racione preclarioritatis. Nam predicta vendicant sibi locum cum persona preclarior atque priuata mutuat alteri persone priuate quomodo multo forcius de illo qui mutuat comitati quam magis peccare videtur qui feneratur comitati cui amplius obligatur quam qui feneratur singulari persone. Proinde augustinus ait Caritas communia propriis et non propria communibus anteponit et quare de posito prelato bone magis est ... bono comitatis quam

(c) 2006 Ministerio de Cultura

psone preclaris ac per consequens magis tenetur homo gratis mutuare et bene
facere civitati ceteris paribus quam singulari psone ergo contrarium facere magis
peccatum est // 3o probatur hoc ratione translacionis quia talis mutuans in civita-
te dominium illius pecunie transfert et per consequens pecunia illa non remanet sua ut
in l. ii ff si certum petatur. Ex quo sequitur quod si pro pecunia illa aliquid recipit ultra
sortem recipit de non suo propterea usurarius est signanter patet quam in sermone 38 ar-lo
primo per totum ubi ostensum est plene per xii rationes. Quare eciam in lege nature
usura prohibita sit inter quas in cao 8o racio assignatur quod prohibita est eo quod
mutuans recipit fructus de eo quod non est suum quod utique facit mutuans ante
dictus propterea usurarius est censendus // 4to probatur idem ratione infruc-
tuositatis pecunia quidem non est apta nata facere fructum quod talis querit
fructum de eo quod non est aptum natum facere fructum ut ponit Innocentius in c.
de usu. Ex quo sequitur quod iste qui non coactus sed libere ponit usurarius est
qua tenet ex precedenti motivo // hoc quoque amplius roborari potest per pre-
dicta in sermone 38 ar-lo po cao 2o ubi ponitur 2a ratio. Quare usura est
contra legem nature // Quinto quoque probatur hoc idem ratione prohibicionis
luce etenim 6o cao precepit dominus dicens date mutuum nichil inde sperantes
ergo mutuans obligatur nichil inde sperare se recipere ultra sortem ex quo
verbo ortum habuit cam consuluit ex. de usuris et ibi allegatur predictum
divinum verbum // Sexto insuper probatur ratione similitudinis Nam si
quis super unam vineam sive agrum libere prestaret C. ex quo deductis
expensis mutuans annuatim reciperet x elapsis decem annis teneretur
restituere agrum quoniam ex fructibus sors mutui extracta esset probatur hoc
ex. de pignoribus illo nos et l. i. C. de pignoratoria actione ergo si iste libere mutuat
C et in singulo anno recipiat decem elapsis decem annis sors erit ex-
tracta et per consequens ulterius recipere non licebit Eadem enim ratio in utroque
est nam leste appet Nam in tali casu ponitur pecunia loco agri vel
domus // Septimo quoque probatur hoc idem ratione dubitacionis //
Querit enim alex. de alis Quid de illo qui dubitat de aliquo utrum
sit symonia vel contractus usurarius sive non eo quod quidam iurisperiti
dicunt esse symoniam vel usuram Quidam vero non Quid quid faciendum
cum hoc ignoret. Et tunc dubitacioni respondet dicens quod talis ab huius
contractu abstinere debet ne discrimini se committat Melius enim est
ut incidat in temporale dampnum quam in dampnum spirituale id est minus malum est
Sed iste casus est talis ergo hoc agens discrimini se committit Et sic
in sequenti 9o cao apparebit talis mortaliter peccat // Sed contra hoc quidam
hic dicit aliquis et contra illud quod sicut dictum est dicetur in sequenti cao 9 videtur
quod dictum est in sermone 72 ar-lo 2o c. 1o in fine. Que contrarietas secundum aliquos
solui potest per id quod dictum est supra sermone 21 articulo 2o in fine

De multiplici argumento quo quidam probare conantur quod sponte ponentes denarios ad im-
prestita supradicta possunt aliquid accipere ultra sortem et de improbacione eorum
3m cam

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Tercia est intencio contrarietatis eo q plerique s. contrarys ar^tis seu
ronibz impugnant pdictaz reglaz scdm ^ones | dnt enim pre
dictu contractu licere pmo rone ydeptitatis 2o roe donacois
3o rone cois utilitatis 4to rone liberalitatis sine pmissionis 5o roe pos
sessionis 6o rone nobilitatis 7o rone pmissionis // pmo dnt h licere
rone ydeptitatis unde sic arguunt ponens libere ad impstita seu sup
motem pecunias sua potest se licite suare ydepnem 9o et ad accipere
ultra sortem aliquid quide appet Conceditur enim q coactus rone inesse
potest aliquid accipe ultra sortem 9o et in pposito qm iste alr patitur
dampnu // Ad qd respondeo concedo ans et negando 9naz quoniam si
vult suari ydepnis no mutuet comuni pecunias sua sed sibi retineat et
sic se suabit ydepnem Sed si mutuat libere mutuet et nichil recipiat
ultra sortem quia alr agit con dictu xpi sepe allegatu luc 6o mutuum
date etc // 2o dicunt hoc licere rone donacois unde sic arguunt
accipiens mutuu potest libere donare de suo sibi mutuu danti et trans
ferre dniu qd in re sua habet in ipm mutuatem et facere ipm dominu
rei sue et per 9ns mutuas potest recipe illam rem tamq sua Non
obstante q sit ultra sortem hoc aut fit in cantanbz antedictis libere
ponentibz ad impstita pecunias suas ergo licitu est // Ad hoc respondeo et
concedo ans et 9naz et totu usq ad illam ptem hoc aut fit in can
tanbz antedictis qm non libere donat sed pro pecunia iam recepta
ppterea nunc illud recipe licet Ad hoc vide 3 simone 36 articlo 3o
cao 13o hoc quid per exemplu pz Nam scdm bonaventura in 4o di. 21 et
scdm alex. de alis et Scotu Confessor no potest manifestare peccatu
ei per confessione manifestatu etiam de licencia 9fitentis eo q 9fessor
ligatus est no tantu ex iure penitentis sed etiam ex iure ecclastico et
divino. 3 q no potest talis penitens dispensare ex de pen et re. Om
nis utriusq sexus et de pen di. 6 sacerdos Item in pposito nostro
Non enim ligatur usurarius aut quibz alius ad no recipiendu ad ultra
sortem ex mutuo dato ex solo iure singularis psone sed ex precepto
divino supra quod dispensare no potest recipiens mutuu // Pterea
licet hunc mutuantes licite possint dare no tamen potest sic sibi libere
dare q mutuans licite recipe possit pro pecunia quam illi mutuavit ad
ultra sortem post consiliu utique est mandatu Dicit enim dns mutuu
date etc consiliu licet quidq sit pceptum sic sup simone 3o et 2o
arlo patet. Et addit nichil inde sperantes etc pceptuz qd obligat
semp et ad semper // P si quis recepit hoc mo restituere debet
et si postea ille donaverit libere recipe potest nichilominus addimus
condicionibz que ponuntur 3 simone 36 artlo 3o cao 4to // 3o quoque
hoc licere debet rone cois utilitatis unde arguunt sic Quilibet
de suo in quo plenu ius et dniu habet dispone potest i licitis et ho
nestis pro sue libito voluntatis ut in l in re mandata C mandati

(c) 2006 Ministerio de Cultura

quoniam et tota civitas hoc potest quod patet quia in consensu totius civitatis in-
telligitur consensus omnium singularium personarum secundum Scotum in quarto licita quidem
et honesta sunt que in comodum et salutem rei publice fiunt Quapropter ille
civitates potuerunt sic disponere de rebus suis quod ponens tantam pecunie
quantitatem tantum recipiat cum modis superius anotatis et per consequens lici- aliquis
te alius recipere potest quod patet quia ad hec illa mutua facta sunt videlicet
ad comodum et salutem civitatum illarum // Ad hoc dicendum est quod concedendum
est antecedens et consequentia et quod probatur // preterea minor et assumptum dummodo
non sit contra legem iuste principantis et signanter ipsius dei contra
cuius legem videntur talia imprestita et supradicti contractus in civitatibus no-
minatis Nam bonum comodi habet distingui contra bonum honesti
Nempe anime salus saluti corporis et rerum temporalium preferenda est
12 q i precipimus et ad hoc vide glo in capitulo ille xxii q v ubi glo ait quod ma-
ius dampnum est in amissione unius anime quam mille corporum // Quidam quoque di-
cunt hoc esse licitum ratione liberalitatis propterea arguunt dicentes petrus
de eo quod suum est libere et pleno iure potest dare martino ut in l i
ff de donationibus et in c periculosum 1 q i Et ex hoc martinus licite recipere
potest ergo et tota civitas potest de suo ipsi martino libere providere
et sic potest ipse licite acceptare quod patet quia plenius ius habet to-
ta civitas in quodlibet ipsius civitatis quam aliqua singularis persona super
proprium suum Nam potest confiscare et potest restituere quod non potest
singularis persona eo quod non possit post destructionem recuperare ut
no ff quod cuiusque universitatis no l item eorum Et sic per consequens potest in civita-
tis utilitatem providere signanter illis scilicet quorum interest // Respondeo
concedendo assumptum dummodo superior lex non sit in opposito sicut supra
dictum est in responsione ad argumentum 2m Nempe singularis per-
sona aliquid libere de suo non posset dare pro pecunia sibi mutuo da-
ta Ita quod mutuans licite illud recipere posset cum sicut predictum est
sit contra preceptum superioris iuste principantis ac mandantis mutuum
date nichil inde sperantes luce 6° et ex de usuris consuluit // Quidam
etiam hoc licitum esse dicunt ratione possessionis ex quo sic arguunt Ista
que ponuntur ad imprestita supra montes et loca non sunt mutua
sed possessiones ergo potest ex illis tamquam ex possessionibus suscipere
fructum et hoc annuatim sicut fit de possessione patet utique antecedens
eo quod pecunia illa numquam restituenda est nec repeti potest sed tamquam
possessio potest vendi et nunc carius et nunc vilius secundum conditionem
et statum civitatum antedictarum sicut etiam de possessionibus contingere solet
quod patet quia eundem locum tenet pecunia illa in hoc contractu quam
teneret si ex ipsa emisset unum annuum fructum tanti precii // Respondeo et
primo nego assumptum cuius quod sit in veritate contractus vocabulum
manifestat Nam inveniens non possessiones sed imprestita et mutua
nominantur nec a proprio significato vocabulorum est regulariter recedendum

(c) 2006 Ministerio de Cultura

vt in l. nō aliter ff. delega et fide coñ. Nec sunt sic ager sed sicut
mutua sed alia q̃ uo modo cū rehaberi nō possint nec sic pos
sessiones q̃ impignoratā possessionē ad me reuocare possum pos
sum etiā eam vendē precio iusto sed in p̄stita illa nunq̄ pñt vendi
centū pro cento sed longe minori p̄cio q̄ satis videtur absurdū
scilꝫ q̄ de C florenis nō possum hr̄e C florenos. Concesso aūt añte
nego q̄nāz et rō est quia pecuā nullū aliū vsum habet p̄ter ex
posicionē. Ex agro aūt habent̃ fructus ex labore huāno. Est em̄
ager aptus fructificare pecuā vero non. Insup ager est meus et
si ideo recipio fructū vtiq̄ de re mea accipio fructū. pecuā aūt
a me libere mutuata vtiqꝫ nō est mea // p̄. nō sic possum hr̄e
ex illa pecuā recipe fructū sic ex agro meo. Nec etiā verū est
assūptūꝫ scilicet q̄ eundem locū teneat pecuā ibi posita q̄ teneret
si emissem ānuū fructum q̃ ibi vera vendicio esset. hoc vero
vere mutuū est sic patebit infra articlō 3° et 2° cā° atqꝫ 13° ar^to^ i. 13.
// Sexto insup assūmt hoc licere rōne nobilitatis et singlaritatis
Preterea arguūt dicētes p̄dicte st̄ notabiles ciuitates in tota ytha
lia ymo in tota xp̄ianitate in quibꝫ huiuſ contractus exercent̃
Magni domini ponūt sponte ad in p̄stita antedicta. Item reli
giosi int̃ quos sunt valentes viri et in sac̄ theologia doctores.
Insup et deuoti religiosi ac deū timētes et deuoti ciues & de
uotissime mulieres et ponūt et emūt de quibꝫ nō defacili est cre
dendū q̄ sint despectores vel contēptores salutis animarū suarū
nec p̄prie fame vt probat p^a^ q. i. sanctimo. Quare tenendū est
tales contractus licitos esse // Rn̄deo et p̄mo concedo p̄mā p̄tem
antecedētis. et q̄ntum ad 2^am^ nego q̄nāz. Nempe i ytalia sunt alie
ab istis spectabiles ciuitates vt Roma Mediolanū. bononia. p̄usiū.
Neapolis. et alie plures extra ytaliā vt parisius. colonia. lon
donie. bruge. gandauū et plures alie in quibus nullatenus exer
cent̃ tales contractꝰ. Que quidē ciuitates libent̃ p̄uidēt comodis
suis sicut tres iste p̄nōiāte licet salua q̄sciā hoc face possent. Et
mille forte reperirent̃ in tota xp̄ianitate in quibus exerceant̃ tales con
tractus vel saltem tantū q̄ntum freq̄ntant̃ in ciuitatibꝫ antedictis // 2°
dico q̄ in ciuitatibus illis etiam nō consenciūt om̄s sic ego satis p̄ ex
perienciam noui licet hēant ibi in dictis in p̄stitis denarios nō sponte
positos sed ex coactione ciuitatis vel comitatis vt p̄dictum est. Et si
st̄ ibi quidam sponte ponētes minime mirū est q̄ etiā multi absqꝫ aliquo
rubore publice mutuāt ad vsuram. Nec insup est admirandū cū magni
dn̄i ponant sponte pecunias suas ad in p̄stita illa q̃ et magni p̄ncipes
atqꝫ magni dn̄i vsurarij extiterūt. Insup et p̄dones. Aliquī etiā dn̄i
non bene informati an liceat lꝫ dubitantes de statu suo sicut p̄dcm̄
est ne totam sbāz suā subito p̄dere possint tales ibi denarios ponūt

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Cetera autem religiosi de talibus imprestitis recipiant fructus non deducat
mutua illa licita esse. Ipsi enim communiter nec posuerunt in imprestitis illis pe
cunias nec emerunt etiam mutua illa sed modus eorum communiter talis est.
Nam quidam habentes pecunias ad mutua illa quas soluerunt coacti solvunt aut
alias in predictis imprestitis licito modo adepti sunt in ultimis voluntatibus
suis pro elemosina dimittunt predictis religiosis pecunias illas seu red
ditus illos vel partem illorum ut hanc partem deputati per dominium veneto
rum ut puta procuratores sancti marci mittant predictis religiosis illam
aut partem pro elemosina recipere possunt dummodo libere largiatur
// Si autem antedicti religiosi dictam elemosinam ymo tales redditus habere
sollicitant et pretendunt ius habere in illis videat conscientias suas. Nam
licet quidam sicut supra monstratum est possunt ex imprestitis aliquid ac
cipere ultra sortem non tamen omnes ad quos venerunt imprestita ipsa sicut
ex precedentibus patet // proinde si de fenebri pecunia aliquid datur
puta quia denarii mortuis relicti religiosis fuerunt a testatore empti
vel sponte in monte positi et non coacte soluti tunc quidem completa sorte a
receptione talium abstinendum est // possunt quoque religiosi etiam aliter
legitime excusari. Constat enim quod nullus efficitur usurarius nisi volens ad
accipere ultra sortem sicut ex precedentibus patet. Si igitur predicti religiosi
non recipiunt illas pecunias seu elemosinas ab ipsis imprestitis pro pecunia
quam ibi libere posuerunt modis antedictis usurarii non videntur sed ap
paret quod recipiant elemosinas iure ipsorum qui illas in eis vel in
quibus posuerunt et ius suum in eos legitime transtulerunt licet non in qua
lemcumque iuxta ea que in precedentibus dicta sunt // Non quoque credunt — etiam istam materiam
hoc licitum esse ratione permissionis et taciturnitatis. Proinde arguunt di
centes etiam papam et cardinales aliosque prelatos istos contractus frequenter
intellexerunt in civitatibus antedictis nec tamen ad attemptaverunt
contra illos per ammonitiones reprobationes aut et commnationes. Quia ipsi
de negligentia argui possent videtur quod non periculum permitterent
in etiam regnare in animarum discrimen eis non providendo de aliquo re
medio salutari. Quia igitur huius contractibus non providerunt sed eos
pertranseunt sic intactos videntur eos tamquam licitos quodammodo approba
re // Confirmatur ista ratio sic. Civitates prefate hos contractus fre
quentant tamquam iustos et eos forte licitos asseverant. Ergo si contractus
usurarii sint tenent approbant et affirmant saltem implicite et ex consequenti
licitum esse dare mutuum ad usuram contra evangelicum verbum Luce 6°
mutuum date etc. Ex quo sequitur manifeste infidelitas quia ipsi sic per
errorem procedendum esset contra predictas civitates sicut contra alios
hereticos nec tamen circa hoc providet ecclesia et longa tempora ab ore
tu illorum contractuum iam fluxerunt. Ergo verisimile non videtur hos
contractus usurarios esse vel aliquo modo iniustos // Respondeo ad predicta et
primo nego secundam partem assumpti quia permissiones communis iuris et decretales

facte con usuras contra illos contractus sit et omnes subditos ligant
nisi exempti uel privilegiati sint Sed quod ex mutuo aliquis intendere pos
sit ad accipere ultra sortem ex privilegio pape absurdissimum et falsissimum
est Tum quia est contra legem nature sicut supra sermone 38 articulo primo per
totum plene monstratum fuit Tum quia est contra legem scripture sicut patet
ubi supra articulo 2o maxime est preceptum et negativum quod est non furtum
facies Tum quia est contra legem gratie hoc est contra verbum christi luce 6
mutuum date etc. Tum quia est contra determinacionem ecclesie extra de usuris
in capitulo consuluit et in capitulo super eo extra de usuris ubi alex. tercius ait Cum
usurarum crimen utriusque testamenti pagina detestetur super hoc dispensacionem
aliquam posse fieri non videmus quia cum scriptura sacra prohibeat pro
alterius vita mentiri multo magis prohibendus est quis ne etiam pro redi
menda vita captivi usurarum crimine involuatur hec ille // Ex hiis verbis col
ligitur primo quod aliqua dispensacio non est posita in usura // 2o quoque colligitur quod
nec pro sustentacione viduarum uel pupillorum aut quorumcumque aliorum dare mu
tuum ad usuram aliquo modo licitum sit sicut quidam falsissime fabulantur pro quo
facit c. non est putanda 1. q. 1 et 22. q. 8 capitulo unico Et maxime compensato
quod nec hoc liceat pro redempcione captivi sicut nec licitum est pro alterius
vita mentiri cum secundum apostolum ad Romanos Non sint facienda mala ut veniant
bona // Si quis forte miretur quod contra tales ecclesia non procedit propter quod hoc per
mittere videtur tamquam licitum // Ad hoc potest etiam dici quod huiusmodi contractum per
mittit eo modo permissionis de quo supra in sermone 38 articulo 3o capitulo 3o / De
prima permissione declaratum est permittit idest non punit Ad confirmacionem
etiam dico quod dubito antecedens et nego consequenciam pro negacione antecedentis
Et si ad partem aliquam declinarem potius negarem ipsum quoniam spectabiles
et ... viri sepe de materia ista dubitant et inquirunt sicut manifeste apparuit
Florencie in nostro capitulo generali ibi celebrato anno domini 1340 Ad quod
undique convenerunt multi valentes viri in quibus fuit magister guillelmus de
Cremona qui postea fuit episcopus papiensis vir undique ingentis sciencie et
magne fame Et tunc quidam ad generalem ordinis nostri missi sunt quidam
cives ex parte civitatis instantissime petentes ut materiam istorum mutuorum trac
tare et declarare vellent pro serenitate consciencie suarum Si in scriptis prefati
contractus essent liciti aut non Interrogant etiam de hoc cottidie predicatores
per lone predictarum civitatum sicut patet pluribus religiosis qui ibi conversantur
immo contra tales ementes ibidem ipse modo extitit sepius predicatum et
hoc sustinuit dominus et perplus paciencter sicut ego ipse per experienciam vidi
Quo modo igitur dicendus est illos tenere firmiter ea licita esse. Consequencia etiam
nichil valet quia cum hoc quod aliquis teneret illa mutua licita esse staret
quod non teneret licitas esse usuras. oporteret enim ipsum sic arguere Iste te
net hec mutua esse licita et iste tenet ista mutua esse usuras ergo iste
tenet usuras esse licitas sed tunc minor esset neganda uel conclusio non
sequeretur ordine debito. forte enim quod aliqui usurarij credunt usuras esse

(c) 2006 Ministerio de Cultura

licitas sic ego quosdã cognovi licet tales ne tamq̃ hẽtici puniant hoc nõ manifestant p q̃d solũt quod obiciat ad illic contenta

Confirmã 2ᵉ cõnis pdicte scilꝫ q̃ de imposititis sponte positis non licet aliq̃ accipe ultra sortem caᵐ ẽm

Quarta est inuẽcio veritatis pro roboracõne aũt 2ᵉ cõclõnis et huius 2ᵉ arti sic efficacissiẽ argui potest Jste ciuitates et spectabiliores viri eoꝝ dubitant utrũ hii contractus sĩt liciti aut usũe sicut pdcm est ergo in hoc dubio se pdictis contractibꝫ exponẽtes exponũt se piclo morta lis culpe q̃re sic contẽptores mortalit pccant // 2ᵒ sic isti dubitant an tales contractus sint usũe ergo se exponẽtes in hoc dubio sciend se ex ponunt piclo usũaꝝ q̃re vident saltem mẽte usũaꝝ Nam nõ dimit tunt p hoc q̃d potest esse q̃ ex hoc cõtractu sĩt usũaꝝ // 3ᵒ etiã sic Jsti dubitãt an isti contractus usũaꝝ sint ergo ꝯsencientes de hꝫ dubitãt an restitũe obligent et p gñs tenendo et retinẽdo cũ ista opĩone gñe stant in piclo et dist̃rim se exponũt mortalis culpe et sic conti nuãt mortalem culpã uel restituũt et per gñs tũc sic se hñt ac si usũa rii extitissent nec alius modus appet q̃m p ipaꝫ restitucõeꝫ q̃ possint a uinclo pcti mortalis absolui sic etiã de ceteris usũariis dicẽmꝰ igr̃ in talibꝫ dubiis dic̃ tex̃ q̃ est tucius abstinere ut caᵒ in ciuitate ex̃ de usũis q̃d quis directe loquit̃ in cõtractu dubio usũaꝝ ꝯ͞d idem l ad opinius ff̃ siuliis deritũ nup ibi in re dubia rã et despon caᵒ juuenis de pen di s̃ cao baptizatus inst. Jtem pro salute aĩe est tucior via semp eligenda ut in c illud ex̃ de cle ex. et in caᵒ ad eius q̃ di // volentibus igit̃ saluare aĩas suas hoc est tucior via scilꝫ a talibꝫ ꝯtrac tibus abstinere q̃ in tanta pitoꝝ dubitacõne alterã ptem eligẽ minꝰ tutam. Est quidẽ graue in re dubia certã ferre sniã xi q 3 graue 30 q ult judicatem. Et hoc maxime ĩ causa seu facto ppo sicut est illud emere uel nõ emere Nempe in re ppa neq̃ judex neq̃ testis neq̃ arbiter esse potest. C ne quis ĩ sua cã l una et l nullus ff de testi l pe ff de arbi Nam amor et cupiditas que versant in ppo facto puertunt hũanuꝫ iudiciũ ut in caᵒ quatuor xi q 3 si ergo piti in hoc dubio dissident inter se Et apũ illa que habet q̃ contractus isti et articli subsequẽtis sint liciti non sit tuta pro aĩaꝝ salute sequit̃ q̃ ab ista spontanea denarioꝝ posicõne ⁊ ab ipoꝝ emptõne debet quilꝫ abstinẽ donec aplicus tamq̃ ppa non tamq̃ pticlaris homo sed tamq̃ vicarius dei ad quem spectant dubia que de nouo emergũt decidẽ consulat ut in caᵒ p venerabilem ff̃ vombꝫ ex̃ qui fi sint legi et l cum de nouo C de legibꝫ // Qꝫ aũt per papam licet nõ p bullã hoc declaratum sit michi constat sicut referam legi enĩ in ẽ suꝑ sniãs domini guillmi de cremona epĩ papiensĩ q̃ cũ quidã vir prediuẽs et in pecuniis potens pdicto modo intendẽt ponẽ q̃ndam magne pe cunie q̃titatem in una pdictoꝝ teñ ciuitatũ p elcosinis impetrũ

(c) 2006 Ministerio de Cultura

paupibz dispensandis habito a pdicto dno guillmo ob cam illius de hoc cō
silio ptorz factaqz de pfata mā motis et impstitorz i florenti studio
papiensi diligenti discussioē ciz in ꝑ otrarias opiones ad huc dubia
remanet occurrentibz aliis causis ꝯsus est antedictus dns guillms am
bassiator ad papā vrbanū 6m tūc Janue ꝯmorātez Rogauit igit cū
pfatus diues instaret q de pfata mā ꝯsuleret papā eiqz de sua in
tencōne circa positonez pdicte pecunē pro elcosinis dispensandis ꝑpo
sitiz reuelaret. Cui papa respondit q bene faciebat cū ꝯsulē de tali
eo q casus arduus esset. assuitqz illū vsariū esse pdicta aut ego legi
in libro suo ꝑpo q ipse ꝯposuit et i morte reliquit Cum g ppā pdictus
esset ꝑitissimus homo. satis ponderada est responsio et sīnā sua etc.
Nunc aut sīnā sequenda sit in otraria opione doctorz vide in seqti
ꝑmone ar lo 1o cao 2o infr.

Ostenditur 3o q sponte emētes impstita supdicta cū intēcione recipi
endi aliquid vltra sortem sunt vsarij

Tercio insup tractandus est de hiis qui in dicto mōte impstitus seu
locis aliquid iuris libere emūt Et de hoc talis ꝯclusio datur
libere emens impstita illa ꝑpones ad recipe vltra sortem vsarius est
et lucrū inde habitū restitue obligat Et ad declacōne huius ꝯclō
nis triplex veritas subiungat ꝑma est pbacōnis. 2a est defensio
nis. 3a est confirmacōnis Multiplici arto probat q ementes
talia impstita cū lucri intēcione illicite agunt pm ca

Prima est veritas pbacōnis Nam pdicta ꝯo probat triplici modo
ꝑmo rōne 2o declacōne 3o ꝯclone ꝑmo rōne et hoc tripl
ꝑmo sic vera est ꝯo supdicta qui talis libē emens se ponit i eodem sta
tu i quo vtiqz foret si libere tantā pecuniā posuisset ꝯo cū ponēs vsarius
sit sequit q etiā iste assūptuz pbo. Si enī libere emo c. flor qui st ad
impstita supdicta sperans quolibz āno accepturz me q. In illo statu me
pono i quo me ponerē si libere ponerem c. recepturus q. singlo anno
imperium ergo etc. Confirmo rōnez ex sola volūtate uel pncie quo
vsarius sit ex dēvsis consulunt et cetera q z qui mlh Cum g isto volū
tarie uelit et intendat accipe vltra sortem sequit q vsarius sit et inēta
lis et actualis et per ꝯns restitue obligat qd recepit vltra sortem
2o sic Si iste emens c. pro ipsis recepturus q. pro singlo āno poneret
libere c. et singlo āno reciperet q. seu ꝑponeret hoc nempe vsarius eet
et qd vltra sortem recepisset restitue teneret ergo a fortiori Si iste 50m
libere ponat 33. seu 24. ꝑponens semp recipe q. vsarius equidem et
magnus vsarius eet ostendit enī ad 19. et ad 20. pro cētenario lucrz
et ex ꝑposito et ex certa sciā Et hiis temporibz in florēcia satis ad mi
nus precium pdicti denarij mōtis deuenerūt 3o quoqz pbat sic
mutuare coacti nō excusant recipe vltra sortem nisi rōne interesse
id est dapni emergētis et lucri cessantis sic sup in ꝑmo arlo dcm est

(c) 2006 Ministerio de Cultura

ergo cu isti ultim meo modu ex hoc intrant sequit q satisfactio p sorte
minime ulterius licito mo recipe possint. oia insup ar^ta que d inpce ti-
arls et cu^o 2° facta st hoc comode adaptari possint // 2° pbat q sup
dicta i hoc declacione. igit ad declarand et roborandu veritatem
pdictam pona que de hoc sensit sincerus conaliorz dator fredericus de
Senis in 30z consilio suo dicens // pro declacione huius dubij bre-
uissime queda alia dubia declabo pmo quid sit vende 2° quid possit
vendi 3° quid in hoc contractu vendat // 4to que sit intencio actoris in
pfato contractu q^o. sm intencionez sua in hoc facto concluda // pmo vi-
dendu est quid sit vendere pro quo adtend est q oib actu p q tmsfert
dmu alienacio est. mc autem trasfert dmuz vendite rei pro ipa so-
luto pcio vt no hosti in suma de rex pmu § ex pdictis q vendicio
est alienaco quedam qua dmuz vendite rei tmsfert pro ipa soluto
pcio dmuz aut alienus rei nullus de iure in aliu trasferre potest nisi
dns eius sic patet p Scotum s smone 32 et 2° et 3° caplis // Et dico
de iure quia rem aliena quis vende potest sed no sine pudicio dm
sui ff. de ghen amp l solus ergo solus dns rei dmuz eius transferre
potest seu vendere // 2° considerand est quid possit vendi pro quo
notand q tam corpalia q^e incorpalia vendi pnt C de here uel act
vendi l. ex nois et ff. e. l. nomina Sicut no. hosti in suma de emp. et
ven. § de quibus ergo iura et obligacones incorpaliu rez que incor-
palia sunt Insti de rez corpo et incorpaliu § incorpales vtiqz vendi
possint // 3° considerand est quid in hoc contractu vendat. pro quo
adtendu est q licet vulgari smone dicat vendo tibi C florenos
quos mutuaui coitati tamen in rei veritate no sic est quia eo ipo q^o mu-
tuaui C ipi coitati trastuli dmuz eoz in ipaz coitatem cu i mutuo dmuz
transfert sic insti quib mo recon obli inpu in § vnde etiam Non
potest ergo creditor vende istu C. cu non sit dns eoz ipoz Nam solus
dns rei de iure vende potest sicut pdictum est. ppt qd videt q in h
contractu no vendant nisi iura creditoris que insurgut ex mutuo
et ex ipa obligacone coitatis // 4to etia est videndu que sit intecio
actoris in ctractu pfato // Ad hoc atem dico q pncipalis eius intecio
est vt submitet et teneat locu pm creditoris videt quo ad hoc q
ipe creditor sit creditor coitatis in sorte q^e venditor recipit. q.
pro quolibz cetenario annuatim donec recipiat totam sortem ppt qd
colli^r maifeste q sub velamine empconis emptor sit liber i volunta-
rius creditor coitatis vt ultra sortem grati mutui q recipiat annuati
// Quinto sm sua intecionez in hoc facto concludo et quid de hoc facto
sencia indicabo Sed quia non omnes casus i lege repint^r no semp debz
requiri ius expressum qm plura sunt negocia q^e vocabula ff. de pre
scp verbis l. nei pro inde cu talis casus non repiat^r expssus aliqui-
bus romibz et auctibz vt potero confirmabo // Dico igit^r q ro quare

oīa fuissent assūpta patet hoc quoniam cum summas maximas pecuniarum singulis
annis teneant creditoribus suis quasi innumerabiles florenorum mi
liones unquam recepissent sed cuius quantitatis valorem una comitatum illarum
Et si quidem dicere vellent quod huiusmodi contractus formaliter et expresse
usurarii non possunt dici melius negare non possint quod non sapiant usurariam
pravitatem uel quod sint usurarii aut fiant vel melius dici potest quod census est
scriptura qua quis confitetur se possidere tributarios agros ff. de censibus l.
forma et ff. de proba. et presump. l. census. et fit census in signum recognitionis
omnis superioritatis l. comperit ff. de prescrip. 30 uel 40 annorum Ideo per censum
probatur subiectio ex. de censi. ca° olim annua Que omnia sicut aperte patet
sunt extra propositum meum in fraudem usurarum   8m argumentum quod factum est
tale Si petrus mutuat iohi C sub hac condicione scilicet quod si non restituat
usque ad duos menses solvet postea cx elapso siquidem termino nec facta
solucione cum fraude usurarum deducta tenetur io. petro in cx. has autem
racionem et iura poterit petrus cuidam alteri tradere ut germano siue nepoti gratiose
et vendere uel saltem in alterum ius transferre Secundo probari potest per ea que
dicentur in sequenti sermone ar.lo 3° ca° p° Et quantum ad aliam partem patet quoniam
de hoc facere eciam potest cum voluerit stilus tamquam de re sua pro
hoc facit quod habetur in § ex condicionali insti. de ver. obli. ubi dicitur
quod in obligacione condicionali ante euentum condicionis sola spes est in
obligacione concordat eciam tex. in l. cedere ff. de ver. sign. Sed hoc
Rendeo concedendo assumptum primum et assumptum 2m quoniam ex termino non
elapso facta sit capitale Sed si terminus non esset elapsus sicut unquam foret
quoniam tunc nullum posset dici esse ius nec eciam interesse excepte alicuius ipsorum
Non enim habet apud io ius C et ipa C martino donare potest sed non
illa alia decem Et quia racione interesse absque fraude usurarum fuit adiec
ta pena ubi non sequatur interesse martini non aderit causa propter quam recipere
habeat ultra sortem Sed si sequeretur martini dampnum eciam si non interue
nisset de hoc aliquod pactum teneretur de facto bona fide martino satisfacere
secundum quod in secundo sermone ar.lo 1° et ca° 2° patebit   Septimo insuper arguunt qui
dam dicentes pono casum quod vendam precio insto mea possessionem petro
amota omni fraude usurarum et postea emo de fructibus illius possessionis tantum
quantum possem pro tali terra pecuniam et non plus communi extimacione et ad perpetuum
michi et heredibus meis et hoc ab emptore predicto et heredibus suis nam
siquidem contractus iste licitus est Igitur possum eodem modo constituere pecuniam
meam annuam quidem habetur ab Innocencio ex. de usuris in c. in civitate tua sup
illo verbo ex forma ubi Inno. post principium glo. sue de verbo ad verbum
sic ait Alius videtur et forte melius quod si quis emit redditum constitutum
ante contractum uel venditam actionem siue constitutus fuerit iure puta in do
mo uel in possessione uel alius huiusmodi siue in persona puta servum uel liberi
uel rustici uel actio uel nomen Item siue certus sit redditus puta quia
reddit x siue incertus puta quia reddit quartam fructuum que percipiuntur

(c) 2006 Ministerio de Cultura

de aliqua domo uel de operis alicuius persone Item siue sit perpetuus contractus
puta quia extenditur ad heredes utriusque contrahencium siue sit ad vitam
hominis siue sit ad certum tempus puta usque ad q annos Item non refert si
redditus sit in pecunia siue in alijs rebus siue in facto semper in omnibus premissis
reputantur contractus licitos quia est ibi postea et licitus contractus vendicionis
Nam ibi est precium scilicet certa pecunie quantitas Item ibi est merx scilicet ipsum
certum redditus uel censum uel anona C. de sac. san. ec. l. iubemus in principio et in
aut. de non alie. re. ec. coll. 2a in § ab anastasio et C. de here. uel ac. uen.
protum et in summa hostiensis subdit ibi nec obstat quod impetuum sit quod ex eo infra
certum tempus plus recipiatur quam fuerit precium quoniam ex quacumque possessione
iusto precio empta plus recipietur infra breue tempus quam fuerit precium emp
cionis Et addens racionem inquit quoniam hoc non est mutuum sed vera vendicio rei
Addit etiam si detur in emphyteosim tunc ibi enim erit precium certum nec erunt
expense et tamen forte plus recipiet iste in 20 annis quam antea tribuisset
Ad hoc respondeo et concedo antecedens sed consequentiam nego In primo enim contractu
vera vendicio est in hoc 2o nec est vendicio nec locacio nisi colorata sicut infra
dicetur in sermone 42 articulo 3o et capitulo 2o infra Ad ostenta cum mecum mutuum
esse ac si dicerem mutuo tibi C ita quod dabis michi X singulis annis sicut pau
lo ante pactum fuit Primus enim contractus licitus apparet in multis ecclesiis
Quidam enim reddunt annuum redditum in frumento ut unum modium alius v
alius alius reddit decem florenos alius xx et sic de alijs hoc potest
etiam apud laycos fieri qui possent vendere ista iura et libere et sic posset
eum emi in pecunia annui fructus et etiam in alia re et esset vendicio vera
Sed quod constituatur pecunia et pro ipsa tantum recipiatur non potest intelligi
quomodo licitum sit Nam in casu predicti articuli quo in quodam de monte seu de impositi
tus male utitur pe de ancha inde longam consequentiam Ille trahens neque vendit
pecuniam neque emit pecuniam neque fructus habet ex pecunia ut patet
perspicaciter intuenti sed in pecunia et hoc licet Nec mirum si licet quia de
bitas circumstancias habet secundum hostiensis articulum seu dictum 8o arguunt
quidam dicentes talis potest facere elemosinam de introitibus illis quod probatur
assumptum probo sic quoniam illa sunt sua ex quo sequitur quod illa in alium transferre
potest et debite Non enim apparet quomodo magis debite ad ius transferri
possit quam in elemosinarum largicione Ad hoc respondeo quod loquendo semper de
exactis concedo antecedens dummodo redditus illi iam sint sui ita quod habeat eos
uel transierit tytulus habendi eos pro quo facit quod habetur in l. qui aciones
ff. de re. iur. ubi dicitur quod qui actionem habet rem habere videtur sed non
in casu in quo non sint sui Sed de capitali nunquam potest de fructu autem
non nisi sint sui Nunquam sine licencia veri domini de alieno facere elemosi
nam minime potest Nam elemosina de male acquisitis fieri non debet 14 q. 5
per totum et 1 q. 1 non est Et ex hoc patet quod completa sorte illi quibus
hec legata sunt nisi sint filij et alij heredes qui participarent in dampno
recipere non possunt fructum possunt etiam omnia facta licite vendi et

(c) 2006 Ministerio de Cultura

nō licite emi s̄m quēdam modū loquēdi q̄m ipsi ēptores modis supius declara-
tis non p̄nt esse ydonei · possunt etiā licite vendi · et emi sed nō ut ac-
cipiat aliquid ultra sortē 9ᵘˢ arguūt quidā dicētes · eq̄uidē forma
contractus inspicat̄ ad hoc ut quis usurarius censeat̄ ex̄ de usu cᵒ in civi-
tate in glo Sed quia forma cōtractus emptiōis et vendiciōis de se li-
cita est sequit̄ q̄ ex tali ēptione nō debz emptor usurarius reputari
Ad hoc dicend̄ est q̄ forma contractus inspicat̄ ad hoc ut quis usurarius
censeat̄ in iudicio ecclie unde in cᵒ ad n̄raz de emp · et vendi Sed q̄ᵒad
deū et in iudicio aīe non forma contractus inspicat̄ sed intēcio ꝯhentis
considerat̄ ut patet ex̄ de usuris in cᵒ consuluit in tex · et in glo · Ex
quo patet q̄ talis ēptor non ex forma ꝯtractus usurarius est que de se est
licita sed ex intēcione q̄ habet Decimo arguūt quidam alii di-
centes · dicā int̄ ēptorem et venditorez est q̄ semp ad p̄iclm ad emp-
torem spectat et emolumētū ff · de ca · emp · et ven s̄m nam · et ideo
fructus et p̄tus rei empte ad ipm̄ emptorem spectat ut C · de act̄ emp ·
et ven l · fructus et l p̄ti · ergo ad ipm̄ emptorē ex vi contractus liciti
spectant ista q̄ que promittit et dat civitas ānuatim cū sint fructus rei
empte g̃ᵒ potest ista licite acceptare Ad hoc dicend̄ q̄ utiq̄ v ex con-
cluderet si illud interesse esset fructus rei empte sicut arm̄ supponit s3 hoc
est fl̄m Non enī est fructus ipoz centū floz quia nullus ex pecūᵃ fruc-
tus est ut patet 88 · di eiciens et multo magis nō sunt ipoz iuriū Ex quo
patet q̄ arm̄ ex fl̄a ymaginacōne procedit xiᵒ quoq̄ arguūt dicētes
q̄ usura solū in mutuo locū habet cū in nullo alio contractu contrahi seu
committi possit ut nō · hostien · in sūma de usu § centesimo p̄mo Et de hoc
etiā plenius dcm̄ est sup̄ q̄ōne 31 arlᵒ 1ᵒ in cᵒ 2ᵒ unde in diūa pagina
usura tm̄ modo i mutuo p̄hibet̄ iuxta ıd luc 6ᵒ mutuū date nichil inde
sp̄antes Sed in casu n̄ro nō est contractus mutui s3 empcōis et vendi-
cionis ergo in ipō nulla usura committit̄ Rendeo q̄ verū est q̄ in solo cō-
tractu mutui directe et p̄ se usura committi habet Sed indirecte et per
accidens in ꝯtractu ēpcionis et vendicōis committi potest cū fit in frau-
dem usuraz ut patet ex̄ de emp · et ven · ad n̄raz et de pigno · illo nos · Et sic
est in p̄posito n̄ro xiiᵘˢ arguūt dicentes p̄pt̄ dubia et p̄icla quibus se
mercatores exponūt in m̄cancijs suis licite de eis lucrari possint ex quo
asili patet q̄ in casu p̄dicto liceat ipi emptori ānuatim recipe p̄dcā
q̄ · cū in emendo talia iurā se multis p̄iclis se exponāt ut puta p̄pter
tyrāniz uel p̄pter diūsitates civitatis quibus coacta est civitas statuere
non solū non dare q̄ ānuatim sed forte nūq̄ velit et quicq̄ cum sit hoc in
p̄pa sua libertate Ad hoc autem dico q̄ dubia et p̄iclā usuariā nullo mō
excusant sicut patet ex̄ de usu in cᵒ naviganti p̄t̄ tale p̄iclm non ex-
cusat cū sit cont̄ tres reglas positas sup̄ q̄ōne 39 circa p̄n vide ibi
diligēter Item dico ad 2ᵐ arm̄ q̄ non solū p̄pter p̄icla et dubia
licet mercatoribz de sua mercācia lucrari sed quia mercācie exercent

(c) 2006 Ministerio de Cultura

medianbus illis rebus de quibz potest fructus aliquis puenire qd
nō contingit de huiusōi emptione Nam talis emens mediante pecunia cōitatis
sicut pdictū est nullus potest esse fructus sub emptionis velamine fieret
creditor et recipiet ultra sortem   xiiim arm est tale quia dicit q
dictus ctus non est usarius Nam talis contractus ut autē usarius
esset inter pmū scilz petrū et 2m sz Jo vel inter 2m scilz Jo et cōita
tem quia nō committit usa nisi inter usarie ctrahentes Sed int 2m
et cōitatem nullus est contractus uel saltem nullus interueniunt contractus
mutui ergo nullus ctractus usarius est ibi pz quia ex iam dictis. minor
autē probo quia mutuū non conficit nisi cū de meo fit tuū. hoc ad
dito q tantidem michi reddat et in eodē genere Confirma quia ctus
qui fit inter pmū et 2m posset fieri de iure etiā ignorante cōitate
Ad hoc dicendū q qn dicit q ille contractus est usarius uel inter pe
pmū sz pe et 2m scilicet Jo et cōitatem etc dico q talis contractus
est usarius tam inter pmū et 2m. qm etiā inter 2m et cōitatem
sed diuersimode   pro quo aduertend est q talis contractus dupliciter
potest considerari scilz uel ex forma contractus uel ex contrahentis
intencione hec quidē distinctio habetur ex de usu consuluit in tex et
glo Si g consideret pmo mo contractus iste si contrahit inter
pmū et 2m tm non est usa Si 2o modo csideret iste contractus
tūc quidem tam int 2m et cōitatem q int pm et 2m utrobiqz usu
rarius est diuersimode tamē Nam pmo cum intente contrahit inter
~~pmū et cōitatem Nam 2us pmo imediate intendit~~ 2m sed usarie
etiā cum intente contrahit uel 2m et cōitatem Nam 2us pmo imediate
intendit et sic facit q intrat locum pmi ut scilz fiat creditor
cōitatis ad hoc ut recipiat ultra sortem sed talis intencio usaria ē
sicut ex pcedentibz patet Et hāc habet 2us etiā cum pmo Nā medi
ante forma contractus 2us intendit q cōitas remaneat sibi obligata
ad dandum sibi sortem q ipā debebat pmo et etiā ultra sortem sicut
debebat pmo Ex quo patet q 2us usarie contrahit nō pter formā
sed pter maculatā intencionē Nam quicquid agant hoīes intencio
iudicat oīs Secundario autē mediante contractu facto cum pmo
contrahit 2us licet nō explicite sed implicite cū cōitate usarie ex
intencione et affectu Cum g dicit q int 2m et cōitatē nullus cōtrac
tus est dico q falsum est quia ē contractus mutui int eos tectus sub uela
mine emptionis q pmo ctrahit mediante cōtractu emptionis. hoc autem
manifeste probat Mediante enim hoc ctu emptor actionē habet ex empto
sup cōitatem Insti de emp et ven §. precium ergo cōitas obligatur isti
emptori et debitrix est ipsius sic antea erat pmi g emptor ipē est
creditor cōitatis sic et pmus Et hoc nō nisi mediante huius emptio
nis et vendicionis contractu ctrahit mutuū int emptores et cōita
tem Aliter emptor nō esset creditor cōitatis et cōitas nō esset debitrix

(c) 2006 Ministerio de Cultura

prima creditores non sunt usurarii est quia ad mutuandum coacti sunt. et quod non
est licitum in lege necessitas licitum facit ex. de re. iu. quod non est licitum
Et sine aliqua spe vel mala intencione principaliter recipiendi ad ultra
sortem gratia mutui mutuat coactus propterea licitum est accipere ultra
sortem Nam sic dicitur 1a q. 2. sicut epm Nulla enim macula oblacio suscipienti
ingerit que non ex ambiciosa peticione processit ergo pro loco ab opposito
ille qui libere et voluntarie cum spe et intencione principaliter recipiendi ultra
sortem gratia mutui mutuat coactus usurarius est 14 q. 3 usura et c. plerique
14 q. 3 si feneraveris ex. de usuris cap. consuluit // Secundo ille in iudicio anime
usurarius est censendus qui ex proposito pecuniam mutuat et credit licet
conventione cessante ut plus inde recipiat sic patet ex. de usuris consuluit
14 q. 3 Si feneraveris. Sed talis emptor efficitur creditor et ex proposito
pecuniam mutuat ut licet omni conventione cessante recipiat ultra sortem
nec alias mutuaret sic ex eius intencione iam patet ergo in iudicio anime
usurarius est // Tertio quicumque alteri tradit quod suis mediante contractu ut plus
sorte recipiat usurarius est sicut patet 14 q. 3 usura et c. plerique. Sed
talis emptor est huiusmodi sicut patet ex intencione et affectu ergo usurarius est
censendus Confirmatur sic // Si talis emptor simpliciter et absque velamine aliquo
fieret creditor coactus ut reciperet ultra sortem usurarius esset sed iste
sub emptionis velamine eque fit creditor ac si simpliciter tradidisset co-
actus ergo usurarius est // Tertio probatur quod in dicta multipliciter alia genere que
ex predictis colligi possunt // Prima est hec primus creditor numquam ponere potest
predictum emptorem in loco suo cum omnibus illis circumstanciis cum quibus est ipse
cum ipse violenter creditor sit // Secunda est quod si talis emptor cogeretur emere
a civitate sicut extitit primus ab usura excusatus esset ubi principaliter non esset
intentus accipere ultra sortem racione mutui sic superius dictum est // Tertia
quoque est Si talis emptor daret C pro illis centum que recepturus
primo si daret eciam ultra non minus usurarius esset ex quo sola intencio recipi-
endi ultra sortem gratia mutui hominem usurarium facit // Quarta est quod primum non
solum coactio sed intencio recta excusat quia si placeret cogi illicitum foret
eo quod coactio transiret in voluntarium // Quinta est non ideo quia libere emit
et creditor voluntarius fit emptor iste usurarius fit sed quia intendit
recipere ultra sortem hec est intencio fratris de Senis de verbo ad verbum.

De multis argumentis quibus aliqui probare conantur quod liceat emere dicta in prestita cum spe lucri et quomodo omnia racionibus efficacibus refelluntur

2m cam

Secunda autem veritatis defensionis multis namque argumentis nituntur quidam
impugnare opinionem que in precedenti capitulo posita est ponemus quod illa et ad quod-
libet intendimus respondere // Primum argumentum est hoc Ius suum et liber dominus
in aliquam rem illud in alterum transferre potest et pro quo aliquis licite acceptare
ergo cum mutuare coactus annuatim habet ius in centum sequitur quod libere ac
licite ipsum in alterum transferre et sic alteri licite vendere Insuper et aliquis licite

(c) 2006 Ministerio de Cultura

emere qd vtiqz e probandu Confirmo ronez Nam aliqua ro est ppt q
possim rem mea alteri vende uel donare z ipius rei ius i alteru trans
mutare Nec quide videt alia nisi quia ad me pleno iure dniuz eius spec
tat go et inpposito possim vende licite illud ius qd habeo i redditibus
illis Ad hoc rndo concedendo ans et negando ontiaz illa go cu mutuare co
actus esset ans quid concedend est Cum em no est phicio superioris nec
est insup indisposicio ex pte recipientis tunc quid posi est fm Sco in 4to di
15 q.2 Et plenius dictuz est sup fmone 32 articlo 3o cao 10 et 3o verbi
gra ego em sum liber dns agri mei a nllo hoie in hoc dependens et
alius est susceptiuus no phibitus tunc quide possuz ius qd in illo habeo in
talem hoiem trasmutare Sic sepe pcedunt donacones sicut vendicones
Sic in aliquibus ab ipo pncipio subiectiones Sicut em pz 3 fmoe 32
articlo p cao 3o licet fm Sco pmus inter hoies patenus fuit pncipatus q
videlicet pr filio nalr pncipabit consecutus est et politicus qui huic
potuit esse anexus quia mlti ab eodem pre a quo illi descenderat habu
erunt inicium quibus alius poterit simlr dnari dando ius int eos Sed
et vna coitas de alterius potencia et sagacitate cfidens et de se diffidens
potuit alteri libere se subicere z tunc altera ius hre in illaz coitatez
vel si vna ciuitas cfideret de prudencia vnius psone se illi submittere
posset et in hoc casu ille ius hret in illaz coitatem Ex quo pz q no in
tendo negare q vnus habens ius in aliq rem no possit illam in aliu
transferri Sed dico q no quilibet consideratis condicoibz diuersoz
fm q in ar do pro conclone appet. ontiaz aut nego qm pmus rone interesse
sicut sup in pmo articlo patet potest recipe vltra sorte Sz in 2o no est int
esse seu antiueus dapni ppterea cessat causa que recepit in pmo ppt q recipe
potest. facit ad hoc c. cum cessante de app. vbi tex ait q cessante causa
cessat effectus Et idem ponit 1 q. 1 q pro remedio et de pen. et remis. cu
infirmitas vbi hoc idem dicit Qua ppter miz no est si no potest pmus tale
ius in 2m trasferre // Est inchoamus aduertendu q sicut in pce th cno dcm est
si 2us cogeret accipe mutuu pmi et eadem forma qua pmus tunc etiaz ipse
rone interesse sui posset recipe sicut pmus fm eu q volenti considerare eui
dent potest apparere huiusmodi empcones fuit in fraude vsuraz sicut stati
infra patebit Quis vtiq alis audiuit tale foru q emere centu flor pro
30 aut pro 25 florenos Si em emere libru seu aliam rem que consti
tisset centu florenos et nunc emerez pro 30 tollerandu esset Sed q nunc
ego ema vnu florenu pro 30 flor iste est vnus contractus extra oms
contractus mundi // Ad confirmacoez vero concedo assuptu qtum ad pmaz
ptem sed nego 2am qm vt patet fm Sco supra fmone 32 arlo 3o cao p
requirit etiaz aptitudo ad recipiendu ex pte passi quia actus actiuoru
st in paciente pdisposito Requirit etia q non sit contra phibicioz superioris
sicut de hoc in responsione pce tis articli dcm est // 2m arm est hoc petrus
qui coacte mutuauit coitati et anuatim recipit x tenet martino anuati

(c) 2006 Ministerio de Cultura

in x. Assignat petrus martino suum annuum redditum quem quidem recipit ex mutuo facto et tunc semper martinus constitutus est loco petri vel quia martinus absque pacto recipit ista decem aut non Si primum quia potuit petrus ius et dominium quod habebat licite transferre in alterum et sic habetur intentum Si non ergo nec petrus cum hoc recipiat nomine suo et loco petri martinus constitutus sit primo si petrus recepisset pecuniam illam scilicet x. martinus licite ab ipso petro recipere posset Et hoc quia libere dabat illam et sibi etiam tenebatur quia et a dampnis petro potuit martinus licite recipere in casu nostro quia tenet quem eadem est pecunia et eadem ratio quia voluntas petri et ad eundem finem quare etc. Respondeo et admitto casum et tunc cum queritur Si martinus peccat recipiendo illa x. etc. dico quod martinus vel recipit ista x. nomine petri vel nomine ipsius martini Si primum non quidem ex hoc peccat Nam accipit solutionem a petro et non agit vice sua hoc casu sed vice petri. Verbi gratia petrus tenetur martino in decem et dicit ei vade ad procuratores sancti marci et ibi accipias pro me x. que ibi habere debeo tunc martinus accipit a procuratoribus antedictis illa decem sic accipit aliquis pecuniam petri et hoc modo licitum est Si autem illa recipit nomine suo quia videtur accepit ius illius mutui involuntarie ac de illo mutuo agit sicut de iure suo tunc distinguo quia vel petrus habebat aliunde unde satisfaceret ipsi martino ad quod poterat se reducere pro satisfactione sua aut non et hoc sciebat Si primum tunc dico quod martinus completa sorte capitali petri ultra recipere nichil potest ultimo enim investit ad hoc attare potest quem ad alia se reducere potest et imputet sibi si ex hoc consequitur dampnum Si dicitur vero scilicet quod non erat ad quod martinus ratione sui investit se reducere possit tunc siquidem licet sic enim dampnificatus fuerat petrus ita in illa contractione martinus qui ius habebat in rebus petri. Tertio arguitur quidam ex illa regula iuris que habetur extra de regulis iuris libro vi ubi dicitur Nemo plus iuris transferre in alium quam sibi competere dignoscatur Iste est x 2e textus Et qua quidem 2a videtur sequi quod quilibet quis habet iuris in aliquam rem tantum in alium transferre potest Ad quod respondeo concedendo assumptum et quis Sed si quis velit accipiat nego quia duo est Nemo plus potest nisi quia non plus iuris transfert que una negativa est ex qua non sequitur quod in quolibet suum ius transferre possit. Propterea notandum est quod argumentum a contrario sensu colligi non debet quando inde resultaret absurdus intellectus ut notatur glosa in c. significasti de foro competenti et in l. cum pater C. de condicionibus insertis. Quarto quoque sic argui potest Illa que sunt in mutuis possessiones sunt ergo ita libere vendi possunt sicut et cetere possessiones hoc argumentum supra in 2o articulo capitulo 3o est deductum in iii probatione precedentes conclusiones Similiter secundum et tertium cum suis confirmacionibus etiam hoc possunt adduci Sed quia ibi distincte posita sunt ea hoc iterum replicare non est necesse Ad hoc quartum argumentum respondeo negando assumptum Non vere sunt mutua vel si vis vocare possessionem omne quod possidetur et ius et alia ut dicit rex aug xiv q. 3 in capitulo totum et l. regulare ff de peti. here tunc concedendo ante

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et nego q̄nāz // pro cuius veri declaracione notand̄ q̄ si mutuo petro C
florenos ita q̄ eos teneat ad libitū suū et tamē singlis annis quibus
tenebit illos dabit michi x salvo michi omni capitali cōstat q̄ usarius sū
nunquid talis potest dici contractus vendicionis ut ista sit possio et nō
pocius cōtractus mutui In hoc siquidē casu de capitali nil petē possū cum
i petri ptāte sit pro libito retinē Si quoque cōtingat petrū restituē capi
tale nichil amplius recipiā de dicta utilitate sicut in veneciis et aliis deip
locis contingē solet Si enim civitas veneciaꝝ restitueret illis qui ibi
posuerunt pecuniās suas nichil amplius daret illis Nunc vero ponamus
q̄ cogar ad mutuandū petro illos C et darent michi x singlis anno
si alius emet ius q̄d in eis habeo et libere quis dubitabit hoc fieri in
fraudē usuraꝝ sub ptextu et pallio vendicionis Sic quoque in fraudē
usuraꝝ fieri solent vendiciones ad redimend̄ de quibus ē simōe 39 arto
2o et cº 10 dcm̄ est Talis nempe se ponit i illa condicione in q̄ foret
si pmo libē poneret pecuniāz illam Insup et manifestior est usura cum iste
emat C pro 30 quis enim non suspicaret hoc fieri in fraudē usuraꝝ
cum accipiat tantū pro 30 q̄ntum accipet pro C si pmo posuissz C sic
fit veneciis et in florencia // 9o etiam arguunt quidā dicentes q̄ pre
dicti contractus liciti sunt quoniam civitates ptāte sepnt cōstituē censuales
eoꝝ qui pdictas pecunias ponunt ad pdictos contractus census enim liciti
sunt go et̄ Et quia semp i meliorē ptem declinand̄ est maxime ubi sunt
directores tot spectabiles viri quot sunt in civitatibus antedictis videt
tenēduz q̄ isti agunt nō sicut vidētes usararis sed sic de censibus an
nuis pdictoꝝ quia in dubio est psumēduz de unoquoque bonū nisi expsse
cōtrariuz videatur ut in c. unico de psc̄p in tex et in glo et i c. duduz de pre
sump et in l cum pater in sī rogo de le 2o   10o cōfirmo etiā rōnez quoniam
licet alicui vendē rem suā et postea de illa facē censū emptori cum volu
tate emptoris seu facē unū censuale de re sua go et pdictis civitatibus
videtur licere silē facere de rebus suis et sic ipos fecisse credendū est q̄
p cōtra absque pctō Ex quibus sequitur illa posse vendi et licite emi et sic
licite de uno in aliū transferri seu trāsmutari Ad pdicta duo respondeo
simul et dico casus possibiles esse Sed nō sic est in contractibus pdictaꝝ
civitatuz quoniam nec se constituunt censuales nec de suo ād vendunt et̄ q̄d quidē
potest explicari appere pmo quoniam nec civitas nec domus nec ager vel pecunia
est de qua talis census reddatur nec que vendatur 2o quia de aliis fruc
tibus pdicte civitates disponunt ad beneplacitū suū quando plus quando mi
nus quandoque etiā nichil talibus puidendo vel reddendo et hoc absque cōsensu
illoꝝ ad quos ptinere deberet si forent veri census aut vere vendicio
nes // p predicti emptores aut dn̄i ullum recursuz hr̄e pnt ad pdicta
in aliquo casu sed ipe civitates disponunt pro libito de eisdem ac si nulli
alii ius aliquod haberet in eis   3o quoniam ex quo fuerunt inchoati isti con
tractus si facti fuissent iste vendiciones utique pemptores dictaꝝ civitatū

(c) 2006 Ministerio de Cultura

ho ɜputare fructus in sortem qn data pecūia recipit racione titulo pig(noris)
vis clare patet ex. de vsuris ca° 1° et 2° et ca° conquestus Ex hijs patz
qȝ quia in mutuo lucrum accedit sorti ideo nō licet accipe ex re sterili
tatis racione ipsius mutui ppterea omnes doctores ī hoc ɜcordant qȝ in mutuo
nō licet ad accipe ultra sortem et qȝ solū in contractu mutui veri vel
interpretati et non in alio cadit vsura sicut sup in sermone 38 et ca° 2° primi
articuli dictum est   hijs igitur pnotatis merito queri potest vtz in aliquo
casu de facto liceat accipe ultra sortem id est vtz contractus vsurarius sit
ī aliquo casu concessus uel pmissus a iure Ad qd dicendum simplr qȝ non
nisi forte loquamur de pmissione pmo modo dicta sup in sermone 38 articulo 2°
ca° ultimo sm qȝ pmissionem ius ciuile pmittit vsuram sicut latius dictum est
habet enim se ius ciuile vniformiter affirmatiue ad omnes vsure casus qa
in omni casu sm illā pmissionem vsuram pmittit Jus vero naturale diuinum atque canonicum
se habet vniformiter negatiue ad omnes vsurarios casus quia ī nullo casu aliquo
de triplici modo pmissionis in pdicto sermone 2° ca° pdicto vsuram
pmittit Nam pari rone qua phibent eam in vno casu et in quolibet pro-
hibere debent cū de se sit mala   Proinde pari rone qua eam
concederet in vno casu deberet concedere uel pmittere in quolibet casu
qd patet esse fīm ex hijs que dicta sunt sup sermone 38 per totum
Ex hijs etiam patet qȝ in ipse dici soleat qȝ in tali casu aut in tali terra in
tali contractu pmittitur vsura quia in nullo casu bremiter est pmissa vnde
qn aliqui casus ab vsura a doctoribus eximuntur nō est intelligendum qȝ
in dictis casibus committatur vsura sed qȝ in eis pma facie aliquid simile con
currit vsure sicut in pcessu pntis sermonis in multis casibus diffusius ap-
parebit huius sine est lo an ī merca sup regulā pcum in articulo 4° Et
in hoc etiam concordant omnes doctores cōiter   Circa hoc etiam notandum est
qȝ sm alex lom cū vsura de se sit malum sicut dictum sermone 38 per totum latius
dictum est ideo ipsa remaneret sub rone licti illicita et mali nullo modo
in ea dispensacio cadit sicut apte patet ex. de vsuris in ca° super eo. vbi
alex. ppa 3 ait Cum vsurarum crimine vtriusque testamenti pagina detestetur
sup hoc dispensacionem aliquam posse fieri non videmus Quia cū scriptura
sacra phibeat pro alterius vita mentiri multo magis phibendus est
quis ne etiam pro redimenda vita captiui vsurarum crimine inuoluatur hec
ille   Posset tamen aliqua circumstancia in contractu a tali vsure ex re sterili
tollere viam rationem ita qȝ mutuanti incrementum licitum fieret Et hoc
contingere potest triplici rone pmo rone dampni emergentis 2° rone
lucri cessantis 3° rone debiti postulantis uel requirentis

Articulus pmus qȝ rone interesse id est dampni euitandi licet in variis casibus accipe
ultra sortem etc

Primo quidem tollitur vsura ultra sortem vsurarie ex re sterili vicium rone
dampni emergentis id est rone interesse Est enim interesse quedam
euitacio dampni sm tho. 2a 2e q 38 articulo 2° interesse est recompensacio

(c) 2006 Ministerio de Cultura

dapni jnmo aut in appatu de sen. exco. ca° sacro in quit q interesse est exti
macio dampni qd idem est Et circa hoc queri potest vtrum pro interesse ex
pro euenti dapno vitando pacisci liceat ad vltra sortem Ad q dicend
q homo pacisci potest pro interesse dapni emergentis Et h quidem tripl p°
pro dapno de pterito 2° pro dampno de pnti 3° pro dapno d futuro

plures casus in quibz pt homo pacisci pro interesse dapni emergentis
de pterito ca° primu

Primo quide potest homo pacisci pro interesse dapni emergentis de pte
rito et de hoc ponunt 6 casus primus casus est cu fideiussor pro debi
toris defectu compulsus est forte quia iurat solue creditori vsuraz
et capitale tunc quidem a debitore repetet ea et oia dampna que occa
sione debiti habuit repete potest a debitore quia suari debet indep
nis ex de fideius. ca° p° li° vj° quia totu hoc interesse est creditoris ff
mandati si fideiussor ff de adm rex ad ciui ptn l. n. ff vlt° Concordat
tho ray et alex de alis Sed de hoc casu diligentissime et doctissime trac
tat Io an in mercur in rla peccatu de re iu li vi° Sed sm alex de al
recte aduertenti in tali casu no est vsa quia no attendit fideiussor
accipe vltra sortem 2° casus e qn numeras siue mutuas incurrit
dampnu ex hoc q iste qui accepit mutuu non reddit i termino assignato
ex de fideius. puenit debet eni mutuas suari indepnis sed de h laciq
i arti° 2° ca° 3° dicet 3° quoqz casus est sm aliquos rone moueri
si debeas michi C ad certu terminu et in termino solue noluisti ex quo
oportuit me accipe pecuniaz sub vsuris teneris michi solue vsuras illas
si solui eas Quidam tame dnt hoc esse verum si p'mo suant hec duo
primo q sibi dicere debeo Si michi meu non reddis oz me recipe ad vsuraz
quia alr non teneret° 2° q non possim alr mutuo inuenire nisi p vsuram
Si vero non solu teneris me libare ab obligacione pdicta sm alex de
alis Ad hoc eciam facit ex. de fideius. c. puenit et ca° constitutus nec
est in hoc interesse causa lucri captandi sed cu dampni vitandi Sed in
ecia bal C de vsu. vsuras pone q emi a petro lapides seu ligna
sed fuit in mora nunquid tenet reddere illas vsuras. Dicend q sic sz
tamq interesse et ad hoc habet nobilis tex ff de act emp et vend
l. lucius ticius Et idem dicend est in silibz contractibz puta in locacioni
bus et conductionibz hec ille 4us casus est cu vendo tibi prediu
tradoqz tibi illud atqz inde pcipis fructus et tame ad terminu preciu
michi no soluis hoc psupposito potero elapso termino pete vsuram cu
fructus rei vendite facias tuos et tame no michi soluisti huc casu
ponit glo ex de vsis in ca° consulstus et ait q h no accipit ad sicut
in vsa sed sicut i interesse 14 q 4 qm et qn dicit q vsa est quicquid
accedit sorti intelligi debet de mutuo Et qn aliquid exigit in fraude
vsuraz aut qn ex pacto ad exigit uel fit q causa lucri et non cu dapni
euitandi non vtiqz est vsa Si etia reb impignoraret michi possu

inde recipe fructus etiam si res in pignus daret trascendat quantitate
interesse Nam licet talis res a venditore non possit peti tamen fructus
eius percipere potest postquam contra voluntatem suam res vendita detinetur
quos casus ponit in ea glo. verbi gratia Si vendo tibi predium tali pacto
quod quandocumque soluero tibi precium ager quod modo das ager ad me reuer-
tatur et ad hoc facit C. de pactis inter emp. et vendi. l. ij In tali casu emptor
lucratur fructus si sit precium iustum Cum autem sit iustum uel non de hoc
latius dictum est supra sermone 39 ar. 2o ca. 10 Abolet autem in hoc casu
usura vicium propter vendicionem rectam ad equitatem naturalis iuris seu propter
equitatem servatam inter ementem et vendentem 6us casus est in contrac-
tu locacionis In quo licite percipit homo aliquid ultra sortem id est ultra
id quod datur et quare hoc in mutuo fieri non possit dictum est supra sermone
31 ar. 2o ca. 3o Et homo licite pacisci potest pro interesse dampni
emergentis de pacto ubi ostenditur quare pignus dotis uxoris
marito non computatur in sortem ca. xm

Secundo potest homo pacisci pro interesse dampni emergentis quarta
modo de pacto Et de hoc ponit casus extra in ca. salubriter ubi
dicitur Sane generi ad fructus possessionum que sibi a socero sunt pro
numerata dote pignori obligate computandos in sortem non credimus compel-
lendum Et de hoc assignans causam subdit Cum frequenter dotis fructus non
sufficiant ad onera matrimonii supportanda Ubi cum tradicio illorum reddi-
tuum non habet ibi racionem mutui sed potius quandam recompensacionem suble-
uacionis oneris coniugalis que proueniret ex dote soluta unde interest
stat vice et quasi pro dote ut sit fructus dotis marito propter matrimonii onera
supportanda C. de iure dotium pro oneribus Sed ad hoc quod maritus
lucretur fructus rei dotalis requiritur quod sustineat onera matrimonii ff. de doli
mali et metus excep. l. pater Item oportet quod possessio rei dotalis tra-
dita sit ff. soluto matrimonio quemadmodum dos petatur Nam fructus qui ante ma-
trimonium recepti sunt mulieri restituuntur nec lucro mariti cedant ff. de usu-
ris l. videamus supra ante Alia quoque causa assignatur de hoc casu ab hostiensi scilicet
ut dos salua remaneat mulieri Item secundum quosdam si fructus superant
onera matrimonii non potest maritus percipere nisi quantum se extendit matrimonii
onus quia cessante causa cessabit effectus extra de app. cum cessante alias con-
tingeret eam consumi et sic mulier in hoc res publica lederetur //
Sed aduertendum est quod in hoc casu non ideo abolet usura quia fructus illius
possessionis a genero percipiuntur mutui lucro loco pecunie a socero suo de-
tente Sed quia gener onera matrimonii portat quod satis innuitur in propria
allegacione salubriter propterea dici potest quod dicti fructus a genero per-
cipiuntur in dampni sui recompensacionem quod inde sequitur propter pecuniam
dotalem que sibi soluenda differtur Circa hunc casum insurgunt
dubia quedam primo pone quod gener non recipit pignus sed caucionem
de numeranda dote certa die et interim ex pacto suscipit centum denarios

(c) 2006 Ministerio de Cultura

pro libra nunquid committit usuram videtur quod non in predicto casu salubriter
tamen contrarium ibi firmat Jo. an. ad tex. illum respondens quod loquitur de
fructu submisso iudicio dei Et ad rationem tex. dicit respondere per c. per uestras
infra ex. de dona. int. vi. et ux. pro quo bene facit quod ibi legitur in ultima
glo. Tertio pone quod gener possessionem sibi sic obligatam cum iure
quod ibi habet concedit alteri summam pecunie que promissa fuerat ei pro
dote ab eo recepta nunquid talis recipiens talem possessionem poterit lucri
facere perceptos fructus sicut poterat gener usque dum soluta fuerit
ei pecunia antedicta. dicendum secundum Rodonensem qui fecit apparatum
super summam Ray. quod si gener animo donandi transfert totum ius quod habet
in pignore in talem non propter contractum pecunie quam accepit ab eo sed
propter amicitiam et affinitatem uel quia aliter sibi coniunctus est et iste mutuat
sibi pecuniam propter gratiam et dilectionem et non propter lucrifaciendos fructus
tunc quidem non foret usura quia vera ratio mutui non est ibi absoletur
enim tunc in hoc casu usure vicium quia gener gratis sibi concessit ius
quod in possessione habebat ac per consequens sibi condonat fructus quos quidem
ipse percipere potest Si tamen in pactum sit ductum quod gener numeratam
pecuniam illam reddere teneatur si ipse uoluerit usura est si mutuans pecu
niam vellet lucri facere fructus et propterea mutuavit Tertio etiam pone quod
vir vendat alteri illos redditus pro precio totius dotis mox illi soluen
do sic quod si pater sponse det post longum tempus emptori redditum pro
fatam dotem non computando emptori redditus perceptos in sortem
tunc videbitur emptor etiam usuram committere quia non potest dici tunc quod
propter subleuationem oneris coniugalis percepit redditus illos sicut dici potest
de marito sponse posset etiam dici quod si examinata sponte et absque
fraude usure emit redditus illos predicto modo quod ultra mille libras
precius in emptione datas poterit inde tamen recipere quanti ius et possessio
mille librarum datarum prevalet iuri futurorum redditum per plures annos ascen
dentium usque ad mille libras iuxta formam et regulam supra datam de
emptione iuris annorum redditum futurorum decem annorum de quo est supra
3e ar. 20 ca. 20 dictum est Quarto insuper potest queri nunquid heredes ma
riti habebunt priuilegium mariti de quo in primo casu superius dictum est videlicet
quod non teneantur computare fructus in sortem de possessione quam pater obli
gauit genero suo pro dote filie sue sicut non tenebatur maritus et hoc quantum
dum velictum tenere alere obligantur cum non teneantur restituere dotem
usque ad annum post mortem mariti ff. de rei uxo. act. l. vna ad hoc dicendum
quod Jo. an. post hosti. in predicto casu salubriter per rationem illam que reddit
de onere coniugali arguit quod sic demum contrarium determinat dicens quod in
hoc casu ratio est diuersa ab illo Nam heredes statim se possunt expedire
de muliere reddendo illi pignus uel rem obligatam quod quidem non
potest maritus Et quia soluto matrimonio desinit esse dos Et secundum bal. in
mutatione persone mutatur priuilegium quotiens persona intermediata enim est ipsius

ciuis quo est contractus mutui quod erat probandum Sed tamen dato pro falso quod
nullus esset contractus mutui inter primum et ciuitatem alius ~~emptor non esset~~
~~creditor~~ adhuc non valet contra antedicta quia etiam contractus emp
tionis et venditionis usurarius esse posset extra de emp. et vend. ad nostram
et de pignor. illo nos Et de hoc dixi in sermone 39 articulo 3 articulo 10 latius
dictum est per hoc patet ad confirmationem articuli Nam licet talis contractus fieri
posset de iure etiam ignorante ciuitate non tamen propter hoc tollitur quin ipse
possit de iure etiam ignorante ciuitate ...
contrahat cum ciuitate modo quo dictum est sed cum intentione pro quo
fuerit quod habetur l. 1. et per totum C. plus valet quod agitur quam quod simulate
concipitur et in capitulo primo quod metus causa ff. et in capitulo humane aures 22. q. 5
ubi textus ait quod semper ad intentionem recurrendum est quia intentio non debet
deseruire verbis sed verba intentioni Hec quartum articulum ultima supra posita
et solutiones eorum sunt prelati fratris de senis Non nulli plurimum admirantur quod
prefate ciuitates ubi huiusmodi contractus cotidie frequentius exercentur
noluerunt aut neglegentes fuerunt habere de hac materia veritatem determina
tam et irrefragabilem ab aliquo generali consilio tam in ytalia et
extra ytaliam etiam meis temporibus plura consilia celebrata sint
Secundo potest etiam sic dici secundum legistas quod isti emptori competunt utiles ac
tiones ex mutuo que directe competebant ipsi primo creditori contra ipsam
ciuitatem l. 1. et ii. C. de act. et obl. hinc dicitur cessionarius creditor
secundum debitoris et ipse creditor etiam in materia statutorum secundum bal. in l. per
diuersas C. mandati et inficiari non potest quod emptor non sit creditor
ciuitatis Nec mirum quia etiam in plerisque partibus iuris aliquis ignorantes quis
contrahit puta in aditione hereditatis. et quotiens ignorantis negotia
geruntur utiliter Item ubicumque lex dat actiones utiles ex equitate

Cum non liceat emere talia imprestita cum lucri intentione in simplici similitu
dine probatur quartum tertium

Tercia est veritas confirmationis Nam articulus 3 precedentis quartum in
ductum contra hanc tertiam conclusionem licet sint sufficienter soluta pro
maiori tamen firmitate predicte conclusionis et maiori infirmitate predictorum
articulorum ponamus unam aliam conclusionem que talis est potest homo ad ius in
aliquam rem habere quod ius in quolibet alium non potest transferre ex multis
probari potest et loquor de ipso habente ius ita quod non est potestas ad hoc
ex parte ipsius habentis ius Primo probo de papa. papa habet ius impa
patus nec potest illud in alium transmutare ergo non quilibet habens ius
aliquod in aliquam rem potest illud in alium transferre Ad quod satis aptum est
quia volenti sibi subiicere obiicere opponeret ius papatus et quicquid facit
ex decretalibus et decretis et aliis magnis excepta consecratione
ex iure papatus facit Et secunda pars patet quia per cardinales eligitur
papa ut plene habetur in capitulo ubi periculum de elec. li. vi° quarto 22 Idem a simili
est de imperatore quo ad officium suum Tertio probo de sacerdote. habet enim
sacerdos ius absoluendi subditum suum a peccatis suis nec tamen ius

(c) 2006 Ministerio de Cultura

illud trasferre potest in quolibet aliu(m) g(ra)do 2a q(uonia)m in sacro sacerdocij illud
ius et p(otes)tas confert(ur) sibi ab ep(iscop)o g(ra)do 2o 2a p(ar)s patet q(uonia)m non p(otes)t id in
laycu(m) trasferre 3o probo de vassallo ipse e(ni)m vassallus ius habet
in feudu(m) et t(ame)n illud in quolib(et) aliu(m) trasferre no(n) potest q(uan)tu(m) sit est ex
auct(orita)te sua g(ra)do 2o assumptu(m) q(uan)tu(m) ad p(ri)ma(m) p(ar)tem p(ate)t q(uonia)m ex iure q(uo)d hab(et)
in feudu(m) si ex feudo vexaret(ur) defenderet feudu(m) 2a pars patet
q(uonia)m si ex auct(orita)te p(ro)p(ri)a id in aliu(m) trasferret et signat(ur) de except(i)o(n)is sine
licencia d(omi)ni p(ri)ncipalis a feudo caderet et a iure q(uo)d p(ri)us in ip(s)o feudo pos-
sidebat ergo no(n) in quolib(et) potest trasferre ius illud / 4o probo sic
det p(ri)nceps castru(m) petro et suis h(er)edib(us) suis ex ip(s)o descendentib(us) ita tam(en)
q(uod) no(n) possit illud alienare casus est possibilis et q(uando)q(ue) contingit et sic(ut)
q(uod) petrus hab(et) ius in p(re)dicto castro et tam(en) non p(otes)t ius id in aliu(m) t(ra)nsmu-
tare assumptu(m) app(ar)et q(uonia)m contra q(ui)cu(m)q(ue) aliu(m) se muniret ex iure q(uo)d hab(et)
i(n) illud castru(m) ne p(er)deret id Et 2a p(ar)s patet ex casu p(ri)mo addat(ur) in casu
q(uod) si ip(su)m castr(um) qu(o)cu(m)q(ue) attemptaret alienare cadat a quo(cum)q(ue) iure quod
hab(et) i(n) eo 5o eti(am) probo sic p(ri)nceps iuste p(ri)ncipans faciat decretu(m) q(uod)
nullus subdit(us) suus det aliquid officiali suo q(uod) si dare attemptaui(t) sit illud
fisci sequit(ur) q(uod) nullus subditus p(ri)ncipis antedicti sit qui d(omi)niu(m) uel ius q(uo)d h(abe)t
i(n) rem aliq(uam) in quolibet officialem trasferre possit. pos(ibi)le est a(utem) et sepe
fit q(uan)tu(m) ad p(ri)ma(m) p(ar)tem et potest fieri 2a eode(m) modo / 6o quoq(ue) sic et
tango po(sitione)m suscipie(n)tis Iudex in casu iuridico potest occide(re) petru(m) quia
scilicet homicida est et p(er) (conse)q(uen)s habet ius occidendi eu(m) nec p(otes)t ius id in
quolibet aliu(m) trasferre g(ra)do 2o assumptu(m) satis clar(um) est q(uan)tu(m) ad illam p(ar)tem
et q(uan)tu(m) ad 2am q(uonia)m non potest ius illud trasferre in ip(su)m petr(um) g(ra)do non in
quelib(et) (con)s(equenti)a patet et assumptu(m) q(uonia)m non p(otes)t aliquis iure h(uma)no petrus
nec alius homo occide(re) semetip(su)m de quo habet tex(tus) in c(apitulo) si non licet
23 q. 5 / 7mo quoq(ue) probat(ur) sic Q(ui)da(m) habet ius in pecunia sua q(uo)d ius
no(n) potest trasferre in fr(atr)e(m) minore(m) g(ra)do no(n) in quolibet assumptu(m) patet q(uonia)m
frater minor in pecunia no(n) potest h(ab)ere ius qua(m)p(ri)m(um) alius no(n) potest illud
trasferre in eu(m) (con)s(equenti)a tenet q(uonia)m q(uan)tu(m)cu(m)q(ue) frigiditas e(ss)et frigefactiua
simpl(icite)r no(n) esset tam(en) frigefactiua nisi in susceptiuu(m) frigiditatis Non
equidem esset frigefactiua ip(s)is celi nec eti(am) ignis g(ra)do si frat(er) minor
no(n) est susceptiuus i(ur)is iuris pecunie. nullus potest eu(m) in fr(atr)em minorem
trasferre 2a a(utem) app(ar)et q(uonia)m ex professione reg(u)le sue inhabilitatus est
Nam iuxta p(re)ceptu(m) re(gu)le sue no(n) potest recip(er)e pecunia(m) p(er) se uel per inter-
positam p(er)sona(m) tam(en) hoc no(n) est p(ro)p(ter) (h)o(c) p(re)dicandu(m) / Octauo etiam sic
p(ri)nceps facit decretu(m) q(uod) nullus suus officialis a(liqui)d in opp(ositu)m attemptaui(t)
subditi suo q(uod) si aliquis officialis recipiat aliquid ab aliquo subdito suo
q(uod) si aliquis officialis aliquid in oppositu(m) attemptauerit illud sit fisci
Et sequit(ur) sic(ut) sup(er)ius arguebat(ur) q(uod) nullus subditus d(omi)ni ius q(uo)d habet in
aliq(uam) rem potest in aliq(uem) suu(m) officialem transferre (con)s(equenti)a p(ate)t ex ip(s)o ar-
guendi mo(do) facto in p(ro)cess(u) Nona a(utem) r(atio)n(e)m fieri potest 2 e(st) (contr)a datem

nō qm° ff°
p(ro)hib(e)t q(uod)
alij recipiunt
p(er) ip(s)os

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et recipientem verbi gratia habet vir ius in corpus uxoris sue quantum ad carnis commixtionem nec potest illud transferre in alterum nec alius acceptare ergo etc. assumptum quidem apostoli est qui primo ad Cor. 7 ait vir non habet potestatem sui corporis sed mulier et mulier non habet potestatem sui corporis sed vir Et 2a eciam pars patet quoniam talia essent adulteria Xo quoque addatur facit princeps decretum quod nullus suus officialis ab accipiat ab aliquo subdito suo nec aliquis subditus suus det ad aliquem suo officiali quod si secus factum fuerit sit fisci et sequitur nullum subditum quod habet predictus princeps posse transferre ius quod habet in rem aliquam in officialem dicti principis patet ex modo arguendi supius XIo argui potest deus habet ius vale super universa creata et tamen non potest illud in quolibet aliud transferre sed hoc pertranseo XIIo sic beneficium elemosinam faciens caritative et devote missa celebrantis devoteque pro alio exorantis de iure debitum facientis elemosinam celebrantis et devote orantis non potest quantum predictorum in alium transferre et se illo expoliare quin id habeat et etiam plus ergo etc. quia patet et arguitur quoniam peccaret et sic nec in se nec in alterum transferre posset vel mereret et tunc ei maius premium deberet Per in casum in quo proponens sic transferre non peccaret habet actum procedentem ex caritate ex divina dilectione proximi in quantum intenderet sic transferre et per consequens meritorium quod augmentum gratie foret Per hunc posset extremus in caritate et in virtute secundum dei legem ius in alterum transmutare et hoc modo se totaliter expoliare quod non est usque benedictum Item si quis acquisivit ex suis operibus magnam famam in qua utique habet ius non tamen posset id transferre in alterum ergo etc. quia patet et assumptum apparet de beato petro et de beato paulo et beato francisco et omnibus sanctis Insuper de alexandro scipione Julio cesare et consimilibus Verum sermo in longum procedit quoniam locus amplus est et grandia continens et paucis minime explicandus Hec salvo meliori iudicio sencio esse vera Que si vera sunt vel quecumque circa hoc sint alia veriora clarificet et aperiat veritas veritatum et illustrator mencium dominus ihesus xpistus Qui cum patre et spiritu sancto in unitate vivit et regnat per infinita seculorum secula Amen

Dominica de passione de in quibus casibus et quare liceat accipere ultra sortem

sermo. XXV.

Si quis sermonem meum servaverit mortem non videbit in eternum etc.

Jo 8o et in evangelio hodierno dulce verbum amabilis vox ac sentencia omni admissione plena et condigna dicitur enim dominus Si quis sermonem meum servaverit mortem non videbit in eternum Servare siquidem verbum dei est corde ore et opere illud cum perseverancia custodire Nam teste apostolo Ro. xo corde creditur ad iusticiam ore autem confessio fit ad salutem Et de opere propheta ait memores

Nota hoc si vis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

sit mandatorum ipsius ad faciendum ea talis inquit verbum xpi observans mortem
non videbit in eternum. beata enim vita in visione et fruicione dei consistit
Et ideo per exclusionem mortis gehenne que huic visioni opposita est consecucio
beatitudinis denotatur propterea inquit mortem non videbit id est non experietur in eternum
Sumitur enim hoc secundum augustinum videre pro experiri eo modo et genere loquendi
quo videre plerumque sumitur pro sentire et etiam experiencia omnium sensuum exteriorum et
interiorum sicut sumitur exo. xx. quando loquebatur dominus cum moyse in monte synai ac mandata
daret precipiente auctoritate populus ut ibi dicitur videbat voces Quod autem servans
verbum xpi in eternum non visurus sit mortem racio esse potest quia semen est
verbum dei ut dicitur luce 6o vita siquidem sempiterna in verbo dei consistit Sicut
in quodam principio seminali quia sicut finaliter producit ad vitam beatam sicut
virtute seminis producitur fructus Ideo verbum dei semini comparatur dicente
domino Semen est verbum dei luce 8o Et ideo sicut ille qui servat semen a corrup-
cione perveniet demum ad fructum sic servans divinum verbum perveniet ad beati-
tudinis statum Sed quia sicut de symonia 3a patet dominus prosperat dicens
luce 6o date mutuum nichil inde sperantes Ad elucidandum quosdam casus
In quibus videtur esse usura et non est ne indebite quis mortem incurrere
videatur de casibus in quibus licet accipere ultra sortem disserendum est Sed
primo considerandum est quid sit sors Secundum alex. lom. Sors accipitur duobus
modis primo pro signo distinctivo sicut prover. 16 in fine Salomon ait Sortes
mittuntur in signum et num. 26 dedi vobis terram in possessionem quam dividens
sorte Et in psalmo propheta ait et super vestem meam miserunt sortem 2o modo
sors sumitur pro re iuste possessa in divisione sicut aliquarum possessionum et
hoc modo num. 26 vocantur possessiones filiorum israel Ex quo patet quod res
iuste possessa sors merito appellatur unde versus Sors notat eventum
signat quoque sors capitale secundum catholicon 3o modo et magis proprie
potest dici sors quantitas mutuo data explicite vel implicite vel sors est ca-
pitale creditoris expressum vel palliatum quia usura non potest committi nisi
circa sortem et capitale rerum mutuabilium Accipiendo quidem sortem hoc modo
in contractu contingit esse usuram vel non esse ex hoc quod accedit sorti
usura est Verbi gracia Si aliquis possidet aliquam domum vel fundum fructus
inde excrescens de sorte est non accedit sorti Unde si quis iusto precio
emat aliquam rem res ipsa secum portat sortem suam Et si qua excrescencia
inde pervenit est siquidem de sorte. Eodem quoque modo in locacione contingit.
comodatum vero si remanet in sua natura non recipit excrescenciam sortis. Sed
magis in alios contractus transit sicut supra in symonia 3a arti. 10 pa. et ca. 20 a 36 · ma
patet Et sic transeundo lucrum inde habitum fit de sorte propterea non ca-
dit ibi usura. In mutuo autem semper excrescencia est extra sortem proveni-
ens quia accedit sorti minime licitum est aliquam excrescenciam racione mutui
acceptare cum non liceat accipere racione sortis nisi quod est de sorte Ex hoc
autem ortum habet quod in re pignorata fructus debent computari in
sortem alias est ibi usura In re autem vendita non sic Quod autem teneatur

·casus·

(c) 2006 Ministerio de Cultura

privilegii ut C. de imponenda lucrativa descriptione l. i. li. x° et l. levitas
§ fi. ff. de pub. Quarta quoque addatur questio que talis est dicitur quod soluto
matrimonio mariti heredes obligant mulieri prefatam seu alias possessiones
pro dote sua quia non habent unde solvant numquid fructus computa-
buntur in sortem dicendum quod sic ff. so. ma. quemadmodum dos petatur et impu-
tet sibi mulier quia non recepit insolutum Non enim est eadem ratio in primo et
2° casu propterea non idem ius quia maritus sustinet onera matrimonii et
non uxor hec notavit ber. Inno. et hosty. Sintu debui in eo salubrius aut sit
ergo cauta mulier ne recipiat rem in obligationem sed faciat distrahi
eam vel recipiat insolutum ff. de re iudi. l. a divo pio Alioquin sic dictum est
fructus sunt computandi in sortem forte etiam potest dici quod si mulier non est
sufficiens talem cautelam habere et non sit sibi soluta dos post interpellationem
legalem debeat alimenta suscepta per mulierem computari et interesse
non solute dotis sua die et non in sortem maxime si mulier aliunde non
habet bona ut coiter contingere cogitabis quia huiusmodi opinionis quidam
reperiuntur Incidens quod circa varias opiniones doctorum

A racione huius et aliarum variarum opinionum merito queri potest utrum
doctoribus variantibus circa agibilium et agere secundum unam opinionem sit absque
periculo mortalis culpe agere vero secundum aliam sit in dubio si quis agat secundum
parte dubiam mortaliter peccare Aliquibus videtur quod sic iuxta illud ecclesiastici 3
Qui amat periculum in illo peribit Sed contra quia multi essent in du-
bio mortalis culpe et dampnacionis eterne Determinacionem huius questionis
vide in secundo articulo capitulo 2° circa medium Utrum homo pacisci possit pro interesse
dampni emergentis de futuro de quo plures ponuntur casus 3m capitulum

T ercio potest homo pacisci pro interesse dampni emergentis de fu-
turo de hoc ponantur aliqui casus primus est quando quis emit fructus
alicuius castri vel ville quia licet sanis plus percipiat de fructibus
non tenetur inde aliquid restituere et hoc racione incertitudinis ff. de heredi.
vel act. vendita l. cum hereditatem et l. sequenti secundum hosty. et archi. Tres
alios casus ad hoc competentes vide supra simonie 2° articulo primo capitulo 3° Item
in presenti simonie articulo primo pro toto ponuntur casus de imprestitis venetorum
et locis Ianuensium et monte florentinorum

Articulus 2us quando licet accipere ultra sortem racione lucri cessantis

S ecundo quoque tollitur ultra sortem usurarie ex crescentie vicium
racione lucri cessantis quod est etiam interesse id est carencie dampni
Ad huius tamen intelligenciam pro tribus capitulis queruntur tria

P rimo enim queritur an contractus ille usurarius dici possit quo quis
tradit alteri centum ducatos mox in suis domesticis necessitatibus
expendendas tradat in quantum sub hoc pacto quod sic consiles centum
ducatos apud sa mercatorem legalem lucrabuntur vel perdent sic isti lu-
crentur vel perdant Dicendum est quod a magnis doctoribus casus iste minus
dubius reputatur et maxime propter tria Primo quia talis pro hoc pactum

(c) 2006 Ministerio de Cultura

in fraudem vsurarum aduenisse videtur 2º quia sicut patet 88 di. in c. eiciens
pecunia ex se sola minime est lucrosa nec valet nisi se ipsam sed ex indus
tria mercancium fit per eorum negociaciones lucrosa sed iuxta est hic tale 3º quod
efficacius est quia de tribus est vnum in hoc contractu Nam aut illa pecunia est
tradita per modum mutui aut per modum depositi aut per modum capitalis sic ut
in persona tradentis emptionibus et mercacionibus deputetur Primo si per modum
mutui tunc manifeste vsura est quia mutuum sic ex precedentibus patet
cedit in dominium eius cui mutuum factum est vnde non debet lucrari neque
perdere nisi sibi 2º si per modum depositi tunc etiam ipsa sola reddi debet
absque omni lucro primo potius ille qui tale depositum seruauit remunera
dus esset et tamen ex forma premissi casus patet quod non est tradita per
modum depositi 3º non est tradita per modum capitalis quia tunc in pacto esset
quod ille teneretur eam solis mercacionibus fideliter deputare hec quidem vltima
racio fortius probare videtur quod pecunia sic tradita non potest habere racionem nisi
mutui tantum Ex quo quibusdam et non indoctis contractus illicitus esse videtur
Et huius sentencie fuit Inno. extra de vsuris c. si. et hoc idem Io. an. ibidem dicit

2º queritur an committat vsuram is qui tradit — 2ª questio

C ducatos quibus erat per se aut per alium mercaturus aut aliqua quamuis lu
crosa empturus et sola pietate et necessitate ac instanti amici sui prece
eos sibi tradit inde aliud nolens nisi solum id quod inde sibi probabiliter
peruenisset et hac sola de causa sub forma precedentis contractus con
tinet pactum secum non quidem ad semper sed ad aliquod racionabile tempus Ad
quod dicendum secundum magnos doctores quod talis contractus licitus esse videtur pro
eo quod non tradit sibi solam simplicis pecunie racionem sed tradit sibi etiam
capitale suum propterea merito potest et debet et sibi teneretur tamquam de capi
tali Et quod talis contractus sit licitus triplex racio dari potest primo enim
licet hoc racione equitatis 2º racione ydempnitatis 3º racione vtilitatis
Primo autem licet hoc racione equitatis et pietatis Nam equum et pium est in
necessitate subuenire amico Insuper non est iniquum si racio capitalis quam iste
iam tamen expressa intencione et quasi in facto habebat sibi seruetur ydempnis
2º licet racione ydempnitatis Nam sicut in secundo ar° 10 c° patet apparebit re
ceptor mutui vltra concessum tempus domino obligatur qui illo fuisset vsus
tamquam capitali suo ita quod respectu talis assumit ex tunc racionem capitalis
quamuis nullo ex mutuo illo mereret 3º quoque licet racione vtilitatis
Nam extra de vsuris in c° nauiganti dicit quod qui pannum uel granum aut alias
merces vendit vt amplius quam valeant in certo termino recipiat pro eis-
dem Si tamen tempore contractus non fuerat venditurus vsurarius non
reputatur Si verisimiliter credit quod tempore solucionis pluris sint valitu
re Ecce quod hic dicit Si tempore contractus non fuerat venditurus illa
Hec condicio hac sola ponitur racione quia si tunc fuerat illa vendi
turus tunc pro futuro tempore pluris apud eum vendibiles non habuissent
racionem Cum ergo pro illo tempore futuro haberent apud eum racionem vendibilis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Ideo licite illa vendit secundum valorem illius futuri temporis probabiliter creditum ergo
consilii ratione dubitatur Si quis agit secundum partem dubiam mortaliter peccat
aliquibus videtur quod sic Juxta illud ecclesiastici 3 Qui amat periculum in illo peribit
3o quia tunc multi essent indubio mortalis culpe et dampnationis eterne
Dicendum secundum amaricum de grandauo in suo quolibet quod primo considerandus est
q 3 4o
q. precium.
doctorum status scilicet quales inueniuntur sunt in determinationibus suis utrum veraces
uel mendaces seu dubii secundum magis et minus Quales vite si vitatorem amat
facto uel verbo Quales instructi sunt de eis quibus determinant qua affectione
mouentur Qualia etiam determinauerunt uel amicis eorum qualia gratia dederunt
aut coniunctis suis in simili casu 2o videnda sunt fundamenta eorum et rationes
in sententiando in tali casu et quorum sunt efficaciores et expressiores auctoritates 3o
consideranda est conditio auditorum utrum sic sint litterati quod possint discernere et
comparare determinationes eorum uel sint simplices quos oportet fidem alteri ad
hibere Et utrum utraque pars doctorum sit eis equaliter nota uel altera tantum
Si auditor igitur est peritus et nouit statum doctoris qui senciebat contra
partem periculosam habere omnes bonas conditiones iam dictas uel plures quam
alius et rationes eius efficaciores et auctoritates expressiores si se exponit peri
culo mortaliter peccat quia contra dictamen recte rationis agere comprobat
Si vero auditor est simplex et non potest discernere inter doctores et
credit fidedignos illos qui dicunt dubiam partem talis sic se exponens
periculo illo non peccat mortaliter quia non reputat illud periculum licet sit
in rei veritate nisi esset tale quod foret de naturali iure uel contra fidei quod
scire quilibet obligatur quia tunc simplicitas uel ignorantia nisi sit inuin
cibilis non excusat et per hoc patet ad primum Secundum nullus sit in periculo
mortalis culpe nisi periculo contra conscientiam se exponat hec ille Iste
igitur quia sua pecunia iam habet rationem capitalis potest ex ea ratione
sue capitalitatis exigere in prefato casu Si enim excepto casu necessitatis
et pietatis et instantis precis amici hoc faciat tunc corpus contrahit
quod plus vult uti in usurario mutuo quam in mercationibus aut in lucrosis opera
tionibus capitali vero Et ideo ex tunc de contractu usurario nullatenus ex
cusatur Si etiam homo alicui mutuaret pecuniam ad certum tempus quia cre
dit quod ille tunc non soluet et sic ex tunc teneret ad interesse probabilis
lucri constat quod talis esset usurarius et quicquid inde ultra sortem ac
ciperet usura foret quia patens est quod non tradit eam fideliter ut simplex
gratuitum mutuum sed potius ut usurarium Et ideo translatio predicti termini
iustam rationem capitalis sibi minime potest dare ergo sic est in posito casu
si principalis tradendi intentio sit quia preelegit per hanc viam lucri plus quam
per ipsam viam mercandi lucratum est Predicta autem credo esse vera
nisi qui tale mutuum recipit in tali necessitate constitutus sit quod ille qui ei
mutuum tribuit ex vi illius precepti quod scribitur luce 6o mutuum date nichil
inde sperantes necessarie obligaretur illi mutuum dare Juxta distinctionem
positam super sermone 31 articulo 2o per totum Nam quando ut ibi dicitur homo tenetur

(c) 2006 Ministerio de Cultura

ex illa necessitate mutuum proximo suo dare non debet inde suscipere
lucrum propter duo. Primo quia contra preceptum de mutuo dando quodammodo
venderet caritatem. Nam si ei est obligatus ex caritate recipiendo
premium est ei vendere caritatem quod est usura. Secundo quia si recipiens mutuum in
predicta necessitate est impotens etiam videtur quod per acceptacionem talis lucri
ad maiorem necessitatem devenire cogatur. Si tamen mutuans ex illo
mutuo ad maiorem vel consimilem necessitatem veniret aut ex mutuo il-
li dato non parvum dampnum incurreret tunc racione dampni emergentis in-
teresse recipere posset iuxta ea que in precedenti articulo dicta sunt. Cum hoc con-
cordat Anto. de Butrio

Queritur an tenens mutuum vel debitum ultra tempus legitimum a domino
preconcessum teneatur restituere totum interesse eciam

Tercio queritur an tenens mutuum vel debitum ultra tempus legitimum
a domino preconcessum teneatur restituere totum interesse dampni et etiam
lucri quod inde probabiliter provenisset. Ad quod dicendum quod omnes periti concorditer in
hoc consenciunt quod ex tunc tenetur ad totum interesse dampni creditori
ex hoc provenientis. Et hoc intelligo ubi ex culpa sua proveniat defec-
tus ipse solvendi quia ubi absque omni culpa sua fit impotens ad sol-
vendum non sic stricte loquendum est. Non tamen tenetur ad totum lucrum
quod ex tunc illi probabiliter provenisset si eam habuisset. Ymo tantum inde
subtrahi debet quantum predictorum dubietas in mercacionibus vel empci-
onibus contingencium pensanda est et peritorum iudicio probabiliter extiman-
da. Cum hoc concordat Tho. 2a 2e q. 18. Nam favorabilior est causa
dampnum vitantis quam lucrum captantis. Inde est quod qui pecuniam mu-
tuat si occasione illius mutui labores sustinuit forte itineris vel alias
de re pignorata potest tamen recipere fructum quantum sibi satisfiat
condigne secundum Anto. de Butrio extra de usuris in c. conquestus. Et ex hoc
casu alii quoque consimiles colligi possunt quod notabile est. Hec tamen non
sunt propter periculum in populo predicanda. Est inchoatum advertendum quod si cre-
ditor ex illa pecunia nil fecisset nec facturus fuisse supponitur unde
lucrum aliquod consequi posset ut pote quia pro certo supponitur quod eam
simpliciter expendisset seu in archa servasset tunc ad nullum interesse lucri
obligatus est. Sed quidam ob hoc casu excipiunt debitum usurarium id est
illud quod quis lucratus est ex usura et hoc ex triplici racione. Primo racione
voluntarii. Secundo racione domini. Tercio racione consuetudinis modi. Primo racione voluntarii
quia licet pactum de danda usura sit de se et absolute involuntarium ex parte
mutuum accipientis est inchoative voluntarium ex occurrenti condicione. Et
ideo non simpliciter ab usurario accipitur et tenetur contra voluntatem illius
propterea ad nullum dampnum inde sibi proveniens preterquam ad solam usuram
reddendam secundum eos tenetur. Secundo racione domini ut dicunt domini rerum usurariarum
vere usurarii est unde non tenetur ad idem nisi satisfaciendum sed ad
equivalens solum. Fur vero vel raptor aut mutui receptor ex quo

transit tpus sibi concessu non habet dniuz in re q debet et tenet
mutuo dno et ideo tenet ad interesse quia dnz vero dapnificat in re
sua et in comoditatibz quas ex re sua traxisset 3o rone consueti
modi scilicet qui coiter obseruatur in usaz satisfactione quia nuq
vidimus aut legimus usarios compulsos ad restitucoez nisi solum in
crementum use Sed nunquid qui recepit domu in pignus pro
C mutuatis usq ad anuz hoc pacto q si no soluit in termino cedat
debitu in comissum et pignoratio cedat in vendicione possit tenere
domu sibi pignori obligatam eo q debitor no soluit in tmo cu
domus satis valeat plus Dd hoc dicend q valor domus pensari
debet et quantum excedit preciu et computari debet etia si creditor
recepit usum fructu de domo Nam si recepit tunc iudicare no pot
q in aliquo dampnificatus sit Unde sm aliquos no solum no potest
recipe seu retinere domu vero etia usum fructu restituere obligat
uel ipm computare in sortem Si tame dapnificaret de pecunia sua
tunc sicut ex precedentibz patet posset pete interesse Si aut creditor no
recepit usumfructu domus cedat in debitoris pena supposita utriusq
bona fide qn contractus mutui celebratus fuit tunc dicend est q sic in
sequenti cao dicet de Ephi pena que condicionalis ibi denotat Et hoc
sicut pdictum est nisi factum sit in fraudem usare Est insup adu
tendu q si a prestitore mutui sub aliquo pcio seu lucro tal ultra termini
detencio concedat tunc eo ipo committit usam quia ex tali concessione
sortem pocius ronem voluntarij mutui qua iuste detencionis Dd hoc
facit ex de usu in cao consuluit Et plura que dca sunt in pce sermone
arlo po et cao 3o pro pnti materia faciunt comprobant

Articulus 3o q ppter tria debitu pt pete ultra sortem nec est usa

Tercio quoq tollit ultra usam sortem sorte usarie excrescentie
quam rone debiti postulantis In multis eni casibz ultra eos qui
in pnti sermone numerati sunt ex debito requirenti potest ultra sortem
excrescentia recipi sine culpa Et maxime ppt triplex debitu Pmo
ppter debitu seruitatis 2o pp debitu equitatis 3o ppt debitu caritatis

Cap an liceat exige pena appositum in contractu uel q3 alia pena a iure
uel a iudice illa ca et an liceat ab hostibz acquirere usam 1 cap

PRimo eni potest homo accipe ultra debitu sortem ppt debitu
seruitatis quia sctz seueritas iusticie hoc exposcit Et cca
hoc queratur plura Pmo querit an sit usura si in contractu
mutui imposita sit pena detentori ultra termi sibi pfixum et an
iuste exigi possit illa pena . Dicend sm sto in e di uq q 2a qd si
talis pena imposita est absq dolosa intencione usarij pcij seu lucri
tunc prestitori eam exigere licet . verbi gra sm doctore ubi sup
Ego indigeo pecunia mea ad mercandu a te rogatus concedo tibi ea

(c) 2006 Ministerio de Cultura

usque ad certum diem addiciens penam conventionalem quod nisi tali die sol-
uas quia interim dampnificabor solues postea tantum ultra pena autem hec
licita est quia licet me servare indempnem promovendo illum cum quo con-
traho Signum autem quod non sit in fraude usuram est quando creditor ma-
gis vellet pecuniam sibi solui prefixo die quam in crastino cum pena adiec-
ta Et per oppositum in fraudem est quando vult diem illum transiri potius quam
pecuniam die illo solui Illud quoque signum addi potest et non licet tunc
exigere talem conventionalem penam si prestitor probabiliter credit et sperat
quod receptor mutui penam illam incurrat Alex autem lom. distinguit
triplicem penam prima dicitur pena canonica seu legalis 2a dicitur iudicialis
3a vero est pena conventionalis Prima autem dicitur pena sive usura
canonica sive legalis de qua 12 q 2a in legibus de qua verbi gratia ponatur
casus de quinque pro centenario que ex vi statuti dat tutor pupillo que
non tamquam usuram sed tamquam penam legalem tutor pupillo solverit in
parte canonica In legibus fit autem hoc ne tutores aut negligencia seu malicia
infideles pupillis fiant Nam de pecunia emere debent possessiones
pupillo uel dare quinque pro centenario et hoc inconveniens firmiter teneo quod pu-
pilli pecuniam non potest credere tutor ad racionem quinque uel alterius quantitatis ci-
terioris uel ulterioris pro centenario quia omnino usurarius esset et ad sa-
tisfactionem ipse obligaretur 2a pena est iudicialis et imposita a
iudice propter puniendam contumaciam debitoris et hoc exigi potest sicut
patet ex di. in capitulo quod quando inh. 3a quod est dum quis debet recipere pecuniam
ab aliquo qui est impotens ad soluendum unde eius possessionem recipit
in solutum secundum summam communitatis que tamen plus valet quam sit ipsum debitum
teneatur restituere superfluum valoris ipsius possessionis et an sit absolutus
quia auctoritate communitatis possidet eam dicendum quod si creditor non percipit
aliquam utilitatem de dicta possessione non tenetur restituere illud quod plus
possessio valet nec est enim peioris condicionis quam quelibet alia priua-
ta persona que nisi de pignore percipit emolumentum valorem rei exce-
dentem debitum restituere non tenetur quando stetit ex pacto mutuum cadit
in commissum potissime in hoc casu quia talem possessionem tenet ex iudicio
communitatis Unde si debitor dampnificatur ex culpa sua imputet sibi
quia a communitate non dampnificatur nisi per accidens cum dicta communitas non po-
suerit creditorem in possessionem ad inferendum iniuriam sed ad observan-
dam iusticiam Et hoc intelligi debet quando bona fides intervenit ex parte
creditoris qui ex communitate consequitur proprietatem possessionis Si autem cre-
ditor commisisset fraudem in ipsam rem puta vilificando eam dicendo
quod possessio tantummodo valet centum et in veritate valet mille et in solutum
accipit eam tunc totum illud quod valet ultra quam fuerit debitum creditor
in foro conscientie restituere obligatur eo quod illicite egit committendo fraudem
et dolum Advertendum est tamen quod si debitor qui sub pena infra certum
tempus promisit debitum soluere impeditur paupertate seu alia iusta necessitate

(c) 2006 Ministerio de Cultura

nō tenet^r penā solue^re vltra sorte nec licite pot ab eo pete si in iudicio
hoc pbare potest ex^a de solu odoardus 3^a vero pena est quenconal^is
de consensu ptiu apposita ubi saltem pene metu debitu certo die soluat
Et hanc etiā exige licet ex^a de arbi c dilecti 12 q 2 fraternitas
apponit^r aut talis pena vt pacta fuerit ex^a de penis constitutis dum
tamē sit intēcio recta quia ut pdiximus si creditor ea intencōne det
mutuū quia credit aut sperat pecuniā esse soluendā tunc nō abolet^r
maliciā ipius vsure cū ipse mutuet cū lucri et cū ipse speret lucrari penā
Que quid spes destruit liberalitatem et gratuitū mutuū predictus gof-
fredus et addit q^d quenconalis pena psumit^r esse vsa qn^o stituit talis solet
exercere vsuras aut stipulatur penā in menses vel singulos ānos vt in auc^t ut
nullus mutuans coll^a C. de vsu aut^e ad hec De interesse etiā lu-
cri tales detencōis sm quosdā tenēd est idem qd in pce^nti cao dcm est Tamē in
omni euentu pete penā non videt^r honestū ymo nec licitū qn^o si debi-
tor sine culpa sua factus est impotens ad soluendū vel ad pmissa fuad
qua puniri nō debet Vnde si absq3 dolo et fraude in contractu apposita
fuit pena q^d si in tali tpe vel loco nō ponit merces subeat talem penā
si ex eo qd nō habuit merces dāpnificatus est videt^r quibusdā q^d possit
pete saltem vsq3 ad interesse nisi ille fuisset legitime excusatus quia tunc
eū non liceret grauare 3° querit^r vtrum statutū vel consuetudo sm ostiēs
valeat qua ordinat^r quia missus in possessionē lucret^r fructus ad rōnem
vel pro centenario Ad hoc dicendū sm bal in l. acceptam C. de vsu in q 18
q^d sic cum talis lucret^r illos rōne et noīe interesse Ex etiā dicit nō in
aut^e de exhi et introducendis reis §. si vero in glo que incipit q^d leges
que glo singularis est Nec mirum cū hoc ppt^r iniuriā contumaciam auctas pro
reis facere possit vt l. fulcinius §. fi. ff. ex qui cau in pos eat^r dōm^i in
q^o bar in l. si finita §. iulianus ff. de dāp infec ad finē inquit q^d licet glo-
in aut^e supradicta illud dicat stituit q^d de consuetudine missus lucret^r fructus
tamē consuetudo illa nō est iusta sm eū cum sit contra ius diuinum et fran-
dem vsuram que dicit eos computandos in sortem Alii vero circa hoc
distinguunt et bene dicentes q^d si psupponat^r in fraude esse factum bar-
bene dicit Sed si non quia in locum penalis legis vt attrahat^r ad satisfaci-
end vel loco interesse statut ppt^r morā statutū vel consuetudo emanasse videt^r
tunc procedit glo et dcm bal Ex tamē ego vez intelligo in eo qui iuste
missus est nō tantū ex ordine sed ex causa Si enim in ciuitate creditor
nō foret seu iusta causa nō subesset sic recta contra capitale seu sorte
retine nō posset sic etiā nec fructus noīe interesse 4° quoq3 querit^r
vtrum liceat ab hostibus exige vel recipe vsuras hoc dico ppt^r verbum
Ambrosii qd ponit^r 14 q 4 in cao ab illo vbi dicit ab illo exige vsurā
cui nocere merito desideras cui iure inferuntur arma huic legitime
auferuntur vsure quem bello vince nō potes ab hoc vsuram exige quem
nō sit crimen occide sine ferro dimicat qui vsuras exigit sine gladio

(c) 2006 Ministerio de Cultura

re de hoste ulciscatur qui fuerit usarius exactor inimici quo ubi ius belli
ibi ius usure hec ambrosius Ad quod dicendum quod de hoc triplex opinio est doc
torum Prima alex. lom. id est quod hoc licitum est. Et huius sententie est hostiensis attendens illud
deut. 23 cap. Non feneraberis fratri tuo ad usuram sed alieno. huic etiam sententie
videtur adherere Jo. an. hoc etiam expresse sonare videntur verba predicti capituli
Ab illo si diligenter examinetur. huius quoque sententie est greg. de ar. in questione
de impstitis veneciarum Et hec opinio michi videtur esse vera et sic absolve
letur usure vicium quia solus deus verus est dominus omnium rerum et bona tempora
lia dantur hominibus ad colendum verum deum et dominum universi verbi gratia
Cultus dei non deest si ab inimicis dei usure legitime exiguntur quia
hoc non fit causa lucri sed causa fidei et racione fervore dilectionis ut scilicet
hoc inimici dei debilitentur et revertantur ad deum Insuper quia bona que ha
bent non sunt eorum ex quo bone fidei vere sunt rebelles propterea merito a catholicis
tholicos devoluuntur Per inde ex predicto decreto dixerunt quidam quod ab
hostibus possimus licite accipere usuras Nam omnia eorum bona licite possimus
afferre sicut patet 23 q. 5 cap. 1 et 2. et quibuscumque insidiis contra illos
uti scilicet occultando ab eis illa per que eos possimus expugnare Cum a
propositum nostrum non tenemur aperire eis 23 q. 2 dominus Ex hoc etiam dixerunt
quod xpianus accipere potest usuras a iudeis sive a sarracenis sicut a ceteris hos
tibus fidei catholice de hoc etiam aliquid est supra de cri. simone 36 arti. 2
cap. 8 2a vero opinio est eorum qui dixerunt quod dictum decretum non in
telligitur de aliquibus infidelibus sed solum de rei publice inimicis quibus
licitum est aperte et per insidias nocere de ceteris autem qui sunt parati sunt
non licet accipere sicut patet 23 q. 8 dispar ubi alex. papa ait dispar in
niz est iudeorum et sarracenorum causa in illos enim qui xpianos persequuntur
et ex urbibus et propriis sedibus pellunt iuste pugnatur hii vero
servire parati parati sunt 3a autem opinio est glo. que super prefato decreto
inquid quod verbum ambrosii negative intelligi debet dicit enim ab illo exige
usuram cui merito nocere desideras quasi diceret nulli debes deside
rare nocere quo ab illo usuras exigere debes Et secundum hunc intellectum a nullo
licet usuras exigere sive xpiano sive pagano sive iudeo Archi. autem in
dicto cap. ab illo recipit tertiam opinionem hug. qui post plurima licet non se
firmet tamen sentire videtur quod in nullo casu licet usuras recipere nec etiam
ab hostibus cum generaliter prohibite sint Et idem dicit in cap. si quis eadem causa
q. 4a De triplici casu in quo licet recipere ultra sortem racione
equitatis 3m cap.

Secundo quoque potest homo recipere ultra sortem propter debitum equitatis
quia scilicet equitas hoc requirit Et de hoc tres subiungamus casus
Primus est cum etiam recipit a suo vassallo in pignus feudum quod ab eadem
tenet tunc enim ex equitate etiam non tenetur fructus computare in sorte
Et de hoc habetur tex. extra de usu. in cap. conquestus ubi dicitur quod ut dominus feudi
detinens feudum titulo pignoris debet computare fructus in sortem et

recepta ex fructibus sorte tria debitori vestitum debet Et h' nisi tria sit
de feudo monasterii tunc enim secundum glo. etiam non tenetur computare fructus in
sortem Iterum tamen non debet recipere servicium a vassallo nec tunc est usura
qui dicere velit quod ideo casus iste licitus est quia ab eo vicium usure aufferetur
eo quod ecclesia ratione feudi non dicitur recipere alienum sed suum percipit aut si interim
vassallus ad servicium teneretur Tollitur ergo in hoc casu usure vicium feudi ra
cione quia talem excrescenciam feudum sub licito ponit hoc idem etiam
habetur ex. de feud. c. i. ubi determinatur quod in tali casu fructus non debent
computari in sortem ita tamen quod vassallus interim ad servicium non tenetur
Sed ex hoc casu dubium surgit utrum hoc solum in feudo habeat locum utrum hoc
non sit privilegium ecclesie quod apparet ex. de feu. ca. i° ubi ad consultacionem
factam papa rendet p' si esset usura papa non posset aliquem privilegiare contra
preceptum dei 14 q. i. sicut quidam nisi esset interesse tantum quia non recipit servi
cium a vassallo ut dictum est Ad hoc dicendum secundum ber. quod hoc licet in quocumque
feudo laycali quia eadem ratio ergo idem ius ex. de consti. translato Nam
licet respectu laycorum execrabilis sit usura execrabilior tamen est respectu
clericorum ex. de usu. ca. p° et 2° quia multa licent laycis que clericis prohi
bentur 88 di. fornicari ex. ne cle. uel mo. ca. p° Sed quid si vassal
lus ecclesie seu domino servire vellet pignoracione predicta durante numquid si
velit computare ac recipere fructus licitum erit ei dicendum quod si in hoc con
veniat debent computari ex. de pac. c. i. Si vero in hoc non conveniat
computari non debent ut notat ber. et host. ex. de feu. c. i. quia res desi
cit revertitur ad id quod sibi ius et natura ab inicio concessit ff. de pac. l. si unus
§ pactus et § seu ex. de offi. dele. super questionum § porro Videtur tamen
dicendum quod ubi esset notabilis disproporcio inter fructus feudi et servicium vas
salli vel etiam per vassallum non staret quominus servicium exhiberet tunc etiam
non faceret fructus suos Quod sentit anto. de butrio in ca. i° de feudis
ubi dum dicit maxime si servicium fructibus disproporcionatur Racio igitur quare
in hoc casu aboletur usura est quia vassallus non est dominus feudi quamvis in
eo habeat utile dominium Et secundum aliquos non est maior domino presumitur etiam
velle dare quia ad antidota est naturaliter obligatus Ex hiis patet quod equi
tatem continet iste casus 2us casus equitatem continens subiungatur
qui talis est Cum ecclesie possessio clerici in beneficium est assignata et
laycus tenet eam iniuste et violenter secundum alex. de al. potest tunc clericus
talis beneficii fructus percipere ultra sortem sicut patet ex. de usu. ca. primo
ubi mandatur quod fructus computentur in sortem quando possessio loco pignoris
obligata est nisi forte ad beneficium ecclesie fuerit quod redimi debet
de layci manu Sed h' secundum alex. de ales non fit lucri causa sed ut res
ecclesie eo modo de manu layci redimatur sicut in predicta decretali patet
Tunc siquidem ecclesia seu clericus fructus tales receptos recipere potest nec
est ibi usura cum tantum suum recipiat Idem quoque esset de layco quia hoc
modo sibi licet redimere possessionem de manu detentoris iniusti Si

(c) 2006 Ministerio de Cultura

aut licite quis res ecclie habeat in feudum tunc siquidem in sortem computandi erunt
fructus secundum ber. primo et host. extra de usu. ca° p° Absolvet autem in hoc casu usure
vicium secundum Ricar. quia hoc fit non causa lucri sed ut res ecclie de manu laycorum
redimatur hoc etiam predicta decre. dicit Sile quoque habet de deci. secundum ray.
Nam si miles decimas tenet iniuste nec potest etiam illas recipere pro
redemi de manu illius absque periculo symonie dum tamen hoc de auctoritate epi fi-
at quia in talibus iudicio auctoritas militum excusat extra de rerum permu. que sicut
possunt etiam recipi in pignus sicut et quelibet alia possessio quam miles deti-
net violenter atque iniuste Nec tenetur sic recipiens fructus computare in sortem
dum tamen non pertineat tales decime ad ecclias alienas quas recipere
non debet extra de deci. interdicimus Idem quoque dicit intelligendum
de omnibus possessionibus emptis de illis fructibus iniuste perceptis quia sicut
tales possessiones in pignus recipi possint fructibus non computatis in
sortem 3m etiam casum equitatem in se continentem subiungamus de eo.
qui pecuniam prestat ad pompam potest etiam talis recipere ultra sortem
sicut supra sermone 36 ar[ticu]lo 2° et ca° 6° dictum est Scotus enim in 4° di. 15 q.
2 ait quod pecunia habet aliquem usum utilem extra propria natura ut pote ad ostenden-
dum vel ornandum tamquam divitem possidentem et ad istum finem locari pot-
est sicut equus vel ad aliud locabile et pro tali usu retento dominio precium re-
cipi potest et hic ex toto contractus est locationis vel conductionis Absolvo-
letur autem usure vicium in hoc casu quia non est ibi mutuum sed locatio
Et in locatione licet ad recipere ultra sortem sicut dictum est in preallegato sermone
et ca° patet Quia ergo talis pecunia locatur et a conductore locanti eadem
numero reddi debet Ideo non est ibi usura In tali quidem pecunia non transfertur
dominium in mercatorem nec stat periculo eius sed periculo comodantis sicut nec
locarent argentea vasa Idem sentit host. et habetur ff. comodati
l. in § fi. et l. se[quen]ti Addit etiam Sco. quod idem debet in numero restitui nisi
forte sufficiat locanti equale in pondere et valore

In quibus casibus ultra sortem datum ex caritate recipere licet ca[pitulu]m 3m

Tercio potest homo recipere ultra sortem propter debitum caritatis Et
hoc in casu sicut quando absque omni intencione vel pacto datur aliquid
ultra sortem Sed limitandus est casus iste secundum illa que dicta sunt supra
in sermone 31 ca° ultimo circa principium et sermone 36 ar[ticu]lo 3° ca° 2° Absolvo-
letur autem in hoc casu usure vicium quia usura ideo illicita est quia corrum-
pit liberalitatem et gratuitum quod in mutuo esse debet Gratuitum autem
non destruit gratuitum sed magis adauget illud propterea in tali casu reci-
pere licet Est inchoamus advertendum secundum durandus quod si mutuantis
intencio corrupta fuit ita quod mutuum non dedisset nisi sub spe lucri
tunc nichil inde recipere potest et receptum restituere obligatur licet id
debitor dederit ex caritate sive quacumque alia de causa Si tamen debi-
tor ex sola dilectione dat aliquid creditori non potest illud repetere nec
potest restitucionem sibi consulere nisi forte habeat aliquid de ipsis creditoris

(c) 2006 Ministerio de Cultura

bonis Item secundum tho. in questionibus de malo q. 13 ar. 4 ad primum Sic debi
tor sua propria voluntate potest amplius dare et ille cui dat recipere licite
valet Ex predictis patet quod in multis casibus prima fronte appet quod contine
rat usura et tamen licitus sit contractus Deo sit gratia ex munere dei ipsa ca
ritas per quam quilibet meum euadere possit usuariam prauitatem ad ipsum
prestante domino nostro ihesu christo qui cum patre et spiritu sancto regnat in gloria
triumphali per infinita seculorum secula amen.

Feria 2a post dominicam de passione quomodo usura adulteros et quod usurarium
ydolatrare facit et quod grauis blasphemia dei ac fidei sue sit praua
re usurarius libertate fenerandi sermo 33

8 Si quis sitit veniat ad me et bibat. etc. Jo. 7o et in euangelio hodierno Constat
nempe esse duplicem sitim vnam
quam parit amor dei aliam quam generat amor sui per primam
desiderantur eterna per secundam concupiscuntur terrena Vna finem habet deum
alia habet pro fine mundum Vna autem permanens expectat Altera vero
transiens et deficiens comprobatur Impossibile quidem est animam arbitrij liber
tate preditam vna istarum carere sic etiam impossibile est vtramque in se possidere
domino attestante Math. 6o Non potestis seruire deo et mammone proinde
eternorum finis preeligendus est. hec est illa que satiat. altera vero cruciat
Ista perficit alia quidem deficit teste apostolo prima cor. 13. vbi ait caritas
numquam excidit Et de 2a prima Jo. 2o scriptum est transit mundus et concu
piscentia eius Deo primam igitur mitigat nobis christus imposito verbo dicens
Si quis sitit veniat ad me et bibat Deo 2am trahit mundus et concupis
centia eius. hec 2a cum plene captauerit mentem precipere facit in usura
riam prauitatem que cum creuerit maiorem sitim cupiditatis gignit sicut
plenius in sermone est capitulo primo apparebit Cum autem usura occupauerit hominem
infelicem facit eum et impium contra deum. sanctum et iniquum contra proximum
atque nequam et prauum contra seipsum de primo agemus in presenti sermone de
reliquis uero in sequentibus dicturi sumus // Demum ad sitim diuinorum
hos vocat dominus sicut in psalmo 49 propheta testatur dicens. deus deorum dominus
locutus est et vocauit terram a solis ortu usque ad occasum Que quidem
verbum potest esse thema in presenti sermone In quibus verbis triplex vocatio
insinuatur prima est personalis 2a est naturalis 3a est spiritualis // prima
est personalis. et de hac inquit deus deorum dominus locutus est scilicet cum car
nem assumpsit et contemptum terrenorum predicauit. proinde Jo. 15 ait Si non
venissem et non locutus fuissem eis scilicet de contemptu mundi et cetera usuram
peccatum non haberent 2a est vocatio naturalis. et de hac subdit Et vocauit
terram id est terrenos atque auaros Tales autem Jeremie 22. capitulo admonet dicens
terra terra terra audi sermonem domini. ecce trina citatio prima est corruptio
naturalis 2a est infirmitas accidentalis 3a est peremptoria et finalis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

scilicet ipa mors etc. Tercia vocacio est spiritualis et de hac subdit a so
lis ortu .i. ab infancia in qua oritur eis sol gr̃e per baptismū usq; ad oc
casuz id est usq; ad morte in qua occidit eis sol id est omnis spes gr̃e et
venie Sed quid emat talibz contemptoribz diuinoꝝ et dilecto
ribus mūdanoꝝ atq; usuraꝝ per usre consideracões intelligimꝰ facit n̄e
pe usura aduersariū dei non solū quia facit aduersari ꝯplica legi eius
scilicet nature scripture et gr̃e vez etiā quia tres abhominaciones seu
abhominabiles impietates generat in aīa contra deū primo enim facit deū
relinquere 2º facit ydolatrare 3º facit deuz inpugnare

Ostenditur primo quod usura facit usariū in totale derelinquere deum

Primo enim usura generat in aīa usurarij primaz impietatez quia facit
deū derelinquere Et hoc quo ad omnes tres aīe vires Nam ve cuz
intellectu in deū non credit cū memoria in deo nō sperat cū voluntate
deū non amat Quod usurarius in intellectu deū non credit

Primo enim cuz intellectu in deuz non credit Quanto enim corporeꝰ
oculus sit propinquior terre tanto minus ac minus videt Sic nempe
oculus mentis mee quanto propinquius affigitur terrenis et trāsitorijs rebus
tanto amplius lumē fidei perdit per quod deus cognoscitur et videtur et
oīa que dei sunt clarius cognoscuntur Propterea usurarij ceci ex tre
mis effectu usuram nō credunt esse pctm̄ nec perpendere valent qua rōne
debeat esse malū Quia sicut propheta inquit oculos statuerunt declina
re in terram Unde tres cecitates seu infidelitates per usuram in usurarij
aīa generatur Nam primo nō abhorret infernū 2º non desiderant
paradisum 3º in veritate nō venerantur aliquod ecclesie sacrm̄ Prima inquā
cecitas in aīa usurarij generatur quia nō abhorret infernū Cum enim
usuram nō credat esse pctm̄ minime veretur se suppliciū sempiternū pro illa
et pro alijs scelerib; subiturū propterea omnem iniquitatez omnez iniusticiaz
omnez denique impietatez perpetraret et in infernalem voraginē omniū
scelerum atq; flagiciorum se precipitaret nisi forte timore secularis pene
a talibz abstineret Quia sicut enim testatur Ecclesiasticus x⁰ c⁰ attestatur avaro nichil est
scelestius hoc autem non soluz rōne colligimus sed et cottidie experimentis
assiduis dolentes nimiū experimur 2ª cecitas est quia nō desiderant
paradisum Tales usurarij cum ultra aliū esse credant nisi pn̄s seculum
Et licet deus velit esse gratuitum mutuum mercedis usurarijs certo nō sufficit
deus cum ipsum non querat ad diuicias sempiternas Propterea ierēmie 2 de
talibz lamentabiliter deus conqueritur dicens populus meus id est usurarioꝝ con
gregacio mutat gloriā suaz in ydolum id est in nūmum quem plus dili
git quam gloriā paradisi 3ª eius cecitas est quia scilicet usurarij nō vene
rantur in veritate aliquod ecclesie sacrm̄ Et licet missas quoque audiat et di
uina nō illa audit quasi sancta et vera sed ne ab omni populo abhominabilis fiat
Denique quia usurarij oīo de diuinis ceci et ignari sunt Ridiculosa que
dam frequentant et osculantur deturpando depictas sanctoꝝ ymagines

(c) 2006 Ministerio de Cultura

in pariete manibus impudicis illarum vultus ymaginum contractant vultumque
suo deinde confricant et quandoque in alto loco fuerit ymago depicta capil
gium seu brevetum ad vultum eius ponunt illud demum insipide osculantes et
consilia que non a vera devocione procedunt sed stultam ypocrisim et mani
festam simulacionem ostendunt licet etiam quandoque in terris genu flectunt ante
ymaginem crucifixi minime tamen illi credunt perinde effecti sicut cuidam
furioso qui coactus a suis ante crucifixum genua flectere ut premium im
petraret alta voce ad crucifixum ait Ihesu Christe ego te adoro sed non
tibi credo Nempe si Christo usurarius crederet procul dubio ab usura cessa
ret et male acquisita satisfaceret diligenter

Quod usurarius sperans in mundo desperat de deo capitulum 2m

Secundo cum memoria in deo non sperat usurarius hinc augustinus ait de
deo desperare est spem posuisse in creaturis In tantum enim talium
mens rapitur ad terrena quod obliviscantur dei creatoris sui Unde de
ipsis lamentatur dominus per prophetam dicens oblivioni datus sum tamquam mor
tuus a corde Et vere mortuus est in talium corde cum totus vigor et spes
illorum sit in hiis caducis rebus derelicta igitur spe et confidencia quam in deo
tenent hec In tribus ponunt spem et fiduciam suam primo in suis mali
ciis 2o in suis diviciis 3o in suis consanguineis primo enim confidunt et
sperant in suis maliciis Considerant namque multa cumulasse astucias con
tellis et circumvencionibus suis delectant egisse gloriantur fecisse con
fidunt similia et maiora adhuc perpetrare posse quos propheta dure incre
pat dicens Quid gloriaris in malicia qui potens es in iniquitate Studiat
huiusmodi infelices quod illa sancta Iudith in 6o capitulo ait Non derelinquis pre
sumentes de te domine et presumentes de se et de sua virtute gloriantes
humilias Et iterum Ieremie 4o Sapientes sunt ut faciant mala bene autem
facere nescierunt 2o confidunt in suis diviciis quos considerantes
illuminate et timorate mentes admirativa compassione et intellectiva deri
sione stupent quod tota illorum spes sint divicie transitorie et fallaces
perinde propheta ait videbunt iusti et timebunt et super eum ridebunt et
dicent ecce homo qui non posuit deum adiutorem suum sed speravit in
multitudine diviciarum suarum et prevaluit in vanitate sua Verba sicut sacra
et miro sensu et lumine plena quia a spiritu sancto per os prophete prolata
propterea saporanda et digno pondere perscrutanda sunt Dicit enim vi
debunt iusti scilicet hominem supradictum ex qua quidem visione fiunt iu
sti prudenciores sicut puer in mulctato pestilente sapiencior erit pre
multis ex illo quoque fiunt cauciores et humiliores propterea subditur
et timebunt Felix quem faciunt aliena pericula cautum Insuper intelli
gunt malos irrisione dignos et de hoc inferius et super eum ride
bunt quia clare cognoscunt deum deridere tales quemadmodum propheta
ait Qui habitat in celis irridebit eos et dicent scilicet ipsi iusti ecce
demonstrative ad confusionis exaggeracionem homo ab humo quia

(c) 2006 Ministerio de Cultura

ex cupiditate qua tm̄ terrena dilexit totus terrenus factus est Qui
non posuit deū adiutorē suū s̄ed sp̄ando in eo qui vere sicut p̄s̄a ait
p̄tector est omī sperantiū in se sed sp̄auit in multitudie diciar̄ suarū
s̄ed nō considerans q̄d sophon p̄o cao̅ scriptū est argentū et aurum
eor̄ non poterit eos liberare in die furoris dn̄i id est in die mortis
qn̄ furor dn̄i desevuit contra illos et p̄valuit in vanitate sua id est
in acquirendo divicias et t̄palia vana q̄d aduertens ap̄lus p̄a thymo.
vjo̅ ammone faciēs ait divitibus huius seculi p̄cipe non sublime sapere
nec sp̄are in incerto diviciar̄ sed in deo vivo qui p̄stat nobis oīa habunde
// 3o huiusmōi hoīes confidunt in suis parentibus et consangwineis nescientes
q̄ hij sepe amplius quā alij expectant eor̄ mortem nec plus diligent
eos in vestimendo q̄m̄ illi dilexerint seipsos in fine inde satisfaciendo
vt veniat sup̄ eos illa maledictio qua in p̄sona ie. 17. maledictus homo
qui confidit in hoīe et ponit carnē brachiū suū id est confidit in p̄a-
tribus quibus bona sua relinquit q̄ extrahant eū de p̄fundo infer-
ni Et sequit̄ et benedictus vir qui confidit in dn̄o et erit dn̄s fi-
ducia eius in vita et ip̄e p̄ se satisfaciet aliena

Qr̄ vsarius cū volūtate non diligit deū 3m cam

Tercio cum voluntate deum nō amat sed totū effectū effundit
ad transitoria mūdi vnde augs̄ sup̄ ep̄lam ad phylip. ait hoc ab
hoīe colitur q̄d p̄ceteris diligitur Contingit aūt hoc fieri maxīe
tripliciter p̄mo p̄ affectualem concupiscenciā 2o p̄ affectualem leticiā
complacenciā 3o per affectualē leticiā p̄mo p̄ affectualē concu-
piscenciā Concupiscunt eīn aīe vsarior̄ desiderare possessiones
mūdi in omī tempore nec adsistunt q̄d per p̄pham dn̄s 17 phibz dicens
Rapinas nolite concupiscere vbi rapina vsure nō tantū prohibz ma-
nū sed eciā animū. Nempe diciē vsar̄ ideo rapine denoīant non
tantū quiā rapiūt iniuste rer̄ eciā quia p̄ ardētem concupiscenciā decipiūt
mentes q̄d dn̄s mt̄ 6o insinuare volens ait vbi est thesaurus tuus ibi
et cor tuū erit Job quoq̄ in p̄sona vsarij 20 cao ait Ideo id est p̄p̄
hanc improbam cupiditatē rer̄ cogitacōnes mee varie succedūt sibi et
mens mea p̄ diversa rapit̄ p̄ptea quid ait Non credas quicquid audis
nec dicas quecūq̄ nosti nec concupiscas quecūq̄ vides 2o
effundit se vsarius p̄ affectualē complacenciā Et de talibus erat dives
ille quem apoc̄ 3o cao Spūs veritatis dure increpat dicens Et dicis
quia dives sum et locupletatus et nullius egeo et nescis quia tu es mi-
ser et miserabilis et paup̄ et cecus et nudus Et iter̄ p̄ p̄pham amo-
net dicens Divicie s̄ed eciā iniuste acquisite si affluāt nolite cor appo-
nere Ille nempe diciēs cor apponit qui illis p̄ affectualē complacenciā
toto corde adheret Sic̄ in p̄sona p̄ huiusmōi p̄pha inquit adhesit pa-
vimento aīa mea 3o effundunt se vsarij p̄ affectualem leticiā ex-
ultantes in diciēs suis de quor̄ nūo erat dives ille qui luc̄ 12. exultando

(c) 2006 Ministerio de Cultura

dicebat aīa mea habes mlta bona ecce sapida atqꝫ saporosa concupis
cencia tpaliū reꝫ qua cumlauerat mlta reposita ecce custodie dili
gencia in ānos plimos ecce spes vana nūq credit se defecturā illa
requiesce ecce ignauia ociosa et pigra comede ecce inhiatio gula
bibe ecce ebrietatis demēcia et epulare ecce vita luxuriosa vbi
notari pnt gaudia et exultacōnes quibꝫ de diuīs vsarij et auari
loco dei fruunt' in pnti vita Sed attende q̄d sequit' et vide finē illoꝝ
Dixit aūt illi deus o tu qui modo tibi tempora longa in diciaꝝ leti
spondebas hac nocte aīaꝫ tuam repetent a te scilꝫ demōes exacto
res quibus illam respuasti scdm glo Que aūt parasti cuius erunt ignoras
scilꝫ an filioꝝ an consanguineoꝝ an alienoꝝ illa cuꝫ inhiati fame exp̄
tancium deuorare Ita vt nō sepe sꝫ semp verificet' de eis q̄d ppheta ait
Relinquent alienis diuicias suas et sepulcra eoꝝ domus illoꝝ in etnū
hīc nempe relinqūnt alienis que in diuicijs cumlauerunt qui remanēt
hinc qm ab eis alieni sūt corde et caritate licet scdm carnē coniūcti
ppinqui sint Qualiter 2o q vsura facit vsariū ydolatrare attribuendo
nūmo cultū scissime trinitatis eterne

Secundo abhominabilē impietatē generat vsura in aīa cōtra deuꝫ
quia facit aīas ydolatrare Nam p ipam vsarij attribuunt cre
ature q̄d soli conuenit creatori hinc ad ephe 5 aplus ait
Auaricia que est ydoloꝝ seruitus quia sic ydolatre subdunt se ydolo
ita auari subdunt se nūmo vnde sup predictū verbū apli glo ait
Auaroꝝ deus est nūmus Attribuunt enī vsarij et auari nūmo pmo
potenciā patris 2o sapienciā filij 3o clemenciā spūs sancti

Qd vsarij attribuūt nūmo potenciā patris

Primo attribuūt nūmo potenciā pris dūꝫ per opa monstrant q plꝯ
potest in eis nūmꝯ q̄ deus est di [?] omēs vbi greg ait Omēs huiꝯ
seculi dilectores in terrenis rebꝫ fortes sunt In celestibꝫ sunt debiles
Nam pro temporali gloria vsqꝫ ad mortē desudare appetūt et pro
spe ppetua Nec parū quidem in labore subsistūt pro terrenis lucris
quaslibꝫ iniurias tollerant et pro celesti mercede uel tenuissimi verbi fer
re contumelias recusant Terreno iudici toto etiam die assistē fortes
sūt In orōne uero coram dnō uel vnius hore momento lassant' Sepe
nuditates deiectionē famē pro acquirēdis diuicijs atqꝫ honoribus
tollerant et eaꝝ reꝝ sep abstinēciaꝫ cruciant ad quas adipiscēdas
festinant Supna aūt laboriose querere tanto magis dissimulāt quāto
magis ea tardius tribui putant hec ille

Qd vsarij attribuunt nūmo sapienciā filij dei

Secundo attribuūt nūmo sapiaꝫ filij dei Tanta enī fuit sapiā xpi
filij dei q postq̄ carnē veraꝫ assumpsit p discipulos suos p vniuer
sum orbē [?] omnē ydolatriam extirpauit Sꝫ auaricia impia
int' xpianos ydolatriaꝫ innouauit ac multiplicauit In huiꝯ misterium

(c) 2006 Ministerio de Cultura

osee x scptu est Scdm mltitud me fructꝫ sui isel id est zana ges
mltiplicavit sibi altaria scitz ad vsam pata iuxta vbertatem tre sue
exuberavit simulacris et Jero᷒m epla ad rusticu mo chu mgt Beti
macio male ponde pcoꝝ leuius videt aliqui peccare auarus quā ydo
lat sed no mediocriter errat Non em̄ grauius peccat qui duo gna tris
picit sup altare mercurii qr qui pecuniaz auare cupide ꝛ iuste suat
et congregat ridiculm videt qr aliquis iudicet ydolatra quia duo
gna thuris offert creature que deo debuit offerre ꝛ ille no iudi
cet ydolatra qui totum finaꝫ vite sue offert creatē

Qr vsarius attribuit nūmo clemēciā spūs sti cam̄ 3m

Tercio quoqꝫ attribuūt nūmo clemēciaz spūs sancti dum per opa
mostrant amplius trāsformare mētes eoꝝ amor nūmi quam
amor dei habet em nūmꝫ auaroꝝ et vsarioꝝ deus qadmod
spūs stūs suos spūales status habet visiones habet extasim habꝫ
quoqꝫ orōnez proinde mdr est eo᷒ sicut hꝫ Ambros ait Sic hꝫ qui
p insaniā mēte trāslati sunt no iam res ipās s possessionis sue fan
tasias vident ita mens auari semel vinclis cupiditatis astricta
semp auꝝ semp argentū videt semp redditꝫ computat Ecce visiões
dei nūmi Et sequit Gracius auꝝ qr solem intuet et hoc est extasis
nūmi et addit ipā eius orō et supplicat ad dnm auꝝ querit ecce ipsiꝫ
nūmi orō manifesta Vel dici potest qr vsura adulat toti stissime trī
tati Pmo aduerset ptri ptēs quia vendit tpūs quod solo dei est et
gratis ad vitam hois est concessiꝫ Vnde actuū p dnꝫ ait Non est vrm
nosse tempora uel momēta que pr posuit in s p Si igit vrm no est
tpūs nosse mlto minꝫ est illud vendē proinde luc dns ait Gratis ac
cepistis et gratis date 2o aduersat veritate filii quia facit me
dacem xpm qui Jo 12 ait Nisi gnū frumēti cadens in tra mortuū fuit
ipsum ma Et idem dicit aplus 1 cor 15 Insipiens tu quod semias
non viuificat nisi pus moriat sed vsa mltiplicat granū et dena
riū absqꝫ eoꝝ morte 3o aduersat bonitati spūs sti qui oiā gratis
donat sicut qt 19 dns solem suū oriri facit sup bonos et malos et pluit
sup iustos et iniustos sed vsa gras vendit Nam mutuare ex sua spē
opus gre est qd vsura venale reddit Contra qd luc 6 dns ait Si mu
tuū dans eis aquibus spatis que est vobis gra quasi dicat nlla

Ostendius tercius qr vsa gnat in aiā seuā blasphemiā gtra cultu diuiā
et in pta pugnat error eoꝝ qui dnt ciuitatez stare no posse sine
vsario manifesto

Tercium abhoiabilez impietatez ymo crudelitatez gnat vsa in aiā
eoꝝ dein quia facit eū blasphemare qd hodie inter xpicolas
amētes demētes reputātur que credunt qr ciuitas maifeste assumit
pp sine aliquo maifesto vsario no posse stare Ecce pmo teribilis blas
phemia contra deū duꝫ sibi imponit impossibilia precepisse cū in mltis locis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

scripture sic patet supra sermone 28 ar(ticu)lo 2o ca(pitul)o 1o et 3o a(rticul)o et ab(solu)te prohibuerit
vsuraria pravitate 2o blasphemat etiam xpm qui sic supra dictum est luce 6o
precepit mutuum gratis dari Contra quos blasphemos clamat s(anctus) ie(ronimus) dicens
anathema sit qui dixerit deum precepisse ad impossibile 3o quoque blas
phemat etiam sancta que tam acrime in sacris canonibus et decretis vsuras
persequitur et impugnat atque dicentes vsuram non esse peccatum tamquam hereticos puni
endos esse decernit sic patet ex de vsuris in c(apitul)o ex gravi in fi(ne) c(apitu)lo in cle(mentinis) vbi
dicitur Sane si quis in illum errorem inciderit ut pertinaciter affirmare presumat
exercere vsuras non esse peccatum decernimus eum velut hereticum puniendum locorum
nihilominus ordinariis et heretice pravitatis inquisitoribus districtius iniungen
tes ut contra eos quos de errore huiusmodi diffamatos invenerint atque sus
pectos tamquam contra diffamatos aut suspectos de heresi non omittant

Quarto blasphemat quia omnes sancti doctores atque mendaces existimat
dum vsuram quam ipsi condempnant in pluribus necessariam esse temerarie affirmat Et
licet quilibet xpianus qui non vult in tot blasphemias cadere firmiter credere
obligetur quod possibile est humano generi et cuilibet populo absque manifesto
vsurario stare melius omnis hec fides vera valet lucidius pro fidelibus vobis
declarare si considerarimus tria primo que ad hanc falsam opinionem inducunt 2o que ab
illa retrahunt 3o que huic false opinioni non credere cogunt

Tria inducunt populum in errorem illum quo dicunt civitatem non posse stare absque manifesto vsurario primum capitulum

Primo quidem considerandum que populos sic opinari inducunt Circa quod advertendum est
quod ad hoc sic credendum tria inducunt eos primum est necessitas 2m est
comoditas 3m est vtilitas primo quidem ad hoc inducit necessitas que triplex
assignari potest prima quia rarus invenitur mutuator 2a quia rarus inve
nitur emptor 3a quia rarus invenitur iustus appreciator prima ergo neces
sitas est quia rarus invenitur mutuator qui scilicet gratis mutuare velit qua
propter in necessitate egenorum vt dicunt necesse est posse habere recursum ad aliquem
sub vsuris publice mutuantem Quibus dicendum est quod licet possit hoc pro vero
supponi scilicet quod rarus qui mutuare vult velit gratis inveniatur Tamen
indaganda est ratio vnde hoc provenire contingat quod quidem maxime est
dissuetudo mutua gratis dandi et que inolevit abusio sub lucro fenoris
mutuandi. hec igitur necessitas que ex vicio originem habet in hiis qui
ei causam prestant non excusat culpam sed aggravat noxam cum ex impia con
suetudine originem sumat 2a autem necessitas ad hoc impellens est quia
rarus invenitur emptor Nam licet quis habeat aliquid quod possit pignori
dari non tamen tam cito reperiri potest qui valeat vendi et interim qui
indigens est plura incomoda portat / hiis quoque respondere potest quod
sicut infra dicetur communis vtilitas particulari preponenda est vnde augustinus ait
Caritas communia propriis et non propria communibus anteponit et in auctoritate res que de
delegatis et fideicommissis et extra de postulatione pla(cuit) bone 3a vero neces
sitas est quia rarus invenitur iustus appreciator qui scilicet rem iusto precio

(c) 2006 Ministerio de Cultura

emē uelit Ad qđ dicendū q malū spūale nūq̄ ꝑpetrari nec etiā per-
mitti debꝫ ꝓpter ād comodū temporale 2º inducat ꝑplōs ad sic cre-
dendū ipā comoditas Nā ut aiūt ꝓpt facilitatem q̄ presto hñt muᵘᵐ
habendi apuᵈ vsᵃrio subueniᵗ indigēcijs et necessitatibꝫ Quibus
responderi pt q si veritas bene penset tplex hoīm genꝫ mutua ac-
cipiūt ab vsᵃrijs Quidā ꝓpt nccitatē Quidā ꝓpt iniquitatē Quidā
vero ꝓpt cupiditatē P̄mo eīn quidā accipiūt ꝑ nccitatē quia scilꝫ ad
hoc aliqua necessitate conpulsi sᵗ nec aliūde sibi subueīre valent Ad
q dicend' q comoditas hec siue necessitas ī re puᵃ nō est attendenda
qn̄ cōiter in ea inde sequitᵘʳ maiꝰ dāpnū q̄ sit ipm̄ comodū cum sic
infra patebit ex hoc cadat dāpnosa vtilitas et ꝑnicōsa comoditas
ad omē bonū p̄ si suscipiens tale mutuū paup est et in paup-
tate sua indiget adiuuari et subleuari ꝑ huc modū de paupe fit
paupior et inde amplius oppᵐit et grauat unde subleuari viᶻ
Ex hꝰ q̄ patet q nccitas hec prīmi q̄ quidē inaduͤtenē aduertūt
sm rei veritatē hēē publicā vsᵃriū non excusat sed āplius ag-
grauat et condēpnat 2º sᵗ quidā qui mutuū sub vsᵃris accipiūt ꝑ
iniquitatē scilꝫ vt possint ludē seu ut sectentᵘʳ luxuriosas amicicias suas
impleāt gulam atqꝫ vanitates et voluptates inse ꝛ in suis ꝑ libito uolū-
tatis sectentᵘʳ Et forte taliū qm̄ ꝓcedencū non mīor est nūs et prestā-
libꝫ publicos ordinarie vsᵃrios uel sustētare inch aliud ē qm̄ fauē ini-
quitati et apire vias impietati / proinde cuilibet taliter faueti ꝓpha
ait Si videbas furem cūrebas cū eo id est cum vsᵃrio puᵒ et cum adul-
teris porcionē tuā ponebas scilꝫ dum publico vsᵃrio fauebas 3º
aūt sᵗ quidā qui mutuū accipiūt sub vsᵃris ꝓpt cupiditatē sic facē solēt
quidā artifices et mercātes qui maxime viduaꝝ dotes sub vsurarijs
mutuo recipiētes querūt non sue nccitati parcē sed sue insaciabili cu-
piditati diuicias cumulare Sūt insup quidā qui a piᵘˢ pro miᵉʳⁱ
vsura querūt mutua ut ea alijs pro maiori dispensent plerosqꝫ etiā
re cape contingit qui verecūdantes aut timētes in vita seu ī morte v-
sᵃrij reputari dant ad ꝓtem vsᵃrij lucri vsᵃrio maᵗᵒ Et hn sᵗ qui
maxime eos defendant et eis fauent 3º quoqꝫ inducit ꝑplōs
ad sic credendū vtilitas scilꝫ qm̄ sibi putant inde venire Nempe
plīm sint qui pro pūo tempore denarijs indigētes mutuū sub vsᵃris
accipiūt sꝑantes paucis indiebus tale onus deponē paūqꝫ incomo-
dum inde reportare Nam sirem q̄ pro pignore ponūt vendē nellet
uel āptorem tam cito nō repirent aut satis pro iuori ꝑcio q̄ postat
iusticia darent Insuper qūqꝫ rem venditaꝫ iteꝝ emē ncīe haberēt
Ex quibꝫ omībꝫ grauiꝰ qm̄ de vsura vt dnt incomodū reportarent
et aliūde sue indigencie ꝓuidē nō possunt Ad hꝰ quidē rūdend' est
q quia tales continuū mellitū vsᵉ venenū sensibile nō aduertūt
dum trahiūt illud Ideo non ponderāt dampnū Sed expiencia

(c) 2006 Ministerio de Cultura

teste paulatim insensibiliter labente tempore ut plurimum reperiunt se in fine
deceptos et in rebus consumptos et diversimode devoratos et iuxta propositum
rarissime evenire Insuper si aliquando evenire contingat attamen contra-
ri sue communi utilitati que preclari preferenda est per maiorem esse probatur dicta
forcius presupponatur quod per predictam concessionem multa vitarentur mala ut
pote dampna in rebus periculum in personis Item propter hec plura seque-
rentur bona scilicet pauperum sustentacio mercanciarum salvacio et consilia mobil-
omnia non debet talis libertas dari nec talis contractus fieri Nam ma-
la que vitari possunt per dictam concessionem sunt temporalia et corporalia ut patet
Sed nullum malum spirituale debet committi nec etiam permitti propter ad malum
temporale seu corporale vitandum nec propter quodcumque tale bonum adipiscendum
Ad hunc forcius addam quia dato quod per talem concessionem ac per con-
tractum usurarium in aliquo casu aliquod spirituale malum evitaretur clarum
tamen non videretur illud posse esse maius quam peccatum illud quod committitur
in tali contractu si bene considerentur que iam dicta sunt in presenti sermone
Et que dicentur in duobus aliis qui nunc sequuntur Preterea non debet homo
transgredi preceptum dei propter quodcumque bonum preclare quod sibi vel alteri
supvenire possit Ad hoc faciunt que dicta sunt supra sermone 38 articulo
3o capitulo 3o Et maxime in 2o notabili

Capitulum tercium sunt que retrahere possunt a predicta falsa opinione 2m capitulum

Secundo consideremus que ab ista falsa opinione quod in populo sit neces-
sarius publicus usurarius retrahunt que triplex utilitas est Prima est
generalis 2a est temporalis 3a est spiritualis Prima est utilitas generalis
Nam si non haberent usurarii manifesti homines quibus pecunia opus est quando de-
narium non invenirent alium subventorem res suas venales exponerent
ex quo sequeretur communis practica atque commune commercium et traficum merca-
cie et utilium rerum In hanc quidem utilitatem triplex genus hominum preparare
re noscuntur scilicet pauperes et divites et mediocres Primo pauperes
qui scilicet venderent res suas pro necessitatibus suis Et licet non semper
venderent illas precio iusto tamen omnibus hinc inde pensatis certum ad
minus dampnum pauperibus proveniret taliter vendere quam pro mutuis pignori
dare sicut lacius infra patebit 2o utilitatem hanc preparavit divites
vel quicumque ementes qui pro comodo suo seu per revendendo emerent
res illas venales et possent lucrose exercere artem suam 3o quoque
hanc utilitatem preparavit homines mediocres atque communes Primo emptori-
bus pro loco et tempore ementes dum reperire possunt presto quod querunt
atque verisimiliter pro meliori foro reperire debent 2a utilitas inde ve-
niens dicitur temporalis seu civilis quia triplex conservacio inde sequitur con-
sequenter Prima est conservacio civilium rerum 2a est conservacio denariorum
3a est conservacio civitatum atque terrarum Prima inquam est conservacio civilium
rerum quia civium substancia remanet inter eos At contra si in manibus usurarii
perveniunt talia pignora iam precepta transmittere solent ad alias partes

(c) 2006 Ministerio de Cultura

ubi carius illa vendere possint 2a est conservatio denariorum Nam
sive res ille vendantur sive emantur semper denarii remanent inter cives
nec omnes in uno irreplebili et insaciabili sacco usurarii congregantur
cumulantur et concluduntur 3a est conservatio civitatis atque terrarum Cum enim
ex precedentibus conservationibus yminentibus preliis et guerris Civitas ut
terra melius habet unde possit in tribus sive obviare pressuris Cum
quia cessante fenore populi non tam dure flagellantur adeo sicut in
septimo capitulo plenius dicetur 3a quoque utilitas inde proveniens est spiri-
alis Tria enim bona spiritualia inde sequuntur primum est peccatorum diminucio
2m est dilectionis generatio 3m est caritatis augmentatio et conservatio Primum
bonum est peccatorum diminucio Nam ex tali usurario malo innumerabilia peccata
multiplicantur incredibiles mercationes oriuntur et gravissime exactiones
et ad satisfaciendum obligationes importabiles acquiruntur sicut in xl mali
de xpiana religione sermone 3 q. per totum Et maxime in fine patet
et aliquid de hoc in capitulo septimo dicetur 2m bonum est dilectionis generatio
Nam mutua dilectio que ex dissuetudine alterutrum subveniendi extincta
fuerat inter cives vivificatur per mutua servitia facta et acceptata
domesticantur simul et intemperantur silvestria corda efficitur vera
civitas que est civium et magis proprie cordium unitas 3m bonum est
caritatis augmentatio et conservatio Nam sicut ex dissuetudine sibi mu-
tuo serviendi nascitur ruditas et asperitas cordium inter cives et ex asperita-
te facilius iniurie oriuntur ex quibus rixe dissensiones divisiones secte et
guerre sumunt originem et fomentum Ita ex mutuis serviciis generatam
caritas inter cives crescit qualescit et mirabiliter conservatur

Tria malorum genera que ex manifestis usuris venire solent retrahere debent a predicta falsa opinione capitulum 3m

Tercio consideremus que predicte false et heretice opinioni non credere cogunt
Proinde considerent populi quod graviora dampna superveniant eis ex
publico usurario quam ex venditione suarum rerum Circa quod advertendum est
quod tria sunt genera malorum gravissimorum que consueverunt supervenire in populis
ex usuraria pravitate maxime si publica est Prima sunt temporalia 2a sunt spiritualia
3a corporalia Prima quidem sunt temporalia Et hec mala et dampna ad quatuor
reduci possunt primum est pignorum destructio 2m est denariorum consump-
tio 3m est ipsorum prescriptio 4m est eorum ad unum locum reductio
Primum quidem dampnosum malum est pignorum destructio Nam multa pignora que
publico usurario dantur sicut sunt lanee et linee vestes et alia suppellectilia
tineis consumuntur seu a muribus roduntur et modo vario destruuntur
2m malum est ipsorum pignorum prescriptio Sepe namque contingit quod pro mu-
pignus ponens sperat in paucis diebus recolligere id tamen non exhibens ces-
sant transire annus de die in diem postolabitur annus Et dum sperabat
illud recolligere in paucis diebus supervenientibus impedimentis non recolli-
git in multis mensibus ita ut demum in prescriptionem id transire sit Et

(c) 2006 Ministerio de Cultura

90

quia tales pestiferi usurarii communiter volunt quod in duplo vel etiam in triplo valeat
pignus quam mutuum suum et transacto anno toto communiter perditur pignus. Ideo
consideret quantum sit dampnum superveniens hoc modo a pestifero usurario volen-
tibus mutuari. Tertium dampnum est denariorum consumptio. Nam paulatim
denarii in populo minuuntur dum cotidie atque continue die noctuque usura
ut cancer serpit et quasi invisibiliter subaquam rodit atque consumit. Et qui
hoc clare intelligere cupit multiplicet lucrum unius florenum quem ab usurario
mutuo det pro quolibet anno scilicet ad primum unius bolonini pro mense hoc posito
superaddito quod numquam solvatur usure meritum nisi in fine quolibet anni super omni
anno fenus de fenore multiplicando. Et si bene novit artem multiplicandi
discet quod tantum ascendet usura et ad tantum numerum florenorum quod nulla civitas
in ytalia reperiretur neque forte in toto mundo que posset solvere tale fenus.
Quartum dampnum est ipsorum denariorum ac divitiarum ad unum locum reductio.
Regulare utique est quod quantum divitie ac denarii ad pauciores et pau-
ciora marsupia reducuntur peioris status civitatis eximium indicium est
quemadmodum deficientis nature aptissimum signum est et hominis morituri in brevi
in cum naturalis calor extremitatibus derelictis solum ad cor et ad
ipsa interiora reduci videtur. Et si hec reductio divitiarum ad paucos est
periculosa statui civitatis multo gravius periculum imminet cum reducuntur et
coadunantur hee divitie et denarii in manibus iudeorum quia tunc naturalis
calor civitatis qui eius divitie dici potest non recurrit ad cor nec
subvenit ei sed per flumen pestiferum currit ad postrema. Cum
omnes iudei et maxime fenerantes sint capitales inimici omnium christianorum
miror nempe non parum et ab admiratione cessare nescio nec volo
quomodo in christicolis tanta regnet insania tanta vecordia durities ac
tanta ignorantia primo cecitas obtenebraverit eos quod non advertunt
consumatam ac excogitatam maliciam iudeorum qua utuntur cum conversantur
inter christianos. Cum enim christicole sint omnes reges in sanguine eius qui est
primogenitus mortuorum et princeps regum terre. Apocalypsis primo capitulo tamquam
veri reges iusto domino habent divitias suas a quibus iudei iusto dei iu-
dicio privati sunt propter incredulitatem et duritiam cordis eorum. Habent insuper
christiani divitias temporales, divitias corporales et divitias spirituales.
has quidem quia non valent iudei ab eis violentia auferre subripere
nituntur malicia et varia cautela saltem diminuere moliuntur divi-
tias temporales christicolarum pestiferis usuris extorquent ut patet. Divitias corpora-
les id est sanitatem et vitam auferre conantur dum contra omnia ecclesie statuta
corporum medicos eos esse procurant quibus etiam ignorantissimis et rus-
ticanis intra insania potius inter christianos adherent atque de sanitate
et vita sua in eis totam fiduciam ponunt quam in peritissimis atque expertissimis
medicis christianorum. Quot autem christicolas vel ignorantia vel malicia
necent novit deus. Divitias spirituales id est fidem et ecclesiarum preceptorum
obedientiam cum ceteris spiritualibus thesauris verorum christicolarum suis blanditiis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

venenatis ex amicitiis exquisitis et muneribus toxicatis et guerrationibus simulatis et proditionibus excogitatis et libertatibus et favoribus acquisitis rapere dispergere consumere devorare et dissipare non cessant sicut ad inferos christianorum insensatorum trahentes animas infelices. Secunda vero mala que superveniunt publice ex manifesto usurario sunt mala spiritualia que ad quatuor genera reduci possunt. Primum est mortales offensiones. Secundum maiores excommunicationes. Tertium iniustitie obligationes. Quartum difficillime intricationes. Primum genus malorum spiritualium inde venientium sunt mortales offensiones. Nam quicumque sine legitima causa id est sine necessitate ab usurario etiam manifesto sub usuris mutuum suscipit mortaliter peccat, sicut dicitur in sermone 36 articulo 3o et capitulo ultimo latius dictum est. Eodem modo etiam peccat qui eorum recipit oblationes ut patet extra de usuris in capitulo quia in omnibus. Similiter non peccant omnes facientes eorum elemosinas recipientes ubi faciant illos impotentes ad satisfaciendum male ablata, certa peccant inquam nisi aliqua legitima causa excusaret. Peccant quoque gravissime quicumque locant vel sub alio titulo concedunt alicui domum ad exercendum usuras et omnium peccatorum que ex fenore illo patrantur participes fiunt. Insuper ultra hoc si sunt patriarche archiepiscopi vel episcopi incurrunt ipso facto suspensionem. Si sunt clerici seculares et minores excommunicationem. Si est collegium vel universitas interdictum incurrunt. Et si talem sententiam per mensem sustinuerunt ex tunc interdicte sunt terre eorum quamdiu predicti usurarii ibi commorantur. Si vero layci sunt etiam per censuram per ordinarios compelli debent sicut patet extra de usuris capitulo usurarum libro vi. Multe insuper alie offensiones veniunt propter usurarios manifestos quas causa brevitatis omitto. Et etiam quia satis copiose colligi possunt in quadragesimali de christiana religione sermone 37 per totum. Tertium autem malum ex manifesto usurario veniens sunt maiores excommunicationes quia multi incurrunt excommunicationem maiorem propter indebitum favorem talibus datum. Nam sicut patet extra de usuris in capitulo ex gravi in Clementinis excommunicati sunt excommunicatione predicta omnes potestates, capitanei, rectores, consules, iudices, consiliarii et quicumque alii officiales qui delinquerint in casibus infrascriptis. Et ponuntur ibi 6 excommunicationes. Prima est si statutum de cetero facere scribere vel dictare presumpserint quod usure ab usurariis exigi possint. Secunda est si ad solvendum usuras debitores compellunt. Tertia est si quis iudex quod usurariis solvantur usure presumpserit iudicare. Quarta est si quis de supradictis operam dederit quia usure olim solute non repetantur et plene ac libere restituantur. Quinta est si statuta hactenus edita in usurarum favorem qui hoc facere possunt infra tres menses non deleverint de libris communitatis. Sexta insuper est si ipsa statuta sive consuetudines effectum usurarum habentes presumpserint observare. Omnes igitur supradicti propter favorem concessum uni usurario manifesto predicto modo excommunicati sunt. Sed queri potest utrum statuentes quod subditi sui non possint repetere pro usuris in anno ultra

(c) 2006 Ministerio de Cultura

duos solidos pro libra et hoc sub pena Non tn̄ dn̄t q̄ vsās faciāt sed
si fecerint non recipiat vltra sūmaʒ pdictaʒ in quo incidūt in pdcāʒ
snīaʒ excoīcacōis Et videt̄ q̄ sic tn̄ quodā modo colore et audaciā
prestent saltem indirecte ad exercendas vsās exᵉ de vsu. ex grauī
inde ubi diuersis coloribꝫ et quia denegando de maiori indirecte
vident̄ tacite concedē de minori arᵐ c de precarī minor 2ᵘ
qualis exᵉ de testa si pat lᵒ 6ᵒ et de presūp rōne. Qd verum est si
fraudem hoc fieret vt p hoc possent sic exercere vsās Secus si in
illo intenderet concedē et sint indigne exᵉ de vsu vsare lᵒ 6ᵒ. lig
ꝯ pmitteret ut maius malū euitaret Sic nō soluz de maiori sūa
sed etiā de duobꝫ solidis denegare vident̄ ie. di. caᵒ 1ᵒ 31. q. 1. hac
rōne huius sme est io. an. et guill. 2ᵐ malū ex illo veniēs sunt
ꝯgussiē obligacōnes Nam oms supdicti fauētes vsario maᵗᵒ
sic dictū est obligati inde remanet satisface in solidum oms illas
vsās quas suo fauore et auxilio vsarij restituāt illas sic de hoc
plenius dcm̄ est in xlᵐᵃˡⁱ de xpiāna religione smone 2e c. v. circa finē
et smone 3ᵘ arᵗˡᵒ 2ᵒ caᵒ 2ᵒ 3ᵒ. ꝯ 4ᵐ genus spūaliꝫ maloꝝ inde
pueniēs sunt difficilime intricacōnes atq̄ pplexitates quibus ex
dono maᵗᵒ vsario repīūt se intricatos et in arduissimis pplexitatibꝫ
collocatos 3ᵃ vero mala que ex pūitate vsē puenīūt et max.
ime ex vsario maᵗᵒ sᵗ mala corpalia 4ᵒʳ quidem flagella
siue mala venire ppᵗ eos super xpiānoꝝ corpa pmittit deus
pmo homicidia 2ᵒ fames 3ᵒ pestes 4ᵒ crudelitas bestiaꝝ Et de
hijs maifeste agit io. in apoc̄ caᵒ 6ᵒ In apcione q̄rti sigilli. vbi
vidisse se dicit sedentem sup equū pallidum id est dyabolū auari.
cie et vsāꝝ mamona noiatum Nam mamona diuicie intpretat̄.
Equus aūt pallidus sup q̄ sedebat dicie sᵗ. Nempe pallor ppiis
color auri est et ideo merito auꝝ designat sic ppha ait Et pos.
teriora eius in pallore auri Et sequit̄ in tex. io. et data ē illi scilꝫ
dyabolo potestas id est auctas pmissa est sup q̄tuor ptes terre
scilꝫ vbi regnat vsa et maxīe maᵗᵃ id est ad orientem et occidē.
tem meridiez et septentrionem interficere gladio fame morte et
bestijs tre Ecce 4ᵒʳ supdicta flagella hic p ordinē nūant̄ pmū
quid flagellū dicunt̄ homicidia Nam deficiēte caritate q̄ maxīe
deficit ex maᵗᵃ vsa sic in sᵉˡ smone caᵒ 1ᵒ et 2ᵒ dicet̄ generāt̄
odia. dissiones. secte. parcialitates et guerre ex quibꝫ oībꝫ hoīcidia
subsequūt̄ Et de hoc io. ait interfice gladio 2ᵐ flagellū est fames
scilꝫ ppᵗ terraꝝ sterilitatem seu ppᵗ guerras siue ppᵗ grandines.
et desiccantes calores aut ex inundātia pluuiaꝝ et fluuioꝝ uel
ppᵗ mures rodētes blada. siue ppᵗ inordinata frigora et ꝯsiles fa.
mis occisiones Et de hoc io. subdit et fame 3ᵐ flagellū sᵗ
pestes scilꝫ pp̄ter corrupcionē aeris seu aque uel tre morbos va

rios generantes febrem fluxum tussim inguinum apostematum et consilium tam crebre quod omnes patrias consumunt Et de hoc Jo subdit et morte Quartum flagellum est crudelitas bestiarum ut puta luporum aut velorum vorancium homines seu rabidorum canum venenato morsu toxicancium eos et serpencium atque scorpionum et consilium bestiarum Et de hoc dicit et bestiis terre A quibus in persona iustorum propheta postulabat liberari dicens Ne tradas bestiis animas confitentes tibi A quibus omnibus nos misericorditer liberare dignetur inmensa pietas saluatoris ihesu xpisti Qui cum patre et spiritu sancto iustus et misericors regnat in secula seculorum Amen

Feria tercia post dominicam de passione xpisti et quot in penis modis usura proximo sit nociua sermo xx

Nemo quippe in occulto quid quam facit et querit ipse in palam esse etc. Jo. 7 Et in euangelio hodierno Secundum enim ysidorum libro 2o de summo bono maioris est culpe manifeste quam occulte peccare duplex enim reus est qui aperte delinquit quia agit et docet hec ille Et si hec vera sentencia sit non tamen minor culpa credenda est que ideo occulte agitur ut impune ac liberius et nequius perpetretur hoc quippe solet occultis usurariis conuenire qui non ut minus offendant occulte peccant et contractus simulatos frequentant sed ne comprehendant in malicia sua Contra regulare puer est quod premissum Nemo in occulto quicquam agit et querit ipse in palam esse Sed tanta est malicia huius culpe ut nequeat aliquo pallio seu versucia occultari Nam et si hoc tacebunt lingue hominum id ipsum palam facient lapides parietum teste domino qui ait nichil opertum quod non reuelet clamant utique corda pauperum deuoratorum per impietatem usure sic precipue 20 per prophetam dominus ait Audiui vituperacionem multorum commoranciam in circuitu Quod quidem verbum potest esse thema in materia occurrenti In quo ostendit triplex offensio que ex usura in aliis usurariis generatur prima est offensio proximi ibi audiui vituperaciones multorum 2a est offensio sui ibi commoranciam 3a est offensio dei ibi in circuitu //
Prima quidem est offensio proximi dicit enim audiui vituperacionem multorum passiue legatur quia multi vituperantur ex multiplicacione usure publice uel occulte
2a est offensio sui quia ait commoranciam scilicet non transeuncium sic faciunt iusti qui de temporalibus tamen necessaria sumunt et ad celestia transeunt usurarii vero commorantur in eis corde ore et opere primo xpisti ad cor de eis propheta ait oculos suos statuerunt scilicet per desiderii ardorem in extinguibiles 2o autem quantum ad os ait ysaias 29 de terra mussitat eloquium

(c) 2006 Ministerio de Cultura

cor. Et iterum. Qui de terra est de terra loquitur. 3o uero quantum ad opus
quia omnia faciunt ut videntur. 3a est offensio dei quia ait in cantico. Et
vere in circuitu huiusmodi homines commorantur quia non appropinquat ad centrum
id est xpm qui in medio cordis commoratur. propterea pater .R. ro. christiane sequ
tum est circa inimicorum dauid rotabe quasi in petu et circulo funde. Sed
quia de offensione quam facit usurarius deo et ipsi sibi dictum est in precedenti
et etiam in sequenti dicetur. Nec insuper potest proximus offendi quin offen
dat homo deum et semetipsum. Ideo quantum usurarius offendat proximum
ad presens tantum non ostendamus. Proinde quantum periculosa est proximo
et eum multipliciter offendit usura sic describi potest. Usura est eradicacio
caritatis seu extinctio fraterne dilectionis. fons proximorum amoris et omnis vere
amicicie corruptela. mater illegalitatis et decepcionum legalis predicio
et domesticum furtum. dolosa pietas. pauperum homicida. Impia in proxi
mos prodiciosa. in proximos destructio patriarum. Inquietus carcer mor
bus contagiosus et predicio innumerabilium animarum. In quibus verbis 12
bus describuntur iniquitates quibus usurarii proximis suis nocent. Et has in
tribus articulis declaremus.

Articulus primus de 4or iniquitatibus quibus usurarius proximo nocet

PRimo describamus 4or iniquitates crudelis usure et quantum noc
uum efficiat usurarium contra proximum suum aperiamus. Prima eius iniquitas
mala est. 2a peior. 3a pessima. 4a uero nequissima comprobatur.

Quod per usuram in patria eradicatur caritas et extinguitur amor
fraterne dilectionis. capitulum primum

PRima usure iniquitas reperitur quia est eradicacio caritatis seu
extinctio fraterne dilectionis. Secundum enim augustinum de fide ad petrum. Cupidi
tas venenum est caritatis. Sic etiam in gradu maxime usura dici potest.
hoc luminosa racio dictat. auctoritas firmat et clare experiencia monstrat.
Primo quidem luminosa racio dictat. Constat enim quod ex multis actibus vir
tuosis bonus habitus generatur. et generatus adhuc ex bonis actibus dila
tatur. atque eo dilatato animus in eius actibus delectatur. Insuper ex tali
delectacione actuum frequentatorum perficitur opus bonum. Ex quo patet quod
mutuum liberale atque gratuitum actus est caritatis atque fraterne dilectionis
Ex tali nempe actu in proximum frequentato. Quia secundum alex. de ales mutua
beneficia accendunt caritatem. Ideo fraterne dilectionis habitus uel generatur
si aberat uel dilatatur si aderat. deinde delectatur homo mutuum da
re gratis. demum delectatur talem mutuum frequentare. hec frequentacio
dilatat et firmat habitum fraterne dilectionis quo firmato dilectio inter
proximos perseuerat firmiter. Sic econtra si actus dandi mutuum non ex cari
tate sed ex cupiditate et spe lucri ab homine frequentetur talis cupiditatis
actu iam generata cupiditas crescit et dilatatur atque in tantam compla
cenciam thesaurorum animum blanda quadam violencia trahit quod in voraginem
insaciabilis et inextinguibilis appetitus pecunie mergit. Sicut etiam

v° ca° attestat' d' auarus nõ implebit' pecunia Si quis etiã cu3 pot' ꝓxio
mutuũ dare negat et si in tantã cupiditatis voragine non habet' nõ
tamẽ ab hac auaricie macula immunis est Cum ꝓxio dare mutuũ in mul-
tis casibus sit preceptum sicut sup' 3a· sermone ar'lo 2° dictũ est / hijs
nempe duob3 modis id est nõ dando mutuũ gratis aut nullo modo id
comodando et si nõ practicat' inter ciues eradicat' et extinguit' amor
sincere dilectionis et mutue caritatis quia int' eos nõ practicat' actus di-
lectionis qui inter eos habet ligare ꝛ vnire corda mutua caritate ut
iam verificet' qd' 2e thi 3° ca° aplus ait In nouissimis dieb3 instabunt tpa
periculosa et erunt hoies seipsos amantes cupidi 2° hoc idem auc-
tus firmat dicit enim aplus p° thi 6° ca° Radix omniũ maloꝝ cupiditas
quia oĩa fere mala oriuntur ex illa sic de caritate ergo contingit
quia omnia bona ex amore originẽ habẽt eo q radix et forma omniũ
virtutũ atq3 bonoꝝ caritas esse dicat' dd' h' etiã ex° de vsu· c· vora-
gine li· vi· ubi dicit' q nullus inpbrior fur uel raptor q vsurarius
qui aias deuorat et facultates exhaurit Ex hiis ergo patet q̃re mo-
dernis temporibus tam exuberat et qd' amodo horridũ appet mutuũ
gratis dare indigentib3 quia sicut iam verificat' qd' dns v' 2a ca°
Cum habundabit iniquitas vsque refrigescet caritas multoꝝ Et quid
conuenientius dici potest iniquitas q vsura que etiã non equitatem
sonat et verã contra ꝓximũ iniquitatem portat 3° quoq3 istud
idem clare experiencia monstrat Videmus nempe experiencia teste q
qui alacri corde assueuit eleosinas dispensare semp ad amplius lar-
giendũ dilatat' cor eius Et q mirabile est illius subã ex hoc non
minuit' sed quodã quasi inꝯphensibili mõ crescit vt experiencia ipã
veridica testis sit scripture que ait puer xi alii diuidunt propria
et diciores fiunt alii rapiunt aliena et semp in egestate st' Et iterꝫ
luc· 6° Date et dabit' vobis Ex hiis que dicta sunt p3 q sic ex ipo
actu mutui ꝓximi gratis dati siue ex eleosinaꝝ largitacione caritas
inter ꝓximos generat' et qualescit sic ex defectu eoꝝ eradicat' ca-
ritas et extinguit' inter ꝓximos dilectio vera

Q° fonts vsure est fons et fomentũ amoris ꝓprij seu ꝑlatis
cam 2m

Secunda iniquitas eius est fons ꝓprij amoris oĩs vere amicicie
corruptela Vt enim testat' augs et sup' positũ est Caritas comunia
ꝓprijs nõ ꝓpria comunibus antepomt· Vsurarius aũt oppositũ facit Nam
sic per experienciã patet quilibz homo ex officio suo et arte rei publice
vtilis est agricole cerdones uel sutores fabri sculptores pictores
milites et consiles oĩs Solus aũt vsurarius sibi soli vtilis est et nulli
alteri nisi sibi soli lucrat' ꝓpterea miluo ꝯparandus est qui semp cla-
mat mio· mio· mio· sed in hoc vsurarius deterior est quia miluus hoc
solum clamat ore vbi vsurarius h' corde cupido ore impio et opere

nequissio clamare nō cessat Tanta denique usurarius proprii amoris cu
pidine flagrat quod in quantum talis neminem diligit nullique se associat nisi
causa proprii lucri atque comodi sui pro eo quod miro modo usura generat corrup
cionem omnis amicicie atque omnis civilis societatis / proinde propriissime de talibus
ad philip 2o loquitur apostolus dicens omnes sua querunt non
que ihesu xpi proinde quia soli sibi prodest et aliis obest de morte illius
magis letantur omnes eciam consanguinei eius quam de alio cuiuscumque generis
peccatorum Cuius racio est quia dum vivit communiter avarus et tenax est nec de
bonis suis participant consanguinei vel amici Non pauperes vel vicini quinimmo
tota familia domus sue ex avaricia sua cum illo in angustia vivit ut
plenius sermone sequenti patebit in primo capitulo 2 articulo Cum vero talis usurarius
defunctus est si dimisit quod restituantur male ablata certe iocundantur
cuncti qui ei solverunt usuras Si eciam dimisit quod restituantur incerta
letantur pauperes et mendici et communiter omnes audita usurarii nece
gaudent Et maxime hii qui de bonis illius gaudere ante non poterant
participare sperant Unde talis merito assimilatur porco de quo dum
vivit nulla habetur utilitas sed nimius labor eo vero mortuo de
illo et parvi et magni consanguinei et quique vicini participant et le
tantur

Quod usura est mater illegalitatis et decepcionum capitulum 3m

Tercia iniquitas est mater illegalitatis et decepcionum Nam
subtilissimos contractus et dolos studiosissime excogitat
ut multiplicibus viis fenus exerceat et lucra exaugeat atque rapinas
acquirat Et cum fecisse conspicit letantur gloriantur se sapienter egisse
et multos alios tam in malicia quam in diviciis superasse sed quod incre-pa
tive propheta dicit Quid gloriaris in malicia id est in pecunia male
acquisita qui potens es iniquitate id est in usuraria pecunia nequiter
possessa tota die iniusticiam cogitavit lingua tua sicut novacula acu
ta fecisti dolum Nempe cum ait tota die perseverantem sollicitudinem
in malicia notat Cum autem addit iniusticiam iniustum contractum et lucrum
demonstrat Et quia talia cum malicia cordis oris et operis perpetrantur
recte subiungit cogitavit etc cor vero malicia pregnans lingua
tua non dei potens enim iniquitate esse probatur qui absque labore in
iusticiam non cessat cogitare et loqui etc malicia homo Sed cum lingue
non sit cogitare sed loqui quare propheta ait Cogitavit lingua tua nisi ut
in hoc duorum iunctione exprimatur impii lucri excogitacio velox cum
prompta ac parata prolacione verborum eo quod prompte novit ad lucra forma
re iuxta cupidinem cordis Et ut ostendat quod sic opus predictis duobus
omnino conformis sit merito subdit Sicut novacula acuta fecisti dolum
id est opere fecisti dolosum lucrum vide quam apte barbitonsori usura
rium comparat et novacule linguam eius Tria namque in novacula conside
rari possunt primo enim occultat aciem in se ipsam Sic quoque usurarius acutus

suã maliciaz abscondit in corde suo ꝓinde de talium corde ser. in dicit
prauum est cor hoīs et inscrutabile 3° antequam cadat acuit nouacla
sup lapidem oleo unctum Sic adulacio maliciosa vsurarii contractum
precedit et de tali ait psalmista molliti sunt sermones eius sup oleum et ipi
sunt iacula idest ferientium homī corda in sicut efficiunt et recte vi
detur loqui 4° vero cum ipsa nouacla radunt' pili idest paulatim
aufferunt' bona ipaha. vnde eze. 5° ꝓmissione dns ad vsurarium inquit
Sume tibi gladium acutum radentem pilos Sed in ps° dilexisti mali
ciam idest maliciosum contractum super benignitatē idest plus quam mu
tuum dare gratis ex quo mutuo reddit' homo benignus et gratus
corā deo et hominibus

Ca. vsura est quoddā legalis pdicio et domesticum furtum cam 4m

Quarta iniquitas est legalis pdicio et domesticum furtum legalis
quidem prodicio est quia vsurari9 et maxime manifestus pdicit
qd lucrari intendit tamē pdicio dici debet quia sub pallio pietatis
atque amici aliena pdatur Est insup domesticum quia vsurarius facit
contra pceptum dei Exo. 20. vbi dicitur non furtum facies In aug. miste
rium c. 21. scriptum est q intrauit ihus in templum dei et eiciebat oms
vendētes et emētes in templo et mensas nūmulariorum et cathedras
et sedilia vendencium columbas euertit Et dixit eis scriptum est
sicut ysa. 58 domus mea domus oracionis vocabit' vos autē fecistis
illam speluncam latronum Spelunca nempe latronum dicit' esse locus
vbi que rapiunt' spolia congregant' Ecce q latrones vocauit dns
nummularios qui pro numismatibus fructum et consilium pecuniam mutuo da
bant vt offeret' in templo. deteriores etiā sunt nō simplr sed aliquo
modo vsurarij quam raptores et fures et hoc triplici rone pmo rone fa
miliaritatis 2° rone assiduitatis 3° rone sagacitatis 4° rone
securitatis pmo rone familiaritatis Nam raptores et fu
res dici possunt latrones siluestres Ipsi vero vsurarij latrones do
mestici comprobant' latro autem siluester audito clamore illum manifes
tante statim arripit fugam h. vero si centies ad latronē clamet'
tamen domesticus latro non fugit ex quo certa experiencia pbari
potest proinde periculosior est quam latro siluester cum nulla sit ad
nocendum efficacior pestis quam inimicus familiaris 2° rōe assidui
tatis eo q magis contīe ab eis quam a ceteris furibus depdantur et de
uorant' cum fur et raptor expolient aliquē tpe determinato Sed ipse
vsurarius hoīes expoliat die noctuque in quolibet die festo In die
dnice passionis In die pasche etiam dum audit missam et sic de alijs
sacris sollempnitatibus et diebus festiuis et ieiunabilibus totius anni
siue vigilando siue dormiendo siue orando semp furat' quia nullo
tempore a sua vsura cessat 3° rōne sagacitatis Nam vsurarius
cum maiori malicia rem alienaz vsurpat quam fur et raptor eo quod

(c) 2006 Ministerio de Cultura

compellat volũtatez eius qui mutuũ recipit ad cõsenciendũ in talez
rapinã atq̃ p hoc simulat pximo suo aliq̃ m iusticiaz nõ inferre Q°
rõne securitatis Tum quia vsarius rem alienã vsurpat sine timore
repeticõis cum hẽat libertatẽ et securitatez id agẽ si publicus est
vel quia vsarios contractus tanta malicia cauoluit et celat q
ĩ eis vsaria labes apparẽ nõ potest. sive vero et raptor hoc dũ
timore nimie puari sint / Articulus 2ᵘˢ de aliis quor iniquitatib; p quo
vsarius proximo ẽ nocius

Addamq̃ etiã quor alias iniquitates vsure p quas mãifeste clarescant
huius sceleris nocumẽta quib; gradatim vsarius pximo suo noc;
Quia vsa ẽ quedã apparens pietas dolis et decepcionibus plena · 1 c.

Prima iniquitas addi habet que est dolosa pietas eo q sub spẽ
pietatis et subsidii caritatis paulatine et aprie° quasi insensibi
liter serpit et spendo vsq; ad totalem devoracionẽ tpalis sbe pri-
mo; absq; pietate pingit put multiplex experiencia docet Quasi
enĩ mutuũ qd ab vsario paupi dat soporiferũ dici potest quo dormies
soporet vt insensibilit de illa modica suba sua emulceret atq̃ priet
p̃ tanta cupiditatis affecõne erunt sibi pp̃os oculos mentis ut se
ipm decipiens credat atq̃ dicat se pximo impendẽ pietatem ubi
solum aut pncipalit intendit pp̃t pprium lucrũ atq̃ comoditatem
Con qd dicit · 19 · sepius ẽ
esse dolosa pietas et ypocrisis simulata
Non ages quippiã callidũ in suis necessitatib; sublevandis hac
quidem de cã in quib;dam ytalie civitatib; vsarius notat pius seu
misericors p antifrasim cũ sit impius et crudelis Qua enĩ rõne
si impius potest intendẽ aut ptendẽ pietatez qui paupem et ege
nũ indigentez aliq° mutuo gratis dato vel alio vicarie sublevaz
iuvat pauperiorem fieri et illa modica sba que nõ sufficit quadã
crudeli pietate puari O seua pietas et crudelissima fera qua auda
cia quaq; temeritate qua demq; fronte dicis te ex pietate mo
veri aut in hac agẽ opus piũ Vera vtiq; est sniã illa que ait
Nulle sunt occultiores insidie q̃ que sub officii similitudine latent

Per vsam pauperes impie trucidant° 2 · c.

Secunda iniquitas est paupm homicida Nam paupi aufert
vestimẽtuz · calciamenq; · domũ · lectũ · cibũ · potum · et victũ
et per cõns aufert ei vitam Unde ecc° 34 ait panis egencium vita
pauper est et qui defraudat illũ homo sanguinis est Qui aufert in
sudore panẽ quasi qui occidit pximũ suũ / omnis nempe naturez subue
nit hõis indigẽcie gratis et qui tũ in se est illi coicat dona sua sidera
sol · et luna hõi lucez pstant et rorem nubes et pluviã Ignis calo
rem aer · flatũ aqua potum et lavacrũ tra multiplicez fructũ Unde
augustinus iudiciũ maximũ divine bonitatis ẽ q quelib; res cogit dare
seipsaz hec ille Et tamẽ hec oĩa non vendũt sua beneficia sicut

facit usurarius neque sed gratis illa impendunt. Postea in die iudicii ut
dicitur Math. 25. Dicet dominus hiis qui indigentibus de bonis suis non fecerunt
pietatem: Discedite a me maledicti in ignem eternum qui paratus est dya-
bolo et angelis eius. Esuriui et non dedistis michi manducare. Siti-
ui et non dedistis michi potum. Hospes eram et non collegistis me.
Nudus et non operuistis me. Infirmus et in carcere et non visitastis me.
Quid obsecro usurarius dicturus est qui tanta impia pietate et simula-
ta nequitia rapuit aliena. Abstulerunt nempe panem de manibus fa-
melicorum et puerorum, potum de manibus sitibundorum, hospitium et do-
micilium aberrantibus circumquaque et vagis, indumentum de dorso nu-
dorum. Ex penuria infirmari faciunt sanos. In carceribus trudunt
et cruciant liberos et tamquam lupi rapaces de carnibus miserorum
se satagunt saciare.

Quod usura facit hominem crudelem et seuum non tantum in extraneos sed etiam
in propinquos capitulum 3m

Tercia iniquitas est impia in propinquos. Facit enim usura hominem
seuum et impium non tantum in alienos sed etiam in proprios filios et
alios consanguineos impietatem et nequitiam effundere. Facit enim
spiritualiter interimi. Unde Osee 9o capitulo scribitur: Effraym deducet ad
interfectorem filios suos. Effraym autem crescens interpretatur et me-
rito usurarius qui per usuram in diuiciis crevit significatur. Hic vero tunc ad
dyabolum interfectorem a[d]iam filios suos deducit cum propriis filiis diui-
cias male acquisitas relinquit. Ex quo patet quod non tantum se sed omnes con-
sanguineos suos quibus in vita vel in morte usurarius compartit usuram
demoniis immolare probatur. Unde propheta ait: Immolauerunt filios suos
et filias suas demoniis. Proinde in inferno pater et filius se inui-
cem maledicent. Dicet nempe pater filio cum eo simul condempnato:
maledictus sis tu fili mi quia propter te crucior hiis tormentis. Fui
enim usurarius ne tu esses egenus. Propter carnem tuam perdidi animam
meam quia te iniuste ditaui me iuste dampnaui. Ut tu esses in mun-
dana consolacione sum ego in eterna dampnacione. O maledicte fili
ut quid umquam te genui. Utinam numquam fuisses in mundo ne ego essem
in hoc crudeli tormento. Respondebit filius patri: Immo maledictus
sis tu pater mi quia nisi me implicasses in tuis impiis lucris nunc
non essem in hiis eternis tormentis quia plus amasti me quam te, quia
non timuisti deum pro te, non timuisti eum pro me. Propterea iuste dampna-
uit te et me. Ut verificetur quod Eccl. 41 scriptum est: De patre impio
queruntur filii quoniam propter illum sunt in opprobrium. Idem faciunt
uxores usurariorum maritis suis et quicumque propinqui similiter iniuste parti-
cipauerunt impia lucra usure.

Quod usura facit hominem contra suos
proximos proditionem capitulum 4m

Quarta iniquitas est prodiciosa in proximos. Erat autem usurarius

(c) 2006 Ministerio de Cultura

prodicionem etiam in proximos suos agat ipsa experientia manifestat Sepius
enim contingit quod conspiciens usurarius fratrem utrinum aut alium attinentem sibi
pulcram habere domum uel aliquam aliam possessionem plurimum gratam tractus con
cupiscentia oculorum subuenire illi mittit aliquo mutuo ubi pro pignore
potest habere quod acquirere concupiscit Quo quidem inito contractu
paulatim crescere permittit fenus atque tantum excrescit quod cernit fratrem
non posse recolligere pignus accepta occasione occulta et cautela et
quadam iusticia simulata iuridice domum uel possessionem ingreditur et sic
quasi in aduersarium fratrem suum illis possessionibus priuat Ecce prodicio in
pia in propinquos In alienos autem hec prodicio clarius patet Nam comedendo
et bibendo cum eis intendit interim ab illis per usuram tempore bona
sua more proditoris Jude qui cum Christo comedens et bibens inimicis suis
prodidit eum Articulus tercius de ultimis quatuor iniquitatibus quibus
usurarii proximis suis nocent

Superaddamus ultimas quatuor iniquitates usure ut plenius mani
festatur quantum contra proximum seua sit Quod per usuram
uniuersitatem patrie in multiplex destruunt primum capitulum

Prima iniquitas est destructio patriarum Tria quidem sunt generalia mala que
per usuraria prauitate superuenire consueuerunt infelicibus patriis Christi
anorum Quorum prima sunt mala temporalia 2a sunt mala spiritualia 3a sunt ma
la corporalia de quibus in precedenti sermone et ultimo completius dictum est Quod
usura est tamquam inquietus cancer quod semper pauperum substantias rodit capitulum 2um

Secunda iniquitas est inquietus cancer quolibet namque tempore
quolibet die qualibet hora quolibet puncto atque momento pau
perum substantias fenus usurarii rodit Et quod mirabilius est cuncta illius bona
dentes habere uidentur Nunc etenim dentes habent scilicet feneratoris
dentes habere uidentur ... a domino factum est dentes habet et
illius quod ut ab hominibus comedatur a domino factum est dentes habet et
cuncta illius bona tales habent dentes quod comedunt egenorum domos
uineas uestes denarios segetes arua et cuncta illorum bona consu
munt Immo quod horribilius est comedunt pauperum Christianorum carnes et
ossa proinde solet a quibusdam pauperibus lamentabiliter dici heu me
quia habeo ab usurario contractu ducatos mutuo qui mihi cotidie ro
dunt ossa Ecce sine intermissione crudelis rosura Unde Iob 30 in persona
talis pauperis loquitur dicens Qui me comedunt non dormiunt Hinc
merito usura a quibusdam nuncupatur morsura quia cotidie mordendo
consumunt substancias egenorum Nec mirum si moriendo pergunt ad infernum citius
quam ceteri quodammodo peiores quia cotidie die noctuque incessanter crescit
ad eum dum in quolibet momento deum prouocat ad iracundiam Unde per
ysaiam dominus de talibus ait populus scilicet usurariorum ad iracundiam me
prouocans ante faciem meam semper Est insuper usura tamquam pestilens
et contagiosus morbus capitulum 3um

Tercia iniquitas est contagiosus morbus Graue quippe periculum

reputat cum leprosis diucius conuersari Sed incomparabiliter periculosius est
cum vsurariis conuersacionem habere aut quicquam acceptare ab eis cum illud cor
porale hoc vero spirituale periculum sit hinc Jeronimus ait Cauendum est nobis
maxime ne ab hiis accipiamus munera quos nouimus viuere de lacrimis
pauperum ne dicatur nobis si videbas furem currebas cum eo Unde
legitur in vita beati fulci quod cum mortuus fuisset statim dyabolus obiecit
ei quod vestem a quodam vsurario accepisset conturbatus autem dominus periclitanti
anime post finem vite restituit eum vt culpam quam in vita commiserat ante fi
nem vltimum emendaret Attamen in huius rei signum dominus permittente fla
grauit dyabolus percussit eum quod per totam illius vitam percussionis in eo
aliquod vestigium appareret demumque quod contagiosum sit fenus
experiencia patet quia vsque ad tempora nostra tantum iam excreuit
vsuraria labes quod iam quasi nullus de ea rubor nullus timor nullus de
mumque grauitatis eius respectus inter christianos remansisse videtur Tam
enim vbique hec contagio creuit quod sicut vbi omnes fetent supuenens
alius fetens non sentit eius fetor Sic tantum dilatata est hec im
pia pestis quod nedum viros verum et mulieres inficit atque iam nunc ve
rificatur quod Jeremie 6o scriptum est A maiore vsque ad minorem omnes auari
cie student atque multo lacrimabilius est quod subinfert propheta vsque ad
sacerdotem cuncti faciunt dolum id est dolosam vsuram dum scilicet multi
pliciter vsurarios contractus simulata calliditate frequentant olim enim in
tota vna ciuitate magna vix vnus solus fenerator repertus erat
Si quis etiam de tali vredica fama diuulgabatur ora sua dyaboli di
cebantur Si quis domum eius aspiciebat aut vineam seu agrum alius circum
stantibus execratiue demonstrando dicebant ecce domum seu agrum
dyaboli et sic de ceteris eius bonis Nemo sumpsisset de domo eius
ignem Nemo in ecclesia ab illo sumpsisset vel ei dedisset osculum
pacis pueri quoque ad occursum illius expauescebant Nunc autem proch
dolor et amencia deploranda tales ab hominibus honorantur omnes
illis assurgunt preponuntur in officiis extimantur in consiliis trahuntur
ad conuiuia magna sociantur in plateis copulantur in coniugio cum nobi
libus parentelis Et quod execrabilius est non restituentes sed quinque resti
tuere simulantes in cimiterio et in ecclesiis etiam consecratis cum sol
lempnioribus exequiis quam ceteri tumulantur quia iam quasi vbique hoc
scelus assumpsit faciem honestatis et pietatis Fugienda ergo est
omnino ac abhorrenda contagiosa conuersacio eorum nec cum eis conuer
sandum nec comedendum nec etiam bibendum est exemplo illius qui
ait Superbo oculo et insaciabili corde cum hoc non edebam Et
prima corinthiorum 5 apostolus ait Si is qui frater nominatur est fornicator aut
auarus aut ydolis seruiens aut maledictus aut ebriosus aut rapax
cum huiusmodi non licet cibum sumere De innumerabili multitudine animarum
que ex vsura seu occasione vsure periclitantur capitulum 7m

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Quarta iniquitas est illaqueacio et pdicio innumabiliu aiaz Dum enim
sic naq causis rombz atq modis innumabiles aie ex hac
usaria labe laqueant atq periclitant Et q dolendu est
paucissimi de hoc aduertunt Inter hos aut enumari pnt plurimi absq
legitima ca sub usis mutuu accipientes Notarij qui de usis notulas
conficiunt instra testes quoq et sensales seu in huiusmodi mediatores
socij usarioz atq factores ad usam inducentes Aduocati patrocina
tes pbentes talibus libertatem exercendi fenus sicut ptates capita
nei rectores consules iudices consiliarij in fauore usarij statuta
oficientes pfati uel consiles sicient ius reddentes de usis Similiter
oms predicti statuta in fauore usarioz facta sustinentes uel obser
uantes seu etiam non delentes Nec ab his pciis sunt imunes pupil
loz tutores et curatores dum pro eis contractus usarios conficiunt
uel iam confectos execucione re acquirendi fenus pficiunt his quoq
enumari possunt vidue matres id ipm cooperantes rectores hospi
taliu atq spualiu domoz gubernatores Ministri usarioz heredes
necnon et testamentoz usarioz iniqui executores principes atq
dni et dnia iudeoz uel xpianoz fenora sustinentes usariorum uxores
filii filie sui consanguinei et affines anima et quicumq alij in culpa
seu in usa participantes usarioz generi de fenore uxoz suaz do
tes recipientes his quoq enumerandi sunt omnes qui locant uel ven
dunt usarijs ad exercendum fenus domos uel apotecas necnon et
denarios ut melius generari possint usarijs mutuantes Insup
plati atq curati qui usq ad morte pmittunt usarios hec impia
cumulare lucra Confessores quoq contra iura in vita seu in morte
usarios et quoscumq supra enumeratos absoluentes Seu ut ue
rius dicam decipientes usarios manifestos sepelientes uel sepe
lire fingentes elemosinas iniuste de fenore recipientes et quomo
cumq ad non satisfaciendum certas usas occasionez prestantes
hoz tamen omi declarare rones et auctes non est
temporis occurrentis Cum de eis plenius dictum sit in quadra
gesimali de xpiana religione sermone 39 per totum Sufficiat
ad pns omnia supradicta per sniam aplicam confirmare ad Ro. p°
ubi aplus ait de ombz supradictis Non intellexerunt q qui talia agunt
digni sunt morte Non solum qui faciunt ea sed etiam qui consen
ciunt facientibus A quibus ombz nos imunes faciat et conseruet
director conseruator et tutor omn Qui sperant in eo dns ihus xpus
qui gloriosus et laudabilis benedictus et benedicibilis cum patre et spiritu sancto
uiuit et regnat in secula seculorum Amen

Feria quarta post dnicam de passione quot prauitatibz depravetur
homo per prauitatem use sermo 45.

Si michi non vultis credere operibus credite.

Si · michi · non vultis credere ·
operibus · credite · Jo x° et in euāgelio
hodierno. Mirabilia
sunt opa viciorum et inter cetera maxime cupidinis viciū men
tales oculos exunt. Proinde de tali cupido ppha ps 38 inquit.
Thesaurizat et ignorat cui congregabit ea. Quod verbū pōt esse
thema in pñti mā ubi ostendit cupidi et usarij triplex condicio
principalis. Prima est insaciabilis cupiditas quia thesaurizat. 2ª est
culpabilis cecitas quia ignorat. 3ª est miserabilis felicitas quia cui
congregabit ea. Primū ptinet ad cupiditatem affectus 2m ad ceci
tatem intellectus 3m ad possibilitatem seu facultatem effectus.
Et item quod potest esse eciam aliud thema idem ppha in ps ait.
Relinquent alienis eē 2m diuicias suas eē 3m primū et se
pulcra eorum domus illorum in eternū eē 2m Sed. ī mo 2° expo
netur plenius hoc verbū. Ad hec tria miro modo disponit
usura eo quod totum hoiem et vitam eius depravat nō tantū con
dicionem et proximū sicut in duobus sermonibus precedentibus patet sed eciā
contra se ipam stupendam pravitatem generare per manifesta
opera manifestat. Proinde usura sic describi potest. usura est
terrenorum inextinguibilis sitis. cecitas mentis. pruritus miseranda
angustia cordis. obprobrium vite. illaqueacio dyaboli. certitudo dāp
nacionis. impenitens malum et horribilitas mortis. In qua
descripcione nouem pravitates usure sub triplici articulo declarentur
prime tres sunt male 2e sunt peyores 3e vero pessime osten
dent. Et si michi non vultis credere operibus credite sicut dñs
ait in verbo proposito. Articulus primus quod triplex depravat homo quo
ad se ipm per pravitatem usure

Primo ponantur tres prime pravitates ipsius usure quibus quo ad se
ipm usarius depravat. Et hee quidem prime tres utique
male sunt. De insaciabili cupidine temporalium rerum que per usam
maiā generat. ca^m p^m

Prima autem eius pravitas est terrenorum inextinguibilis appetitus
Generat enim usura avaricie et questus infinitus ardorem
et insaciabilem sitim. Et hoc triplici rōne. primo rōne desiderij.
Nam quanto plus usarius habet tanto plus semper concupiscit. Unde
prover 30. Ignis nunquam dicit sufficit. Ignis eciam non extinguitur
ex apposicione lignorum siccorum sed magis augetur. Crescit amor nū
mi quantum ipsa pecunia crescit. Racio est hec quia potus pecunie
non ibi ponitur ubi sitis avari est. Unde sicut vinū in doleo non
sedat corporalem sitim sic pecuniā in bursa vel archa sitim mentis
sedare non potest. Quanto magis igitur hec concupiscencia crescit

(c) 2006 Ministerio de Cultura

tanto etiam minus habet quod ei sufficere possit. Talis quoque insufficientia rerum
maiorem esuriem et amorem rerum temporalium gignit. Ex quo satis manifeste
patet quod avara cupiditas divitem usurarium in summo egenum facit. Proinde
ydropico assimilatur qui quanto amplius bibit tanto amplius sitit. Sic usura-
rius cupidus quanto plus lucratur tanto amplius lucrari desiderat. Propter quod Ide-
bertus ait avarus terrena esurit ut mendicus, fidelis contempnit ut dominus.
Tertio ratione modi. Quanto enim modus augendi pecunias est facilior carior
atque securior et lucrum maius tanto inclinatio ad incrementum illius de-
lectabilior ac suavior fit nisi a tali excessu mentis virtute homo cohi-
beatur. Sed modus ipse augendi pecunias per usuram prae ceteris habet praedic-
tas quatuor condiciones quia facilior carior et securior est ac per consequens
lucrum eius maius. Propterea ad affectum succedendus ad cupidinem effica-
cissime operatur. Hinc etiam Ecclesiastici dicitur Insaciabilis oculus cupidi in parte
iniquitatis non saciabitur donec consumet in iusticia arrefaciens animam
suam. Talis quidem sanguisuge assimilari potest que membro tumido
delectabiliter applicata sanguinem infectum insaciabiliter sugit et dum in-
firmum membrum a putredine sanat sibi ipsi necem suggendo procurat.
Sic insaciabilis fenerator dum venenosam pecuniam insaciabiliter bibit
semetipsum inconsiderate occidit. Sepe enim contingit quod Ecclesiastes quarto capitulo
ait Unus est et secundum non habet non filium non fratrem et tamen labo-
rare non cessat nec tamen saciantur oculi eius divitiis nec recogitat
dicens cui laboro et fraudo animam meam bonis. Quarto ratione termini
Secundum enim Aristotelem libro primo politicorum capitulo sexto finis usurarii est augmentatio pecunie ap-
petitus autem finis secundum eum ubi supra est infinitus propter quod beatitudinem
appetimus quantum in infinitum maiorem possumus cogitare et quanto fortius
et intencius nos valemus. Et hinc est sicut ipse ait quod pecunie ama-
tores totam suam substantiam et industriam et potenciam ordinat ad pecu-
nie lucrum. Quinto rationalis anima ad ymaginem dei facta creaturis omni-
bus occupari potest repleri autem omnibus non potest quia capacem dei
quicquid deo minus est implere non valet. Insuper nullum corpus in
spirituali loco contineri possibile est. Nam sic sapiencia non potest im-
pleri archa sic nec pecunia potest impleri anima. Et ideo bernardus ait Non
plus saciabitur cor hominis auro quam corpus aura. Hec quoque intelligens glo-
riosa virgo maria luce secundo iubilando dicebat Esurientes implevit bo-
nis scilicet eternis et divites scilicet per affectum dimisit inanes. Proinde
ecclesiastes quinto capitulo ait avarus non implebitur pecunia etc. Quidam cum
proposuisset ex usura archam implere deinde ab usura cessare cepit pe-
cuniam atque ad arche implecionem multiplici fenore laborare cumque
nondum archam implevisset timens dyabolus ne archa impleta a-
mitteret eum taliter ei guttur constrinxit quod quicquam non poterat de-
glutire. Demumque allatis variis cibis cepit miser clamare dicens
crucior crucior et morior fame sed manducare non possum quia a

(c) 2006 Ministerio de Cultura

dyabolo strangulor quo dicto cum dyabolo spiritum exalavit ut verifi
caretur quod ecclesiastes scribit Qui amat divitias fructum non capiet ex eis
quasi dicat ymo dampnum habebit minus dicit et plus significat

Qualiter per usuram mentis hominis excecatur capitulum xi

Secunda pravitas est cecitas mentis Nempe quanto magis corpora
lis oculus ad infima inclinatur terre quia propinquior fit tanto
magis restringitur corporeus visus et econtra si ad superiora
levatur Et ideo si oculi unius hominis essent in celo tota terra que nobis
tam immensa videtur quasi brevissimus punctus appareret eis Sic
nempe cordi divino amori suspenso atque quieto cuncta terrena nichil esse
videntur Sed ab hiis qui spirituales oculos suos statuerunt declinare in
terram et ab amatoribus huiusmodi magna extimantur quia lumine spirituali pri
vati sunt bene de talibus propheta ait Non videbit interitum cum viderit
sapientes morientes simul insipiens et stultus peribunt et relinquent
alienis divitias suas et sepulcra eorum domus illorum in eternum In quibus
verbis propheta in tali homine tres cecitates inter alias esse ostendit prima est
dampnacionis 2a derelictionis 3a habitacionis // Prima talis
hominis est cecitas dampnacionis Considerat nempe usurarius quod sicut pau
peres iusti et usurarii moriuntur et excecatus pulvere terrenorum aliam
vitam non credit et per hoc dampnacionem suam non videt Et de
hoc propheta inquit Non videbit scilicet oculo fidei interitum scilicet suum
eternum Et causam huius subdit dicens Cum viderit sapientes idest ius
tos pauperes morientes hinc ecclesiastes 2o capitulo ait Sapientes oculi in capite
eius id est oculi mentales pauperis sapientis sunt elevati atque locati in
capite suo christo non in hiis transitoriis bonis Et sequitur stultus scilicet
usurarius in tenebris ambulat id est per tenebrosam viam graditur ymo
currit ad interitum sempiternum Et addit et didici quod unus utriusque
esset interitus scilicet secundum carnem quem usurarius videt non secundum spiritum quem
non videt Et subdit propheta dicens Simul insipiens et stultus peribunt
Insipiens quippe est qui futura non intelligit nec credit Stultus
vero qui negligit illa scire utrumque vero usurarius habet propterea
tales simul peribunt quia in corpore et in anima morientur et dampna
buntur // 2a cecitas est derelictionis quia relinquent alienis
divitias suas nec secum asportabunt eas teste sanctissimo iob qui 27
capitulo ait Dives cum dormierit nichil secum afferet aperit oculos suos
scilicet quos ante per infidelitatem tenebat clausos et nichil inveniet
Nec usque mirum quia totum thesaurum suum in terra reliquit unde nudus
recessit Sepe quoque hoc contingere ad litteram solet quod alienis relin
quunt divitias suas unde ecclesiastes 6o Est aliud malum quod vidi sub
sole et quidem frequens apud homines vir cui dedit deus divitias scilicet
propriissime et substantiam et honorem et nichil deest anime eius ex omnibus que
desiderat nec tribuit ei potestatem ut comedat ex eo scilicet domina

(c) 2006 Ministerio de Cultura

avaricia prohibente sed homo extraneus vorabit id. Insuper consangu-
nei et propinqui sepius alieni sunt dum usurarii mortem desiderant
et expectant ut habeant illius bona. Unde etiam dominus noster Christus insinuare
volens ait: Inimici hominis domestici eius. Et vere in tantum illius sunt cum
sepe contingat quod filii et ceteri consanguinei ne usurarius restituat aliena
malicia aut violencia impediunt confici testamenta et cauciones
debitas fieri sicut de pluribus michi constat evenisse temporibus nostris.
Et quidem iusto iudicio dei contingit illis ut non possint cum volunt
qui cum potuerant noluerunt. Tercia ceritas est habitacionis quia quando usurarii
tales vident quod in secularis suis habitare debeant semper ita fastuose
ac pompose exornatas et in locis sacris collocant. Et de hoc sub-
dit propheta: Et sepulcra eorum domus illorum in eternum. Proinde ad talem
Ysa. 22 capitulo ait: Quid tu hic stas in etiam aut quasi dicat quia hic quia
excidisti tibi hic sepulcrum excedisti in excelso memoriale diligenter
in petra tibi tabernaculum. Ecce dominus asportari te faciet sicut as-
portatur gallus gallinaceus. Quod usurarius non dominus dicitur sed ser-
vus eorum mito dici debet etiam 3m

Tercia proprietas est servitus miseranda. Usurarius enim servus diciarum est.
Unde manifeste declarat propheta dicens: Dormierunt sompnum suum et
nichil invenerunt omnes viri diciarum diviciarum in manibus suis.
Ordo quidem congruus est quod divicie sint virorum. Non autem quod sint viri
diciarum. Sed hunc ordinem pervertit avaricia et usura ut viri diciarum
sint et non divicie virorum. Triplex enim servile officium sub dominio
diciarum usurarii habent. Primum officium est obediendi, 2m est custodiendi,
3m est confirmandi. Unum aliud sequitur quoniam primum pertinet ad nummos
multiplicandos, 2m ad eos conservandos, 3m ad eum illis conformandum.
Primum illius servile officium est obediendi. Tanto nempe flagranti desi-
derio atque voto tantaque servitute ac subiectione cordis oris et operis
dedicatus est usurarius obediencie nummi maxime ad ipsum multiplicandum
quod ad preceptum illius cogitant impia et iniqua. In corde eius fre-
quenter versant studiose cogitaciones prave ad decipiendum circumveni-
endum fallendum fabricant cavillaciones iusticie simulaciones
calliditates perversitates malicie machinaciones duplicitates
prodiciones et consilia. Ad commissionem illius multiplicat usurarius
mendacia periuria sophistica verba frangit promissa et huiusmodi similia.
Precipiente illa abstinet a delicatis cibis a vestibus preciosis a sola-
ciis a quiete et sopno. Illa quoque imperante perpetrat crudelitates iniu-
sticias nequicias et consilia. Insuper ad imperium eius exponit se labo-
ribus et erumpnis itineribus sepe periculis fluminum periculis latronum
periculis ex genere periculis ex gentibus periculis in civitate periculis
in solitudine periculis in mari in fame et siti in ieiuniis multis
in frigore et nuditate in calore et estu in motibus frequenter. Et

(c) 2006 Ministerio de Cultura

qd mirabilius est cogit per obedienciam eum nummus dare animam suam
in manibus demoniorum qd eciam ipse perficiat letanter ut verificetur ver
bum ecclesiastici qui ait x° cap° pecunie obediunt omnia scilicet que in usurario sunt
omnes scilicet cogitaciones locuciones et operaciones Secundum servile officium
eius est custodiendi scilicet que iam male acquisita sunt. Unde super id
luce 16° Non potestis servire deo et mamone ait glo. Servit diviciis
qui custodit ut servus sed qui servitutis iugum excussit distribuit ut
dominus In hoc autem manifestissimum signum est quod usurarius non sit usurarum
dominus nec possessor sed tantummodo custos quia de eis non potest facere
quicquid vult eciam bonum qd iudicat esse faciendum Unde ber. super
cantica ait Quere a quovis eorum qui lucris temporalibus inhiant sa
ciabili corde quid senciat de illis qui sua vendentes et pauperibus ero
gantes regna celorum pro terrena substancia mercantur sapienter ne agant
Respondebit procul dubio sapienter Quere iterum cur qd approbat
non facit Non possum inquit quare quia profecto domina avaricia
non permittit Non est igitur usurarius dominus eorum que habere videtur nisi forte
eo modo loquendi quo quis dominus est compedum quibus compeditus
tenetur qui pocius illi dominantur quam serviant ei Et dum quodammodo
videtur custodire eos custoditur captivus et ligatus ab eis Sic nempe
usurarius nequaquam dum denarios custodire videtur mamone in suum cus
todia tenetur ab eis demum in puncto mortis tradendus in manus
demoniorum Tercium eius servile officium est se conformandi scilicet marsu
pio suo sive in prosperis sive in adversis hinc ber. super cantica avaro
loquitur dicens conformaris burse tue tamquam servus domine sue
dum quomodo ille necessario congaudet illi gaudenti condolet do
lenti Tu quoque crescente marsupio tuo crescis pariter et animo et de
crescente pariter decrescis Nam contraheris tristicia cum illud exina
niter et solueris leticia aut certe inflaris superbia cum id impletur
Capitulum 29 de aliis tribus paupertatibus deterioribus quas generat usura in
anima cupidi predictis

Secundo addantur alie tres paupertates usure que deteriorem effi
ciunt usurarium quam tres precedentes

Prima paupertas est angustia cordis In intra quidem angustia vivit cor
usurarij cupiditate avari ut dicere possit illud dan. 13. Anguste sunt
michi undique Triplicem angustiam dolorosam experitur usurarius miser
circa divicias temporales primam in eas acquirendo secundam in eas expendendo
terciam in eas amittendo Primam angustiam experitur in diuicias acquirendo
Nam nocte et die quietem reperire non potest Sero quidem antequam illam
inquietam et suspiriis plenam dormicionem sumat pergit revidere dena
rios suos illos numerando et renumerando speculatur et contemplatur
et tamquam victimam et anime sue medelam suo apponit cordi Cum

spectaret clam gestus et modos actus et verba et cetera signa
mentalia et corporalia que circa denarios solus in secreto facit quanto
risu et admiracione repleretur de tanto labore et anxietate interio-
ri et exteriori quam propter suos denarios habitos et habendos patitur
miser usurarius et avarus. Deinde post locatos denarios in loco
tuto reliquum circuit domum scrutatur intima rimatur cuncta revidet
revidet reliqua considerat cetera et breviter dicendo nichil de tota
suppellectili domus sue relinquit inexaminatum et indiscussum. Tandem
dormitum pergens in illo parvo sompno quo dormit sompniat quod concu-
piscit vel timet. Nunc apparet ei se repperisse thesaurum magnum. Nunc mag-
num fuisse ablatum. Ex primo letatur iocundatur et exultans videt dormiendo.
Ex alio tristatur lamentatur lacrimatur plorat clamat dolet conqueritur
et suspirat et vix absque consilio sompno sompnium suum transit sompnium.
Quis namque lingua exprimere posset quanta mesticia obruitur cum evi-
gilando defraudatum se reperit de thesauro. Nunc in sompnis tam certe
reperto. Proinde contingit eis sicut Ysa. 29 ait: Sicut sompniat esu-
riens et comedit cum autem fuerit experrectus vacua est anima eius.
Et sicut sompniat siciens et bibit et postquam fuerit expergefactus
lassus adhuc sitit et anima eius vacua est. Sic contingit huius ava-
ris. Quis eciam depromere posset leticiam cordis eius cum comperit
expergefacto non extitisse verum quod ablatus fuisset ei thesaurus quem
admodum sompniaverat paulo ante. De die eciam mores qui-
etem habet. Nam summo mane domum egrediens plateas et loca
publica visitat animo inquieto circuiens et querens quem devoret
animam eius et tamquam leo egressus de antro non revertitur domum do-
nec apprehensa preda escam catulis idest natis suis ferat. Sic
testatur Ezechiel 22 capitulo: leo rugiens capiens predam devoraverunt animam
pauperis. Quam quidem angustiam experitur in diebus expendendo
tanta enim miseria premitur tanta avaricia atque tenacitate constrin-
gitur quod quandocumque de sua substancia unum denarium diminui cernit oculum
sibi cecidisse videtur. Ex hoc quidem totam familiam suam in amaritudine
tenet subtilissime enim distinguit et enumerat expensas panis vini olei
et carnium salsarum ovorum gallinarum et quarumcumque rerum minutarum
figit terminum arctissimum expensarum et si quid ultra diminutum in do-
mo reperit defraudatum se dicit de gulositate et ebrietate atque
latrocinio omnes de familia sua monet ad abstinenciam parcamque
vitam. Sepe conqueritur dicens in domo hac non sunt nisi latrones
et lupi. Et lamentabiliter sepius ait: Vos roditis michi ossa expro-
brans verbis testimonium reddens quod ipse est semper primum ferculum
mense sue. Ex hiis et similibus clarescere potest quod nec ipse in propria
domo aliquo tempore pacem habet nec familia sua cum eo quietem
reperire valet ut verificetur quod de talibus Ysa. 48 capitulo ait: Non est

(c) 2006 Ministerio de Cultura

pax impiis dicit dns Et iterum puer iij conturbat domũ suã qui
sectatur auariciã / proinde silis est cani qui paleas sup quas cubat
et dormit nec ipse comedit nec illas asportari pmittit ymo si
quis eas inde vellet asportare se mõstrat latrare nõ cessat et
quoqz mordere Sic talis misabilis homo nec vtit diuiciis quibus
pest nec alios absqz latratu et canino morsu pmittit uti Vt eciaz
in hoc verificet qd eccles 5o cao scriptũ est Qui amat diuicias fruc
tum non capiet ex eis ymo dampnũ quia nunqz dicit et plus signi
ficat / 3am angustiã talis incipitur in diuicias mũdanas amitten
do Que aut lingua dicere potest qto dolore torquet qta amaritu
dine cruciat qtoqz timore afficiat qn ad de suba sua casu uel
fortunã amittit aut in mari pclitat seu preda uel furto siue alio mo
subripit et fraudat. hinc eccles 5o cao ait Est et alia infirmitas pes
sima qm vidi sub sole diuicie conseruate in malũ dni sui pereunt eni in
afflictione pessima / Admiranda est igit in hoc sapia saluatoris
nri qui cernens qp cupiditas via duceret ad hospiciũ infernale
si eaz dimitteret planã pulcrã et gratam fecit sic agricola prudens
qui viam p qua neminẽ vult trãsire fossatis pcidit ac palis in terra
confixis applicatis pungentibz spinis illam obstruit atqz munit
Sic nempe sapia dei in itinere diuiciaz posuit angustias in labori ac
quirendo eas sollicitudines et timores in conseruando eas Sed et
dolores plurimos in amittendo eas vt sic saltez impediret hoies per
talem viã incurrere ad infernũ ppterea osee 2o cao ad eũ qui ipa
les diuicias tam anxie concupiscit loquit dns dicens Sepiã viã
tuã spinis id est angustiis supdictis scilz ne aia tua pclitet

Et obprobriosã et infamẽ vitã reddit vsa 2 cm

Et vsa miro modo ad impenitenciã ducit

Secunda puritas est opprobriũ vite. tota nempe vsurarij vita opprobriis ple
na est / Tria inter alia sunt opproba vite eius pmũ est inercia
2m est malicia 3m est infamia / Primũ opprobriũ vite eius e in
ercia p vsuram naqz tollit sibi vsurarius opationẽ omnis debiti modi pcu
randi sibi licita et salubria lucra et pro tanto efficit desidiosus acci
diosus et ociosus Et hoc ecia ipa vsura necessitat hoiez ad indebi
tos modos lucrandi contra legem qp dedit dns gen 3o dicens In sudore
vultus tui vesceris pane tuo Sz tales sic ppha ait In labore hom nõ st
et cum hoibz non flagellabunt scilicet quoqz in vita s post morte cum
demonibz semp flagellandi sunt / 2m opprobriũ est malicia que sequit
ex pcedenti inercia Nam sic eccl 33 cao scriptũ est multã maliciã docuit
ociositas id est iners vita ad tantã maliciã scelestam talis auaricia ho
mines ducit qp aiaz suaz pro quolibz vili nũmulo venalem pbet max
imũ vtiqz scelus est aiaz in tanta subtilitate creatã id est ad ymaginẽ
dei formatã tanto pcio scilz sanguine xpi redeptam et ad tantã glo
riã ordinatã pro tam vili precio venũdare hinc eccles 10 c ait Auaro

(c) 2006 Ministerio de Cultura

nichil est scelestius. Habet enim animam suam venalem. Ex quo manifeste apparet
quod pro nummo talis precipitaret se in infernalem voraginem omnium scelerum et
flagiciorum nisi forte aliquo mundano timore retraheretur. Tercium eius
opprobrium est infamia. Ita infamem reddit hominem usure scelus quod nullus nisi
omnino effidus eam audet publice exercere. Hii quidem sunt illi de quibus proverbiorum
2º ait Salomon: Qui relinquunt iter rectum et ambulant per vias tene-
brosas, qui letantur cum male fecerint et exultant in rebus pessimis,
quorum vie perverse et infames gressus eorum. Quod a dyabolo stupendo
modo per usuram anima illaqueatur. Capitulum

Tercia pravitas est illaqueacio dyaboli. Tanta est enim potestas
quam exigente hominis scelere et domino permittente suscepit dyabolus super
tales, quod eo operante usurarius primo se illaqueat, 2º se intricat, 3º
presumptuose sperat. Primo inquam se illaqueat. Unde Iob 18 Bal-
dach loquens de cupido ait: Inmisit in rete pedes suos et in maculis eius,
scilicet demonis, ambulat. Tenebitur planta eius laqueo. Plantam enim
extremitatem vite avari vocat. Quanto enim cupidus fuerit vetustior, propin-
quior, fit tanto maiori cupidine inardescit. Hinc Ieronimus ait: Cum alia vi-
cia senescant, sola avaricia iuvenescit. Et prima Thymothei 6: Qui volunt di-
vites fieri incidunt in temptacionem et in laqueum dyaboli. Propterea quanto homo
in avaricia senior fit tanto difficilius ab ea se solvit. 2º se intricat.
Sicut enim avis volando in rethe ceciderit tanto amplius se intricat quanto
plus se extricare contendit. Sic usurario sepe contingit qui dum per
aliquod tempus ut dicitur intendit vacare usuris et demum cessare ab eis,
omni die mense et anno amplius se repit intricatum atque a proposito
cessandi ab usuris amplius elongatum. Hinc proverbiorum 5º scriptum est:
Iniquitates sue capiunt impium et funibus peccatorum constringitur. Et Ieremie 50º
ad animam usurarii a dyabolo dictum est: Illaqueavi te et capta es Babi-
lon et nesciebas. 3º presumptuose sperat quia credit se penitere
in fine et restituere aliena. Sed ignorat miser quod dominus Matthei 25 commina-
tus est dicens: Qui enim habet dabitur ei et habundabit; qui autem non
habet, scilicet id quod videtur habere, auferetur ab eo. Habet nempe ille
thesaurum magnum qui tempus ei concessum virtuose expendit. Et ideo
multa merita cumulavit et huic dabitur scilicet in fine vite tempus se
eciam melius disponendi et preparandi. Unde hic eciam maiori gracia
habundabit. Qui autem non habet scilicet in preterito tempore merita
cumulata quia semper male vixit, id quod videtur habere scilicet penitencie
tempus in fine auferetur ab eo, scilicet iusto iudicio dei, eo quod in illo presump-
tuose confisus est. Quod evenisse dicitur cuidam usurario qui in
puncto mortis alta voce clamavit: O penitencia ubi es, quo dicto spiritum
exalavit, ut ex eius verbo apte claresceret quod quia quando illam recipe-
re poterat non quesivit, merito eam recipere non posset cum vellet
eo quod non debito modo vellet. Unde de talibus Iob ait: Involute sunt

(c) 2006 Ministerio de Cultura

semite gressuum eorum ambulabunt in vanum et peribunt Et iterum de tali
usurario in extremis agente in 18 capitulo ait artabuntur gressus virtutis
eius et precipitabit eum consilium suum Et quidem consilium sunt sperare
presumptuose in fine vite et sic merito ei tempus auffertur suum qui vendidit
alienum Contingit enim illi sicut rapaci avi que ab aucipe hinc inde per
mittitur advolare ad predam qua capta ad perticam alligatur ubi ei in me
ministratur pastus quem cepit Sic etiam dum usurarius vivit a dyabo
lo ducitur ad predam sed in fine ligabitur compedibus gehenne ubi non
tantum non saciabitur concupiscencia verum etiam ut dicitur iob 20 divicias
quas devoravit evomet et de ventre eius extrahet eas deus scilicet
per demones infernales

Capitulum 39 de tribus ultimis ac pessimis pravitatibus usurarum et quomodo penitus ponunt animas in extremo periculo dampnacionis eterne

Tercio subiungamus tres alias pravitates usure que pessime osten
dunt atque usurarium in statu dampnacionis collocant et dimittunt

De certitudine eterne dampnacionis quam parit usura

Prima pravitas est certitudo dampnacionis miro namque modo inter
alia scelera peccatorum certificatur usurarius per usuram de sua eterna damp
nacione Nam tria ad hoc habet testimonia credibilia facta nimis ut
in ore duorum vel trium stet huius veritatis verbum Primum testimonium sunt evan
gelia 2m privilegia 3m manifesta iudicia Primum testimonium sunt
evangelia luce 6 ubi dominus ait Eadem quippe mensura qua mensi fueritis
remetietur vobis Cum enim usurarius non det aliquid nisi recipiat am
plius ex hoc quippe certificat semetipsum de dampnacione eterna quia
si vellet acquirere paradisum a iusto iudice qui predictam constituit legem
non dabitur ei nisi det aliquid amplius et melius paradiso Sed quia hoc
numquam poterat observare manifeste sequitur quod numquam poterit acquirere gloriam
sempiternam 2m testimonium sunt privilegia et auctentica instrumenta Nullum equidem
crimen est quod tam patenter et apte deferat literas eterne mortis sicut facit usura
Nam in quolibet instrumento et particula librorum in quibus contractus usurarii con
scribuntur perclare privilegium usurarius habet quod obligat eum ad supplicia
sempiterna Ex quo patet quod de hoc tot privilegia habet quot usurarios
contractus fecit et propterea minime certificatus est de dampnacione eterna
verumtamen si restituit aliena abraduntur et cassantur privilegia supradicta
nec creditur eis sicut nec etiam creditur cassato libro et abrasis et mali
cartis in iudicio seculari 3m testimonium sunt iudicia manifesta Et inter alia
unum potissimum est quia in usurario contractu fit feneratoris consorcium demonis
infernalis fieri etenim consuevit quod quando mercator facit forum cum vendi
tore solvit arras de re empta et superveniens alius apponat unum dena
rium dicens In hac mercancia particeps esse volo et ille annuat tunc factus est
socius in lucro pariter et dampno Sic contingere habet usurario et demoni
infernali Nam inter iniusta lucra feneratoris apponit dyabolus aliquid

(c) 2006 Ministerio de Cultura

impie acquisitum et dicat se esse socium suum pro tempore huius vite. Et in illa materia
legitur enim quod quidam predives homo magnam habebat pecunie
summam licite acquisitam. Inter quam apposuit duos denarios quos de fe-
nore adeptus erat et totam illam pecuniam collocavit in archa. Cumque
altera die aperiret archam reperit dyabolum super denarios insedentem
qui prohibuit ei ne contingeret eos nisi expendere vellet eos cum con-
sensu suo eo quod socii simul essent in pecunia illa. Ex hiis patet quod omnes ma-
nifestum iudicium est feneratores esse dampnandos nisi restituant. Eo
quod sicut sunt in presenti vita socii peccatorum ita erunt in alio socii tormentorum.
Ex hac igitur contracta societate in tantum cum dyabolo fenerator confederatur
tantumque in demonem transformatur quod quodammodo induit similitudinem eius.
Nam sicut dyabolus peccatum minimum quem libenter sub spe lucri mutuat
peccatori nunquam per penitentiam restitui vellet ut demum illius corpus et
animam lucrari possit. Sic et usurarius datum mutuum sibi restitui nollet
ut posset totam substantiam pauperis devorare. Propterea de tali cupido Iob
20. ad literam scriptum est iuxta multitudinem adinventionum suarum sic et
sustinebit quoniam confringens nudabit domum pauperis domum rapuit
et non edificavit eam nec est saciatus venter eius. Et cum habuerit
quod cupiebat possidere non poterit quia scilicet vel rapietur cum vita
aut saltem relinquet illud in morte.

Quod usurarius vix aut nunquam ad penitentiam ducitur capitulum 2m

Secunda perversitas est impenitens malum. Triplex quippe causa
est quare usurarius raro et cum grandi difficultate ad penitentiam veram
reduci potest. Prima causa est indispositio. 2a est induratio. 3a est ob-
stinatio ut sint hii tres gradus ad descensum dampnationis eterne.
Prima quippe causa est indispositio. Indispositus est enim usurarius vera ad
penitentiam. Nam aut est prodigus aut avarus. Si prodigus non habet
unde reddat. Si autem avarus reddere non vult. periculosior tamen
conditio est nolle quam non posse restituere aliena cum illud ex malicia
hoc vero ex impotencia tamen cum culpa initium originem habet.
Denique ad impossibile nemo tenetur. Nam maxima est causa que exclu-
dit inopia debitoris. Avarus enim rarissime nisi in mortis articulo
satisfacere vult. Similis vasculo illi terreo in quo pueri denarios po-
nunt de quo vase nisi frangatur extrahi minime possunt. Sic usurarius non
restituit nisi frangatur per mortem scilicet in mortis articulo quando dena-
rios illos secum ferre non potest. ut verificetur quod Ecclesiastici 29. capitulo ait
Multi quasi inventionem id est ex ingenio hominis adinventum non a natura
prohibitum estimaverunt. Estimaverunt fenus et prestiterunt molestiam
hiis qui se adiuverunt donec accipiant osculantur manus dantis
et in promissionibus humiliant vocem suam et in tempore redditionis postulat
tempus et loquetur verba tedii et murmurationis et tempus causa-
bitur. Solidi vix reddet dimidium et computabit illud quasi inventionem

Que autem usurario prodigo requirantur ad hoc quod eum reddat excusatum impossibilitas sua tacta sunt in quadragesimali de xama religione simone 28 per totum 2ª causa est induracio cordis cum enim usurarius considerat ad statum salutis non posse venire nisi pro posse restituat aliena ac per consequens nisi se et filios et filias seu alios heredes suos in ulta paupertate et in honoratos relinquat propterea hoc abhorrens et fidem non intelligens statum suum periculosum pocius deliberat in peccato perseverare quam debito modo se emendare et sic diu perseverando indurat cor eius Et licet huiusmodi vir predicationes audiat licet aliquis timens deum ad penitenciam eum inducat licet etiam exhortationes ad hoc et obiurgationes de hoc frequenter sensiat nichilominus semper cor eius amplius induratur Sicut de eo iob 41 scriptum est Cor eius indurabitur quasi lapis et stringetur quasi malleatoris incus qui quanto plus malleo feritur tanto durior fieri solet 3ª causa impenitencie eius est obstinacio et contemptus verbi divini et exhortationum ac reprehensionum sceleris sui unde salomon prover 18 capitulo ait peccator cum in profundum peccatorum devenerit contempnit scilicet resurgere per predicta Mira nempe est obstinacio usurarii contemptoris et quodammodo excedere videtur obstinacionem iude primo enim iudam penituit de scelere perpetrato licet non debito modo propterea inquit peccavi 2º peccatum suum confessus est cum ait tradens sanguinem iustum 3º satisfecit precium quod susceperat pro christi tradicione reddens tamen non meruit quia illam minime requisivit

Sed quid dicere possumus de usurario obstinato quod primo non penitet de usura nisi forte per modicum lucratus sit sit 2º si penitet non confitetur ne scilicet a confessore ad satisfactionem cogatur 3º quoque si confitetur querit aliquem confessorem qui non habeat potestatem neque sciencia ne per caucionem debitam satisfacere constringatur sed simplici verbo promittit confessori ignaro restitucione aliena 4º etiam si hoc in confessione promittit promissum non servat et tamen ut dicitur extra de usuris hoc usque Non dimittitur peccatum nisi restituatur ablatum

De horrendis signis et iudiciis que sevenire solet ad eorum morte ca 11 3m

Tercia et ultima pravitas est horribilitas mortis inter cuncta scelera que divino iudicio ponunt impiis vite fine per horribilem mortem usura de maioribus est cum mirabilia et terribilia signa sepius appareant in usurariorum fine Hoc quidem accidere potest triplici ratione primo ratione derelictionis 2º ratione desperacionis 3º ratione persecucionis Primo quidem accidit hoc ratione derelictionis Cum enim usurarius lucrari non cesset in quolibet sacro die non diei paschatis parcit non diei dominico nulli diei sacratissime In qualibet etiam sollempnitate gloriose virginis marie non cessat a tali lucro nec in diebus apostolorum neque martirum neque confessorum seu virginum Non in die sanctorum angelorum Insuper non eximit a lucro usque diem omnium sanctorum merito ergo non solum

(c) 2006 Ministerio de Cultura

102

adeo vero etiam a beata virgine ab angelis omnibus et ab omni multi
tudine beatorum iusto dei iudicio in ultimo fine vite ita derelinqui meretur
ut nec deum habeat gratie largitorem nec aliquem beatum inveniat gratie
impetratorem seu etiam pro illo supplicatorem · Unde propheta micheas
capitulo 3o de talibus ait abscondet dominus faciem suam ab eis in die illo
scilicet extremo sicut nequiter egerunt in adinvencionibus suis 3o accidit
eis hoc racione desperacionis Cum enim infelix peccator adeo et tota celestis
curia derelictus est facile demonibus est eum in baratrum desperacionis
precipitare quod quidem libertate concessa eis opere complent ostenden
tes ei multitudinem scelerum suorum et oblitam esse illius misericordiam dei Sicut
iob 29 capitulo ait obliviscatur illius misericordia Et iterum iob ait auferetur ab
eo omnis spes fiducie scilicet venie gratie et glorie Unde et ipsum
tali desperacione ultima derelictus ait illud iob 7o capitulo desperavi
nequaquam ultra iam vivam scilicet nec vita corporali nec vita spirituali ·
nec etiam vita eternali Legitur enim de usurario quodam quod quadam noc
te post splendidam cenam cum dormiret in lecto cum uxore sua subito
expergefactus exilivit de lecto Cum autem ab uxore sua quid haberet
interrogaret ait modo raptus fui ante iudicium dei ubi tot et terri
bilia sunt posita contra me quod nescivi neque potui respondere Cumque
fuerim diu ad penitenciam expectatus nec huc usque volui divinis preceptis
et inspiracionibus obedire audivi nunc iudicem contra me sentenciam
protulisse Neque datum audivi in potestatem demonum qui me debent
hodie ad eterna supplicia asportare Quo dicto de pertica vili veste
assumpta domum rapido cursu egressus est Quem filii hinc inde que
rentes tandem in quodam monasterio monachorum penitenciam inducentibus
nec proficere valentibus racione aut exhortacione vel prece custodi
tus est diligenter usque ad sextam horam Deinde cum consanguinei eius
ad domum illum reducere vellent et ad quendam fluvium super cuius pon
tem transituri erant pervenissent viderunt quandam navem rapido
cursu super fluvium ascendentem a nullo ut videbatur conductam sed ab
usurario plena demonibus visa est qui ut ait ideo veniebant ut ad eter
na supplicia asportarent Quo dicto statim violenter de manibus eorum
a demonibus rapitur et in navem proicitur et cursu rapido retroac
to subito disparuit cum demonibus predicta navis quod valde pavendum
atque stupendum esse debet hominibus tam horribilem et inauditum et
tamen iustam punicionem divinam audire Et propter hoc peccatum usure et avaricie
ricie 3o racione persecucionis Cum enim usurarius sicut ex superdictis patet
Non solum offenderit deum quemadmodum ceteri peccatores vero etiam cum
vendiderit tempus quod est commune cunctarum creaturarum offenderit omnes
creaturas que cumque create sunt audita dampnacionis sentencia prolata
a domino contra eum quodammodo ad persecucionem contra illum armatur //
Proinde omnes beati sancti atque universi angeli paradisi tunc clamant

(c) 2006 Ministerio de Cultura

contra eū ad infernū ad infernū ad infernū celi cū luminaribꝫ sua
quodāmodo voce ꝓclamāt ad ignē ad ignem planete etiā clamāt
ad ꝓfundū ad profundū tenebrarꝫ vbi sempiternꝰ horror inha
bitāt · elemēta ꝗ etiā seuiūt contra illū et clamāt ad tormenta
eterna ad tormēta eterna Domꝰ quoqꝫ in qua iacet infirmꝰ atqꝫ pa
rietes et lingna cōtrā eum clamāt vindicta vindicta vindicta De
isto inimico meī creatoris quia offenso creatore offendit' oīs creatura
Sicud ait augꝰ in omel' Ideo clamāt ad deū pro iusticia sicut baruth
2o ca' ait lapis de pariete clamabit et lignū qd' int' iuncturas est
respondebit stilis fiat fiat Vt in hijs omībꝫ verificet' id qd' sapie
q° scriptum est pugnabit pro eo orbis terrarꝫ cōtrā insensatos et ac
cipiet armaturā zelus illius et armabit creaturā ad vlcōnē ini
micorꝫ A quo tremendo iudicio misericordit' nos eripiat in mensa pie
tas saluatoris Qui cum prē et spū sctō gloriosus et triūphator mor
tis regnat in secloꝝ secula amen

Explicit liber de contractibꝫ et vsuris editus a beato bernar
dino de senis ordinis fratrum minorꝫ ꝑdicatore maximo atqꝫ famosissimo
Inchoatus a me Johē hulheym de confluencia clico treuerens dyoc'
die xv · mensis Junij et finitus a me ꝑdicto Johē die iiij^ta mensis Julij
hora vero vj^a diei In domo magnifici viri ac dūi mathye Engla
da ciuis maior(Anno dūi m° cccc° lxvij · Deo gracias

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Incipit tractatus de restitucionibus editus a beato bernardino de senis ordinis minorum famosissimo predicatore

Restitues hereditatem meam michi. Iob 19. Inter cetera que ad christianam religionem necessaria dignoscuntur hoc apprime et valde necessarium extimatur videlicet aliena restituere Sine quo omnis christiana religio atque omnis penitentia inanis et vacua reputanda est. Unde 14 q. 6 Si res aliena propter quam peccatum est reddi possit et non redditur penitentia non agitur sed simulatur Si autem veraciter agitur non remittitur peccatum nisi restituatur ablatum. Que summa pro regula statuit extra de re iur. li. 6. // Ut igitur disponere quis se possit ad penitentiam veram de alienorum restitucione agamus de qua octo principaliter considerare necesse est primo quis restituere obligatur // 2° quid // 3° quantum // 4° quando // 5° cum quibus // 6° quo loco // 7° quomodo // 8° quare restituendum sit

Prima pars principalis quis restituere tenetur Sermo 33

Primo enim considerare necesse est quis restituere obligatur. licet enim multipliciter aliqui auferant aliena unde si salvari volunt sicut predictum est iuxta posse restituere obligantur inclusiones maior est numerus eorum qui cum principalibus dampnificatoribus ad restitucionem participes fiunt quam sint illi qui iniuste obtinent aliena. Unde de quolibet qui male adeptus est substantiam alienam atque de illis qui cum eo male participes fiunt intelligitur verbum passivum Restitues hereditatem meam michi // Ad horum autem intelligentiam premittenda est circa hoc regula generalis que talis est. omne dampnum quod quis dat aut causa efficax est quod detur. satisfacere obligatur // Ex qua quidem regula elici potest quod tria sunt hominum genera qui concurrere possunt in alienis invenis sine dampnis // primo sunt quidam offendentes // 2° sunt quidam consencientes // 3° sunt quidam participantes // vel aliter dici potest quod primi sunt qui dant offensionem 2i sunt qui dant offensionis occasionem 3i sunt qui dant occasionis cum efficacia De quibus omnibus propheta ait ps. 49 Si videbas furem currebas cum eo offensores currebas scilicet cum voluntate ad furtum cum eo consencientes cum eo scilicet dando ei ad furtum causam efficacem cum eo participantes. pro furto enim exprimitur omne illicite acquisitum // Quare omne talem in decalogo prohibetur exo. 20 cum dicatur non furtum facies Sicut habetur 14 q. 5 penale ubi augustinus ait furti enim nomine bene intelligitur omnis illicita usurpacio rei aliene et cum hac summa omnes doctores concordant

De hiis qui offensionem dant in dampnis alienis

non rerum generalium

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Primi igitur qui inferunt dampna offensores notari possunt et ad primos de triplici genere dissamus sub quibus alii consiles comprehendunt primi sunt raptores 2i sunt fures 3ii sunt usurarii Et hii omnes fz reliqs supius data de illatis dampnis satisfacere obligantur quia ipsi principaliter inferunt dampnum / Primi sunt raptores inter quos connumerari possunt incendiarii predones atque pirate aliique consiles Cum quidem deteriores sunt quam ipsi fures sic patet 14 q 5 penale ubi aug dicit pena est occulte auferre multo maioris pene visibiliter eripere Tales autem quicquid in bello iniusto rapuerunt uel conbusserunt aut depopulati sunt seu aliter destruxerunt et dampnificauerunt restituere obligantur Idem habet in l. duobus ff. si quis iurauerit ff. de iure iurando et in l. si te ff. quod metus causa Inter raptores sunt inuentores aliquarum rerum connumerari possunt unde 14 q 5 si quid inuenisti augustinus ait Si quid inuenisti et non reddidisti rapuisti quantum potuisti fecisti quia plus non inuenisti qui alienum negat si posset tolleret deus cor interrogat et probat non manum hec ille Et in cano. multi 10. inquit multi sine peccato putant esse si alienum quod inuenerint teneant et dicunt deus dedit michi cui habeo reddere / Discant ergo hoc peccatum simile esse rapine Si quis inuenta non reddat hec ille Unde ff. de furtis l. falsus ff. qui alienum quid iacens in terra lucri faciendi causa sustulit furti astringitur siue sciuerit cuius sit siue ignorauerit Et hoc quidem racionabile est quia ex quo scit rem non esse suam supponere debet eam de iure ad alium pertinere ut l. 1. C. de thesauris li. x. / De rebus tamen inuentis distinguendum est secundum Ric. et tho. 2a 2e q. 66 Nam quedam sunt que numquam in bonis alicuius fuerunt sicut lapilli et gemme que sunt in litore maris et non domestice aues et pisces maris et silua Et talia que iure naturali statim inuentoris fiunt Ideo ab occupante licite tenentur Eademque racio est de thesauris sub terra antiquo tempore occultatis quorum non est aliquis uerus possessor nisi quod secundum leges ciuiles inuentor medietatem tenetur dare domino agri Intellige si inuenit in alieno non data opera sed si data opera illud inuenit nichil domino obligatur Insti. de rerum diui. ff. item ea Quedam uero res inuente fuerunt de propinquo alicuius hominis et tunc si quis eas accipiat non animo retinendi sed restituendi domino cuius erant non committit rapinam aliter uero hic sicut patet in capitulo preallegato Concordat alex. de al. in 3o in 7o precepto Et ideo bar. in l. 1a ff. de rerum diui. dicit quod si quis in fundo suo reperit pecuniam in forma thesauri ut repositam in quodam uase absconso sub terra tunc habet locum illud quod dicitur quod acquirit sibi ut l. 1. C. de thesau. Secus si reperit pecuniam sparsam quia tunc illam tenetur indistincte restituere / Sed quid faciet inuentor huius rei dicendum quod talis secundum Sco. rem inuentam alicui persone publice custodiendam tradere deberet et sine aliqua fictione competentem operam dare ut repiat cum qui rem amisit ut puta per preconem faciendo publice proclamari uel aliter sicut expediens est Et si illum reperiet et quod illius fuit

No. de thesauro inuento

(c) 2006 Ministerio de Cultura

p circumstancias certus fiet restituet illi Sed si talis no reperiat debet
secundum quosdam ab inventore pauperibus erogare pro anima illius cuius res erat
Quia secundum Deum cum non potest temporale reddi debetur ei spirituale satisfieri vel
si ipse indigens foret eam rem retinere potest & hoc secundum quosdam auctoritate
primarii sui seu dyocesani si forte sibi retinuerit auctoritatem talia dispendi
Tertio sciendum furtes qui restituere obligantur iuxta omnem modum secundum quem raptores
obligati sunt ut in precedenti capitulo de raptoribus dictum est Sed quid de eo qui non
potest rehabere rem suam et debitum suum vel quia impotens est contendere
cum maiori vel quia non potest suam iniuriam probare aut quia in iudicio ei iusticia
minime ministratur seu quacumque alia causa non possit homo rehabere sua
numquid poterit sibi ipsi solvere per occultum furtum Ad hoc respondet henricus
de gandavo in suo quolibet dicens quod talis non peccat nec in modo recuperandi
nec in retinendo rem sibi recuperatam Quia licet regulariter compulsare
iniurias et compellere ad restitucionem non debeat fieri per personam singularem
sed per publicam iudicem quando bono modo potest per eum fieri In
casu tamen quando hoc minime fieri possit per iudicem tali modo singulari
persone intelligitur esse concessum tamquam ministro legis et iudici regulari
Et sic in tali casu licet singulari persone iniuriam compulsare et
per seipsum rem suam recuperare Et quia sic est in proposito quia ponitur istum
propter potenciam detinentis per ministerium alicuius iudicis non posse
recuperare rem suam Ideo nec in recuperando nec in retinendo peccare
videtur Et huius sentencie videtur esse augustinus qui ponitur 14 q. 5 capitulo non sane ait
Non sane quicquid ab invito sumitur iniuriose aufertur Nam plerique
nec medico volunt reddere honorem suum nec operario mercedem
Nec tamen hi qui ab invito accipiunt per iniuriam accipiunt licet enim predicta
possint aliquo modo salvari possint tamen circa hec capitula plura
pericula imminere propterea districcius et securius secundum alios dicendum est
quod iste cum debetur in duobus casibus de rebus debitoris sibi ipsi satisfacere
potest Primo quando rerum ipsius debitoris efficitur dispensator
Secundo quando res aliqua debitoris ad ipsum per aliam viam licite venit ut puta
quia casu aliquo rem illius invenit aliter autem minime sibi satisfacere
potest Et maxime propter quod pericula et mala que inde supervenire
possunt Primo propter periculum scandali fratrum quia proximo innocenti
pro furto imponi posset Secundo propter periculum proprie infamie quia quis
de facili fur posset credi Tertio propter periculum proprie persone vel vite
quia si hoc per testes efficaciter probaretur tamquam fur puniri posset Quarto
propter periculum anime quia si daretur sibi iuramentum si abstulisset rem ablatam
aut sciret quia eam clandestine recepisset de facili periurium incurrere
posset Quinto propter preceptum iuris positivi manans ab ordine
divini iuris quia talis sibi usurpat publicam potestatem Extra ne
quis in causa propria l. i. propter eorum enim ne quilibet satisfaciat sibi ipsi iustissime
inhibitum est primo ne liceat unicuique raptori vel furi dicere

Quando homo non potest habere rem suam quid facere

(c) 2006 Ministerio de Cultura

ego non rapui sed quod michi debetur tantummodo michi solui 2º ne dis
cordie nascerentur si preter ordinarium iudicium superiorum de rebus alterius
unusquisque sibi ipsi soluere posset 3º quia unusquisque in sibi soluendo
precium rei sibi debite plus debito de facili extimaret 4to eciam
faciliter extimaret minus debito rei precium assecucione de qua satis
faceret sibi probat dent. 16 septimum est iuste quod iniustum est exequeris
Talis autem licet iuste faciat tantum accipiendo quantum tenetur erat sibi aliquis
obligatus non tamen hoc exequitur iuste Si quis autem dicat quod eciam
in duobus casibus predictis non possit homo satisfacere sibi cum lex generaliter
liter dicat quod nemo sit iudex in causa propria dicendum quod talis lex intelligenda est
primo respectu iudicii ordinarii et communis 2º in dubiis ubi iudicium
superioris requirenda est Sed quando dispensator rerum alicuius domini soluit
sibi ipsi sicut et aliis debita que suus dominus sibi debet non facit tamquam
proprius dispensator sed vero ad quem licite res deuenit facit hoc tamquam
detentor usque quo suum debitum reddat sibi Si eciam instetur
quod dispensatori probabiliter constat dominum dispensacionem talis debiti
sibi minime commisisse dicendum quod nisi illam ei interdicat expresse potest
ex communi iure presumere et sentire sibi esse commissam. ex quo certum est
quod ex diuino iure atque humano res soluenda sibi debetur a domino suo
Attendendum est tamen quod sic recipiens cauere debet ne sibi uel suis
heredibus iterum restitucio fiat propterea informare omnes de hoc heredes
suos ne recipiant quicquam si pro tempore vellet qui obligatus fuerat
aliquid eis dare Conclusionaliter igitur tenendum est quod in septem casibus
nemo sibi ipsi satisfacere potest primo quando aliter uel iuridice homo potest
rehabere suum 2º in iudicio ordinario et communi in quo nemo potest esse
iudex in causa propria et similiter in casu sequenti 3º in dubio in quo superius
sentencia est merito requirenda 4to si verisimile est quod ex hoc proximo
innocenti scandalum oriatur 5º si imminet periculum fame 6º si imminet
periculum proprie persone uel vite 7º si imminet periculum perpetue anime et mor
talis culpe Sed quid si homo hoc non considerans sibi soluit numquid
quid peccat aut restituere obligatur dicendum quod nisi in predictis du
obus casibus homo sic sibi satisfaciens semper peccat arguitur extra de cle
rico excommunicato ministrante in capitulo illud Et de tali peccato primo satisfacere debet
satisfacere autem non tenetur nisi sibi plus debito expoliasset vel nisi
in non satisfaciendo unum uel plura de 4or predictis periculis immineret
arguitur ad hoc extra de no. ope. nunc. cum ex iniuncto versus super eo Racio
predictorum est quia qui sic retineret uel contra proximum uel contra se
peccaret iusticiam naturalem cum propter rem temporalem postponeret rem ma
iorem scilicet famam vitam et animam suam de usurariis
Tercii sunt usurarii et hii restituere obligantur quicquid ex impietate
usuraria extorserunt Sed numquid tenentur restituere quicquid
ex rebus usurariis lucrati sunt Ad hoc dimissis variis opinionibus

105

dicend' est q' res ab usurariis pro usuris recepta aut est de sui natura lucro-
sa aut non e lucrosa p'mo m' si res recepta e lucrosa sic sicut domus
vinee agri et similia tunc non tm res ip'e sed etiam earum prouentus restitu-
di sunt s'm Gco et Ri. Ro huius est quia tales fructus sunt fructus rerum que
alius dn's est. potest tamen inde deduci expensas et forte etiam
suas opas moderatas 2o aut m' Si res pro usuris soluta no est lu-
crosa quia sicut fuerunt denarii frumentu vinu oleu etc tunc sufficit
restitue q' receptu est. Unde s'm alex lom et tho et Ray Si usu-
rarius ex pecunia usuraria negociatus est et lucratus vel inde predia
emit et fructus percepit no tenet' hec restitue Et hoc maxie ppt
tria p'mo quia tale lucru no est pecunie fructus sed humane industrie
actus atque possessio empta de tali pecunia ementis est et no eius a
quo usura accepta fuit licet sit ei debite obligata 2o etiam quia cum
ius pecunie p' usuras extorte vel possessionis inde empte semp' de iure
ad periculum usurarij currat et inamissibile ei qui soluit usuras existat
hinc est q' totu lucru q' ex tali inamissibili capitali prodit ei cui
sublata pecunia fuit modo usurario prouenies est 3o quia si usurarius
cu denarijs nichil fuisset lucratus no tenet' nisi ad id q' ex usuris
prouenit ad eu non aut amplius eo Distingunt tn capla hec alex
lom quia dapnu q' accidit iniuria passo duplr' euenire potest. p'mo
p'se et directe 2o p' accns et indirecte p'mo m' cu p'se et directe
datur ab usurario dampnu iniuria passo tunc usurarius facere obligat'
verbi gra passus aliquis dapnu ppt' pecunia p' usuram sibi ablatam
quia ex ea volebat eme sibi necessaria pro sustentacione nae vel solue
debita sua empta et in expoliacione talis pecunie incurrit dampnu
quia necesse fuit sibi vende possessione vel accipe ab alio pecunia sub
usuris vel quia domu sua ppter hoc vilius vendidit aut alia con-
duxit et similia tunc in tali casu usurarius hoc dampnu restitue obli-
gat' Concordat cu hoc Gco tho Ry et Ray Ro huius est sic infra
in 3o ar'lo apparebit quia usurarius dapno illius efficaciam causam prestat
2o m' dat usurarius dapnu iniuria passo p' accns et indirecte sicut
quia no consecutus est homo lucru q' ex pecunia intendebat vel
consequi potuisset et tale dapnu restitue no tenet quia pecunia de sui
natura no habet fructum Quibusdam vero no imprudenter videt'
aliter esse dicend' ne facilis aditus pbeat' ad fenus Na cum solucio
pro usuris no fiat coiter nisi de rebus infructuosis sicut sunt denarii
frumentum vinu oleu et similia Si lucru proueniens usurario ex lucro
usurario no sit restituend' multi conabunt' lucrari p' usuraria prauitatem
Cumque cumulauerint magnu lucru arte fenoris dimittentes
cu denarijs ex fenore acquisitis conabunt' lucrari p' licitas mercancias
et artes sperantes paulatim satisfacere usuraria lucra et sic dimites rema-
nere et animam suam saluare vel pocius miseris decepcionibus et periculis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

veritas Constat enim q̄ ista fieri potest esse pietas obviandum Solet enim
ecclesia non solum peccata commissa punire sed etiam committendis aditum pro
hibere sicut patet 23 q. 4 hoc videtur 23 q. 4 ipsa pietas ex. de cognatione
spirituali in c. tua. hinc etiam contra delinquentes per leges apponuntur pene
ut peccandi audacia reprimatur Preterea tertio dicendum est quod si res
pro usuris soluta non est lucrosa et cum tali lucro usurario lucretur
usurarius per alios contractus licitos et honestos de tali lucro tres
debent fieri partes quarum prima usurario detur propter industriam et laborem
suum secundum iudicium boni viri quemadmodum si lucratus fuisset cum pecunia aliena
dignus est enim mercenarius mercede sua 2a vero pars detur ei qui
solvit usuras et hoc ratione sui quodammodo interesse quia res sua detenta
unde potuisset lucrari 3a vero tamquam incertum pauperibus dispensetur
Cuius ratio est quia apud usurarium remanere non debet propter rationem osten
sam nec ei qui solvit usuras restitui debet cum ei quasi iniuriam usurario prebuerit
Restat ergo quod sit pauperibus dispensanda cum regulare sit quando cui
restitutio fieri debet nec reperitur cui debeat fieri habet pauperibus
dispensari ad hoc facit ex. de usuris cum tu licet autem hec opinio sa
tis pia videatur tamen contra eam satis obstat consuetudo communis
Quia numquam vidimus aut legimus usurarios ad restitutionem compulsos nisi
usurarium incrementum Preterea licet pactum de danda usura sit de se et ab
involuntarium ex parte mutuum accipientis inchoatum ex conditione voluntarium
dici potest Preterea non simpliciter ab usurario accipitur et tenetur contra volun
tatem illius et ideo ad nullum dampnum sibi proveniens preter ad solam usuram
restituendam usurarius obligatur Ratio est etiam secundum Sco ubi supra quia
recipere fructum provenientem de pecunia sua per industriam alterius usurarium
est Preterea tertio michi videtur quod ille qui dedit usuras nichil recipi
at ultra pecuniam suam Et precipue quando ille qui dedit usuram ex hoc non est
dampnificatus Si autem notabiliter esset dampnificatus ex carentia talis
pecunie quam alius sibi retinuit non video quin usurarius ille teneatur ad interesse
esse hec Sco et hec sententia verior esse videtur

De hiis qui consentiunt offensionis dant in dampnis

Secundi principales in proximorum offensione sunt ipsi consentientes scilicet
qui dant offensionis occasionem licet non efficacem Et hii etiam in
triplici genere distingui possunt Primi sunt qui dant occasionem rapinis 2i qui dant
occasionem furtis 3i qui dant occasionem usuris de quibus per ordinem subiun
gamus

De hiis qui consentiunt in rapinis

Primi sunt consensores dici possunt qui dant occasionem rapinis Si inde
omnis autem sine illorum favore committeretur rapina ut puta cum quis
gaudens de destructione adversariorum suorum licet bellum non sit iustum
ostendit leticie signa de malis que inferuntur illis obloquitur commendat
impietates et crudelitates incendia et rapinas atque in communi colloquio
ad huiusmodi exhortatur inchoatum nisi ex hoc verisimile est quod maius dampnum sit

(c) 2006 Ministerio de Cultura

illis illatum hij tales licet mortalr peccent nõ tñ tenent ad satisfacõez
tpalem licet ad satisfactionez spualem mito obligent sic de hoc mīe
rius in smone 3º art^lo pº co^o 2º plenius dicet Quid si mlti ad ra
piendū concurrunt nec aliq habent capitaneū supra se nec vnus ma
gis aliū ...ait q̄ alius cū sed sunt quamut ad rapina Ad hoc dicunt
quidā q quilibz solū pro pte sua satisfacere obligat' Ita tamē q eorū
extimacõ habeat' vt qui magis strenuus fuit ad malū et maiorē ad
uersarus incussit timorē intelligat' amplius obligari Sedm aūt hosti
ensis atqz verius est q quilibz in solidū obligatus intelligat' quia ad
rapinā concordes fuerunt Sz ut hec clarius inotescat distinguendū
est scdm aug^m et Ray. vnde subditus mouens bellū pro dnō sibi mā
dante aūt credit bellū esse iustū aut iniustū aut dubitat In pº casu
cū credit esse iustū quia habet rōnez hoc credendi nō tenet' resti
tuere ea que accepit ab hostibz nisi scdm edictū dni sui nec peccat
nisi corruptaz hēat intencionez scz p cupiditatē odiū vindictā 7 silia
que ponunt' 23 q. 1 quid culpat' In 2º uero casu cū scit uel pbabir'
credit quia rōnez credendi habet bellū esse iniustū obligat' resti
tuere quia tenet' plus deo q̄ homibz obedire In 3º autez casu
nō tenet' excusat' enī ppter obediencie bonū licet forte peccet
dnūs contra deū 23. q. 1. quid culpat' vbi de hoc bene aug^s ait
Scdm aūt rodoncelem Si subditus a suo dnō vocat' ad bellū contra suū
hostem mouendū gtra q̄ non licet ppa aucte pugnare Si dubitat
vtrū dnūs eius auctem habeat ab eo qui potest ei tribuē ptātem
obediens excusat' ppt' bonū obiē sic aug^s in psalle co^o ait Et
sic de aliis causis ex quibz bellū est iustū siue iniustū Scdm tñ osti
ensē talis subditus excusat' qn̄ q̄tuz potuit inquisiuit et peritores con
suluit Et tamē dubius semp in se remāsit alioqn tamq̄ affectator ig
norancie sic nec expers scīe puniet' ex de clam despon. cū inhibicio §
si quis vero Nec excusat' timore incurrendi ad tpale dampnū 23. q
q. ita ne Cum etiaz auctas iuris uel iudicis requirat' ad hoc quod
bellū sit iustū merito dici potest q vbi auctas iudicis habeat etiaz
si iudex errauerit ad pugnātis tamē gsciāz sanus est Et i hoc casu
potest hēre locum dicta distīctio in gstīe foro secus in cotenciolo vbi er
ror detegeret' tempore suo hec hostiensis Sed sic ait Rodonc̄ nō sic
excusant' stipendiarij siue cognati atqz amici i iuste pdicto mō alicui
indicentis bellūz cū non sint subditi eius nec excusat eos obediē
bonū nec se gmittere discrimini debent inpudicium alterius pñs 14. q
5. denīqz vbi ambros ait denīqz si nō potest alij subuenire nisi alit'
ledat' comodius ē neminē iuuari iuuari q̄ grauari alterū
Sed quid de mercatore i francia existente qui venecias maliciose scri
bit q merces quedā longe plus ibi q̄ venecijs valent cū tamen
mendaciū scribat vt venientibz litis ad manus aliquorū mercatorū

(c) 2006 Ministerio de Cultura

quos ipse odit cum dāpno eorum illuc suas trāsmittat merces qd illi verum esse
credentes cū multo dampno suo illuc trāsmittat eas nūquid talis de
ceptor in ɔsciē foro satisfacē obligat' cū quodāmodo det occasionem
ꝯximā sui dāpno etc̄. Dicend' q talis mortaliss'ie peccat nō tn̄ obligat'
ad satisfactionē Cuius rō est quia tales illis litteras recipientes illis cre
dere minime tenebant' ymmo iniuste egerūt recipientes litteras illas si di
recte nō erat eis

De hijs qui occasionē dant furtis

Secundi quoque offensores etiā dici pnt qui furtis occasionē pres
tant De quibus idem dicendū est sicut supra in pce'' cᵒ de raptorū
fautoribus dcm̄ est Sz quid si ego impedio aliquē ne ad beneficiū
ɔsequat' vel si audaz emptor equū vel castrū ego dissuasoriis verbis
anteq̄ facta sit impedio huiusmōi emptionē Aut si aliqm̄ cui testator
vult sua bona vel eius ptem legare vel dare impedio legare vel
dare nūquid teneor ex hoc aliquid restituē sibi ꝙuis etiā hoc tamen
maliciose sit factum cū videar quasi furtiue ꝓximo meo dāpnū p̄stare
occasionē Ad hoc dicend' scdm̄ tho. 2ª 2ᵉ q. 62. q aut talis impedit
aliquē iuste vt si intendens honorē dei vel vtilitatem ecclē procuret q det'
alicui digniori et tūc in nullo tenet' Aut impedit iniuste vt si inte
debat nocumentum illius ꝓpter odiū vel vindictā ꝛ huiusmōi. et tunc si
impedit ne detur digno dico anteq̄ firmatū sit q det' ei tenet'
quid ad aliquā recompensacōēz pensatis condicōibus ꝑsonarum atque nego
ciorum nō tamē tenet' ad equale quia ille nondum fuerat adeptus et
poterat multipliciter impediri Si vero impedit ne det' postq̄ iam det'
minatum est q detur procurans indebite reuocari tenet' ad restitucōēz
equalē scdm̄ suam facultatē Et idem iudicandū est de eo qui impedit aliquē
a consuetudine cuiuscumque muneris qd honeste recipiet hec tho. Ry.
quoque in 4ᵗᵒ di. q. etiā hoc distiguit q aut hō facit hoc intencōne
dāpnificandi aliū aut consulendi ꝓprie vtilitati Si p̄mo modo tūc q̄
uis nō teneat' ad restitucōēz valoris beneficij eo q nō est equalis
valoris hr̄e bonū in actu et esse prope hr̄e maxiē qn̄ impediri pt̄
tenet' tamē ad interesse ipsi dāpnificato ad arbitriū boni viri Si autē
2ᵒ modo scilicet quia hoc fecit ad ɔsulendū ꝓprie vtilitati nō tenet' ad aliquā
restitucōnez si bono fine illud procurauit pro se per viā licitā ꝛ honestā
Quod quidem exemplo patē potest Nam si p̄cido venas ī fundo meo per
quas diriuabat' aqua ad puteū alterius Et hoc intencione sibi nocendi
teneor sibi ad restitucōēz illati dāpni Si autē hoc facio absque fraude
de intendens consulere vtilitati mee vt pote quia michi michi vtile
est facere murum nec potest fundamentum conueniēter fieri sine p̄dic
tarum venarum p̄cisione tūc non teneor ad aliquā restitucionē quia
tūc iniuste non dāpnifico eo q ius habeam faciendi vtilitatē meā
in fundo meo ff. de no. opis nūc. l. ij. Et sicut dicit' ff. de re. iuris.
Nemo dāpnum facit nisi qui id facit quod facere ius non habet

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Ipse aut habet ius pcurandi sibi bn̄ficiū fuatis ecclesiasticis iustis atq
honestis huius sme est eadē sto eadem di. Alij aut dnt pro rla tened
esse q dāpnificato in eo qd nond erat suū aut sui iuris nō est id sibi
nāio restituend Ciug rō est quia p hoc nō abstuli sibi ad suū nec
feci auferri Multo etiā min9 teneor ei q impedivi ne sibi preda
ecca traderet aut eū eam absq falsi crīmis imposicone feci iam
datam auferri p eū per q sm iura canoīca et diuiā vere sibi po
tuit auferri siue per ipm uel p alios qui sup hoc hēant ptatem Naz
pro futo tempore pro quo sibi aufert nondū sic erat sua uel etiā
sui iuris qn saltem diminoiure posset sibi auferri p'ius p
cius est spuale atq coe et a supiori ptate dependes q sit corpa
le et restibile atq ppium possidentis Si vero instet q rusti
cū detinens violent ne suas opas exequat tenet ad salariū qd
amittit et qsiliter impediēs piscatores siue aucupem ne capiant
pisces et aues que sunt cōis iuris nisi rōne ripe uel tre que sut
spālissim dnoz siue cōitatum tenet eis ad dapnū dati Ddm q hc
nō sunt silia casib9 antedictis Cuius rō est quia aufert hinc rustico
et aucupi suus ppius vsus qui erat vtrīq sui iuris Aufert etiam
fructus in eoz vsu casuali et quasi sēnaliter contentus Impedūt
etiā ab hiis que eis competunt de cōi iure huius sme est geraldus
odonis Si vero quis arguat q qua rōne dans cāz predcōz
dāpnoz tenet restitue dāpna eadem rōne abscidens alicui ma
nus uel pedes tenet restitue ei oiā tpalia que ex vsu predictoz
mēbroz acquisiuisset si ei nō fuissent abscisa Et quod etiā amplius tibi
teneor restitue fructus quos ex tuo habuisses agro nisi me coopante
illud pdidisses iniuste q̄uis ego illos non receperim fructus Ad h qui
dem potest ex consideracōne duplici respondēri pmo quia in hiis et
consiliis iniuriz est attendenda approbata qsuetudo om̄ ptericioz atq
pncuz et pcipue scōz Nam consuetudo talis magnā vim auctoritatis
habet in humano iure Quia sic dicit. 12. di. 12 c. diuturni scripti est
diuturni mores nisi legi sint aduersi qsensu vtenciū approbati
legē imitant Nam etem repit q dāpna lucri qd fecissent rusti
cani et exercenti sic fuerūt restituta et debē restitui iudicata sic
repit de supioribus dampnis datis 2o quia truncaco mēbroz nō
aufert imediate causam lucri ppinquā et quasi actualē sed potius
causam remotā atq magis potencialez qm actualem Et ideo detru
cacio mēbroz potius aufert posse seu potenciā ad lucrandū qm
auferat lucratiuū actū seu actuale causam lucri nō solū pro quato
actus nō actuale sed potenciale continebat in mēbris Sic aut
rapiens pecuniaz uel equū non tenet restitue qcquid dnūs per illa
posset esse lucratus sed solū per hec pbabile lucratus esset ex eo
q iam erat actuale ad lucrū huiusmodi ordinatus et dedicatus

(c) 2006 Ministerio de Cultura

sic supra 3° ca° secundum articuli dictum est Sic in proposito non obligatur restituere ea
que posset esse lucratus Si vero dicas quod ille truncatus iam erat lucris
mechanicis et officiis mancipatus tunc oportet dicere quod vel truncator ei resti
tuere obligatur quantum ponderat probabilitas talis lucri Vel aliter quod sicut
antea dictum est communis consuetudo ipsum de hoc non restituendo excusat
Talis autem consuetudo forte propterea introducta est quia ut frequenter hec
probabilitas pro tota vita truncati est nimis incerta tantique ponderis
seu precii quod vix restitui posset saltem a vulgi communitate Sed quid autem
alicuius membri truncator remaneat obligatus dicetur in sermone 36 articulo 2° ca° 2°

De hiis qui proximum prestant usurariis

Tercii offensores dici possunt quidam qui usurariis proximum aliquod
operantur Non tamen dant eis lucrum usurarium causam efficacem verbi
gratia Quidam consulunt cuidam amico suo quod feneraret vel ei
gratis pecuniam mutuat unde ille exercet usuras Sed hoc dicendum
de huiusmodi casu sunt diverse opiniones secundum alex. lom. Quidam namque dicunt
quod qui alios ad fenerandum inducunt qui feneraturi alias non fuissent
in solidum restituere obligantur Si autem alias feneraturi erant tunc illos
minime obligari nisi in quantum pervenit ad eos Alii et rationabilius moti
sunt dicunt quod in casu neutro obligantur nisi in quantum pervenit ad eos Nec
insuper in duobis aliis casibus ut puta cum quis contrahit societatem cum aliquo
ad exercendum fenus vel cum quis dat pecuniam usurario pro lucro per
ciendo Movent enim tales ad hoc senciendum propter differentiam que est inter
rapinam et furtum ex una parte et usuram ex alia parte et penes volunta
rium et non voluntarium ex qua quidem differentia oritur habet quod in hoc casu sibi
potior est condicio usurarii quam raptoris vel furis Nam in rapina et fur
to restituere obligatur qui prestat ad hoc aliquod modo causam efficacem etiam
si nichil pervenisset ad eum sicut de hoc inferius articulo sequenti plenius apparebit
Et hoc quia rapinam et furtum contra voluntatem domini perpetrat quis Non
sic autem in usura ubi interveniunt voluntarium mutuum propterea in rapina et fur
to iura spoliatis tribuunt actiones contra eos qui rapine et furto de
derunt causam efficacem licet ad eos non pervenerit quicquam Non sic autem
in usura quia non datur actio contra tales talium inducentes cum ad eos non
pervenerit quicquam de talis impietatis lucro

De hiis qui efficientem causam dant in dampnis alienis sermo 38

Tercii principales in primorum offensione sunt qui dant causam efficacem
id est sine qua verisimiliter presumi potest quod tale dampnum non contigisset
iuxta quod scriptum est extra de iniuriis et damp. da. c. si culpa Qui occasionem
dampni dat dampnum dedisse videtur Quod quidem verbum secundum predictum sensum
est intelligendum Et secundum hunc intellectum omnes tales cooperatores si
liter operantes causam efficacem in solidum restituere obligantur tenetur in quantum
nisi per reliquos cooperatores iuxta porcionem sue cooperacionis restitucio
fiat Et si tota fiat ab uno satis de omni dampno et incomodo expensis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

108

et micesse tut' fm sto et hosty quilibz alij coopator tenebit' ei ad tm̄
q̄ntum sua prialis coopacio prial' et ppocōnalit' satisfacē obliga
bat' Item fm tho si pncipalis in facto solvit oms alij qui fuerūt
ab eo inducti ad faciendū dāpnū liberati sunt Insup notand' q' si
homo nō est coopaty in totū sed solū in aliq̄ ptem non tenet' resti
tuē nisi tm̄ illam ptem Et fm ray. Ille cui sic satisfactū est q̄ntū ad
9stitē foꝝ potest et debet cedere accionē illi qui totū solvit nō quidē
vt ab eo exigat totū nisi forte a pncipali dāpnificante s' vt a singlis
prial' et ppocōnalr petat hosty aūt huic sinē in aliquo 9dicit
et bene quia ex tali 9cessione agi nō posset cū sit secretū. sed alij
cum sint ei obligati st' efficacit' inducendi. vt satisfaciat illi cui ne
gociū coꝝ vtiliter fuerit executy Multiplr' aūt pnt homies
in dāpnis cooparī id est dare cām efficacem rapine furto atq̄
vsure de quibz inferius in smone sc'ti dd'm est Solū debmus qui
prant cāz efficacem rapine et furto diuisos quatrnarios distinguim9

Primus quaternarius de hijs qui rapinis et furtis pmus qternarius
prāz dant efficaciam pmo auxilio siue facto 2° sepito 3° 9silio
Quarto statuto pmo quidē auxilio seu facto vnde si qs rapinā
dissuasit nec ad rapiunt sed tantū cū raptoribz iuit vt personas
rapienciū liberaret talis mq̄ restituē nō obligat' nisi forte rap
tor nitatenus iuisset si comitatū alterius nō habuisset Nam i cau
isto semp tenet' quia si in verbo dissuasbat tamē facto et auxilio
opam prāt hec fm Inno et hosty ex' de homici s ca° sic dignū in
pn° Item quoqz si milites comitati sunt aliquos ad rapinā seu de
uastacionē bonoꝝ siue ad defendend' eos ne ledi possent ut ibāt
vt adūsarios 9pescerent si vellent pphibē rapinā seu vastacioz
Tales mq̄ fm Inno et hosty vbi supra i foro 9stiē non tenet' nisi
de ea rapina q̄m quilibet fecit uel que coꝝ auxilio facta ē. Vn
de si milita alij pncipales raptores rapuerūt et destruxerūt sine
istoꝝ auxilio licet hij cū illis comitati sint In isto tm̄ isti tenet' qa
nec ipoꝝ facto nec concilio rapinā uel uastacioz pncipales fece
runt Non tenet' mq̄ nisi de illis dāpnis que facta nō essent nisi
tales iuissent cū eis Nā tunc tenet' in vnalem porcionē si eoꝝ
fauore alij rapuerūt Et in hoc appet diuisitatis īt' inter auxiliū
et consiliū quia auxiliū restingit' solū ad illa in quibz auxiliū dat'
consiliū vero extendit' ad oīa dampna que vigore talis consi
lij data sint Tenent' eciā si adūsarij crederent q' illi in auxiliū
raptoꝝ venissent et ppt' hoc rapinā defendē nō auderūt Idem
quoqz dd'm est fm eos de illis qui pacificandi cā vadūt nisi hoc
significet aduersarijs qui i alis rapine vident' prāre cāz effica
cem cū illi timore coꝝ suas res defendē nitatenus ausi essent
Cauere eciā potest vtz ille qui habet iustū bellū satisfacē teat'

(c) 2006 Ministerio de Cultura

dapna que ad ulazius sius p incendia fecit uel effacturas aut per
arbor et vinear incisiones et consiliu sd qd ddm q de illis dapnis nō
tenet quem intulit bona fide a quib; comode nō potuit abstinē sm in
dustaz et consuetudinē pugnanciū bona fide Si qua m cessato aīo
et maliciose intulit seu fecit cū alis sibi comode gsulere poss; tenet et
gputabut illa dapna cuz dapnis sibi et suis datis ab hostib; eis sz
vsq; ad q̄titatē seu q̄titates concretes et de eo qd sup excreuerit
tenebit satisfacē illis quib; intulit dapna Et hec sufficiat q̄tū ad
pm pncipale // 7o aut scpto puta ut si ppt fīm testīōm seu ad instrm
vel ppt aliā scpturā fitaz seu falsificatā in libris mercanciar seu alior
pactor quis dapnificet iniuste ille qui scpturā falsificauit insolidū
satisfacē obligat quia ad hoc dapnuz dedit cāz efficacē vt l. i. ff
de magistratib; quemedis et in l. qui tabulas ff de furtis 8o
vero gsilio vt cū quis prāt consiliū ad rapinā et furtū aut cū qs
dat consiliū q hō nō restituat aliena uel quocūq; alio mō in con
fessione seu in iure ad q dapnū pximi consiliū prestat aliena uel
quocūq; alio mō sine quo gsilio talia nō fiebant arg a sili ex de sen
exco. inp. in glo. concordat Rycar. potissiē quoq; in solidū obli
gat qui aliqua que vemūt in pxior dapnuz deliberada cosilijs
anteponūt sine sint gsilia dnor sive ciuitatū sive aliquor officior
9o eciā statuto de facientib; statuta gra sive leges iniquas
Aduertendū est q si sint gtra ius nāle qd in lege & in euāo gtinet
ipō iure non tenet di 8 c. quod con mores 32 q 4 flagicia vt de
vsis nō repetendis uel iuramētis non suandis ex de iur. in zado
gtingit et cao sen lo 6o. Inno ex de im mu ec quia plerīq; in fi. Idē est
si layci talia statuta condant in pudiciū ecciaz ex de gsti q in ecle
siaz et cao eccia et obligant in solidū illi qui induxerūt gditorem
ad talē legem gstituendā Statutary et eor heredes consiliary.
scptores iudicantes et ea suates et exeqūtes et delere tenet ex de
sen. exco. nouerit et I c. grauem et de vsis ex grauī in cle. obligat
eciā vicary et alij officiales qui ipor ptās et capitaneus aliquid in
iustū facit nisi ipi gtradicant et resistant vt l. qm de app et bar.
ibi hoc firmat Idem eciā est si fiat gtra ius posim ad paupes exp
mendas et iusticiā impediendā ex. de im mu ec quia nō nulli et cao
qm et sen hec ray et hosti. in suma de gdentib; leges iniquas
Item oms condentes gtra ecclīasticā libertatez et scptores eor et
ptātes consules rectores atq; consiliary locor vbi talia statuta sive
consuetudines edite sunt uel suate et qui ea fecerit obsuari et qui
iudicauerit sm ea uel in publicā formā redegerit iudicata ipō fac
to excoīati sunt ex. de sen. exco nouerint et c. grauem Sanas ad hoc
faciūt que dicūt p simone 3a q arlo 2o cao 2o § 3o et l. Contra autez
huiōi leges clamat ysa. xo cao di. ve qui condat leges iniquas

et sorbentes iusticias scribunt et opprimerent iudicio pauperes et vim
facerent cause humilium populi mei vt essent vidue preda eorum et pupillos
deriperent   2us quaternarius est de hiis qui etiam dampnis aliorum   2us quaternarius
dant causam efficacem primo iussione seu preceptione 2o consultatione 3o detrac
cione 4to adulacione   primo quidem iussione uel preceptione Ille nempe
qui iubet fieri prior et principalior causa est quam executor precepti et per
consequens plus influit ex quo quidem tercius obligatur ad hoc facit xi q. 3. capitulo
ulciscens et capitulo si id pest   2o consultatione scilicet cum quis verbis et
modis consultoriis inducit aliquem ad inferendum dampnum quod aliter non de
disset   3o detractione uel diffamacione vt cum quis dicit aliquem spo
liacione dignum et similia atque detractores tyrannos siue regentes seu po
tentes aut quoscumque alios ad inferendum alteri dampnum sine qua de
tractione non fuisset illatum dampnum tales inquam satisfacere obligantur
4o adulacione scilicet sine qua tale dampnum non fieret vt cum quis
laudat malefactorem quasi strenuum propter quod ille ad dampnificandum mo
uetur talis inquam ad nocumentum prestat causam efficacem quia vir hic cuius
dam consortibus ad hoc facit 93 di. si inimicus circa medium   Tercius quaternarius

Tercius quaternarius de hiis qui in dampnis dant causam efficacem primo
falsa aduocacione 2o falsa sentencione 3o falsa accusacione seu denunciacione
4to falsa testificacione   primo quidem falsa aduocacione seu procuracione
cum scilicet aduocatus uel procurator causam iniustam defendit Vnde secundum ray. tenetur
ad restitucionem omnium que illi contra quos aduocabat uel procurabat propter
ipsius procuracionem iniuste amiserunt seu dampnificati fuerunt Vnde si propter ca
uillacionem suam abstulit aduersario causam bonam uel etiam si ipsum grauauit
superfluam dilacionem petendo uel allegando falsum contra consciam uel facien
do cauillosas posiciones aut instruendo falsum testes siue instruendo clien
tem denegando veritatem aut procurando confirmacione impediendo
processum quod quidem fieri potest sicut patet 14 q. 4 in loco et 3 q. 11 si quis adeo
in omnibus aut hiis et consimilibus aduersario tenetur ad interesse non solum
crimis sed etiam iuris Nam tenetur ponere partem iniuste oppressam in statum suum
primum iuris   Aduertendum tamen secundum tho. 2a 2e q. 71. quod aduocato defendenti
causam iustam licitum est prudenter occultare ea quibus impediri posset processus
eius Non tamen licitum est ei vti aliqua falsitate   2o falsa sentencione Nam
si quis timore cupiditate odio uel amore uel alias inique sentenciam tulit ad ple
nariam restitucionem faciendam tenetur leso xi q. 3 quatuor et 2. q. 1. in
primis   Sed quid de illo pro quo iniuste sententia lata est numquid restituere
obligatur Dicendum secundum omnes doctores quod si habuit malam consciam dum pende
bat litigium restituere obligatur nec sententia eum defendit Sicut dicitur de pre
scripcione extra de prescriptione c. fi. vel si falsos testes uel falsa instrumenta uel falsas
allegaciones fecerit optime tenebitur imperpetuum vt habetur in l. v. C. si propter
falsos atque allegaciones Sed si ante sententiam non habuit consciam malam
sed postea et non appellauit sententia ipsum defendit vt notat hostiensis in summa

(c) 2006 Ministerio de Cultura

desma § 2° insti et idem de pscpcone dicit Ray et osty ex de prescp
vigilan nisi hret gsciaz remordentez q̄ remoue nō possz qa tuc resti'e
obligat' ex de somo ptuas et ij Theologi vero dicit & bene q ec post
pscpcioēz uel post snaz si habz uel incipit hre gsciaz q res fuerit
aliena restitue obligat' de quo p bar' i ex'uagan' ad expmenda
et p bal in auc ad hec C de vsis & hoc eciā expsse pbat' insti de
excep § i te si in iudicio et hoc tenet Inno ex de imu ecc quia plerūq
Sed ibi distingut de pscpcombz an sit excepcō odiola vt i macedom
ano ff ad macedon l i tuc tenet' restitue an fauorabilis et tuc nō
tenet' 3° Fra acūacione seu denunciacōne de quibz quidz tenēduz est
q si calūpniose hoc opan sit tenet' ad dapni dati restitucoez et sut
grauit' puniendi vt nō ex de calūp c vlt sed eciā tenent' pmaz
agere si ad hoc ex odio pcessbunt quia ex caritate hec pcedere
debent 23 q q prodest 4to Fra testificacōne Si em per dictuz
Fl'oz testiū aliqua pcau amisit caz sua tenet' restitue totū dapnū
ei qui dapnificatus est ar' 14 q e si quis inatris et 14 q q nō sane
et 2 q 1 notum sit Quidā tamē capla dicta distingut dicen
tes q si testes diligent fuerut examinati et Flm testio'm sbent' et
volūtarie tulerut tenet' sic dcm est Si aut nō fuerut diligēter
exarati licet mortalr peccauerut quia fecerut gtra pceptum dei
Et insup quia sit piuri tamē ad restitucoez non obligant' quia si di
ligēter examinati fuissent forte dixissent veritatem

Quartus quoqz quaternarius de hijs qui i aliems dapnis dat causa
efficacez pmo nō defendēdo seu non pseruando 2° nō obuiando
3° nō manifestando 4to nō iuste ğuando pmo nō defendendo
vnde si quis ex officio suo tenet' ad dapno alterz defensare & pserua
re Nō tantū si ex malicia vez eciā si ex notabili negligēcia uel inciā
aut impicia officio suo notabilr indebita gtingit illuz dapnificari
ei sic tenet' totū id dapnuz restitue obligat' verbi gra Sut qdaz
qui ex assupto officio tenet' pupillos et viduas defendē hmoi
eni sunt dni qui cū reddittus dni hēant ex officio tenet' subditos
suos tueri Stipendiarij eciā qui ex officio obligant' defendē eos
a quibz stipendiū in iusto bello hnt Medici eciā corpoz et aiaz
et maxiē gfessores ignari et negligētes Notarij eciā qui nesciunt
condē instrā vnde multi pdunt iura sua Iudices et assessores qui
ex ignorāncia uel incia iniustas pferunt snas pcures et aduoca
ti qui ex eisdem cais amittut cās iustas atqz consilia dantes hns eciā
pnt annuari Insup nauie & architectores et gsiles oms tales inqn
si ex eoz impicia uel negligēcia quidaz dapnificant' satisface tenet'
Cuius rō triplex est pmo quia tenet' talia pcaue 2° quia vnusqsqz
tenet' sufficient' scire & exequi diligent' artem q̄ profitet' maxime
qn error suus vergit in piclm alterius 3° quia ex eoz impicia

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et neglīcia hn̄t q̄dam cāulitatem efficatē dāpnificacōis ip̄or. Et
etiā talis ignorācia seu neglīa non excuset patet ex de iniur. et
dap. da. c. si culpa et i q i quiquid. Et etiā de custodib3 qui nō eos
accusant quos repuit p ciuitatē euntes post statutū campane sonū q
sñtia condēpnandi essent ad solū eor verbū. Ad hoc dīm q si tales hoc
ignorauerint et trāsgressores negligunt accusare sunt priui et iniuste
peccant quia iustū erat statutū non tñ tenent̃ solue statutā penā
q trāsgressores incurre merebānt. R° est quia non d' cotra offende
tes erat snīa lata cū nullus solue obliget̃ penā antequā iuste sit lata
de iure ut laag dicet̃ i simone. ar. lo 3° c. 2° Si vero tales cus
todes ad inde lucrānt̃ tenet̃ illud paupib3 erogare Si tamē vident
fieri dāpnū et nō reclamat potissime qn̄ de tali custodia salariū
hn̄t de suo p̄p̄o satisface obligant̃ et si a dāpnificate aliquid accepunt
debent paupib3 dispensare Idem p oīa dīm est de hijs qui ex offo
debent paupib3 dispensare Idem p oīa dīm est de hijs qui ex offo
posti sunt ad custodiā vineā atq3 possessionū et eor officiā predictis
modis iniuste agunt. 2° nō obuiando sñtiā malis et primor dap
nis et hoc qn̄ hoi de iniuria constat et obuiare potest & sibi ex officio
et hoc qn̄ hoi de iniuria constat et obuiare potest & sibi ex officio
cōpetit et incūbit sicut cōpetit dnīs et istis officialib3 Et sm Scot
tale obuiare itelligi debet habet qn̄ esset ad bonū rei pu. et sine
picl'o p̄p̄ie psone Tales inq̄ non obuiātes insolid restitue obligat
Unde dd di faciētis septū est Negligē cū possis deturbare puer
sos nich aliud est q fauere nec caret scrupulo societatis occulte
qui manifesto facinori desinit obuiare Si tamē ad hoīs offiū nō
spectat et malis seu eor dāpnis cū possit nō obstat licet mortale
peccet quia nō diligit primū sic seipm nō tamē satisface obligat
Insup q̄uis ad hoīs officiū obuiare primeat et vergeat ad rei pu.
malū seu euidens p̄p̄e psone piclm ymmineret tūc non obuiās nec
satisface teneret nec insup ex hoc peccaret si obuiare i corde pat̃
esset qn̄ predicta nō impedirent. Insup est notand q si quis ca
pitaneus mltos stipendiarios habet ad restitucōnē tenet̃ de om
dāpno qd inferūt iniuste subditi sui si obuiare potest et nō facit ut
tenet cyng in l. qm̄ multa facinora C. ad legē iuliam de vi pu. et
puata. 3° nō manifestando Et h sm Scot. cū quis requisitus i iudicio
ubi similiter res furto sublata uel alit iniuste detenta possit restitui
dnō suo et tamē veritatē dicendo nō ymmineret piclm sui status nec
p̄p̄e psone Tales inq̄ nō manifestando oīne dampnū qd inde sequit̃
lelis satisfacere obligat̃ Ad hoc facit ex de furtis. qn̄ cū fure et xi
q3 quisquis Ex hijs patet q negans in iudicio testimoniū phibe in alterius
nocumētū ei ad restitucionē recepti dāpni est obligatus unde sm
bal in l. presbiteri. C. de epi et cle. Non solum falsus testis ē ille qui
loquit̃ falsum sed qui veritatē nouit et tacet cū interogat̃. qd
optime in tex. dicte legis pbatur. 4° nō iuste iudicando ut pu.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

quidam dominus seu comes consuluit cuidam cum imponere certam collectam super
subditos suos secundum cuiuslibet facultatem. Et autem alienavit quosdam amicos
suos relinquens quos iniuste gravare non est talis mihi qui scienter alienat
eos citra valorem rerum suarum tenetur de illato dampno satisfacere lesis
si eos reperire potest et quicquid inde lucratus est pauperibus dispensare
Si autem lesos reperire non potest debet omnia predicta pauperibus ero-
gare Et sic patet de ista parte quintus quaternarius

Quintus etiam quaternarius de hiis qui in dampnis dant causam efficacem
primo receptatione 2º consuasione 3º ne reddant impeditione
4to emptione primo autem receptatione scilicet quando dampnificatus re-
cursum habet ad illum sicut ad prestatem proximum ad proximi nocumentum
et dampnum quod aliter non daretur Ad hoc facit xi q 3 qui consentit
ubi dicitur Qui consentit peccantibus et defendit alium delinquentem
maledictus erit apud deum et homines et corripietur increpatione
severissima Et subdit Si quis peccatorem defendit acrius quam ille qui
peccavit coherceatur 2º consuasione ut scilicet ex tali consuasione
res sua a domino haberi non possit quia tunc talis consuans dampno
dant causam efficacem et per consequens satisfacere obligatur 3º ne reddat
impeditione quod maxime contingere solet uxoribus raptorum et furum
qui inmoderatis expensis ultra receptas dotes maritos ad res-
tituendum faciunt impotentes et sic de consimilibus Et idem intelligi habet
sicut patet in fereis ubi loquitur de rebus habitis ab usurario 4to
vero emptione Circa autem talium emptionem distinguendum est Quia
aut sciebat vel credebat esse rapinam aut non probabiliter crede-
bat esse rem iustam aut de hoc nichil cogitabat Primo autem
Si sciebat et probabiliter credebat esse rapinam tunc sex modis
gravatur emptor Primo quia semper rem restituere obligatur nec li-
beratur vendendo vel qualitercumque alienando nec amissione vel
morte rei nec si auferatur violenter vel insciente de rursu cadat seu
quocumque alio inmevemente casu quin restituere teneatur precium sicut infra
patebit Unde emens furtum semper tenetur de casu fortuito nisi in
uno casu puta si rem domino tempore et loco congruo obtulisset et ille
recipere noluisset tunc quidem emptor purgasset moram ff de condi-
tione furtiva 2º quia tenetur restituere omnes fructus perceptos
Et qui inter medio tempore percipi potuerunt et de rerum spoliis geminis Et
secundum Ray. Inter fructus qui supersunt expensis deductis que fuerunt gra-
fructuum querendorum congregandorum consuandorum que deducuntur
tam a male quam a bone fidei possessore ff de rei ven l si navis ff gene-
raliter ff de furtis l in re furtiva hoc tamen intelligendum est secundum quosdam
quando res non habet Sed si res habeat dicunt sufficere quod restituant
eam bonam sicut erat quando fuit ablata Item secundum Ray. Si res melior
facta est postquam illam alteri vendidit tenetur etiam ad restitutionem

(c) 2006 Ministerio de Cultura

plim ff de condi fur l inter furtiua Et hoc etiā intelligendū est
2o et 3o et vltra de emptore malefidei   4o quia nō potest a dn̄o rei
repete preciū qd de re dedit postq deprehendit eam esse ipsius C de
furtis l in ciuilem Nec potest se defendere rōne statuti sup hoc editi
cū tale statutū sit contra deū ꝯ di que contra et 32 q 7 flagitia
Quinto quia nō potest agere contra venditorem de precio sibi dato quia
obstat sibi turpitudo sua ⁊ hoc nisi expsse caueret x q 2 h ius mi-
C de rer vend l mancipiū Sm aūt alex de al. in 3a talis pot rem
emptam restitue vendenti vt recipiat preciū qd de illa dedit magis
eīm potest sibi puidere qm alij debet tamē induci furem ad hoc ut
restituat eam vero dn̄o rei   6o quia pdidit expensas suas vo-
luntarias Nam talis contrectando rem alienā furtū committit
et fur semp in mora est C de fur l 12 ⁊ ff de condi fur l si pro
fure Et sm hoc equus furto sublatus cōtinuo et cōtisteq
expensis a fure melioratus restituendus est   Quibusdam
tamē ⁊ satis discrete apparet q licet in foro seculi iudicio et ciuili
sicut dictū est equus talis sit taliter restituendus tamē de equi-
tate nāalis iuris et bone ꝯscientie videtur dicendū q ille restituere
debeat furi int esse rōnabiliū expensarum per quas equus melioratus
est nisi pro delicto p ciuile iudiciū esset inflictū furi illam penam
Idem quoq de similibus dicendū esse videtur Concordat Ray. 7o
aut si rapine emptor nō probabilit credebat esse rem iustā cum precedentibus
impedictis 6 ꝯsiderandis est Verbi gratia sunt duci ignorātia iuris uel
facti ignorātia Ignorātia iuris viz q licet rem crederet esse raptam
nō tamē credebat q illā emere esset pctm et talis ignorātia nō excusat
Nec etiā excusat ignorātia facti crassa et supina vt puta cū quis
tempore belli emit a quodā stipendiario calicem et missale uel para-
menta et ꝯsilia propterea omnes tales in foro ꝯscientie restituere obligantur
ex de cle excō mi aplice ⁊ 12 q 2 q etiam limanis 16 q 1 si cupis
8o aut si de hoc nichil cogitabat et hoc ppt fatuā ⁊ temerariā sim-
plicitatem i foro ꝯscientie etiā satisfacere debet hec sm Go. et ray. Idem
quoq dicendum est si de hoc dubitabat quia securior pars eligenda est
sm alex de al.   9o vero si emptor emit bona fide tunc est distinguendum
quia aut predā emit vt eam dn̄o satisfacere posset uel aut ut eam
pro comodo suo haberet primo vt eā satisfacere posset uel redderet saluo
recepto precio et intellexit eam alias dn̄s rei eam nullo modo recuperare
posset uel saltem nō tam facile rehaberet tunc cum vtilit gessit
negociū dn̄i rei Ideo totū poterit recupare preciū et int'esse suum
Et si res sine culpa sua amittatur uel perire contingat tunc nō tenetur
Et breuiter quicquid sibi accreuit ex illa re vt pensio mercedes fructus
et ꝯsile restitue obligatur Et quicquid sibi abest vt preciū moderate
expense repetere potest vel cū eo q ex ipsā re sibi aduenit vsq ad

(c) 2006 Ministerio de Cultura

concedetem quod si tantum poterit in alio compensare Si autem talis emptor post
quam fecit diligenter inquiri non potuit reperire cuius res erat tunc quicquid res
illa valet ultra id quod emptori ipsi debebatur pro anima illius cuius extiterat res
pauperibus erogandum est Consulendum est tamen ei secundum ray. quod hoc publice
fiat ut omnis suspicio euitetur et sic liberatus erit quia in hoc illius negotium
utiliter gessit arg. 12 q. 2 Quarto autem Satis concordat ubi supra hostiensis et Ray.
Secundo autem ut pro comodo suo liceret et tunc si probabiliter credebat rem illam
non fuisse raptam ut puta quia omnis vicinia uel maior pars ita credebat
nec aliud verisimiliter extimari debebat tunc hec bona fides quatuor sibi con
fert primo quia durante bona fide et constante non decepta rem illam resti
tuere non tenetur Sed si postea nouerit rem illam esse raptam quia bellum
credebatur iustum et repitur iniustum tunc restituere obligatur C. de fur. l. ii.
tenetur etiam extantes fructus satisfacere de consumptis autem non tenetur propter
bonam fidem ut l. fructus et l. si ex diuerso § si ff. de rei ven. Secundo quia
potest rem vendere et alienare bona fide Sed si aliquod lucrum ex vendicione
vel consecutus est debet illud restituere domino rei ut ff. de condic. inde l.
na et hec na Tertio quia non tenetur restituere in fortuito casu scilicet durante
bona fide si res interim periat sine culpa in nullo tenetur domino reddere
Quarto quod post restitucionem rei si eam fecerit iudice sentenciante de precio quod
dedit contra venditorem agere potest ut ipsum sueat in dampnum 12 q. 2.
vulterane alias autem minime posset Vnde dicat emptor domino rei quod ipsum ad
iudicium trahat et postquam citatus fuerit denunciet venditori quod compa
reat atque defendat rem ipsam et si res tunc ab eo euincatur denunciat
venditor tenetur de euictione nisi tempore dande sentencie emptor per contumaciam
fuisset absens uel nisi per iniuriam iudicis fuisset sententia lata extra de prescrip. et
vendi. c. fi. Si autem ad sacerdotis preceptum hoc fecerit in foro conscientie
In eodem quoque foro venditor inducendus est ut ipsum conseruet indemp
nem arg. extra de emp. et ven. c. fi. Si quis autem plenius de talibus emp
tionibus licitis et illicitis satisfaciendis uel non satisfaciendis in
telligere cupit recurrat ad ea que dicta sunt supra secunda parte capitulo primo In
distinctione de subdito ad iussionem domini sui iuste uel iniuste bellante
Cum a in bello iusto habita licite emi et vendi possunt quamuis tutius et me
lius sit ceteris paribus non se de talibus impedire Sed quid si quis
dubitat utrum res sit de rapina dicendum secundum alex. de al. in quarto hoc de alie
nis rebus semper regulare esse quod homo talem rem restituere obligatur
quando conscientia dictat quod sit aliena seu eam esse dubitat eam esse alienam
siue obtinuerit eam per dacionem siue per empcionem debet autem illam
restituere domino cum constat furis qui eam furatus est sibi ut liberetur ut
Sextus etiam quaternarius de hiis qui in dampnis Sexto quaternario
dant eam efficaciam primo signo indicatiuo secundo modo inductiuo tercio
dicto incitatiuo quarto facto auxiliatiuo Primo signo indicatiuo sicut sepe contin
gere solet in prodicionibus et in guerris iniustis quando aliquis statuit in

(c) 2006 Ministerio de Cultura

certo loco et dato signo sum̄i seu capitergy aut alius rei gētes pate
ad p̄dam concurrant ingrediantur et p̄dent civitates et castra
2º nū inductivo ut stilt cū aliquis ad opat ut prodicio vel aliquod
magnū p̄petrat in civitate ut puta cū ignē in aliqua domo accendit
ad finem ut cū gentes ad extinguend ignē currūt p̄ditor ꝯsequat
effectū Aut cum in capta civitate vel terra ad sacomanū incipit
ponē unā domū vel eā incendit unde alii idem opari induunt & sic
de ꝯsilib3 3º dicto incitativo Sic sepe ꝯtingē solet qm̄ gentes
deficientes aiō nō audent quedā impia p̄petrare z aliqua dāpna
dare nisi ab aliquo verbis incitativis inducant In talib3 aūt s3 ostii.
et hnōs incitatiōis efficacia consideranda est Nā q̄to in aliquo fuerit
efficatiōr inductiā ad malū tanto amplius satisfacē obligat Quarto
facto dirātivo sic eveniunt hns qui guerris iniustis instrumētis belli
cis solent uti Nam si tuba et alia instrā in talib3 nichil valerent
ad quid portarent ad illas Sed quia plurimū valent ad animand et
dirigend equos et gentes p̄pterea nō in iusto utens iniusto bello ta
lib3 instris tantū restitue obligat q̄ntū ad malū efficace dedit oc
casionē **Septimus quaternarius**

Septimus quaternarius de hns qui in dāpnis efficatez com̄ p̄cant p̄º
tacendo 2º ꝯsenciendo 3º obviando 4º p̄ticipando primo
quid tacendo verbi gra Quidā videt primū dampnificari in iuste
et credit q̄ solo verbo sine p̄iclo suo auxiliū p̄stare possit iniuriā paciēti
z tacet talis quidē hoc dampnū satisface obligat si talis nō obviare
et obstare ex officio tenebat unde puer ze eruē eos qui trahunt
ad mortē z eos qui trahunt ad interitū liberare nō cesses Si aūt talis
ex officio non tenet licet mortalr peccet non obviando malis sicut
dictū est nō tamē restitue obligat Ad clarius aūt veritatē p̄
piendā ponat in practica casus In quadā civitate tractat de impo
nendo collectā clericis vel ad ꝯsile contra eccīe libertatem p̄pont
hoc in consilio deliberand quibusdā displicet hoc tamq̄ iniuste factū
z licet nō ꝯsenciat non tamē audent contradicere manifeste sed tacet
quid metu dicend q̄ si nō timet p̄iclm vite vel status sui aut alis incurrere
ad grave malū publice ꝯdicere obligant q̄ si fecerit licet hoc ꝯdictio
ultim sortiat effectū sed collecta clericis imponat tūc nec tenet res
titue nec etiā peccat Non tamē p̄ leve timorē excusabiles sunt. Si tūc
qm̄ magnū p̄iclm imminet et potest grvare mltos Si vero ex pusillanimitate
nō audet publice obviare ne ceteri cives civitatis et status eū repu
tent infidelē si tali iniusticie nō ꝯsentit licet mortalr peccat nō m̄
sm̄ quosdā satisface obligat Alii vero p̄babilius dicūt hoc verum
nō esse in hns qui p̄hibē pnt et nō p̄hibent neqz in hns quib3 ex hoc
p̄venit comodū singlare seu burdale quia tūc efficaci ꝯsentire videt

(c) 2006 Ministerio de Cultura

2º aut consenciendo qd intelligitur qn sine tali consensu talis dapnificatio subse
cuta no esset. Ad hoc est 2 q. i. notum sit michi ubi scriptum est quod facientem et
consencientem pari pena constringit. Quod sumptum est ex sententia pauli Ro. 1º
ubi dicit non solum eos qui talia agunt sed etiam qui consentiunt facientibus.
Quod tamen intelligitur de consensu de quo loquuntur humane leges ubi coopera
tionis effectus in opere demonstratur secundum inno et host. Idem quoque dicendum est
si aliquod dapnum illatum sit nomine tuo et tu hoc consenciens habes ratum in
solidum obligaris secundum ray. xi q. 3 qui consentit et duobus c. seqq.
et extra de resti. spo. cum ad sedem. nisi quia secundum Gof talis consensus dictus
est interpretatiuus. 3º obuiando scilicet ne homo acquirere possit quod acquirere
expectabat et erat in via habendi talis aut ad restitutionem tenetur non tamen
ex equo quia minus est habere in potencia et esse in via habendi quam habere in
actu. Unde dapnificans homines de seminato agro puta segetem fodiendo
non tenetur restituere totum valorem future messis que nundum erat in possessione
habita fuit et dubium erat qualiter fructificasset ager tenetur ergo in resti
tuere secundum fructus agri in illo dubio vendi potuisset. Hec sentit alex. lom.
et tho. Idem quoque est dicendum qui tenens mutuum aut aliud debitum ultra
legitimum tempus absque precessum tenetur ad totum interesse dapni et lucri
creditori propter hoc prouenientis non tamen ad totum lucrum quod ex lucro illi pro
babiliter prouenisset si eum habuisset primo debet idem subtrahi in quantum
dubietas perditionum in mercacionibus uel operationibus contingentium rationabiliter
est pensanda et prioris iudicio probabiliter extimanda. Ad hoc tamen interesse
dico illum taliter obligari ubi defectu potestatis soluendi proueniat ex culpa sua
quia ubi absque omni culpa sua fit impotens ad soluendum non sic stricte
te loquendum est. Insuper notandum est quod si creditor ex illa pecunia nichil
fecisset nec suppositus fuisse facturus unde lucrum ad consequi potuisset
ut pote quia pro certo supponitur quod eam simpliciter exposuisset uel in archa seruas
set tunc ad nullum interesse lucri sibi obligaret. Quid de notariis qui
precio siue prece testamenta destruunt uel occultant unde non soluuntur legata
ad pias causas nec aliqua nec fiunt restitutiones de male ablatis certis
siue incertis. Dicendum quod qui a notariis seu a quibuscumque aliis testamentum taliter
destruunt quod nullo modo reparari potest tenetur ad restitutionem omnium predictorum. Si
autem occultant illa seu occulte conseruant grauissime peccant nec absolui possunt
nisi illa prius uel postea reuelent. tamen non credo illos ad restitutionem
teneri cum heredes creditoribus et legatariis remaneant semper obligati.
Quod autem dixi de talibus testamentis idem quoque intelligendum est de quibus
cumque aliis scripturis siue mercatorum siue usurariorum libris et similibus. 4º
participando id est qui de rapina edunt uel dona aut alia recipiunt omnia
restituere obligantur. Quod tamen intelligendum est secundum host. nisi consumpta es
sent antequam intelligerent illa de rapina fuisse C. de rei ven. certum est.

De hiis qui usure prestant causam efficacem sermo 39.

Iam in precedenti sermone declaratum est qui sunt hii qui rapinis ac furtis dant causam efficacem et quando restitucione obligantur. Nunc autem in presenti tractandum est de hiis qui secundum viam supra datam usure prebent causam efficacem et in quo etiam obligantur. Unde ad presens non de ipsis usurariis dicemus sed tantum de hiis qui predictam causam efficacem usurariis prebent. De talibus autem distinguentes possumus dicentes quod triplex est hominum genus prestancium usure causam efficacem. Primi sunt usure adiutores. Secundi sunt eius acquisitores. Tercii sunt eius retentores sive ne restituatur impeditores. Primi sunt usure adiutores scilicet qui ad acquirendas usuras prebent causam efficacem id est sine qua non acquireretur tale usurarium lucrum. Et de hoc duos quaternarios distinguamus.

Primus quaternarius de hiis qui sunt usure adiutores. articulus primus

Primus quaternarius .4or. genera hominum qui usurarios iuvant in se comprehendit quorum primi sunt ad usuram mutuum accipientes. Secundi sunt ipsi sensales. Tercii sunt tabelliones sive scribe. Quarti sunt usurarum testes. Primi igitur sunt ad usuram mutuum accipientes. Circa quod advertendum est quod duo sunt necessaria ad hoc quod sine mortali culpa homo tale mutuum accipere possit. Primo quod qui mutuum prestat non sit inductus ab alio sed a se ipso ad tale mutuum dare paratus sit. Secundo quod qui mutuum suscipit ad hoc ob legitimam causam ex necessitate constringatur. Uno autem istorum deficiente semper accipiens mutuum sub usuris mortaliter peccat. De quo potest duplex ratio assignari. Primo quia homo dat illi qui iuste accipere non potest et cooperatur mutuanti ad iniusticiam exercendam cum totus usurarius contractus ex utriusque concordi consensu manifeste procedat. Secundo quia velle quod proximus mortaliter peccet ut ipse inordinate expleat suam inordinatam affectionem pravum et impium esse videtur. Et maxime si ad hoc illum instancia inducat. Nam et si homo etiam in necessitate esset extrema mortale peccatum esset aliquem renitentem dare mutuum ad usuram. Immo pocius liceret necessaria pro conservanda vita illi rapere violenter quam illum inducere ad tale mutuum exhibendum. Cuius ratio est quia in extrema necessitate omnia sunt communia ff. de lege rodia l. ii § cum in eadem in textu et glossa. Propterea talis accipiens minime peccat. Sed talis inducere ad mutuum dandum sine mortali peccato non potest fieri. Ideo pocius homo teneretur velle in edia mori quam proximum velle animam interire. Quare autem illorum duorum hoc licitum sit cum duabus predictis condicionibus potest probari ratione et auctoritate et exemplo. Primo ostenditur ratione. Nam sicut eadem actio respectu agentis potest utique esse mala et respectu consulentis et pacientis bona et meritoria quando scilicet non consulit eam nisi inquantum est bona vel propter bonum. Sic recipere mutuum ad usuram potest esse licitum sed prestare sit malum. Potest enim recipiens per se et absolute displicere illa usura et potest consentire in illam solum eius redempcione absque hoc quod consenciat in acceptacionem usure in quantum scilicet est viciosa et hic licet contractus talis mutui fiat ex utriusque consensu non est tamen a consensu istius in quantum est viciosus nisi per accidens solum. Secundo probatur auctoritate. Nam teste augustino

(c) 2006 Ministerio de Cultura

aliud ē bene vti malo aliud est male vti bono bene itaqꝫ vti malo non ē
pctm̄ sed bonū cū hoc etiā deus agat dū pmittit cōmitti mala et inde
eliciat iusticie bonū Sed malū vti malo pctm̄ est quāuis bene vti vsa
malo bonū est vtit homo illo bene dū pro sua neccitate mutuū quærit
et absqꝫ vsa hrē non potest non illis vicio delectatus sed solū sua neccitate
coactꝫ pro qua aūt neccitate hoc licitū sit nō facile diffinit cū illud
plus doceat vnctio caritatis et cōsciā bona q̄ ars seu sciā acquisita
Non tamē neccē est expectare extremā neccitatem Ex hoc aūt manifeste cꝫ
q̄ cum tale mutuū suscipit ad voluptates explendas in vanitatibus
lasciuijs ludis et cōsimilibꝫ vel ut homo lucretur amplius atqꝫ ditetur semp
mortale pctm̄ est quia malo illis non vtit bene 3o monstrari pōt
exemplo Nam sm̄ augm̄ in eplā ad publicolam aliud est inducere ydolatrā
non solū ut iuret sed etiā vt per ydola iuret atqꝫ aliud est recipe iura
mentū p ydola factū ab ydolatra nolente aliter iurare aut ad iuramentū
firmū non repudiare pmū quidē illicitū est 2m autē licet qa hic
homo vtit malo bene ppterea licite pōt iudex cōpellere hoīem infidelem
vt iuret p falsos deos uel iudeū ut iuret p suam legem de veritate dicē
da si non potest creditor aliter suā pecuniā retrahere quia tunc vtitur
malo bene cōcordat Ri in 2o di 19 q 9 in fi Sile quoqꝫ est sm̄ tho de
eo qui incidit in latrones cui licet eis manifestare et dare bona que
habet ne sibi occidat que tamē bona ipi latrones decipiendo pximum
et deū offendunt Ex pdictis igit patet q̄ qui pro augenda substa
seu depositi noīe uel ad distractionē inducunt aliquas viduas uel
alios ad tale mutuū sibi dandū cum quiqꝫ etiā ex timore cōsciē id agere
nollent mortale peccant quia tales nō vtunt bene malo aliquo in
pximo pre existente sed potius ad malū incitant et inducunt eos quod
nondū in se ipis habebat 4o sunt sensales seu messepti seu aro
gacteri nuncupati de quibꝫ duplex cōsideratio fieri potest pma p res
pectū ad mutuo indigētes 2a per respcm̄ ad mutuū dantes pmo
aūt si considerant qntū ad mutuo indigentes regulariter peccare possunt
pmo si mutuū quærunt pro hīs qui nō indigent sic contingit in depositis
et contractibꝫ consimilibꝫ fieri potest Nam quia mutuū recipiēs peccat
ideo neccē est vt qui ei in hoc cooperatur fiat etiā pticeps eius culpe ambo
vtentes malo vsarii male 2o etiā peccant si necessitate cogente uel
nō cogente proximū ad vsuram mutuū tribuere renitentē inducunt arg
cē de hominē sic dignū ff qui vero 2o si considerat qntū ad mutuū
dantes Sm̄ eum giraldū odonis duplr in hoc mediatores esse pnt
pmo enī cum stant pro illis qui mutuo indigent et procurant ab illis qui
parati sunt dare tales inqꝫ nec peccant et minus satisfacere obligantur
cū proximo suo malo vsarii vtunt bene 2o vero cū stant pro parte
vsarii lucro Tales inqꝫ nō tantū peccant sꝫ etiā in solidū satisfacere
obligantur Si tamē sunt ad hoc cooperati sic q̄ absqꝫ cooperacōne eorū

(c) 2006 Ministerio de Cultura

illa usuraria pravitatio nunc facta esset. Ratio autem predictorum ex dicto philosophi et hoc
patere potest cum ait quod medium cooperans extremo sapit naturam extremorum.
Tertii sunt notarii sive scribe seu tabelliones. De talibus enim est distinguendum
secundum geraldum odonis qui scienter faciunt cartas vel conficiunt instrumenta de debito
usurarum ac si sit debitum legitimum et absque usura sicut cartas de duplo vel
de triplo etc. Tunc quidem reddere tenentur reddere usuram acceptam si usurarii non
restituant ipsis. Ratio huius est quia eorum instrumentum est efficaciter cooperatum
ad hoc ut usurariis solvatur talis usura. Si vero in nota vel instrumento non sit
facta expressa mentio de usura tunc siquidem non tenentur quia tunc non effi-
caciter cooperantur. Quod tamen intellige nisi ubi esset consuetudo pro talia instrumenta
in iudicio cogere debitores ad solvendas usuras quia tunc etiam modo predic-
to obligarentur. Addit etiam hostiensis quod tales notarii sunt periuri quia cum
creantur iurant quod talia non conficient instrumenta. Nam periurus non potest testifi-
cari quantumcumque penitentiam egerit extra de testibus ex parte et cap. ultimo. Ex hoc etiam
sunt infames quibus sunt omnes actus legitimi interdicti extra de testibus licet ex
quadam etc. Raymundus in summa hoc idem archidiaconus dicit [illegible] cap. sicut [illegible] sunt usurarum
testes. Qui quidem si scienter instrumentis usurariis consenserint esse testes et
peccant et satisfacere obligantur secundum distinctionem que facta est de notariis
cum constet instrumentum sine testibus non obtinere robur. Unde secundum quosdam huic
impio lucro prestant causam efficacem. Quatnarius secundus

Secundus quatnarius eorum etiam hominum genera continet secundum sunt socii
vel factores. Tertii sunt famuli usurariorum. Tertii servitores eorum // Quarti
sunt tutores filiorum usurariorum. Primi sunt socii ad usuram vel factores
stantes ad mutuum dandum in usurariorum persona ita quod apud eos esse videtur
quasi principalis auctoritas dominorum suorum. Et tales nisi principales restituant
restituere obligantur secundum geraldum odonis et hoc quia ad hoc efficacem causam
prestant. Secundi sunt famuli usurariorum seu mercatorum qui pro eis in mer-
cantiis et contractibus vendunt temporis vel alias pro eis male lucrantur
et hii etiam ad restitutionem tenentur. Et secundum Rodonensem si in persona prin-
cipalis id agunt cum huic impio lucro prestent etiam causam efficacem.
Tertii sunt servitores qui se ad solam actualem et manualem traditionem
mancipati sunt ita quod ipsi non taxant precium usurarum aut contractuum in-
[illegible] nec cum eis pactum contrahit de usura quibus ipsis presentibus et pecuniam
tradentibus fiat. Tales in quantum semper in hiis mortaliter peccant. Restitutionem tamen
non tenentur nisi solum illa que sibi ipsis de usuris retinuissent. Istos autem
intellige non teneri si absque omni inductione tradunt ipsam pecuniam ad
usuram nec postea coactione exigunt eam. Alias autem tenentur sicut in secunda
parte nisi secundum quatnarium apparebit. In hoc conveniunt geraldus odonis
et ego. Quarti sunt tutores et curatores vel mercatores et
quicumque alii qui sine mandato gerendo negocium alienum pro alio funge-
bantur. Tales quidem ad restitutionem tenentur secundum alex. lom. et Rodonensem
quia talium contractuum fuerunt ministri et auctores et sic ad tale lucrum

(c) 2006 Ministerio de Cultura

prestiterunt causam efficacem Potest etiam hoc queri utrum pupillus possit
dicere tali tutori tantum ipse habuisti pecuniam meam propterea peto per ea
licitum lucrum usuras autem nolo sed interesse meum tamen predictum lucrum
dicit se retinere velle cum protestacione predicta utrum hoc licite fieri
potest Dicendum quod talis pupillus facta protestacione predicta restituere
non tenetur sed tutor nisi usuraria quantitas excederet moderatum lucrum
et interesse tunc enim superfluum lucrum retinere non posset sed illud restituere debet
tutori quam tutor restituere debet usuras et sibi imputet impudenciam suam
Si autem pupillus recipiat predictus usuras sine protestacione prefata predictas
usuras restituere obligatur sed contra tutorem agere potest ac ab eo suum
petere interesse Si vero tutor pupillo pecuniam restituat nichilque illi
dicat quod lucrum predictum sit usurarium demumque lapso tempore pupillo dicit
id fuisse usurarium lucrum tunc pupillus ei credere non tenetur nec illud resti
tuere obligatur Racio est quia pupillus non approbavit quod ille fecit nec de usu
ris aliquid dixit tempore quo debuit propterea tutor ipse tale lucrum resti
tuere obligatur Sed utrum omnes predicte conditiones videlicet
Socii usurariorum famuli seu tutores et tutores ac quilibet alii ut puta filiusfamilias
qui pro patre usuram fecit et alia conditiones de quibus in secundo capitulo patet et consiliarios
possunt invitis illis accipere pecuniam ad quantitatem acquisite usure et resti
tuere hiis qui habere debent Dicunt quidam quod sic quia tales non committunt
furtum cum pecunia illa usuraria non sit illorum Sed cum per efficaciam eorum
predictorum scilicet sociorum et consilium et per intermedium illorum talem iniustum
lucrum devenerat ad manus usurariorum et ad restitucionem obligati sint ipsi
mediatores iustum esse videtur ut que causa illorum iniuste oblata sunt de
lege nature iuste licenciam habeant illa satisfacere ne ipsi de proprio satisfa
cere teneantur Quod eciam videtur sentire Scotus qui ait de re. in 4o capitulo
ait unumquodque per quascumque causas nascitur per easdem dissolvitur propterea
predicti dicunt quod ad hoc agendum pro racione tenentur et nihil agunt contra
curam suam atque illorum qui iniuste detinent illa hec autem credo intelligenda
in foro et ubi nullum de illis incovenientibus subsequatur de quibus supra
parte capitulo 2o plenius dictum est De hiis qui sunt usure acquisitores articulus 2us

Secundi autem sunt usure acquisitores qui ad fenus prestant causam
efficacem qui licet etiam non fecerint contractus usurarios tamen per
usuras et per lingua vel aliter quovismodo etiam acquirunt Et de hiis duplicem
quaternarium subiungamus Quaternarius primus

Primus quaternarius eorum hominum genera inse comprehendit Primi sunt tutores
2i sunt vidue matres 3i sunt usurarios sociantes 4i sunt usurariorum
famuli vel factores Primi igitur sunt tutores vel procuratores qui licet
non fecerint ipsi contractus usurarios pro pupillis tamen pro eis recipiunt
vel exigunt usuras Tales igitur quia hiis impio lucro prestiterunt
scilicet causam efficacem secundum alex. lom. restituere obligantur Si ille cuius
nomine acceperunt non est solvendo vel non vult satisfacere hoc etiam sentit

(c) 2006 Ministerio de Cultura

bat breviam in cap. non sue qs. di. ubi ostendit quod sic prohibet homo usuras accipere nomine suo ita etiam nomine alieno Ratio huius est quia facientes et consentientes pari pena constringit et q. i. notum in fi. primo quod gravius est si tutor nomine pupilli exigit predictas usuras etiam post depositum officium potest agi contra ipsum qs. di. sicut non suo in tex. et in glo. Sed quid faciet tutor qui auctoritate arctatur tutelam suscipere cuiusdam pupilli qui multa habet suscipere de usuris dicendum quod coram episcopo civitatis et potestate protestari debet quod a debitoribus non exiget nisi capitale et de usuris se non intromittet et de hoc fieri faciat publicum instrumentum Tertii sunt vidue que pro se vel pro filiis recipiunt vel exigunt in iudicio vel extra iudicium maritorum suorum usuras aut lucra contractuum impiorum Iste quoque restituere obligantur cum tali lucro iniusto causam efficacem prebent Quarti sunt socii lucrorum impiorum sicut sunt venditores terminorum et consimiles qui etiam restituere obligantur non tantum ea que pro se acquisierunt verum etiam quicquid in iudicio et per extra iudicium pro sociis suis exigunt vel recipiunt cum in hiis etiam prestent causam efficacem Quinti sunt factores vel famuli qui per lingua coactam usuras exigunt vel lucra contractuum impiorum tales enim omnia que opere eorum de talibus acquirunt ad restitutionem tenentur quia in talibus efficaciter operantur

Secundus quaternarius

Secundus quaternarius comprehendit alia quatuor genera hominum qui etiam ad requirendas usuras prestant causam efficacem Primi sunt advocati et procuratores Secundi sunt mutuum gratuitum impedientes Tertii sunt civitates ad usuras mutuantes Quarti reges et principes usure favorem dantes Primi igitur sunt advocati et procuratores quorum patrocinio et favore steterunt usure in iudicio vel extra iudicium reacquirunt Et licet scripture que eis porriguntur appareant iuste et non de contractibus usurarum tamen quia de talibus facti sunt et esse debent experti Ideo in talibus eorum conscientia requirenda est Nam si cum constiterit quod tales contractus usurarii huiusmodi lucris faveant seu ad talia requirenda vel defendenda cum effectu laborant restituere obligantur quia ad hoc dant operam efficacem Quicquid agunt hominis intentio iudicat omnes hoc sentit Innocentius et hostiensis in capitulo michael extra de usu. et arch. in ca. si quis oblitus xiv q. 4 Secundi sunt impedientes scilicet cum sint aliqui qui cuidam volunt mutuare pecuniam gratis et alii hoc impediunt et inducunt illam dari mutuo sub usuris Seu est aliquis qui vult contractum facere cum quodam et licito modo tercius vero hoc impediens reducit factum ad contractum usurarum et iniustum Tales igitur impedientes secundum Rodomensem restituere obligantur quia impediunt indebite proximi utilitatem impediendo ne tale mutuum gratis detur aut quod contractus licite fiat et sic in talibus prestant causam efficacem ad impium lucrum Tertii sunt civitates et terre seu quecumque collegia que recipiunt usurarum emolumentum et fructum de quibus querit hostiensis in summa de penitentiis et re. si. x quid de civitatibus ubi ad receptam usurarum restitutionem singuli

(c) 2006 Ministerio de Cultura

obligant tenea(n)t et dicit q(uod) sic licet vniu(er)sitas ca(m) no(n) sit singlore
12 q 2 qui manu(m)itt(un)t Ro hui(us) est quia q(ua)ntu(m) p(er)tinet ad delicta o(mn)es hij
qui s(un)t (con)sencie(n)tes et puniu(n)t(ur) et singlari(te)r obligant(ur) no(n) quid tamq(uam)
vniu(er)sitas que a(n)i(m)a(m) no(n) habet neq(ue) tamq(uam) vniu(er)si sed tamq(uam) singuli
ex(tra) de vsu(ris) conquest(us) 11 q 2 sicut videt(ur) 22 q 3 si habes ff q(uod) me(tus) ca(usa)
l metu(m) (et) ad aduertendu(m) Et intellige vera in hijs quib(us) placet ratu(m)
q(uod) habent atq(ue) p(ro)hibere p(ossu)nt et no(n) faciu(n)t de se(n) exco(mmunicatione) q(ua)n(tum) hoc in
intelli(gitur) a quibusda(m) solu(m) de regentib(us) et p(ro)hibere valentib(us) Sec(us)
au(tem) de alijs no(n) p(ri)ncipalib(us) gubernatorib(us) uel alijs ignorantib(us) nec
p(ro)hibere valentib(us) nisi p(ri)ncipauerit comodu(m) singlare siue bursale
quia tu(n)c efficaci(us) (con)sentiret Idem quoq(ue) arch(idiaconus) est di ca(usa) 2o sentire
videt(ur) dice(n)s q(uod) o(mn)es singlares p(er)sone tene(n)t(ur) quar(um) (con)sensu atq(ue) au(ctoritat)e
id factu(m) est et in statu da(m)p(n)acio(n)is sunt Idem quoq(ue) dicendu(m) est
si collegiu(m) ad accipit pignus i(n) casu no(n) (con)cesso ex(tra) de vsu(ris) (con)questu(s)
ar(gumentu)m 11 q 2 sicut vi(detur) 22 q 3 si habes ff q(uo)d met(us) ca(usa) l metu(m) Idem
quoq(ue) sentire videt(ur) Io an post alanu(m) in d(i)c(t)o ca(pitulo) (con)quest(us) Cum
hijs etia(m) goo(frid)i ray et plures alij Quarti s(un)t reges et p(ri)ncipes
atq(ue) alij d(omi)ni terr(arum) de quib(us) ex(tra) de vsu(ris) post miserabilem s(e)ptimum est
iudeos ad remittendas xpianis vsuras p(er) p(ri)ncipes et p(otes)tates conpelli
p(re)cipim(us) seculares Alex tame(n) lom ait q(uod) tales d(omi)ni qui in t(er)ris suis
vsurarios tene(n)t licet mortalit(er) peccent tame(n) n(ihi)l (ad) restitue(n)d(um) obligant(ur)
si nichil ad eos de bonis suis p(er)uenia(n)t Nec est sil(itu)r de auctorib(us) ma
li qui efficaciam cum prestant et de hijs qui s(un)t causa mali p(er) accid(en)s
puta quia tale malu(m) in p(ro)pria (con)sueue(run)t uel libere fiat Si autem pre
dicti d(omi)ni cogunt debitores dare vsuras s(ecundu)m rodonelem tu(n)c ad resti
tuc(i)o(n)em tene(n)t(ur) etia(m) si nichil ad eas p(er)ueniat Tande(m) de hoc in fine
sequ(en)tis a(r)ticuli plenius dissem(us) Sed forte melius sentit w dice(n)s
q(uod) tales qui cu(m) possunt no(n) (com)pellunt ad restituend(um) vsuras tene(n)t(ur) etia(m)
si nichil p(er)uenir(et) ad eos Cuius ro(atio) potest esse quia sic supra dictu(m) est
hoc habent ab ecc(les)ia in p(re)ceptis saltem de iudeis q(uo)d si no(n) obs(er)uant
cum ex eor(um) officio incu(m)bat eis et interpretatu(m) (con)sensum se habere de
mo(n)strent Iuxta illud Non caret scrupulo (con)cessionis occulte qui ma(nifes)to
facinori desinit obuiare ex(tra) de homi(cidio) sicut dign(um) §3o

De hijs qui s(un)t vsure retentores p(ri)m(us) quat(er)nari(us)

Terci(us) vero qui fenori p(re)sta(n)t ca(usam) efficacem sunt vsure retento
res seu ne restitua(n)t(ur) impeditores qui s(ecundu)m modis varijs efficaci(us)
impediu(n)t de quib(us) aliquos quaternarios subiungam(us)

Primus quaternari(us) continet eor(um) gen(er)a hom(inum) p(ri)m(i) s(un)t uxores vsurior(um)
de quib(us) distinguend(um) est 2i sunt filij uel familia 3i filie nupte
uel mariti et heredes eor(um) s(cilicet) vsurior(um) P(ri)m(o) in q(ui)b(us) sunt uxores
vsurior(um) de quib(us) distinguend(um) est dum mulieris mari(tus) e(st) soluendo
aut non P(ri)mo si est soluendo s(ecundu)m alex lom cu(m) sunt ibi aliqua bona

(c) 2006 Ministerio de Cultura

de iusto lucro et separata sint de illis expende seu viuere potest Si autē
sit ibi de iusto sed ita admixta cū male acquisitis q discerni nequeunt
adhuc de illis expendē pōt dū tamē in mēte hēat viuere de iusto Con
cordat Rodonēs Idem etiaz addit q et si talis uxor de oue vel boue
seu de quacūqz alia re habita de vsis emē nō possit ultra casū neci
tatis sicut infra patebit Si tamē res sit empta de vsra potest inde comedē
etiā sine casu extreme neccitatis Rō huius sm quosdā quia cū in vsra
dnium transferatur nō est necesse restituē rem aliq̄ pro vsra sed solū
vsram ad satisfaciendū non facē impotentem 2º aūt si vsarius est
nō soluendo puta quia nichil habet nisi de vsis vel quia oīa bōa sua
pro vsis restituendis iusto obligata sunt licet de bene acquisitis
habeat quedaz Tamē sm gyraldū adomis etiā distinguend est quia
si talis vsarius habet aliqua que nō sunt empta vel hita de vsis
et dos uxoris fuit ibi prius q predicte vsure potest et debet inde
solui etiam dato q vir eius nō habeat sufficiētiam ad soluendas
vsuras Si vero nō sint ibi nisi ēpta vel habita de vsis et predicte
vse etiam prime fuerūt qm ipius uxorēs dotes tuc ipā restitue obligat
quicquid pro victu suo seu quocūqz alio modo inde percepit quia et
ad non restituend prbat eam efficacem Sed oīa supdicta intellic nisi
ī casu stilz dum causā expoliatoz agit videtz monendo et inducendo
pro posse ad restituend quia tuc non tenet de his que expendit seu
csumit eo tempore quo ad eius emendacionē fidelit laborat etiaz si
restitucō non sequat arm xi q 3 qm multos et ex de sen exco int alia
Nam qui utiliter alterius negociū gerit etiaz abūtis et ignorantis
licite recipit expensas Non tamē sm Rodonēs de talibus potest
viuere p totum ānuz sz p una āmonicionē vel duas sed qm diu corecti
die instat oportunis horis Concordat etiā hosti Si aūt de correcti
one vsary nō remaneat spes et ī uxorem suā crudelis est 7 de in
pie acquisitis viuere eam cogit quid agere debet talis uxor Ad
hoc dicendū q triplex remediū potest hēre sm ray primū est q sibi
victū procuret aliunde vel ab amicis vel a csanguineis suis aut ppriis
manibus laborando siue aliquo mō honesto sibi possibili si oporteret
etiā mendicare dūmodo sine honestatis piclo fieret 2m est ut de
nūciet his qui prodesse possent vel etiaz si ipbari potest denūciet
epō ut compellat eū pascē uxorem suā de iusto 2 q 1 Si peccauerit
et ex de iur iurando quadmoduz 22 q 9 hoc videt Sz sm hosti
hoc remediū inane est si talis mulier habet maritū crudelē ut paz
ex qd me cā ca 10 3m remediū ubi aliud nō possit agere nec p ele
mosinas recte honeste querere nec alio modo licite inuenire ex quo ita
arctata est poterit inde comedē Nec tenet q tpe tante neccitatis
etiam ahicio excusaret in totū Necessitas enī non habz legem de

(c) 2006 Ministerio de Cultura .

consedr p[i]t sicut et di. q. discipulos ex. de re iu[dicata] q8 no. Si aut periculum
mortis non imineat manifeste ad penitentiam admittere videtur contra aliqua
pn̄a ei ad cautelam iniungenda est ar.m ex. de homicidio ca.o 2o Cum igitur
tamē talia sumit cum magna prudentia sumē obligat et iniuriam dolē debz
atque proponere in mente sua qd si uiuerit et quam cito poterit restituet quicquid
inde precepit et expendit et satis securum est   q.m remedium pot addi
qd talis uxor bona domus modo licito augmentet atque consuet quia
hoc etiam cedit in creditorum utilitatem   q.m quoque supaddat qd si vir
eius habeat plura incerta ubi sufficiat ad satisfaciendum certis potest
etiā tali uxori p epm̄ prouideri ar.m di. 82 s. generaliter et ca.o episcopus
Omnibus aut supradictis remediis potest uti uxor usurarii si de usuris
habeat dotem et vir nichil habet restitutioni obligatur sicut predictum est
In omni casu predicto tenet uxor reddē debitum viro suo et econverso
nisi subsit aliud impedimentum 33. q. q. Si dicat concordat in hiis hostiensis
et alii plures   2o sunt filii et filie et familia usurarii qui viuunt de
usuris de quibus est distinguendum secundum geraldum odonis Quia aut usurarius
est soluendo aut non Si est soluendo et habeat alia ultra ea que solue
et satisfacere obligatur de illis uiuere p[ossu]nt cum distinctionem prius huius
ca. de illicite aduenientibus habita de uxore Si vero nō est solue
do quicumque de familia eius quicquid pro suo victu uel quodcumque aliud
acceperint satisfacē obligant quia illum ad satisfaciendum impotentem
faciunt et ad hoc prestant causam efficacem   Excusari autem tales
et consiles p[ossu]nt propter q.   Primo excusari potest homo in hoc propter
perituracionē hoc est si causam expoliatorum agit id est dum pararat fide
liter qd ei restitucio fiat sic de uxore sup[ra] in hoc ca.o dictum est   2o
propter recompensacionē quia satis tantum ei restituunt quantum de suo recepit
sic contingit in emptionibus et in opibus mercenariis et in comutacionibus
et consiliis et de hoc in sequenti ca.o s. 3o lacius dicetur   3o propter
restauracionem id est si restauraturum proponat et ad hoc facultatem se ha
biturum credat probabiliter   4to propter ignoranciam quia si nesciat homo
eum esse talem nec causam habeat hoc sciendi illum videtur esse talem
5o propter necessitatem puta compulsum ad hoc quia filii aut filie in tali etate sunt
qd aliter comode uiuere nō possint   Ultra predicta potest etiam
queri Si dum uiueret pater ticii expendit 300 libr in studio pro
filio suo ut doctor efficeretur cum nichil nisi de usuris haberet Cumque de
usuris habuisset post mortem nō dimisit filio nisi quingentas libras
Queritur utrum de illis 300.tis ticius ad restitucionem sit obligatus   Ad
q8 dicendum qd si pater ticii non erat soluendo quando filium in studio nutri
ebat tunc distinguendum est Nam si ticius credebat qd pater suus sibi
de bonis licitis prouideret ratione bone fidei de rebus iam consumptis
satisfacē nō tenetur sed solum de extantibus Si aut nouisset patrem
suum de usuris omnia possidere propter conscientiam lesam qd habebat utendo

(c) 2006 Ministerio de Cultura

aliems rebus debet illas 300 lb restitue scdm dinmitas eius et sic de quibuslibz
idem iudicium fieri potest ¶ Quid si filie vsurarij nupte atqz mariti earum de
quibus notandum est quod si quis filiam vsurarij in uxorem duxerit qui nichil
tunc temporis habebat nisi reddendo tunc scdm quosdam dotem quam inde acce
pit cum filia reddere non tenetur si non crassa sed probabili ignorancia ductus
fuit quia scilicet probabiliter credebat socerum non esse vsurarium aut preter illam
dotem habere sufficiencia ad soluendum Scdm autem gyraldum odo aliosqz sollem
nes doctores talis gener ex quo scit quod dos accepta quando eam accepit
erat necessaria ad soluendum et iam alia debita reddi non potest talem do
tem cum bona consciencia retinere si certi sunt hij quibus primo talia debebantur
Cuius racio est quia de aliorum rebus nullatenus potuit scdm deum illa dotari
Si tamen filia vsurarij talem dotem vult restitui et eius maritus obstat
culpa erit mariti et non uxoris et hoc si illa proponat dotem illam satisfacere
si vir eius ante illam obierit Si autem econverso vir eius vult restitui illam sed
vxor eius obsistit nec patitur illam reddi tunc forte sufficit illi quod ipse
non percipiat de bonis illis et proponat quando poterit restituere illam Si
vero vterqz in non satisfaciendo ex mala voluntate concordant ambo in
statu dampnacionis viuunt In remedium tamen pericli dici posset quod si pater
talis uxoris uel eius heredes haberent sufficienciam ad satisfaciendum
certa tunc talis dos si parua est in totum si autem magna in partem de mens
dyocesanus posset cum tali muliere scdm districtum iudicium dispensare Con
sulendum est etiam tali mulieri de bonis vsure certis habenti dotem cum
sibi non potest aliter prouidere quod si contingeret eam premori viro suo debet
in fine vocare virum et filios si illos habet ac eis protestari dotem suam de
vsuris fuisse obsecrans et obtestans quatinus restituant eam quia eam
nullo modo possunt licite retinere quod si non fecerit non ei sed illis imputabitur
¶ Sed quid si pater vsurarius dotauit filiam suam eo tempore quo etiam
remanebat soluendo et post quando non propter dotes illas factus est impo
tens ad soluendum Ad hoc dic sicut patet in sermone 39 articulo primo capitulo 2o
circa principium ¶ Quomodo sint vsurarij heredes scdm archy et alios canonistas dicendum
est quod licet scdm leges distinguatur tamen de iure canonico heredes
tenentur ad omnia debita defunctorum In quorum loco succedunt siue heres
sit filius siue sit extraneus siue raptoris siue alterius siue talia debita
fuerint ex contractu siue ex maleficio uel quasi Siue res peruenerit
ad heredem siue non 16 q 6 Si episcopum et extra de pigno ex presenciarum
insi et de solu capitulo primo et de vsu tua nos et de raptoribus in literis et de sepul
c. si ubi plene de hoc extra de sen exco a nobis Et hoc intelligas si here
ditas sufficit Si autem hereditas non sufficit ad omnia debita soluenda
scdm ray in iudicio anime etiam si heres non fecit inuentarium nisi quantum suf
ficit hereditas non tenetur Secus autem in foro iudiciali ff 3 le an i no la
ubi dicit quod si fecit inuentarium non tenetur ultra vires hereditatis quo
autem ad iudicium anime idem indistincte affirmat Ad hoc quidem addens

(c) 2006 Ministerio de Cultura

est q talis heres ultra hereditate tenet' in indicio aie ad oia que pdic-
tus usarius pro eo expendit si illa suscepit mala fide Ro est quia ad
no restituend prestitit cam efficacem Et hoc intellige si talia hunt eo
tempore quo usarius erat no soluendo dd^m sm hosty q alr mplrs
obligat' et hoc usqz ad qntitatez que ad eu de hereditate puenit Ro
est quia succedit in crime et etia quia oms res hereditarie obligate
sunt ex de usu c tu ff. fi   Quatuarius 3^9

Secundus quaternarius eor etia gnia hom in se cphendit q efficace
cam prant ne usa valeat satisfieri sm sc usariorum famuli 2' sut
usariorum consanguinei 3^a sunt usariorum fautores mercenarii 4^a
usarius denarios mutuantes   Primi sut usariorum famuli qui sunt no
usarius denarios mutuantes ad exercendu fenus sed in domo uel in aliis negociis eis seruiut de quibus
dicend' est sicut de uxore usarii sup in cap^o p' dem est quia si usarius
no est soluendo nullo mo de rebus usarii uiuere pnt Nec insup sa
lariu suu ab eis suscipe licet nisi duo ibi concurrant Pmu est q ibi sit
ad de licite acquisitis no autem empti uel habiti de usis 2^m est
q tale salariu prius fuerit ibi q^a usrarius hns aut duobus concurrentibz
pdictu salariu suu sm aliquos suscipe pnt etia dato q usarius no
habeat sufficientia bona ad soluendu usas de bonis aut illis uiue
re nequaqua licet aliter darent ei cam efficacem ad non soluend nisi
ubi concurrerent supdicta   2' sc consanguinei siue amici domestic
sci et quicuqz alii qui de bonis ipsius usarius comedut et bibut siue
donis siue quocuqz alio mo recipiut uel in alienos usus conuertut
De quibus notand est q si usarius no est soluendo id est q oia bona
que habz non aut vix ad satisfaciendu sufficiut licet habeat aliqua
de licite acquisitis tales inquantu quicquid pdictis modis susceperut satisfa
cere obligant' quia etiaz ad non satisfaciend prant causaz efficace
Si quis aut ad hoc dubitat satisface obligat' ne pro re temporali
indiscrete aiam sua ponat sm regulaz alex sup positum smone 3e cap^o q^o
nisi   3^m sunt usarius fautores et mercenarii de quibz dicend est q si
usarius queciqz habet obligata sunt pro usis seu no est soluendo
tunc distinguend est Quia aut illi seruiut in rebus licitis et honestis
et tunc si pp ter diminucoez sube usarius non fiat magis impotens
ad soluendu licite pnt suscipe condigna mercede 2 h quia utili
tas quia inde consequit' usarius talis ex illorum opere cu mercedis me
rito compensatur Et pp ter mercede mercenariis datam pauperior minime
potest dici cu loco mercedis habeat comodu opez Idem quoqz dd^m
est de hiis qui vendut usarius suas merces quia si recipiut dena
rios de usaz lucro ipi quoqz eiusdem ualoris rep hendut merces
Unde nisi alia causa subsit no faciut eu ad satisfaciendu amplius impo
tentez   Solet etia dici sm alex lom q illi quibus debet' aliquid
ex contractu uel quasi aut ex maleficio uel quasi pnt recipe qd sibi

(c) 2006 Ministerio de Cultura

debet ex huiusmodi rebus dicat tamē rem usuariā furtiuā uel raptam
non recipiat in spē sua. Quod quidem in usura est uerum secundum illos qui tenent
quod in usura dominium non transfertur. Cuius opinionis fuerunt alex. de al. bonauentura
Ry. et Scotus in iiij. di. xv. q. hug. et ray. in iij.º de decimis. Contrarie uero opinionis
fuerunt Goffredus in iij.º de decimis et hostiensis extra de decimis ex transmissa licet hoc
non dicat expresse et glo. xiiij. q. v. c. i. ca.º si quis et tho. Secundum primam opinionem
non debent recipi res usurarie in specie in solucionem quia potest debitor qui eam
dedit et condicere et illam repetere creditori. Aut tales fuerunt facti usu
rario in illis in quibus eum ad satisfaciendum receperunt salarium faciunt impote
tem et hunc licet si fiat eis in rebus licitis et honestis non peccent. Ymo
quamuis apud deum plurimum mereantur tamen salarium seu premium suscipere non
possunt cum ex hoc ad satisfaciendum eum faciunt impotentem atque ad hoc
presentent cum efficacia. Huiusmodi sunt medici barbitonsores balnearij et consiles.
Et licet tales ab usurario salarium acceptare non possint tamen in extrema
necessitate illis subuenire tenentur amore dei ex ipsa lege nature et ex
ipso dei precepto luce x.º diliges proximum tuum sicut teipsum. Quarti sunt
denarios usurarijs mutuantes de quibus distinguit W. Quia aut bona
fide creditor usurario pecuniam mutuauit ut ex illa fundum suum faceret
et licite lucrando forte ex ea se liberaret et tunc potest quod liberaliter mu
tuauit etiam si alias ille non sufficeret ad soluendas usuras. Aut alia et
non iusta causa illam mutuo ei dedit puta ad ludendum in alea aut ad me
retrices uel histriones et ad consilia dispergendum et tunc non potest debi
tum ab illo recipere qui alias non est soluendo. Tercius quaternarius

Tercius quaternarius de eodem subdendus est. In quo primi sunt usurarij
elemosinas acceptantes. 2.i sunt oblaciones recipientes. 3.ii sunt pro
curatores. Quarti sunt placita subscribentes. Primi sunt elemosinas
acceptantes de quibus distinguendum est quod si usurarij per hoc efficiantur non
soluendo et hoc intelligendo de certis tunc qui recipit restituere obligatur.
Secus autem si habent alia preter usuram seu per hoc ad satisfaciendum certis im
potentes non fiant. Concordat W. Insuper est notandum quod etiam si usurarij
essent non soluendo excusantur religiosi et predicantes qui uadunt ut ad
penitenciam et satisfaciendum illos inducant si comendant de usuris. Et hoc maxime
si apud alios comodius inuenire non possint. Siue inducant illos in predicacione
generali siue etiam in persuasione speciali. extra de sen. excom. cum uoluntate. super. po.
Quod quidem secundum ray. uerum est si de correctione spem probabilis habeat
et si etiam propter eorum expensas non subtrahatur usurario restituendi facultas
in toto siue in magna parte. Arg. xii. q. v. ad hec super. illud quod ray. archi. et
hostiensis. 2.i sunt oblaciones recipientes. Nam qui recipit eas ab usu
rarijs manifestis et quod accepit restituere obligatur et donec satisfeciat
ad arbitrium episcopi siue ab officiali siue maneat execucione suspensus extra
de usur. quia in omnibus in fine. Caueat igitur ne interim celebret alias habet
irregularis. Hec est summa hostiensis. Sed secundum archi. decretum id non est

(c) 2006 Ministerio de Cultura

late sententie sed secundum Raymundum autem dicit quod si sunt usurarii manifesti ipso iure sunt excommunicati quantum ad ea que ponuntur in dicta decretali predicta quia in omnibus sunt ideoque. Sed cum talis oblatio reddenda est dicendum secundum quosdam quod episcopo debet dari ut secundum prudenciam eius illi restituat a quo est habita si inveniatur alioquin pauperibus dispenset arg. xiiii q. v. constituit. Sed in vero alex. lom. et W. restitui debet illi qui eam dedit et hoc primo in ecclesiis suis excommunicatis de honore sit dignum sunt eos secundo ut illi satisfacere possit a quo accepit arg. extra de usuris cum tu. Et hec sententia melior esse videtur. Cum autem sunt usurarii manifesti secundum Hostiensem dupliciter demonstratur primo per notorium iuris dicuntur usurarii manifesti qui sunt per episcopum in ecclesia publicati seculi autem si ab ipso tollerantur. Secundo autem per notorium facti et per evidenciam manifestam scilicet cum tenerent patenter mensam ad pecuniam mutuandam cuilibet sub usuris sicut meretrix in prostibulo cuilibet stat parata. Ita habetur in l. palam ff. de ver. sign. et per bar. in l. ii. de furtis. Si autem sunt solum manifesti per famam non tamen notorii secundum Gracianum hanc penam non paciuntur. Tercii sunt prochiales quibus plebs in curam commissa est et de animabus usurariorum curam habere debent atque illos monere et corrigere obligantur sicut plenius in sermone quarto articulo primo capitulo tercio diximus. Quarti sunt plati qui subscribunt cedulas usurariorum atque sigillant de quibus secundum Hostiensem dicendum est quod si platus non legit tenorem vel eciam si legit et usura non appareat ibi quia forte maior quantitas ibi posita est quam fuerit mutuata atque ipse platus non diligenter considerat fatue facit sed tamen in usurate non consentit. Si vero legit et percepit veritatem particeps est peccati et non commodi usurarum. Nam subscriptio in illius probacionem inducitur extra de selen. et re iudi. cum inter nos. hoc eciam Goffre. sentit.

Quartus insuper de eodem quaternario subiungatur primi sunt domos ad exercendum fenus locantes. Secundi sunt manifestos usurarios ad confessionem indebite admittentes. Tercii sunt notarii et testes usurariorum in testamentis indebite assistentes. Quarti sunt manifestos usurarios sepelientes. Primi inquam sunt domos ad fenus exercendum locantes vel quocumque modo accommodantes vel vendentes extra de usuris usurarum voraginem li. vi. gravis sententia lata est ubi percipitur quod nullum collegium vel universitas permittat aliquos alienigenas vel aliquos non oriundos de terris eorum qui publice usuras exercere volunt ad hoc domos in terris eorum conducere aut alias habitare. Sed omnes huiusmodi manifestos usurarios infra tres menses de terris suis expellant. Nemo illis ad exercendum fenus domos locet vel alias quocumque titulo concedat et qui contra fecerit si persone sint ecclesiastice patriarche episcopi vel archiepiscopi suspensi sunt. Inferiores autem huius persone singulares excommunicati sunt. Collegium vero vel universitas interdicti sententiam ipso facto incurrunt quam si per mensem sustinuerint induratio animo terre eorum quamdiu ibi usurarii commorantur ecclesiastico subiacent interdicto. Si autem layci fuerint per suos ordinarios per censuram ecclesiasticam compescantur. Cera

(c) 2006 Ministerio de Cultura

hoc tamē aduertend est q̄ recedentib; vsarijs illis cessabit interdictū
sm io an Sed nunquid hij qui vendunt eis domos incurrant hanc
penā dicend sm archi W et io an q̄ sic quia hic dicit' quocūq; titulo
ergo nec locare nec p̄carie concedē nec eis vendē pōt Sz quid si ad
fenus non conducunt illas sed ad alia opa sua dicend hoc nō esse p̄hi
bitū Indubio autez p̄sumit' ad hoc conduce illā si ꝯsueuerunt exercere
vsas ff de acti emp l si tibi Queri etiā potest si restituē tenet'
lucrū pensionis qui locat ad fenus vsarijs domos dd'm q̄ licet pn
cipes sint omz pctōꝝ que ibi ex fenore ꝑpetrant' tamē rōne ꝯtractꝯ
locacōis in quo lucro trasfert' dnīu; in locatez ꝑnt tale lucrū non ha
tuz retinē nisi vsarius tūc impotens esset restituē acquisitas vsuras
quia nō posset recipe pensionē vbi ꝑmus debuisset hrē 7' st' mani
festos vsarios ad ꝯfessionē indebite admittētes uel absoluētes de
quib; ex̄ de vsu cō q̄q̄uā li° 6° sepiū est ittus manifestoꝝ vsarioꝝ
testamentis int'sit aut eos ad confessionē admittat siue eos absoluat
nisi de vsis satisfecerit uel de satisfaciendis pro vsaꝝ virib; fa
cultatū prestet ut pmittit' ydoneā caucionē Testamēta quoq; manifes
toꝝ vsarioꝝ alit' facta non valeant sed sint irrita ipō iure Sed
nunquid ad salutē sufficit vsario qui restituē hab; q̄ in piclo mortis
existens condat testamentuz sup restitucōne maloꝝ ablatoꝝ dd'm sm
alex lom diō q̄ non de quo duplex rō potest dari ꝑma quia testā
est vltima sniā uolūtatis nrē de eo q̄ post mortē nraz volumus fieri
Cum enī testans hoc uelit fieri post mortez et post mortē locus pnīe
ittus sit sine qua ittus vsarius absolui potest restat q̄ solū tale testm̄
condēs in statu salutis nimie possit esse ꝓpteā oz q̄ in vita restituē velit
Quia nō dimittit' pctm̄ nisi restituat' ablatū sic dicit' ex̄ de vsu li° 6°
2a rō est quia iusticia dei requirit ut ille satisfaciat qui peccat vt sicut
vsarius est qui offendit sic ipse debet satisfacē in quo offendit Non
vnq; hoc fecit sed reliq̄t in testō q̄ p alium fiat Si g̃ satisfacere cupit
ita q̄ ei remittat' pctm̄ 4or ei obsuare oportet ꝑmo si iam hab; pecuniaz
vnde possit restitucō fieri ꝑus q̄ moriat' restitucōez illā exponat p
fidelem amicū 2° q̄ sub voce p̄conia sollēpnit' faciat pclamari q̄ omēs
aquibus uel p se uel p aliū pecuniaz extorsit plenā et integrā satisfac
cionē veniant recepturi Et hoc quidē vt hijs qui debent hrē ple
nius innotescat 7 v ere possit repetē sua Dum etiā vt scandalū qd publice
exercendo vsas inlicite ab ipō exhibitū est hac quasi impudica pnīa deleat'
et emendet' quia dicit' ex̄ de pcnis et remis cō p° manifesta pcta nō sunt
occulta correctione purganda q̄ si talis vsarius nō publice fecerit sm
alex lom non debetur sibi sacramentuz nec ecclīca sepultura 3° si vsarius
habet aliqua instrā ex tunc ea casset p publicū instrm̄ uel redigat ad
debitū veritatis 4° si aliquid defecit explicandū uel debite obli
gandū faciat fieri publicū instrm̄ atq; debitā caucionē sicut exprimit'

(c) 2006 Ministerio de Cultura

in predicto c° quicumque. Et secundum magnos utriusque iuris doctores eius fideiussor
integraliter et insolidum obligatur ad restitucionem omnium usurarum extorquendarum et incertarum
ac eciam male ablatorum per usuras extortorum quantum vires predicte hereditatis se
extendunt et hoc habito respectu ad ipsius predictam caucionem Nam licet tempore
prestite caucionis principalis esset solvendo demumque eius facultates exhauste
essent aliter quam in restitucionibus supradictis in choruscis fideiussor remanebit ad
omnia obligatus et licet prosit principali excepcio inopie non tamen fideius
sori eius in dicto casu Ad hoc eciam queri potest de illo qui se sponte ob
ligavit ad restitucionem usurarum credens bona usurarii ad hoc sufficere et que
non sufficiunt postea invenit numquid tenetur satisfacere de proprio suo. dicendum quod
aut promisit et obligavit se distincte puta si tantum haberet de bonis defuncti
et tunc non obligatur nisi pro tanto quantum invenit de bonis Aut obligavit
se indistincte et tunc si opus est tenetur de suo supplere ita quod integre solvat
Ratio huius est quia se ipsum propriis verbis illaqueavit Sed si hoc intencione habuit
nec tamen id verbis expressit numquid excusatur Dicendum quod non quia statur ma
gis obligacioni expresse quam intencioni occulte quam intencionem quia explicite non
expressit sibi imputet quia non debent creditores sui propter stulticiam eius frau
dari iure Item queri potest utrum qui recepit per prius instrumentum caucionem
de restituendis usuris et male ablatis ad voluntatem suam possit sine pro
issi relaxare hanc promissionem et instrumentum caucionis reddere vel cassare Dicendum
quod si ille qui se obligat est compos mentis sue et hic postulet inpune cum salus
eius esse debeat in manu sua nec teneatur homo salutem anime eius cum
suo scandalo procurare Nec insuper propter hoc a vinculo debitorum remaneat ab
solutus potest sine pro instrumentum huius obligacionis cassare Contrarium vero
dicas si talis esset obligatus prelato suo Insuper est advertendum quod si
usurarius non potest habere fideiussorem nec pignora secundum Jo. an. iuret illa non
posse habere et iuret se facturum quod cavet et sufficit chariter si hoc verisile
est extra de dona. inter vi. et uxo. per litteras. hinc quod iam promissio det ei primam
et non prius sicut percipitur in predicto c° quicumque Et si aliter quis absolverit
cum thesaurizat sibi cum iudicium dei et animam illius precipitat in profundum
Nec ignorancia excusat sicut patet extra de immunitate et dap. de c° Si culpa
Nec video quare a satisfactione possit excusari cum sicut ex precedentibus patet
ipse sit causa efficax tantorum malorum Item sunt notarii et supradictorum u
surariorum testes qui contra predictam decretalem quicumque interfuerunt testamentis
Nam quicquid inde notarius lucratus erit restituere obligatur Et per inobedien
ciam peccant omnes tali testamento consencientes et animam usurarii et suam
in infernum demergunt Et sunt manifestos usurarios sepelientes Tales
omnes eadem pena complectuntur sicut de recipientibus eorum oblaciones in pre
c° dictum est et ultra hoc sunt ipso facto excommunicati per clem. i. extra de usu.
Sed quid de illis qui non sepeliunt usurarium sed illum simulant sepelire puta
quia in feretro ponunt capsam cum honorifico apparatu ac si talis usurarius ibi
esset corpus Ad hoc dicendum secundum Jo. an. et alios doctores quod si ille sic iaceret

(c) 2006 Ministerio de Cultura

illis pernis omnes igitur tales predictis modis sepelientes non possunt absolvi
nisi prius ad arbitrium episcopi satisfecerint competenter quocumque privilegio non ob-
stante extra de sepul. eos in cle. In his includuntur etiam mulieres Quater
Quartus et ultimus quaternarius etiam subiungatur de his narius quartus
qui impediunt ne usura valeat satisfieri primi scilicet usurariorum testamentorum
executores 2i sunt hereditatum usurariorum defensores 3i piarum domorum
gubernatores 4i rerum empte de pecunia fenebri retentores Primi igitur
scilicet usurariorum testamentorum executores Sepe enim contingere solet ut relicta
usurarii bona non plene sufficiant ad satisfaciendum debita certa inchoamus
ne usurarius funus careat ecclesiastica sepultura cum episcopo de certa quantitate pecunie
pro incertis conveniet executor Qua quidem parte amota reliqua bona usurarii
sufficiunt ad satisfaciendum plenarie certa Executor igitur talis cum det causam
efficacem quod qui debent habere certa de bonis usurarii non valeant rehabere
de expensis insolidum satisfacere obligatur Sed de hoc plenius in sermone 39 ar. 3o
ca. po dicetur 2i sunt hereditatum usurariorum defensores impedientes
scilicet ne satisfiat usure sicut procuratores et advocati et quicumque sunt alii Omnes
insuper tales totum satisfacere obligantur ad quod ne redderetur dederunt causam
efficacem 3i sunt domorum piarum gubernatores vel rectores sive sint
religiosi et ecclesiastice persone sive sint seculares Qui quoque sub pallio pietatis
atque cultus et maioris boni passim usurariorum bona seu hereditates susci-
piunt impedientes et efficacem causam dantes ne certa certis valeant satisfieri
propterea totum illud ad quod talem causam prestiterunt satisfacere obligantur
Quarti sunt rei empte de pecunia fenebri retentores pone quod usurarius
de usuraria pecunia emit equum sive predium aut domum et hec alteri donat
damnum efficit non solvendo tunc secundum iura debitor qui usuras solverat rem
suam potest petere a possessore et ille eam satisfacere obligatur In tali nempe
casu res loco precii succedit sicut econverso precium loco rei. ff. de peti. here. Si
rem et extra de usu. cum tu ubi precipitur vendi possessiones que empte
fuerant de usuris hoc tamen secundum do. vero esse intellige quando rem talem
habuit ex causa lucrativa Secus si emisset vel alia non lucrativa causa et
bona fide habuisset Cum hoc concordat goffre. et hostiensis Et addunt quod si res illa
ex causa lucrativa postea ad alium ex simili causa pervenire contingat Et
ille ultimus fuit ille qui usuras solverat seu repetere poterat ille cui res
prius data fuit liberatus est ut contra eum non possit agi ff. de acti. et
obli. l. omnes debitores Sic etiam hostiensis Si res empta de pecunia fenebri
per tertiam personam pervenit ex causa lucrativa ad illum qui dedit usuras usura-
rius minime liberatur ff. de ver. obli. Inter stipulantem Patet igitur ex
quarto quaternario quomodo diversimode multi prestant causam efficacem Et qui resti-
tuere obligantur ut iusto scelus ipsum usure omnibus inhorrescat et ad
hoc obligatus restituere se disponat 2a et 3a principalis pars videlicet
quid et quanti quis restituere debeat sermo 36 serm. 36.
In precedentibus tribus sermonibus satis sufficienter est visum quis satis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

facere obligatus sit. Iam ad 2m et 3m principale scilicet quid et quantum proximo tractandum di
gamus simonem. Unde cum illa duo coniter concurrant de ambabus insimul dis
seramus. Ad quorum intelligenciam resumenda est regula in principio 33e sermonis an
nunciata que talis est. Omne dampnum quod quis dat aut est efficax causa quod det
satisfacere obligatur. Ex qua regula elici potest quod triplex est dampnum quod
proximo inferri solet. Primum est spirituale 2m corporale 3m temporale **De**
Primum dampnum quod proximo inferri solet est spirituale **dampno spirituali**
Secundum enim Sco. in 4 di. 15 q. 2 nullus potest in naturalibus bonis anime alteri
inferre dampnum cum talia naturalia bona incorporalia sunt sed potest homo
dampnificari in bonis moralibus vel acquisitis cuiusmodi sunt gratia et virtutes
que corrumpi possunt vel acquirendis quia per bona opera acquiri debent
quorum acquisicio faciliter impeditur. Per peccatum enim et vicia iam acquisite
virtutes corrumpuntur et inde vicia generantur et que debent ex bonis
actibus generari. In hiis quoque non potest aliquis aliquem dampnificare di
recte. Cum enim gratia et virtutes non perdantur nisi per viciosos actus nec
etiam eorum acquisicio nisi per eosdem valeat impediri et peccatum atque vicium
adeo voluntarium est secundum Augustinum in libro de vera religione quod si non sit
voluntarium non est peccatum nullusque possit directe in actum alterius volunta
tis et per consequens nec in peccatum eius. Ideo consequens est ut nec ablacionem horum
bonorum quilibet directe facere nec etiam per consequens alium in hiis dampnificare
valet etc. Indirecte autem et dispositive potest quis alium dampnificare
in bonis naturalibus anime scilicet inducendo eum ad viciosos actus quibus et vir
tutes corrumpuntur et vicia generantur. Quantum autem malum sit alios
inducere ad peccandum satis patere potest consideratam differentiam inter bona
spiritualia corporalia et terrena. Ad hoc autem 6 q. 1 Ex merito dicitur De
teriores sunt qui vitam moresque bonorum corrumpunt hiis qui substancias aliorum
prediaque diripiunt et ea que in medio sunt. Plinius Gregorius ait multum dampna
morum a dampnis temporalium distant. Concordat Ri. Talis autem inductio
ad peccatum triplex potest fieri. Primo scandalizando 2o ad malum inducendo
3o malum exemplum dando **De hiis qui proximum scandalizant**
Primo quidem indirecte proximo infert homo spirituale dampnum eum scanda
lizando. Triplex autem potest homo proximum scandalizare primo
verbo 2o facto 3o signo. Primo quidem scandalizatur quis verbo. Et licet
multipliciter hoc fieri possit tamen ad presens dicamus cum fit hoc verbo in
iurioso sicut patet Mat. 5o ubi dominus ait Omnis qui irascitur fratri suo reus erit
iudicio. Qui autem dixerit fratri suo racha reus erit consilio. Qui autem dixe
rit fatue reus erit gehenne ignis. Primum est actus ire interior nullo signo
exteriori expressus et hoc scandalizare non potest cum nemo videat.
2m est idem actus confuse expressus sicut dare interiectionem solemus
cum sumus in ira et quando emittimus gemitus et ululatus confusos.
Et propter hoc dicitur Qui autem dixerit fratri suo racha. Racha enim
secundum Augustinum interiectio est significans ire seu indignacionis motum ac

contemptum eius in[?] irascitur Et hoc quidem quoque scandalizare potest audientes
Tertius est actus manifeste declarans proximo iniuriam dicit racha hoc etiam ma
gis proximum scandalizat quia manifeste demonstrat proximi sui contemptum
Qui fatuum nominat fatuus dicitur qui neque quod ipse neque quod alii faciunt in
telligit Hiis tribus tres penas correspondentes gradatim annectit
Quia secundum augustinum Judicio adhuc datur locus defensionis Sed consilium plac[?]
sine pertinere videtur quia satis iudicees intra se conferunt quo supplicio reus dam
natus sit In gehennam vero ignis dampnatio certa est Et si hec tria ire
et odii pleno consensu fiant semper mortale est peccatum proferre etiam
in proximum verbum iniuriosum ex subita ira mortalis culpa etiam indicatur
Tales inquam quamtum atque contra proximum supradicta iniuriosa verba protulerunt
satisfacere obligantur per se vel per interpositam personam dicendo humiliter culpam
suam atque veniam postulando Secundo contingit proximum scandalizare facto
id est opere iniurioso sive temporali sive corporali Nam secundum Nicolaum de lira in illatis
dampnis duo pensanda sunt scilicet offensa et iniuria Offensa autem fit
circa temporalis sive corporalis ablacione Iniuria in dampni spiritualis occasione
scilicet cum quis ex dato dampno in iniuriato materiam prestat impaciencie
et odii atque scandali Unde dampnum inferenti non sufficit ad salutem satis
facere de offensa restituendo aliena sed ei etiam necessarium est iniuriam et
scandalum amovere quod fit cum ab eo cui datum est per se vel per interpositam
personam venia humiliter postulatur Et hoc expresso vel suppresso nomine
illius persone secundum quod qualitas negocii id exposcit Unde qui ex impossibilitate
a primo absolutus est nisi etiam impossibilitate cogente non absolvitur a secundo
propterea si quis in corporalibus aut temporalibus proximo dampnum dedit si ille satis
facere non valet saltem postulare ut debitum est veniam debet Concor[dat]
Thomas 2a 2e q. 62 articulo 2o Quidam etiam dicunt quod qui dampnum est passus si ignorat
rat quis illud dedit si dampnum offense satisfacere non potest non tenetur
veniam seu remissionem petere nec de offensa nec de iniuria quia quo ad
divinum iudicium non est in mora et facile novum scandalum oriri posset
Tertio quoque scandalum proximo prestatur signo Sicut enim aliqua signa sine
quibus non potest exterius innotescere interioris dilectionis actus etiam illis
ad quem omnes de necessitate tenemur quia in omnimoda negacione eorum mani
festum signum ire et cordialis odii demonstrat Inter huiusmodi signa videtur
esse salutacio aut ad aliqua interrogata aliqualis responsio Unde Matthei
quinto dominus ait Si salutaveritis fratres vestros tantum quid amplius facietis
nonne et ethnici hoc faciunt ubi manifeste ostendit hoc non sufficere ad sa
lutem Cum ergo suo inimico negat verbum aut qui in eius presencia semper
avertit vultum vel subito fugit cordialis odii atque mortalis signum
manifeste ostendit nisi hoc ex causa valde racionabili agat ut puta si probabiliter
timeat ex hoc aliquid deterius evenire Et tunc etiam racionem atque inten
cionem facti sui debet intuentibus propter evitacionem scandali propalare
si bono modo fieri id potest Cum ergo predictis et consimilibus signis proximi

suum scandalizat sic predictum est satisfacere obligatur hinc pro omnibus tribus predic
tis modis dominus ait quod aliter Si offers munus tuum ad altare et ibi recordatus
fueris quia frater tuus habet ad aduersum te relinque ibi munus tuum ante
altare et vade prius reconsiliari fratri tuo et tunc veniens offers munus
tuum aliter enim Si offers munus tuum ad altare et ibi recordatus fueris quia frater tuus Nomine
fratris omnes exprimit homines maxime tamen quemcumque fidelem habet aliquid
aduersum te secundum augustinum tunc habet aduersum nos si eum in aliquo lesimus
Nam nos aduersus illum habemus si ille nos lesit Relinque ibi munus ante al
tare vade prius reconsiliari fratri tuo scilicet abeo veniam postulando et tunc veniens of
feres munus tuum Sed numquid ad literam hoc seruari debet dicendum secundum augustinum
quod si frater sit presens non hoc differre diutius debes cum iubearis munus
tuum ante altare relinquere ad literam autem hoc debet intelligi vt innuatur quod talis
satisfactio premittenda est omni operi quantumcumque spirituali et vtili sicut est
deuote oblacionis donum uel sacrificium Et ut ex hoc etiam demonstretur
quod oracio uel sacrificium nichil prodest nec digne exercetur ab illo qui pro posse
et secundum quod debet non satisfaciat ei quem lesit Si autem proximus non est
presens vt puta quia est vltra mare absurdum est credere secundum augustinum munus
relinquendum quod post maria peragrata offeras deo propterea dicit quod in spiritu ante
motibus animi ad reconsiliacionem proximi pergendum est vt scilicet humili af
fectu te prosternas in conspectu dei tui munus tunc oblaturus Est igitur
sentencia augustini quod vbi bono modo proximus potest adiri exterior satisfactio
prestari debet vbi vero non est oportunitas adeundi potest differri
et interim sufficit affectu sibi humiliari et reconsiliari cum proposito id
opere adimplendi quando eciam fieri poterit bono modo **De hijs qui**
proximum inducit ad malum

Secundo autem indirecte infert
proximo suo spirituale dampnum eum ad malum inducendo Pro quo
notandum quod tripliciter inducit homo proximum suum ad malum primo locucione
2o operacione 3o nominatum inuencione Primo quidem inducit homo proximum
ad malum locucione et hoc multipliciter primo docendo 2o flectendo 3o
contaminando 4to corrumpendo seu spiritualiter venenando 5o retrahen
do Primo quidem docendo scilicet cantiones carnales et ad lasciuias
prouocantes uel docendo vultum fricare et se ornare et consimilia operari 2o
autem flectendo ad mala puta ad vsuram ad furtum ad rapinam et ad prauitates
tates Et hoc quidem consilijs iniquis uel suasionibus falsis aut comminacionibus
seuis seu preceptionibus impijs et consilibus 3o contaminando in carnali
tatibus per lasciuias cantilenas et cantus dissolutos Vnde quia scriptum
est di. 1a Qui contra deum inanibus stimulat qui populum vocibus delectat Sunt per
inhonestos dictatus et libros in sodomijs per pestiferas blandicias
et seductiones In luxurijs per impias vetulas et mediatores In sacri
legijs per dyabolicos maledicos et profanos de quibus scriptum est Morit
arreptus Monacha quicumque potitur 4to corrumpendo seu spiritualiter vene
nando scilicet detractione seu detractiua predicacione uel heretica seu

(c) 2006 Ministerio de Cultura

contaminata doctrina sive docendo infirmitates incantare vel demones
invocare seu per incantationes fireras et amissas bestias reperire sive bru
bus et aliis auguriis sortilegiis et consilibus fidem dare   4° retrahe
do ne scilicet restituat quis aliena vel ne amoveat superfluitates an et
vana aut ne veris predicationibus et doctrine salutifere credat Seu
ne per ingressum religionis mundum relinquat   Circa hoc ultimum notandum
est secundum Scotum et Scotum di. 19 q. 2 quod qui subtrahit a religione aliquem
iam obligatum professione tenetur pro viribus laborare ut ad religionem
redeat ut hoc modo tam sibi quam religioni satisfaciat plenarie Si
autem ille intrare noluerit secundum Gyraldum Odonis videtur quod qui eum religioni
subtraxit si religioni ydonea sit persona et habilis ad intrandum
quod ipse eam intrare tenetur ut sic intrando satisfaciat ordini et bene
vivendo et orando pro alio laboret ad eius conversionem Si autem
non subtraxit aliquem sic obligatum sed volentem intrare tantum tunc est
distinguendum Quia aut hoc fecit animo nocendi ipsi religioni et tunc
obligatur illi religioni Sed quia nullum interest intrasse in religione
et prope esse non tantum obligatur sicut in primo casu sed tenetur ad aliquam
restitutionem ut puta ad aliquam inductionem alterius aliqualiter equa
lentis ad ingressum illius religionis Aut sub animo consulendi sibi
puta quia erat magister eius et cum eo in studio victitabat et tunc
si sine fraude hoc fecit non credo eum illi religioni in aliquo obliga
tum· tenetur tamen in primo et 2° casu persone subtracte in persuasioni
bus et aliis spiritualibus bonis ad equalentiam bonorum illorum in quibus
retrahendo eum dampnificavit Concor. Gyral. Odo atque Ry. cum Scoto
Cum vero hiis predictis modis et consimilibus aliquem corrumpit et ad pec
candum inducit secundum Sco. tenetur hic modo possibili restituere dampnum et hoc tri
pliciter primo enim de veritate docendo et se ipsum de predictis accusando
atque illum ad penitentiam et ad virtuosos actus efficaciter inducendo   2°
autem si sola inductio sufficere non videtur quia facilius est hominem per
vertere quam convertere tunc tenetur pro eo orare ut a deo sua conversio
peratur   3° quoque debet per aliquos efficaces persuasores procurare
conversionem eius dummodo tamen occultum peccatum illius non prodat   // Ex
hiis autem manifeste apparet quantum periculum sit ad malum sollicitare quemquam
et inducere ad peccandum quia vix potest restituere digne cum volunta
tem iam ad illectam vix possit persuasionibus et aliis multiplicibus vinis
reducere ad veritatem   Addatur quoque secundum Aug. primo retractationum
cum virtutum bona maxima sint plus dampnificat qui in istis dampnificat
quam in quibuscumque aliis Et per consequens plus secundum iustitiam obligatur ad resti
tuendum proximo tale bonum quantum sibi possibile est hec est sententia Sco.
Gyraldi Odonis et Ry.   2° inducit homo proximum suum ad malum
operatione id est illicita exercitatione et arte Ad cuius declarationem
querit quid de illis qui faciunt vel vendunt venenum vel balistas

(c) 2006 Ministerio de Cultura

archus sagittas lanceas et silia ad occidendu͂ hoĩes vel faciunt decii os sive taxillos et tabularia et aleas et cartas sive naybos et silia ad ludendu͂ ad ludos fortune aut faciunt crinones p capitib; mulier; vel fucamẽta ad ornandu͂ seu infucandu͂ vultũ ear; vel aurifrigia racamaturas seu brodaturas coronas floridas ad lasciviã pvocandã picturas vanas atq; lascivas ĩ cameris et ĩ quib; cuq; aliis locis et cũcta silia que nichil valent ad utilitatẽ; huãnam sed totũ ad interitũ aĩar;. Videt' eñi q nullus labor nec ad offiñ debeat approbari nisi valeat ad comodũ huãne vite Cum dñs dicat gen̄ 3º caº In sudore vultus tui vesceris pane tuo quasi velit dic̃e Non labores neq; desudes nisi in ope tuo qđ valeat ad faciendu; panẽ tuũ hoc est ad sustentacoẽ; vite tue Ad q dđm q in triplici gñe pñt distingui artes id est manuales opacõnes Pmo st quedã nẽie 2º quedaz indifferẽtes 3º sunt quedaz pnicole Pmo nãq; st quedã artes necessarie ad huãnũ usum licet hoĩes possint ill' abuti et sepius abutant' sic sunt agricultura lanificia ars architector; sutor; textor; et sic de aliis 2º st quedaz artes que in sui st indifferẽtes quibus quidã ut plimũ abutũt' et quid pñt uti eis bene ut sunt gladij lancee baliste et sagitte quib; hoĩes utunt' ad bellũ iustũ atq; iniustũ Silr etiã sunt quedã venena quib; hoĩes ad sanitatẽ corpis uti pñt et etiã ad homĩ necem Item fieri pñt artificia racamature et csilia ad mũdi vanitates et ad orna.ta eccliar; Silr taberne et hospicia ad pnicieẽ et ad necessitatẽ et sic de aliis In õib; supdictis in pmo et in 2º casu et csilib; eis recurrendu͂ est ad intẽcionẽ faciẽtis et vendẽtis et in talib; distinguend' est quia quãq; hõ non peccat quãq; peccare potest quãq; aut peccat Pmo inquã quãq; non pccat si homo credat hoc alicui necẽm fore vel utile vel aĩm hũit indifferẽtẽ seu de hoc nichil cogitabat quia rõnẽ; id cogitãdi nõ habebat nõ peccat etiã si ille talis abuteret' 23 q. 5. de occidendis ubi augũ ait Absit ut ea que ppt bonũ et licitũ facimus aut habemus si quid p hoc pter nr̃az voluntatẽ; cuiq; mali acciderit nobis imputet' alioqn nec ferramẽta domestica et agrestia st habẽda ne quis ex eis vel se vel alter; interimat nec arbores sunt plantande ne quis ex eis se inde suspendat nec fenestra facienda ne p hãc se quisq̃m pcipitet Et quid plura comemorẽm Õia est in usu homĩ bono ac licito unde nõ possit pnicies irrogari hec augũ 2º aut homo peccare potest ut si ei cõtrã dictaret q ille hoc ad abusu; requirat vel hoc dictare deberet rõne requẽntis psone Ad hoc facit 5. q. 5. nõ omis ubi etiã augũ ait Utilius esurienti panis tollit' si de cibo securus iusticiã negligat q̃ esurienti panis frangit' ut iniusticie seductus acquiescat 3º vero manifeste mortalr homo peccat si hoc sciẽnter facit vel vendit vel quocũq; alio mõ ut alius abutat' et oĩa

(c) 2006 Ministerio de Cultura

mala que inde sequitur imputantur ei ar. 2 q. 1 notum xi q. 3 precipue
xiiii q. 6 ad finem primi capituli scriptum est non tantum attendenda sunt que fiant
quantum quo animo fiant simpliciter enim respicit deus ad cogitationes et spon
taneas voluntates quam ad actus qui per simplicitatem aut per necessitatem
fiunt 3o autem sunt quedam artes periculose que ad nullum usum humanum
utiles sunt nisi ad perniciem corporum et animarum sicut sunt quedam venena mor
tifera et ad nullum usum humanum utilia facture superflue et superfluose cor
tinarum linteaminum et camisiarum que in exemplo plus valet quam tota camisia
decii tabularia alee carte sive naybi. cognones seu mitre pro capi
tibus mulierum fucamenta earum corone floride lasciviam seu luxuriam ma
tates et consilia tunc mortalissime peccant talia exercentes faciendo tene
do donando vendendo uel quocumque alienando Et omnia mala et peccata
que illarum rerum occasione perpetrant et eis imputantur et omnium animarum pere
untium occasione illorum malorum rei sunt apud deum extra de iniur. et damp
da. capitulo finali Ad hoc etiam optime lex distinguens inter venenum bonum
et malum dicens quod flagitiose rei que nullo modo per adiectionem alterius rei
sive materie potest esse utilis usui humano nec emptio nec mandati
neque societas valere potest ff. de contrahen. emp. qui venenum huius cor
ray Inno et hostiensis extra ne cle. uel mo. c. 1. primo si quando licet raro contin
gat quod aliqua predictarum rerum aliquis ad licitum usum reducere possit tamen
secundum augustinum ut refert tho. 2a 2e q. 169 infi. tales artes non sunt tollerande
Unde dicit Si opibus alicuius artis ut pluries aliqui male uterentur
quamuis de se non sint illicite sunt tamen per officium principis a ciuitate extirpande
secundum documenta platonis Non est autem necesse extirpare a ciuitate ea
que venalia sunt sed que sunt in animarum et populi detrimentum sicut sunt
diuersi fortuitii et periculosi ludi superflue vanitates curiose inuentio
nes et consilia Nec supradicti per ignorantiam excusantur ex quo sciunt quod
communiter pro maiori parte homines talibus abutuntur Preterea quilibet obli
gatur scire de arte cum qua suum lucratur victum utrum sit licita uel illi
cita. In hoc igitur multum inuigilare debet confessor cum penitentes veniunt
ad eum si in tali exercitio uel officio sive arte sit In quo saluare pos
sit animam suam aliter ex ignorantia uel negligentia non excusatur ipse con
fessor si penitentem per absolucionem securum reddit cum exerceat artem in qua
animam suam perdidit extra de iniur. et dampda. si culpa Unde ambobus
accidit quod dominus ait in ewangelio cecus si ceco ducatum prestet ambo in fo
ueam cadunt 3o inducit homo proximum ad malum nouitatum inuen
tione Unde tho. 2a 2e q. 169 infi. 2e ar. ait quod artifices ornamentorum
peccant in inueniendo aliqua superflua et curiosa Unde crisostomus super
matheum omel. 49 inquit Ab arte calciorum sutorum et textorum multa abscindere
oportet etenim plura ad luxuriam deduxerunt necessitatem eius corrumpen
tes artem arti male commiscentes Concor. alex. de al. Cuius autem
et que fieri debeat restitucio omnium que in presenti capitulo dicta sunt non potest

de facientibus vanas et superfluas camysias et linteamina et cortinas

sigillatim facere facile diffiniri sed iudicio boni viri atque confessoris discreti
in quolibet particulari casu prudenter determinanda est. nec minus spiritualia
quam temporalia et corporalia dampna extimanda sunt sicut supra in primo primi
articuli partis secundi sermonis demonstratum est **De hijs qui malum exemplum**
T Ercio inferet homo indirecte proximo suo **dant proximo**
spirituale dampnum et malum exemplum dando vnde lamentabiliter de talibus
per prophetam dominus ait factus sum tamquam vas perditum quum audiui vitupa
cionem multorum commorancium in circuitu. sicut de eciam expositor factus sum tam
quam vas perditum id est perforatum quasi dicere velit nullus vult spem suam
ponere iam in me primo et qui de corde meo erant de mea effluunt fide
Sicut in perforato vase nullus liquorem reponere iam confidit et qui
ponuntur intus subito foras fluunt. predictorum autem racionem et signum subdit
Quum audiui vituperacionem multorum commorancium in circuitu nempe commo
rantur heretici gentiles atque iudei nec ad centrum fidei dominum ihesum christum qui
est in medio eciam propter exempla mala attendere volunt. Istorum nempe vitupe
racionem christus audire non cessat quia propter multorum christianorum mala exempla
christi fidem a predictis continue blasphematur. Vnde et multi ab ea re
trahuntur. et quod deterius est multi qui iam crediderant retrocedunt et ad
vomitum reuertuntur In circuitu quoque commorantur qui suis malis exemplis
proximum suum scandalizant mundo dediti et a via veritatis alienati
Iusti igitur in hoc circuitu mundanorum et temporalium transeuncium non morantur
dum de terrenis necessaria tantum sumunt. Tales vero eciam si pauperes sint in cris
corde ore et opere manent De tribus enim principalibus malis tales
maxime proximum scandalizant primo de auaricia 2o de luxuria 3o
de superbia primo namque impij per malum exemplum proximum scandalizant de a
uaricia huiusmodi sunt vsurarij manifesti scelerati et aperti lusores. lusorum
in diuersorijs et alijs locis manifesti receptores Impijssimi raptores et
consiles Quanta autem detestacione digni sint qui lusoribus receptacula
prebent. ostendunt eciam humane leges cum sentenciam de alee ludo et aleatori
bus l. 1. in principio scriptum sit Si quis enim apud quem talea lusum esse dicetur
uel narrauerit dampnum ve ei dederit siue quid eo tempore furto subtrac
tum est iudicium non dabo in eum In qua lege secundum bar. de sax. aperte notari
potest quod tempore ludi qui retinet ludum sine temporali pena verberari potest
fur quoque si probabitur quod furatus sit ab eo qui retinebat ludum in domo
atque eo tempore quo ludebatur impunis erit publici autem atque obstinati
raptores secundum canones multiplici eciam pena plectuntur primo enim raptor
excommunicatur ab illo episcopo in cuius dyocesi rapinam fecit extra de rap. c. 8 et c.
quia placuit 2o vero nisi ablata restituat uel plenam securitatem de
reddendo faciat si habeat vnde possit ei penitencia denegatur 3o autem
si cum restituere posset satisfacere noluit et distulit penitenciam vsque ad mor
tem et si tunc satisfacere minime potest si penitenciam et viaticum petit dabitur
ei. tamen priuabitur eciam sepultura nisi heredes seu propinqui pro eo satis.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

fiat velint hoc quidē statutū est ad terrorem alioꝝ Si vero inpeni
tens ipē decedat et viaticū ei non dabitur et priuabitur eccīastica sepultura
presbiteri vero si contra pdicta fecerint ipm̄ sepeliendo et huiusmodi
ab officio deponendi sunt om̄a supradicta habent ex̄ de rap. i ca° sup
eo et in ca° ex lris 2° aūt inpꝛ p malū exēm pximū scandalizat
de luxuria sicut publici peccatores et mulieres ornatu meretricio
incedentes Et maxīe etiā in sacris templis huiusmodi prophana fiunt
quoꝝ fetor et horror ascendit vsqꝫ ad nares dn̄i sabaoth In
hoꝝ aūt misterium ex̄ de iniur. et dap. da si ingressus et sunt exo
rr vbi dicitur si ingressus ignis apprehenderit aceruos frugum siue
stantes segetes in agris reddet dampnū qui ignē succendit Os
verbū si ad litteram quilibet obseruare obligatur quanto magis si hec succensio
fit in segete aīaꝝ p ardorē concupiscentie Nonne de vobis o mulieres
vane vsa q° ca° dicitur ecce om̄s vos accendētes ignē accincti flā
mis quia dum vanitatibus in hoībus luxurie ignē accenditis vos
metipās eisdem flammis accingitis atqꝫ comburitis Quis aūt ita
insanus est vt nō credat esse pcc̄m preparare venenū ad hoīes occiden
dos Et si culpam existimas occidere corpora moritura quanto grauius
considerare debes occidē aīas dei ymagine insignitas et perpe
tuo duraturas Nec sufficere video q talis mulier satisfaciat conde
center amouendo superfluas vanitates Si pdicta gessit aīo ad lux
uriā et ad concupiscenciā sui hoīes puocandi sicut nec sufficit vsurario
cessare ab impio lucro nisi restituat tam impie acquisita Vt
ergo talis plene satisfaciat necē est ea tanta honestate fulgē q qui
ex sua occasione scandalizati sunt ex eius honesta conuersacoē reddant
edificati Manifestū quoqꝫ exēm malū de luxuria prebent in publico fornicacōne
seu adulterio commorantes et quelibet publice meretrices Et q horred
est etiā audire quidā sunt quasi publice sodomice quidā puellarū
atqꝫ pueroꝝ raptores atqꝫ violentatores 3° vero inpꝛ pximum
p malū exemplū scandalizat de superbia in quos comunari pnt tenē
tes inimicicias nolentesqꝫ parcē inimicis publici peccatores et qui
intra ptes capita se faciunt insignita inter ptes distinguencia manu
tenentes et se peccatores publice pfitentes publici homicide et siliter
letantes de malis que fiunt in bello iniusto atqꝫ illa laudantes publice
incantatores Et siliter hii qui p incantacōnes quesiuerunt vel repiunt furta
et publice faciunt silia mala Omēs aūt supradicti et consiles eis qui p
opera auaricie luxurie et superbie pximū scandalizant tam bonū
exēm de sua conuersacōne pꝛhibere tenentur q qui de eoꝝ malis ex eo
occasionē scandali habuerunt de eoꝝ vera conuersacōne sumant contra
riā edificacōnem Nam sic dicitur ex̄ de penit et remis. ca° p° manifes
ta peccata non sunt occulta correctione purganda ymo sm glo. Qui
publice peccant publice corrigantur 2. q. i. si peccauerit et de conse.

di 2ª ego berengarius mil. Et hoc siue sint leuia siue sint grauia ut se
det scandalum populorum publice fieri debet **De dampno corporali**

Secundum autem dampnum quod proximo inferri solet est corporale quod etiam
secundum regulam supra datam restitui debet Tripliciter enim tale dampnum dari con
tingit primo vulnerando 2º mutilando 3º occidendo Et licet homo
restituere non valeat membrum uel vitam Ad restituendum tamen omnia bona
naturalis obligatur compensata qualitate et quantitate dampni atque possibilitate
reddentis secundum Ray. et Sco. in 4 di. 15 **De hiis qui primum vulnerant**

Primo quidem infert homo dampnum proximo ipsum vulnerando et hoc
irremediabili modo et talis in restituendo ad tria remanet obligatus
primo quidem tenetur ad expensas in medico quas ille in suorum vulnerum sa
nacione fecisset unde de iniuriis et dampno dato si rixati et simul de exo. 21º caº
Si rixati fuerint homines et percusserit alter proximum suum et ille mortuus non
fuerit sed iacuerit in lecto qui percussit operas eius scilicet amissas secundum glo. et
inpensas in medicos restituat 2º tenetur ad illa que vulneratus
occasione talis lesionis amisit ut quia homo deditus erat alicui labori
corporali unde verisimiliter credi potest quod inde fuisset lucratus ad talem
obligacionem obligatus est sic dicit glo. in preallato capitulo 3º ad satisfac
cionem tenetur et placacionem ipsius de iniuria data Cum vero honor inter
exteriora bona sit maximum bonum non videtur quod inferri possit alicui
iniuria grauius per quam demitur illius quod illi obligetur ad talis honoris res
titucionem Certum est enim quod talia alicui inferre est notabiliter illi iniuriari
Secundum enim Tho. 2ª 2e q. 62 ar. 6º Cum percutit aliquis tenetur recompensare
iniuriam passo quatenus nichil remaneat apud ipsum Et hoc ad arbitrium
boni viri **De hiis qui primum mutilant**

Secundo autem infert homo dampnum proximo mutilando quod quidem
irremediabile dampnum est puta quia ei abscidit manum aut mu
tilauit pedes aut hominem excecauit pro tali offensione secundum Sco. in 4
di. 15 q. 2 q. communiter in ecclesia nisi pecuniaria restitucio satisfacta non recipitur
Ad quam tamen talis mutilans obligatur secundum eum primo ad expensas
expositas in curacione illius sic dictum est supra in iiiº allegato Si rixati
2º ad satisfactionem impediti lucri pro toto futuro tempore quo usurus
erat illo membro abscisso secundum quod supra sermone 33 ar. 2º cº 2º plenius
declaratur 3º ad satisfactionem afflictionis illius mutilati que sibi
perpetua est cum viuere sine oculis aut sine manu tristabile sit Et
maxime onerosum propterea tenetur ei ad aliqua alia super impendenda ex
quibus possit onera et tristicias quas ex tali lesione incurrit consola
bilius atque leuius ferre Ex uno tamen respectu plus ponderanda est
mutilacio pauperis quam diuitis si magis egebat parte abscisa ad nutum
victum quia usus fuisset plus parte illa ad necessaria procuranda Ex altero
vero respectu est in diuite alia condicio ponderanda scilicet dignitas
ipsius Sed hoc inter homines par est quo ad primum respectum Quarto

(c) 2006 Ministerio de Cultura

vero tenetur truncator diues alteri ex se truncatos si aliquis ex eis indigent
quod obligatur ad satisfaciendum consanguineis illius mutilati ut si ille cui
est manus ablata se et suos alebat videlicet uxorem filios patrem matrem
vel alios quod nunc implere non potest tale dampnum inferens ad equalia
obligatur secundum iudicium boni viri **De hiis qui proximum occidunt**

Tercio vero infert homo dampnum proximo ipsum occidendo tali autem
occisori secundum Scotum e di q 2 tria sunt necessaria primo enim ei expe
dit quod exponat vitam suam in causa iusta ut pote contra inimicos ec
clesie vel hereticos seu alios infideles et hoc ordinando laborem et periculum
suum in satisfactionem illius quem occidit ut sic cui non potest in corporalibus sa
tisfaciat in spiritualibus bonis Et si non tantam restitucionem facere velit
non potest omnino a restitucione esse immunis Contra quosdam fatuos confessores
homicidas leuiter absoluentes non ostendentes eis restitucionem necessario incum
bentem quasi facilius transire possit ipsis homicida quam ut ita dicam com cami
da vel homicida Nam si quis occidisset bouem vel canem proximi sui non ab
solueret sine restitucione et tamen leuiter absoluit de homicidio perpetrato
Quantum autem deus homicidium detestetur manifeste patet quia dicendum qui
tamen occiderat iuste quia tamen multi humani sanguinis fusor fuerat edi
ficare sibi templum prohibitus est adeo Si igitur occisor iustus non accep
tatur ad cultum dei in ministerio autem occisor ubi parebit huius summe est Sco
2º autem secundum Gwal ordo obligatur si predicti casus non occurrerent homi
cide totam vitam suam in oracione et penitencia ordinare ad illius utilitatem quem
ipse occidit 3º quoque secundum Sco et Gweal Si interfecto aliquos susten
tabat scilicet patrem aut matrem aut filios et alios propinquos seu pauperes
obligatur talis interfector omnibus illis ad tantam restitucionem quantum illis
abstulit per interfectionem illius Racio autem huius est quia dampnum passo est
restitucio facienda Ex hiis elici potest quod si quis vel pro necessitatibus erat si
ex huius morte dampnum esse passa occisor ad dignam recompensacionem tenetur
Seruus autem domino suo occisus debet restitui per alterius sui equipollen
tis dacionem vel empcionem aut per precium competentis empcionis In omnibus
igitur in toto articulo 2º dictis in quibus dampnum neque in se neque in equalenti
reddi potest sine restitucione per recompensacionem faciendam arbitrio viri
restitui debet secundum Ro Tho et W **De dampno temporali**

Tercium autem dampnum inferri solet scilicet temporale quod quidem restitui
debet iuxta principalem regulam supius datam Inter omnia autem bona
temporalia bona fama et bonum nomen obtinet principatum Sicut
Prouer 22 scribitur melius est nomen bonum quam diuicie multe propterea de resti
tucione temporalium pro presenti sermone ceteris permissis de fame restitucione
quasi de rebus temporalibus quodammodo spiritualibus adherentibus plenius dissera
mus Carius autem bonum est quod est in nobis quam quod est extra nos temporalis
autem substancia extra nos est Unde 6 q 1 deteriores Anacletus ait
Deteriores sunt qui doctorum vitam moresque corrumpunt hiis qui substancias

(c) 2006 Ministerio de Cultura

De restitutione fame si proximi malum quod dixit occultum sit

aliorum predia que diripiunt. Ipsi enim que extra nos sunt licet nostra sint auferunt. Nostri quoque detractores et morum corruptores meorum sunt qui adversus nos armant proprie nos ipsos decipiunt et ideo isti in fames sunt et multo ab eractoribus et raptores sunt hec ille. Triplex homo proximum suum diffamat secundum Sco. in 4° di. 19 q. primo manifestando occultum 2° negando verum 3° imponendo falsum.

De hiis qui occultum malum manifestant

Primo igitur homo proximum diffamat manifestando occultum malum scilicet cum non servato ordine iuris peccatum illius prodit in publico talis michi licet peccaverit peccet tamen verbum suum quod in publico posuit retrahere non tenetur quia faciendo est malum mentiretur cum sciat quod proposuit esse verum neque enim mentiri tenetur propter quod aliunque bonum proximo suo reddendum cum secundum apostolum non sit facienda mala ut inde veniant bona tamen tenetur alio modo licito reddere sibi famam ut potest per talia et similia verba dicendo Non credatis hunc hominem esse talem male dixi fatue dixi. Et hec quidem vera sunt quia illa proposuit non servato ordine iuris proposuit etiam in publico quod non erat publicum. Consilium quoque persuasio est si dicat non reputetis ipsum esse malum bonus est enim quia quilibet presumendus est bonus donec probetur contrarium. De structura in ordine faciendo correctionem humana enim fragilitas illum quem indignum esse non novit dignum debet extimare. Non enim est probatus malus coram istis propterea ab eis non extimandus est malus hoc est ergo persuadere eis quod non reputent eum malum neque indignum. Et secundum Ri. et Tho. tenetur sibi ad aliqua recompensata ad arbitrium boni viri si non potest restituere sibi famam predictis modis.

De hiis qui verum negant dum accusantur

Secundo autem homo proximum suum diffamat negando verum scilicet cum verum crimen sit in publico tamen sibi impositum negat quia in hoc negans notat in iudicio de calumpnia imponentem eo quod accusator vel denunciator falsi criminis est infamis sicut patet per ea que dicuntur extra de calump. c. p. et 2°. Tamen talem negans non tenetur retrahere negationem suam quia nullus tenetur in iudicio confiteri se reum nondum convictus. Tenetur tamen per quedam sobria verba sicut in precedenti capitulo dictum est illi accusanti restituere famam quam notavit de calumpnia indirecte ut puta dicendo non habeatis eum pro calumpniatore quia forte in proponendo habuit bonam intentionem vel forte se credidit probare intentum suum sed deceptus fuit. Sed circa hoc tria dubia seu difficultates remanere videntur. Prima difficultas est an qui tale crimen sibi in publico impositum negat mortaliter peccet videtur enim quod sic primo quia mentitur etiam mendacio rei publice pernicioso. Nam rei publice propter cuius mendacium publicum impeditur punitione cuius. 2° quia nocet persone accusanti cum per hoc de calumpnia infametur. Ad primum dicendum quod licet scriptum est Deut. 16 Iuste quod iustum est exequeris. Nequaquam enim res publica omnia mala punire debet sed que cum hoc quod sunt punienda sunt et taliter potest iuste punire. Talia autem sunt que coram iudice vel publice possunt sufficienter probari propterea non leditur res publica si dimittit iudicium excedat iudi-

(c) 2006 Ministerio de Cultura

cuius ut scilicet aliqua resurgent iudicio dei sup quo potest rei ple iustu iu
dicium esse Unde sicut primi Re. 16 habetur homo videt ea que patent deus
autem intuetur cor et sic patet ad primum Ad 2m cum dicit quod tale men
dacium est periculosum contra accusantem dicendum quod non est periculosum contra eum sed
ipse sibi ipsi periculosus est dum eo modo proposuit quo minime ponere debuit
quia cum deberet non proponere sibi imputet si aliqua ei infamia subsequitur
cum ipse de hoc causa sit non autem ille negans Nam defendit innocenciam suam
in publico ubi equidem non est nocens neque habitus est pro nocente donec fu
erit ipse conuictus 2a difficultas est si talis peccat mentiendo prose
primo enim videtur quod quilibet ab uno in publico accusatus teneatur de necessitate salu
tis id de quo est accusatus statim in publico confiteri et sic statim in iudicio
patibulo sanguinis se exponere 2o etiam habendo oculum non tantum ad penam
sed ad honestum et inhonestum Non videtur quod ille honeste et secundum rectam racionem
debeat coram tali iudice confiteri quia ipse plusquam alius singularis accu
sans sibi auferret famam quia in iudicio confitenti creditur contra se
Ad illud quod faciendum Respondeo quod hec danda est responsio scilicet negare proposita
ut proponuntur et quidem in proposito si mendacio dici possunt quia proponuntur
in publico et ut publica et non publice probanda Sic autem negare potest qui
scit ea in publico non posse probari Et si iudex urgeat eum ut proposita
fateatur uel publice neget respondere utique posset quod ipse ad accusacionem
sufficienter respondit et sic est mos iudex reddere iuris peritus nec declina
re vult ab illa responsione faciat iudex erga accusatorem quod iuris est
3a difficultas est si talis predicta negans intendat tantum negare
illud ut ibi propositum est videlicet ut publicum sicut facit sacerdos de sibi con
fesso dicens nichil mali scio ipsum fecisse quia loquitur ut in publico
audiunt autem ut in alio foro numquid iste negans de illa negacione peni
tere tenetur Dicendum quod bonarum mencium est ibi culpam agnoscere ubi
culpa non est sicut in c. ad eius q. di. ait gregorius multo quidem magis est
ubi dubitatur an sit ibi culpa propterea in tali casu tutum est penitere si morta
le est de mortali Si autem veniale tamquam de veniali De hiis qui falsum crimen imponunt

Tercio homo proximum diffamat imponendo sibi falsum crimen Et hoc
dupliciter contingere potest aut narrando malum a se inuentum aut ab aliis
auditum Primo modo talis debet restituere famam retractando simpliciter ver
bum suum et quod sibi imposuit ita in publico sicut publice diffamauit alias
non seruat iusticiam in reddendo proximo quod suum est Et talis fame restitucio
secundum Ray. taliter fieri debet quod ubi homo contra proximum suum dixit per se uel per
alium uel per cantilenam aut per libellum famosum uel per detractionem et in
locis illis in quibus sentit illum diffamatum dicto uel facto suo recognoscat
errorem suum et dicat quod mentitus est ar. m ex. de purga. c. inter sollicitudines
scripias Ex quo intelligendum est nisi ex tali retractacione apertius
infamatus magis infamaret Non dicat ergo ego de tali facto aut

(c) 2006 Ministerio de Cultura

de tali infamiam specificando peccatum Sed dicat in generali sic ego in-
famaveram talem de eo de quo inter vos infamatus est Sciatis quod
ego mentitus sum et mendacium est quicquid de hoc dixi Non tamen dicat illud
fuisse falsum sed mendacium eo quod contra mentem dicebat proximum infamando
et tamen potest esse verum quod ipse dicebat Et nisi rationabilis causa obstet
secundum hostiensem et raymundum tenetur talis infamans ab infamato postulare veniam [illegible] si illi ipsum [illegible]
arg. xii q. 6 c. et 16 q. 1 quoddam Videat ergo quilibet quam difficile dixit
sit restituere famam et quam rari reperiantur qui hoc fecerunt et nichilominus cor-
de contentissime infamie sine satisfactione ponunt / Si autem obiciatur
quod homo magis tenetur propriam quam alienam famam diligere nec posset proximo
reddere famam suam verbum retrahendo nisi se ipsum turpiter diffamaret
ad hoc dicendum secundum Sco. ubi supra quod sicut dicit in sermone 38 articulo 2o capitulo 2o bona
corporis atque exteriora minime diligenda sunt nisi in ordine ad bona anime
et ad ipsum deum hoc non est nisi ut iuste competere possint ipsi sic diligenti.
Quia sicut ibi de dilectione corporalis vite sui ipsius dicitur ita dico hic de
dilectione proprie fame quia cuilibet cui competere potest fama magis sibi
debet illam diligere iuste quam alteri cui non potest competere nisi iniuste ma-
gis debet eam diligere alteri cui iuste competit quam sibi cui iniuste et sic est
in proposito modo falso nam de crimine accusato iuste competit fama accusanti
aut post talem accusationem fama non competit iuste quia accusando mentitus
est Et quia publice mentitus est in quo se ipsum sufficienter diffamat Di-
recte igitur postea ostendendo innocentiam alterius cui tenetur in hoc et indi-
recte nocentiam suam non tamen proprie se diffamat sed tantum amovet laudem
falsam quam post accusationem falsam dignus est etc. / patet etiam hoc per
exemplum quidam testibus videntibus fornicatur illi postea accusantes crimen non
utique diffamant illum sed ipse in publico illo facto se ipsum diffamat quia publice
committendo quodammodo crimen lesionem sue dignitatis meruit Et sic ipse est
in se famam amittit Nec postea publicatio illa per quam talis lesio nota fit
aufert sibi famam sed tantum modo facit in publico devenire illud quod tamen
testibus ex natura commissi actus simpliciter publicum erat Tertio proximum suum diffa-
mat homo narrando malum ab alio auditum verbi gratia Quidam non imponit
alteri in publico tale crimen sed de illo sibi audita remurmurat vel [illegible]
cuicumque vel coram multis alicui narrat non tamen tamquam sibi certum sed sic
audisse testatur numquid talis restituere obligatur Dicendum quod rara fides
ideo est quia multi multa loquuntur propterea dicendo se tantum audisse nisi ex
modo ipso dicendi aliquam maiorem certitudinem quam ex communi relatione ostendat
ex natura actus illorum opinione non aufert illi famam quia si illi firmiter conci-
piant eum de quo est sermo fore criminosum leves utique sunt Sic enim xix
capitulo scribitur Qui cito credit levis est corde Verumtamen quia a scandalo pu-
sillorum cavere necesse est iuxta illud apostoli prima cor. 8o Si esca scandalizat fratrem
meum non manducabo carnes in eternum ne fratrem meum scandalizem Et
multi sunt tales pusilli leves ad subito credendum mala ideo periculosum

de restitucione infa-
mie et calumpnie

(c) 2006 Ministerio de Cultura

valde est ex alio(rum) relatu eis audita talia resusurrare Ex quidem si fit a(n)i(m)o
ledendi illu(m) de quo est s(er)mo no(n) est facile excusare q(uod) co(n)tra caritate(m)
fiat et per (con)se(quen)s mortalis sit culpa Si aut(em) ex inco(n)sideracione coram
talib(us) fiat dubiu(m) est q(uod) excat genus culpe venalis cu(m) hu(m)ana lingua
in lubrico sit posita Et sicut Ia(cobi) 3o scriptu(m) est Qui no(n) offendit in verbo
hic p(er)fectus est vir Ex hiis (er)go que dicta sunt in p(re)senti s(er)mone pa(tet) quid
restitui debet de da(m)pnis illatis sive in sp(irit)ualib(us) sive in corporalib(us) sive i(n)
t(em)p(or)alib(us) quo ad fama(m) Que licet (gra)uia videant(ur) tame(n) suauissi(mus) amor
dei per gra(tiam) hoc suave volentib(us) faciet bona leue considerata fe-
licitate eterna De t(em)p(or)alib(us) bonis restituendis s(er)mo 38

P(er)tractis in s(er)mone p(re)ce(den)ti hiis que ad restitucione(m) fame p(er)tinere
videant(ur) videnti(bus) cu(m) sit t(em)p(or)ale bonu(m) Iam de reliquis t(em)p(or)alib(us) bo-
nis restituendis p(er) ordine(m) dissera(mus) De quib(us) possimus disting-
uere triplex debitu(m) q(uo)d restitui debet p(ri)mu(m) dici potest iniustu(m) 2m
turpe 3m non licitu(m) sive alienu(m) De iniusto lucro restituendo

P(r)imu(m) quide(m) debitu(m) q(uo)d restitui p(ro)b(atur) dici potest iniustu(m) quia iniuste
est habitu(m) vel iniuste detentu(m) p(ro) quo talis reg(u)la danda est om(n)e
alienu(m) vel q(uo)d de iure alteri debet(ur) sive licite sive illicite habitu(m) sit resti-
tui debet Ad cui(us) reg(u)le intellectu(m) notand(um) est q(uod) q(uat)uor restitui debent
q(uan)tu(m) ad ea que ad hanc cla(usulam) spectant p(ri)mo om(n)e alienu(m) licite acquisi-
tum 2o om(n)e alienu(m) non licite acquisitu(m) 3o om(n)e licitu(m) acquisitu(m) quod
alteri debet(ur) 4to om(n)e non licite acquisitu(m) quod alteri debet(ur) De
alieno licite acq(ui)sito

P(r)imo quide(m) restitui debet om(n)e alienu(m) licite
acquisitu(m) huiu(s)mo(d)i sunt res date in vltima(m) volu(n)tate ad paup(er)ib(us) dis-
pensand(um) vel ad quascu(m)q(ue) pias ca(usa)s res ad (con)s(er)uandu(m) Recomendate res
quoq(ue) obliuioni tradite Restitui quoq(ue) debent o(mn)ia mutuata o(mn)ia debita
(con)tracta o(mn)ia iuste promissa o(mn)ia deposita Que q(ua)n(do) subtrahant(ur) sine
recipie(n)tis culpa satisface(re) no(n) tenet(ur) Secus aut(em) si cu(m) sua magna culpa
amitteret depositam rem s(ecundu)m tho(mam) 22 q. 62 ar(ticu)lo 6o pone(re) aut(em) (ali)q(ui)s sec(undu)m
q(uod) quida(m) qui mercat(ur) in francia cu(m) alteri(us) pecu(ni)a ex no(min)e ibi mutuu(m) ac-
cipiat no(min)e d(omi)ni sui ignorante tamen d(omi)no suo et lucret(ur) de tali pecunia
Querit(ur) quid iuris Dicend(um) s(ecundu)m eu(m) q(uod) tenet(ur) redde(re) fruct(us) d(omi)no suo p(ri)nci-
pali de pecu(ni)a p(ri)ma Nam eode(m) m(od)o transit d(omi)niu(m) talis vsus pecu(ni)e mu-
tuo accepte in d(omi)n(u)m p(ri)ncipalem sic etiam p(er)tinet ad eu(m) d(omi)niu(m) vsus de
pecu(ni)a p(ri)ma tenet(ur) tamen d(omi)n(u)s p(ri)ncipalis p(ro)uide(re) sibi de industria sua
atq(ue) de aliis laboribus suis Talis tame(n) racio intelligi deb(et) q(ua)n(do) sic e(ss)et
q(uod) dampnu(m) mercaco(n)is talis in detrimentu(m) cederet d(omi)ni p(ri)ncipalis puta
q(ua)n(do) ille qui mutuo accepit paup(er) est no(n) valens restitue(re) creditoribus si
p(er)deret pecunia(m) illam Sed quid si e(ss)et diues et no(n) intenderet ex
dampno p(ro)ueniente da(m)pnificare d(omi)n(u)m p(ri)ncipalem s(ed) p(ro)pterea accepit mutuu(m)
sub no(min)e d(omi)ni sui quia sub no(min)e suo in(ve)n(ir)e mutuu(m) tale (non) reciperet Dicendu(m)
q(uod) in tali casu restituere non obligat(ur) quia tu(n)c talis pecu(ni)e d(omi)niu(m)

(c) 2006 Ministerio de Cultura

nō transit in dñiū principalem nisi tantū noīe et non re hec Scotus in
quodā tractatu suo **De alieno non licite acquisito**

Secundo restitui debet omē alienū non licite acquisitū ut usure rapine
et ad hoc tenent tondentes monetas uel bolsonates simil' cambio
res alcuibz eligendo ut eas fundant uel fusoribus cariora vendant
vendētes ad terminū uel vendētes sine terminō sed iusto plus iusto precio
uel minus iusto emētes uel fraudes diuersas facientes ī ponderib; et
mensuris et contractibz usurariis et sic de silibz. Notand' tamē q̄ est cō
siderandū q̄ntum reddidet seu q̄ta in contractu sint usura ipi' ret̄endū est
ad tpus in quo facti fuerūt contractus illi pro ut refert ad tpus solu
cionis pro quo silit facta est verbi grā In paschate tradidi tibi modiū
bladi sm̄ peruz quod valebit in penthecost quia tradicionis tpe plus ī pen
thec' credit valitur p̄babilr tuc̄ siquidē quicquid plus accepo usurario
modo q̄ valuerit tempore tradicionis reddere debeo et non amplius
non minus Et h' sine plus q̄m accepero valeat siue minus valuit in penth

De licito acq̄sito q̄d alteri debet'

Tercio restitui debet omē licite acquisitū q̄d alteri debetur sicut instrū carte scribaru testamenta
libri mercacionū Silit' que relicta st' pro ecclesiis pauperibus
monasteriis hospitalibz puellis seu quibuscumq3 aliis dispensanda aut
de iure tradenda ut decime tributa exactiones gabelle pedagia
Mt' 22. Reddite que sunt cesaris cesari **De illicite acq̄sito q̄d alii debet'**

Quarto restitui debz omē non licite acquisitū quod alteri debet' Sic
sunt bona que alteri succedunt de usuris furtis rapinis symoniis
et consilibz Quia licet tales non sint ipi p̄ quos talia sunt inique acqui
sita tamē quia res ad eos ī iuste puenerūt sicut illi qui male acquisierūt
restituere obligant' Tamē circa hoc lo. docet hosti' et alii extra de usu
ris nos querūt an tales heredes restituere teneāt' ex p̄sona illoz qui
bus succedunt an ex p̄sona propria Sed q̄ distinguendo respondent q̄
si tales in extremis penitētes et absoluti decesserunt tenet' ex p̄sona il
loz Sed si decesserūt inpenitētes tenēt' ex p̄sona sua de illo tantū q̄d
puenit ad eos ad hoc etiā facit q̄d nō Jo. an. extra de sepul. in cº pro
chiano **De turpi lucro restituendo**

Secundo autē debitū quod restitui debet dicit' turpe lucrū Sed
ad intelligend' aūt quid sit turpe lucrū sm̄ quosdaz notand' est quod
contractu' potest esse duplicit' viciosus et iniquus silit' in sua mat'ia aut in
sua forma seu causa motiā uel effectiua nō tamē in sua intrinseca forma
sic meretricium solutaz hystrionatus lenocinium duellū et huiusmodi Itē in
sua forma sicut patet in contractibz usurariis factis sub titulo et pallio ēp
cionū cōmutacionū depositorū locacionū et silium contractuū licitorū
In p̄dictis igit' et silibz aduertend' est sm̄ quosdaz q̄ nō omis vicio
sitas contractu' obligat ad restitucōez sed solū que aufert ius adi
uictā cōtrahendū sic patet in eo qui clandestine uel ex p̄ua intencione

(c) 2006 Ministerio de Cultura

contrahit coniugium vel homagium cum aliquo rege. Solutio. Non dicitur quod duplex
est turpe lucrum. Primum est in quo competit repetitio. Secundum est in quo non compe
tit. Primum est in quo competit repetitio sicut patet in rapina et furto in quo
non transit dominium vel si transit competit tamen repetitio ut in usura con
tingit secundum quosdam. Similiter competit repetitio licet forte dominium transferatur in
hiis que homo lucratur in emptionibus et venditionibus et aliis contrac
tibus per mendacia periuria circumventiones et falsas conceptiones pon
deribus mensuris etc. Nam regulare est quecumque ex parte recipientis
tantum est turpitudo repetitio competit ff. eo ti. l. idem ff. et si. Et talia res
tituenda sunt eis quibus illatum est dampnum si sunt res alicuius valoris
de minimis autem fieri debet sicut dicetur in primo capitulo sequenti. Secundum vero est turpe
lucrum in quo repetitio non competit et transit dominium sicut in meretricio
lenocinio et similibus. Nam quando turpitudo ex utraque parte concurrit repetitio
non competit ut infra clarius dicetur. In hiis autem in quibus repetitio
non competit distinguunt quidam quia aliqua sunt prohibita quia mala
aliqua vero mala quia prohibita in capitulo ex parte et in capitulo delegati extra de offi. dele.
Primo sunt quedam prohibita quia mala et in istis est etiam distinguendum
quia quedam sunt que puniuntur a iure civili sola infamie pena. Que
dam vero gravius. Primi sunt ut hystrionatus pugnancium propter pecuniam
in duello vel in area et opus meretricium solutarum. Secundi sunt qui etiam ulte
rius per temporalem penam puniuntur ut per extorsiones ipsorum turpium lucrorum sicut
contingit. Et talia acquisita retineri non possunt
sed pauperibus sunt eroganda nisi forte restituta sint vel restitui velit
illis a quibus habita est. Secundo autem sunt quedam mala quia prohibita ut
torneamenta extra de torneamentis. Negociatio clericis interdicta extra ne cle.
vel mo. capitulo dyocesanus in clemen. Item secundum alex. de al. mercari non ex
necessitate neque ex pietate sed principaliter ex cupiditate vendere vel
emere tempore feriato et interdicto extra de feriis capitulo primo et secundo. Mercari
vel in locis sacris sicut dicens lucrum advocationis et medicine in casibus
non concessis Jnfra de postula. per totum. Emere bladum vel vinum ab eo qui
hec non habet pro sua arte sed quicumque hoc agit ut postea carius ven
dat facere vel vendere fucamenta et huiusmodi et quecumque alia que prohi
bentur per iusta statuta civitatum sicut sunt mulierum pompe et ornatus.
De omnibus autem supradictis lucrum retineri non potest sed est pauperibus dispen
sandum. Sed ad clariorem intelligentiam predictorum quattuor dubia ponen
da sunt circa materiam istam. Primum est de commutationibus et aliis contractibus.
Secundum est de meretricibus. Tertium de lusoribus. De commutationibus et aliis contractibus

Primum dubium est de commutationibus et aliis contractibus an diminuit
seu excedit precium iustum sit secundum deum seu divino iure illius a quo fuit
illicite acquisitum aut restitui necesse est sibi. Solutio. Secundum Gyraldum et alios
quod non omnis excessus seu diminucio iusti precii est illius a quo est habitus
et acceptus nec potest vendicare ad ante. Et hoc quia non aufert ius

(c) 2006 Ministerio de Cultura

iniccem contrahendi ie q q non sane Et quidē quadruplr̄ pbari potest
pmo rōne pacis et saluacōis qd em̄ ex assu et statuto cōi et pro cōi
om̄z utilitate pcedit eo ipō optinet eqtatē et robur iuris cōis Sed
cōis assus et districta consuetudo vult q nō ois excessus ī talibus
restitui sit neceē Tū quia hoc expedit tpali paci quia alr̄ infinita liti
gia orirent et eciā spuali saluti sit tā cōitatis et pciū eius cū sit diffi
cile totalr̄ ab huiuoi excessibz contractuū se totalr̄ depāre maxiē hoibz
inpfectis et ad lucra inhiantibz In quibz maior ps cōitatis cōsistit
periculosū em̄ omnibz esset si nichil in huiuoi excessibz sibi vendicare et
retinē liceret 2o rōe diuiē gdescensionis que huiuoi post lapsuz
inhir condescendit vt ab eo nō requirat quicquid ē pfectissiē iusticie
et equitatis Nam alr̄ est regendus sanus et alr̄ infirmus Et hinc ē
q oīne vlem̄ dnis non imputat ad mortalē Constat nāqz ex decalogo
q oīs rapina et furtū et oīs illicita vsurpacio rei aliene ī inito dnō
est mortalis culpa et h' nō est huiusmodi 3o rōe mutue gcordacois
qua racio gmutatiuum contractuū qui vtrulqz ptis pleno assu inchoat ita
qra racio gmutatiuum contractuū ex vtrulqz ptis pleno gssu inchoat ita
q eptor vult sibi plus rem eptam qz preciū eius et venditor econ
et vtreqz intendit alienare alr̄ dniuz rei sue Et si in aliquo pter in
tenciōez et extimacoēz pparq defraudat citra tamē excessū enormē
lege diuina uel huāna phibitū vult inchoantis contractū mutuū esse
ratū et firmū eciā si libere et expresse cū tali lege renūciaret pro
q̄to pro sua tpali vtilitate id facit alr̄ sibi nichil inde reddē obligat
quia iaz nō est ibi enormis ymo nec forte vllus excessus quia sicut
potuit totū absqz omī precio donare sic potuit pro semipleno vendē
uel dare 4o rōe huāne extimacōis que quidē incta est ad mere
iusta precia ptaxanda ppt qd licet ī aliquo paruz minuat uel excedat
inchoantis nlli ppio aut cōi iudicio censet pro enormi et sic respcū iudi
cij nō recedit a moderancia iusti precij sub gpetenti latitudiē inchoan
di q ita ipm̄ aliqualr̄ includat sic mustū uel vinū acerbū nō sic
recedit a spē vini qn includat in ea ppterea eciā sm Sco in 2o dist
equalitas cōmutacionū et gtractuū non consistit ī indiuisibili medio
ymo ī medio illo qd gmutatiā iusticia respicit magna est latitudo indi
uisibilez pūctus equiualēcie rei et rei In quocūqz gradu circa extimacōe
fiat iuste fit quia quo ad hoc gmutātes et gtrahentes attingē mediū
indiuisibile quasi impossibile esset Que aūt sit illa latitudo et q̄tū
se extendat duplr̄ pz pmo ex lege positiā 2o ex gsuetudine approbata
pmo em̄ ex lege positiā que quidē contractū rescindit vbi gtrahētes
decipit vltra medietatez iusti precij inchoantis infra illud si ex alio
appeat iniusticia sm gstrāz debet fieri restitucō correndens 2o ex
gsuetudine approbata ex qua relinquit q̄uqz ipis gmutatoribz vt pen
sata mutua necessitate reputat sibi dare mutuo equalens hinc inde
et accipe duz est em̄ inter hoiēs contractus esse in quibz gtrahētes

(c) 2006 Ministerio de Cultura

nõ intendat aliquid de illa indivisibili iusticia remittere sibi mutuo ut
pro tanto eorum contractui aliqua donacio conmitter͛ Et sic ille est modus comu
tacionum quasi fundatus sup id legis naturae hoc facias alii qđ tibi vis fieri
Sanus probabile est quod qui mutuo sunt contenti remittere sibi valent quicquid
defuerit ab illa iusticia requisita Si quis aut͛ obstaret et diceret quod quic
quid in contractibus est illicitum et prauum contra ius divinum esse videtur et sic nullum
robur obtinere meret͛ Primo opponitur propter quod nullus illicito excessus precium
potest a iure divino acquiri peccatum in illo Dicendum quod in huiusmodi contractibus sunt
duo precipue attendenda Primo intrinseca affectio pro quanto sibi vult in
proximum aliquam inequalitatem ut scilicet in huiusmodi contractibus meliorem partem
habeat quod ille pro tanto ad dei iusticia habet que si nõ est mortal͛ suf
ficit aut per contricionem et penalem satisfactionem aut per purgatorium ignem
sicut cetera venalia expiari Secundo extrinseca actio et operacio et commutacio
licet secundum veridicam extimacionem precium sui contineat aliquam inequalitatem
In regula tamen ad omne statutum et ad condescensivam legem dei et ad liber
assensum contrahencium non habet inequalitatem Primo pocius benignam et
condescensivam equitatem Et ideo quantum ad hoc tam divino quam humano iure ro
bur obtinet firmitatis Alias cum omnes de quocumque minimo excessu resti
tuere tenerent͛ multitudo maxima quasi omnium vendencium et emencium dampn
naret͛ qđ est durissimum cogitare Verumtamen propter pronitatem humanam affectus
ad hec temporalia inclinati ac propter inequalitatem talium commutacionum se
curius esset omnem talem excessum preter factum si aliquis quantitatis appreciabilis
foret satisfacere fraudatis Aut si parvi valoris est pro animabus illorum pau
peribus erogare quia in hoc plus proficeret fraudacio nisi et ipse gravem
inopia laboraret hec tamen predicanda sunt cum magna discrecione quia
populi ad dilatandum conscienciam sunt valde proni

De meretricibus

Secundum dubium est de meretricibus Circa quod queri potest de meretri
cibus solutis scilicet utrum restituere obligent͛ Ad quod dicendum quod quamuis in
contractu mercedis pro meretricio sit materia precii viciosa et volunta
ad meretricium et ad contractum sue mercedis moueat forma tamen contrac
tus habet inse ad veri iuris quia meretrix lenoni concedit corpus personali
liter et naturaliter ac civiliter suum Sic eciam ille pro tali re meretricio sibi
concessa dat ad vere suum Si aut͛ licet dare michi rem meam gratis nõ
minus licet dare eam pro alia re michi concessa quamuis id michi impie
concedat͛ Et maxime ex quo aliqua temporalis utilitas sive vere sive secundum
eius iudicium et beneplacitum inde puenerat danti Si ergo iure divino
aut humano nõ aufert͛ alicui iurisdiccio vel potestas dandi ad meretricia pro
locacione sui corporis aut hystrioni super annexis pro suo hystrionatu et
sic de aliis non oportet ex aliis super annexis vicissitudinibus sui iuris quam
dam equalitatem et licenciam annullari hinc greg͛ tho 22 q 32 dicens quod
aliquid est illicite acquisitum Non quidem quod ipsa acquisicio illicita sit Sed
quia illud ex quo acquirit͛ est illicitum et in bonis transfert͛ dominium et repetio

(c) 2006 Ministerio de Cultura

minime repetere potest sic patet in eo quod mulier per meretricium lucrari solet
Et de hoc habetur textus in l. iiii. § i. versiculo sed quod meretrix ff. de condi. ob turpem causam
et hoc quidem nunc apparet propter turpe lucrum Talis enim mulier turpiter agit et contra
et hoc quidem non apparet propter turpe lucrum. Talis enim mulier turpiter agit et contra
legem sed in eo quod accipit non agit iniuste nec contra legem Et ideo et re-
tinere potest et pauperibus dispensare oblacionem autem publicam offerre ad
altare non potest Cum autem et quomodo et cui restituere debeat querere in
primo tractatu

De sortilegis lusoribus

Tercium dubium est de lusoribus Circa quod notandum secundum Ray. de mena villa
et dicit quod ita sunt prohibiti quidam ludi quod lucrum restitui non precipit
homo ea que lucratur secundum legem illius ludi qui non innituntur fortune et
prohibiti tamen sunt propterea qui tali ludo lucrantur licet peccent faciendo
contra prohibicionem eciam non tamen restituere obligantur Sunt et alii ita
prohibiti quod eciam lucrum restitui debet ut taxillorum et alearum Quod autem hii
prohibiti sint patet di. xxxv. episcopus et ff. de aleatoribus per totum et in autentica
de sanc. epis. § interdicimus et extra de vita et ho. cleri. clerici in textu
et in glo. Non tamen prohibitum est cum non fit ex cupiditate nec pro convivio
ut dicitur ff. de aleatoribus l. ultima Quod si in convivio vescendi causa ponitur in
eam rem familiam ludere permittitur hoc tamen non est predicandum consideratu
hominum promtitate ad malum et malis que ex ludo consequuntur Quod eciam
lucrum taxillorum et alearum atque consilium in inicio dicit ipsi fortune homo resti-
tuere teneatur secundum quod prohibitum est habetur xxxv. di. episcopus in glo. et ff. de alea-
toribus l. ultima et extra de vi. et ho. cleri. clerici in glo. Tamen circa hoc
quadruplex opinio reperitur Prima est dicencium quod ista iura artant illos ad res-
titucionem que per iudicem ad restitucionem compelluntur Sed si per sentenciam iudicis
non artantur restituere non tenentur Et racio est quia talis restitucio precepta
est in penam lucrancium tali lucro Nec iura ad hoc allegata dicunt quod tales
teneantur restituere ipso iure sed quod ab eis de iure repeti potest Cumque enim
homo licite retinere potest antequam per sentenciam reddere compellatur quod tamen per
sentenciam satisfacere necesse est Clericus enim excommunicatus in dicti excommunicacione non est
vitandus ipso iure et tamen est per sentenciam vitandus extra de cleri. excom. in dicti
excommunicacione si celebret Interficiens quoque hominem contra iusticiam iuste potest
per sentenciam hereditate privari sed tamen ante sentenciam non tenetur dimittere eam
sicut plenius in sexto articulo patebit Secunda opinio est crudelior et securior quod eo modo
quo ludus est in iure prohibitus ita ipso iure lusor ad restitucionem obligatur
quia non tantum prohibetur ludus sed eciam eius acquisicio lucri Tercia opinio est
eorum qui probabiliter dicunt quod quia talis restitucio prohibita non est per ius canoni-
cum sed tantum per ius civile non videtur quod ad hanc necessitatem sint nostri as-
stricti nisi qui de iure legibus imperialibus sint subiecti nisi alicubi sit ta-
lis restitucio per consuetudinem approbata Quarta opinio est probabilior et verior
iudicio meo quod talis restitucio implicite iure canonico precepta est In quan-
tum scilicet ius canonicum approbat leges que nec iuri divino sunt contrarie
nec per canones vel aliquam racionabilem consuetudinem sint abrogate x. di.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

de capitulo et ca° quis autem et duobus capitulis sequentibus Sed de restitucionibus acquisitorum in ludo plenius agemus in sermone ludi. De usurariis mentalibus

Quartum dubium est de usurariis mentalibus. Quidam namque dicunt triplicem esse usuram mentalem. Prima est animi, 2ª signi, 3ª pacti. Prima scilicet usura animi qua contingit cum homo dat mutuum principaliter propter spem lucri, non autem si principaliter propter caritatem vel quia sentit se illi obligatum vel sperat in casu consimili subueniri. Qui autem principaliter mutuat propter spem lucri restitucione obligantur sicut testatur Urbanus extra de usu consuluit ubi ait Quod tales in iudicio animarum ad restitucionem inducendi sunt quia contra legem Christi faciunt lucrum O. date mutuum nichil inde sperantes. Quidam tamen inter quos fuit Scotus in 4° suo et alex lom in tractatu suo de usu dixerunt talem usuram mentalem licet cum culpa mortali fiat ad restitucionem minime obligari adducentes exemplum de furto alicuius rei quam quis animo deliberato facere intendit si dominus non vult illud sibi libere donare et tamen libere donat. Quamuis ergo mortaliter peccauerit tamen restitucione non tenetur Sic a simili ex quo talis usurarius mente nichil petit signo uel verbo sed ipse sponte donat quamuis in corde mortaliter peccet tamen restitucione non tenetur. Ad quod respondet Jo. an. in mercurialibus et super regula peccatum dicens quod inter casum furti et istum differencia maxima est. Nam licet donatarius in casu furti habuit intencionem corruptam ad furtum non tamen donacio causatur ab eius facto nec annexa est illi corrupcioni corrupte cuius contrarium cadit in mutuo. Quia cum ex bona caritate quintus deberet fieri fit principaliter ex spe lucri cui quidem viciose spei effectus sequitur quod est lucrum et ideo ad restitucionem tenetur. Racio autem huius secundum quosdam certa potest esse Quia sicut datum quod traditur ex intencione donandi sortitur veram racionem doni et amittit racionem mutui Sic si mutuetur ex intencione et spe lucri amittit eo tempore racionem mutui gratuiti et sortitur racionem mutui usurarii. Ex quo patet quod lucrum inde sub tali intencione receptum usurarium est et restitui debet. Et hec est opinio vera secundum Inno hostiensis Jo an archidiaconus et Ray sed cui restitui debeat videbitur. 2ª vero usura est signi scilicet cum non ex manifesto pacto sed aliquo verbo uel signo per se uel per alium insinuat quod nisi aliquid lucretur inde non accommodabit seu cum post mutuum negat terminum uel negat relaxacionem iuramenti ei qui iurauit non se abmittere et his similia Talis enim non solum restitucione obligatur quod inde accepit verum eciam videtur quod restituere debeat ei qui mutuum tali modo recepit nisi aliud obstet sicut patebit infra. Racio huius est quia refert quid ex equipollentibus fiat omni verbo uel signo seu demonstracione uel circumlocucione omnium datur extra de consang et affi tua nos et ff si certum petatur l. certum est. 3ª autem usura est pacti scilicet expressi de aliquid ultra sortem lucrando Et hec omnino prohibita est tam lege nature quam scripture propterea omne tale lucrum restitui oportet ut patebit. De lucro illicito sive alieno restituendo articulus 39

+ Circa autem debitum quod homo restituere obligatur lucrum illicitum sive alienum dici

(c) 2006 Ministerio de Cultura

potest quia sic illicite detinet cum alienum sit Quadruplici enim ratione quantum
ad presens spectat tenetur homo satisfacere tale lucrum illicitum primo ratione erro-
ris 2o condempnacionis 3o donacionis 4to incertitudinis Racione

erroris

Primo tenetur satisfacere illicitum siue alienum ratione erroris pro quo nihil illa datur omne acquisitum admitte per errorem persone cui datur restitui debet / Pro cuius declaratione notandum est quod triplex est error qui obligat ad reddendum primo persone 2o forme 3o condicionis adiuncte / Primus error est persone quia dans credit alteri dare tunc restituendum est danti vel illis ad quos dantis intencio ferebatur vt puta si solis infirmis hospitalis sancti antonii siue alterius loci uel alie persone intendebat dare non autem questoribus tunc est illis infirmis uel illis pauperibus restituendum. verum quia nullus tenetur propriis stipendiis militare nec aliorum causas gerere expensis suis ideo tales viue possunt de questibus quas faciunt et potest eis moderatum salarium deputari / Si autem tales questuarii dicunt se esse sacerdotes et non sunt et per impias decepciones et mendacia multa lucrantur tunc distingue quia aut emunt illam questam pro certa pecunie quantitate et tunc quia illud quod ita falsis modis lucrati sunt est turpe lucrum totum debet pauperibus erogari Aut tales sunt sub obediencia hospitalis pro quo querunt et tunc dominus hospitalis nichil eis dimittere debet preter communem victum aliorum confratrum sed totum debet vsui pauperum applicare Et si aliter faciat ipse dominus peccat de hiis eciam vide in sermone 20o / 2us est error forme vt quia is cui datur a dante pauper extimatur cum sit diues talis autem illud reddere debet danti uel alicui pauperi nisi ipse interim pauper fiat et tunc potest illud licite retinere Vnde Sco ait videant confatores illi qui sunt diuites existentes tamquam egeni eleemosinas accipiunt ne iniuste omnia huiusmodi recipiat quia non est ibi in dante voluntarium propter condicionis ignoranciam quam recipit in donando / 3us est error condicionis apposite vt puta cum hiis cui datur credit esse fatuus uel bonus cum tamen non sit aut missam celebraturus quod non facit tunc si receptori constet de prava intencione dantis quod sic aliter nullatenus daret ad restitucionem obligatur secundum quosdam Aut ad sufficienter implendum perfecte uel per alium secundum dantis intencionem Racio huius est quia res illa non transit in recipientem nisi eo modo quo dans transferre intendit sed ex quo condicio non existit quam dans credit existere in alium dominium rei non transire potest Alii autem dicunt quod ex quo illi persone simpliciter datur quamuis non sit propter quod dare intendit tamen dacio tenet nisi cum illa que non subest non solum esset motiua vel finalis sed eciam condicio dandi tunc non tenet vt sic dicitur do tibi si facias hoc aliud non Sic de missis dicendis communiter fieri solet probant hii hec per simile vt puta Si quis dat petro C marchas quia credit ipsum esse uel fuisse amicum suum quamuis in veritate non sit uel fuerit non tenetur petrus restituere illas Et

(c) 2006 Ministerio de Cultura

tamē tenet si dans diceret do tibi si tu es uel fuisti amicus meus alr
nō concor gyral odo. Sm aūt d... hoc nō esse sile quia in primo
casu dans intendebat dare deo ... tuu eius poras qm hoī Inten
debat etiā p hoc sibi uel suis b... ...alia peccare a quibus quidē
fraudat iniuste usquequo illa ... spualia sibi suppleant siue res
tituāt Sm aūt Inno et host ypocrite qui sub noīe boni ac deuoti viri
multa quesiuit restitue obligat quia p fraudē illa bona adeptus est
14 q 5 c° fi Sed forte nō tenet restitue hiis qui illa dederunt quia
iam suā mercedem consecuti sunt sed debet ea aliis deuotis viris
uel paupibus dispensare **Rōne condepnacionis**

Secundo tenet homo satisfacē lucrū illicitū siue alienū rōne con
dēpnacionis quia scilz fur et raptor et quilz consiliis nō tantū
tenet satisfacē male ablatū sed etiā condēpnacionē ex illo debitū
ex quo patet talis rēla dare omīs pena a iudice iusta sniata sub resti
tucionis debito soluenda est Que quidē rēlā intelligenda ē nisi ex
cā aliqua deberet aut nichil iuris esset simplr statutū eam solui
cāius antto speciali iudice snā esset lata Alr enī pene positiui iuris
intelligūt simplr esse inflicte sed solū ordinate ut p iudices iudicia
rio ordine infligant Alr quilibz homicida qūtūcumqz occultus mor
talr peccaret non restituendo curie oīa sua ꝛ nō offerendo se iudici
ad suppliciū qd leges statuūt homicidis Et tū hoc aduertē
dum est Sm ray. qz in hoc casu pena unius nō liberat aliū 12 q 2 cā
deuotissimā Ex hac igit rēla cita potest quid dicēdū sit in diuīs casibus
verbi grā tres hoīes homicidiū comiserūt Unus non fuit captus nec
sua bona ablata 2us fuit captus sed nondū contra eū iuridice est snā
lata 3us est captus et contra eū est sua snā lata Primus licite fugere
potest et sua bona alienare / Secundo distinguit anto de butrio
Quia aut pctm̄ est occultū aut manifestū Si occultū non peccat fugi
endo qz nulli dicend est qz se prodat In c° non tibi dico de pen. di
pa Si autē est manifestū tunc mortalr peccat fugiendo / ad hoc facit
glo 1 di c° ius gentiū que dicit illū captiuūm peccare qui fugit a dnō
suo si bellū est iustū licet enī fugiendo peccet tamē minime restitue se
obligat Quia ut tn pdictū rēlā snā contra eū nondū est lata ff
de donac l post contractū et l donacōnes ff ult 3us vero nec
fugere nec se defendē debet nec sua bona alienare a manibus iu
dicantis qz si fecerit restitue obligat ipē ꝛ quicūqz abstulerit Racō
pdictorum est quia licitū est iudici eū resistētē impugnare 23 q 5 nō
putes cū sequētibz caplīs Relinquit ergo qz ex pte iudicis sit iustū bellū
et ex pte homicide iniustū hinc Rōnos 13 c° ait aplus Qui ptati
resistit diuine ordinacioni resistit et ipē sibi dāpnacionē acquirit
11 q 3 qui resistit ꝛ licet homo naliter inclinet ad resistendū inferentibz sibi mortem tamē quia data est ei racio ut ea ad que natura

(c) 2006 Ministerio de Cultura

inclinat nõ passim sed s̃m ordinẽ rõnis execucõni demandet ꝑterea
nõ omnis defensio sui licita est sed tm̃ que fit cum debito moderamine
rõnis hoc etiã sentit bal de pusio in l vt vi ff de iusticia et iure
Quidã etiã credũt q iuste condẽpnatus ad mortẽ si fugit se ipm̃ res
tituere et in manibz iudicis se tradẽ obligat̃ qd quidẽ satis durũ vr
ad hoc aũt ꝓbandũ allegant apl̃m et decreti sicut ꝑdictũ est pro
hoc etiã facit glo in c° pastoralis de re iur̃ incle quã dicit q si capti
uus ad penã uel ad ꝑiclm̃ mortis relaxet̃ de redeundo ad carcerem
prestito iuramẽto tunc distinguend̃ est q aut mors erat iniuriosa aut
non Si sic non tenet̃ redire quia iuramẽtũ qd est cõtra legem nãe
et contra bonos mores iuris nõ est de re iur̃ li° vi° Quisquis ergo
iuramẽto firmauerit ad se factũ quo corpalis seu spũalis adimat̃
salus uel cum quo vtraqz salus repari uel conꝯuari nõ possit fi
dem ꝓhibet̃ ꝯuare ꝓmissam 22 q 4 § vltĩo & quisquis In 2°
casu dicit glo q redire tenet̃ Eadem enĩ rõne cogẽ videt̃ sñia
iuste lata sic licitũ iuramẽtũ ꝑ rõnem ꝑallegatã et ꝑ dcm̃ apl̃i
et decreti sicut supius patet licet autẽ ei non liceat resistẽ mor
tem taliter inferenti tamẽ s̃m tho et archi nõ tenet̃ facere id vnde
sequat̃ mors ꝑterea si quis sic dãpnatus est q moriat̃ fame nõ
peccat si cibum sibi occulte ministratũ sumat quia nõ sumẽ est se
ipm̃ occidere qd non licet 23 q 5 Si non licet & tho 2a 2e q 69
Archi quoqz in c° vbi supra distinguit de hoĩe condempnato
quia aut est dãpnatus iniuste et tunc fugẽ licet nisi scandalũ ori
atur aut iuste & tũc fugẽ minime licet tñ de debito redeundi
nichil dicit Ex hac rõe patet q iuste condẽpnatus ad mortẽ se
redimẽdo per pecuniã corrũpendo iudicẽ mortale peccat tamẽ
si se emendare ꝑponit atqz ꝑmittit ante latã sñiã cũ accusatore
poterit concordare Patet etiã q si peccũe uel aduocatus et qui
cũqz alius ꝑ cautelas et malicias iuuat malefactorẽ ne condẽp
netur licet mortalr̃ peccet tamẽ si sñia nondũ est lata satisfacẽ
non tenet̃ quia vsquequo sñia data est contrarii nõ acquirit ius
ymo post sñiã restat dãpnato beneficiũ appellacõis vsqz ad tpe
ꝑfixatũ autẽ post illud aũt tpũs liberans malefactorẽ contra
ri satisfacere obligat̃ et quicquid inde accepit paupibz erogãd
est Ex hoc etiã patet q si quis condẽpnat̃ de furto seu rapina
siue quocũqz alio malo nõ solum ablata restituẽ obligat̃ verũ
etiã condẽpnacionẽ pecuniariã et penã q sibi iudex iuste inflixit
Et hoc postq̃ sñia lata est s̃m tho 2a 2e q 62 articlo 3° Racio
huius est quia pene siue bãna non debent solui nisi postq̃ sñie late
sunt ex diuino iure sed ex huãna restitucõe Rõne donacõnis
Tercio aũt debet homo satisfacẽ lucrũ illicitũ siue alienũ
rõne dãpnacionis pro quo etiã talis reglã potest dari Omẽ

Si hõ cõdẽpnatus ad mortẽ bona cõsciẽcia fugere possit

(c) 2006 Ministerio de Cultura

acquisitu adiunte non hnte auctez dandi restitui debet R3 huius est quia
bm Sco no est iusticia si donans no mere liberalr donat atq nullus
potest transferre ius in alteru quo ipse caret Et ad hoc multa reduci pnt
et maxie tria pmo cu donat ex ignorancia Non eni mere liberalr
donat qui ex ignorancia donat sic donacio furiosi freneticu mente
capti morte ppinqui cu sit sunt extra sensu et tame ope est et malicia
aliquis condit testm qd coram deo nullm obtinet robur Ex hoc seqt
bm Sco q deceptus de eo cu donat contra ad illaz rones ypt q donat
non simplr donat Silr si alicui non egeno ut ee dom est in pmo
huius 3 arli 2o cum ad donat ex violencia Non eni libere id qd
contra voluntatez alicuius a quo dependet in donando donat sicut
pz in pmo casu de quo extra de consti exigit lio 6o ubi papir res
titui q visitacoms causa iniuste receptu est nec eciam illa donacio vals
que ex quacuq necitate et non ex mera et grata voluntate pcedit
3o autem non valet donacio que fit phibente iure ideo non pot
donare furiosus quia conpat infanti 15 q 1 merito et ex de hoia
si furiosus Silr suus aut filiusfa qui non habz peculiu castrense
uel quasi ff ad macedo l filius ff de donac int vir et uxore l quia
Nec q donat monachus uel claustralis arm 12 q 1 nolo et co no
dicatis re di abbati ex de sta mo cu ad monasteriu Nec q donat
bonorum ecclesiasticorum administrator ut bona eccia moderate donent et
psonis honestis quia pauperum bona sunt 16 q 1 co si quia alias raptor
est Nec q donat qui minor est xxv annis Ex si maior factus ratu
habuit l si Et multo minus si donat pupillus qui alienare no potest
sine auctte tutoris ff de acquir re do l pupillus Nec donacio pro
digi ff de curatoribz furioso et aliis dandis l iulianus Oia igit
supdicta et silia talibz habita et donata restitui debent nisi pbabi
liter psumat q talis donacio placeat illis qui sup habent potestatem
Concor. Scotus

Rone certitudinis

Q[1]Vaerto de rone incertitudinis est dicendu Tenet naq homo
satisface lucru illicitu sine alienu rone incertitudis Sunt
eni quedam incerta et vaga quorum no reperiunt eciam si diligent
inquirat expoliati seu ignorant oio Et talia in pias causas distri
bui debent Rone huius oui Sco d. eum cui no potest spalr reddi ei
spualr satisfaciat qd fit cum paupibz dispensat Et in hoc omnes
concor Sed p quem hec dispensacio fieri debeat est triplex opio
// pma est ray et hosty qui dnt q hoc fieri debz de csilio et aucte il
lius epi aut pmary aut cappellani in cuius dyoc illa sunt hita Sl
di diuine dd di epus 12 q 2 contenso et co eor 6 q 3 co si ex
de rap co po / hosty autem ait q restitucio male ablatorum est unus
de casibz epi ut pz per cu extra de iudeis cum sit et ex de usu cu
tu ubi late psequit mag istm Et eciam in suma de pnia ps. ulumo

// rn i spliaz opiom rr dst
binorez mitoz .
.p.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Juxta si et facit ad hoc 12 q 1 precipimus Addunt etiam ad hoc alii racionem
quod cum huiusmodi incerta sint pro animabus eorum quibus debentur fideliter dispensanda
ac per consequens eo ipso sunt ad divinum cultum et ad subvencionem pauperum ordinata
sicut dicitur dicto capitulo divine et in multis aliis capitulis ut supra Ideo secundum eius indicium
sunt incerta debita dispensandi Et cum solus episcopus prelatus sit rector et
moderator divini cultus et pater pauperum et dispensator rerum divino cul-
tui ordinatarum Ideo ad eum pertinet dispensacio Insuper addi potest quod
hodie ex consuetudine pape et episcoporum videtur esse in eis positum preceptum
seu statutum propterea nullus communiter se intromittit de incertis absque commissione
ipsorum Et ideo secundum Jo. an. equa videtur esse ordinacio episcoporum quod communiter per
statuta sua et incertis sibi reservant non solum absolucionem peccati verum etiam
dispensaciones rerum // 2a est opi. archi. qui ait similiter ray. et host.

.2a. opinio.

esse in hoc casu quando nullus deputatus est qui hoc exequatur 12 q 2 de
layicis nisi et non. extra de ver. sign. cum tibi in glo. que incipit non intel-
ligas Sed ubi certa persona a testatore ordinata est illa debet exequi
ut in dicto capitulo de laycis et de epi. et cleri. nulli et extra de testa. tua et
capitulo Johannes Ymo credo quod ipse raptor bona incerta que debet pauperibus
dari sine licencia episcopi vel alterius ecclesiastici iudicis potest dare sic satis
bene colligitur extra de usu. cum tu § 1o V. livre hoc etiam innuitur satis cla-
re extra de homici. sicut dignum § ergo in glo. Nec ob. extra de Judeis cum
sit Nam decretalis illa non de christianis sed de iudeis loquitur cuius auctoritas
et dispensacio quoad pauperes christianos ab ecclesia merito suspecta habetur
Et ideo iuste dicit secundum prudenciam dyocesani et etiam quia ad hoc ille
attribuatur invitus Talis vero suspicio in fideli cessat Et sic non dubito
quod episcopus non habet se intromittere de talibus nisi in defectum vel nisi
ubi ageretur in iudicio contra nolentem pauperibus dare hoc sentit Jo. mo.
in capitulo quod quidam li. 6o. hoc etiam clare innuit Inno. extra de immu. eccl. quia ple-
rique Si autem illicitas negociaciones faciat vel aliter iniuste ad acquirat
sacerdos iniungere debet ei ut in bonis usibus expendat puta paupi-
bus vel ecclesiis arg. in q. e. si quis competas. potest etiam hoc
racione probari licet sicut supra dictum est in pluribus capitulis decretorum pla-
ti dispensatores sint rerum datarum ecclesie non tamen sequitur propter hoc quod dispen-
satores sint omnium que secundum deum sunt in divinum cultum et pauperes eroganda
da et sic pro tanto ordinata in divinum cultum Nam secundum hoc essent dispen-
satores omnium illorum superfluorum que divites ex divino precepto tenentur ero-
gare pauperibus Et iterum omnium que apud se quis novit pauperibus dispen-

.Grego.

sare quod a nullo concessum est. Sed autem in e. di. 19. q. 2 non longe infra
ait Si queras per manus cuius talia debent pauperibus dispensari Respondeo quod
non invenimus quis necessarius mediator sit in illa pauperibus dispensando
Quidam autem doctor ait quod confessor vel aliquis alius ea dispensare debet
de cuius fidelitate ipse confidat Michi autem videtur quod talis per se ipsum consilio
in consilio boni viri potest hec pauperibus erogare quia tali mediatori

(c) 2006 Ministerio de Cultura

ad dispensandum tribui posset de cuius fidelitate presumeret et tamen sibi
ipsi usurparet vel in alios usus converteret quam deberet Unde ubi lex
divina seu ecclesiastica personam non ligat sequenda est ratio naturalis illa autem dictat
quod homo qui ad hoc tenetur magis restituat pauperibus per se ipsum quam per
alium non excludendo. hec est sententia Scoti // Tho. quoque 2a 2e q. 62.
inquit Si ille cui restitucio fieri debet sit omnino ignotus debet ei homo
restituere sicut potest scilicet dando in elemosinas pro salute anime sue sive sit mor-
tuus sive vivus premissa tamen diligenti inquisicione de persona illius et ibi de
auctoritate episcopi non facit mencionem // 3a opinio quoque est abbatis procedentes
quadam prudenti distinccione connectens que dicit quod episcopus habet dispen-
sare incerta illa in quibus dominium non transfertur vel si transfertur competit
repeticio eorundem Insuper et in hiis incertis in quibus nullus ad eorum dispen-
sacionem deputatus est // Ad declaracionem vero huius opinionis sunt verba
sua examinanda Dicit enim primo quod episcopus habet dispensare incerta illa
In quibus dominium non transfertur sicut sunt rapina furtum et consimilia
2o autem addit quod si transfertur competit repeticio eorundem sicut est usura
secundum eos qui dicunt quod in usura dominium transfertur 3o quoque subditur et in hiis
incertis In quibus nullus ad eorum dispensacionem deputatus est Ubi econtra
primo in illis male ablatis et incertis in quibus transfertur dominium sicut sunt
ea que mercatorie homo lucratur et in aliquantulum plus vendendo et minus
emendo sicut in preallegato articulo dictum est Similiter et lucrum iudicis vendendis iu-
dicium iustum et testis testimonium verum et feneratoris mentalis et mere-
tricis et hystrionis de quibus 14 q. 5 non sane In talibus inquit archy-
diaconus et sequacium eius sententia vera est. quia sine auctoritate episcopi ab illo qui
forte fecit in pias causas dispensari potest Racio quia in talibus ius dominij
habet licet iniuste propterea de suo potest facere per se vel per alium velle suum in
pias causas dispensando sicut dicitur in capitulo predicto non sane Cum hoc con-
cor. Jo. an. in capitulo 2o de testamentis libro 6o // 2o autem in illis in quibus dominium non trans-
fertur ut in rapina et furto et si transferatur tamen competit repeticio eorum
ut in usura In illis inquit est sententia hostiensis vera et sequacium eius Racio
huius est quia tunc forefactor non habet ius dominij super illa vel si habet
non tamen perfecte sicut in usura patet quia de illis competit repeticio spoliato vel
heredibus suis propterea voluit iura quod si tales expoliati vel heredes non
reperiantur contingat in pias causas possint dispensari Et hec quidem non per eum
qui ad restitucionem tenetur cum sit suspectus atque extraneus ab eo cui de-
bet restitucio fieri Neconon a pauperibus quibus sunt eroganda. talis dispen-
sacio fieri debet ab episcopo qui est pater pauperum ordinarius Iudex dyoce-
sis ut dictum est Et secundum hanc distinctionem Jo. an. sensisse videtur cum
dicat in 2o capitulo de testamentis libro 6o quod utraque predictarum opinionum scilicet prime et 2e
continet equitatem et ibi addit raciones Unde eciam quosdam licet hec dis-
tinctio vera sit tamen si forefactor non conservata predicta distinccione
iam de facto restituit certa certis et incerta divino cultui mancipavit

restitucio per se ipsum semper
vel per alium
. sanctus thomas.

. 3a opinio.

in quibus incertis contra requisitio[nem] auctoritatis episcopi

pro anabus eorum quibus debebantur non tenetur iterum restituere illa nec potest
ad hoc cogi per confessorem vel per alium superiorem nisi quantum potest ab eis pro peccato
suo digna penitentia imponi que tamen quod premissum est non debet hoc amplius
pecuniaria esse quam in ceteris culpis scilicet blasphemie vel homicidii et similium
potest tamen prelatus cogere sic restituentes ut certificet eum de debita
restitucione certiorem et incertiorem per eum facta Et hoc si fore facta illi publice
erat nota aliter autem in foro conscientie vel sacramentalis confessionis contra se et pro se
ei credendum est   3o autem in illis incertis in quibus nullus dispensator
deputatus est communiter secundum omnes doctores episcopus dispensandi auctoritatem habet
et ad eum illa pertinet dispensare sic archidiaconus supra probat   Insuper sic
ibidem subdit episcopus se intromittere habet ubi esset restitucionis de-
fectus vel ubi deessent executores et etiam ubi in iudicio ageretur
contra volentem talia pauperibus dispensare In quo autem loco talia in-
certa debeant dispensari quere in simone 2o arto po Satis igitur ex
predictis patet quid et quantum homo restituere obligatur et per diversas conditiones
et casus discere potest homo quibus omnibus et quibus viis se exonera-
re possit aliena restituendo   Quartum principale quis resti-
tuere obligatur quis Sermo 38

pmo. 38.

Tractatis iam tribus principalibus scilicet quis obligatur ad restituendum
et quid et quantum restitui debet Iam quartum principale videndum est scilicet
quis restituere obligatur Ad cuius declarationem triplex regula ponenda est
Quod non licet alienum invito domino aliquo tempore detinere nisi circa hoc dominus
Prima regula pro primo articulo secundum Sco. in iudicio erraret
ubi supra ponatur que talis est Non licet alienum invito domino detinere
aliquo tempore nisi circa hoc dominus in iudicio erraret Circa regulam hanc
ut melius capiatur tria notabilia subiungamus primum de acquisitis in-
iuste 2m de acquisitis iuste 3m de necessitate licente   De acquisitis
Primum autem notabile de acquisitis iniuste tale est quod debita iniuste
acquisita ex impio lucro mox pro posse solvenda sunt huiusmodi sunt
rapine furta usure symonie et consilia   De hoc enim potest triplex
racio dari prima quidem respectu dei 2a respectu proximi 3a respectu sui
Prima vero est respectu dei Quia licet hoc precipit secundum enim Tho. Alex.
Lom. et Sco. quamvis precepta dei affirmativa non obligent ad semper
tamen ad hoc obligant precepta negativa quamvis etiam preceptum de restitutione
facienda secundum formam videatur affirmativum tamen secundum veritatem implicat negativum
quo quis prohibetur detinere alienum Et ideo secundum Sco. sic est auferre ali-
enum propter quod sicut notum est secundum negativa precepta Ita notum est non
tenere alienum domino suo invito et per consequens vel actu statim reddere vel
statim velle reddere cum fuerit oportunum   2a vero est respectu proximi
Quia secundum Alex. Lom. eadem iniuria est rem alienam invito domino auf-
ferre et detinere iniuste argumentum etiam ad hoc 14 q. 1 decimne   3a racio
est respectu sui Nam secundum Sco. ubi supra ut hominem vere penitere possit

(c) 2006 Ministerio de Cultura

statim cessandū est ab actu cuiuscumqȝ peccati mortalis non tm̄ exteriori sed
etiā interiori Juxta ecci^{ci} 21 Quasi a facie colubri fuge pc̄m̄ Vnde
sm̄ aug^{nus} ep̄e de reime li vs nec dimittit^r pc̄m̄ nisi restituatur ablatum
Tenet^r aūt homo seponere i tali statu juxta posse q̄ sibi remittatur pc̄m̄
vnde si tenet adulteraȝ non dimittit non est capax pn̄e sed irrisor
Et si talis ad pn̄iam venit pc̄m̄ pc̄o addit sm̄ Sco vbi sup̄ Sic et
detinens alienū volūtate ꝛ facto nō est capax pn̄e hinc 14 q. 6 Si
res aliena ꝑpter quā pc̄m̄ est reddi possit ꝛ non redditur pn̄a non
agitur sed simulatur Et in fine c addit Volentes aūt reddē qd̄ nouimus
et male abstulisse ꝛ vnde reddant hr̄e arguimus increpamus detes
tamur quosdā palam quosdam occulte Sicut diuisitas psonaꝝ diuer
sam videtur posse uel velle accipe medicinā Racō etiaȝ predictoꝝ ē quia
qui habet de male acquisitis et restituē non vult cum possit semꝑ
augmētat pc̄m̄

De iniuste acquisitis

Secundū nōbile de acquisitis iniuste In quibꝫ quidem restituendis attende
est circūstantie contractuū uel pactoꝝ aut interuementum iuramentoꝝ
ꝑfigentium certū tempus In talibꝫ enī non sic stricte debitor obli
gatur vsqȝ ad necessitateȝ extremā se mox oībꝫ expoliare vende
do C pro 20 uel x sicut obligatur in p̄mis Nam sm̄ Sco vbi supra
vbi restitucō verisilr̄ est notabilr̄ dāpnosa nō tenetur homo ad sta
tim restituendū sed sufficit q̄ statim affectu restituat Rō huiꝰ est quia
nō est ꝑsumendū q̄ benignitas iuris et equitatis impie velit interpre
tari aut nimiū dure cuiusm uel emptionis contractꝰ et siliū negocioꝝ
que pro vtilitate mutuū recipientis aut pro vtrusqȝ contrahentis com
moditate ordinata sint Si auteȝ obiciatur q̄ restituē est actꝰ nega
tiui ꝑcepti in nō tenendo scilꝫ alienū et ad obseruacioneȝ precepti
negatiui semꝑ et ad semꝑ quilibet obligatur sic supiꝰ dcm̄ est
dicendū q̄ ad hoc respondebitur in fine sequentis ca^{li} sm̄ Sco. hinc tamē
regulariter tenēduȝ est q̄ par necessitas vult q̄ dāpnificacō cre
ditoris pari uel maiori necessitati seu dāpnificacōi debitoris semꝑ
ꝑferenda est hoc enī dictat atqȝ exigit beneficioꝝ et gratitudinis racio
Que quidem debetur beneficio seu benefactori et hoc etiā dictat
equitas quia vnicuiqȝ iustū est ex suis et ex sibi debitis dm̄ potius
atqȝ ꝑius sustentari q̄ aliū ex eisdem

De necessitate licencie

Tercium quoqȝ notabile est de necessitate licencie Triplex namqȝ est
cōdiciō debitoꝝ Quidā enī licet possint satisfacē aliena tamē
pro leuiori grauamē suo solucōnis terminū vellent Quidaȝ vero
cū magna difficultate ꝑtem debiti soluē pn̄t Quidā quoqȝ absqȝ magno
scandalo satisfacere minime valent Sic aūt sm̄ triplicem cōdicōeȝ debi
toꝝ triplex licencia necciā est p̄ma dicitur obtenta 2^{a} auteȝ quesita
3^{a} uero interpretata denotatur vt hec tres sint ꝑdictis tribꝫ debitoribꝫ

(c) 2006 Ministerio de Cultura

p ordinē habeant respondē   prima autem licentia primis debitoribus correspō
dens dicitur optenta quia hii qui habent unde debita soluant nisi eis plon
gandi notabile ultra tempus debiti libera licentia a creditoribus petita con
datur solucionem et satisfactionē talem licite differre nō potest possunt
enim incurrere pctm videlicet Scoti nō habet alienū inuito dnō aliquo scilicet
notabili tempē detinē   Si vero queras que licentia libera credenda sit dicendum
quod illa vera libera dici potest que hus 4or caret primo timore 2o pudore
3o desperacione 4o spe. primo timore id est quod talis licentia non detur ex vere
cundia atque per mediū alicuius cui creditor contradicere seu illam erubes
cat negare   3o desperacione id est quod non detur eo quia alias creditor
nō posset rehabere suū   4o spe id est quod non detur spe alicuius lucri tem
poralis   Quō autem debitor noscere possit si absque licentia seu absque aliquo
rum a creditore ei libera licentia tribuatur vide in sermone. quarto lege? cao 3o
Quia sicut ibi illa intelliguntur de vera indulgencia libere de debitoribus
facta ita hic intelliguntur eadē de licentia libere acquisita   2a vero licentia
2is debitoribus correspondens dicitur acquisita Nam hii qui cū magna diffi
cultate partem debiti satisfacere possunt dilacionis licentiam petere debent si quod
possunt propter incomodū statim soluere nollent   Pone casū quod debi
tor multum indigens est et creditor eciā est diues nec tamen vult concedē
dilacionē quesitā quid est faciendum Tunc secundum alex. lom. distinguendum
est quia aut creditor plus quam debitor indigens est aut creditor et
debitor equaliter sunt indigentes aut creditor nō multum indiget
In primo et 2o casu restituere obligatur quia nullus debet facere profectum suū
de re aliena cum dampno eius cuius est eo inuito   In ultimo autem casu si debi
tor tantum indiget quod si creditor sciret indigenciā eius secundum rectā racionem
et caritatem fraternā non deberet sibi claudē viscera pietatis sed
eandē caritatē deberet ei dare dilacionem seu facere illi remissionem in
toto seu in parte cum consilio boni et discreti viri debitor restitucionem
differre potest eciā si creditor dilacionē solucionis negaret Racio
huius est quia tunc habet dilacionis licentiam interpretatiuam sicut infra patebit
Et econtra Si debitor nō tantum indiget quod si creditor sciret talem
indigenciam eius ex fraterna dilacione. non tenetur sibi dare dilacionem in toto
seu in parte quia indigencia non est tanta quod nō possit ei restituere in toto
vel in parte In tali casu si creditor debitori dilacionē negat solucionis
ipse debitor tenetur ei soluere statim Et quamuis alii aliter dicant hec tamen
sentencia est vera   Si autem sint plures creditores et unus nō vult da
re dilacionem sed petit quod debitor cedat bonis. tunc secundum Ray. standum est
maiori parti Maior autem pars dici debet ubi maius et forcius debitum
est Si vero par sit debitū maiori creditorum numero standum est Si autem
omnia paria sunt clemencior sentencia eligenda est scilicet de danda dilacione
ff de cessio. bonorum l fi.   3a autem licentia tercius debitoribus correspondens
nominatur interpretatiua Nam hii qui absque magno incomodo satisfacere nō

(c) 2006 Ministerio de Cultura

155

possint dū tale nō gens īminē videt differendi satisfactioēz hūit lmām
interpretatā Si tamē hūit volūtatez satisfaciendi sine restituendi qn erit
oportūitas Nam s̄m sco ubi sup̄ In aliquibz casibz licet differre restitutioēz
ex hōrez posita tamē intentioēz sz vō restitui tūc occurrerint circūstantie
oportūe Illi aūt casus sz cū sub hac maxiā ɔtinent licet detinē rez
alienā qn ille eam detinere debet velle ⁊ hoc ꝑpē dnt lmā interpre
tata In tribz aūt casibz nō debet hō velle sibi statim reddi rem suam
qn stz resultat ī notabile dapnuz sui uel ꝑpli uel ꝓxim / pmo
quando resultat in euidēs aut nōbile dāpnū sui sic pz de illo qui
habet gladiū ab eo qui infuriā versus est cui tūc satisface uel resti
tuē gladiū non tenet licet debeat esse pato in aīo illū reddē tpē
oportūo Silr contingit de muliere honesta que licet marito reddere
debitū obliget tamen qn id petit īordinate ⁊ nō tantū contra aīaz suā
sed contra ꝓpri corpis sanitatez satisface nō tenet ymo ꝯuit peccaret
si ei in illo pareret et idem est dicend de silibz   2º qn statim res
tituere alienū resultat in euidēs scandalū et nōbile totus ꝑpli s̄m
cōn sco et gyral odo Si debitor est ꝑsona nōbilis et rei publice
neccīa multū et creditor potest sine re illa trāsire talis debitor pro
tūc illā rem satisface non tenet licet obliget volūtatez restituendi
hēe qn cito poterit absqz rei pu^re dāpno Si aūt status ille ad quem
conseruandū res illa neccīa est rei publice necessarius non videt. cre
do q statim restituē teneat   Insup si ille cuius res est sine illa
trāsire nō possit credo eā fore restituendā dato q alij necessariū
ad conseruand statum vtilem et neccīuz rei pu^re et tūc debet talis
ad rem publicā recursuz hēe vt statū suū conseruet ex quo ei ne
cessarius est   3º qn statim restituē alienū resultat ī euidens et
notabile dampnū ꝓxim quia stz ad hoc euident aliqd uel plura
illoz q^re eueniūt ei uel suis videlz aut infamia ꝯuis uel scanda
lum plurim uel paucoz siue piclm mortis aut mortalis culpe
Racō aūt s̄m sco quare talis differre potest quia huiusōi creditor
debz magis velle q maximū incōmodū ꝓxi restitucōis euitet
in illa modica restitucōis dilacōne q̄ modicū incōmodū suū uel
ultim Si aūt obiciat q restituē sic supius dcm est actꝰ ē negatiui
p̄cepti quia nō tenere alienū et ad obseruacōēs negatiui p̄cepti sēp
et ad semp quilibz obligat dicēm s̄m sco q alienū iniuste ⁊ inuito
dnō retinere simplr ꝓhibetur. ꝓptēa semp et pro semp illo modo id
inīte est non retinē sed qn quis habet voluntatē restituendi ꝓ tpē
oportūo ex tunc tenet dnō rei volente id est velle debente vult
aūt ḣ dnūs rei et si nō actu elicito tamē actu debito honesto quia
velle debet q qui suū habet id teneat quousqz id possit retinere
oportune Si itez dicas dnūs rei hoc habet in inte quare quia nō vult
q pro ꝯtū cuiusqz tpis teneat suū Ad hoc dicend s̄m sco q dnō

(c) 2006 Ministerio de Cultura

male & inordinate volente statū rehabē suū et p̄ contra rectam
rōnē nolente px̄i^us tenē suū tūc tenēs nō est detentor īiustꝰ Nā
etiā depositū de cuius reddicōne strictissima lex habet l. fi. C. de
depo. Inuito dn̄o volūtate inordinata potest licite retineri Et hic
patet snīa predicti doctoris Cū v̄ sc̄ʒ mag. p̄iclm euidēs rē restitucō sieda non est

Secunda rl̄a pro 2º ar^lo sit ista Quecumqʒ res tp̄alis nō potest restitui absqʒ euidenti p̄iclo dampni debite rei incōparabilis p̄ua
lentis tūc homo restituē non tenet^r Rō huius rl̄e est quia si s̄m ap̄lm
ad Rō. Non sunt facienda mala vt veniat bona sic inp̄hilominus
facienda sunt bona vt veniat mala bonū quidē est restituē aliena Sʒ
vbi creditori vel rei p̄u^ce aut debitori inde incōpabilr̄ sequat^r p̄ua
lens malū recta racio nō expostulat q̄ tūc talis restitucō fiat Quia
etiā in p̄ce^n ca^o inecio facta est q̄ satisfactio licite differri potest cōcur
rente lm̄a inp̄pectata Ad p̄ns iuxta p̄dictā rl̄aʒ dicend̄ est q̄ ea
dem lm̄ā semp̄ p̄seuerāte homo restituē nō tenet^r. qd̄ est dicere q̄
semp̄ durāte graui p̄iclo cōmunis infamie seu scandalo plurimū ut pau
corꝫ siue p̄iclo mortis aut culpe mortalis ut supius dictū est homo ad
satisfaciend̄ rem tp̄alem nō obligat^r Sub hac igit^r rl̄a obscu
ri et p̄iculosi passus seu casus p̄nt satis facilr̄ declari de quibʒ tri
plicem dr̄iaʒ subiūgamus Quidā p̄ncipalr̄ p̄tinēt ad vitand̄ dāpn^m
tp̄ale et maxime infamiā et scandalū Quidā autē ad vitandū
periclm corpale et maxīe casum mortis Quidā vero ad vitan
dum p̄iclm sp̄uale scilʒ mortalis culpe De vitando tp̄ale dampno

Primo quidē s̄m p̄fatam rl̄aʒ hō rem tp̄alem satisfacē nō tenet^r
vbi ex hoc sibi uel suis graue scandaluʒ seu infamia verisilr̄ ori
retur putā si quis ex falsa accusacōne uel testificacōne fecit aliquē
p̄dere pecuniā siue agrū et non habet bona vnde satisfacē^r possit
nec p̄ contrariā testificacōēʒ potest illi reddē sua quin ap̄te subeat periclm magnū aut graue scandalū paucorꝫ uel plurimū subseq^r
non mortalr̄ peccat hoc nō faciendo Soluʒ aūt doleat plene de cōmisso
Et insup̄ de hoc qd̄ nō habet facultatē ydoneā ad reddend̄ Et firmi^r
ponat satisfacē si vnq̄ possibile erat Idem quoqʒ iudicatū est de eo
qui nō potest restituere oīā sine notabili periclo p̄stitucōis filiaꝝ
suaꝝ aut euagacōnis lasciuie filioꝝ omibʒ circumstanciis morigera
cionis coꝝ diligencius cōpensatis Talis eīn iudicio et moderamē sa
pientis et boni viri potest ād cū dolore aī retinē. sed talis caso nō
est p̄plis p̄dicandus sed in consiliis dandis sepe nccīus est et cū mīa
distreccōē practicari debʒ s̄m statꝰ et condicōnes homīs De vitando

Secundo iuxta p̄fatam rl̄am in casu homo satisfacē corpali dāpno
non tenet^r rem tp̄alem qn̄ ip̄e uel sui ex hoc verisilr̄ incurreret
mortē uel corporis notabileʒ lesionē Verbi grā pone q̄ si de
bitor satisfaciet fame peribit et forte idē contingeret ī creditore

nō casuʒ

casus in consiliis necessarius.

(c) 2006 Ministerio de Cultura

nisi sibi reddat suũ quid g° faciendũ distinguendũ est s̄m Ray. et
Sco. vbi supra quia ad ex̃ma nc̃itatez aut p̃us deuenit debitor
aut p̃us deuenit creditor aut simł deuenjũt vterq̃ p̃mo si
ad extremã nc̃itatez deuenit debitor et creditor habet aliqua
citra ex̃maz nc̃itatez tũc res illa fit debitoris iure politico quo iur̃
ad p̃uidend̃ sustẽtacionẽ nãe in ex̃ma nc̃itate defectus via omnib;
est concessa Nã extrema necessitas oĩa coĩa facit ff. de l. rodia l.
ij. § cũ in eadem ĩ tex. et in glo. et itez ad hoc ex̃ de ver. signi. li. vi
c̃uit qui seminat Nec eciã rem illã tenet̃ debitor reddẽ creditori
dimãte illa nc̃itate ex̃ma in q̃ deuenirat quia cessat dñiũ eius ĩ re
illa et facta est debitoris iure p̃dicto poli.co 2° s. vero si ad ex̃mã
nc̃itatez deuenit creditor p̃us debz ei dupliti iure reddẽ p̃mo
quia ante erat suũ 2° quia iam ex illa nc̃itate itez factũ est suũ
3° aũt si ad extremã nc̃itatez ambo et debitor et creditor de
uenerũt tũc creditori restitui debz quia nũq̃ cecidit a dño rei sue
Si aũt obicias q̃ quil; magis se diligẽ debet q̃m p̃ximũ suũ et
p̃ cõñs magis vitã p̃p̃am corp̃alem q̃ p̃ximi sui et q̃nd istaz rem
simplr̃ necessariã sibi pocius retinẽ quã p̃ximo dare / Ad hoc d̃d̃m
q̃ quilib; magis debet diligẽ vitã suã ordinate sic diligibił est
ad etnã vitam q̃ vitã p̃ximi sui et ita magis ɔ̃suacõz vite sue ius
taz q̃m consuacionẽ iniustã vite p̃ximi sui Sic eñi debz magis latro
suspendiũ sustinẽ q̃ vt euadat occidẽ suspendẽtem Rõ huius ẽ q̃r
dilectio corp̃alis vite custodite ĩiuste nõ est dilectio ordinata q̃a
nõ est ad dilectionẽ aĩe neq; dei / Istis aũt debitoribus in vltĩo cũ de
re aliena custodicio vite est iniusta et cũ hoc eciã est homicida
quia ĩiuste occidit aliũ cui subtrahit ei nc̃im q̃d ei debet̃ hec Sco

Tercio quoq; s̄m eã datam homo rem t̃p̃alez de sp̃uali dap̃° vitando
satisfacẽ non tenet̃ si ex hoc verisilr̃ incurreret ip̃e uel sui
dampnũ sp̃uale r. mortalẽ culpam Que quid ex ĩuoluc̃õe maioꝝ
periculoꝝ quasi semp̃ euenire solet Sic verbi grã Sepe contin
git de uxore cuius adulterinus filius de bonis mariti hereditatur ¶ nõ de uxore cuius adulterinus filius de bonis mariti hereditat°
Cui consuli nequaq̃ debet q̃ illud reuelet marito ỹmo pocius inhi
beri potest Et hoc p̃pter vij pericula a doctorib; assignata p°
p̃p̃t p̃iclm infamie 2° p̃p̃ p̃iclm scandali 3° p̃p̃ p̃iclm mortis
Quarto p̃p̃t p̃iclm improbabilitatis 5° p̃p̃t p̃iclm maioris cõ
fusionis mariti 6° p̃p̃t p̃iclm maioris dãpni 7° p̃p̃t p̃iclm rubo
ris legitime prolis // primo inq̃ p̃p̃t p̃iclm infamie scz mulieris
quia hoc taliť reuelando cũ esset antea bone fame se ip̃as pessiẽ et
turpissiẽ diffamauit q̃d quidẽ magnũ p̃iclm est mulieri Nam q̃d
p̃uer. 22 c° scp̃tũ est melius est nomẽ bonũ q̃ diuicie multe licet in
telligat̃ eciã de veris tamẽ turpib; ac p̃iclosius ĩfamia honestũis
mulierib; ingerit notam 2° p̃p̃t p̃iclm scandali scilicet viri et

(c) 2006 Ministerio de Cultura

consanguineorum atque amicorum eius si illis hoc innotesceret malum Nam non solum apud se turbarentur ex eo sed vir et illi possent cum ea amiciciam et pacem ac concordem societatem habere Immo forte maritus dimitteret eam et non valentes forsitan continere utique adulterium perpetraret et sic innumerabilia et irreparabilia orirentur inter eos mala atque scandala Tertio propter periculum mortis scilicet uxoris sue spurii prolis et adulteri sui Nam probabiliter timeri potest quod occideretur a viro sive ab aliquo propinquo eius vel amico Immo etiam contingere posset quod eius maritus sive quicumque alius dum occidere alium quereret ipsum necaret sic sepe contingit propterea secundum Sco. ubi supra concurrentibus supradictis tribus periculis que videntur valde probabilia et in pluribus eventura non debet talis mulier suo coniugi revelare et propter bonum incertum restituendi hereditatis talibus periculis se exponere manifeste Quarto propter periculum improbabilitatis Nam nec vir nec filius nec etiam purus iudex mulieri hoc revelanti credere obligatur nisi propter dictum suum per infallibilia signa aut per violentas probaciones sive per ydoneos testes Nam ex solo eius dicto non potest exheredare filium talem maxime in terris in quibus secundum morem et consuetudinem in toto vel in parte in hereditatem succedunt Insuper secundum Sco. ubi supra In talibus terris si pater crederet hoc uxori sue non posset tamen a spurio auferre hereditatem nisi in publico foro eum probaret talem et tunc oporteret mulierem non tantum apud maritum sed apud totam patriam diffamari Quinto propter periculum maioris confusionis mariti valde namque ignominiosum est viro quod sibi vel alteri revelet uxorem eius de adulterio concepisse Unde longe honestius ac gloriosius honorificencius est ei quod hoc omnino celetur etiam sibi ipsi Sexto propter periculum maioris dampni ipsius mariti qui longe amplius dampnificatur in isto quam in nutriendo et hereditando filium non suum quem tamen extimat esse suum Constat enim quod huiusmodi extimacio paternitatis et filiacionis est maior et propinquior causa obligacionis et amicicie aut complacencie et gaudencie patris ad filium et ergo quam sit sola corporalis generacionis virtus absque tali extimacione Nam tali extimacione omnino amota sic per omnia se habet pater ad filium suum sicut ad extraneum et econtra. Dentur denique duo viri quorum unus firmiter credat atque credatur esse pater dicti filii et non est alter vero non credat nec credatur et tamen est Tunc queritur quis illorum duorum plus boni et gaudii et providencie ac iuris habebit in prefato filio Et indubitanter veraciter exprimitur quod incomparabiliter plus habet pater putatiuus quam verus Nam et filius etiam secundum deum non tenetur obedientiam et filiacionis reverenciam exhibere patri vero sed putatiuo Nec insuper pater verus filium talem diligere obligatur nec eum tenere pro filio suo. putatiuus autem ad omnia obligatur Vides igitur quantum bonum uxor revelans pessimum tamen aufert putatiuo patri utique fere tantum quantum si auferret sibi verum filium quia pro vero filio reputatur Septimo propter periculum ruboris legitime prolis Multum nempe illi ex hoc

(c) 2006 Ministerio de Cultura

detraheret cū infamia matris plimum vergat in īfamia prolis
Sed circa hoc etiā queri potest si vmq̄ hoc marito uel alijs ex
confessione debeat mlr reuelare Dicendū q sic si hec tria concur
rūt simul. pmo si apud maritū et alios pmo sup hoc grauis suspicio
et fortis impressa ē et occasio talr suspicandi 2o si ex certis et
sufficientibz causis potest et debet uehemēt et valde pbabile cre
di q nichil de tribz pmis pictis sz subseqret aut cresteret sed potius
minueret 3o si firmiter psumat q filius bonis mariti uolūta
rie cedet hijs etiā tribz concurrentibz reuelari deberet et posset
sed vix illa concurrunt et rarissime psumēd est q concurrant Insup
dici posset sm R q etiā reuelare potest si nō timet maritū uel a
līnne periclm Sūt vtiqz quidā viri sustinētes sciēter adulteriū
vxor pmo qnqz uxores suas artantes uel quia ppos filios non
possūt hrē uel alia quacūqz pudenda occasione Sed nūquid mlr talis
debet reuelare filio suo spurio crimen suū et inducere eū ad dimit
tendū hereditatez vero et legitīo heredi Ad hoc dicēdum sm Scr
vbi sup q aut filius crederet matri aut nō Si autez crederet
nō tamē pbabile est q ppt hoc dimitteret hereditatē Nā paucos
repire contingit qui ita pfecti sint q ppt 9suandā iusticiā in fo
ro dei dimittant magnas possessiones quas retinē pnt iure extio
ri et uelint spurij reputari Nec mater hoc psumē potest nisi antea
multū fuisset expta de bonitate filij sui. Non igr debz se exponē
certo periculo diffamacōis apud filiū ppt incertaz correctionez illius
Si vero nō crederet tūc sequeret inde duplex malū pmū quia
ipā diffamaret 2m quia abeo sic antea hereditas possideret
Si quis aūt obstet q tali filio debeat reuelari ne scz ignorās forte
copularet p matrimoniū sue sorori aut alteri sue ppinque seu alia fa
ceret que a iure sunt spurijs phibita dicēdum q talis ignorācia dū
pseuerat eū excusat cum sit ignorācia facti. sed tamē qn facti
veniret ad lucem tale matrimonium dirimendū eēt Si vero queratur an
datio q talis filius ex verbis matris se spuriū credat teneatur satis
facere bona que habuit a marito matris ceteris filiis aut alijs here
dibus dicti mariti. dicendū q si hoc indubitanter credit et rōnez habet
credendi illud tenet sm deū non tamē huāno iure Si tamē non ha
bet sufficiētez cām et rōnez credendi tūc reddē non tenet ex quo
pla uel per alterē sibi claret q non habet sufficiētez seu condignam
racionē credendi Sūt aūt inter cetera quedā signa q reddunt
suspectā talem matrē ita q ei defficili credi debet pmū est amor
2m est odiū 3m stulticia 4m meretricitudo pmū est amor idest si pre
diligit aliā prolem viri sui. 2m est odiū id est si psumatur vir eius
vxorem odire 3m est stulticia id est si mulier fatua ac leuis est
et sensus peruersi 4m est meretricitudo idest cū non 9stat ipam esse

(c) 2006 Ministerio de Cultura

uel fuisse certu͂ q̄ huc concepit de adult᷒o uel de viro alio Non em̄ hoc
potest semp omn̄ adultere esse certu͂ Sed qd remediu͂ tali mulieri
exhiberi debz dicend᷒ s̄m Scot ubi sup̄ q̄ triplex remediu͂ dari pt̄
p̄mu͂ inducat filiu͂ intrare religionē ⁊ cu͂ hoc talem q̄ possit p̄fessioēz
sua͂ suare ne silli incidat in sillaz cupiēs vitare caribdim 2m est
q̄ clericus fiat unde valeat tamē s̄m deu͂ ecc̄ie bn̄ficia acceptare
Et hijs sufficientibz uito iam contentus dimittat hereditatē alt̄i
fratri layco in seculo remanenti Si tamē p̄ ullaz psuasionē honesta͂
cor talis filij mater flectē potest ut hereditatez dimittat nō vi
det̄ q̄ debeat se p̄dere illi cum nō sit certa q̄ talis ab ea īpsuabilibz
eciaz licitis et honestis flecteret ex illo ymo forte tenacius retinēt
ne spurius putaret̄ cu͂ talem notam mliuz caueat male nati. Tu͂c
demu͂ terciu͂ remediu͂ addendu͂ est q̄ saluis iure huāno et absq̄ in
famia sua potest et debz de sua dote ⁊ ceteris bonis et labori
bus ac sudoribz suis ydempnē facere viz et legitimā eius prolē
Obligat̄ em̄ satis facē viris de consūptis a filio illegitīo sed talis
filius satisfacē non tenet̄ que consūpsit qm̄ diu bone fidei fuit
De hereditate aut̄ mlier obligat̄ heredibz viri ab intestato uel
heredibz sc̄ptis vel quibz verisilit̄ credit̄ q̄ reliquisset h̄editatez
q̄ si nescit̄ debet paupibz erogare Tenet̄ tn̄ s̄m correspondē
ciaz iusticie Non em̄ dico q̄ teneat̄ ad restituendu͂ equalens toti
hereditati Quia sic supra dc̄m est differt inter habere ⁊ prope
esse Sed quia ip̄e legitimus heres nu͂q̄ habuit hereditatez licet
s̄m iusticiā fuerit prope p̄ptea minus qm̄ equualēs h̄editati sibi
sufficit pro restitucōne Illud aut̄ minus determinet̄ s̄m arbitriu͂ boni
viri. Videt̄ tamē q̄ ei debeat puidere de victu atq̄ vestitu honesto
si fuerit hereditas pinguis ubi suffice possit heredi ad dupluz
siue ad tripluz ipius Et si nec hoc eciā fieri potest pro tu͂c non ob
ligat̄ Tenebit̄ tamē cum p̄uenerit ad pinguiorē fortunā ex̄ de
solu in c. odoardus Si vero talis mulier non habz unde restituere
possit tu͂c sicut in sequēti ar̄lo apparebit ex impotencia excusat̄ Si ha
beat satisfaciendi p̄positu͂ cum deuenerit ad pinguiorem fortunā
Insup attente notand᷒ est q̄ ea que dicta sunt de adultera quoad res
titucionē eadem dicenda sunt de adultero quo ad restitucōem s̄m
quosdaz Cuius racō esse potest quia ad p̄dicta dampna tu͂ p̄fata ad
ultera dedit com̄ efficacem scilz generando p̄dictu͂ spuriu͂ · q̄r q̄dem
causaz quicu͂q̄ dat semp restitue obligat̄ sic in s̄mone 2e in p̄ncio
patet De supponēte sibi alienu͂ p̄tum idem dn̄t doctores q̄ de adul
tera que filiu͂ de adult᷒o gn̄at Nam nisi talia pericula euenire conti
gat p̄dicta remedia adhibenda sunt Et iuxta sup̄ius dicta restitucio
esset fienda Nec est tali mlieri p̄nā deneganda s̄z debita satisfac
cio iniu͂genda Sic nec eciaz p̄dicte mlieri de adult᷒o filiu͂ gn̄anti

(c) 2006 Ministerio de Cultura

ex. de pen. et remis. in ca° officij ubi mlr supponens alienu partu in
hoc scilicet cum mliere filiu de adulterio generatu

Quia ad impossibile nemo tenetur restituere

Tercia regula pro tercio articulo hec est Quia ad impossibile nemo
tenetur. possumus tamen distinguere triplicem impossibilitatem prima est
vera 2a imperfecta 3a ficta sive falsa / prima autem impossibili
tas satisfaciendi est vera Quia vere nullus homo satisfacere potest
scilicet rem spiritualem seu temporalem Ubi attendendum est quod omni malo imposs
ibilitas resistendi hominem simpliciter excusat juxta illud qd ex. de solu. ca°
odardus et de reg. iur. li. 6 ca° 2° scriptum est Inanis est actio quam excludit
inopia debitoris Tamen requiritur de necessitate salutis quod homo ha
beat plenum et firmum propositum de reddendo si posset 12. q. 6. si res. et C
ca° de cessione bonorum l. pa **De impossibilitate imperfecta**

Secunda vero impossibilitas dicitur imperfecta scilicet quando ad tempus
predicta tria seu aliquod correspondens restituere impossibile est
huiusmodi Et talis impossibilitas ad tempus excusat Sed ad cuius propositum
restituendi statim cum possibile erit Et sic intelligenda sunt que dicta
sunt super sermone 38 articulo p° ca° 3° et in sermone 39 articulo 2°

De impossibilitate ficta uel falsa

Tercia autem impossibilitas ficta seu falsa intro notatur eo quod homo
ex inordinata affectione ad temporalia bona ficte sive false indi
cat non posse satisfacere id quod potest Et tales semper in statu perdi
tionis manent dum non restituunt juxta possibilitatem suam nisi habeant
illam licentiam de qua dictum est super sermone 38 articulo p° ca° 3° Tamen
ne tales in baratrum desperationis se demergant mortalis similitudo no
tanda est Quia enim in tali hominum genere diversi sunt gradus huiusmodi
cecitatis ac per consequens grauioris periculi unius quam alterius status est ad
grauiora discrimina euitanda possunt tales assimilari quattuor hominibus
transeuntibus in nauicula magnum et solitarium rapidum et periculosum
flumen Dumque improuide et inconsiderate transeunt illud subito
casu nauiculam aqua submersi sunt Primus eos autem unus natandi scientiam
gnarus ad ripam veniens euasit periculum mortis 2us vero ignorans
natandi artem dum ducitur impetu aque applicat se arido ligno
quod in fluuio casu reperit imminens ibique clamans nullumque conspiciens
auxilium celitus prestolatur Interim transit quidam fortuito casu
et nauicula liberat eum 3us vero fluminis impetu tractus nunc
magis descendens nunc reascendens difficulter ramusculo arboris
tandem applicare se potuit et liberatorem diu et magnis clamoribus
postulans et expectans Intererim casu quidam inde transiens audi
to clamore cucurrit et longam lanceam illi porrigens ad litus eum attra
hit liberatum Quartus insuper a fluuio raptus longoque spacio
ductus et iam quasi necis propinquus rubo non se inuitante adheret

(c) 2006 Ministerio de Cultura

sepe sepiusqꝫ fluctibus submergendus Tandē casu inde trāseunte
cū canibus ouiū multitudinē pastore exlatratu canū et murmuris atqꝫ
lamentis diuersi hoīs didicit iste pastor hōiez dimersū in fluuiū
Jamqꝫ morti ꝓpinquū statimqꝫ ad illū proiecto fune et illo se ei ap
plicāte sursuz trahit liberatū ad ripam se necum et aque nimie
tate repletū ac modis omnibꝫ q̄ntū valet valitudinē meo reparare
contendit. Qᵘ vero omī auxilio destitutꝯ superatur ab impetu aq̄
violenta morte necatur Hij omēs diuisos indicant status hoīm vale
ciuz sed ad plenū nolenciuz restituē aliena Quidaz ānuatim bonā
restituūt ptem Quidā vero maiorem Jtez alij minimaz porcionem
Quidaz vero nichil restituē volūt hij nempe ultimi tamq̄ desperan
tes nullum sibi remediū pro mortis hora relinquūt Vnde diui
no sup eos iudicio irruente palam corā oculis oīm in hora mortis
manifesta signa ostendūt ad incendia se inferre dampnatos
Cet[er]i precedentes illos ostendūt quia et si nō plene restituāt que
de necessitate salutis tenent[ur] tamē q̄nto amplius satisfaciendo ad
debitū iusticie appinquāt tanto amplius diuinā miaz eis se appin
quare Et maxime in hora mortis demōstrant sicut predictū est
Appinquate deo et ipse appropinquabit vobis Quinta pars
principalis ē quibus hō restituē obligat[ur] primo 39

Quinto principale declarandū est Cui homo restituē obligat[ur]
ne dando cui non debet dari hec restitucō inanis fiat
Vt ergo clarius intelligat[ur] an omē debitū siue iuste siue
iniuste acquisitū restitui debeat tria in ipō debito restituen
do consideranda sunt Primo titulus 2ᵒ persona 3ᵒ tempus Primo
nempe in debito restituendo ↄsiderandus est titulus scilꝫ quem habꝫ
dn̄s in re sibi uel alteri restituenda Qui etiā potest tripliciter disting
ui Nam dn̄i rei Quidā habent cuz iusto titulo Quidā vero nec
cū iusto nec cū recto et recto Quidaz vero nec cū iusto titulo cū
iniusto titulo et non recto Quidā vero nec cū iusto titulo ne cū rec[to]
Primo enī sunt que in rei dn̄is De titulo iusto et recto
habent iustū titulum atqꝫ rectuz Sicut haberi solet in rebꝫ licite ac
quisitis ab hijs quibus restitui debent. De quibꝫ triplex varietas
est ↄsideranda que in eis contingē potest Nam ille qui hoī resti
tui debꝫ aut ipē est verus dn̄s aut solū dispensator aut legitimus
heres Primo enī si ipē est verus dn̄s rei a quo res fuit hita uel
sublata semp sibi restitui debet 3 q 1 reintegrando et fere p totū
q et extra de homicidio sicut dignū ff eos Et hoc nisi iusto bello seu
iusto edicto imperiali uel eccl[es]ie ille cui res est sublata iure rehabendi
priuaret[ur] simpliciter uel ad tempus Nam qn̄ contingeret hoc puta quia
tamq̄ hereticus condampnatus esset posset solucio tunc differri sim
pliciter uel ad tempus ex de here excōicamus 1ᵒ ff si vero. et de homicidio

ↄsiliū p illis q sic diffi
ciles ad restitucionem

primo 39

ca° pro huani li vi° Ex hoc sequit̃ etiã q si fur ingrediet̃ domũ meã
atq; p̄scruta⁹ fuit et palliũ suũ dimittit rõne sui delicti p̃uat̃ iure
suo quia in dãpnũ alteri⁹ veniebat Et licet hoc non debeã retinere
tamẽ possũ id paupibz erogare siue furẽ illũ cognoscam siue nõ
sicut patet
Insup est notandũ q si dñs rei non habet sẽm et aliter dispensadi
res suas tunc debet reddi tutori seu curatori illi⁹ aut cui ãbit in
hoc casu gerere curã aĩe illi⁹ 2° aũt si est solũ° dispensator sz
p̃ncipalis sic̃ sunt dispẽsatores hospitaliũ bonorũ ecc̃arũ et aliarũ piarũ
domorũ et sic de silibz tũc si viuit sibi restitui debz aut suo legitimo
successori De platis aũt notand̃ est sẽm alex. lom et tho 2ª 2ᵉ q. 62
artl° q° q pñt res ecc̃e surripere tribz modis Pmo si platus sur
ripit rem occulte non sibi sed alteri deputatã vt puta si ep̃us sibi re͂
capli vsurparet tunc p̃ vtiq; planũ est q illã restitue͂ debet eam
ponẽdo in manibz eorũ ad quos de iure ptinẽ videt̃ 2° mõ si p̃ sã
ecclastica rem ecc̃e sue custodie deputatã in alteri⁹ dñiũ trãsfert
vt consanguñey uel amici seu meretricis uel hystrionis et siliũ p̃so
narũ Et tunc si p̃pter fauorẽ secli aut p̃pter p̃cm̃ qd̃ committit seu car
nalitatẽ hoc facit mortale peccat 88 di. donare et vltra hoc si pro
p̃riũ habet equipollentẽ rem in vtilitatẽ ecc̃e restituere debet aut
sub sua cura habere uel alteri⁹ securioris vt p̃uenire possit ad suã
p̃rem. hij aũt qui talis acceperũt eã restituere obligant̃ 12. q. 6.
ca° i° et tenent̃ illa successores restituere sine tamẽ scandalo dantis
uel eius supiori qui expendat in eccl̃e vtilitatẽ arᵐ 11. q. 2 si quis
in altero et extra de offi. ordi. cũ vos Sed aduertend̃ est q si hij
qui receperũt restituũt sciente eo qui dedit ip̃e dans restituere
ampli⁹ non tenet̃ Si vero cũ eleo͂sine seu sustentacõis nãe
eis tribuat non peccat quia viciũ non ẽ fouendũ sz natura est
sustẽtanda nec tũc restitue͂ obligat̃ dũmodo ab eorũ abstineat
culpis 88 di. et ca° glia Et maxime hoc licet causa hospitalitate
q̃n tales casu fortuito supuenire contingit nec alis ad comeden
dum facilit̃ inuenirent arᵐ 42 di. quiescamus et 12 q 2 duo
ista xi q 3 qm̃ multos mñ. Idem dicend̃ est si erat bene merit⁹
et honesti viri p̃restitm qui iam ecc̃e suicaũ impendeat defen
dendo seu p̃ri°ar̃ᵐ in eo prestando aut eleo͂sinas faciendo Et
hoc quia talibz tenet̃ ecc̃a signis gratuitis responde͂ 12. q. 2.
quicũq; et ca° ecc̃ᵉ 3° aũt modo potest p̃latus seu ecc̃e aliꝰ
rem ecc̃e surripe aĩo solo dum stz animũ possidendi rem illã
ut suam et non noĩe ecc̃e et sufficit talem restitue͂ aĩm depõdo
3° vero si est legitimus heres sibi bona p̃cedentis dñi restitui
debent 3. q. i. redintegranda et here p̃ totum. q. et ex. de resti. spo
fere per totũ Et sẽm ray. si heredes sint plures vnicuiq; sẽm

(c) 2006 Ministerio de Cultura

porciones sue hereditatis porcionis restituenda sunt Si autem heres
in aliqua determinata quantitate constitutus sit puta in C vel etiam in do
mo et non plus tunc restitucio non debet fieri heredi sed hiis vel illis
quibus vel cui testator reliquit disposicionem bonorum suorum // Insuper adver
tendum est quod si defunctus in morte legaverat pauperibus seu aliis piis lo
cis omnia bona sua tunc sicut per virtutem testamenti predictis pauperibus seu aliis
piis locis quibus legatum est acquiritur ius in bonis ipsius defuncti quantum
ad partes ita quoque illis acquisitum est ius in hiis que iure debentur ei
a quocumque iure Et ideo in hoc casu personis quibus omnia sua legat res
titucio debet fieri de iusto titulo sed non recto

Secundo sunt quidam qui in dominio rei habent iustum titulum sed non
rectum sicut contingit in usurario qui in tantum super acquisitum usuram
habet terminum vere inquantum ei voluntarie voluntate tamen coacta ex
hibita est sed propterea non habet rectum quia satisfacere obligatur
Si ergo res quedam ab usurario habita fuit dono seu quocumque alio
modo lucrativo de quo usurario constat quod quicquid habet de usuris
et quod totum est necessarium ad solvendum quid iuris Tunc dicendum quod si id
habitum est quando erat potens satisfacere et postea impotens est effec
tus non tenetur recipiens satisfacere quod recepit quia cum usurarius de
dit verus dominus erat propterea non dedit ei recipiens a domino restitucio
nem efficacem Si autem impotens postea factus est non est culpa recipientis
Idem quoque de dotibus mulieribus assignatis cum tali distinctione dicendum
est Et sic intelligi habet quod de talibus dotibus superius dictum est ser
mone 3o articulo 3o capitulo primo § 3o Si autem tale datum restituendum est eidem
restitui debet nisi per superiores iudices res illis cedit restitucioni
sententialiter iudicate Quidam tamen de rebus usurarii distinxerunt dicen
tes quod si res habita per usuram extat adhuc eadem specie atque numero apud
eum cui ab usurario tradita est puta equus et similia quod tunc non debet eam
reddere usurario sed ei cuius res illa fuit si illum novit Si vero est alia
numero debet usurario reddi huius opinionis sunt hii qui tenent quod in usura
dominium non transfertur Primo tamen sine precius adherendum puto Et hoc
propter triplicem racionem secundum quam usura differt a rapina et furto Primo racione
voluntarii 2o racione mutui 3o racione experimenti Primo quidem racione volun
tarii Nam quod in usura accipitur ultra sortem non est simpliciter violentum
nec per vim factum domino rei Nec est etiam omnino voluntarium mixtum Non
sic autem in rapina et furto Nam quod accipitur per violenciam contra vo
luntatem domini sui accipitur propter quod iure equus furatus semper restituendus est
Idem numero per cuiuscumque transierit manus Non sic autem de equo habi
to per usuram quia sufficit quod restitucio precii eius tantum fiat 2o racione
mutui quod quidem concurrit in contractu usure Sic enim contingit in mutuo quia
necesse non est quod accipiens mutuum reddat mutuatum eadem numero sed sufficit
quod restituat equivalens precio Sic eodem modo videtur esse in exercere a

que ratione mutui contingere solet quia naturale non est quod recipiens mutuum
idem numero reddat sed sufficiat quod reddat equivalens precio. 3° ratione experientie
quia si ille aliquo usurarius rem habuit per usuram eam sibi recompet sola
auctoritate propria puniretur hodie tamquam fur sive raptor quod non fieret si non trans-
feret dominium in usura. Si tamen consuetudo iuris vel contraria consuetudo esset
in regimine vel regno tunc prefato usurario non esset restituenda sed illi
a quo habuit illam si sciret vel investigari posset. Si quis autem obstet
quod si usurario restituatur forte numquam satisfaceret eam sed forte eam dabit
aliis ad usuram et sic dampnificabit ille qui solvit eam et usurario dabit quan-
dam occasionem delinquendi. Et hoc modo sequeretur duplex malum. Aut si non
usurario restituatur sed illi qui eam eidem solvit tunc duplex inde sequeretur
bonum. Primum quia usurarius est ab illa satisfactione alleviatus et liberatus.
2m quia ille qui prius usurario solvit usuram est de tali satisfactione iustis-
sime recreatus. Dicendum ad hoc quod quicquis talem usuram satisfaceret ei qui
illam solvit et hoc cum scientia et licentia prefati usurarii ut a tali satis-
factione se nosceret liberatum prudenter et caritative faceret iudicio
meo. Tamen quia si non fieret caute forte prefatus usurarius repeteret
pecuniam seu rem suam in foro et iudicio seculari et sic bis solvere co-
geretur qui incaute taliter reddidisset. Propterea ut tale periculum evitetur potest
talis restituens adire episcopum qui valet usurarios ad satisfaciendum arta-
re et de licentia et obedientia sua restituat id quod habet hiis qui dampni-
ficati sunt ab illo usurario. Et tunc si talis restituens ab usurario de pre-
dicto molestabitur coram iudice seculari episcopus mandare poterit quod de
hoc iudex non se intromittat quia iam fecit negocium huiusmodi de foro
suo dum mandatum tali restituenti restitutionem prefatam. Sed pone quod
aliquis talem usuram creditoribus reddiderit non timens ab usurario re-
vocari numquid iterum restituere obligatur. Dicendum quod non quia quamvis eo
invito tamen utiliter causam suam gessit et causam sine sua ratihabitione usurarius
de illa quantitate absolutus est et si non a culpa quia non querit de pro-
predicta autem de usurario quo ad tertium eodem modo intelligenda sunt de quo-
cumque qui secundum humana iura rationabiliter condita iustum titulum habet dominii
in rebus licet non rectum quamvis tantum vel amplius debeat inde alius.
Verbi gratia quidam cuius est quedam domus secundum rectam rationem molestatur in
iudicio a quodam qui pretendit habere ius super illam. Tandem per allegata et
probata in iudicio ipse molestans recipit ipsam domum iusto titulo sed non recto
cum secundum veritatem domus esset illius qui eam antea possidebat. Sed
quia in probationibus defecit vel aliud impediens supervenit possidens autem
sit in domo illa ius suum. Demum locatur cuidam qui de hoc veritatem novit.
Queritur nunc an ille secundum rectam conscientiam pensionem tenebitur respondere.
Ad hoc dicendum quod illi qui iusto titulo licet non recto possidet eam. Ratio est
quia ab eo iusto titulo possidetur licet secundum rectam conscientiam talis possidens

(c) 2006 Ministerio de Cultura

hoc titulo domū non tm̄ pensionē sed ipā domū restituere obligat et hec
de consilibz dicendū est. hec est sūma Inno. i cao quod sicut ex de elec
De illo aūt qui iusto titulo sed nō recto acquisiuit i iudicio domū vide in
Symone ze quatnario 3o ante mediū **De titulo neqz iusto neqz recto**

Tercio aūt sūt quidā qui in dnīo rez non hūt iustū tītulū nec rectū quia
in eis nō transfert dnīuz sicut sunt raptores et fures symoniaci
et siles quia nllo iure in rebz titulū iustū nec rectū dnīuz ꝯsequūt unde
res habite a p̄dictis nō sunt eis restituende sed vere illoz dicūt cuius
erant Excepta symonia de qua dicet infra lo. sctī cao 3o infi. Qua
excepta sm̄ quosdaz cuicūqz illoz sine furi et raptori seu dnō illarū
rez talis restituat liberatus est Si aūt vero dnō restituat per psonā
religiosā uel aliā caute fieri debz suppresso nōie furis ita quod quis fur-
tū fecerit non intelligat **Ex indebito restituendo ꝯsiderandū ē**

Secundo aūt in debito restituēdo **primū qd accidit in lucro**
ꝯsiderandū est primū qd intueri contingit i lucro Et quidem
sm̄ alex. lo. in. tripliciter distingui potest Nā res ipā tripliciter male ac-
cipit Quia aliqū in culpa dantis et non accipiētis Aliqū cū culpa
accipiētis et non dantis Aliū cum culpa utriusqz Et de hoc est tex.
in l. i. de condi. ob turpē cām **De culpa accipiētis et non dantis**

Primo enim res restituenda aliū accepta fuit cū culpa et turpitudinē
accipiētis et nō dantis ut pz in rapina furto et usa et tūc resti-
tuenda est illi cuius res fuit quia nō amisit dnīū suū unde 14 q 5 cao
non sane septū fuit est Cum vero cont. ius societatis huāne furtis
rapinis calūpniis oppressionibz inuasionibz aliqua abstulerint red-
denda potius quam donanda censemus zachei publicani exemplo qui dixit
luc. 19 Si quem defraudaui reddo quadruplū Tamē quandoqz contin-
gere posset quod dans amitteret dnīuz rei date ppterea eaz rehabere
minime debet Et de hoc subdamus aliquos casus Primus est de illo
qui mutuat nūmos cuidā cum pacto quod ipse teneat ad suū molendinū
ire uel ad furnū uel ad stolas suas et aliū nō mutuaret Talis enim sm̄
doctores usurā cōmittit quia ex pecunia comodū et utilitatem suscipit
que pūt pecunia extimari Non tamē dico de primo qd talis mutuans
ꝯsequit ex labore sed de comodo quod consequit quia et molendina
et stole etc maiorē habent concursū creditū et sequelam que pūt et
debent pecunia extimari iudicio boni viri hoc sentit Jo. an. in cla. per
cati ex de re iu. li. vi Si vero querat cui tale resti. restitui debz
dicendū quod debet paupibz erogari Rō huius est quia qui iuit ad molendinū
etc nō contulit aliquod lucrū mutuāti quod nō antea illi seu alteri contu-
lisset Et ideo nō potest se reputare grauatū ac per ꝯns nichil sibi resti-
tui debz et cum est molendinū etc ad appreciabile comodū rōe mutui
consecutus est qd tamē retinē nō potest ppterea est in pias cās dispen-

9 casus de usurario mentali Nam et ille qui dedit mutuum principaliter propter
lucrum mentalem commisit usuram extra de usu. ca° consuluit propter quod ea que ex
inde recepit retinere non potest quia contra legem domini fecit luce 6° mu
tuum date nichil inde sperantes Insuper et ille qui propter mutuum primum de
dit rehabere non debet quia illud a se voluntarie abdicauit propterea pauperibus
erogandum est ad hoc facit extra de homicidio sic dignum et de usu. cum tu
et in ca° non sane 14 q 4

De culpa dantis et non accipientis

Secundo vero restituenda res alteri fuit accepta cum culpa et turpi
tudine dantis et non accipientis puta quia mala intencione dedit in
accipiens bona intencione accepit sicut sepe contingit de furibus rap
toribus et usurariis qui ex vanitate et pompa faciunt elemosinas et con
struunt et dotant cappellas et similia de impie acquisitis certa non satis
faciendo creditoribus etc. de huiusmodi autem datis est distinguendum Nam si
id quod exhibit datum fuit in potestate dantis quia scilicet dans habet potestatem
dandi dedit pro luxuria et impia causa sed accipiens recepit intencione
bona tunc recipiens retinere potest Si autem non quia alienum dedit
vel id super quo non habet potestatem dandi tunc reddendum est illi cuius est
vel illi qui habet potestatem in eo quod datum est Qui autem sint qui donare
non possunt dictum est supra de symonia 3° articulo 3° ca° 3° Et ibi etiam videre
potes quibus hic restitui debet talia semper intelligendo quod id sine
scandalo donantis fiat Quod autem tale acceptum reddendum sit patet
per augustinum in predicto ca° non sane 14 q 4 in fine et ibidem in ca° forte ite
rum dicit forte aliquis cogitat et dicat Multi sunt xpiani diuites
auari cupidi non habeo peccatum si illis abstulero et pauperibus dedero
unde enim illi nil boni faciunt mercedem habere potero Sed huiusmodi cogi
tacio ex dyaboli calliditate suggeritur Nam si totum tribuat quod abstule
rat addit pocius peccatum quam minuat Et iterum in ca° nolite augustinus de verbis
domini inquit Nolite elemosinas facere de fenore et usuris Et in ca° primo
latis augustinus iterum asseuerat illud idem

De culpa accipientis et dantis

Tercio restituenda est res que alteri accepta est cum utriusque culpa et
turpitudine scilicet dantis et accipientis unde clarius tenendum est quod
nulli ex impia causa alicui danti quod ab eo cui dat licite restituere non
potest debet illud ipsi satisfieri sed ei cui dedit impietas innotescat Racio
huius est quia sua impietas reddit et ostendit eum ad illud indispositum et in
dignum Tale igitur datum cum utriusque culpa dupliciter contingere potest aut
sine iniuria aliena aut cum iniuria aliena Primo autem acquiritur res
cum utriusque culpa sine iniuria aliena et de hoc subdamus aliquos casus
Primus casus est cum iudex seu assessor habens certum salarium vendit iustum
iudicium et testis verum testimonium et aliquid datur quod non debet dari
Unde augustinus 14 q 4 ca° non sane ait Non ideo debet iudex vendere
iustum iudicium aut testis verum testimonium quia vendit aduocatus iustum patro
cinium et iure peritus verum consilium Illi enim inter utramque partem ad examen

adhibentur Isti ex una parte consistunt Talis igitur iudex uel testis seu as
sessor quicquid inde accepit restituere obligatur quia ratione sui delicti amisit
ius acquirendi dominium in tali dato sicut ostendit aug[ustinus] in dec[reto] ca[usa] non sane
Sed alii inferiores
etiam ad hoc ex[tra] de vi. et hones. cleri. c[apitulo] ab omni
officiales puta notarii siue missi et huiusmodi si quedam extorquent iuxta
morem illius terre ut puta denarium uel obolum uel aliud certum quid pro mo
deratam improbitatem ad restitutionem non obligantur nisi certum recipiant
salarium 23 q 1 militare sed debent illa pauperibus erogare vt in palliato
ca[pitulo] non sane hec autem notantur in dec[reto] ca[usa] 14 q 5 an et archi. et xi q 3 Cum
recte Et infra ex[tra] de immu[nitate] eccle[siarum] quia plerique Insuper ray[mundus] et hostie[nsis] in su
mma eorum Sed quibus satisfacere debet dictus iudex siue assessor
Dicendum secundum alex[andrum] de hales quod aut dans illa dat cum bona intencione vt scilicet
ius sibi et equitatem conseruet et tunc ipsi danti reddi potest Aut eo ani
mo dat ut animum iudicis corrumpat et sibi inclinet et tunc sicut dictum est nec
recipiens retinere potest quia ratione delicti amisit ius acquirendi dominium
nec etiam restituenda sunt danti qui quantum in se fuit rem datam a se vo
luntarie abdicauit hinc in prefato ca[pitulo] non sane augustinus de dante ait
Ille tamen solet male sibi oblatam pecuniam recipere qui iustum iudicium emit
quod uenale esse non debuit Et subdit de recipiente etiam fine Isti facilius
ea que hoc modo acquisierunt tamquam sua pauperibus largiuntur quam eis
a quibus accepta sunt tamquam aliena restituant Ex quo patet quod hoc paupe
ribus deberet dari seu illi in cuius iniuria data sunt si iniuste sit iudicatum
Quartus casus est de hiis qui pecuniam recipiunt ab accusatis de crimine
pertanti seu ab aliis carceratis antequam contra eos sententia proferatur et propter
ad illos intercedentium preces liberat eos Ad hoc dicendum quod si tales accusa
ti uel carcerati sunt innocentes tunc est distinguendum Quia aut illi inter
cessores sunt officiales salariati a ciuitate vel domino et tunc non possunt
recipere eam Sed si receperunt tunc illis a quibus receperunt restituere
obligantur Si vero tales intercessores non sunt salariati officiales tunc
possunt tenere eam nec satisfacere obligantur ymo si hoc cum caritate et pi
etate fecerunt merentur etiam apud deum quia obseruant quod prouer. 24
preceptum est erue eos qui ducuntur ad mortem et qui trahuntur ad interi
tum liberare non cesses Forte enim tales non poterant adiuuari cum
haberent aduersarios potentes et diu in carceribus steterunt ac multas
alias vexationes passi fuissent vnde et eis suam vexacionem licebat
redimere et intercessores pro huiusmodi donis obligantur pro tali liberacione
benigna Si autem tales accusati et carcerati culpabiles sunt et merito
condempnandi tunc bene intercessores talem pecuniam retinere non possunt
sed est pauperibus dispensanda quia illi culpabiles iniuste dederunt
et intercedentes turpiter acceperunt et vltra hoc ab eis grauissimum peccatum perpe
tratum est quia iusticiam impedientes eam quodammodo pervertunt Quintus
casus est de hiis qui recipiunt mutuum sub vsuris scilicet propter causam malam non

(c) 2006 Ministerio de Cultura

quid ꝑpt neccitatez sed vt ludant luxuriāt᷒ vel consilia opent᷒ velut ma-
gis ditent᷒ aut nolētez mutuū dare sub vsuris ex cōsciā vel huāno vi-
gore inducāt illuz sub vsuris mutuū dare cū ambobꝫ istis cōcurrentibꝫ
seu altero eorūdez lucrū de mutuo vitium acceptū non debꝫ eis restitui
sed pauperibꝫ dispēsari et hoc qñ mutuati ī noscebāt tale mutuū sing
se acceptū quia vbi talia nō apte st̄ nota lucez de mutuo dantibꝫ id
restitui debꝫ Ex hoc patet potest q si mercator mutuū suscepit sub
vsuris a vidua muliere seu ab altero cive et eis ī notescit q id accepit
vt amplius ditet᷒ aliud ī nō tunc eis q rogati ab eo atqꝫ precibꝫ coarta-
ti talem vsuraz mutuū concesserūt quia alr ad hoc minime dispositi erāt
hic habitū lucrū ab eo ex mutuo datū eis satisface nō tenet᷒ sꝫ est
pauperibꝫ dispensandū Tum quia ambo turpitudinē opati sunt
Tum quia mercator dedit qd nō poterat dare Tuz quia impietas pro-
meret᷒ et exigit illud nō sibi reddi et tamē id recepit ratiōe cū sit
vsura ppterea est in pias cās cōuertendū et sic de cōsilibꝫ casibꝫ est dicendum
Si autez plenius ītelligē vis qñ sit pcīu mutuū recipe sub vsuris et
per quos qñ mutuū de lucro pueniēs sit debitori vel alteri restituē-
dum videm summe 2 q ar 10 ca 1o Idem quoqꝫ dicendum est de dante
aliquid alicui vt faciat testim fālm aut vt iniustū cām seu aduoca-
cionē pro eo ducat aut ī iustū duellū seu iocū vel bellū Nā eā hore
et consiliuz pōt licite retineri ppt᷒ aliq̄ cāz iustā vt puta ppter ppriā pau-
pertatē sublevandā et de licentia sui cōfessoris Nec tamē reddend᷒ est
danti sꝫ pauperibꝫ erogand᷒ eo q cū vtrisqꝫ culpa sit datū   Tertio acq-
rit᷒ res cū dantis et accipientis culpa atqꝫ cū iniuria aliena Et
tunc clarū tenendū est q quicquid ī iniuriā vel dāpnuz alterius datur ei
in cuius īiuriā datū est restitui debꝫ sicut ostendunt multa iura inferius
allata   Potest tamē cuz alterius īiuria ād recipi dari sꝫ aut cū
iniuria vnius aut cū iniuria pluriū aut cū iniuria alicuius cōīte
Primo cū iniuria vnius vt puta cū uxor cōmittit adulteriū ppt pecuniaz
debet hec mulier secrete pecuniaz restituē viro suo cū etiā dotem
pdat et viro applicanda sit ex de diuorciis olim Sed etiaz aliqua
mulr soluta sciens recipiat pecuniaz pro adulterio ab alterius marito ta-
lis pecuniā restitui debet uxori in cuius īiuriā data est Si vero et
vir et mulr ambo sunt assericti et ppt pecuniaz in adulteriū cadunt qui
pecuniaz recepit illā compari suo satisface obligat᷒ quia plus īiuri-
atur compari suo quam alieno licet hec vterqꝫ iniuriā faciat   Item
si quis hoiez pro pecunia occidit talis pecunia heredi ipsius interfecti
restitui debet   Tertio autem recipit᷒ cū iniuria pluriū sicut cōtingē solꝫ
de officiali alicuius dnī seu cōitatis cui si certū salariū statuat᷒ pro ad-
ministracōne officii sui et contra statuta dnī seu cōitatis aliqua rece-
pit restituere debet ipi dnō seu cōitati quia ī eius īiuriā talis pe-
cuniā recepta est verbi grā Civitas ipā Senarum cōmit totū civitatis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

frumētū statuens psonas que ipm̄ vendant ponens p̄cium frumēto
et salariū vendēti modo vendēs frumētum preciū auget querit
cui tale lucrū restitui debʒ dd̄m q̄ cōitati senar quia rei vendite
dn̄s est cui dampnū et lucr̄ ꝑuenire debʒ Et ille qui vendit cū limi
tatū hēat mandatū non potest sibi tale lucr̄ retinē nec alr̄ dispen
sare sed ipi cōitati restituē tenet̄ a qua salariū suū accepit Insup quia
ipi cōitati īiuriā fecit Nec est silē de sensali cui trado vestem aut
librū ad vendendū pro x lbr et ipē pro xii vendit et michi decem
restituit retinēs sibi reliquos denarios Drīa aūt et dissilitudo in
hiis casib; pʒ quia vendēs frumētū cōitatis merus nūcius est et habʒ
adiūc limitatū mandatū non vendendi vltra nec infra et ꝫ cōitati
iurat venditor aūt vestis limitatū mandatū habʒ nō vendendi mīꝰ
x vnde rem quasi pro vendita habʒ vt nō accipiat plus si potest
Sile si aliqui alliciat aīm alicꝰ p fraudē et ꝯmētum auaricia ducti vt
monasteriū intret q̄ qm̄ eiꝰ bona ī iniuriā mōsterꝫ sint accepta in
quā ī hoc defraudat̄ heredes qui pociores erāt post illū ideo
heredib; debʒ reddi et sic intelligat̄ c ꝯstituit xo q 3 3o quoqꝫ
continge potest q res accipit̄ cū iniuria ecc̄e tm̄ et nō alterius et
tūc distinguend̄ est Quia si pecūia data est p ingressū monasterij
et ille qui dedit vult mutare ī melius sed non potest sine auxilio pe
cuē uel rei date tūc debet restitui ei qui symoniace dedit abbati uel
abbatisse et hoc vt aliud mōsteriū intrare possit vt qui habet onꝰ
hēat emolumētū ex de symo c veniēs Si tamē talis vellet in sclo
remanē sibi restitui nō deberet sꝫ in pias cās extra monasteriū
dispensand̄ eēt Si vero alr̄ ni ecc̄e iniuriā data est tūc ibi ecc̄e
dari debat ī cuiꝰ īiuriā recepta ē ex de symo c de hoc aūt vbi mā
dat̄ pecuniā dari ecc̄e que symoniace recepta est Idem quoqꝫ probat̄
ibidē ī cāo audiuimꝰ et cāo consulē Idem xi q 4 c si quis in atrio Idē
xi q 1 c si quis rapuerit Sūt eciā quosdā qui accedūt ad infide
liū ciuitates tempore guerre uel treuge cū mercib; ꝓhibitis quia
peccauerūt ꝯtra religionē xpianā lucr̄ qd̄ inde hn̄t restitue obli
gant̄ Et s̄m quosdā īiūgenda est eis pro p̄nīa q̄ id distribuant
in subsidiū terre sancte aut pugnanciū contra infideles aut pro
redēpcione captiuorꝫ int̄ eos aut ipi met pugnēt expensis suis
arꝫ xi q 4 c si quis in atrio Tamē s̄m alios consiliū est et nō precep
tum sed q̄ pauperibus dispensent necesse est

De tp̄e ꝯsiderando in debito restituēdo

Tēꝯ vero in restituendo debito ꝯsiderand̄ est et tp̄us sꝫ qm̄ plus vel mīꝰ alteri restituend̄ est de quo sūt tres
rl̄e declarande p̄ma de incertis 2a de certis 3a de ipā ꝓrioritate tp̄is

Prima rl̄a est de certis que talis est plus q̄ restituant incerta resti
tui debent certa qd̄ probat̄ triplici rōne p̄mo rōne successionis
qm̄ non succedit pauperib; ipē xp̄us xp̄ianis nisi qm̄ non reperiūt certe ꝑsone

quibus debent certa restitui ut quasi per substitutionem succedere videatur ac si
diceret ipse testator facio meos heredes tales et tales Si eos autem
non reperire contingat substituo michi Christum in pauperibus suis 2° ratione
obligationis quia pauperibus non tenentur heredes nisi unica ratione scilicet in
foro dei Sed creditoribus certis tenentur sub duplici ratione scilicet in foro dei
et mundi quia heredes possunt a creditoribus in iudicio conveniri 3°
ratione similitudinis Similiter enim considera de ipso simplici voto quod quidem non ob
ligat quo ad deum sicut id quod est sollempne Nam sollempne votum non solum
impedit matrimonium contrahendum sed etiam dirimit iam contractum Simplex
autem votum solum impedit contrahendum sed non dirimit iam contractum Et
ratio huius est quia in simplici voto unum vinculum solum ligat In sollempne
autem duplex sicut in proposito dici potest Ex hiis autem intelligi habet error
qui cotidie practicatur circa restituendas usuras aut rapinas Ad
cuius intelligentiam ponatur casus et detur unus qui x milia habuit de
usuris vel rapinis in quibus quinque milia sunt incerta tamen in morte non
inveniantur de bonis istius nisi tria milia et sic non sufficiunt ad satisfa
ciendum solummodo certa certis tunc manifeste apparet quod si quid pro satis
factione incertorum accipit ut pauperibus dispenset totum nova rapina est
quodammodo Christum raptorem facit in pauperibus suis propterea quicumque hoc recipit
atque novit licet pauper sit et pauperibus dispenset si quicquid inde accipit
et rapinam committit et satisfacere obligatur hiis qui debent habere certa
quod tamen contrarium cotidie intelligimus fieri 2a via de certis

Secunda via est de certis quia secundum alex. lom. talis est male ablata
certa prius quam alia certa debita restitui debent Ad intellectum
huius vie notandum est quod secundum triplicem voluntatem creditoris contingit de
bitorem habere substantiam eius Prima est voluntas violenta 2a est condicio
nata 3a vero dicitur conformata Prima voluntas concurrit in furto
et consimilibus 2a vero concurrit in usura 3a autem in aliis contractibus iustis
Et secundum hanc triplicem voluntatis gradum homo varie prius et posterius
restituere obligatur Prima quidem est voluntas violenta hoc autem contingit
cum aufertur homini sua contra eius voluntatem ut dixi per rapinam et fur
tum propterea talia restituenda est quam usura et cetera alia debita
Quod contingit propter tria Primo propter offensionem 2° propter comparationem
3° propter compulsionem Primo inquam restitui debet certa rapina et fur
tum quam usura et alia debita iusta et propter offensionem Nam in eis ma
ior infertur iniuria quia illa penitus sunt involuntaria scilicet voluntate
condicionata propterea desinit non habere maiorem iniuriam in primum capitulum Alia
vero debita sine iniuria sunt quia voluntaria sunt et ideo rapina
et furtum prius restitui debent quam ipsa usura et alia debita licito modo
contracta hac eadem ratione prius rapinam quam furtum restitui debet quia
maior in rapina quam in furto violentia primo irrogatur 2° propter
comparationem Nam in rapina et furto secundum omnes doctores dominium non

transfert maxime si extant habita illis modis Et ideo talia nunquam
fiunt talium possidentis In usura vero secundum multos doctores dominium transferri
videtur 3a propter compulsionem magis etiam debitorem compellit et artius
ante restituere que extorsit per rapinam et furtum quam que habuit per usuram
Nam ad restituendum usuram compellitur divino et ecclesiastico iure furtum vero et
rapinam restituere compellitur divino ecclesiastico et civili Est insuper advertendum
quod si debitor in solidum restituere tenetur quod habuit per rapinam et furtum etiam
quod habuit per usuram tenetur in solidum restituere prius quod habuit per rapinam et fur-
tum quam quod habuit per usuram Et hoc ostenditur duplici ratione primo
ratione voluntatis concurrentis Nam qui per usuram spoliatus est sua volun-
te sicut diximus spoliatus est Qui autem per furtum vel rapinam contra volunta-
tem spoliatus est impedire non potest per restitucionem illius qui est exspolia-
tus concurrente voluntate sua 2o ratione iuris coartantis aperte enim
conspicimus quia civili iure compellimur restituere rapinam et furtum in solidum
Non obstante quod pro hoc talis non potens reddat ad plene restituendum
usuras huius sententie est magister generalis de sermonibus ordinis heremitarum 2o
aut voluntas dicitur condicionata que cadit in usuram In hac igitur quia
non cadit voluntas libera sed quadam condicione coacta Ideo prius tenetur
restituere homo que habuit per usuram quam que habuit per alios contractus vo-
luntarie factos Racio huius est secundum alex lom quia in restitucione debitorum
solum iusticia observatur Sed in restitucione usure et quorumlibet male abla-
torum non solum iusticia observatur sed etiam iniuria deo facta et proximo
amovetur Ideo talis restitucio preferenda est Si quis tamen contrarium obser-
vet scilicet quod talia debita iusta in satisfactione preponantur male abla-
tis hoc in duplici casu fieri habet primo quando debita sunt clara et manifesta
sed restituciones male ablatorum non sic sed sunt utique inquirende
quia obscure sunt Sed sicut ex precedentibus patet clarum seu manifestum
semper precedit obscurum in humano iure 2o quando res que debetur deter-
minata est verbi gracia equus vel C et male ablata restituenda non
sic sunt determinata Si in iure determinatum precedit indeterminatum in iustitia humana
ut ex precedentibus patet Sed hic ordo intrancens non servatur quia non
semper preponitur clarum obscuro et determinatum indeterminato quia quod iuris
est a paucis observatur 3a autem voluntas dicitur conformata quia in
licitis contractibus voluntates contrahencium invicem conformantur propterea
habita cum tali voluntate post precedencia restitui debent In restitucione
etiam talium aliqua prius restituenda sunt Nam prius debita certa quam re-
licta ad pias causas sunt ex super erogacionis consilio vel sunt forte bo-
na incerta Restitucio autem male ablatorum seu aliorum debitorum certorum sunt ex obli-
gacionis precepto prius enim restitui debent que sunt ex precepto quam que
sunt ex consilio et geor archy in capitulo non sane xiv q. 6 hinc et caveant
quod si creditores vel legatarii simul veniant ad heredem primo est credi-
toribus satisfaciendum seu si venerint separatim liberabitur heres solvendo

(c) 2006 Ministerio de Cultura

cui veniat p ordinem sive creditori sive legatario dum tamen nihil in dolo
vel in fraude operetur. Verum tamen si legatarii fuerunt creditores et anti
quiores vel posteriores creditores priores et potiores iure fuerunt
creditores postmodum venientes heredem inquietare non debent nisi de here
ditate remanserit ei unde possit ad hunc satisfacere illis. Sed habent tamen
potiores ius suum salvum contra legatarios qui primo acceperunt. Similiter
et creditores anteriores contra posteriores qui acceperant primo. Idem quoque
ait lex et addit. Si heres scit vel credit hereditatem ultra debita
non extendi sive ex contractu vel quasi inde legatariis debet dare
Si vero quantitatem debitorum nescit debet creditoribus primo satisfacere
Sed si legatarii prius vel cum creditoribus legata petant est credito
ribus primo solvendum. Si autem nihil de hereditate remanet solutis
debitis legatariis non tenetur. Si vero hunc ordinem mutavit heres primo
sciens solvendo legatariis seu secundariis creditoribus prius quam in foro
conscientie minime liberatur nisi hoc faceret ignorans reputans scilicet heredi
tatem sufficere ad omnia solvenda vel nesciens hunc creditorem potiorem esse
Concordat hostiensis

De prioritate temporis

Tercia regula est de ipsa prioritate temporis que talis est. Cum ceteris
paribus prior est tempore prior est in iure ut in ca. qui prior extra de regulis iuris
libro vi. Huius regule racio est ex prioritate et obligacionis et debiti. Posterio
ra tamen debita in solvendo anterioribus preferuntur aut propter pignus credi
tore habitum aut propter actionem privilegiatam quod debetur racione tutele
vel depositi prius solvendum est quam id quod debetur ex aliis actionibus non
privilegiatis. Ubi autem sunt privilegia personarum vel personarum et actionum insimul
et equaliter satisfaciendum est nisi de aliquo illorum probetur quod alteri prefe
rendus sit secundum legem pacti vel scripti seu usus approbati. Hec autem notari
solent et de hiis aut iudi. pos. pro debito. Ad pleniorem autem in
tellectum predictorum ponatur talis casus. Campsor quidam qui cambium tene
bat trapetum rupit et aufugit qui eciam mercator erat. Modo autem
veniunt deponentes et petunt deposita. Veniunt vendentes et petunt ven
ditos pannos aut precia eorundem. Veniunt ypothecarii et petunt se pre
ferri. Veniunt pro dotibus uxor et nurus. Veniunt eciam alii simpli
ces cirographarii. Veniunt eciam alii simplices privilegiarii. Omnes isti
veniunt simul. Queritur modo quo ordine et quibus prius satisfaciendum est.
Ad hoc dicendum secundum bal. de pusio c. pro debito de bo. auc. iudi. pos. quod ta
lis ordo servandus est. Primo enim satisfieri debet domino rei verbi gracia
deponenti si extat depositum ut ff. depositi in credi. l. si. et l. vent. ff. in bo
nis eorum. Secundo satisfiat mercatori venditori si extant merces hoc est ipse
merces ei restituantur tamquam singulariter pro precio obligate. Si autem plus
valerent illud plus reddetur ad comodum aliorum creditorum ut ff. de actionibus
emp. et ven. l. iulianus § offerri. Si autem iste merces non extant sed
vendite sunt et loco earum surrogate. tales autem surrogate non redduntur

(c) 2006 Ministerio de Cultura

loco eaz quando proprio obligate ut ff de in rem verso l. quidam ubi
de hoc nobilis tex habetur. huius autem racio assignatur quia per eam ex re
illa redactum obligamus non erat quo nec etiam que emitur et habetur ex eo
Idem quoque in permutacione dicendum est quia ubi species in obligacione est non
succedit alia loco alterius ut no. ff de ver. sign. l. labor et C. de rei ux.
3o ceteris paribus prefertur uxor quia ypothecam heredem censet ideo prefertur
nedum pretendentibus personalem obligacionem sed pretendentibus tacitam ypote-
cam ut l. assiduis est. Cum pociores in pignore habeantur Non tamen prefertur
creditoribus anterioribus et expressas habentibus ypothecas fiscus quoque simile
privilegium habet cum muliere C. de pri. fisci quamvis etiam de hoc habeatur extra
de pignoribus c. ex litteris inglo. qui in rte. 4o post ypothecarios veniunt deposi-
tores si non extat depositum ff de deposi. l. si hominem § si. hoc autem privilegium
causa depositi datur propter frequentiam contractuum ipsorum depositorum Tamen sicut
in l. predicta patet tali privilegio non gaudet qui sub nomine depositi mutuat
ad usuram ypothecarius autem potior est quia pertinet ad rem ipsam ff de pactis
5o veniunt simplices privilegiati id est habentes privilegia personalia non
realia 6o et ultimo veniunt omnes cyrographarii pro rata non obstante
prioritate contractuum quia licitum est debitori propter cumulum creditorum
facere deteriorem causam priorum creditorum Non tamen dominium neque ypothecam
neque privilegium habencium ut de separacione bonorum l. 1. § converso Et racio est
quia in cyrographariis creditori non attenditur tempus que quidem racio
mihi recommendata est Item secundum ray. notandum est quod ante omnia heres de-
ducere potest expensas quas fecit in necessarias causas hereditatis sue
sive in funere sive in testamento uel in inventarii confectione et similibus Et breviter
sicut debitis totam hereditatem exaurientibus alieno debet esse immunis
Ita etiam a quaviamine probatur C. de iure deliberandi et adeunda et acquirenda
hereditate l. scimus § et si prefatam et § et seqq. Idem dicunt
w. et host. Tres ultime partes principales scilicet quo loco quando et quare
restituendum sit alienum sermo 40.

sermo 40.

Iuxta postensum ordinem ad tres ultimas principales partes simul
dirigamus sermonem de quibus videndum est primo quo loco res aliene
restituende sint 2o quomodo 3o quare sit restitui debent
Primo autem videndum est Quo loco res aliene sint restituende
Pro quo loco alienum restitui debet de quo triplex distinctio observanda
est prima in precio 2a in consilio 3a in maleficio prima namque distinctio ob-
servanda est in precio scilicet pro rei restitucione ponendum est Circa quod est
sciendum quod si ille cui res restitui debet distet quod reddens plus expen-
deret mittendo ad illum cui debet tunc non oportet eam mittere Et maxime
si unum uel plura de istis concurrant primo si res reddenda sit parvi
precii 2o si per viam licitam habita fuit uel accepta 3o si debitor fuit in
culpa de reddendi mora Sed si contra hec tria uel contra ad eorum fac-
tum sit aliter est dicendum secundum diversitatem canonum Sed autem secundum primum modum esse

(c) 2006 Ministerio de Cultura

contingat triplici remedio tutor restituens potest uti pm est q expec
tet persona cui res debz restitui si qn credat hri vel si spes e q p nuncia
possit ei trasmitti eam expectand est 2m est q interim duz expetat
rem illa sigillatz apud aliu a sem aliquo loco secreto tutor deponat ut
puta apud parentes aut apud alios fidos amicos reddenda illi si venerit
aut mittenda si sine i moderatis sumptibz ei trasmitti poterit hoc aut
pro tanto pro dicto ho apud seipm et apud eam pui m sum creor sit q abs
q dolo firmu et indilatu propositu habz ad i reddendu Ita q dictu intelle est
ntlatenus est i mora satisfaciedi pensande tame sunt rei circumstancie
Nam scdm Vi tam parva posset esse quantitas ipis rei reddende et taz dives
et largus ille cui restitui debz q ei trasmitti no oz sz eet pro illius
aia paupibz dispenda 3m remediu est q qn nulla probabilis credit
creditorez no esse rediturz nec de cetero amplius ee opportunitatez mittedi
seu reddendi debz paupibz dispesari pro salute ipis ut postqua non
potest sibi bonu temporale restitui reddat ei tam i spuale quesitu Et hoc
nisi reddens timeat q creditor si rediret posset in foro iudiciali id re
pete et rehabere Si tame creditor propinquos habz debz res illa satis
fieri eidem scdm Sco quia presumit lege nae q talis magis vellet resti
tuere propinquis heri suis qm alio Discrecio in consilio

Secunda discrecio obseruanda est in co siliio Nam ad osiliu boni et dis
creti viri stand est de his tribz quntz ad pns spectat Primo quis
occurrentes expensas i mittendo face obligat 2o quantitas 3o vero
si nttas Primo inqz dans in talibz consiliu pensare debz quis expe
sas i mittendo face debeat Na fur et raptor diu absentat in loco q
a persona a qua substanciaz rapuit ipse in culpa est propterea suis expensis re
furto uel rapina sublata uel valore trasmittere obligat arm ex de
rap c i et c o supeo De usis aut distinguend est Nam si usarius
se absentat a loco in quo exercuit usuras tunc suis sumptibz usuras illas
trasmittere obligat creditoribz suis scdm hostyensem Io an i c cu in ex
de usu Si vero tales creditores transtulerint se de loco ubi soluerunt
usuras ad hitandum in alio loco tunc sumptibz creditorz debent ad eos
trasmitti usure Et sic intell ergo i supdicto c o cu tu 2o pensare
debz quntitas expensas teneat quis face pmittendo Circa qd ponde
rare debet ac pensare hec tria primo proporcione rei mittende 2o
quntitatez futurarz expensarz 3o probabilitatez occasionu seu verisiliu
pericula In hoc tame iudicio quia creditori differt solucio rei sue semp
preferre debz eius dapnificacoez et incomoditatez dapnificacoi et inco
moditati debitoris qn concurrunt e in faciendis expensis 3o autez
talis consiliu prestans pensare debz si nulle expense in talibz faciende
sint Nam ex iure seu pivato pacto homo no obligat rem uel censum
redde nisi in tali castro uel tra tunc non tenet illud longius mittere
ad suas expensas Discrecio i mercato

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Tercia distinccio ē obseruanda ī incerto Circa hoc aūt queri pōt an
debitū uel forte incerta quo ad psonas seu heredes eaꝝ non aute
quo ad loca ipoꝝ unde fuerūt rapta seu alr̄ hita dēant paupibꝫ dare
seu ecclīs aut monasteriis siue aliis piis causis solū in illis locis Ad
hoc dicend̄ ꝙ triplex potest esse incertū pm̄ū dicit̄ cōmunale 2ᵐ cōmunale
3ᵐ vero pticulare pm̄ū est cōmunale Nam si res rapte erāt ciuitatis illius
loci tūc quodāmodo psona scit quia talis ciuitas gerit vicem quasi certe
psone Et hoc aūt pꝫ ꝙ falsificatores monetas seu grossiores nūmos a de
bilibꝫ eligentes ut uel eos fundāt aut plus fusoribꝫ uel campsoribꝫ uen
dant res ptᵉ satisfacē obligant̄ dampnū qd̄ inde euenit ei Si aūt nes
ciūt ꝙ inde ciuitas dapnificata sit paupibꝫ erogand̄ est p cōi bono
ciuitatis aut diuino cultu inacipand̄ tales aūt falsarii dici pn̄t et tamq̄ falla
rii puniendi essent 2ᵐ aūt incertū dicit̄ cōmunale quia si res rapte ad sin
gulos singlarit̄ spectabāt et ptinebāt sic ꝙ oēs uel maior ps loci illius
fuerint dapnificati sicut in saccomando uel expoliendo totā ciuitatē uel
maiorē ptem et silia Si non repiant̄ psone quaꝝ res ille fuerūt ad
huc ciuitati restitui debent Nam ciuitas consistit ī toto uel ī maiori pte
Et p talem distinctū modū res iustius restitui potest 3ᵐ vero incertū
dicit̄ pticulare Nam si tale incertū sic ad singlos spectabat ꝙ restitutio
ciuitati quasi nichil aut modicū ipīs pdesse psumit̄ aut eoꝝ heredibꝫ
tūc licet congruū sit dare ī pias causas ī loco illo pro salute illoꝝ Non
tamē est neccīū ubi eque bene uel melius et cercius dari potest alibi p
salute ipoꝝ qm̄ pocius si alibi dari plus aīabꝫ illoꝝ prodest melius etiā
alibi ꝙ in malis locis ꝓpius dare licet quidam aliter dicāt Cui alienū

Secundo cōsiderand̄ est quō debet restitui alienū restitui debeat 2ᵐ
Et quia angelus malus quīqꝫ transfigurat se in angelū lucis Ideo
prudent̄ agend̄ est hec tam neccīū restitucio bonū qa non sufficit
bonū agere nisi bene agat̄ Ideo tres prudencie neccīe sūt in modo resti
tuendi alienū pmam periclis 2ᵃ in remediis 3ᵃ ī indulgenciis

Prima prudencia est in periclis pro qua prudencia in periclis cā. pᵐ
prudencia talis reglā danda est Cumqꝫ debitū nō potest reddi dn̄o
ipō sciente absqꝫ magno periclō tūc sufficit ꝙ ei reddat̄ nesciē illo Et que
sunt pericla illa supiori smone pꝫ scꝫ periclm infamie ꝯuīs et scandali
plurimū uel paucoꝝ aut mortis corporalis siue mortalis culpe quī scꝫ unū
siue plura istoꝝ pidoꝝ imminet ī reddendo 36. arᵗˡᵒ 3ᵒ caᵒ 2ᵒ prudencia

Secunda prudencia utend̄ est in remediis in remediis cā. 2ᵐ
Nam si in reddendo pdicta 2ᵒʳ pericla alr̄ uitari non pn̄t triplici
remedio ī restituendo hō potest uti pmo scꝫ restitue pseipm̄ 2ᵒ p inter
mediū 3ᵒ per donū pmo remedio potest uti scꝫ satisfacē p seipm̄ scꝫ
ponendo in creditoris capsa uel domo caute ꝛ prudent̄ rem sibi ablatam
uel tantū de suo ꝙtm̄ expostulat satisfactio iusta Ita tamē ut verisimiliter
credat̄ ꝙ nō veniat ad alterius manus 2ᵒ remedio utend̄ est scꝫ satisfacē

(c) 2006 Ministerio de Cultura

p(er) i(n)t(er)mediu(m) Ita tame(n) caute q(uod) creditor nesciat debitore(m) nec etia(m) ca(usa)m
p(ro)p(ter) qua(m) id sibi restituat. talis a(u)t(em) i(n)t(er)medi(us) potest e(ss)e (con)fessor quia (con)men(dat) e(st)
sibi i(n) (con)fessione detectu(m) si tame(n) est fidus Na(m) si debitor talia resti
tuenda tradiderit alicui de cui(us) fidelitate p(re)sumit ut ea restituat
creditoribus suis et tame(n) ille no(n) restituit sed sibi retinet illa creditore
talis no(n) est absolut(us) Nam da(m)pnificat(us) semp(er) remanet d(omi)n(u)s rei sibi abla
te p(ro)pterea ei(us) est de sua re ordinare no(n) aute(m) debitoris qui re(m) abstulit
Vnde tam diu obligac(i)o manet q(uam)diu res no(n) est reddita debite dap(nu)m
passo Hinc quid(em) m(u)lt(u)m cauend(um) est ne tales restituc(i)o(n)es i(n) caute (com)mit
tant(ur). Sed ita prudent(er) fiat q(uod) in talib(us) debitor sciat quid de illis agat(ur)
Hec sentit Gwal. odo Hic a(u)t(em) notant(er) adu(er)tendu(m) q(uod) si verisi(mi)l(ite)r p(re)
sume(re)t(ur) questores seu portitores ela(mosinarum) que dant(ur) infirmis hospitalis
s(anc)ti antonij uel alicui alterius tales elemosinas no(n) redderent p(re)dictis pau
p(er)ib(us) quib(us) sunt date. tuc(n)c est q(uod) elemosine p(er) furtu(m) uel alia(m) uia(m) paup(er)i
bus p(re)dictis sublate i(n)debite p(er) alios fideles nu(n)cios tra(n)smittant(ur) quia
questores uel portitores non su(n)t sic g(e)n(er)ales et potentes dispensa
tores elemosinaru(m) illaru(m) sic(ut) s(unt) rectores eccl(es)ie sup(er) res eccl(es)ie vel sicut ab
bas sup(er) res monasticas Ideo standu(m) p(re)cise i(n)tenc(i)o(n)i dancium illas
eleas Et etia(m) standu(m) est exp(re)sse questoru(m) uoci quia no(n) querunt illa
dare sibi sed infirmis paup(er)ib(us) talis hospitalis q(ua)m(u)is pro tanto(rum) hoc
fideliu(m) pro paup(er)ib(us) labores portent p(ossu)nt sibi sume(re) necc(essariu)m victum
Non tame(n) ultra mensu(ra)m sui laboris aut dantis regula(r)em intencione(m)
de hoc etia(m) plenius d(ict)u(m) est sup(er) simone 3a ar(ticu)lo 3o ca(pitul)o p(rim)o 3o reme
dio vtend(um) est q(uo)d est satisfac(er)e p(er) donu(m) Nam si p(re)dicta p(er)icula al(ite)r vi
tari no(n) possent sufficit q(uod) satisfaciat ei p(er) donu(m) Sic tame(n) q(uod) ex modo
ip(s)o donandi debitor nulla(m) gr(ati)a(m) inde reportare intendat q(ua)n(to) potius
si aliter posset p(ro)p(ter) aligaret illud redde(re) p(er) modu(m) soluc(i)o(n)is al(ite)r e(nim) non
sufficeret ei satisfactio talis doni Prudencia i(n) indulgencijs ca(pitulu)m 3m

Tercia prudencia vtend(um) est in indulgencijs Circa q(uod) pro p(ri)ma adu(er)
tendu(m) est s(e)c(un)d(u)m quosda(m) q(uod) om(n)e debitu(m) quod a creditore libenter
indulget(ur) uel dat(ur) pro reddito uel soluto habet(ur) Ex hoc 9o p(atet) q(uod) si ta
les indulge(n)cie non h(abe)nt circu(m)stancias debitas nichil valent Semp(er)
vniq(ue) requirit(ur) ad hoc q(uod) remissio et indulge(n)cia de rapinis furtis
atq(ue) vsris et consimilib(us) grata sit apud deu(m) quo(rum) tria s(unt) ex p(ar)te indul
gencia(m) postulantis et 3a ex p(ar)te indulgencia(m) largientis P(ri)mo e(nim)
ex p(ar)te indulgencia(m) postulantis hec tria s(unt) nec(essari)a s(cilicet) q(uod) iuxta posse sa
tisfaciat creditori corde id est debet cordialit(er) iuxta posse velle satisfac(er)e
Nam et ore q(uo)d gra(u)at(ur) ex volu(n)tate aliena satisfaciendi. Sicut ex(tra)
p(er) eu(m) ex(tra). de re iu(dicata) ca(pitul)o 1o ait. o(mn)is res p(er) quascu(m)q(ue) causas nasci(tu)r p(er) eas
dem dissoluit(ur) 2o q(uod) satisfaciat ore id est p(er) se uel p(er) i(n)t(er)positam p(er)sona(m)
apte se offerat satisfac(er)e iuxta posse 2o q(uod) satisfaciat ore .i. p(er) se uel
per i(n)t(er)positam p(er)sonam apte se offerat satisfac(er)e iuxta posse 3o q(uod) ei

(c) 2006 Ministerio de Cultura

satisfaciat ope id est iuxta posse et sine aliqua fictione rem restituendam
ponere debet in manibus creditoris Sed pone quod usurarius sive raptor of
ferat in manibus creditoris totam pecuniam ostendens plenam habere voluntatem
satisfaciendi cum tamen in veritate non habeat quia si crederet quod ille acciperet
non offerret creditor tamen cum non videat eius cor dimittit ei magnam
partem vel totum liberaliter numquid talis sufficisse videtur. Dicendum secundum egidium quod
talis a peccato rapine non dicitur absolutus quia peccatum per penitentiam et confessionem
delet. De absolucione autem a debito satisfaciendo distinguendum est Nam
si creditor libera voluntate dimisit amplius restituere non tenetur quia
satisfecit proximo sed non deo Et ideo sufficiat sibi sola contricio ut satis
faciat deo Si vero talis creditor aliter est deceptus seu propter unum ex hiis
quatuor sequentibus principaliter est motus ad remittendum talis remissio nichil va
let hec tamen pro occurrentibus casibus et similibus potius est tacendum quam predi
candum populo pone eciam quod post predictam remissionem vere et libere fac
tam usurarius mandat in testamento suo reddi usuras numquid quod remissum est semel
restitui debet. Dicendum secundum fratrem de senis quod circa hoc est distinguendum
quod aut talis testator locutus est per verba transferencia se ad factum ut puta quod
iubet usuras restitui hiis quibus eas restituere debet et qui probaverint eas
solvisse et tunc non obstante remissione tenebitur heres satisfacere et in hoc
casu loquitur c. ad nostram extra de decimis Aut loquitur per verba ad se non trans
ferencia non ad factum ut puta quia iubet eas reddi ubi debet seu resti
tui quibus debet quod idem est et tunc secus dicendum est Secundo quia quamquam ut
plurimum remissiones et indulgencie tales sunt coacte seu ficte et ideo
nichil valent. Propterea ad hoc ut libere fiant et valeant apud deum quatuor
sunt necessaria ex parte indulgenciam largientis seu remissionem facientis primo
quod non fiant ex metu Secundo quod non fiant ex verecundia Tercio quod non fiant ex
desperacione Quarto quod non fiant propter aliquam spem temporalem Primo quod non fiant ex
metu sicut indulgere et remittere solent subditi dominis aut quibuscumque
potentibus quos creditores formidant si ad peticionem eorum eis non remittunt
debita sua Secundo quod non fiant ex verecundia sicut plerumque usurariis fieri so
let Nam ipsi vel alii mediatores vel confessores sub pietatis ac distrec
cionis pretextu creditoribus talibus utuntur verbis vel modis quod illi ex vere
cundia moti atque coacti non ex libera voluntate partem vel totum remittunt
quod coram deo nichil valet. Tercio quod non faciat ex desperacione Nam plurimique
indulgent et remittunt partem vel totum quia de satisfactione ac solucione
desperant Quarto quod non fiat propter aliquam temporalem spem ut puta quia ab eo cui
remittit sperat petere ad mutuum simplex vel usurarium vel aliud temporale
beneficium sibi fieri Ut igitur debitor sit apud deum huiusmodi remissionibus secu
rus debet sic solucionem exequi quantum est ex parte sua aut se ad illa
ita disponere quod sibi constet tam de suo firmo proposito ad reddendum si credi
tor remittere nollet de debito vere libera et gratuita remissione secunda
cione facta ab eo cui debet Et ad clarius hoc intelligendum et

(c) 2006 Ministerio de Cultura

agnoscendu q modi dant scz quoda pmus est cu sine malicia et fictione
libe poneret pecunia in manibz creditoris et talis modus est pfectus atqz
securus 2us est cu homo pecuniaz here non possit sz sufficientia pignora
tradidit 3us e cu nec pecunia nec pignora sufficientia seu quemcu
hns in idem obligacom et caucione condigna facit vt in posterum tam
ipe qz sui heredes ad satisfactione debita cpelli possint qn venerit ad
pignorez fortuna 4us est cu mediante sacerdote vel aliqua alia psona re
ligiosa fit voluntaria ac libera concordia int creditore et debitore ita
q nlla de eor pcedentibz condiconibz adsit pptea talis mediator semp
creditori ondere debz posse et velle liberu creditoris 5us est cu de
bitor alr no reddere possit de assensu et mera ac libera volutate credito
ris ponit aliqua possione in manu alicuius viri honesti vt ex eius fructibz
pcessu tpis oia debita psoluant ac postea possessio redeat ad heredes
vel ita remaneat in ppetuu si debitor voluerit pro meius // licet
autem pdicta a plerisqz doctoribz assignant tamen scdm mgrm gerardu
ordinis heremitar in aliquibz licet quasi ad idem redeat alr dicendum est cuius
opio est q hns male ablata p via remissionis aut p alia via a sua ob
ligacone liberari no potest nisi reddat aut sufficientem faciat caucionez
vnde scdm eu pbari potest q talis obligacio no potest tolli pmo per
via remissionis 2o nec p via satisfaccionis 3o p via liberacionis 4to
nec p via traslacionis 5o nec per via donacionis 6o nec p via renu
ciacionis 7o nec p via scientie et districcionis pmo eni pbat q talis
obligacio sine reddicone vel debita caucone no potest tolli p via
remissionis Racio huius est quia id qd naturaliter tollit anteqz fiat remissio
no potest tolli p via remissionis aliogn necesse est dicere q remissio tol
leret anteqz esset qd quidem est impossibile Nec enim illa obligacio qua
talis alienor decepcioez satisface obligatur naturaliter tollitur anteqz ei remissio
fiat quia tali obligacone adhuc stante no potest talis deceptor vera
recipe remissioz ergo no potest tolli p via remissionis Confirmatur
racio quia nullus remissionis e capax nisi prius a peccato desistat Talis autem
hns rem male ablataz qzdiu ad ea reddend obligatus manet tam
diu non dicitur desistere a peccato quo stante tali obligacone talis no est ca
pax huius remissionis et per consequens obligacio sua tolli non potest p viam re
missionis sed tollet naturaliter p aliqua aliaz viam prius quam remissionem Et hoc
quidem videtur esse prius intellectus illius regule augustini cont. de re ine li vi que
dicit Non dimittitur peccatum nisi restituatur ablatum Nam si vt ex verbis huius
regule patet restitucio p obligacione amouentur remissioni quidem prius
esse oportet qd non videtur remissio fieri nisi p restitucionem prius obligacio
dicta tollatur pptea notanter regula ait Non dimittitur peccatum etc Si enim remissio
in male ablatis possit remouere obligacionis remocionem quemadmodum fit ergo
hic vnqz sicut ait verum est q no dimittitur peccatum etc Ita etiam e contra dici
possit q non restituitur ablatum nisi dimittatur peccatum qd potest esse falsuz

(c) 2006 Ministerio de Cultura

Et ideo concludo q dicta obligacio nō potest tolli p viā remissionis
2ᵒ eciam non potest p viā satisfacionis Nam satisfacio nō fit nisi cuz deca
dit ipm peccatū vnde de pe di 3 circa prin° sc̄ptū est q satisfacio p̄me est
peccatoꝝ causas excide Constat aūt q vsurp vsurpacō et detencio aliene
rei causa est pecī ꝑpterea nisi causa ipā pecī decidat sꝫ p restitucioēꝫ
et reddicione non videt satisfacō posse fieri q̄ꝫtūqꝫ creditor ipē ac
ceptet Confirmat᷑ racō quia cū satisfacio sit quedā emenda necē est
q p eam reparet non solū p̄rim amiciā sed eciā equalitas et
iusticia Equalitas aūt et iusticia repari nō potest nisi p̄us hoc qd
fuit inequalitatis causa et iusticie auferat᷑ Et quia acceptio aliene
rei tanfferēte est cā inequalitatis et iusticie ideo nāꝫ est hāc cam
p suū oppositū tolli sꝫ per restitucioēꝫ si debeat p satisfacionēꝫ iusticia
et equalitas repari Ex qua clare appet q ad satisffactionē proprie
aliena nō sufficit acceptacio creditoris sine reddicioē debitoris
Nam reparacio eq̄litatis et iusticie que fit in hūiꝰ satisfacioē nō p
creditorem sed p debitorē qui iusticiā ipiꝫ violauit fieri debet 3ᵒ
quoqꝫ nō potest tolli p viā liberacōis Nam sic habet᷑ ex̄ de re iu
cⁱᵒ ēē oīa ut oīs res et oīs obligacio p qualscūqꝫ causas nascit᷑
p easdez dissoluit᷑ Nūc autez obligacō talis iniusti detentoris p solā
eius depravataꝫ nascit᷑ volūtatem sꝫ in vsurpando rem alienā ergo
dissolui nō poterit nisi p eandē volūtateꝫ rectificataꝫ ī reddendo Et hoc
eciā appet quia volūtas creditoris ad tales obligacioēꝫ soluendā sufficiēs
non est quia ipīs causa nō fuit 4ᵗᵒ nō potest solui p viā translacōis
et acquisicōis dnīj Dicamꝰ p̄mitꝰ de vsā tenendo opiōꝫ q in
vsā dnīuꝫ non trāsferat᷑ Nam vsarius in vsā ante ipīꝰ restitucōꝫ dnīuꝫ
inᵉ acquirē potest et per q̄n̄s nec ille cui debꝫ restitucō fieri potest in
vsariū tale dnīuꝫ trāsmutare Qz aūt vsarius nō potest acquirere
dnīuꝫ in vsis anteq̄ restituat eas leuiꝰ patet Nam anteq̄ ipas vsu
ras reddat possidet iniusto titlᵒ ipas et ideo nō potest per dnīj
acquisicionē iustꝰ titulus sibi aduenire nisi p̄us auferat᷑ iniustꝰ
titulus sꝫ per vsarꝫ reddicionē Et ex hoc appet q dicta obligaᵒ non
potest tolli nisi p vsarꝫ reddicionē Ex hiis igit᷑ talis rōā formari pōt
nulli potest iure detinenda iustꝰ titulus aduenire nisi p̄us iniustꝰ titulus
auferat᷑ Nam iniusto titulꝰ potest tolli absqꝫ hoc q iustꝰ titulus auffe
rat᷑ acquirat᷑ et econtra Ideirco erit illa accio p q̄m iniustꝰ tollit᷑ ti
tulus et p qm̄ iustus acquirit᷑ Nulli ḡ aduenire poterit titlꝰ iustꝰ
p aliq̄ᵃ accionē nisi ei auferat᷑ iniustꝰ p aliā accionē Sꝫ illi qui acq
rit dnīuꝫ iure detinenda aduenit titulus iustꝰ p dnīj acquisicōꝫ ergo
si p̄ꝰ habuit iniustū per vsurpacionē oꝫ q dictꝰ titulus auferat᷑ p eius
rei restitucōꝫ ante acquisicōꝫ dnīj Et ex hoc ī me͏ᵗᵉ appet q q̄ꝰtū
cūqꝫ ille cui debet restitucō fieri uellt trāsferre dnīuꝫ vsurarū
in vsarium ille nō est capax talis dnīj anteq̄ eas reddat Ideo non

potest p hoc solum obligacō sua Si aūt in vsa nō potest fieri in latronib
in rapina uel furto   q° in sup non potest tolli p viā donacōis Racō
huius est quia nec ille cui debet restitucō fieri donare potest prius
q ipē fuerit restitutus nec ipē iniuste detinēs aliena anteq̄ cares
tituat certificari potest de tali donacōne vtrum sit donacō vera   Ad
cuius declaracionē suppono q nisi donacō libera sit vera nō est ut ff de
adimē. et trāsfe. lega. l. rem legatā Iste aūt qui tali donat anteq̄
sit restitutus nō libere donat quia illud solū qd quis libere habet
libere quid donare potest sed cui nō est libere restitutū libē nō
habz g° &c   Si dicit° q restituend libere pot hēe ac p q̄ns libere
donare quia ille patus est redde. talis instācia nulla est qa restituendus
certificari nō potest quod talis hūs male ablata sit patus restituere
nisi statim dū potest reddat uel sufficientes cauciones faciat Nam per
alia signa hoc nō potest cognosci quia et ille hoc facē possz qui restidi
intenciōē nullam hēet   Ex hīs pz q talis alienorū detentor cui tal
donacio fit ante restitucōē cum bona cōsciā non potest acceptare qa
certificari nō potest vtrum ei libere fiat aut nō   Ex oībz hīs pot
tibi clā dari vbi nō est libera donacio non pot tolli p illam viā
obligacō sed ante restitucōē nō est libera donacio ut ex pdictis pz
ergo &c   G° nō potest tolli obliga° p viā renūciacōis quia vbi
esse nō potest renūciacio ibi nec obligacio p illā viam sz ante res
titucionē renūcia° esse nō potest ut pz 3. q. 1. cpūs et ex̄ de resti spo
e pollicitē g° &c. huius rō est quia renūcia° libera esse debet erue
aūt fit ante restitucōē non ē libera g° &c pptea alex in pdicto
ca° ait q non est verisile q sponte iuri suo renūciauerat qui re
nūciat spoliatus Et sic in pposito videt° esse dicend quia si quis
renūciat male ablatis que ei restitui deberēt videt renūciare
coactus et non sponte si fit ante restitucōē dicta renūcia° que ex
vna aut pluribz cāis fieri potest scilz aut ex metu aut ex verecū
dia &c ut sup in pri° ca° dcm est Ex quo appet q talis renūciacio
nō potest libera iudicari   N° potest probari ī dicta q° per viā
cōencie et distinccōis suple p̄ clam pdictorū ex̄ de re iu. libros q
nō remittit pccm &c pptea obligacō illa qua iniustus alienorū dete
tor obligatus ē ad restituend nēe est vel q remissionē hēat per
viā que restitucōī equipolleat querit que sit illa via que restim
equipat° Si dicat q sit ipā remissio seu donacio de quibz marie
videt° cadimus ī magna cōr inzencia pimū est q non habeo vnde
restituat videt° q restituē possit qd patet esse fl̄m per qd hēt
14. q. 6. Si res vbi dicit augus q necā est restitucō ad remissionē
pcī vbi reddē possibile est sed ei cui nō est possibile nō possum
dicē ut restituat scdm aug° ibidē Ex quo relinquit° q solū habeo
vnde restat restire potest Si g° ante restitucōē remissio valet

(c) 2006 Ministerio de Cultura

et equipollet restitucioni videtur ex hoc sequi quod etiam non habens unde reddat
restitucione valeat quod est absurdum. Tercium inconveniens est quod aliquis potest dici res-
titutus et tamen in possessione non positus quod est falsum per illud quod habetur ff. de ver-
borum signi. l. plus est. Dicitur enim ibi quod restitucio est non solum potenciam ei prebere
sed etiam possessorem facere fructusque reddere. Non ergo equipollet remissio ante
restitucionem quia non est in possessione positus qui debet habere. Quartum inconve-
niens sequitur quia exhibicio maiorem efficaciam quam restitucio obtinet quod patet
esse falsum per legem superius allegatam ff. de verborum signi. ubi dicitur quod plus est in res-
titucione quam in exhibicione. Si tamen ponatur quod remissio que fit ante restitu-
cionem equipolleat restitucioni sequitur quod plus est in exhibicione quam in restitucione
quia maiorem efficaciam habet exhibicio quam illa remissio que ponitur resti-
tucioni equipollere. Et quod ita sit patet. Constat namque quod remissio vel donacio ante
restitucionem non est actus illius qui restituere debet sed illius qui debet habere.
Exhibicio autem habet esse actus illius qui restituere debet ac per consequens potest
esse magis satisfactoria exhibicio quam remissio quia satisfactio debet esse actus
debitoris. Sed si exhibicio magis est satisfactoria quam remissio vel magis ulterius
quod sit magis satisfactoria quam restitucio. Quia secundum illam viam remissio et restitucio
equipollent. Si sic est sequitur quod exhibicio maiorem efficaciam habeat quam re-
missio quod est falsum. Confirmatur etiam racione. Nam si eatur ad intencionem legis preallegate
videtur quod restitucio se habeat per addicionem ad exhibicionem et ideo sicut debet
per restitucionem bonum quod fit per exhibicionem et adhuc aliquid plus. Per exhibicionem
autem prebetur rei potencia ut patet ex illa l. ergo per restitucionem et per consequens per remissionem
que ei equipollet preberi debet potencia rei restituende. Cum restitucio facienda est
debet insuper ad plus fieri. Et tamen constat quod remissio illa que fit sine
restitucione non prebet ei restituende potenciam quia non est actus illius qui rem ha-
bet et tenet eam. Nec habet quid recipere eam. Si autem remissio non prebet
potenciam rei restituende multo minus facit illud plus quod addit restitucio super ex-
hibicionem. Quintum inconveniens est quod sequeretur quod ipsa remissio que fit sine rei
tradicione magis satisfactoria esset quam ipsa solucio quod patet esse falsum quia
non est creditoris actus sed debitoris ad quem pertinet satisfacere. Propterea
talis remissio nullo modo satisfactoria est vel saltem minus quam solucio ipsa.
Si autem ponitur quod talis remissio liberet debitorem ab obligacione sequitur
quod ipsa apparens sit. Videmus namque quod solucio illa per quam creditor non po-
nitur in plena possessione non liberat debitorem sicut patet ff. de solu. et
liberacionibus l. qui sic solvit. Dicitur enim ibi quod ille qui sic solvit ut recu-
peret non liberatur. Quod propter esse non videtur nisi quia creditor non ponitur
in possessione. Ex omnibus istis racionibus patet quod qui habet res male ablatas li-
berari non potest ab obligacione ipsa nisi antea illa restituat si potest
vel faciat caucionem. Posset etiam hic queri utrum in partibus civitatum
atque terrarum possint relaxari illata dampna ex utraque parte. Dicendum quod dominium quod
sic est quantum ad bona laycorum quia tantum est bonum pacis quod eam facere
possunt regentes cum consensu maioris partis. Sed de dampnis illatis clericis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

nime pnt fieri sine qssu eor quia no sunt de eor foro / pnt tn h facere
ma[res] plati ut epi archiepi et ppa et hoc de qssu cleri qui ex guerra
subsecuit dapna Intelli tn illa relaxao de rebz qsupnis si extates ut arma
equi pam ree satisfacere obligant illis quor fuert si eos repire pnt Si
aut non danda st paupibz pro aia ipor Itez no si rax q supdca
remissio postqp libe facta est reuocari no potest ex pma Quid si
guerra int duos pncipes fuerit et multa dapna inde secuta sint de
mu pax concludit cu remissione dapnor nuquid remissio hec extendit
ad subditos eorudem Dnt quida q nz nisi de qssu eor pax illa
sit facta ar C de transac l i et l transactis z ex de maio et obe ca
si vel nisi forsitan alr pax reformari no poss et tn vlt paris bonu
p utraqz gerit pte ff de pac l queritis alr dns tenet satisfacere
suis subditis quia no potest ius suis subditis remitte sic nec posset
ab eis tn extorqueri sine qmissione rapine Quare alienu resti-
Tercio et ulno querit quare alienu debz restitui tn debet
Circa hoc tria qsideranda sunt sz obligacones decepcones
et induciones De obligacione
Primo vidende st obligacones Ubi nond po q restituco non e
facienda tamqp pars satisfaccois gnalis 2o nec tamqp ps satis-
faccois spalis 3o sed solu tamqp obligao diuinalis Pmo dico
q restituco non e fienda tamqp ps satisfaccois gnalis Nam si satis-
faccio gnalis accepta reddit equalens ei in quem peccat no sic
restituco illa quia ablqz omi reddicone pro pcco poss reddi proxio qd
suu est sic in mutuis reddit creditori ablqz omi reddicoi pro inde ad
proxis reconciliacoez et sic de consilibz 2o nec tamqp spalis q
stitz est tercia pars pnie quia de qtritis requit restituo ante qm
pnie pter sic volutate uel actu sine facto cessare a pcco sz satisfacco
que est 3a ps pnie no requit nisi post qtricoez et qfessione 3o
aut modo bene nato arctat sz tamqp obligacio diualis Nam resti-
tucio no iniugit a sacerdote sz a diua lege sic pz sup Sile quoqz
e in aliis culpis Na si quis tenet adulteram restituendo ea viro non e
nisi cessare a culpa uel a trasgssione huis pcepti Non mechaberis
Et sz omez ptem accepte penitecie antecedit De decepcione
Secundo vidende sunt i restituendo decepcones que st nouem pma
dicit plongata quia mlti qmus restitue intendat tame deint
qmuz pnt auctore ipa dilacoez accipientes O mira demecia volut pus
sibi graz dei restitui q ipi uelint bona redde paupi cu ipi pus ab-
stulerit aliena q sibi pdiderint sua 2a dicit inflata Nam qui i-
iuste p usas et qtus illicitos ul pauerut aliena cu deberet humiliari
inflant et erinez erigetes / et dnt etia infirmi iuxta mortem nisi
ego fuissez tu et familia tua male pississes ymo qd plus est no nihil
et quasi oms pro magna iniuria reputant cu quis tempore mortis

(c) 2006 Ministerio de Cultura

repetit sua quos econ̄ dilige deberet cuz de salute aīe sue detractet
ymo deberent ipi vocare creditores vt mole magni ponderis scilz
rez tp̄aliuz iniuste ablataz ab eis humo subleuaret 3ª decep° dicit
placatiua cū scilz solū curat placare exteriores rumores et infamias de
dapno gsīta pax curant que tn̄ ad iudicez et angelos rē pclamabit ꝙ
mih si nec abeis petitur nec ipi ad locunt' sed tacendo dapnant //
Quarta dr̄ execratiā volūt enī cuz deos pacificare solū si moriat' s
intendūt si vixerint nō restitue'. Nō ex^m de vsariis pisus con̄ quos
ysa 98 Non est pax impiis dicit dn̄s qª diminutiā nūcupatur
qn̄ scilz conatur nō integre sed aliq̄ ptem restitue Et de illa pte q̄
vīt esse contentos creditores Non autez sic zacheus luc 19 Si aliq̄
defraudaui reddo quadruplū° // 6ª deceptio dicit distributiā cū scilz
illi qui pctā in nūa rapi^do gmiserūt adhuc plura gmitte volūt resti^do dīg
scilz in pias causas volūt erogare que alteri restitue obligant'. volūt
ecclias. capellas. calices cū suis armis ad pompā face ꝛ quasi indignā
reputat' pprio dn̄o sua restitue Contra quos eccī^{ci} 34 Qui offert sac
ficiū de suba paupis quasi qui victimat filiū inspectu pr̄is sui Res
tituendo ei indebite ꝛ se impotentes ad debite restituend' facientes
quasi contra spm̄ sc̄m peccant ā se in laqueū mittant de quo nūꝙ
exire amplius queant // 7ª dicit' defraudatiā Nam sepe filii uel
heredes ex quo ipi non rapuerūt non curāt restitue nō gsiderates
ꝙ tā crudelitate vtunt' in pentuz aiās que ī inferno cruciant° // 8ª
dicit° deceptio retributiā Multi enī tam cupidi st' vt non possint pati
uel vide sibi aliqua ī uita diminui sed filiis uel nepotibz resti^da relin
quūt o miseri si ipi tp̄alia plus ꝙ aīaz dilexerūt quomō credūt ꝙ illi
plus diligant plus aīaz alienā et tīme ppt' hoc dyabolus vtrosꝗ ai
mas lucrat' Conuenīt etiā talis miseri parentes ꝙ filii uel nepotes
pro faciendo aniuersario non recordabitur eoz et forte digne. cum
ipi pro suis parentibz nūꝙ talia fecissent ſm illud luc. 6° Eadem mesura
qua mensi fueritis remecietur vobis // 9ª deceptio dicit dapnatiua
Nam pres nolentes filios bonis tp̄alibz spoliare ipos ad inferna tra
hentes aiās eoz dyabolo dare cpellūt'. O magna pietas ymo
magna crudelitas. vnde osee 9° Effraym qui interpretat' crescēs du
cit ad interfectorem filios suos. sed potius econ̄ face debuissent scilz
vitā etnaz filiis pcurare De suasionibus

Tercio vidende sunt suasiones seu rōnes inducētes ad restituendū
Septem naꝗ restituūt ei qui restituit aliena ſmo restituit
deus pptera si tua cogitacio uel aliena locucio dicit vt nō restitu
as quia efficiaris paup responde quomō est paup qui lucrat' deū
Et vere vt dicit augꝰ nimis cui nō sufficit deus Satis diues. e xpi
ana religio que in omī possessore possidet oiā Nam dn̄i est terra et

plenitudo eius / 2º restituitur sibi anima sua ymo totus ipse postea salte tamen
restitui deberet quantum si a suis capitalibus inimicis captus esset / 3º multa
sua que ante rapinam lucratus erat iam reuiuiscunt / 4º omnes spirituales fratres
scilicet angeli et sancti quos peccando perdiderat etiam 5º que geneus sancti
ad carnem scilicet depredatorem / 9º etiam bona quia principes efficiuntur
eorum vt ait propheta princeps ego sum et custo te in tua / 6º fama
bona prouerbiorum 22 melius est nomen bonum quam diuicie multe ergo dat paucas
diuitias pro bona fama / 7º regnum glorie vbi sunt diuicie infinite
et eternaliter durature pro quibus acquirendis non solum aliena sed propria
sua danda essent Mathei 19 vende omnia que habes et da pauperibus
et sequere me et habebis thesauros in celo Sed econtra Si non resti-
tuunt verificatur illud ecclesiastici xº Cum morietur homo hereditabit ser-
pentes bestias et vermes Serpentes scilicet maliciosissimi parentes
et consanguinei quibus temporalia remanent ad deuorandum bestie scilicet demo-
nes qui animam rapiunt de quibus ait propheta Ne tradas bestiis animas confiten-
tium tibi. vermes sunt qui habent terciam partem scilicet carnem Iob
putredini dixi pater meus mater mea et soror mea vermibus etc.

Et hic est finis huius libri Restitucionum

Deo gracias amen

Explicit tractatus de restitucione [illegible] ber-
nardini ordinis minorum Deo gracias a[illegible]
domini Mº ccccº lxxxiiº die vero xiiiª [illegible] iulij

Detur pro pena scriptori bo[illegible] pro-
pina.

(c) 2006 Ministerio de Cultura